

Gen. S. C.

The University of Chicago
Libraries

EXCHANGE DISSERTATIONS

4

ISRAELS SOCIALA LAGSTIFTNING

AKADEMISK AVHANDLING

AV

EMANUEL RING

**STOCKHOLM
VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG
(I DISTRIBUTION)**

ISRAEL SOCIALA LAGST

AKADEMISK AVHA
SOM MED TILLSTÅN
HÖGVÖRDIGA TEOLOGISKA FA
FÖR VINNANDE AV TEOLOGIE
TILL OFFENTLIG GRANSKNING
AV

EMANUEL RIN
TEOL. LIC. FIL. KAND

Å AUDITORIET NE
LÖRDAGEN DEN 27 MAJ 1922

STOCKHOLM
VICTOR PETTERSONS BOKINDUST

AELS GSTIFTNING

AVHANDLING

TILLSTÅND AV

SKA FAKULTETEN I LUND

EOLOGIE DOKTORSGRAD

NSKNING FRAMSTÄLLES

AV

JUEL RING

C. FIL. KAND.

ORIET NR I

MAJ 1922 KL. 10 F. M.

KHOLM

OKINDUSTRIAKTIEBOLAG

THE
UNIVERSITY
CHICAGO LIBRARY

ISRAELS SOCIALA LAGSTIFTNING

AKADEMISK AVHANDLING

AV

EMANUEL RING

TEOL. LIC. FIL. KAND.

STOCKHOLM

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG
(I DISTRIBUTION)

BS670
.R5

STOCKHOLM 1922
VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

Förord.

I förevarande behandling av den lagstiftning, som reglerar Israels samhällseliga förhållanden, har det på grund av hithörande, synnerligen rikhaltiga material befunnits nödvändigt att begränsa undersökningen av ifrågakommande rättsföreteelser till vad Gamla testamentets kanoniska skrifter om dem ha att förmäla.

Vid citat av textställen har kapitel- och versindelningen i KITTELS Biblia Hebraica blivit följd, och av LXX har SWETES edition begagnats.

Jag frambär mitt värdsamma tack dels till Domprosten och Professorn Teol. Dr E. STAVE för de impulser till studier inom den gammaltestamentliga exegetiken, som jag genom hans undervisning och vetenskapliga produktion erhållit, dels till Professorn Teol. och Fil. Dr S. HERNER, vilkens forskningar på den israelitiska lagstiftningens område varit av grundläggande betydelse för mitt arbete.

Till herrar tjänstemän vid av mig anlitade bibliotek, i synnerhet Kungliga Biblioteket i Stockholm, står jag i stor tacksamhetskuld för deras alltid visade tillmötesgående.

Slutligen är jag Läroverksadjunkten G. NORBERG och Fil. Dr G. LINDBLOM mycket förbunden för synnerligen värdefull hjälp under avhandlingens tryckning.

Stockholm den 15 maj 1922.

Emanuel Ring.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Anförd litteratur	IX
Förkortningar	XXXIII

I

Den sociala lagstiftningens uppkomst och urkunder.

FÖRSTA KAPITLET

Lagstiftningens uppkomst	I
§ 1. Rättens upprinnelse i seden.....	I
§ 2. Sedvanerättens komplettering genom särskilda torot.....	10
1. Prästerliga orakel före Mose	10
2. Moses betydelse för Israels rättskipning.....	13
3. Det prästerliga orakelväsendet i eftermosaisk tid	24
§ 3. Sedvanerättens begynnande kodifiering.....	32

ANDRA KAPITLET

Lagstiftningens urkunder	39
§ 4. Dekalogen	39
§ 5. Förbundsoken	53
§ 6. Deuteronomium	66
§ 7. Helighetslagen	86
§ 8. Hesekiel	100
§ 9. Prästkodex	102

II

De sociala lagarna.

TREDJE KAPITLET

Familje- och personrätt	109
§ 10. Äktenskapsrätt	111
1. Äktenskaps ingående.....	112
2. Bigami	118

3. Äktenskapsskillnad	123
4. Äktenskapsbrott	135
5. Sedlighetsförbrytelser i allmänhet	155
6. Äktenskapshinder	163
a. Förbjudna led	163
b. Främmande nationalitet	186
c. Övriga äktenskapshinder	192
7. Leviratsäktenskap	193
§ 11. Föräldrarätt och arvsrätt	203
1. Lagar om förhållandet mellan föräldrar och barn	203
2. Arvslagar	208
§ 12. Slavrätt	218
1. Hebreiska slavar	221
2. Hebreiska slavinnor	232
3. Främmande slavar och slavinnor	236
4. Slavars behandling i allmänhet	240
§ 13. Humanitetslagar	247
1. Lagar med socialt utjämmande syfte	248
2. Lagar av allmänt humanitär innebörd	267

FJÄRDE KAPITLET

Sakrätt	279
§ 14. Lagar om egendomsskydd	282
1. Lagar om stöld	282
2. Lagar om skadegörelse	288
3. Lagar om skydd för depositum	291
§ 15. Geulla-rätt	299
§ 16. Lagar om sabbatsår	312
§ 17. Lag om jubelår	324
§ 18. Hesekiels sociala reformförslag	339

FEMTE KAPITLET

Offentlig rätt	342
§ 19. Processrätt	348
1. Lagar om äldste och domare	348
2. Lagar om rättsförhandlingar	359

§ 20. Straffrätt	369
1. Israels uppfattning om brott och straff i rättshistorisk be- lysning	370
2. Straffrättsliga lagar	394
3. Karakteristiska egendomligheter i den hebreiska straff- rätten.....	429
§ 21. Statsrätt	435
§ 22. Folkrätt	448
1. Främlingslagar	448
2. Krigslagar	458

III

Den sociala lagstiftningens relativa självständighet och betydelse.

SJÄTTE KAPITLET

Lagstiftningens relativa självständighet.....	473
§ 23. Israels land och främmande kulturområden.....	474
§ 24. Sammanfattande jämförelse mellan Hammurabis lag och Israels lagstiftning	478
§ 25. Förklaringsgrunderna till förefintliga analogier i babylonisk och israelitisk sociallagstiftning.....	484

SJUNDE KAPITLET

Lagstiftningens betydelse för Israels liv	496
§ 26. Lagarnas efterlevnad	497
§ 27. Lagarna som en ideell makt i folklivet	512

ANFÖRD LITTERATUR.

- AMALRIC, J., La condition de la femme dans le Code d'Hammourabi et le Code de Moïse. Montauban 1907.
- AMRAM, D. W., The Jewish Law of Divorce according to Bible and Talmud. Philadelphia 1896.
- , Art. 'The Zekenim, or Council of Elders' i JBL 19 (1900), s. 34—52.
- , Art. 'Retaliation and Compensation' i JQR New Ser. 2 (1911—12), s. 191—211.
- ANDRÉ, T., L'esclavage chez les anciens Hébreux. Paris 1892.
- BAENTSCH, B., Das Bundesbuch Ex. XX22—XXIII33. Halle a. S. 1892.
- , Das Heiligkeits-Gesetz Lev. XVII—XXVI. Erfurt 1893.
- , Exodus-Leviticus-Numeri übersetzt und erklärt. Göttingen 1903. (NHK I:2.)
- , Altorientalischer und israelitischer Monotheismus. Tübingen 1906.
- BALDENSPERGER, PH. J., Art. 'Birth, Marriage and Death among the Fellahin of Palestine' i PEFQ 1894, s. 127—144.
- , Art. 'Morals of the Fellahin' i PEFQ 1897, s. 123—134.
- , Art. 'Woman in the East' i PEFQ 1899, s. 132—160; 1900, s. 171—190; 1901, s. 66—90, 167—184, 252—273.
- BAUDISSLN, W. W., Studien zur semitischen Religionsgeschichte. II. Leipzig 1878 .
- , Die Geschichte des alttestamentlichen Priesterthums. Leipzig 1889.
- , Einleitung in die Bücher des Alten Testaments. Leipzig 1901.
- , Art. 'Zur Entwicklung des Gebrauchs von 'ebed in religiösem Sinne' i ZAW Beih. 34, s. 1—9. (Beiträge z. alttest. Wissensch., K. Budde überreicht. Giessen 1920.)
- BAUER, L., Volksleben im Lande der Bibel. 2 Aufl. Leipzig 1903.

- BEECHER, W. J., Art. 'Torah: A Word-study in the Old Testament' i JBL 24 (1905), s. 1—16.
- BENNETT, W. H., Art. 'Stranger and Sojourner' i Ebb IV, sp. 4814—4818.
- BENZINGER, I., Hebräische Archäologie. 2 Aufl. Tübingen 1907.
(Grundriss d. Theol. Wissensch. II:1.)
- , Wie wurden die Juden das Volk des Gesetzes? Tübingen 1908.
(Rel.gesch. Volksbb. II: 15.)
- , Art. 'Älteste in Israel' i PRE 1, s. 224—227.
- , Art. 'Ackerbau bei den Israeliten' i PRE 1, s. 130—139.
- , Art. 'Familie und Ehe bei den Hebräern' i PRE 5, s. 738—750.
- , Art. 'Gericht und Recht bei den Hebräern' i PRE 6, s. 572—585;
23, s. 552—556.
- , Art. 'Kriegswesen bei den Hebräern' i PRE 11, s. 111—119.
- , Art. 'Slavery' i Ebb IV, sp. 4653—4658.
- , Art. 'Tabernacle' i Ebb IV, sp. 4861—4875.
- BERGGREN, J., Resor i Europa och Österländerne. I—III. Stockholm 1826—28.
- BERGHEIM, S., Art. 'Land Tenure in Palestine' i PEFQ 1894, s. 191—199.
- BERNHÖFT, F., Art. 'Ueber Zweck und Mittel der vergleichenden Rechtswissenschaft' i ZVRW 1 (1878), s. 1—38.
- BERTHOLET, A., Die Stellung der Israeliten und der Juden zu den Fremden. Freiburg i. B. und Leipzig 1896.
- , Der Verfassungsentwurf des Hesekiel. Freiburg i. B. und Leipzig 1896.
- , Das Buch Hesekiel erklärt. Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1897. (MHC XII.)
- , Das Buch Ruth erklärt. (MHC XVII, s. 49—69. Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1898.)
- , Deuteronomium erklärt. Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1899. (MHC V.)
- , Leviticus erklärt. Tübingen und Leipzig 1901. (MHC III.)
- , Die Bücher der Chronik erklärt. Tübingen und Leipzig 1901. (MHC XX.)
- , Die Bücher Esra und Nehemia erklärt. Tübingen und Leipzig 1902. (MHC XIX.)
- , Biblische Theologie des Alten Testaments: se STADE.
- , Kulturgeschichte Israels. Göttingen 1919.

- BERTHOLET, A., Art. 'Bundesbuch' i RGG I, sp. 1445—1451.
 —, Art. 'Dekalog' i RGG I, sp. 2020—2025.
 —, Art. 'Heiligkeitgesetz' i RGG II, sp. 2039—2040.
 —, Art. 'Mosesbücher' i RGG IV, sp. 524—533.
 BEWER, J. A., Art. 'The Ge'ulläh in the Book of Ruth' i AJSL 19 (1902—03), s. 143—148.
 —, Art. 'The Goël in Ruth 4: 14, 15' i AJSL 20 (1903—04), s. 202—206.
 —, Art. 'The Ordeal in Num., Chap. 5' i AJSL 30 (1913—14), s. 36—47.
 —, Art. 'Die Leviratsehe im Buch Ruth' i StKr 76 (1903), s. 328—331.
 —, Art. 'Zur Literarkritik des Buches Ruth' i StKr 76 (1903), s. 502—506.
 BILLING, E., De etiska tankarne i urkristendomen. I. Inledning. Uppsala 1907.
 BLAU, L., Das altjüdische Zauberwesen. 2 Aufl. Berlin 1914.
 BLÜMNER, H., Die römischen Privataltertümer. München 1911. (Handbuch d. klass. Altertums-Wissensch. Bd 4: 2: 2.)
 BOUSSET, W., Die Religion des Judentums im neutestamentlichen Zeitalter. Berlin 1903.
 BUDDE, K., Geschichte der althebräischen Litteratur. Leipzig 1906. (Die Litteraturen des Ostens VII: 1.)
 —, Die Altisraelitische Religion. 3 Aufl. Giessen 1912.
 —, Art. 'Bemerkungen zum Bundesbuch' i ZAW 11 (1891), s. 99—114.
 —, Art. 'Die Gesetzgebung der mittleren Bücher des Pentateuchs insbesondere der Quellen J und E' i ZAW 11 (1891), s. 193—234.
 —, Art. 'Erläuterungen zum Alten Testament aus dem Leben der Türkvolker, nach W. Radloff mitgeteilt von K. Budde' i ZDPV 18 (1895), s. 91—99.
 —, Art. 'The Old Testament and the Excavations' i AJTh 6 (1902), s. 685—708.
 BÜCHLER, A., Art. 'Die Todesstrafen der Bibel und der jüdisch-nachbiblischen Zeit' i JM N. F. 14 (1906), s. 539—562, 664—706.
 BUHL, F., Jesaja, oversat og fortolket. Kjøbenhavn 1894.
 —, De messianske Forjaettelser i det Gamle Testament. Kjøbenhavn 1894.

- BUHL, F., Die socialen Verhältnisse der Israeliten. Berlin 1899.
- , Muhammeds Liv. København 1903.
- , Det israelitiske Folks Historie. 5 Udg. Kjøbenhavn og Kristiania 1915.
- , Den private Brevskrivning i Oldtiden. København 1917. (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr 108 [Bd 27: 4].)
- , Art. 'Some Observations on the Social Institutions of the Israelites' i AJTh 1 (1897), s. 728—740.
- , Art. 'Roads and Travel (in OT)' i DB Extra Vol., s. 368—375.
- , Art. 'Israels Forhistorie' i Norsk Theol. Tidsskr. 8 (1907), s. 1—27, 111—123.
- , Art. 'Gottesdienstliche Zeiten im Alten Testament' i PRE 7, s. 19—24.
- BURCKHARDT, J. L., Reisen in Syrien, Palästina und der Gegend des Berges Sinai. 1—2. Weimar 1823—24.
- , Reisen in Arabien. Weimar 1830.
- , Bemerkungen über die Beduinen und Wahaby. Weimar 1831.
- BUSCHAN, G., Illustrierte Völkerkunde. Stuttgart 1910.
- BUSOLT, G., Die griechischen Staats- und Rechtsaltertümer. 2 Aufl. München 1892. (Handbuch d. klass. Altertums-Wissensch. Bd 4: 1: 1.)
- CANONGE, A., La femme dans l'Ancient Testament. Montauban 1897.
- CASPARI, CH. E., Art. 'Die geschichtlichen Sabbathjahre' i StKr 50 (1877), s. 181—190.
- , W., Art. 'Erbtochter und Ersatzehe in Ruth 4' i NKZ 19 (1908), s. 115—129.
- CENTERWALL, J., Romersk Fornkunskap. 1. Stockholm 1881—91.
- CHEYNE, T. K., Art. 'Ark of the Covenant or Sacred Ark' i Ebb 1, sp. 300—310.
- CICCOTTI, E., Der Untergang der Sklaverei im Altertum. Deutsch v. Oda Olberg. Berlin 1910.
- COHN, G., Die Gesetze Hammurabis. Zürich 1903.
- COOK, S. A., The Laws of Moses and the Code of Hammurabi. London 1903.
- , Art. 'Palestinian Excavations and the History of Israel' i The Expositor VII Ser. Vol. 8 (1909, 2), s. 97—114.
- , Art. 'Adultery (Semitic)' i ERE 1, s. 135—137.

- CORNILL, C. H., Das Alte Testament und die Humanität. Leipzig 1895.
 —, Einleitung in die kanonischen Bücher des Alten Testaments.
 7 Aufl. Tübingen 1913. (Grundriss d. Theol. Wissensch. II: 1.)
 —, Der israelitische Prophetismus. 13 Aufl. Berlin und Leipzig 1920.
 —, Art. 'Miscellen' i ZAW 34 (1914), s. 150—154.
 COULANGES, F. de, La Cité antique. 26 éd. Paris 1920.
 CRAWLEY, A. E., The Mystic Rose: A Study of Primitive Marriage.
 London 1902.
 —, Art. 'Ordeal (Introductory and Primitive)' i ERE 9, s. 507—512.
 CUQ, E., Art. 'La propriété foncière en Chaldée d'après les pierres-
 limites (koudourrous) du musée du Louvre' i Nouvelle Revue
 historique de droit français et étranger 30 (1906), s. 701—738.
 McCURDY, J. F., Art. 'The Moral Evolution of the Old Testament'
 i AJTh 1 (1897), s. 658—691.
 CURTISS, S. I., Ursemitische Religion im Volksleben des heutigen
 Orients. Leipzig 1903.
 DAICHES, S., Altbabylonische Rechtsurkunden aus der Zeit der Hammu-
 rabi-Dynastie. Leipzig 1903. (Leipz. Sem. Stud. 1: 2.)
 DAMASCHKE, A., Die Bodenreform in der Bibel. Berlin 1906. (Soziale
 Zeitfragen XXVIII.)
 DARESTE, R., Études d'histoire du droit. Paris 1889.
 —, Art. 'Le Code babylonien d'Hammourabi' i Nouvelle Revue
 historique de droit français et étranger 27 (1903), s. 5—34.
 DELITZSCH, F., Handel und Wandel in Altbabylonien. Stuttgart 1910.
 —, Art. 'Zusatzbemerkungen zu Nagels Abhandlung über Kings
 Hammurabi-Briefe' i Beitr. z. Assyriol. IV, s. 483—500.
 DIBELIUS, M., Die Lade Jahves. Göttingen 1906. (Forschungen z.
 Rel. u. Lit. d. A. u. N. Test:s H. 7.)
 DILLMANN, A., Die Genesis. 6 Aufl. Leipzig 1892. (Kurzgef. exeg.
 Handb. z. A. T. XI.)
 —, Die Bücher Exodus und Leviticus. 3 Aufl. hrsg. v. V. Ryssel.
 Leipzig 1897. (Kurzgef. exeg. Handb. z. A. T. XII.)
 —, Die Bücher Numeri, Deuteronomium und Josua. 2 Aufl. Leipzig
 1886. (Kurzgef. exeg. Handb. z. A. T. XIII.)
 DOUGHTY, CH. M., Travels in Arabia Deserta. I—II. Cambridge 1888.
 DRIVER, S. R., Einleitung in die Litteratur des alten Testaments. Übers.
 von J. W. Rothstein. Berlin 1896.

- DRIVER, S. R., *A Critical and Exegetical Commentary on Deuteronomy*.
Edinburgh 1902. (ICC.)
- , *The Book of Exodus*. Cambridge 1911. (The Cambridge Bible
for Schools and Colleges.)
- , Art. 'Law in Old Testament' i DB III, s. 64—73.
- DUHM, B., *Israels Propheten*. Tübingen 1916.
- DUSCHAK, M., *Das mosaisch-talmudische Eherecht*. Wien 1864.
- , *Das mosaisch-talmudische Strafrecht*. Wien 1869.
- EBERHARTER, A., *Das Ehe- und Familienrecht der Hebräer*. Münster
i. W. 1914. (Alttest. Abhandl., hrsg. v. J. Nikel, V: 1—2.)
- EDWARDS, C., *The Hammurabi Code*. London 1904.
- EERDMANS, B. D., *Alttestamentliche Studien*. I—IV. Giessen 1908—12.
- , Art. 'Have the Hebrews been Nomads?' i The Expositor VII
Ser. Vol. 6 (1908, 2), s. 118—131.
- , Art. 'The Book of the Covenant and the Decalogue' i The Expositor
VII Ser. Vol. 8 (1909, 2), s. 21—33, 158—167.
- EISSFELDT, O., *Erstlinge und Zehnten im Alten Testament*. Leipzig
1917. (Beitr. z. Wiss. v. Alt. Test., hrsg. v. R. Kittel, H. 22.)
- ENGERT, Th., *Ehe- und Familienrecht der Hebräer*. München 1905.
(Studien zur alttest. Einl. u. Gesch., hrsg. v. C. Holzhey, H. III.)
- ERBT, W., *Die Sicherstellung des Monotheismus durch die Gesetzgebung
im vorexilischen Juda*. Göttingen 1903.
- ERMAN, A., *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum*. I—II.
Tübingen 1885—87.
- EUTING, J., *Tagbuch einer Reise in Inner-Arabien*. I—II. Leiden
1896—1914.
- EWALD, H., *Die Altertümer des Volkes Israel*. 3 Ausgabe. Göttingen
1866.
- FARBSTEIN, D., *Das Recht der unfreien und der freien Arbeiter nach
jüdisch-talmudischem Recht*. Frankfurt a. M. 1896.
- FEDER, E., Art. 'Islamisches Scheidungsrecht' i Die Welt des Islams
I (1913), s. 7—17.
- FEUCHTWANG, D., Art. 'Moses und Hammurabi' i JM N. F. 12 (1904),
s. 385—399.
- FÖRSTER, G., *Das mosaische Strafrecht in seiner geschichtlichen
Entwicklung*. Leipzig 1900.

- FRAENKEL, S., Das Schutzrecht der Araber. (Orientalische Studien, Th. Nöldeke gewidmet, I, s. 293—301. Giessen 1906.)
- FRAZER, J. G., The Golden Bough. 1—3. London 1911—12.
- , Folk-Lore in the Old Testament. I—III. London [1918] 1919.
- FREUND, L., Zur Geschichte des Ehegüterrechts bei den Semiten. Wien 1909. (Sitz.ber. d. Ak. d. Wiss. in Wien. Bd 162, Abh. 1.)
- FREYTAG, G. W., Einleitung in das Studium der Arabischen Sprache. Bonn 1861.
- FRIEDRICHS, K., Art. 'Das Eherecht des Islam' i ZVRW 7 (1887), s. 240—284.
- , Art. 'Einzeluntersuchungen zur vergleichenden Rechtswissenschaft. Familienstufen und Eheformen' i ZVRW 10 (1891—92), s. 189—281.
- FRIES, S. A., Israels historia. Upsala 1894.
- , Den israelitiska kultens centralisation. Upsala 1895.
- , Gamla och nya testamentets religion. Stockholm 1912.
- , Israel i ljuset av arkeologiska och etnografiska forskningar i Palestina. Stockholm 1914. (Populära etnologiska skrifter, utg. av C. V. Hartman, 10.)
- , Art. 'Konung Hammurabis av Babylon lagar' i Finsk Tidskrift 54 (1903, 1), s. 208—226.
- FULD, L., Art. 'Das Asylrecht im Alterthum und Mittelalter' i ZVRW 7 (1887), s. 102—157, 285—296.
- GALL, A. v., Altisraelitische Kultstätten. Giessen 1898. (ZAW Beih. 3.)
- , Art. 'Die alttestamentliche Wissenschaft und die keilinschriftliche Forschung' i ARW 1902, s. 289—339.
- , Art. 'Die Entstehung der humanitären Forderungen des Gesetzes. I. Ein vergessenes Baalsopfer' i ZAW 30 (1910), s. 91—98.
- GAMPERT, A., La Thora. Genève 1895.
- GAUTIER, L., La loi dans l'ancienne alliance. Lausanne 1908.
- GIESEBRECHT, F., Das Buch Jeremia übersetzt und erklärt. Göttingen 1894. (NHK III: 2: 1.)
- , Die Geschichtlichkeit des Sinaibundes. Königsberg 1900.
- , Die Grundzüge der israelitischen Religionsgeschichte. Leipzig 1908. (Aus Natur und Geistesw. 52.)
- , Gött. gel. Anzeigen 159 (1897), s. 585—606. (Rec.)

- GIESEBRECHT, F., Art. 'The Moral Level of the Old Testament Scriptures' i AJTh 11 (1907), s. 31—55.
- GLITSCH, H., Mittelalterliche Gottesurteile. Leipzig 1921.
- GLOTZ, G., Études sociales et juridiques sur l'antiquité grecque. Paris 1906.
- GOLDSCHMIDT, S., Die soziale Fürsorge in der jüdischen Religion. Kattowitz 1913.
- GOLDZIEHER, I., Muhammedanische Studien. I—II. Halle a. S. 1888—90.
- , Art. 'Die Fiktion der Blutsverwandtschaft bei orientalischen Völkern' i Globus 63 (1893), s. 50—51.
- GRAF, K. H., Art. 'Was bedeutet der Ausdruck: *vor Gott erscheinen*, in den Gesetzen des Pentateuch Ex. 21, 6. 22, 7. 8' i ZDMG 18 (1864), s. 309—314.
- GRAY, G. B., A Critical and Exegetical Commentary on Numbers. Edinburgh 1903. (ICC.)
- , Art. 'Ordeal of Jealousy' i EBB II, sp. 2341—2343.
- GRESSMANN, H., Die Ausgrabungen in Palästina und das Alte Testament. Tübingen 1908. (Rel.gesch. Volksbb. III: 10.)
- , Altorientalische Texte und Bilder zum Alten Testamente. I—II. Tübingen 1909.
- , Die älteste Geschichtsschreibung und Prophetie Israels. Göttingen 1910. (Die Schriften des A. T:s II: 1.)
- , Mose und seine Zeit. Göttingen 1913. (Forschungen z. Rel. u. Lit. d. A. u. N. Test:s N. F. H. 1.)
- , Die Anfänge Israels. Göttingen 1914. (Die Schriften des A. T:s I: 2.)
- , Art. 'Sage und Geschichte in den Patriarchenerzählungen' i ZAW 30 (1910), s. 1—34.
- , Art. 'Levitisches' i RGG III, sp. 2084—2092.
- GRIMME, H., Das Gesetz Chammurabis und Moses. Köln 1903.
- GROSSE, E., Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft. Freiburg i. B. 1896.
- GRÜNEISEN, C., Der Ahnenkultus und die Urreligion Israels. Halle a. S. 1900.
- GRÜNFELD, R., Die Stellung der Sklaven bei den Juden nach biblischen und talmudischen Quellen. Jena 1886.
- GUNKEL, H., Israel und Babylonien. Göttingen 1903.

- GUNKEL, H., Genesis übersetzt und erklärt. 3 Aufl. Göttingen 1911. (NHK I:1.)
- , Die Urgeschichte und die Patriarchen. Göttingen 1911. (Die Schriften des A. T's I:1.)
- , Art. 'Ruth' i Deutsche Rundschau 125 (1905), s. 50—69.
- , Die israelitische Literatur. Leipzig 1906. (Die Kultur der Gegenwart I: 7, s. 51—102.)
- , Art. 'Geschichtschreibung im Alten Testament' i RGG II, sp. 1348—1354.
- , Art. 'Moses' i RGG IV, sp. 516—524.
- GUTHE, H., Kurzes Bibelwörterbuch. Tübingen und Leipzig 1903.
- , Geschichte des Volkes Israel. 3 Aufl. Tübingen 1914. (Grundriss d. Theol. Wissensch. II: 3.)
- , Art. 'H. Clay Trumbull's Kadesh Barnea' i ZDPV 8 (1885), s. 182—232.
- , Art. 'Wüstenwanderung der Israeliten' i PRE 21, s. 537—548.
- HALLER, M., Religion, Recht und Sitte in den Genesissagen. Bern 1905.
- , Das Judentum. Göttingen 1914. (Die Schriften d. A. T's II: 3.)
- , Art. 'Ezechiel und Ezechielbuch' i RGG II, sp. 798—802.
- , Art. 'Tora' i RGG V, sp. 1290—94.
- HAMBURGER, J., Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud. I. Leipzig 1892. II. Leipzig 1883.
- HARFORD-BATTERSBY, G., Art. 'Sabbatical Year' i DB IV, s. 323—326.
- HARTMANN, R., Art. 'Zelt und Lade' i ZAW 37 (1917—18), s. 209—244.
- HEJCL, J., Das alttestamentliche Zinsverbot. Freiburg i. B. 1907 (Biblische Studien, hrsg. v. Bardenhewer, Bd 12: 4.)
- HERNER, S., Den mosaiska tiden. Lund 1899—1900. (Lunds Universitets Årsskrift. Bd 35. Avd. 1. Nr 2. Bd 36. Avd. 1. Nr 5.)
- , Ist der zweite Dekalog älter als das Bundesbuch? Lund 1901.
- , Israels profeter. Lund 1905.
- , Vegetabilisches Erstlingsopfer im Pentateuch. Lund 1918. (Lunds Universitets Årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 14. Nr 1.)
- HERRMANN, J., Ezechielstudien. Leipzig 1908. (Beitr. z. Wiss. v. Alt. Test., hrsg. v. R. Kittel, H. 4.)
- HIRZEL, R., Der Eid. Ein Beitrag zu seiner Geschichte. Leipzig 1902.
- , Die Strafe der Steinigung. Leipzig 1909. (Abhandl. d. sächs. Ges. d. Wiss. Bd 27, Nr 7.)

- HJELT, A., Art. 'Konung Hammurabis lagar och Israels Thora' i Finsk Teol. Tidskrift 1903, s. 324—344, 367—386, 431—447, 479—487.
- , Art. 'Israels äldsta historia i fornforskningens ljus' i BF 1905, s. 11—23.
- HOFFMANN, G., Art. 'Versuche zu Amos' i ZAW 3 (1883), s. 87—126.
- HOLZINGER, H., Einleitung in den Hexateuch. Freiburg i. B. 1893.
- , Exodus erklärt. Tübingen, Freiburg i. B. und Leipzig 1900. (MHC II.)
- , Das Buch Josua erklärt. Tübingen und Leipzig 1901. (MHC VI.)
- , Numeri erklärt. Tübingen und Leipzig 1903. (MHC IV.)
- , Art. 'Ehe und Frau im vordeuteronomischen Israel' i ZAW Beih. 27, s. 227—241. (Studien z. sem. Phil. u. Rel.gesch., J. Wellhausen gewidmet. Giessen 1914.)
- JACOB, G., Altarabisches Beduinenleben nach den Quellen geschildert. Berlin 1897. (Stud. in arab. Dichtern H. III.)
- , Altarabische Parallelen zum Alten Testament. Berlin 1897. (Stud. in arab. Dichtern H. IV.)
- JASTROW, M., Die Religion Babyioniens und Assyriens. Übers. I. Giessen 1905.
- , The Civilization of Babylonia and Assyria, its Remains, Language, History, Religion, Commerce, Law, Art and Literature. Philadelphia and London 1915.
- JENNINGS-BRAMLEY, W. E., Art. 'The Bedouin of the Sinaitic Peninsula' i PEFQ 1907, s. 22—33, 131—137, 279—284.
- JEREMIAS, A., Das Alte Testament im Lichte des Alten Orients. 2 Aufl. Leipzig 1906. 3 Aufl. Leipzig 1916.
- , Handbuch der altorientalischen Geisteskultur. Leipzig 1913.
- JEREMIAS, J., Moses und Hammurabi. Leipzig 1903.
- JIRKU, A., Art. 'Zur magischen Bedeutung der Kleidung in Israel' i ZAW 37 (1917—18), s. 109—125.
- JOHNS, C. H. W., Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters. Edinburgh 1904.
- , Art. 'Code of Hammurabi' i DB Extra Vol., s. 584—612.
- , Art. 'The Code of Hammurabi, Fresh Material for Comparison with the Mosaic Code' i JTS 4 (1902—03), s. 172—183.
- JOUANEN, J., Aperçu sur les législations de l'Ancient Testament. Montauban 1897.

- JÜLICHER, A., Art. 'Die Quellen von Exodus VII, 8—XXIV, 11' i JPT^h 8 (1882), s. 272—315.
- KAHN, Z., Die Sklaverei nach Bibel und Talmud. Übers. v. I. Singer. Prag 1888.
- KAUTZSCH, E., Die Heilige Schrift des Alten Testaments. 3 Aufl. I—II. Tübingen 1909—10.
- , Art. 'Religion of Israel' i DB Extra Vol., s. 612—734.
- , Biblische Theologie des Alten Testaments. Hrsg. v. K. Kautzsch. Tübingen 1911.
- , StKr 79 (1906), s. 461—481. (Rec.)
- KEIL, C. F., Leviticus, Numeri und Deuteronomium. 2 Aufl. Leipzig 1870. (Bibl. Com. über d. A. T. 1: 2.)
- , Josua, Richter und Ruth. 2 Aufl. Leipzig 1874. (Bibl. Com. über d. A. T. 2: 1.)
- , Handbuch der biblischen Archäologie. 2 Aufl. Frankfurt a. M. 1875.
- Keilinschriftliche Bibliothek. Sammlung von Assyrischen und Babylonischen Texten in Umschrift und Übersetzung, hrsg. von E. Schrader. I—V. Berlin 1889—96.
- KENNEDY, A. R. S., Art. 'Goel' i DB II, s. 222—224.
- KENT, CH. F., Israel's Laws and Legal Precedents. London 1907.
- , and SANDERS, FR. K., Art. 'The Growth of Israelitish Law' i Biblical and Semitic Studies 1902, s. 39—90. (Yale Bicentennial Publications.)
- KING, L. W., The Letters and Inscriptions of Hammurabi. I—III. London 1898—1900.
- KITTEL, R., Die Bücher der Könige übersetzt und erklärt. Göttingen 1900. (NHK I: 5.)
- , Die Bücher der Chronik übersetzt und erklärt. Göttingen 1902. (NHK I: 6: 1.)
- , Die orientalischen Ausgrabungen und die ältere biblische Geschichte. Leipzig 1908.
- , Biblia Hebraica. Editio altera. I—II. Lipsiæ 1913.
- , Geschichte des Volkes Israel. 3 Aufl. I—II. Gotha 1916—17.
- , Kriege in biblischen Landen. Gotha 1918.
- , Die Alttestamentliche Wissenschaft in ihren wichtigsten Ergebnissen. 4 Aufl. Leipzig 1921.

KITTEL, R., Die Religion des Volkes Israel. Leipzig 1921.

—, Art. 'Armengesetzgebung bei den Hebräern' i PRE 2, s. 60—63.

—, Art. 'Stiftshütte' i PRE 19, s. 33—42.

KLEIN, F. A., Art. 'Mittheilungen über Leben, Sitten und Gebräuche der Fellachen in Palästina' i ZDPV 4 (1881), s. 57—84; 6 (1883), s. 81—101.

KLEINERT, P., Die Profeten Israels in sozialer Beziehung. Leipzig 1905.

—, Art. 'Zur Idee des Lebens im Alten Testament' i StKr 68 (1895), s. 693—732.

KÖBERLE, J., Babylonische Kultur und biblische Religion. München 1903.

—, Sünde und Gnade im religiösen Leben des Volkes Israel bis auf Christum. München 1905.

—, Zum Kampfe um das Alte Testament. Wismar 1906.

—, Soziale Probleme im alten Israel und in der Gegenwart. Wismar 1907.

—, Die Beziehungen zwischen Israel und Babylonien. Hrsg. v. Walther. Wismar i. Meckl. 1908.

—, Art. 'Priestertum im Alten Testament' i PRE 16, s. 32—47.

KÖNIG, E., Geschichte der Alttestamentlichen Religion kritisch dargestellt. 2 Aufl. Gütersloh 1915.

—, Das Deuteronomium eingeleitet, übersetzt und erklärt. Leipzig 1917. (Kom. z. Alt. Test., hrsg. v. E. Sellin, III.)

—, Die Genesis eingeleitet, übersetzt und erklärt. Gütersloh 1919.

—, Art. 'Zur Erklärung und Geschichte des Dekalogs' i NKZ 12 (1901), s. 363—389.

—, Art. 'Polyandrie im »vorhistorischen« Israel' i NKZ 14 (1903), s. 635—648.

—, Art. 'Neueste Verhandlungen über den Dekalog' i NKZ 17 (1906), s. 565—584.

—, Art. 'Babylonische Kultur und alttestamentliche Ideenwelt', V, i NKZ 22 (1911), s. 269—293.

—, Art. 'Steinigung bei den Hebräern' i PRE 18, s. 792—794.

KOHLER, J., Zur Lehre von der Blutrache. Würzburg 1885.

—, Rechtsvergleichende Studien über islamitisches Recht. Berlin 1889.

- KOHLER, J., Art. 'Studien über Frauengemeinschaft, Frauenraub und Frauenkauf' i ZVRW 5 (1883—84), s. 334—368.
- , Art. 'Studien über Ordalien der Naturvölker' i ZVRW 5 (1883—84), s. 368—376.
- , Art. 'Studien über die künstliche Verwandtschaft' i ZVRW 5 (1883—84), s. 415—440.
- , Art. 'Islamitisches Obligationen- und Pfandrecht' i ZVRW 6 (1885—86), s. 208—271.
- , Art. 'Über das vorislamische Recht der Araber' i ZVRW 8 (1888—89), s. 238—261.
- , Art. 'Gemeinderschaft und Familiengut im israelitischen Recht' i ZVRW 17 (1904—05), s. 217—222.
- , Art. 'Rechtsvergleichende Skizzen' i ZVRW 19 (1906), s. 417—422.
- , 'Darstellung des talmudischen Rechtes' i ZVRW 20 (1907), s. 161—264.
- , DLZ 1903, sp. 1543—1549; 1904, sp. 296—303. (Rec.)
- KOHLER, J. und PEISER, F. E., Aus dem Babylonischen Rechtsleben. I—IV. Leipzig 1890—98.
- , Hammurabis Gesetz. I. Leipzig 1904.
- KOSCHAKER, P., Rechtsvergleichende Studien zur Gesetzgebung Hammurapis Königs von Babylon. Leipzig 1917.
- KRAETZSCHMAR, R., Die Bundesvorstellung im Alten Testament in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Marburg 1896.
- , Das Buch Ezechiel übersetzt und erklärt. Göttingen 1900. (NHK III: 3: 1.)
- KRAUSS, S., Talmudische Archäologie. I—III. Leipzig 1910—12. (Schriften hrsg. v. der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums.)
- KÜBEL, F. E., Die sociale und volkswirtschaftliche Gesetzgebung des Alten Testaments. Stuttgart 1891.
- KÜCHLER, F., Art. 'Das priesterliche Orakel in Israel und Juda' i ZAW Beih. 33, s. 285—301. (Abhandl. z. sem. Rel.k. u. Spr.wiss., W. Baudissin überreicht. Giessen 1918.)
- KUENEN, A., Historisch-kritische Einleitung in die Bücher des alten Testaments. Deutsche Ausg. von Th. Weber. I: 1—2. Leipzig 1887—90.

- LAGARDE, P. de, Art. 'צַרַּר' i Nachr. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1882, s. 393—408.
- LAGRANGE, M.-J., Études sur les religions sémitiques. Paris 1905.
- LANDBERG, C., Arabica. V. Leide 1898.
- LANE, E. W., An Arabic-English Lexicon. London 1863—93.
- , Sitten und Gebräuche der heutigen Egypter. Übers. v. J. Th. Zenker. I—III. Leipzig 1856.
- LEANDER, P., Det gamla Palestina i ljuset av moderna arkeologiska forskningar. Stockholm 1920. (Pop. vet. förel. v. Göteb:s Högsk. Ny följd. XVIII.)
- LEHMANN, C. F., Babyloniens Kulturmission einst und jetzt. Lpz. 1903.
- LEHMANN-HAUPT, C. F., Israel. Seine Entwicklung im Rahmen der Weltgeschichte. Tübingen 1911.
- LÉVY, L.-G., La famille dans l'antiquité israélite. Paris 1905.
- LINDBLOM, G., The Akamba in British East Africa. Uppsala 1920. (Archives d'Études Orientales. Vol. 17.)
- LÖHR, M., Sozialismus und Individualismus im Alten Testament. Giessen 1906. (ZAW Beih. 10.)
- , Die Stellung des Weibes zu Jahwe-Religion und -Kult. Leipzig 1908. (Beitr. z. Wiss. v. Alt. Test., hrsg. v. R. Kittel, H. 4.)
- , Alttestamentliche Religions-Geschichte. Leipzig 1911. (Samml. Göschen 292.)
- , Israels Kulturentwicklung. Strassburg 1911.
- LOFTHOUSE, W. F., Art. 'The Social Teaching of the Law' i The Expositor VII Ser. Vol. 5 (1908, 1), s. 449—469.
- LOTZ, W., Abraham, Isaak und Jakob. Berlin 1910. (Bibl. Zeit- u. Streitfr. V: 10.)
- , Art. 'Dekalog' i PRE 4, s. 559—564.
- , Art. 'Ephod' i PRE 5, s. 402—406.
- , Art. 'Sabbath' i PRE 17, s. 283—291.
- , Art. 'Sabbathjahr und Jubeljahr' i PRE 17, s. 292—295.
- LUNDBERG, C., Slafveriet i forntiden. Stockholm 1915. (Svenska Hum. Förb:s Skrifter XXIII.)
- LUNDGREEN, F., Die Benutzung der Pflanzenwelt in der alttestamentlichen Religion. Giessen 1908. (ZAW Beih. 14.)
- MAINE, H. S., Village-Communities in the East and West. 2 Ed. London 1872.

- MAINE, H. S., *Ancient Law*. London 1907.
- MALTZAN, H. v., Art. 'Sittenschilderungen aus Südarabien' i *Globus* 21, s. 138—140.
- MANDL, M., *Das Sklavenrecht des alten Testamentes. Eine rechtsgeschichtliche Studie*. Hamburg 1886.
- MARQUARDT, J., *Das Privatleben der Römer*. 1—2. Leipzig 1879—82. (Handbuch der Römischen Alterthümer Bd 7.)
- MARTI, K., *Geschichte der Israelitischen Religion*. 4 Aufl. Strassburg 1903.
- , Art. 'Jahve und seine Auffassung in der ältesten Zeit' i *StKr* 81 (1908), s. 321—333.
- MARX, V., *Die Stellung der Frauen in Babylonien gemäss den Kontrakten aus der Zeit von Nebukadnezar bis Darius (604—485)*. Leipzig 1902. (Beitr. z. Assyriol. IV, 1.)
- MATTHES, J. C., Art. 'Der Dekalog' i *ZAW* 24 (1904), s. 17—41.
- MAURER, G. L. v., *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland*. I—II. Erlangen 1865—66.
- MEEK, TH. J., Art. 'Some Religious Origins of the Hebrews' i *AJSL* 37 (1920—21), s. 101—131.
- MEINHOLD, J., *Sabbat und Woche im Alten Testament*. Göttingen 1905. (Forsch. z. Rel. u. Lit. des A. u. N. Test:s H. 5.)
- , Art. 'Die Entstehung des Sabbats' i *ZAW* 29 (1909), s. 81—112.
- MEISNER, O., *Der Dekalog*. Leipzig 1893.
- MEISSNER, B., *Beiträge zum altbabylonischen Privatrecht*. Leipzig 1893. (Assyriol. Bibl. 11.)
- , *Aus dem altbabylonischen Recht*. Leipzig 1905. (Alt. Or. 7: 1.)
- , Art. 'Altbabylonische Gesetze' i *Beitr. z. Assyriol.* III, s. 493—523.
- MENDELSON, S., Art. 'Capital Punishment' i *SJE* III, s. 554—558.
- MERRILL, S., Art. 'Cities of Refuge' i *DB* IV, s. 213—214.
- MERX, A., *Die Bücher Moses und Josua*. Tübingen 1907. (Rel.gesch. Volksbb. II: 3.)
- MERZ, E., *Die Blutrache bei den Israeliten*. Leipzig 1916. (Beitr. z. Wiss. v. Alt. Test., hrsg. v. R. Kittel, H. 20.)
- MEYER, E., *Die Entstehung des Judenthums*. Halle a. S. 1896.
- , *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*. Halle a. S. 1906.
- , *Geschichte des Altertums*. 2 Aufl. I: 2. Stuttgart u. Berlin 1909.
- MICHAELIS, J. D., *Mosaisches Recht*. 2 Aufl. V. Frankfurt a. M. 1780.

- MICHELET, S., Fra Mose till profeterne. Kristiania 1915.
- MOMMSEN, TH., Römisches Strafrecht. Leipzig 1899. (System. Handb. d. Deutschen Rechtswissenschaft, hrsg. v. K. Binding, I: 4.)
- , Römische Geschichte. 11 Aufl. I. Berlin 1912.
- MOORE, G. F., Art. 'Asylum' i EBB I, sp. 377—378.
- , Art. 'Leviticus' EBB III, sp. 2776—2793.
- MÜLLER, D. H., Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln. Wien 1903.
- , Semitica. Sprach- und rechtsvergleichende Studien. Wien 1906. (Sitz.ber. d. Ak. d. Wiss. in Wien. Bd 153, Abh. 3.)
- MUNZINGER, W., Ostafrikanische Studien. Schaffhausen 1864.
- MUSIL, A., Arabia Petraea. III. Wien 1908.
- NAGEL, G., Art. 'Die Briefe Hammurabi's an Sin-idinnam' i Beitr. z. Assyriol. IV, s. 434—483.
- MCNEILE, A. H., The Book of Exodus. London 1908.
- NEUBAUER, J., Beiträge zur Geschichte des biblisch-talmudischen Eheschliessungsrechts. I—II. Leipzig 1920. (Mitt. d. Vorderas. Gesellschaft 24—25 [1919—20].)
- NIEBUHR, C., Die Amarna-Zeit. Leipzig 1903. (Alt. Or. 1: 2.)
- NIESE, B., Staat und Gesellschaft der Römer. Leipzig 1910. (Die Kultur der Gegenwart II: 4: 1, s. 208—262.)
- NIKEL, J., Das Alte Testament und die Nächstenliebe. Münster i. W. 1913. (Bibl. Zeitfr. VI: 11—12.)
- NÖLDEKE, TH., ZDMG 40 (1886), s. 148—187. (Rec.)
- NORDIN, HJ., Om det sexuellt sedliga åskådningsättet och tillståndet bland judarne på Jesu tid. 1. Uppsala 1902.
- NOWACK, W., Die sozialen Probleme in Israel und deren Bedeutung für die religiöse Entwicklung dieses Volkes. Strassburg 1892.
- , Lehrbuch der hebräischen Archäologie. I—II. Freiburg i. B. und Leipzig 1894. (Samml. Theol. Lehrbücher.)
- , Die Entstehung der israelitischen Religion. Strassburg 1896.
- , Richter-Ruth übersetzt und erklärt. Göttingen 1902. (NHK I: 4: 1.)
- , Die Bücher Samuelis übersetzt und erklärt. Göttingen 1902. (NHK I: 4: 2.)
- , Theol. Rundschau 6 (1903), s. 461—471. (Rec.)

- NOWACK, W., Art. 'Der erste Dekalog' i ZAW Beih. 33, s. 381—397.
(Abhandl. z. sem. Rel. k. u. Spr.wiss., W. Baudissin überreicht.
Giessen 1918.)
- , Art. 'Das Bundesbuch' i ZAW Beih. 34, s. 132—140 (Beiträge z.
alttest. Wissensch., K. Budde überreicht. Giessen 1920.)
- OETTLI, S., Das Gesetz Hammurabis und die Thora Israels. Leipzig. 1903.
- OORT, H., Oud-Israëls Rechtswezen. Leyden 1892.
- OPPERT, J., et MÉNANT, J., Documents juridiques de l'Assyrie et de la
Chaldée. Paris 1877.
- ORELLI, K. v., Art. 'Name' i PRE 13, s. 625—31.
- , Art. 'Sklaverei bei den Hebräern' i PRE 18, s. 417—423.
- , Art. 'Zauberei und Wahrsagerei' i PRE 21, s. 611—620.
- PATERSON, W. P., Art. 'Decalogue' i DB I, s. 580—583.
- PATON, L. B., The Original Form of the Holiness—Code. I. Marburg
1897.
- , Art. 'The Original Form of Leviticus XXIII, XXV' i JBL 18
(1899), s. 35—60.
- , Art. 'The Oral Sources of the Patriarchal Narratives' AJTh 8
(1904), s. 658—682.
- , Art. 'Canaanites' i ERE 3, s. 176—188.
- PATTON, W. P., Art. 'Blood Revenge in Arabia and Israel' i AJTh 5
(1901), 703—731.
- PEDERSEN, J., Der Eid bei den Semiten in seinem Verhältnis zu ver-
wandten Erscheinungen sowie die Stellung des Eides im Islam.
Strassburg 1914. (Studien z. Gesch. u. Kultur d. islam. Orients
H. III.)
- , Israel. I—II. Sjæleliv og Samfundsliv. København 1920.
- PEISKER, M., Die Beziehungen der Nichtisraeliten zu Jahve nach der
Anschauung der altisraelitischen Quellenschriften. Giessen 1907.
(ZAW Beih. 12.)
- PÖHLMANN, R., Grundriss der griechischen Geschichte nebst Quellen-
kunde. München 1896. (Handbuch d. klass. Altertums-Wis-
sensch. Bd 4:4.)
- , Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken
Welt. I—II. München 1912.
- POST, A. H., Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit und die Ent-
stehung der Ehe. Oldenburg 1875.

- POST, A. H., Die Grundlagen des Rechts und die Grundzüge seiner Entwicklungsgeschichte. Oldenburg 1884.
- , Afrikanische Jurisprudenz. I—II. Oldenburg und Leipzig 1887.
- , Studien zur Entwicklungsgeschichte des Familienrechts. Oldenburg und Leipzig 1889.
- , Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz. I—II. Oldenburg und Leipzig 1894—95.
- , Art. 'Ueber Gottesurteil und Eid' i Das Ausland 1891, s. 85—89, 101—106.
- POST, G. E., Art. 'Essays on the Sects and Nationalities of Syria and Palestine' i PEFQ 1891, s. 99—147.
- POUCHER, J., Art. 'Crimes and Punishments' i DB I, s. 520—527.
- PREUSS, K. TH., Die geistige Kultur der Naturvölker. Leipzig 1914. (Aus Natur u. Geistesw. 452.)
- PROCKSCH, O., Über die Blutrache bei den vorislamischen Arabern und Mohammeds Stellung zu ihr. Leipzig 1899.
- , Das nordhebräische Sagenbuch die Elohimquelle. Leipzig 1906.
- , Die Genesis übersetzt und erklärt. Leipzig 1913. (Kom. z. Alt. Test., hrsg. v. E. Sellin, I.)
- PUUKKO, A. F., Das Deuteronomium. I. Leipzig 1909. II. Greifswald 1909.
- RAUH, S., Hebräisches Familienrecht in vorprophetischer Zeit. Berlin 1907.
- RIEHM, E. C. A., Handwörterbuch des Biblischen Altertums für gebildete Bibelleser. 2 Aufl. besorgt von F. Baethgen. I—II. Bielefeld u. Leipzig 1893—94.
- , StKr 44 (1871), s. 755—766 (Rec.)
- ROBERTS, R., Das Familien-, Sklaven- und Erbrecht im Qorân. Leipzig 1908. (Leipz. Sem. Stud. 2: 6.)
- ROBINSON, E., Palästina und die südlich angrenzenden Länder. I—II. Halle 1841.
- ROHDE, E., Psyche. Seelencult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen. 5 u. 6 Aufl. I—II. Tübingen 1910.
- ROHLFS, G., Art. 'Bei den Zeltbewohnern in Marokko' i Globus 27 (1875), s. 284—86.
- ROTHSTEIN, J. W., Das Bundesbuch und die religionsgeschichtliche Entwicklung Israels. Halle 1888.

- ROTHSTEIN, J. W., Moses und das Gesetz. I—II. Berlin 1911. (Bibl. Zeit- u. Streitfr. VI: 9—11.)
- RYLE, H. E., Art. 'Deuteronomy' i DB I, s. 596—603.
- SAALSCHÜTZ, J. L., Das Mosaische Recht. Berlin 1853.
- , Archäologie der Hebräer. I—II. Königsberg 1855—56.
- SAYCE, A. H., Babylonians and Assyrians. Life and Customs. New York 1918.
- , Art. 'The Legal Code of Babylonia' i AJTh 8 (1904), s. 256—266.
- SAYCE, A. H., and COWLEY, A. E., Aramaic Papyri discovered at Assuan. London 1906.
- SCHAEFFER, H., The Social Legislation of the Primitive Semites. New Haven and London 1915.
- SCHAIL, V., Recueil de Lois Assyriennes. Paris 1921.
- SCHORR, M., Urkunden des altbabylonischen Zivil- und Prozessrechts. Leipzig 1913. (Vorderas. Bibl. 5.)
- SCHRADER, E., Die Keilinschriften und das Alte Testament. 3 Aufl. Berlin 1903.
- SCHÜRER, E., Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. 3 u. 4 Aufl. I—III. Leipzig 1901—09.
- SCHULTZ, H., Alttestamentliche Theologie. 5 Aufl. Göttingen 1896.
- , Art. 'Die Beweggründe zum sittlichen Handeln in dem vorchristlichen Israel' i StKr 63 (1890), s. 8—59.
- SCHWALLY, F., Das Leben nach dem Tode. Giessen 1892.
- , Semitische Kriegsaltertümer. I. Der heilige Krieg im alten Israel. Leipzig 1901.
- SEESEMAN, O., Die Aeltesten im Alten Testament. Leipzig 1895.
- SEETZEN, U. J., Reisen durch Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten. Hrsg. v. Fr. Kruse. I—IV. Berlin 1854—59.
- SELLIN, E., Beiträge zur Israelitischen und jüdischen Religionsgeschichte. I—II: 1. Leipzig 1896—97.
- , Der Ertrag der Ausgrabungen im Orient für die Erkenntnis der Entwicklung der Religion Israels. Leipzig 1905.
- , Das israelitische Ephod. (Orientalische Studien, Th. Nöldeke gewidmet, II, s. 699—717. Giessen 1906.)
- , Die alttestamentliche Religion im Rahmen der andern altorientalischen. Leipzig 1908.

- SELLIN, E., Einleitung in das Alte Testament. Leipzig 1910. (Evang.-Theol. Bibliothek Bd 2.)
- , Der alttestamentliche Prophetismus. Leipzig 1912.
- , 'Das Zelt Jahves' i Beitr. z. Wiss. v. Alt. Test. H. 13, s. 168—192. (Alttestamentl. Studien, R. Kittel dargebracht. Leipzig 1913.)
- SIEFFERT, F., Das Recht im Neuen Testament. Göttingen 1900.
- SIEGFRIED, C., Esra, Nehemia und Esther übersetzt und erklärt. Göttingen 1901. (NHK I: 6: 2.)
- SMEND, R., Der Prophet Ezechiel. 2 Aufl. Leipzig 1880. (Kurzgef. exeg. Handb. z. A. T. VIII.)
- , Lehrbuch der Alttestamentlichen Religionsgeschichte. 2 Aufl. Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1899. (Samml. Theol. Lehrbücher.)
- , Die Erzählung des Hexateuch auf ihre Quellen untersucht. Berlin 1912.
- SMITH, HENRY PRESERVED, A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Samuel. Edinburgh 1904. (ICC.)
- SMITH, J. M. POWIS, Art. 'The Deuteronomic Tithe' i AJTh 18 (1914), s. 119—127.
- SMITH, W. ROBERTSON, Kinship and Marriage in Early Arabia. Cambridge 1885.
- , The Old Testament in the Jewish Church. 2 Ed. London and Edinburgh 1892.
- , The Prophets of Israel and their Place in History. New Ed. London 1895.
- , Die Religion der Semiten. Übers. v. R. Stübe. Freiburg i. B., Leipzig und Tübingen 1899.
- , Art. 'Year of Jubilee' i Encycl. Brit. XV, s. 532—533.
- SNOUCK HURGRONJE, C., Mekka. I—II. Haag 1888—89.
- STADE, B., Geschichte des Volkes Israel. I. Berlin 1889.
- , Die Entstehung des Volkes Israel. Giessen 1899.
- , Biblische Theologie des Alten Testaments. I. Tübingen 1905. II. Von A. BERTHOLET. Tübingen 1911.
- , Art. 'Beiträge zur Pentateuchkritik. 3. Die Eiferopferthora' i ZAW 15 (1895), s. 166—178.
- STAERK, W., Das Deuteronomium, sein Inhalt und seine literarische Form. Leipzig 1894.

- STARCKE, C. N., Die primitive Familie in ihrer Entstehung und Entwicklung dargestellt. Leipzig 1888.
- STAVE, E., Första Mosebok eller Genesis. Uppsala 1911.
- , Inledning till Gamla Testamentets kanoniska skrifter. Stockholm 1912.
- , Israels historia. Stockholm 1916.
- , Israels profeter. II. Jesaja. Stockholm 1918.
- , Israel i helg och söcken. I—II. Uppsala 1919.
- , Art. 'Sociala förvandlingar i Israel' i BF 1908, s. 413—439.
- STERNBERG, G., Die Ethik des Deuteronomiums. Berlin 1908.
- STEUERNAGEL, C., Die Entstehung des deuteronomischen Gesetzes. Halle 1896.
- , Das Deuteronomium übersetzt und erklärt. Göttingen 1898. (NHK I: 3: 1.)
- , Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament. Tübingen 1912. (Samml. Theol. Lehrbücher.)
- STRACK, H. L., Art. 'Schreibkunst und Schrift bei den Hebräern' i PRE 17, s. 766—775.
- STUBBE, Chr., Die Ehe im alten Testament. Jena 1886.
- SULZBERGER, M., Art. 'The Polity of the Ancient Hebrews' i JQR New Ser. 3 (1912—13), s. 1—81.
- , Art. 'The Ancient Hebrew Law of Homicide' i JQR New Ser. 5 (1914—15), s. 127—161, 289—344, 559—614.
- SÖDERBLOM, N., Uppenbarelsereligion. Uppsala 1903.
- THOMSEN, P., Palästina und seine Kultur in fünf Jahrtausenden. Leipzig 1909. (Aus Natur u. Geistesw. 260.)
- , Kompendium der palästinischen Altertumskunde. Tübingen 1913.
- THOMSON, W. M., The Land and the Book. I—IV. London 1862.
- TORNAUW, N. v., Das Moslemische Recht aus den Quellen dargestellt. Leipzig 1855.
- , Art. 'Das Erbrecht nach den Verordnungen des Islams' i ZVRW 5 (1883—84), s. 116—208.
- TRABAUD, H., La loi Mosaique, ses origines et son développement. Lausanne 1903.
- TSCHERNOWITZ, Ch., Art. 'Beitrag zur Erforschung der Geschichte des jüdischen Rechts' i ZVRW 27 (1912), s. 404—424.

- ULMER, F., Hammurabi, sein Land und seine Zeit. Leipzig 1917.
(Alt. Or. 9: 1.)
- UNGNAD, A., Babylonische Briefe aus der Zeit der Hammurapi-Dynastie.
Leipzig 1914. (Vorderas. Bibl. 6.)
- , Briefe König Hammurapis (2123—2081 v. Chr.). Berlin 1919.
(Kunst und Altertum Bd II.)
- VOGELSTEIN, H., Art. 'Notwehr nach mosaisch-talmudischem Recht'
i JM N. F. 12 (1904), s. 513—553.
- VOLZ, P., Die biblischen Altertümer. Stuttgart 1914.
- , Art. 'Was wir von den babylonischen Ausgrabungen lernen'
i ZTK 14 (1904), s. 193—233.
- WALLES, J., Det israelitiska folkets uppkomst och äldsta historia. Uppsala 1904.
- WALLON, H., Histoire de l'esclavage dans l'antiquité. I—III. Paris 1847.
- WALTER, F., Die Propheten in ihrem sozialen Beruf und das Wirtschaftsleben ihrer Zeit. Freiburg im Breisgau 1900.
- WEBER, O., Arabien vor dem Islam. Leipzig 1904. (Alt. Or. 3: 1.)
- , Die Literatur der Babylonier und Assyrer. Leipzig 1907. (Alt. Or. Ergänzungsband II.)
- WEBSTER, H., Rest Days; A Sociological Study. Lincoln, Nebraska 1911.
(University Studies published by the University of Nebraska XI: 1—2 [Jan.—Apr. 1911].)
- WEINHEIMER, H., Art. 'Die Einwanderung der Hebräer und der Israeliten in Kanaan' i ZDMG 66 (1912), s. 365—388.
- WEISMANN, J., Talion und öffentliche Strafe im Mosaischen Rechte.
Leipzig 1913. (Festschrift für Adolf Wach I, s. 1—102.)
- WELLHAUSEN, J., Skizzen und Vorarbeiten. IV. Berlin 1889.
- , Reste arabischen Heidentums gesammelt und erläutert. 2. Ausg. Berlin 1897.
- , Die Composition des Hexateuchs und der historischen Bücher des Alten Testaments. 3. Ausg. Berlin 1899.
- , Ein Gemeinwesen ohne Obrigkeit. Göttingen 1900.
- , Das arabische Reich und sein Sturz. Berlin 1902.
- , Prolegomena zur Geschichte Israels. 6. Ausg. Berlin 1905.
- , Israelitische und jüdische Geschichte. 7. Ausgabe. Berlin 1907.
- , 'Die Ehe bei den Arabern' i Nachr. d. Ges. d. Wiss. z. Göttingen 1893, s. 431—481.

- WESTERMARCK, E., *The History of Human Marriage*. London 1891.
—, *Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe*. 1—2. Deutsch von L. Katscher. Leipzig 1907—09.
—, *Ur sedernas historia*. Helsingfors 1912.
—, Art. 'The Influence of Magic on Social Relationships' i *Sociological Papers* 1905, s. 143—170.
—, Art. 'Asylum' i *ERE* 2, s. 161—164.
WESTPHAL, G., *Jahves Wohnstätten*. Giessen 1908. (ZAW Beih. 15.)
WETZSTEIN, J. G., Art. 'Die syrische Dreschtafel' i *Zeitschrift für Ethnologie* 5 (1873), s. 270—305.
WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. v., *Staat und Gesellschaft der Griechen*. Berlin u. Leipzig 1910. (*Die Kultur der Gegenwart* II: 4: 1, s. 1—207.)
WILDA, W. E., *Das Strafrecht der Germanen*. Halle 1842.
WILDEBOER, G., *Die Literatur des Alten Testaments nach der Zeitfolge ihrer Entstehung*. 2. Ausg. Göttingen 1905.
—, *Nieuw Licht over het Oude Testament*. Haarlem 1911.
—, Art. 'Die Datierung des Dekalogs' i *ZAW* 24 (1904), s. 296—300.
WILKE, F., Art. 'Neue Forschungen über Mose und seine Zeit' i *NKZ* 25 (1914), s. 268—286.
WILKEN, G. A., *Das Matriarchat bei den Arabern*. Leipzig 1884. (*Morgenl. Forsch.* 8.)
—, Art. 'Die Ehe zwischen Blutsverwandten' i *Globus* 59 (1891), s. 8—12, 20—24, 35—38.
WILUTZKY, P., *Vorgeschichte des Rechts*. 1. Breslau 1903. 2—3. Berlin 1903.
VINCENT, H., *Canaan d'après l'exploration récente*. Paris 1907.
WINCKLER, H., *Die babylonische Kultur in ihren Beziehungen zur unsrigen*. Leipzig 1902.
—, *Die politische Entwicklung Babyloniens und Assyriens*. Leipzig 1903. (*Alt. Or.* 2: 1.)
—, *Die Euphratländer und das Mittelmeer*. Lpz. 1905. (*Alt. Or.* 7: 2.)
—, *Die Gesetze Hammurabis*. Leipzig 1906. (*Alt. Or.* 4: 4.)
WINTER, J., *Die Stellung der Sklaven bei den Juden in rechtlicher und gesellschaftlicher Beziehung nach talmudischen Quellen*. Halle 1886.
ZEHNPFUND, R., Art. 'Zehnten bei den Hebräern' i *PRE* 21, s. 627—631.
ZIMMERN, H., *ZDMG* 58 (1904), s. 954—957. (Rec.)

FÖRKORTNINGAR.

- AJSL = The American Journal of Semitic Languages and Literatures.
 AJTh = The American Journal of Theology.
 ARW = Archiv für Religionswissenschaft.
 BF = Bibelforskaren.
 CH = Codex Hammurabi.
 DB = A Dictionary of the Bible. Ed. by J. Hastings.
 Dk = Dekalogen.
 DLZ = Deutsche Literaturzeitung.
 Dt = Deuteronomium.
 E = Elohisten.
 Ebb = Encyclopædia Biblica. Ed. by T. K. Cheyne and J. S. Black.
 ERE = Encyclopædia of Religion and Ethics. Ed. by J. Hastings.
 Fb = Förbundsboken.
 Hl = Helighetslagen.
 Hs = Hesekiel.
 ICC = The International Critical Commentary.
 J = Jahvisten.
 JBL = Journal of Biblical Literature.
 JM = Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums.
 JPTh = Jahrbücher für protestantische Theologie.
 JQR = The Jewish Quarterly Review.
 JTS = The Journal of Theological Studies.
 MHC = Kurzer Hand-Commentar zum Alten Testament. Hrsg. v. K. Marti.
 NHK = Handkommentar zum Alten Testament. Hrsg. v. W. Nowack.
 NKZ = Neue kirchliche Zeitschrift.
 P = Prästkodex.
 PEFQ = Palestine Exploration Fund. Quarterly Statement.

- PRE = Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche.
3 Auflage.
- RGG = Die Religion in Geschichte und Gegenwart.
- SJE = The Jewish Encyclopædia. Ed. by I. Singer.
- StKr = Theologische Studien und Kritiken.
- ZAW = Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
- ZDMG = Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.
- ZDPV = Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins.
- ZTK = Zeitschrift für Theologie und Kirche.
- ZVRW = Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft.

I

DEN SOCIALA LAGSTIFTNINGENS
UPPKOMST OCH URKUNDER

FÖRSTA KAPITLET.

Lagstiftningens uppkomst.

§ 1. Rättens upprinnelse i seden.

Varje lagstiftningsarbete, som resulterar i skrivna lagar till allmän efterlevnad, har merendels en lång och ej sällan rätt invecklad förhistoria. Gäller detta om allt sådant arbete i modern mening, så är det i ännu högre grad fallet, då fråga blir om ett forntida folks lagar och deras tillkomst. Att söka följa de spår, som leda till lagars samlande och upptecknande för första gången i ett folks historia, visar sig därför vara förenat med ej ringa svårigheter, i synnerhet som man vanligen måste leta sig fram med ledning av i tillgängliga källor mera sparsamt föreliggande antydningar.

Den israelitiska sociallagstiftningen utgör härvid intet undantag. Med sina djupaste rötter går den nämligen tillbaka till Israels allra äldsta historiska erinringar, och beskaffenheten av de upplysningar, som stå att vinna ur hithörande källmaterial, gör det ofta ingalunda lätt att klarlägga det rättshistoriska utvecklingsförloppet.

Först och främst bör då fastslås såsom något genom de historiska källorna till fullo bestyrkt, att frånvaron av skrivna lagar i Israels äldsta tid långt ifrån innebär ett tillstånd av rättslöshet. Tvärtom visa sig under den period av folkets liv, varom här är fråga, rättsbegreppen ganska fast utpräglade och i stånd till att mer eller mindre fullständigt behärska livet.¹ Denna förhandenvaro av rättsföreställningar, som redan under så primitiva livsvillkor förmått utöva ett bestämmande inflytande på den mänskliga sammanlevnaden, hänger nära samman med arten och beskaffenheten av då rådande samfundsorganisation. Det är nämligen till en

¹ NOWACK, Arch. I, s. 317; BENZINGER, PRE 6, s. 573.

underkastat en bestämd norm, varigenom ett för det hela betryggande rättstillstånd kan åvägabringas. Vad som hos ett kulturfolk tar sig uttryck i skrivna lagar och genom dem får rättsligt bindande kraft, utformar sig hos ociviliserade stammar på annat sätt. Rätten ligger där i den för hela stammen gemensamma och hela stammen behärskande seden.¹ Därigenom att dess medlemmar i skilda fall plägat handla på väsentligen enahanda sätt, betingat av förhållandena inom stammen, ha småningom dylika handlingar kommit att genom vanans makt allt oftare upprepas, tills de blivit konstanta företeelser. Dessa ha sålunda fått karaktären av bestämda sedvänjor, vilka man omsider alltid ansåg sig nödsakad att följa, allmänt vedertagna rättsbruk, som gingo i arv från släkte till släkte. Så skapas ett slags rättsbildande makt, den alla enskilda individer förpliktande stamseden, som med suverän myndighet bjuder över dem lika strängt som någon skriven lag.²

Orsakerna till denna stamsedens oerhört starka auktoritet äro väl förnämligast tvenne.

Först och främst vilar stamseden på religiös grund. Är nämligen kulten en dominerande faktor i all stambildning, ett mäktigt enande band mellan alla till stammen hörande, så blir också den där gällande seden ytterst en skapelse av religionen, liksom det även är religionen som gör, att den hålles vid makt och fortlever med en alltmera växande intensitet.³ Stamseden är just ett uttryck för stamgudens vilja, sådan den kräver att bliva åttlydd i det dagliga livets förhållanden, och blir i denna egenskap absolut normerande. Varje kränkning av denna sed anses som en förbrytelse mot gudomen och måste därför på det strängaste bestraffas.⁴

Därnäst ligger i individens fullständiga beroende av stammen en garanti för att dess sed av honom bliver iakttagen. I en genom stamförfattning bildad organisation betyder den enskilde snart sagt ingenting alls. Stammen är ett konglomerat av individer, som sins emellan bli varandra likställda, utan några yttre åtskill-

¹ NOWACK, a. a. I, s. 317.

² Jfr WESTERMARCK, Ursprung u. Entw. d. Moralbegriffe I, s. 138 ff., Ur sedernas historia, s. 2 ff.

³ STADE, a. a. I, s. 359, 402.

⁴ STADE, Theol. I, s. 89.

nader i fråga om börd eller förmögenhetsvillkor och utan möjlighet för någon med undantag av stamhövdningen och hans rådgivande män att framför de andra göra sitt personliga inflytande gällande. Vars och ens handlingsfrihet kringskäres strängt av de gränser, som gällande sed uppdrager, ty denna måste han helt underkasta sig, om han vill åtnjuta vad som för honom är ett ofrånkomligt livsvillkor: stammens skydd. Han kan ej emancipera sig från stamseden, då han i så fall skulle bliva utesluten ur gemenskapen med sina stamfränder och komma att stå alldeles rätts- och värnlös.¹

Stammens sed är alltså en oskriven lag, som ovillkorligen förpliktat dels på grund av religionens bindande makt, dels på grund av de förmåner, som stamgemenskapen skänker den enskilde.

Väsentligen på ovan angivna sätt ha vi att tänka oss rättsförhållandena bland Israels stammar på den tid, då de hebreiska källorna börja lämna oss upplysningar om deras öden. En fast bestämd rättsnorm reglerade den sociala sammanlevnaden: den inom stammen gällande seden. Vad denna fordrade måste var och en blint rätta sig efter. Det var fullkomligt otänkbart att handla annorlunda. Man kom därför att helt oreflekterat utan vidare följa stamsedens oaftergivliga krav, och sålunda utbildade sig efter hand ett slags sedvanerätt, som bestämde den enskildes handlingssätt i livets olika förhållanden.

Särskilt har just i Israel alltifrån äldsta tider känslan av rättens gudomliga ursprung varit ytterligt stark. Det framgår tydligt av det sätt, på vilket där ständigt och jämt allt med seden överensstämmande handlande motiveras: Jahve kräver det med oavvislig nödvändighet, och varje brott mot gängse seds fordringar stämplas som gudlöshet, uppror och trots mot Jahve. Alla inom Israel småningom fast utformade sedvänjor betraktades således i strängaste mening som gudomlig rätt. I den spårade man Jahves vilja, behärskande livet i dess skilda lägen, den innebar en på gudomligt maktbud baserad sedlig ordning, som därför också, när den kränktes, påkallade gudomligt inskridande. Ty liksom Jahve skapade rätten, så vakade han även över den, beskyddande och straffande. Den måste efterlevas, och när detta icke skedde,

¹ Jfr STADE, *Gesch. I*, s. 401 f.; JACOB, *Beduinenleben*, s. 211.

reagerade han däremot såsom emot en mot honom själv begången förbrytelse.¹

För en närmare kännedom om de hebreiska stammarnas rätts-tillstånd i äldre tid äro vi framför allt hänvisade till det stoff, som finnes upptaget i källornas skildringar av dessa stammars tidigaste historia under den s. k. patriarktiden och av deras vandringar i öknen, innan de övergingo till bofast levnadssätt. Visserligen lämna ifrågavarande källor i en del hänseenden rätt torftiga antydningar. Men dessa kunna här och där kompletteras genom analogislut från förhållandena hos andra forntida folk, såsom greker och romare, hos de förislamiska araberna och beduin-stammarna i våra dagar samt i allmänhet hos folk, som ännu i vår tid leva under stamförfattning.²

Beträffande frågan om möjligheten av att genom patriarktidens skildringar erhålla historisk kunskap om denna period må erinras om att, om ock en kritisk betraktelse härutinnan tidigare ofta kännetecknats av den största skepticism, en helt annan uppfattning på flera håll dock börjat göra sig gällande. Tidigare ville man fränkänna källornas här lämnade uppgifter allt historiskt värde, varvid det hela endast skulle vara en vid tiden för dessa källors skriftliga avfattning gjord legendarisk utsmyckning av olikartade motiv i syfte att giva något slags historisk framställning av Israels äldsta, för oss okända öden.³ I senare tid däremot har genom ingående undersökningar av det här bearbetade materialet uppvisats, att detta i stort sett är av mycket gammalt datum,⁴ och vissa forskare ha kommit till det resultatet, att källorna vid sin behandling

¹ Jfr SCHULTZ, StKr 1890, s. 15; SMITH, Prophets of Israel, s. 72 f.; STADE, Theol. I, s. 89; SMEND, Rel. gesch., s. 161; KÖBERLE, Sünde u. Gnade, s. 34 ff.; SIEFFERT, Das Recht im N. T., s. 4 f.; WELLHAUSEN, Prol., s. 393; MICHELET, Fra Mose til prof., s. 98, 215.

² Jfr STADE, a. a. I, s. 397, 402; NOWACK, a. a. I, s. 301.

³ Jfr t. ex. STADE, a. a. I, s. 127 f.; WELLHAUSEN, Prol., s. 316; GUTHE, Gesch., s. 183 ff. — Om den rent mytologiska tolkningen av patriarkberättelsernas innebörd, varigenom möjlighet till kännedom om ifrågavarande epoks historiska förhållanden är utesluten; se BUHL, Norsk Theol. Tidsskr. 1907, s. 17 ff.

⁴ GUNKEL, Gen., s. XX, LXXXVIII f.; GRESSMANN, ZAW 30, s. 31 ff.; jfr PATON, AJTh 1904, s. 658 ff.

av patriarktiden understundom operera med stoff, som synes böra tillmätas en viss historicitet.¹ Man har även ansett sig kunna uppvisa, att till grund för dessa skildringar ligger en historisk tradition, som efter vederbörlig sovring och kritisk granskning av de meddelade uppgifterna åtminstone i sina huvuddrag torde kunna fastställas.² Att historiska erinringar av ett eller annat slag här förefinnas, synes man mer och mer vara böjd för att medgiva. Däremot är det vanligen ytterst svårt att med bestämdhet avgöra, vad som äger historisk grund och vad som endast får skrivas på den diktande folkfantasiens räkning.³

Emellertid sakna vi anledning att närmare ingå på frågan om patriarktidens berättelser såsom källa för Israels historia i äldsta tid. För vårt syfte är långt viktigare att få konstaterat, att dessa skildringar ofta gömma på gammalt stoff av värdefull beskaffenhet och att man genom dem understundom får en relativt trogen bild av det kulturstadium, som där förutsättes.⁴ Om däremot de berättelser, vari dylikt stoff befinnes vara invävt, återge historiska förhållanden eller ej, blir här av underordnad betydelse. Ja, till och med sådana i dessa källor skildrade situationer, som utan tvekan måste betecknas som produkter av folkfantasiens, kunna det oaktat äga ett visst värde för vår kunskap om gammal folk-sed.⁵

Det är således patriarkberättelsernas kulturhistoriska inslag, som måste tilldraga sig vår uppmärksamhet, då det lämnar betydelsefulla bidrag till kännedomen om den israelitiska rättsutvecklingens äldsta skede. Det i dem sammanförda materialet ger en god före-

¹ Jfr BUHL, a. art. s. 115, Hist., s. 55; GRESSMANN, Mose u. s. Zeit, s. 397; STAVE, Israels hist., s. 31, 37; EERDMANS, Alttest. Studien II, s. 28 ff., 48 ff., 81 f.; CORNILL, Der isr. Prophetismus, s. 16, ZAW 34, s. 150 f.; MICHELET, a. a. s. 50; BERTHOLET, Kulturgesch., s. 82.

² PROCKSCH, Eloh.qu., s. 330 ff.; KITTEL, Gesch. I, s. 422 ff., 466 ff.; LOTZ, Abrah., Is. u. Jak., s. 6, 11, 27, 31 ff.; KÖNIG, Gen., s. 82 ff.; jfr HJELT, BF 1905, s. 15 f., 20; KÖBERLE, a. a. s. 29.

³ Jfr BUHL, Hist., s. 55 ff.; LOTZ, a. a. s. 30.

⁴ Jfr GUNKEL, a. a. s. LXXII f., LXXX; GRESSMANN, ZAW 30, s. 25 ff., Mose u. s. Zeit, s. 396; HALLER, Genesisssagen, s. 2 ff.; STAVE, Gen., s. 111 f.; McCURDY, AJTh 1897, s. 664.

⁵ Jfr HALLER, a. a. s. 6.

ställning om de hebreiska stammarnas inre förhållanden i dessa avlägsna tider. Med plastisk åskådlighet teckna källorna dessa stammars liv med de uråldriga seder och bruk, som förläna det dess egenartade prägel, och de rättsförhållanden, som inom stammarna äro rådande. Sociala företeelser, vilka utmärka denna primitiva kulturform, framträda här i sin naturliga miljö och uppenbara därigenom så mycket tydligare sina karakteristiska egendomligheter. Vi få, kort sagt, en inblick i den nomadrätt, som på den tid, då stamförfattningen var hebréernas sociala organisationsform, reglerade deras rättsliga liv, och det visar sig därvid, att detta alltigenom bestämdes genom de direktiv, som en fast utbildad, ofrånkomligt bjudande sedvanerätt avgav i fråga om den enskildes görande och låtande.

En intressant bekräftelse på hur i Israel sedvanerätten ensam var tillräcklig att reglera den sociala sammanlevnaden, så länge denna helt var bunden vid stamförfattningen, vinna vi genom vissa iakttagelser, som man tack vare upptäckten av konung Hammurabis av Babylon lagar kunnat göra. Förutom talrika beröringspunkter och olikheter mellan denna lagsamling och Israels rättsurkunder, vartill vi i det följande ofta återkomma, är det ett särskilt förhållande, som här förtjänar beaktande. Man finner nämligen, att åtskilligt av det, som i Babylonien utgjorde kodifierad rätt och där med den skrivna lagens auktoritet förpliktade, just var vad gängse sedvanerätt fordrade bland patriarktidens stammar. I Babyloniens kultursamhälle hade de rättsbruk, varom här är fråga, redan fått sin skriftliga avfattning; i Israel däremot existerade de som blotta sedvänjor utan att därför i mindre grad vinna efterföljd.

Så finnas särskilt inom familjerättens område flera överensstämmelser mellan patriarktidens sedvänjor och Hammurabis lagar. Exempelvis må erinras om att det av brudgummen för bruden erlagda brudpriset tillföll svärfadern¹ och att skänker, som bruden vid äktenskapets ingående mottog från sitt föräldrahem, tillhörde henne och hennes barn.² Hit hörde även bruket, att, om äktenskapet var barnlöst, hustrun anvisade mannen en slavinna som konkubin,

¹ Gn 31: 15; jfr CH § 159.

² Gn 31: 16; jfr § 162, 167, 171. Jfr WILDEBOER, *Nieuw Licht*, s. 212.

vilken dock ej fick likställas med eller undantränga hustrun, utan vid försök därtill blev vederbörligen straffad.¹ Vidare känna patriarkberättelserna förekomsten av slaveri för skuld,² och i straffrättsligt hänseende finna vi bland patriarktidens sedvänjor beröringspunkter med Hammurabis lag, i det att elddöd, som i Israel omnämnes som straff för äktenskapsbrott, enligt CH drabbas kvinna, som håller bordell,³ och dödsstraff för stöld bland hebréerna anges som åtminstone en möjlighet, som man kunde hava att räkna med.⁴ Dessutom förutsätta patriarkkällorna bruket av adoption, varom CH meddelar ingående bestämmelser.⁵

Dessa exemplifierande antydningar om rättsförhållanden, som man återfinner både i Babylonien och bland patriarktidens hebréer, i förra fallet reglerade genom skrivna lagar, i det senare genom fasta sedvänjor, visa, att i Israel under den kulturform, varom här är fråga, den gängse sedvanerätten är en det rättsliga livet ordnande och utgestaltande makt av fullt ut lika bindande kraft som skriftligt avfattade rättsbud. Starkt är således detta den oskrivna lagens herravälde över sinnena. Från generation till generation fortplantar sig medvetandet om den sed, som alla äro skyldiga att iakttaga. Ja, ännu efter mer än tre årtusenden kan man bland nutida beduinstammar spåra åtskilliga av de urgamla sedvänjor, som kännetecknade de nomadiserande hebréernas liv.⁶ Dessa sedvänjor äro de rötter, varur deras lagstiftning genom sekellång utveckling vuxit fram, och när vi sedermera komma att redogöra för dess rättsbestämmelser, ha vi genom patriarkkällornas upplysningar om de hebreiska stammarnas sedvanerätt möjlighet att i många fall lära känna de genom dessa bestämmelser kodifierade rättsbruket i deras äldsta gestalt.

¹ Gn 16: 1—6; 30: 1—13; jfr § 144—146.

² Gn 47: 19; jfr § 117.

³ Gn 38: 24; jfr § 110.

⁴ Gn 31: 32; 44: 9; jfr § 6, 8. Jfr WILDEBOER, a. a. s. 202 f.

⁵ Gn 48: 5; jfr § 185 ff.

⁶ Jfr KOHLER, DLZ 1904, sp. 296 f.

§ 2. Sedvanerättens komplettering genom särskilda torot.

Ej alltid var emellertid seden tillräcklig, då det gällde att inordna den sociala sammanlevnaden under rättsliga normer, som alla måste underkasta sig. Det förekom understundom, att fasta sedvänjor ej utbildat sig i ett eller annat avseende, där man dock kände behov av att basera sitt handlingssätt på något slags auktoritativ grund. Då gängse sed icke kunde giva någon vägledning, ställdes man på så sätt gång på gång tveksam såväl med hänsyn till allmänna rättsgrundsatser som ock beträffande olikartade specialfall.

Det är alltså tydligt, att seden, betraktad såsom allmän rättsnorm, förr eller senare måste visa sig lida av väsentliga brister. Den blev som sådan ofullständig och behövde därför kompletteras medelst för speciella fall avsedda rättsavgörelser. Sådana erhöles genom det prästerliga oraklet, genom vars meddelande av tora stamseden vann sitt erforderliga komplement i de stycken, där den ej kunnat lämna behöriga anvisningar för den enskildes handlande.

1. Prästerliga orakel före Mose.

Troligen har redan tidigt det prästerliga oraklet varit verksamt i Israel, sannolikt långt före Mose.¹ Visserligen lämna källorna här inga direkta upplysningar, men av åtskilliga antydningar kan den slutsatsen dragas, att så tyckes ha varit förhållandet.

Några gamla ortnamn angiva nämligen, att de genom dem betecknade platserna utgjort orakelställen.² Så synes אֵלֶן מֹרֶה, 'orakelterebinten', (Gn 12:6)³ av ålder ha varit ett heligt träd,

¹ GAMPERT, La Thora, s. 22; PATON, ERE 3 s. 187; HALLER, RGG V, sp. 1290.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. 79.

³ Samma plats äsyftas säkerligen även i Dm 9:6 ('vårdterebinten') och i Dt 11:30. Det senare stället betecknar platsen som en lund; sannolikt bör dock läsarten med LXX ändras i överensstämmelse med Gn 12:6, så att även här är fråga om ett enda träd (BAUDISSION, Stud. II, s. 146, 185; GUNKEL, Gen., s. 166; STADE, Theol. I, s. 112 f.). Jfr även i Dm 9:37 'teckentydarterebinten', som troligen är identisk med det i Gn 12:6 omnämnda trädet (DILLMANN, Gen., s. 224; NOWACK, Ri-Ruth, s. 92; DRIVER, Deut., s. 134; BAUDISSION, a. a. II, s. 226 not 2), samt Gn 35:4 och Jos 24:26, vilka ställen likaledes synas äsyfta

ur vars susning man sökte tyda gudomens vilja,¹ och likaledes torde גבעת המורה, 'orakelhöjden', (Dm 7:1) ha betecknat en av liknande anledning känd kulle. Även den i Gn 14:7 omnämnda עין מושפט, 'orakelkällan'² (eg. 'rättskällan'), här helt visst varit en gammal orakelplats.³ Betänker man vidare, hur vanlig förekomsten av orakelträd var bland alla gamla folk⁴ samt även hur heliga källor sattes i förbindelse med orakelgivande,⁵ är det sannolikt, att åtskilliga sådana orakelställen funnits, som redan i förmosaisk tid hade stor betydelse för de hebreiska stammarna. De allra flesta av dessa platser övertogos säkerligen som ett arv från kananéerna, för vilka de sedan gammalt gällit som heliga.⁶

Till dylika heliga orter höra även med nödvändighet där befintliga orakelpräster, som kunde tyda de tecken, varigenom gudomen meddelade sin vilja.⁷ Om ock sådana icke uttryckligen nämnas i Israels äldsta tid, kunna vi dock sluta till deras existens just ur förhandenvaron av orakelplatser.⁸ Den helgedom, där en gudomlighet ansågs hava tagit sin boning, måste nämligen bevakas och

samma träd som Gn 12:6 (DILLMANN, a. st., Nu—Jos., s. 588; PROCKSCH, Gen., s. 92). Jfr därjämte Gn 35:8 och Dm 4:5, där väl också ett orakelställe förekommer, förmodligen detsamma i båda fallen, fast med olika benämningar (DILLMANN, Gen., s. 377; NOWACK, a. a. s. 34). Ang. förekomsten av heliga träd jfr även t. ex. Gn 13:18; 18:1; Dm 6:11; 1 S 10:3 samt LUNDGREEN, Pflanzenwelt in d. alttest. Rel., s. 11 f., 17 ff.; FRAZER, Folk—Lore III, s. 54 ff.

¹ STADE, a. a. I, s. 112; DILLMANN, a. a. s. 224; GUNKEL, a. st.; SMITH, Rel. d. Sem., s. 149; LUNDGREEN, a. a., s. 25 f. Jfr 2 S 5:24; BAUDISSION, a. a. II, s. 224.

² Så GUNKEL, a. a. s. 281.

³ BAUDISSION, a. a. II, s. 169; DILLMANN, a. a. s. 239; NOWACK, Arch. II, s. 12; KAUTZSCH, DB Extra Vol., s. 616; jfr SMITH, a. a. s. 139. Stället är utan tvivel identiskt med det för Israels rättskipning under mosaisk tid så betydelsefulla Kades, såsom också uttryckligen anges (GUNKEL, a. st.).

⁴ SMITH, a. a. s. 149; BENZINGER, Arch., s. 316. Så särskilt hos grekerna (FRAZER, The Golden Bough, 1:2, s. 9) och även bland de arabiska stammarna (NOWACK, a. a. II, s. 10).

⁵ KAUTZSCH, a. st.; NOWACK, Ri-Ruth, s. 34; BENZINGER, a. a. s. 317; SMITH, a. a. s. 136 f.; FRAZER, a. a. 1:2, s. 172; 3, s. 79.

⁶ NOWACK, Arch. II, s. 11; KAUTZSCH, a. st.; SMEND, Rel.gesch., s. 41 not 2; jfr BAUDISSION, a. a. II, s. 169, 254.

⁷ STADE, Gesch. I, s. 469; SMITH, a. a. s. 149; jfr BERTHOLET, a. a. s. 80.

⁸ KAUTZSCH, a. art. s. 621; PATON, a. st.

vårdas, och detta ålåg den där anställde prästen. Honom tillkom även, säkerligen som hans viktigaste funktion, att kungöra gudomens vilja i frågor, vilka hänskjutits till det med helgedomen förbundna oraklet.¹ Härvid var han outhärlig, då han såsom förtrogen med helgedomen och den där lokaliserade gudomligheten ensam ägde den sakkunskap och den tekniska färdighet, som för detta ändamål erfordrades. Att förrätta offer var däremot ej ett enbart prästerligt prerogativ, utan detta kunde, tack vare de därmed förknippade ytterst enkla ceremonierna, i äldre tid ombesörjas även av andra.² Prästen var då framför allt orakelpräst.³

En sådan förutsättes i Gn 25:22 f. (J), varest omtalas, hur ett Jahveorakel uppsökes, och meddelas det i poetisk form avgivna orakelsvaret. Även om här föreligger en anakronism, så att den för berättaren självklara föreställningen om en i närheten befintlig Jahvehelgedom med ordnad tjänst tillhör J:s egen tid,⁴ är säkert själva orakelspråket av gammalt datum⁵, och torde det utgöra ytterligare ett bevis för att orakel och orakelpräster funnits redan före Mose. Dessutom har det förut omnämnda Kades troligen utgjort en gammal helgedom med där bosatta präster, och säkerligen har genom dem ett prästerligt orakel varit verksamt sedan långt tillbaka.⁶

Av föreliggande antydningar synes alltså så gott som säkert, att redan före uppkomsten av det nationella Jahveprästadömet bland de hebreiska stammarna funnits orakelhelgedomar och orakelpräster, vilka meddelat tora åt dem, som så önskade.⁷

¹ BENZINGER, Arch., s. 346; STAVE, Israel II, s. 133 ff.; NOWACK, Sam., s. 15. Så även hos araberna (WELLHAUSEN, Reste, s. 131, 134).

² NOWACK, Arch. II, s. 87 f.; BENZINGER a. st.; KÖBERLE, PRE 16, s. 41; STADE, Theol. I, s. 126 f.

³ Jfr KÜCHLER, ZAW Beih. 33, s. 285 ff.; BERTHOLET, a. a. s. 101.

⁴ Jfr BAUDISSIN, Priestert., s. 64; GUNKEL, Urgesch. u. Patr., s. 196; KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 42.

⁵ Jfr STADE, Gesch. I, s. 474.

⁶ PROCKSCH, Eloh.qu., s. 364.

⁷ Jfr KÖBERLE, a. art. s. 33.

2. Moses betydelse för Israels rättskipning.

Även om sålunda tillvaron av prästerliga orakel redan i förmosaisk tid icke torde kunna bestridas, är det emellertid först genom Mose, som ett prästerskap och ett toragivande i egentlig mening grundlagts bland Israels stammar.¹ Härmed har han dock icke skapat något absolut nytt, utan endast upptagit en redan förefintlig institution och ställt den direkt i Jahvereligionens tjänst.²

Det torde icke vara tvivel underkastat, att härvid helgedomen i Kades för Mose utgjort en mycket viktig utgångspunkt.³ Stället synes, såsom nyss antytts, av gammalt ha varit en helig plats, där orakel meddelades och rätt skipades för kringboende stammar⁴ och där dessa således ägde ett slags centrum för sin kult, ombesörjd även här liksom i allmänhet i dylika fall av ett på platsen bofast prästerskap.⁵ Möjligen övades här redan före Mose Jahvekult.⁶ Kanske utgjordes också dess prästerskap på Moses tid av leviter, som efter Levi stams upplösning hit förirrat sig och här slagit sig ned.⁷ Mose hade då ägt stamfränder i Kades,⁸ vilket också förklarar, att han ganska väl synes ha känt till platsen förut.⁹ Troligen ha hebréerna haft beröring med den redan under vistelsen i Egypten.¹⁰ Betänker man vidare, att de israelitiska stammarna säkerligen tillbragt största delen av tiden för ökenvandringen just vid Kades,¹¹ äro vi väl berättigade till den slutsatsen, att helgedomen där och dess prästerskap varit den viktigaste anknytningspunkten för det prästadöme, som är förbundet med Moses organisatoriska verksamhet i Israel.

¹ KÖBERLE, a. art. s. 33 f.; jfr BAUDISSIN, a. a. s. 263; STADE, a. st.

² GAMPERT, a. a. s. 22 f.

³ Jfr MEYER, *Die Israeliten*, s. 72, 78 f.

⁴ MEYER, a. a. s. 80; KITTEL, *Gesch. I*, s. 567.

⁵ KITTEL, a. st.

⁶ STADE, *Theol. I*, s. 33.

⁷ PROCKSCH, *Eloh.qu.*, s. 364; jfr STAVE, *Israels hist.*, s. 50. Jfr s. 26 not 5.

⁸ PROCKSCH, a. st.

⁹ PROCKSCH, a. a. s. 361, 366; jfr STAVE, a. st.

¹⁰ KITTEL, a. a. I, s. 569; PROCKSCH, a. a. s. 363.

¹¹ KITTEL, a. a. I, s. 571; PROCKSCH, a. a. s. 373; GUTHE, *PRE 21*, s. 546.

Därjämte har helt visst även midianitiskt inflytande här gjort sig gällande.¹ Redan tidigt kom Mose i beröring med Midians land (Ex 2:15 E), och han blev där befryndad med den midianitiska prästen (Ex 2:16, 21 J; 3:1, 4:18 E). Sannolikt har han därigenom fått vissa impulser för Jahvetjänstens ordnande bland Israels stammar. Dessutom är midianitisk påverkan på den av Moses utövade rättskipningen till fullo bestyrkt genom Jetros i Ex 18 (E) skildrade besök hos Mose under ökenvandringen, en framställning, som enstämmigt erkännes vila på god historisk tradition.²

Så grundade säkerligen Mose, ehuru direkta upplysningar härom saknas, ett för de israelitiska stammarnas centralhelgedom³ avsett prästadöme, som han sedan gjorde ärfdigt inom sin släkt.⁴ Själv var han präst och utövade som sådan prästerliga funktioner (Ex 18; 24:6; 33:7 ff.).⁵ Dock synas dessa blott undantagsvis ha bestått i förrättande av offer, men däremot mest i orakelgivande. Om en offertjänst vid centralhelgedomen ha de jehovistiska källorna intet att berätta; det är likväl högst sannolikt, att en sådan där förekom.⁶ Men i stället torde man av dessa källors meddelanden få anse vara ådagalagt, att genom inrättandet av ett vid centralhelgedomen bundet prästerskap Israel erhållit ett ordnat Jahveorakel.⁷

Ett dylikt synes hava varit förenat med det i Ex 33:7—11 (E) omtalade אֹהֶל מוֹעֵד. Detta framställes där som ett orakeltält⁸ såväl genom själva namnet⁹ som ock genom uppgiften, att var och en, som ville rådfråga Jahve, hade att begiva sig dit. Emellertid har själva tältet som sådant knappast ägt denna betydelse, utan

¹ KÖBERLE, a. art. s. 33; BENZINGER, Arch., s. 310.

² PROCKSCH, a. a. s. 375; GUTHE, a. art. s. 544.

³ Om arken som centralhelgedom jfr KRAETZSCHMAR, Bundesvorst., s. 215; HERNER, Den mos. tiden, s. 54 f.

⁴ STADE, Gesch. I, s. 473, Theol. I, s. 43; HERNER, a. a. s. 59, 125 ff.

⁵ MEYER, a. a. s. 72; STADE, Theol. I, s. 31 f.

⁶ FRIES, Den isr. kult:s centr., s. 28 ff.; HERNER, a. a. s. 113.

⁷ Jfr STADE, a. a. I, s. 35, 105 f.

⁸ STADE, a. a. I, s. 44; BAUDISSIN, Priestert., s. 60, 269; BENZINGER, EBB IV, sp. 4873; WESTPHAL, Wohnstätten, s. 32.

⁹ 'Uppenbarelsetältet' (BAENTSCH, Ex-Nu, s. 276) eller 'det tält, där man sammanträffar med Jahve' (STADE, a. a. I, s. 44; jfr HARTMANN, ZAW 1917—18, s. 213).

orakelgivandet var helt visst förknippat med något heligt föremål, som fanns i tältet, genom detta skyddades och av Moses tjänare Josua, Nuns son, vårdades och bevakades.¹ Förmodandet, att föremålet skulle ha utgjorts av arken,² tyckes ha stor sannolikhet för sig. Visserligen lämna oss de äldre källorna i okunnighet härom, och vår kunskap om den mosaiska centralhelgedomens utseende enligt de jehovistiska urkunderna är ytterst ofullständig.³ Men då Ex 33: 7 nämner uppenbarelsetältet såsom något redan bekant och vv. 7—11 där stå utan sammanhang med det föregående, är det mycket troligt, att omedelbart förut lämnats en beskrivning på tältet med dess tillbehör, inkl. dess förfärdigande,⁴ vilken sedan möjligen uteslutits av P:s redaktör, enär P redan i Ex 25 synts honom ha meddelat en sådan utförligare skildring.⁵ Vi kunna således anse som tämligen visst, att de äldre källorna i sitt ursprungliga skick känt till ett tält såsom skydd för arken, vilket existerade redan på Moses tid.⁶ Betänker man vidare, att uppenbarelsetältet enligt perikopen Ex 33: 7—11 tillmättes stor betydelse för Jahves genom Mose förmedlade uppenbarelse för Israel och att det därvid omnämnda förfaringsättet vid meddelandet av Jahves vilja genomgående framställes såsom något iterativt,⁷ ha vi säkerligen här en fragmentarisk skildring av de äldre källornas uppfattning av centralhelge-

¹ NOWACK, Arch. II, s. 7; KITTEL, PRE 19, s. 39; BENZINGER, Arch., s. 312; WESTPHAL, a. a. s. 33 f.

² NOWACK, a. st.; BENZINGER, a. st.; STAVE, Israel II, s. 87; GRESSMANN, Mose u. s. Zeit, s. 240 ff.

³ Jfr SELLIN, Beitr. z. Wiss. v. A. T. 13, s. 168 ff., där förevarande perikop närmare undersökes. SELLIN finner, att en fullt exakt källsöndring här är omöjlig (jfr HARTMANN, a. art. s. 211 f.), och anser det sannolikast, att den jahvistiska traditionen i första hand betraktat arken som Jahves helgedom, utan att därför förefintligheten av ett tält till dess skydd behövde vara utesluten, men att den elohistiska sett i tältet den egentliga platsen för Jahves uppenbarelse, utan att därför arken behövde saknas (s. 170 f.). Även WESTPHAL (Wohnst., s. 25 f.) anser i ifrågavarande stycke olika relationer föreligga.

⁴ BAENTSCH, Ex-Nu, s. 274; BENZINGER, Ebb IV, sp. 4873; DRIVER, Ex., s. 358 f.; WELLHAUSEN, Comp., s. 93; STEUERNAGEL, Einl., s. 151.

⁵ CHEYNE, Ebb I, sp. 302; DILLMANN, Ex-Lv, s. 382; jfr KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 136.

⁶ KITTEL, a. art. s. 42; WELLHAUSEN, Prol., s. 39; jfr SELLIN, a. a. s. 171.

⁷ BAENTSCH, a. a. s. 274, 276; DILLMANN, a. a. s. 383.

domens betydelse som orakelhelgedom.¹ Det synes härav framgå, att Moses toragivande verksamhet under ökenvandringen varit på det närmaste förbunden med denna helgedom.²

Om själva formerna för orakelmeddelandet veta vi intet med bestämdhet. Man har påstått, att arken innehöll de heliga lotterna,³ och troligt är, att Mose meddelat torot genom att betjäna sig av dem.⁴ Även har gjorts gällande, att Mose vid orakels avgivande använde sig av efoden, ja, att denna var hans egen skapelse;⁵ dock förefinnas härom inga antydningar. Snarare synes Ex 33: 11 tyda på att Mose vid kungörandet av Jahves vilja tänkes som stående i ett vida mer direkt och omedelbart förhållande till Jahve, än vad fallet i allmänhet är med vid orakel anställda präster och den gudomlighet de tjäna,⁶ och att således de vid dylika tillfällen brukliga orakelvehiklarna för Mose spelat en mera underordnad roll. I dessa frågor äro emellertid inga säkra uttalanden möjliga. Däremot torde man, enligt vad som ovan framhållits, i källorna äga tillräckligt stöd för den meningen, att uppenbarelsetältet med den säkerligen därstädes befintliga arken såsom de israelitiska stammarnas centralhelgedom var det legitima Jahveorakel, genom vilket tora gavs under den mosaiska tiden.⁷

Om det på grund av källornas bristfälliga uppgifter synes vara omöjligt att få full klarhet i hur det prästerliga oraklet på Moses tid varit beskaffat, föreligga dock bättre underrättelser i fråga om arten och betydelsen av de torot, som Mose å Jahves vägnar meddelade folket.

¹ Jfr BENZINGER, a. st.

² SMEND, Rel.gesch., s. 44.

³ HOLZINGER, Exod., s. 123.

⁴ STAVE, Israel II, s. 91; jfr KÜCHLER, a. a. s. 287; JEREMIAS, Das A. T. im Lichte d. A. Orients³, s. 391.

⁵ FRIES, a. a. s. 25 ff.

⁶ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 277; FRIES, Gamla och nya test:s rel., s. 50.

⁷ Jfr GRESSMANN, a. a. s. 448 ff. — Om uppfattningen, att arken ej hör samman med ökenvandringen, utan först i Kanaan börjat användas för Jahvekulten, se närmare DIBELIUS, Lade Jahves, s. 115 ff.; HARTMANN, a. art. s. 236 ff. — Till arkens nu angivna betydelse bland hebréerna på Moses tid finnas också analogier hos andra semitiska stammar, i det dylika flyttbara tälhelgedomar, som innehålla heliga skrin, ofta förekomma hos semiterna och av dem begagnas vid orakelgivande (BENZINGER, Ebb IV, sp. 4873; jfr HARTMANN, a. art. s. 217 ff.).

I Ex 18 lämnas en skildring härav, så mycket mera värdefull, som en tillförlitlig tradition allmänt anses ligga till grund för den där framställda situationen.¹ Kapitlet, som huvudsakligen med säkerhet tillhör E,² berättar om Jetros besök i Israels läger och om hans därvid utövade inflytande på dess rättsförhållanden. Särskilt äro vv. 13—16 av stort intresse, då de giva en god inblick i Moses betydelse för Israels rättskipning. Här talas om olika rättsfrågor, idel specialfall, som framläggas till hans avgörande. Var och en som har en rättssak kommer till Mose för att fråga Gud (v. 15). Mose kungör då *ואח חורחי ואח האלהים* (v. 16). Med *אח חורחי* menas utan tvivel allmänna rättsregler, normer för de enskilda fallens bedömande, med *ואח האלהים* däremot avgöranden av rent kasuell natur, meddelade av oraklet.³

Framställningen här är mycket belysande för frågan om beskaffenheten av Moses lagstiftande verksamhet i Israel. Denna består icke i att han giver folket en redan färdig och avslutad lag, i vilken en gång för alla samlats alla nödiga bestämmelser för livets skilda förhållanden och som det sedan blott gäller att rätt tolka och efterleva. Hans uppgift är i stället att lämna vägledning i varje för honom framlagd sak och så genom en hel serie sporadiskt avdömda rättstvister småningom skapa rättsligt bindande normer. Utgångspunkt är alltid det enskilda fallet. Med hänsyn därtill vill sedan Mose enligt E:s relation av förloppet dels meddela allmänna grundsatser och tillämpa dessa på föreliggande fall, dels efter det gudomliga oraklets anvisningar lämna bestämmelser angående en hel del specialfrågor, som hänskjutits till honom.⁴

Moses betydelse som lagstiftare i Israel kan således sägas huvudsakligen ligga i den honom tillkommande uppgiften att åt dem, som så begärde, för erforderliga fall lämna tora, detta ord då fattat i sin primära betydelse av ett i en viss angelägenhet givet besked

¹ GRESSMANN, a. a. s. 174 f.; STAVE, Israels hist., s. 57.

² PROCKSCH, a. a. s. 93 f.; DILLMANN, Ex-Lv, s. 202; BAENTSCH, a. a. s. 162 ff.; DRIVER, a. a. s. 161. Dock har kapitlet undergått en redaktionell bearbetning, och på flera ställen kunna spår av en jahvistisk parallellberättelse med stor sannolikhet uppvisas (PROCKSCH, DILLMANN, BAENTSCH, a. st.; KAUTZSCH, a. a. I, s. 109 f.).

³ BAENTSCH, a. a. s. 166; DRIVER, a. a. s. 165.

⁴ Jfr GAMPERT, a. a. s. 10 ff., SMEND, a. a. s. 40.

eller judiciellt utlåtande, som sedan betraktades som auktoritativt,¹ samt att i samband härmed meddela en närmare undervisning i anslutning till de rättsprinciper, som lågo till grund för dylika torot. I den meningen kan han, om man tänker på den säkerligen rätt betydande omfattning, i vilken detta toragivande av honom bedrevs, och dettas inflytande på hela den följande rättsutvecklingen,² kallas Israels egentlige lagstiftare. Som sådan har han icke åstadkommit något slags system, i vilket förpliktelser rörande Israels sociala och kultiska liv sammanförts i form av en samling lagar, utan i stället lämnat en hel del rättsliga avgöranden i en mängd frågor av konkret-individuell natur och utvecklat för det rättsliga livet i allmänhet betydelsefulla grundsatser. De torot, som på detta sätt givits åt Israel, ha alltså växt fram organiskt ur det praktiska livets behov och genom Mose undan för undan fortbildats och riktats. Helt visst är i Ex 18 även det gudomliga oraklet tänkt som

¹ Ordet *חורר* är tydligen från början en i anslutning till orakelgivandet präglad terminus technicus. Vare sig verbet *חיר*, varur det är härlett, anses äga grundbetydelsen 'kasta', således här i fråga om de vid oraklet brukliga lotterna, eller översattes med 'anvisa', eg. utsträcka handen eller fingret för att visa vägen (jfr GESENIUS-BUHL, Handw. b. s. 315, 867), är ifrågavarande ords ursprungliga innebörd klar. Det betecknar ett i ett speciellt fall givet rättsavgörande. Särskilt åsyftas härvid ett rättsavgörande med gudomligt ursprung såsom meddelat av Jahve genom någon, som i egenskap av hans representant kungör hans vilja, och ordet kommer företrädesvis att brukas om en genom oraklets förmedling tillkommen utsaga. Ett dylikt avgörande, som framför allt är av nöden beträffande mera svåra och omtvistade frågor, får då också karaktären av något auktoritativt, vars tillförlitlighet man ej behöver draga i tvivelsmål och vars förpliktande innebörd därmed är given. Vidare användes termen om en samling av enskilda rättsavgörelser, vilka tillvaratagits såsom avsedda för kommande bruk och sedan också blivit skriftligen upptecknade. Den kan då tjäna som beteckning för en mängd lagar och kommer omsider att stå som sammanfattande benämning för Israels samtliga lagar som ett helt betraktade. Dessutom anger den en tradition, som utbildat sig på grundvalen av enskilda rättsavgöranden, en i anslutning till dem tillkommen och på dem alltför baserad lära eller undervisning. I denna mening begagnas ordet särskilt om av profeterna och prästerna i Jahves namn meddelad tora. Om de olika skiftningarna i detta ords användning och betydelseinnehåll — det förekommer i Gamla testamentet mer än 200 gånger — se närmare BEECHER, JBL 24, s. 1 ff.; DRIVER, DB III, s. 64 f.; SMITH, Old Test., s. 299 ff.

² Jfr GIESEBRECHT, Grundzüge, s. 54; KENT a. SANDERS, Bibl. a. Sem. Stud., s. 59; DRIVER, a. art. s. 66; GUNKEL, RGG IV, sp. 521; HALLER, RGG V, sp. 1291.

en viktig källa, ur vilken Mose för toragivandet hämtat sin visdom.¹ Det nämnes icke uttryckligen, men orden: 'för att fråga Gud' (v. 15) tyckas tyda härpå, då ju dessa utgöra själva terminus technicus för ett orakelsökande.²

Även i ett annat hänseende är Ex 18 av stort värde för spørsmålet om de första rättsbildande tendenserna i Israel. E betygar här (v. 17—27), såsom redan antytts, ett midianitiskt inflytande på Moses rättskipning, något som också anses vila på god grund.³ På Jetros inrådan tillsätter Mose särskilda domare av för denna uppgift väl kvalificerade personer, som skulle handlägga alla mindre betydande rättsärenden. Själv blir Mose i egenskap av präst fortfarande högsta instans och avgör som sådan mera svåra och invecklade fall, vilka böra hänskjutas till honom.⁴ Denna anordning är vidtagen i syfte att undan de alltmer hopade göromålen (v. 13, 18) bereda Mose erforderlig tid för hans rent profetiska uppgift att föra folket djupare in i Jahvereligionens anda genom praktisk undervisning i anslutning till av honom från Jahve meddelade torot (v. 20). Vi ha här att göra med den äldsta för oss kända organisationen i Israel, avsedd att närmare ordna dess rättsliga förhållanden under ökentiden, och troligen återgår den på någon midianitisk förebild.⁵ Den är för oss så mycket mera beak-

¹ BAENTSCH, a. a. s. 166; SMEND, a. a. s. 40 not 1; STAVE, a. a. s. 57; GRESSMANN a. a. s. 171, 175.

² DRIVER, Exod., s. 165; HOLZINGER, Exod., s. 62. Jfr härtill 1 S 9: 9; 1 K 22: 8; 2 K 3: 11; 8: 8; 22: 13, 18.

³ PROCKSCH, a. a. s. 375; jfr GRESSMANN, a. a. s. 174 f.

⁴ Huruvida några närmare föreskrifter verkligen lämnats, torde vara ovisst. Det synes nämligen mycket sannolikt, att vv. 21b, 25 f. eller måhända endast 21b, 25b äro en senare tillsats till E:s framställning, då de i dem omtalade åtgärderna skulle stöta på alltför stora praktiska svårigheter och E i övrigt icke tyckes känna till någon annan fördelningsgrund för de tillsatta domarnas verksamhet än skillnaden mellan lättare och svårare rättsfall (BAENTSCH, a. a. s. 167 f.; PROCKSCH, a. a. s. 94; STEUERNAGEL, Einl., s. 148).

⁵ PROCKSCH, a. a. s. 375; GRESSMANN, a. a. s. 174 f. En yngre parallell till i Ex 18 omtalade inrättning föreligger i Nu 11: 14, 16 f., 24b—30, säkerligen tillhörande E:s yngre skikt. Där berättas om insättandet av 70 män bland de äldste, vilka skola med Mose dela de uppgifter, som åligga honom i egenskap av folkets ledare. Åtskilligt i skildringen, som återger ett väsentligen annat förlopp än det i Ex 18 meddelade, hänvisar tydligt på senare ursprung, och stäl-

tansvärd, som den gör det högst sannolikt, att midianitiska inflytelser även i andra avseenden satt sin prägel på de israelitiska nomadstammarna.¹

Emellertid synes Ex 18 ha flyttats från sin ursprungliga plats i E:s framställning. Den där skildrade händelsen förutsätter nämligen enligt v. 5 Horeb som skådeplats, varför den, då Israels ankomst dit av E omtalas i kap. 19:2, måste ha relaterats först senare, sannolikt *efter* berättelsen om förbundets avslutande² och troligen då omedelbart före notisen om Israels uppbrott från Horeb i Nu 10:33a.³

Därjämte tala starka skäl för att Jetro-episoden i den ursprungliga traditionen hör hän till en helt annan lokalitet, än Ex 18 förmåler. Spår av en äldre tradition föreligga,⁴ enligt vilken Kades för rättskipningen under ökenvandringen spelat en mycket stor roll, ja, härvidlag tyckes ha betytt vida mer än Sinai-Horeb.⁵ Då sedan en yngre tradition kom att representera en uppfattning av rakt motsatt art,⁶ hade detta till följd, att en och annan händelse, som egentligen var förknippad med vistelsen vid Kades, i stället kom att förläggas till Sinai-Horeb.⁷ Så är säkerligen fallet med Ex 18, där skådeplatsen ursprungligen varit Kades.⁸ Detta tyckes ge en lämplig förklaring åt notisen i v. 27, att Jetro efter det förut omnämnda besöket 'begav sig till sitt land'. E synes förut-sätta, att Jetro har en längre väg att färdas för att komma hem, vilket torde bättre passa samman med Kades som utgångspunkt

let i fråga torde knappast kunna anses lämna några för kännedomen om Israels rättsliv under ökentiden belysande drag, åtminstone icke utöver vad vi genom Ex 18 veta. Jfr BAENTSCH, a. a. s. 505; GRESSMANN, a. a. s. 177 ff., *Die Anfänge Israels*, s. 91; HOLZINGER, Num., s. 42; KAUTZSCH, a. a. I, s. 200 f.

¹ BAENTSCH, a. a. s. 163; DRIVER, a. a. s. 162.

² PROCKSCH, a. a. s. 93; DILLMANN, a. a. s. 202; jfr STAVE, *Inl.*, s. 47.

³ BAENTSCH, a. a. s. 163, 501; DRIVER, a. a. s. 162.

⁴ GUTHE, PRE 21, s. 546; BAENTSCH, a. a. s. 142; HOLZINGER, a. a. s. 56.

⁵ BAENTSCH, a. a. s. 163; jfr GRESSMANN, *Mose u. s. Zeit*, s. 438; MICHELET, a. a. s. 88.

⁶ STADE, *Theol. I*, s. 34; GRESSMANN, a. st.

⁷ PROCKSCH, a. a. s. 373 f.; jfr MICHELET, a. st.

⁸ PROCKSCH, a. a. s. 374 f.; BAENTSCH, a. a. s. 163, 169; WELLHAUSEN, *Prol.*, s. 341 f.; GUTHE, a. art. s. 544; WESTPHAL; a. a. s. 37; GRESSMANN, a. a. s. 164.

för återresan.¹ Däremot är Horeb enligt E:s uppfattning² ej så långt avlägset från den midianitiska prästens hemland.³

Om således Ex 18 med all sannolikhet bör förläggas till Kades, hava vi därmed kommit till själva medelpunkten för Israels rättsskipning under ökenvandringen.⁴

Platsen har säkerligen sedan långliga tider haft en motsvarande uppgift att fylla för beduinstammarna i närheten, då det anseende den som helig ort förvärvat sig bland kringboende stammar gjorde den till en av dessa gärna anlitad domsplats.⁵ Om Kades' betydelse som sådan vittna för övrigt de olika namn, med vilka det betecknas i källorna. Så kallas det עין משפט (Gn 14: 7), מי מריבה (Nu 20: 13, 24; Dt 33: 8), מי מריבת קדש (Nu 27: 14; Dt 32: 51; Hs 47: 19; 48: 28), vilka benämningar samtliga måste åsyfta den vid Kades belägna heliga källan.⁶ Även förekommer מריבה utan närmare bestämning (Ex 17: 7)⁷ samt מסה, antingen ensamt (Dt 6: 16; 9: 22) eller i förbindelse med מריבה (Ex 17: 7; Dt 33: 8). Det erkännes allmänt, att alla dessa namn beteckna just Kades.⁸ De äro så mycket mera intressanta och värdefulla, som de i viss mån utfylla bristen på närmare notiser om ifrågavarande ort, då deras språkliga derivationer tydligen angiva densamma som en vid en helig källa belägen orakel- och domsplats.

Som man därjämte synes mer och mer benägen att ansluta sig till WELLHAUSENS hypotes, enligt vilken Israel tågat från Egypten med Kades som närmaste mål och där tillbragt största delen av sin ökentid, varvid vistelsen vid Sinai endast utgjort en episod,

¹ PROCKSCH, a. a. s. 375; BAENTSCH, a. a. s. 169; WELLHAUSEN, a. st.; jfr MEEK, AJSL 37, s. 106.

² Jfr Ex 3: 1.

³ BAENTSCH, a. st.; MEEK, a. st.

⁴ Jfr GUTHE, Gesch., s. 36 ff.; GRESSMANN, a. a. s. 422, 478.

⁵ Jfr MEYER, Die Israeliten, s. 80.

⁶ MEYER, a. a. s. 54 f.

⁷ Jfr även Dt 33: 2, där מריבת קדש är den sannolikast riktiga läsarten (STEUER-NAGEL, Kom. t. st.).

⁸ Jfr GALL, Kultstätten, s. 29 f.; BAENTSCH, a. a. s. 157, 160; PROCKSCH, a. a. s. 361; GUTHE, a. a. s. 33; GRESSMANN, Die Anfänge Israels, s. 78. Angående platsens belägenhet och återfinnandet av densamma i senare tid se GUTHE, ZDPV 8, s. 182 ff., 211 ff.

ett kortare tillfälligt avbrott i det långvariga uppehållet i öken-trakterna kring Kades,¹ har därigenom en fast utgångspunkt vunnits för frågan om de israelitiska stammarnas konsolidering i religiöst och rättsligt avseende under Moses ledning. Förut har påpekats, hurusom Mose tydligen före det av honom ledda befrielse-verket stått i relation till Kadeshelgedomen,² och somliga forskare äro benägna att på det närmaste förbinda Moses gestalt med sagda helgedom.³ Då det vidare måste anses fullt bestyrkt, att Kades för de israelitiska stammarnas liv under ökenvandringen såväl religiöst som rättsligt varit av mycket stor betydelse,⁴ bör utan tvivel den allra väsentligaste delen av Moses toragivande verksamhet hit förläggas. Samma plats åsyftas helt visst i Ex 15: 25 b: 'där förelade han (Jahve) det (folket) lag och rätt och där satte han det på prov', en notis, som på detta ställe tydligen står utan sammanhang med det föregående och alltså synes vara ett från annat håll insatt fragment, vilket sannolikt återspeglar en äldre traditions uppfattning om Kades' betydelse för den mosaiska lagstiftningen.⁵

Viktigaste källa för vår kunskap om rättskipningen vid Kades är emellertid Ex 18, och detta så mycket mer, som Moses förfarande där uppenbarligen framställes som något iterativt, som återgivande en rättspraxis, vilken brukade tillämpas under vistelsen vid Kades.⁶ För dylik praxis passade en mera permanent domsplats vida bättre än ett lägerställe, där man blott rastade en kortare tid, liksom ock de av Mose vidtagna organisationsåtgärderna måste tänkas förlagda till en sådan. Ty de förutsätta, dels att rätten på visst sätt redan existerade som en mer eller mindre fast storhet,⁷

¹ WELLHAUSEN, Prol., s. 341 f.; PROCKSCH, a. a. s. 361 f., 366, 370, 373; MEYER, a. a. s. 61, 63; STADE, Theol. I, s. 34; GUTHE, PRE 21, s. 545 f.; GRESSMANN, Mose u. s. Zeit, s. 410.

² Jfr ovan s. 13.

³ PROCKSCH, a. a. s. 366; MEYER, a. a. s. 78 f.

⁴ PROCKSCH, a. a. s. 366, 375; WELLHAUSEN, a. st.; GUTHE, Gesch., s. 36 ff.; MICHELET, a. a. s. 88.

⁵ BAENTSCH, a. a. s. 142; HOLZINGER, a. a. s. 56; WELLHAUSEN, a. a. s. 342; SMEND, a. a. s. 40; jfr JEREMIAS, a. a. s. 390.

⁶ BAENTSCH, a. a. s. 166.

⁷ Jfr MEYER, a. a. s. 66.

dels att för deras genomförande stodo till buds bättre tid och lugnare förhållanden, än som kunde påräknas vid någon mera tillfällig lägerstation.¹ Kades var således, efter allt att döma, den israelitiska rättskipningens huvudcentrum under mosaisk tid.

Vad som framför allt bör ihågkommas i fråga om de torot, som Mose meddelade, är, såsom förut blivit antytt, deras fullständiga brist på varje slags systematiskt ordnat helt, som en gång för alla kunde anses fastslaget likt en lagkodex med fixa och färdiga bestämmelser. Det mosaiska toragivandet bevarar alltigenom sin karaktär av att i varje fall vara på det intimaste förbundet med tillfälliga konkret-individuella behov, som det åsyftade att tillgodose, varför det ock med hänsyn till dem kunde ytterligare modifieras och utfyllas, så att dess innehåll blev allt rikare. Toragivandet genomgår så under Moses hand en ständigt fortskridande utveckling. Från att i början ha ägt en övervägande rent rättslig karaktär, som man tydligt kan spåra i Ex 18,² få uppenbarligen de av Mose givna torot allt mer och mer en religiöst-sedlig innebörd. Det talas på nämnda ställe om 'Guds stadgar och torot' (v. 16), och därmed betecknas, att toragivandet meddelar direkt ur Jahves vilja framprungna religiöst-sedliga anvisningar.³ Genom Mose fyllas dessa torot med en högre sedlig ande, de präglas alltigenom av hans mäktiga personlighet och höjas så liksom upp på ett högre plan, från en mera juridisk nivå till en, där handlandet normeras av religiösa och sedliga motiv. Ett uttryck för det bästa och högsta, som genom Moses toragivande verksamhet kommit Israels stammar till del, äro de i Dekalogen sammanförda buden. De stå där som en exponent för den rättstradition, som Mose genom sin lagstiftande gärning skapat och om vars innebörd och syfte samt omisskännliga värde ifrågavarande bud avge ett visserligen knapphändigt, men dock tillräckligt tydligt vittnesböd.

Det har särskilt blivit den senare forskningen förunnat att få blicken alltmera skärpt för det personliga momentets enorma bety-

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 202.

² DRIVER, Exod., s. 162.

³ Jfr DRIVER, a. a. s. 166.

delse i Moses verk.¹ Liksom hans religiösa gärning måste vila på personliga upplevelser av den mest genomgripande art, bära också de institutioner, vilkas upphovsman han är, vittne om att han på dem satt sin andes stämpel. Så är förhållandet med vad han åtgjort för det sociala livets ordnande i rättsligt avseende genom det av honom väsentligen grundade och av honom vidare utvecklade toragivandet i Israel. Att bakom detta ligger en personlig insats av den största betydelse för hela den följande rättsutvecklingen, utgör helt visst en av förklaringsgrunderna till de israelitiska rättsbestämmelsernas högre etiska halt, vilken kommer till synes redan i Israels äldsta kodifikationer.

3. Det prästerliga orakelväsendet i eftermosaisk tid.

Genom att införa ett av ett särskilt prästerskap betjänat Jahve-orakel, där tora gavs, samt genom att själv i säkerligen mycket stor utsträckning meddela torot och på detta sätt skapa betydelsefulla rättsliga traditioner har Mose lagt grunden till hela den följande rättsutvecklingen i Israel.²

På denna grund byggdes sedan vidare. Det prästerliga oraklet blev alltför ett slags organ för rättskipningen, visserligen icke i den meningen, att dess innehavare ägde befogenhet att praktiskt ingripa som exekutiv myndighet, men så, att de på grund av sin sakkunskap betraktades som de egentliga bärarna av nedärvda rättstraditioner och som dessas tillförlitliga uttolkare samt sålunda kommo att gälla som en högsta instans i alla tvivelaktiga och svårtydda rättsfall.³ Den auktoritet de ägde som högsta rättsinnehavare var uteslutande av rent moralisk art. Den berodde endast på det anseende, som deras ställning och uppgift vanligen förskaffade

¹ Jfr PROCKSCH, a. a. s. 365 ff.; KITTEL, Gesch. I, s. 591 ff.; BUHL, Hist., s. 92 ff.; STAVE, Israels hist., s. 53 ff.; SÖDERBLOM, Uppenb.rel., s. 31 f.; GIESEBRECHT, Grundzüge, s. 46, 52, 57 f.; WALLES, Det isr. folkets uppk., s. 108 ff., 117; ROTHSTEIN, Moses u. d. Ges. II, s. 20 ff., 45 ff.; MICHELET, a. a. s. 103 f.

² Jfr GIESEBRECHT, a. a. s. 54; GUNKEL, RGG IV, sp. 521; HALLER, RGG V, sp. 1291.

³ GAMPERT, a. a. s. 23 ff. — Jfr härmed Moses egen ställning till de av honom insatta domarna (Ex 18: 22). Den prästerliga auktoriteten står här över världslig myndighet, vilken endast betraktas som den förras representant (MEYER, a. a. s. 98).

dem, ty någon möjlighet för dem att handla med stöd av yttre maktspråk fanns ej.¹

Orakelgivandet kom alltså att bibehålla sitt nära samband med rättskipningen och fortfor att utgöra det medel, varigenom gällande sed i erforderliga fall fullständigades och mera invecklade tvister kunde slitas. Orakel och dom, vilkas urgamla förbindelse med varandra framgår av bl. a. den i Gn 14: 7 gjorda identifikationen av namnen קרשׁ och עין מושפט,² blevo även sedermera tämligen oskiljaktiga begrepp.³

Källornas uppgifter om det eftermosaiska orakelväsendet flöda långt rikligare, än vad fallet är rörande samma företeelse under och särskilt före Moses tid, för vilken man endast är hänvisad till att ur mera sparsamma meddelanden draga sina slutsatser. Fortfarande åligger det prästerna att i främsta rummet handhava vid helgedomarna befintliga orakel. De utgöra numera vanligen ett stånd, där ämbetet går i arv,⁴ en omständighet, som säkerligen blev av betydelse för deras uppgift som rättens vårdare. Ty genom detta hereditetsförhållande kunde lättare en gång givna torot från led till led lämnas åt eftervärlden, det bildade sig fasta traditioner, som med de prästerliga funktionerna ärvdes inom samma släkt vid samma helgedom, de heliga lärorna och den för orakelmeddelandet erforderliga tekniska färdigheten gingo vidare från far till son. Ärftlighetens grundsats bidrog så till att skapa en viss kontinuitet i gällande rättspraxis.⁵

Karakteristiskt för det eftermosaiska prästadömet är vidare dess innehavares verkliga eller föregivna släktskap med Mose. Detta är förhållandet med de båda prästsläkter, som omtalas i slutet av domaretiden. Daniterna uppgevas nämligen vid sin nygrundade

¹ Jfr STADE, *Gesch.* I, s. 474; WELLHAUSEN, *Prol.*, s. 395.

² BAUDISSIN, *a. a.* s. 271.

³ Jfr SELLIN, *Der alttest. Prophetismus*, s. 206; JEREMIAS, *a. a.* s. 390 f.

⁴ Jfr Dm 18: 30; 1 S 2: 30; 14: 3; 22: 11. Angående orakelpräster i Babylonien, där ämbetet likaledes ärvdes, se LAGRANGE, *Études sur les rel. sém.*, s. 233 ff. Även hos araberna var prästämbetet ärftligt inom vissa familjer, som ansågos äga den helgedom, vid vilken de slagit sig ned (WELLHAUSEN, *Reste*, s. 130). Om liknande förhållande i orienten i våra dagar se CURTISS, *Ursem. Religion*, s. 166 f.

⁵ Jfr GAMPERT, *a. a.* s. 26.

helgedom i Dan hava anställt som präster en sonson till Mose, Jonatan, och dennes söner (Dm 18: 30), och elidernas ryktbara prästsläkt i Silo räknar sina anor från Moses tid, i det den ansåg sig av honom hava erhållit den prästerliga värdigheten och betraktades såsom hörande till Levi stam (1 S 2: 27 f.).¹ Dessutom antogs till präster i eftermosaisk tid företrädesvis medlemmar av Levi stam,² vilka som sådana voro mycket eftersökta,³ då de kunde berömma sig av stamfrändskap med det israelitiska prästadörets store grundläggare. Slutligen förekom en rent fiktiv släktskap, i det att även andra präster på äkta orientaliskt vis plägade förbinda det inbördes solidaritetsförhållande, som tillhörigheten till samma levnadskall skapat, med föreställningen om gemensam härstamning från en och samme stamfader.⁴ Liksom prästadörets egenkap av att vara ett ärfeligt ämbete måste ha ägt sin stora betydelse för de rättsliga traditionernas bevarande och fortplantande vid orakelhelgedomarna, har helt visst också detta medvetande om en vare sig reell eller blott fiktiv släktskap med Mose varit ägnat att närmare befästa sambandet mellan den mosaiska tidens och en senare tids rättsföreställningar.⁵

En för den eftermosaiska rättsutvecklingen ej oviktig faktor låg vidare däri, att orakelinstitutionen efter Israels bosättning i Kanaan var verksam vid flera större helgedomar. Åtskilliga av dessa övertogs från kananéerna,⁶ andra nygrundades av hebréerna.⁷ Att helgedomen vid Kades även efter Israels uppbrott därifrån ägde

¹ Jfr NOWACK, Sam., s. 16; MEYER, Die Israeliten, s. 450 f.; KITTEL, a. a. II, s. 135, 306; STAVE, Israel II, s. 137.

² STADE, a. a. I, s. 155; STAVE, a. a. II, s. 136.

³ Jfr VOLZ, Altert., s. 57.

⁴ STADE, a. a. I, s. 156; BENZINGER, Arch., s. 344 f.

⁵ Jfr GUTHE, Bibelwörterb., s. 390. — Den mycket invecklade levit-frågan kan här ej närmare behandlas, men vi räkna, såsom av ovanstående framgår, med den förutsättningen, att Mose tillhörde Levi stam, att ordet levit var såväl ämbetsbeteckning som släktbenämning och att denna dess dubbla betydelse antagligen berodde på att till präster merendels togos sådana personer, som voro medlemmar av Levi stam (jfr STADE, a. a. I, s. 155 f., HERNER, a. a. s. 122 ff.; KAUTSCH, Theol., s. 49, 115 f.; STAVE, Israels hist., s. 50).

⁶ WELLHAUSEN, Gesch., s. 47; STAVE, Israel II, s. 93 f.

⁷ Så den av Mika upprättade helgedomen (Dm 17), som sedermera överfördes till Dan (Dm 18: 30)

ett av någon präst ombesörjt Jahveorakel, där erinringar från den mosaiska rättskipningen fortlevde, är mycket troligt.¹ Av gudahus bestående helgedomar, vid vilka orakelgivande präster säkerligen varit anställda, omtalas flerstädes under domaretiden och den äldsta konungatiden. Detta är fallet med Mikas och dani-ternas helgedom (Dm 17 f.). En dylik synes även hava funnits i Ofra (Dm 8: 27), i Sikem (Dm 9: 27) samt i Nob (1 S 21: 1, 9).² Likaledes har Betel sannolikt sedan gammalt ägt en helgedom,³ vilken dock först senare omnämnes (1 K 12: 29; Am 7: 13). Ryktbarast var emellertid helgedomen i Silo (Dm 18: 31; 1 S 1—4), som, då arken där förvarades, säkerligen utgjorde Israels centralhelgedom under domaretiden.⁴ Senare torde helgedomen i Nob ha fått en viss betydelse, ty dit synes efter arkens borttagande och Silotemplets förstöring Elis släkt åtminstone delvis ha tagit sin tillflykt.⁵

Även om oraklets beskaffenhet innehålla källorna vissa meddelanden. Som medier vid orakelsvarens avgivande nämnas efoden — troligen något av tyg förfärdigat tillbehör till den prästerliga dräkten⁶ — samt de heliga lotterna, urim och tummim. Sannolikt ägde dessa senare mosaiskt ursprung och hörde med till det av Mose inrättade orakelväsendet, ehuru något sådant icke uttryckligen anges.⁷ Att den under Israels krig med filistéerna så ofta omtalade arken även i eftermosaisk tid användes som orakelhelgedom, är högst troligt,⁸ då den på Moses tid synes ha haft mycket stor betydelse som sådan.

Dessutom lämnas talrika notiser om arten av de spörsmål, som man genom oraklet sökte få besvarade. Dessa beröra olika förhållanden inom det offentliga och privata livet, varvid icke blott

¹ STADE, Entst., s. 13 f.

² Jfr GALL, a. a. s. 93, 118, 120.

³ Jfr Dm 20: 18, 26 f.; WESTPHAL, a. a. s. 106 f.

⁴ FRIES, a. a. s. 26 ff., 35 ff.; KITTEL, a. a. II, s. 135, 306 f.; jfr WESTPHAL, a. a. s. 87 f., 112 f.

⁵ Jfr NOWACK, Ri-Ruth, s. 155; KITTEL, a. a. II, s. 307.

⁶ Jfr LOTZ, PRE 5, s. 404 f.; SELLIN, Beitr. II, s. 119, Das israel. Ephod, s. 13 f.; KÜCHLER, ZAW Beih. 33, s. 289.

⁷ Se ovan s. 16. Jfr SMEND, a. a. s. 40, 44; KITTEL, a. a. II, s. 299.

⁸ Jfr SMEND, a. a. s. 44; KITTEL, a. a. I, s. 512 not 3.

behovet att få rena rättsfrågor avgjorda, utan lika ofta önskan att erhålla råd och anvisningar i fall, där man kände sig tveksam om det för ändamålet mest lämpliga tillvägagångssättet, förmådde den ovisse att genom oraklets förmedling inhämta Jahves vilja.¹ Härav framgår, att det prästerliga oraklet i eftermosaisk tid måste ha varit mycket ofta anlitat. Det blev en institution, som avgav direktiven för människors görande och låtande till och med i de mest obetydliga detaljfrågor. Man vände sig vid att inför dess domvärjo draga smått som stort, närhelst gällande sed ej kunde lämna önskad vägledning. Man böjde sig säkerligen också vida mer för dess auktoritet, än man skulle ha gjort för en över aldrig så starka tvångsåtgärder förfogande världslig myndighet, ty man såg i oraklet en gudomlig inrättning, genom vilken Jahves vilja tydligt och klart trädde var och en till mötes.

Vad källorna sålunda meddela om det eftermosaiska orakelväsendet giver oss rätt till den slutsatsen, att detsamma alltifrån Israels bosättning i Kanaan och sedan en längre tid framåt spelat en högst betydande roll för den israelitiska rättsutvecklingen. Förut har påpekats, hurusom ett ärfdigt prästestånd samt dess medlemmars påstådda släktskap inbördes och gemensamma härstamning från Mose — något som i en del fall var endast en fiktion, i andra åter torde ha haft verkliga skäl för sig — otvivelaktigt innebar en tendens till en viss konservatism inom rättsutvecklingen och bidrog till ett sorgfälligare tillvaratagande av nedärvda rättsliga traditioner.² Betänker man vidare, att i eftermosaisk tid flera större helgedomar i Kanaan, måhända ofta innehavda av mäktiga och ansedda prästsläkter, stodo öppna för orakelsökande, ligger nog häri en garanti för att mosaiska rättsåskådningar i ännu högre grad bevarats för kommande tider, än som skulle ha skett, om oraklet varit verksamt endast på ett eller ett par ställen. Sådana åskådningar medfördes helt visst från öken-

¹ Såsom exempel på olika fall, där man vände sig till oraklet, må anföras: Dm 18: 6 (om utsikten till en lyckosam resa); Dm 1: 1; 20: 18, 27 f.; 1 S 14: 18; 23: 2, 9 ff.; 30: 7 f.; 2 S 2: 1; 5: 19, 23 (i frågor rörande krigiska företag); 1 S 14: 36, 41; 2 S 21: 1 (för uppdragande av någons skuld); Ex 22: 7 f.; 1 S 2: 25 (i rättstvister). Jfr SMEND, a. a. s. 75 f.

² WELLHAUSEN, Prol., s. 397.

tiden av med centralhelgedomen förbundna leviter och vandrade med dem till de olika heliga platser i Kanaan, där de sedermera funno anställning.¹ Utan tvivel hade vid flera av dessa orter betydelsefulla traditioner från den mosaiska tiden satt sin prägel på de torot, som där gävos. På samma gång innebar orakelhelgedomarnas mångfald ökad möjlighet för de nedärvda rättsföreställningarnas allt rikare utgestaltning,² ju mer oraklet togs i anspråk för livets olikartade behov.

Dessa helgedomar bildade säkerligen ett slags centrum för det rättsliga livet i eftermosaisk tid,³ liksom i allmänhet de orientaliska folkens äldsta intellektuella strävanden synas hava haft sin medelpunkt just vid deras mera betydande heliga orter och i där boende präster funnit sina egentliga representanter.⁴ Givna torot blevo tvivelsutan där samlade och bevarade. De utgjorde ett rättsmaterial, varav man kunde begagna sig, när nya torot i likartade fall måste lämnas, man ägde genom dem en mängd prejudikat som ledning vid avgörandet av till oraklet hänskjutna frågor. Ju rikare och fullständigare samlingen av vid ett orakel avgjorda rättsfall blev, desto lättare utbildade sig där fasta rättsnormer, efter vilka analoga fall bedömdes. Oraklet kunde så förfoga över en bestämd praxis, en ur dess verksamhet organiskt framvuxen rättstradition, som sedan alltjämt satte sin prägel på dess prästerskaps judiciella funktioner. Dessa vid orakelhelgedomarna meddelade rättsavgöranden och de genom dem utbildade rättsliga traditionerna kommo sedan småningom att införlivas med gällande sed, utfyllande den, där den förut visat sig ofullständig, och bidrogo därigenom till skapandet av i folkseden rotade, allt fastare rättsåskådningar. Sedvanerätten fortfor på detta sätt att riktas med ett beständigt ökat innehåll, ägnat att än ytterligare stärka dess makt i folklivet. I allmänna medvetandet utgjorde den själva den rättskälla, ur vilken man öste. 'Så gör man icke i Israel', med den motiveringen förklarades en handling vara sedligt förkastlig, och det är således

¹ Jfr STADE, Entst., s. 14.

² Jfr GAMPERT, a. a. s. 26.

³ Jfr BAUDISSIN, a. a. s. 271; GAMPERT, a. a. s. 27.

⁴ Jfr JEREMIAS, Handb. d. altor. Geisteskultur, s. 292; JASTROW, Civilization of Bab. a. Ass., s. 275 f.

sedvanerätten, som här faller utslaget.¹ Det kring orakelhelgedomarna koncentrerade rättsliga livet hade givit denna behörig fasthet och stadga och allt större inflytande.

Naturligtvis låg rättskipningen icke enbart i prästernas händer. Även de olika stammarnas och släkternas resp. orternas ledande män, de äldste, ha uppenbarligen tidigt fått ett visst inflytande vid rättsvårdens handhavande.² Men helgedomarnas prästerskap torde dock i detta avseende alltifrån början ha ägt en större auktoritet, till vilken man framför allt vädjade i mera tvivelaktiga och svårutredda rättsangelägenheter.

Slutligen må beröras en omständighet, som kommit att mäktigt inverka på beskaffenheten av den eftermosaiska rätten, sådan denna före sin kodifiering utgestaltats genom sedens och det prästerliga toragivandets förenade inflytelser. Förändrade yttre förhållanden i Israels liv hade nämligen givit anledning till den gängse sedens omdaning och rättsutvecklingens införande på nya banor,³ och särskilt visade sig härvid övergången till bofast levnadssätt ha varit epokgörande. Med den fullständiga omvandling av de yttre livsbetingelserna, som därmed följde, den rikt utvecklade kultur, som i landet väster om Jordan mötte de framträngande nomadstammarna, och de i alla avseenden nya förhållanden, i vilka de på grund härav hade att leva sig in, var det naturligt, att gammal sed skulle komma att undergå en betydande förändring. Om ock de hebreiska stammarna synas ha varit blott halvnomader,⁴ har i alla händelser bosättningen i Kanaan för dem medfört levnadsvillkor av helt annan art än ökentidens. Så måste ju t. ex. egendomens ökade värde för åkerbrukaren och de med privategendom och fasta boplatser småningom inträdande sociala olikheterna leda till ombildningar av den rättsåskådning, som stamseden avspeglat. Nya institutioner inrättades, medan däremot redan förefintligen i vissa avseenden rätt betydligt förändrades. Särskilt

¹ 2 S 13: 12; jfr Dm 19: 30; 20: 6.

² Se härom i § 19.

³ Jfr KENT a. SANDERS, *Bibl. a. Sem. Studies*, s. 45.

⁴ Jfr LOTZ, *PRE* 4, s. 563; EERDMANS, *Expositor* 1908:2, s. 118 ff.; Alttest. Studien II, s. 39 ff.; WEINHEIMER, *ZDMG* 66, s. 385 ff.; NOWACK, *ZAW Beih.* 33, s. 387.

började efter invandringen i Kanaan stamförfattningen allt mer och mer upplösas och ersättas av bildningar, som mera lokala intressen ofta utan avseende på släktskap bragt till stånd.¹

Det tydliga inflytande, som förvärvandet av fasta bostäder och därmed sammanhängande förhållanden kommit att utöva på Israels rättsbildning, få vi i det följande vid behandlingen av de olika lagbestämmelserna ofta bekräftelse på. Här må endast erinras om att genom nämnda förändringar i de hebreiska stammarnas liv en del nya rättsfrågor, som knappast existerade under nomadiska förhållanden, måste bli aktuella och att man således på det rättsliga livets område hade att tillgodose en mångfald behov, som den föregående rättsutvecklingen ej känt. Kommer så här till, att kananeiska seder och bruk med de nya kulturinflytelserna vunno insteg bland hebréerna och att dessa utan tvivel gjort bekantskap med och i sina levnadsförhållanden influerats av kananeisk rätt,² är det av allt detta klart, att efter invandringen i Kanaan hebréernas rättsmaterial ej kunnat undgå att såväl kvalitativt som kvantitativt märkbart förändras.

Det prästerliga oraklet uppbar alltså under hela denna tid, då skriftligt upptecknade lagar saknades, de rättsliga traditionerna i Israel. Men det var icke endast som högsta rättsinstans, där domsutslag gåvos, som orakelinstitutet ägde betydelse för Israels liv. Till denna dess verksamhet anknöt sig en fortgående undervisning om vad som var med Jahves vilja överensstämmande, i det att toragivandet, som ursprungligen hade ett rent juridiskt syfte, småningom därjämte kom att fylla en pedagogisk uppgift för folkets höjande i religiöst och sedligt avseende.³ Profeternas upprepade häntydningar på den tora, med vilken prästerna skulle vägleda menigheten, äro ett tydligt vittnesbörd om det värde man tillmätte den icke blott rent rättsligt, utan även som medel att föra djupare in i Jahvereligionens anda och därigenom förhjälpa till större sedlig klarhet. Säkerligen gälla dessa skriftprofeternas

¹ BUHL, *Die soc. Verh.*, s. 40 f.; BENZINGER, *Arch.*, s. 251 f. Jfr WELLHAUSEN, *Skizzen IV*, s. 21 f. Se härom vidare i § 19.

² Jfr GUTHE, *Gesch.*, s. 181 f.; KITTEL, *a. a. II*, s. 117 samt det följande § 25.

³ Jfr WELLHAUSEN, *Prol.*, s. 395; HERNER, *Israels profeter*, s. 27 f.; DRIVER, *DB III*, s. 66a.

uttalanden ej endast förhållanden på deras egen tid, utan även något som före deras uppträdande länge existerat.

Genom att sålunda den israelitiska rätten under denna de oskrivna lagarnas period kom att läggas väsentligen i prästernas hand och vid helgedomarna få sin vidare utprägling, betonades ytterligare, vad som redan på rättsutvecklingens äldsta stadium stod fast. Rätten var av gudomligt ursprung. I dess krav såg man en gudomlig viljas absoluta fordringar, och därigenom förlänades åt dessa en auktoritet, som visade sig ingalunda vara mindre mäktigt bjudande en skriven lags ofrånkomliga stadgar.

§ 3. Sedvanerättens begynnande kodifiering.

Utvecklingen förde småningom därhän, att man började i skrift uppteckna den traderade rätten.

Om anledningarna till en sådan skriftlig fixering är det svårt att med full bestämdhet uttala sig, då källorna i detta stycke icke lämna några upplysningar eller ens innehålla något, varur säkra slutsatser kunna dragas. Vi äro därför hänvisade till att med ledning av vad man i allmänhet vet om de hebreiska rättsförhållandena söka angiva de orsaker, som här kunna komma i fråga, varjämte även på analogiväg en och annan vink torde kunna erhållas.

Först och främst bör då beaktas, att dylika kodifikationer hos t. ex. greker och romare tydligen kommit till stånd på helt andra grunder, än vad fallet är hos hebréerna. I de antika samhällena kan man nämligen iakttaga, att bestämda krav på en rättens skriftliga avfattning omsider framställdes. Dessa stodo där i samband med de frambrytande demokratiska rörelserna och avsågo att undandraga aristokratiens förhatliga herravälde ett av dess viktigaste stöd: möjligheten att tack vare bristen på offentligt erkända och för alla tillgängliga rättsurkunder få rättskipningen utövad med största godtycke och därigenom kunna hålla vid makt svåra sociala missförhållanden.¹ På grund av dessa fordringar uppdrog man van-

¹ Jfr PÖHLMANN, Grundriss d. griech. Gesch., s. 54 f., 63 ff.; BUSOLT, Staats- u. Rechtsalt., s. 137 f., 144 ff.; WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Staat u. Gesellsch. d. Griechen, s. 95 ff.; NIESE, Staat u. Gesellsch. d. Römer, s. 215; MOMMSEN, Röm. Strafrecht, s. 126 f., Röm. Gesch. I, s. 280 ff.

ligen åt någon enskild person eller flera sådana att verkställa den begärda skriftliga fixeringen, vilken sedan antogs som gällande lag.¹

Något dylikt spåra vi ej hos hebréerna. Om också å ena sidan de sociala förhållandena bland dem under den period, varom här är fråga, ännu icke på långt när nått en sådan utveckling och antagit sådana utvecklingsformer som motsvarande företeelser i de antika samhällena vid tiden för ovannämnda demokratiska strävanden och därför en jämförelse på denna punkt ej utan vidare kan uppdragas, finna vi å andra sidan aldrig under den tid, då Israel ännu ej ägde skriftligt upptecknad rätt, klagomål över våld och förtryck vid rättskipningen. Tvärtom synes man ha ansett prästernas handhavande av Jahves tora lämna tillräcklig garanti för ett rättvist dömande, och även med den domsrätt, som utövades av släktorganisationens representanter, torde det ha förhållit sig på samma sätt. En allmänt uttalad önskan att erhålla en kodifierad rätt förspörjes ej. Israels lagstiftningsarbete företer i sin fortgång ett helt annat skaplynn.

Det ligger därför nära till hands att antaga, att de första ansatserna till en rättens skriftliga fixering i Israel utgått från de dömande själva, således i främsta rummet från de vid helgedomarna såsom rättsutövare fungerande prästerna.

I den mån oraklet kom att allt flitigare tagas i bruk för rättsangelägenheter, måste man av praktiska skäl vara betänkt på att få till stånd en lättare tillgänglig och mera överskådlig norm för dömandet än den, som man ägde i en generation efter generation fortlevande praxis. Man började då i skrift uppteckna de grundsatser, som tillämpats vid de olika rättsfallens avgörande, och likaledes skriftligen sammanföra givna torot och nedärvda rättsedvänjor av skilda slag. Det sålunda hopbragta materialet lämnade en god ledning vid domars avkunnande, utgjorde ett slags memorial att gå efter, då nya rättsfrågor skulle tagas under omprövning.²

Samtidigt med att denna skriftliga avfattning gav domarna lämplig vägledning och så väsentligt underlättade deras praktiska åligganden, var den även teoretiskt av betydelse för rättsutveck-

¹ Se noten föreg. sida.

² Jfr WILDEBOER, Lit. d. Alt. Test:s, s. 86; PUUKKO, Deut., s. 184.

lingen. Genom den åstadkoms en större homogenitet i rättskipningen.¹ Då någon central dömande myndighet icke fanns, utan prästerna vid en mängd helgedomar inom olika stammar och de äldste på varje ort voro de självskrivna domarna i Israel, var det naturligt, att en sträng uniformitet vid domsrättens utövning på de skilda platserna icke alltid kunde upprätthållas. Om också de principer, som man följde, väl i stort sett voro desamma såsom vilande på ett gemensamt traditionellt underlag av delvis mycket gamla anor, måste dock de enskilda fallens bedömande komma att uppvisa smärre olikheter alltefter de lokala förhållandenas skiftande inflytande. Denna olägenhet har säkerligen i viss mån rättens skriftliga fixering undanröjt. Tvivelsutan har den bidragit till en mera enhetlig rättsåskådning och genomförandet av större likformighet vid de rättsliga frågornas behandling. Ty genom denna fixering föranleddes man nog på skilda håll till mera överensstämmande domsutslag i specialfall av sinsemellan likartad beskaffenhet.

Dessutom har även en annan omständighet medverkat till uppkomsten av en skriven rätt. En följd av den gamla stamförfattningens begynnande upplösning efter Israels antagande av bofast levnadssätt blev också, att den förut oinskränkt härskande nomadseden småningom tycktes förlora åtskilligt av sin absoluta makt. Individerna blev ej numera helt beroende av den stam han tillhörde, varför en emancipation från dess sed icke längre var förenad med så stor risk som under ökenlivets förhållanden. Men som seden var den enda rättsliga norm man vid denna tid hade, kunde detta innebära en fara för överhandtagande rättslöshet, varom också domaretidens historia bär vittnesbörd.² Genom rättens kodifiering blev det möjligt att upphjälpa stamsedens sjunkande inflytande. De gängse sedvänjornas skriftliga fixering bragte dem åter till heders, där de förut råkat i glömska eller avsiktligt lämnats obeaktade.³ Man skaffade sig därigenom en rättsnorm, som såsom föreliggande i en påtagligt yttre gestalt ej så lätt kunde annulleras, utan alltid måste komma att stå hindrande i

¹ KENT a. SANDERS, a. a. s. 65; BENZINGER, PRE 6, s. 575.

² Jfr Dm 17: 6; 21: 25.

³ Jfr BENZINGER, a. art. s. 574.

vägen för rättsvidrigt handlande i den sociala sammanlevnaden. Den skriftliga avfattningen av vad gällande sed fordrade blev så även ett lämpligt medel att för kommande tider bevara viktiga rättsprinciper, vilka eljest hade kunnat glömmas eller bli med avsikt åsidosatta.¹

Av ovan angivna skäl synes man i Israel ha börjat i skrift uppteckna, vad som var gällande rätt. Visserligen är vår kännedom om de orsaker, som ledde till sedvanerättens kodifiering såväl i Israel som hos forntida folk över huvud taget, mycket ofullständig,² men det är nog högst troligt, att utvecklingen bland hebréerna i detta fall varit väsentligen densamma som på många andra håll. Ett är dock säkert: här är, åtminstone till en början, ej fråga om några fullständiga lagsamlingar. Sannolikt ha de första uppteckningarna ägt ett ytterst ringa omfång och endast bestått av enskilda rättssedvänjor, korta utsagor, framställda i en sådan form, att de lätt kunde bevaras i minnet.³ Sedermera sammanfördes de väl i vissa grupper under form av dekader eller dodekader, varvid fortfarande den mnemotekniska synpunkten gjorde sig gällande, på samma gång som man sökte ge åt det hela en större utförlighet.⁴ Trots denna brist på fullständighet i anläggningen måste dessa lagurkunder dock anses vara av oskattbart värde, då de helt visst kommit att upptaga gammalt rättsstoff, som den gängse seden sedan århundraden skapat, och utan tvivel ha i dem ingått och med dem fortlevat betydelsefulla traditioner från Israels allra äldsta tid.

Denna första litterära verksamhet inom rättskipningens område bör med säkerhet förläggas till helgedomarna.⁵ Ur prästkretsar har den framgått, då den ju avsåg att betjäna de prästerliga domarna i deras rättsutövning och därjämte just denna miljö i det gamla Israel företrädesvis varit centrum för det intellektuella livet. Olika torotsamlingar tillkommo på detta sätt på olika heliga platser, och ju större och mera ansedd en helgedom var, desto rikligare

¹ KENT a. SANDERS, a. a. s. 67.

² Jfr EERDMANS, Alttest. Studien III, s. 124 f.

³ KENT a. SANDERS, a. a. s. 67 f.; BENZINGER, a. st.; GUNKEL, Die israel. Lit., s. 75.

⁴ WILDEBOER, a. a. s. 88.

⁵ Jfr GAMPERT, a. a. s. 26 f.; WILDEBOER, a. a. s. 87; DRIVER, DB III, s. 66 a.

och fullständigare blevo väl omsider de kodifierade rättsbestämmelser, som utgjorde dess egendom.

Slutligen må framhållas, att dessa första begynnelse till skapandet av rättsliga urkunder ha en alltigenom privat karaktär.¹ Några särskilda önskemål att erhålla en skriven lag ha, såsom ovan nämnts, aldrig framställts i Israel, liksom ej heller rättskipningens representanter där fått något slags officiellt bemyndigande i dylik riktning. Vi ha här endast att göra med på privat väg vidtagna åtgärder i syfte att främja rättsvårdens ändamålsenliga handhavande. Det gällde ej heller att införa nya rättsordningar, utan endast att samla och bevara det rättsmaterial, som redan förefanns och i många fall sedan lång tid tillbaka kommit till användning.

Vid vilken tid man först började i skrift uppteckna rättsbestämmelser, är svårt att avgöra. Mycket troligt är, att hebréerna vid invandringen i Kanaan förde med sig skriftligt fixerad rätt av allra enklaste slag, bestående av korta rättssatser från den mosaiska tiden.² Tillägger man nämligen Dekalogen mosaiskt ursprung,³ synes ett dylikt antagande ligga nära till hands. Att Mose kände skrivkonsten, torde knappast kunna bestridas.⁴ Genom upptäckten av Amarna-breven och genom andra senare gjorda fynd har nämligen ådagalagts, att en rätt betydande litterär verksamhet förefunnits inom de kulturområden, som gränsat närmast till skådeplatsen för de hebreiska stammarnas historia före bosättningen, och man vågar knappast förmoda, att hebréerna ha lämnats alldeles oberörda av dessa kulturströmningar.⁵ Att Mose begagnat sig även av skrift, vill den gammaltestamentliga traditionen göra gällande,⁶ och det finnes ingen anledning att draga i tvivelsmål riktigheten av denna traditionens uppgift. Det blir då av underordnad betydelse, vad slags skriftsystem man härvid har

¹ WILLDEBOER, a. a. s. 87, 101 f.

² Jfr HERNER, a. a. s. 20, 46, 117.

³ Se härom i § 4.

⁴ Jfr STRACK, PRE 17, s. 767; LÖHR, Kulturentw., s. 124.

⁵ Jfr HERNER, a. a. s. 14 f.; KITTEL, a. a. I, s. 192 ff., II, s. 119 f., Ausgrab., s. 13 ff.; BUHL, Brevskrivn. i Oldtiden, s. 10 ff.; BERTHOLET, Kulturgesch., s. 64 ff.

⁶ Jfr HERNER, a. a. s. 13 ff.; FRIES, Israel, s. 67 f.

att tänka på,¹ och för övrigt torde ett bestämt uttalande i denna fråga knappast vara möjligt. Om sålunda skriftliga rättsutsagor med stor sannolikhet kunna antagas ha existerat redan under mosaisk tid, har troligen deras antal än ytterligare ökats efter invandringen i Kanaan. Skrivkonstens ej ringa utbredning vid denna tid i detta land, där man synes ha känt till icke blott den för alla officiella ändamål och dessutom delvis även enskilt använda kilskriften, utan därjämte bokstavsskrift,² förekommande vid privat bruk, möjliggör en relativt tidig datering av dylika skriftliga uppteckningar.³ Dock är det sannolikt, att hebréerna, innan de började skriftligt fixera sina rättsgrundsatser, tillbragt någon längre eller kortare tid i de förändrade levnadsförhållandena och därunder tillägnat sig kananeiska rättsåskådningar, samtidigt med att vad de härutinnan förut ägde anpassades efter de nya behoven. Med all sannolikhet kan man därför förlägga de första ansatserna i dylik riktning till slutet av domaretiden eller början av konungatiden.⁴

Härmed ha vi följt den utveckling, som ledde till uppkomsten av de äldsta för oss kända lagsamlingarna i Israel. De ha framgått ur vid helgedomarna gjorda skriftliga uppteckningar av enskilda torot, vilka sedan förenats till ett större helt. Innan vi övergå till de urkunder, av vilka den israelitiska sociallagstiftningen består, böra särskilt tvenne omständigheter betonas, vilka det följande upprepade gånger kommer att bekräfta. Å ena sidan äga vi säkerligen i behåll blott en del av de lagar, som i Israel ordnade den sociala sammanlevnaden. Många rätt betydande luckor i lagstiftningen låta oss ana, att mycket måste ha gått förlorat. Förhållandet är detsamma som t. ex. med profeternas skrifter, vilka helt visst i rätt ofullständig gestalt bevarats till våra dagar.⁵ Å andra sidan visar det sig, att den gängse seden, oaktat den i vissa avseenden nog förlorat åtskilligt av sin makt och man häri har att söka en bidragande orsak till lagarnas upptecknande, dock ej sällan

¹ Jfr HERNER, a. st.; FRIES, a. st.

² Jfr BENZINGER, Arch., s. 175 f.; KITTEL, a. a. I, s. 195 ff., II, s. 119 ff.; BERTHOLET, a. a. s. 66 f.

³ Jfr WILDEBOER, a. a. s. 87; PUUKKO, a. a. s. 189.

⁴ Jfr PUUKKO, a. st.

⁵ Jfr WILDEBOER, a. a. s. 104 f.

tyckes ha varit så seg och stark, att den alltfört lämnade erforderligt skydd mot eventuella rättskränkningar. Man ansåg sig därför i många fall äga en fullt tillräcklig garanti i den oskrivna lag, som gammal sedvänja sedan långliga tider inpräglad i det allmänna medvetandet. Även detta förhållande ger en förklaring till att det saknas rättsbestämmelser rörande åtskilligt, som man i en social lagstiftning väntade sig finna närmare reglerat.

ANDRA KAPITLET.

Lagstiftningens urkunder.

§ 4. Dekalogen.

En sammanfattning av de mest elementära fordringarna på Israels religiösa och sedliga liv lämnas i *Dekalogen*, som vi äga bevarad i tvenne recensjoner, meddelade av E (*Ex* 20: 2—17)¹ och Dt (*Dt* 5: 6—21). Dess sedliga föreskrifter framställa de allmännaste grundprinciperna för en social sammanlevnad människor emellan och utgöra, skulle man kunna säga, en social lagstiftning av allra enklaste slag.

Vid besvarandet av den mycket omdebatterade frågan, huruvida Dk kan tillerkännas mosaiskt ursprung eller ej, torde man böra utgå från den hebreiska traditionens vittnesbörd härom.

En äldre och en yngre källa ha, såsom redan nämnts, upptagit Dk i den historiska framställningen. Båda sätta den därvid i intimaste samband med förbundets avslutande vid Sinai-Horeb, i det Dk betecknas som själva grundvalen för det genom Moses förmedling ingångna förbundet. Dt:s uppfattning om Dk såsom den sinaitiska förbundsurkunden föreligger tydligt uttalad.² E har lämnat en skildring av själva förbundsakten.³ Visserligen synes E:s framställning av denna akt i sitt nuvarande skick räkna ej med Dk, utan med Fb såsom grundval för förbundet. Men detta torde utan tvivel vara en följd av det mycket invecklade redak-

¹ Jfr HOLZINGER, *Hex.*, s. 176; PROCKSCH, *Eloh.qu.*, s. 86 ff., 225 f.; KITTEL, *Gesch.* I, s. 298; STAVE, *Inl.*, s. 48.

² Jfr Dt 4: 13; 5: 2, 5 ff., 22. GIESEBRECHT, *Die Gesch. keit d. Sinaibundes*, s. 3.

³ Ex 24: 3—8, 12—15 a, 18 b. Jfr KAUTZSCH, *Heil. Schrift* I, s. 118; STAVE, a. a. s. 49 f.

tionsarbete, som företagits med Sinai-perikopen Ex 19—24, och en kritisk undersökning av här föreliggande problem måste, om den vill söka göra rättvisa åt den i källorna meddelade traditionen, konstatera, att E i Ex 24: 3—8 med de 'alla Jahves ord', vartill Israel förpliktade sig, åsyftat just den förut relaterade Dk.¹

Av de återstående pentateukkällorna, J och P, meddelas Dk visserligen icke, men den synes i alla händelser ha varit av dem väl känd som ett mosaiskt dokument. Även J berättar om att

¹ KRAETZSCHMAR, Bundesvorst., s. 79 f.; HOLZINGER, Exod., s. 103; BERTHOLET, RGG I, sp. 2024; jfr NOWACK, ZAW, Beih. 34, s. 133. — På grund av sitt innehålls såväl kvantitativa som kvalitativa beskaftenhet kan Fb svårigen ha utgjort den av E i Ex 24: 3—8 omnämnda förbundsurskunden (STAVE, Israels hist., s. 56; jfr ock BAENTSCH, Bundesb., s. 74 ff. angående Fb:s olämplighet som grundval för förbundet, varvid emellertid må märkas, att BAENTSCH i detta arbete [s. 72, 77] hänför 24: 3—8 i huvudsak till J, men däremot i sin kommentar anser ifrågavarande verser i det stora hela tillhöra E). Säkert har Fb från början ej haft sin plats, där den nu står, utan först av en senare redaktör infogats i sitt nuvarande sammanhang (jfr det följande § 5). Därvid ha tydligen orden **אֵלֶּיךָ כָּל הַיְּהוּדִים** i 24: 3 tillagts, för att E skulle anses ha låtit det ingångna förbundet basera sig på Fb såsom förpliktande norm. Strykas nu dessa ord som redaktionell tillsats (BAENTSCH, a. a. s. 77 f., Ex-Nu, s. 212, 214; DRIVER, Exod., s. 252; HOLZINGER, a. st.), finnes ingen anledning att betvivla, att de i v. 3—8 omtalade 'alla Jahves ord' — inkl. varianterna: 'alla de ord Jahve har talat' (v. 3 b), 'alla dessa ord' (v. 8) samt ev. 'allt vad Jahve har talat' (v. 7) — avse Dk, i all synnerhet som i v. 12, detta styckes omedelbara fortsättning, Dk tydligt omnämnes (STAVE, Inl., s. 50). En svårighet har uttrycket **סֵפֶר הַבְּרִית** i v. 7 synts bereda, och BAENTSCH har på denna grund förklarat versen för en senare tillsats (Ex-Nu, s. 215). Som ett starkare skäl för dess sekundära beskaftenhet kunde man emellertid anföra, att den på ett störande sätt avbryter sammanhanget mellan v. 6 och v. 8 (jfr NOWACK, a. st. samt STEUERNAGEL, Einl., s. 150 f., där v. 7 hänföres till J). Möjligt torde också vara, att v. 7 ej är en redaktionell tillsats, utan endast kommit att förflyttas från sin ursprungliga plats efter v. 8, och orden **סֵפֶר הַבְּרִית** behöva ej nödvändigt betyda 'förbunds-boken' och åsyfta den lagsamling, som sedermera kommit att bära detta namn (jfr KRAETZSCHMAR, a. a. s. 80), utan kunna lika väl översättas med 'förbundsurskunden' och alltså avse Dk (HOLZINGER, a. st.). — Den av en del forskare förfäktade uppfattningen, att de i 24: 3—8 omnämnda 'alla Jahves ord' skulle åsyfta Fb:s s. k. debarim (BAENTSCH, Ex-Nu, s. 213 ff.; STADE, Theol. I, s. 248; DRIVER, a. a. s. 252 f.; McNEILE, Exod., s. 147), förefaller ej sannolik, då dessa senare med sina i flera avseenden detaljerade kultbestämmelser knappast varit ägnade att läggas till grund för ett förbund som det förevarande, vilket tvärtom synes förutsätta några korta föreskrifter av ej förnämligast (resp. enbart) kultisk innebörd.

ett förbund avslutats vid Sinai,¹ ehuru dess skildring föreligger i ett mera fragmentariskt skick än E:s, och den nämner i samband härmed עֲשׂוֹת הַרְבִּירִים (v. 28), varav otvivelaktigt framgår, att Dk för J gällt som förbundsurskund.² Mycket troligt är även, att J i detta sammanhang meddelat Dk, men att denna genom redaktionellt ingrepp senare uteslutits, då den redan förut fanns upptagen i E:s framställning.³ Slutligen synes också P förutsätta Dk som mosaisk urkund,⁴ och sannolikt är, att även dess källskrift en gång refererat densamma.⁵

Då således Israels tradition, sådan den kan följas i pentateukens samtliga källskrifter, gör Dk till ett grundläggande aktstycke vid det sinaitiska förbundets ingående och därvid tillskriver den mosaisk upprinnelse, återstår att se till, om några övertygande grunder kunna anföras för denna traditions ohållbarhet eller om den måste anses återgiva det faktiska förhållandet.

Av de båda Dekalogrecensionerna synes E:s förråda en äldre

¹ Ex 34:1 a, 2—5, 10 a, 27 f. Jfr PROCKSCH, a. a. s. 85, 87; KAUTZSCH, a. a. I, s. 137 f.; KITTEL, a. a. I, s. 493; STAVE, *Inl.*, s. 52.

² STAVE, *Israels hist.*, s. 56; jfr NOWACK, a. st. De i Ex 34: 14—26 sammanförda lagarna har J säkerligen ej velat framställa som ett uttryck för folkets förpliktelser vid Sinaiförbundets ingående. Efter GOETHES förslag ha av WELLHAUSEN (*Comp.*, s. 85, 333 f.) m. fl. försök blivit gjorda att ur denna lagsamling konstruera fram de i v. 28 omnämnda 'tio orden', och man har därvid betraktat laggruppen i fråga som J:s Dk, en pendang således till E:s i Ex 20. Men bortsett från svårigheten att i dessa lagar på ett tillfredsställande sätt uppvisa tio kortfattade bestämmelser såsom deras stomme (jfr DILLMANN, *Ex-Lv*, s. 390; HERNER, a. a. s. 97 f.; KITTEL, a. st.), skulle man, såsom med rätta anmärkts, genom en dylik uppfattning nödgas förutsätta en svårförklarlig åtskillnad i J:s och E:s allmänna teologiska ståndpunkt, då Ex 34 meddelar uteslutande kultförordningar, Dk i Ex 20 däremot är av religiöst-sedligt innehåll (PROCKSCH, a. a. s. 87; STAVE, *Inl.*, s. 52). Man måste därför i lagstiftningen i Ex 34: 14—26 se en hos J förekommande motsvarighet till Fb i E:s framställning, alltså en grupp av förordningar, som av en senare redaktör insatts på sin nuvarande plats och därför ursprungligen ej hade med Sinaiförbundet att skaffa (jfr PROCKSCH, a. st.; KITTEL, a. st.; STAVE, a. st.). I varje fall visa tydliga indicier hän på att ifrågasvarande laggrupp är yngre än Fb (HERNER, a. a. s. 98 ff., *Ist d. zw. Dek. etc.*, s. 8 ff.).

³ PROCKSCH, a. a. s. 226; KITTEL, a. st.; STAVE, *Inl.*, s. 52.

⁴ Ex 25: 16, 21; 31: 18 a. BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 178, 224, 268; STAVE, *Israels hist.*, s. 56.

⁵ KITTEL, a. a. I, s. 521; jfr KAUTZSCH, a. a. I, s. 120.

och ursprungligare avfattning än Dt:s,¹ utan att man därav får draga den slutsatsen, att E:s text skulle ha legat till grund för Dt:s. Vid en jämförelse mellan båda Dekalogtexterna torde nämligen ett bestämt avgörande om huruvida den ena är av den andra beroende eller ej svårligen kunna fällas.² Däremot kan man nog med visshet påstå, att ingendera av de förefintliga recensionerna återger Dk i dess äldsta och ursprungligaste skick.³ Vi finna nämligen på båda hållen, att en äldre och kortare text tydligen blivit försedd med senare gjorda utvidgningar, bestående av närmare motive-ringar för de meddelade buden, parenetiska tillsatser och dylikt, och i flera fall kunna med säkerhet beståndsdelar av yngre datum särskiljas från sådana, som uppenbart visa sig äga en högre ålder.⁴ Men även om yngre element icke hade kunnat utsöndras, måste helt visst Dk i sin föreliggande gestalt, vare sig man stannar vid den ena eller den andra recensionen, anses vara väl omfattande för att en gång ha kunnat utgöra den förbundsurkund, varom Israels tradition förmäler. Redan av detta skäl hade man varit nödsakad supponera en kortare Dekalogform som den ursprungliga, om också ej på litterär-kritisk väg några antydningar i dylik riktning hade kunnat erhållas. Det erkännes nu allmänt, att den Dekalog, som traditionen förutsätter, måste ha ägt ett mindre omfång än de nuvarande recensionernas, och förmodligen ha vi därför att tänka oss, att den ursprungliga Dk blott meddelat själva budorden i kortast möjliga form utan några som helst motiveringar eller parenetiska moment.⁵ Man har sökt rekonstruera denna Dk:s äldsta ordalydelse, sådan den med all sannolikhet förelegat,⁶ och det är alltså Dk i denna gestalt, som vi ha att betrakta som Israels sociala lagstiftnings äldsta urkund, för så vitt traditionens vittnesbörd härom kan anses vara trovärdigt.

¹ HERNER, *Den mos. tiden*, s. 25 ff.; PROCKSCH, a. a. s. 88 not 1, 226; BERTHOLET RGG I, sp. 2022; HOLZINGER, *Exod.*, s. 75; BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. LV.

² HERNER, a. a. s. 26.

³ Jfr HERNER, a. a. s. 29; WILDEBOER, *Lit. d. Alt. Test:s*, s. 17 ff.; WALLS, a. a. s. 111; KITTEL, a. a. I, s. 582.

⁴ Jfr TRABAUD, *La loi Mosaïque*, s. 14.

⁵ HERNER, a. st.

⁶ Jfr FRIES, *Israels hist.*, s. 28 f.; HERNER, a. a. s. 30; WILDEBOER, a. a. s. 19; WALLS, a. a. s. 116 f.; KITTEL, a. a. I, s. 582; NOWACK, *ZAW Beih.* 33, s. 383.

De invändningar, som gjorts mot traditionens uppgifter om Dk:s mosaiska ursprung, haförnämligast tagit sikte dels på enskilda bud och vissa språkliga detaljfrågor, dels på urkunden som ett helt betraktad.

Av de bud, vilkas tillvaro skulle varit otänkbar på Moses tid, har man särskilt framhållit bildförbudet och sabbatsbudet.

Vad bildförbudet beträffar, har detta ansetts vara fullständigt oförenligt med den i eftermosaisk tid förekommande bilddyrkan,¹ mot vilken före Hosea ingen opposition försports.² Emellertid kan svårligen den omständigheten, att en lag under en viss tid icke blivit iakttagen, få gälla som ett bindande bevis för att lagen i fråga då icke existerat, i all synnerhet om ett dylikt från lagens föreskrift avvikande förfarande på annat sätt erhåller en tillfredsställande förklaring. Nu synas källorna giva vid handen, att även en bildlös dyrkan av Jahve under nämnda tid med all sannolikhet förekommit, särskilt vid de helgedomar, där man haft anledning antaga, att mosaiska traditioner fortlevat i sin renaste form.³ En närmare undersökning av vissa ställen, som omnämna eftermosaisk bilddyrkan,⁴ gör det därför troligast, att denna kult varit ett mer eller mindre medvetet och avsiktligt frångående av det mosaiska bildförbudet,⁵ så mycket mer som dylik överträdelse ej drabbats av någon straffpåföljd och alltså måhända varit rätt vanlig.⁶ Under sådana förhållanden synas tillräckliga skäl saknas att förklara bildförbudet eftermosaiskt.

Lika litet finnes anledning att betvivla sabbatsbudets mosaiska upprinnelse. Man har visserligen gjort gällande, att sabbaten i sin egenskap av vilodag ej skulle ha kunnat firas av nomadiserande stammar, då livet i öknen icke medger ett avbrott i med boskaps-skötseln sammanhängande förrättningar, och att denna dag därför förutsätter åkerbruk och fasta boplatser.⁷ Men lika väl som Israel

¹ Jfr STADE, *Gesch.* I, s. 449 ff.; BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. LII.

² Jfr SMEND, *Rel.gesch.*, s. 210; STAVE, *Israel II*, s. 100.

³ HERNER, a. a. s. 36; KITTEL, a. a. I, s. 590; SELLIN, *Die alttest. Rel.*, s. 9; DIBELIUS, *Lade Jahves*, s. 105.

⁴ Jfr HERNER, a. a. s. 35 ff.

⁵ Jfr LOTZ, *PRE* 4, s. 562 f.; DRIVER, *Exod.*, s. 415 f.; SELLIN, *Einl.*, s. 23.

⁶ HERNER, a. a. s. 37.

⁷ Så t. ex. NOWACK, *Arch.* I, s. 144; BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 182; STADE, *Theol.* I, s. 177; DUHM, *Israels Propheten*, s. 39.

efter bosättningen, då även boskapsskötsel utgjorde en viktig näring,¹ därmed kunnat förena sabbatsfirandet, lika väl torde under öken-tiden arbetet med hjordarna ha kunnat så ordnas, att sabbatens hållande möjliggjordes, så mycket mer som nomadlivet var förbundet med en hel del sysslor, vilka icke oundgängligen behöfve taga varje dag i anspråk,² och hebréerna för övrigt under den mosaiska tiden antagligen varit blott halvnomader.³ Som en analogi till sabbatsfirandet kan omnämnas ett hos vissa beduiner förekommande bruk att under en helig festtid avstå från somliga, av nomaders levnadssätt betingade göromål.⁴ Därjämte må även erinras om att sabbatsbudet i äldsta tid sannolikt ej fattades såsom åläggande en så fullständig vila, som en senare tids åskådning krävde, och därför utan tvivel ansågs medgiva skötandet av de sysslor, som för nomader voro absolut nödvändiga.⁵ Att slutligen sabbaten skulle vara en från kanaanéerna övertagen fest, har man ej kunnat på ett övertygande sätt ådagalägga.⁶ Vi måste således finna det obestyrkt, att i sabbatsbudet skulle ligga något hinder för den åsikten, att Dk är en mosaisk urkund.

De språkliga skäl, varmed man sökt fastslå Dk:s senare avfattningstid, ha vid närmare prövning visat sig ohållbara.

I all synnerhet gäller detta om MEISNERS försök att på rent lingvistiska grunder hävda, att Dk skulle vara författad av Dt.⁷ En jämförelse mellan de båda urkundernas språkbruk⁸ kan visserligen ådagalägga, att Dk äger en del deuteronomiskt färgade uttryck och vändningar.⁹ Men dessa återfinnas uteslutande i budordens senare tillägg, medan däremot själva buden, som väl utgjort Dk:s urform, på grund av sitt ordförråd varken kunna tillskrivas Dt eller någon annan av pentateukkällorna.¹⁰

¹ BUHL, Die soc. Verh., s. 9, 67; BENZINGER, Arch., s. 138.

² Jfr HERNER, a. a. s. 39; KITTEL, a. a. I, s. 654; LOTZ, PRE 17, s. 288.

³ Se ovan s. 30.

⁴ WELLHAUSEN, Reste, s. 86; BUHL, PRE 7, s. 23. Jfr WEBSTER, Rest Days, s. 34 f.

⁵ Jfr DRIVER, a. a. s. 415; STAVE, Israels hist., s. 56.

⁶ BUHL, a. st.

⁷ MEISNER, Der Dekalog, s. 1 ff.

⁸ Jfr HERNER, a. a. s. 27 ff.

⁹ Jfr STEUERNAGEL, Einl., s. 260.

¹⁰ HERNER, a. a. s. 29.

Ej heller känner man sig övertygad av BAENTSCHS mening, att Dk med all sannolikhet är yngre än Fb, emedan Dk:s språkbruk ej kan spåras i Fb:s lagar. Vore Dk äldre, borde man, anser BAENTSCH, på grund av dess helt säkert normativa betydelse i Fb kunna finna språkliga indicier, som tyda på att denna lagssamling använt Dk som källa eller räknat med den som sin föregångare.¹ Emot denna bevisföring kan nämligen invändas, dels att Dk och Fb äro till anläggning och omfång så väsentligen olika, att man svårigen blir förvånad, om rent språkliga beröringspunkter dem emellan saknas, dels att det i varje fall är ytterst vanskligt att på grund av enbart språkliga överensstämmelser eller divergenser avgöra frågan om tvenne lagurkundens inbördes ursprungsförhållande.² Det visar sig likväl, att Dk:s bud i allmänhet blivit i Fb närmare utförda³ och att dess tankar således till huvudsaklig del återfinnas i Fb:s lagstiftning.

Vid närmare granskning av Dk såsom ett helt vill man emot uppfattningen om dess mosaiska härkomst först och främst framhålla, att den religiöst-sedliga ståndpunkt, som Dk företräder, ej kan tillskrivas den mosaiska tiden, utan att budordens religiösetiska grundtankar i stället visa sig vara ett uttryck för den åskådning, som kännetecknar den profetiska förkunnelsen i Israel. Dk skulle nämligen uttala en universell monoteism, som vore otänkbar på Moses tid,⁴ och likaså hävda sådana moraliska grundsatser, vilkas meddelande i ett dokument från Israels äldsta period måste av flera skäl betecknas som omöjligt eller osannolikt och vilka endast kunde förenas med de etiska ideal profeterna kämpade för.

Gent emot detta bör då framför allt betonas, att man naturligtvis ej får i Dk inlägga mera, än vad den verkligen vill utsäga.

Vad dess religiösa innehåll beträffar, kan man svårigen i de korta satser, som stipulera Israels religiösa grundförpliktelser, finna ett uttryck för profeternas upphöjda gudsbegrepp, för så vitt dessa föreskrifter få gälla för vad deras enkla ordalydelse ger vid handen. Buden i fråga avse tydligen endast att praktiskt reglera

¹ Bundesb., s. 92 ff.

² Jfr HERNER, a. a. s. 41, Ist d. zw. Dek. etc., s. 33.

³ Jfr ROTHSTEIN, Bundesb., s. 24, 52, 58, 61 ff., 68, 73, 76.

⁴ Jfr BUDDÉ, Die Altisr. Rel., s. 17.

förhållandet mellan Jahve och Israel utan att vilja teoretiskt utforma Israels gudsföreställning.¹ Man har därför ej rätt att ur Dk söka utläsa en universell monoteism i profeternas mening. Den räknar endast med en för Israels vidkommande stadgad nationell henoteism,² och dess religiösa grundåskådning innehåller intet, som kunde strida emot den mosaiska tidens föreställningssätt.

Men icke heller Dk:s sedliga föreskrifter kunna skäligen förklaras återgiva en från den mosaiska tidens vitt skild åskådning, mer eller mindre oförenlig därmed, och sålunda anses vara omöjliga eller osannolika i en urkund, härstammande från denna tid.

Den åsikten, att dessa bestämmelser skulle utgöra »den gesetzlichen Niederschlag der prophetischen Predigt»,³ förfäktas visserligen av en del forskare.⁴ Men även om Dk:s sedliga bud naturligtvis kunna sägas innehålla tankar, som också profeterna uttalat, följer därav ingalunda, att de nödvändigt måste datera sig från deras tid eller äga sitt upphov i av dem influerade kretsar. Det är nämligen en stor skillnad mellan dessa korta, enkla, allmänt hållna etiska satser och profeternas ofta på de mest speciella sociala företeelser anspelande sedliga förkunnelse, vilken genomgående återspeglar komplicerade samhällsförhållanden, varav i Dk ej kan märkas ett enda spår. Några krav av socialt-etisk innebörd, som äro för profeterna särskilt kännetecknande, återfinnas ej i Dk, ej heller kan den i allmänhet sägas bära en prägel, som endast ur profeternas andliga miljö kunde förklaras.⁵

Vidare har påståtts, att Dk ej kunnat vara av förprofetiskt ursprung, emedan åtminstone de äldre profeterna aldrig åberopat sig på densamma eller synas ha använt den som källa eller över huvud förutsätta den som bekant.⁶ Häremot kan invändas, att i

¹ Jfr HERNER, Den mos. tiden, s. 31; STAVE, Israels hist., s. 55.

² KITTEL, Die Religion d. Volkes Israel, s. 45.

³ BAENTSCH, Ex-Nu, s. 178.

⁴ Så t. ex. STADE, Gesch. I, s. 58, Theol. I, s. 37, 248; BUDDE, Gesch. d. althebr. Lit., s. 100 f.; SMEND, Rel.gesch., s. 42 not 1, 285, Hex., s. 178, 180; SCHULTZ, Theol., s. 153 f.; HOLZINGER, Hex., s. 217 ff., Exod., s. 77 f.; MATTHES, ZAW 1904, s. 32; DUHM, a. st.; NOWACK, ZAW Beih. 33, s. 394 ff.

⁵ Jfr LOTZ, PRE 4, s. 563; GRESSMANN, Mose u. s. Zeit, s. 475.

⁶ BAENTSCH, a. st.; TRABAUD, a. a. s. 18; BERTHOLET, RGG I, sp. 2024; MEINHOLD, ZAW 1909, s. 92 f.

de äldre profeternas etiska fordringar finnas motsvarigheter till nästan alla Dk:s bud, ehuru intet av dessa uttryckligen anföres och ej heller framställningen erhållit en sådan form, att man därav skulle kunna sluta, att Dk direkt förelegat som källa.¹ Dessutom gör profeternas sedliga förkunnelse aldrig anspråk på att till sina grunddrag meddela något fullständigt nytt, som man förut icke kände till. Där förutsättes i stället eller talas om en Jahves tora, en uppenbarad gudsvilja, såsom för alla bekant.² När därför de i Dk uttalade sedliga tankarna av profeterna inskräpas eller närmare utföras, betona dessa därmed blott, vad som för det allmänna föreställningssättet sedan gammalt gällt såsom absolut förpliktande, av Jahve kungjorda normer för sedligt handlande.³

Djupast sett torde emellertid uppfattningen, att Dk:s etiska föreskrifter måste förläggas till profetisk tid, sammanhänga med en viss bestämd grundåskådning beträffande Israels andliga utveckling, i det man nämligen vill göra gällande, att Israel först genom profeterna skulle ha nått den religiöst-sedliga ståndpunkt, varom ett aktstycke som Dk bär vittne. Men att Jahve-religionen alltifrån början ägt en strängt etisk karaktär,⁴ torde svårigen kunna bestridas av en kritik, som utan förutfattade meningar sorgfälligt söker följa Israels religiöst-sedliga utveckling i dess av källorna skisserade grunddrag. Fasthålles nu detta och betänker man särskilt, vilken betydelse Mose onekligen måste ha haft för förmedlandet av en religiöst-sedlig kunskap åt Israel under en för hela dess kommande andliga utveckling grundläggande period,⁵ finnes ej den minsta anledning att betvivla, att sedliga krav sådana som Dk:s kunna vara mosaiska. Vi äga redan hos de gamla egypterna och babylonierna etiska föreskrifter av med Dk:s analog innebörd, vilka datera sig ända från 15:e årh. f. Kr.⁶

¹ Jfr DRIVER, Exod., s. 416 not 3; KÖNIG, NKZ 1906, s. 578.

² Jfr Hos 8: 1, 12; Mik 6: 8.

³ Jfr BAUDISSION, Einl., s. 68; BILLING, De etiska tankarne I, s. 86 ff., 97 ff.; KÖNIG, a. st.

⁴ KAUTZSCH, Theol., s. 63 ff.; LOTZ, a. art. s. 563; MARTI, StKr 1908, s. 332 f.; BAENTSCH, Monotheismus, s. 87, 89; LÖHR, Rel.-Gesch., s. 35 f.; BUHL, Hist., s. 97 f.

⁵ Jfr ovan s. 23 f.

⁶ GRESSMANN, Texte u. Bilder I, s. 96 ff., 186 ff.; HERNER, a. a. s. 32 f.; KITTEL, Gesch. I, s. 653 f.; jfr SELLIN, Die alttest. Rel., s. 22.

Så mycket mindre borde man då förvånas över att finna liknande bestämmelser i hebreernas lagstiftning i äldsta tid. Deras förekomst då kan ej heller förklaras omöjlig på grund av de många exempel på sedligt förfall, som källorna ha att meddela från domare- och konungatiden. I dylika notiser om råhet och förvildning i sederna, omänsklig krigföring, grymma handlingar o. s. v. har man säkerligen ofta att se en avspeglning av etiskt abnorma förhållanden, som väl icke torde ha kännetecknat livet i det stora hela.¹

Att Dk:s sedliga bud ej kunna härstamma från Mose, emedan han utan tvivel framför allt skulle ha meddelat förordningar rörande kulten, om han i en grundläggande urkund sammanfattat Israels förpliktelser — ett sådant argument slutligen innebär ett misskännande av Jahvereligionens egenart. Även om man fasthåller därvid, att för en primitiv religionsuppfattning kulten blir det väsentliga i religionen, får ej glömmas, att Israel på Moses tid säkerligen för länge sedan lämnat en dylik primitiv ståndpunkt bakom sig.² Men bortsett från detta måste särskilt beaktas, att Israels religiösa utveckling ej får likställas med andra folks, utan visar sig äga en genom givna historiska förhållanden skapad särprägel. En sådan har denna utveckling erhållit genom Moses verk. Det specifikt nya i mosaismen kan sägas företrädesvis bestå i den starka etiska betoning, som den ger åt Jahvereligionen. Förhållandet mellan Jahve och Israel kan ej tänkas utan Israel pålagda helighetskrav, det är framför allt etiskt bestämt. Därför är det också helt naturligt, att i ett förbundsdocument, där Jahvereligionens egenartade karaktär kommer till uttryck, sedliga föreskrifter lämnas. Hade sådana ej funnits, skulle man tvärtom ha varit benägen att draga ett dylikt documents ursprunglighet starkt i tvivelsmål. För övrigt har Dk ingalunda förbisett kulten eller underkänt dess värde. Den meddelar även kultbud, och av profeternas antikultiska stämning förspörjes intet. Men den har särskilt velat betona, att det religiösa grundförhållandet fordrar framför allt sedlig lydnad, och detta förklarar det stora utrymme, som lämnats åt etiska krav.

Förutom i den religiöst-sedliga nivå, som Dk skulle förutsätta

¹ Jfr KITTEL, a. a. II, s. 116, 294; STAVE, Israels hist., s. 77.

² KITTEL, a. a. I, s. 654; STAVE, a. a. s. 56.

hos Israel, har man i dess bestämmelsers abstrakta karaktär velat finna ett bevis för att de måste tillhöra en senare tid. Denna budordens beskaffenhet skulle nämligen vittna om en intellektuell ståndpunkt, som låge långt över den mosaiska tidens, enär ett abstrakt uttryckande av religiösa och sedliga fordringar icke skulle vara tänkbart på ett primitivt stadium av ett folks andliga utveckling.¹

Härvid kan till en början erinras om att den abstrakt hållna, allmängiltiga avfattning, vari Dk:s bud framträda, är en nödvändig följd av dess föreliggande uppgift att i en programartad form framställa vissa fundamentala religiösa och sedliga krav, som pålades Israel.² Att då en juridisk formulering, som anslöte de uppställda fordringarna till bestämda konkreta fall, icke kunde komma ifråga, är självklart. En sådan urkund skulle bli alltför omfångsrik för att kunna läggas till grund för en förbundsförpliktelse. Ett för detta ändamål tjänligt aktstycke måste, såsom i Dk skett, meddela några korta, allmänna satser, som på ett överskådligt sätt sökte uttrycka en del elementära grundfordringar, under vilka sedan enskilda förekommande fall kunde subsumeras.

Vad sedan själva huvudfrågan beträffar, torde ej något övertygande skäl kunna anföras emot antagandet av dylika allmängiltiga buds mosaiska upprinnelse. Ty om det genom källorna synes vara ådagalagt, att Mose vid sitt muntliga toragivande ej blott träffat avgörande om enskilda rättsfall, som hänskötos till honom, utan även meddelat allmänna principer såsom norm för sedligt handlande,³ är det knappast troligt, att han ej skulle i en grundläggande urkund som Dk ha kunnat sammanfatta Israels viktigaste religiösa och sedliga förpliktelser i några korta, allmängiltigt formulerade satser. Dessa äro för övrigt alltför enkla och lättfattliga för att kunna betecknas som oförenliga med den mosaiska tidens allmänna kulturståndpunkt. Det kan dessutom konstateras, att just dylika koncisa stadganden, de må nu avse konkreta fall eller uttrycka en allmän regel, hos de flesta gamla folk representera ett av de äldsta stadierna i deras lagars skriftliga fixering.⁴

¹ BAENTSCH, Bundesb., s. 95 ff.

² Jfr HERNER, a. a. s. 42 f.

³ Jfr ovan s. 17, 23.

⁴ KENT a. SANDERS, Bibl. a. Sem. Stud., s. 71.

Med de i det föregående skärskådade vanligaste inkast, som gjorts mot traditionens uppgifter om Dk:s ursprung, har man således icke förmått angiva någon omständighet, som skulle kunna vederlägga uppfattningen, att Dk till sin grundform är mosaisk. Och traditionens vittnesbörd synes icke blott bestyrkas negativt därigenom, att mot detsamma riktad kritik visat sig ohållbar, utan även bekräftas positivt genom de slutsatser, som vår kännedom om mosaismens betydelse för Israels hela kommande andliga utveckling berättigar oss att draga. Då det nämligen står fast, att genom Moses personliga förmedling grundats ett på en högtidlig förbundsakt baserat religiöst-sedligt förhållande mellan Jahve och Israel, förefaller det mycket osannolikt, att Mose skulle ha underlåtit att meddela Israel några föreskrifter om de religiösa och sedliga fordringar, som måste ställas på detsamma såsom ett Jahves folk.¹ Det har därför betonats, att man skulle nödgas antaga förefintligheten av skriftliga mosaiska torot sådana som Dk:s, även om källorna därom icke lämnat några som helst upplysningar.² Så mycket mera bör visshet kunna råda om att dylika mosaiska rättsutsagor verkligen existerat, som vi äga en av samtliga pentateukkällor betygd tradition om Dk:s mosaiska härkomst.³ Övertygelsen om denna traditions riktighet vinner också mer och mer anslutning, och detta sammanhänger tydligen med den allt större uppskattning, som den senare tidens forskning på det gammaltestamentliga området är benägen att giva åt Moses person och verk.⁴ Ty ju mera Moses fundamentala betydelse för Israels hela kommande utveckling säkerställes av forskningen, desto mera allmänt tyckes man också bli på det klara med att vi i Dk:s kärna äga en mosaisk urkund av grundläggande värde för Israels religiösa och sedliga liv.⁵

¹ BAUDISSIN, a. a. s. 68; PATERSON, DB I, s. 581 a.

² Jfr t. ex. HERNER, a. a. s. 30; GRESSMANN, Mose u. s. Zeit, s. 472.

³ Jfr STAVE, Inl., s. 48.

⁴ Jfr WILKE, NKZ 1914, s. 268 ff. samt det föregående s. 23 f.

⁵ I detta sammanhang bör framhållas, att även forskare, som förlägga Dk till profetisk tid, understundom nödgas erkänna, att den innehåller mycket gamla beståndsdelar. Så har man medgivit, att Mose sannolikt lärt åtskilligt av det som finnes i Dk (McNEILE, a. a. s. LXI), att dess huvudtankar motsvara, vad Israel även på Moses tid betraktade som Guds vilja (SCHULTZ, a. a. s. 154),

Genom vad som ovan blivit sagt är redan det för Dk såsom lagurkund karakteristiska till en del antytt. Dess mest i ögonen fallande egendomlighet utgöres av den korta, koncisa form, som de meddelade buden erhållit. Att Dk avfattats på detta sätt, varigenom den bjärt sticker av från Israels övriga kodifikation, sammanhänger, såsom förut påpekats, med det syfte den vill tjäna. Den avser att bilda grundvalen för ett praktiskt religiöst-sedligt förhållande mellan Jahve och Israel, men ej att lämna några detaljerade föreskrifter om religiöst-kultiska åligganden eller om socialt-etiska plikter. Detta förklarar och motiverar till fullo dess rent programmatiska beskaffenhet. För det åsyftade ändamålet visa sig ock de upptagna buden väl lämpade. De äro till den grad enkla, att de skulle kunna gälla även för de mest primitiva samhällsförhållanden, och på grund av denna egenskap ytterst lätta att inpräglade i minnet, något som de för övrigt, i likhet med andra folks äldsta kortfattade lagbestämmelser, synas ha varit anlagda på.¹ Men på samma gång giva de en mästerlig sammanfattning av vad som i ett folks religiösa och sedliga liv måste framstå såsom oundgängliga elementära krav.

Av denna Dk:s ursprungliga enkelhet såväl med hänsyn till form som innehåll följer nu också med nödvändighet, att dess bud ej kunna få gälla för något annat och mera, än vad de avsett att ge uttryck åt, och därför måste tolkas efter den enkla ordalydelse, som de äga. Det går således icke an att i dem inlägga vare sig religiösa föreställningar, som först vid en mera fortskriden utveckling kunde finnas hos Israel, eller något slags upphöjd och

att Dk i sin äldsta form sannolikt är en ombildning av satser, vilkas rötter gå tillbaka till tiden före bosättningen i Kanaan (HOLZINGER, Exod., s. 77, 120; TRABAUD, a. a. s. 15), att den återger »uralte Ethik» (STADE, Theol. I, s. 249), att materiellt en stor del av dess fordringar och framför allt den anda, som vilar däröver, är något äkta mosaiskt (STEUERNAGEL, Einl., s. 260) o. s. v. Särskilt betecknande är, att BAENTSCH, som tidigare med bestämdhet hävdade Dk:s sena ursprung (Ex-Nu, s. 178 f.), i senare arbeten däremot framhållit, att den mycket väl kan anses innehålla fordringar, som redan Mose i Jahves namn inskräppt, och sannolikt till sin substans är mycket gammal (Ex-Nu, s. LIII [Einl.], Monotheismus, s. 89).

¹ Jfr KENT a. SANDERS, a. a. s. 68; GRESSMANN, a. st.; GUNKEL, Die israel. Lit., s. 75.

djupsinnig etik, utan de måste fattas såsom angivande de fordringar, som en enkel nomadlag lämpligen kunde uppställa beträffande kringvandrande stammars gudsdyrkan och sociala liv.¹ Å andra sidan får icke heller deras religiöst-etiska halt undervärderas. När t. ex. redan lusten, begäret till en annans egendom förbjudes och lagen således ej nöjer sig med att låta sina bud avse etiskt förkastliga handlingar, utan även riktar sig mot sinnelaget och inlägger sitt veto emot blotta intentionen till ett lagbrott, röjer detta en etisk storhet, som ej kan uppvisas hos något annat forntida folks lagar.

Dk:s viktigaste egendomlighet måste emellertid anses ligga ej i beskaffenheten av dess korta, enkla, fundamentala religiöst-etiska satser, då de betraktas var och en enskilt för sig, utan i det sätt, på vilket det hela blivit sammanställt. Därigenom betonas ett särskilt förhållande, som i Israels sociala lagstiftning visar sig spela en högst viktig roll. I Dk är nämligen det religiösa och det sedliga sinsemellan på det intimaste förbundet.² Bland de grundfordringar, som framställas, intaga de religiösa plikterna främsta rummet. De nämnas här först, och därmed komma de etiska krav, som sedan följa, att djupast sett endast te sig som ur de förra härledda och att sålunda angiva de olika sidorna av det sedliga handlandet såsom självfallna yttringar av det religiösa grundförhållandet. Visserligen åtföljas de etiska buden ej av någon bestämt uttalad religiös motivering, i motsats mot vad fallet så ofta är i Israels senare kodifikation. Men den religiösa motiveringen ligger implicite antydd i och genom själva anläggningen av det hela. Det som Israels sociala lagstiftning under hela den följande utvecklingen genomgående kännetecknas av: socialt-etiska bud, som direkt växa fram ur, äro en självklar följd av vad Israels förhållande till Jahve kräver — det finna vi redan i Dk principiellt hävdadt på ett sätt, som ger åt denna urkund en särställning bland med densamma jämförliga rättsdokument.

¹ Jfr KAUTZSCH, Theol., s. 70 f.; KÖBERLE, Zum Kampfe um d. A. T., s. 97.

² Jfr SELLIN, a. a. s. 22 f.; KÖNIG, Alttest. Rel., s. 222.

§ 5. Förbunds-boken.

De utan tvivel äldsta sociala lagbestämmelserna av mera detaljerad och utförlig art äro sammanförda i den lagsamling, som plägar benämnas *Förbunds-boken* (*Ex 20: 22—23: 33*).¹

Liksom Israels övriga lagar ingår denna samling i skildringen av de hebreiska stammarnas öden under ökentiden, och den har därvid framställts som ett led i den sinaitiska lagstiftningen. Emellertid tyder Fb:s såväl innehåll som form jämte dess lösa beroende av den historiska omgivningen med säkerhet på att den ursprungligen existerat som en fullt självständig lagsamling och först senare blivit infogad i den historiska miljö, vari den nu befinner sig. Det förhåller sig härutinnan med Fb som med pentateukens övriga lagverk. De ha från början utgjort fristående kodifikationer, men sedermera upptagits i den historiska framställningen, då man genom dem ansett sig närmare angiva beskaffenheten av där omnämnda legislatoriska åtgärder. Därav följer, att den historiska ram, vari varje sådan lagsamling befinnes vara infattad, ej kan användas som källa för vinnande av kännedom om resp. lagars tillkomst, ålder och betydelse för Israels sociala liv. När det gäller att besvara dylika frågor, äro vi i allmänhet hänvisade enbart till inre kriterier.

Även vid en blott flyktig betraktelse av Fb, sådan den föreligger, kan lätt iakttagas, att den innehåller tämligen heterogena beståndsdelar och därför svårligen kan vara ett enhetligt verk. En närmare undersökning av dess komposition bekräftar ytterligare detta.

Man är allmänt ense om att i Fb i dess nuvarande gestalt ingå — bortsett från på olika ställen gjorda deuteronomistiska tillsatser — väsentligen två huvudgrupper av lagar: 1:o *rättsbestämmelser*, 2:o *kultbestämmelser* och *etiska bud*.² De förra, som meddelas i Ex 21: 1—22: 16, benämnas i överskriften till denna perikop מִשְׁפָּטִים; åt de

¹ Namnet härleder sig från Ex 24: 3—8, där enligt det genom redaktionellt arbete skapade sammanhanget de i ovan nämnda perikop samlade lagarna betraktats som grundval för förbundet mellan Jahve och Israel (jfr ovan s. 40 not 1).

² BAENTSCH, Bundesb., s. 27 f., Ex-Nu, s. XLVII, 185; HOLZINGER, Hex., s. 242 f., Exod., s. 98.

senare, vilka sammanförts i Ex 20: 22—26; 22: 17—23: 19, har det vetenskapliga språkbruket efter Ex 24: 3 givit namnet רברים.¹

Dessa båda grupper av föreskrifter hava, såsom redan av deras benämningar framgår, var för sig ett helt olikartat innehåll. משפטים äro uteslutande juridiska bestämmelser, åsyftande att reglera ett primitivt samhälles rättsförhållanden och därigenom giva det sociala livet en betryggande rättslig grundval. Genom רברים åter träffas anstalter rörande kulten samt meddelas åtskilliga föreskrifter av etisk art, med särskild vikt fästad vid framförandet av rent humanitära synpunkter i lagstiftningen.

Även i den formella utgestaltningen av rättsstoffet råder mellan ifrågavarande laggrupper en bestämd skillnad, i det formen avpassats efter innehållets beskaffenhet. I משפטים möter oss sålunda den karakteristiska juridiska formuleringen, tydligt erinrande om paragraferna i en lagkodex. En mängd konkreta rättsfall, hämtade ur det praktiska livet, sammanföras och ordnas nära nog systematiskt samt avfattas i betingad form, varvid närbesläktade specialfall, vanligen uttryckta i med וְאִם inledda satser, subsumeras under ett huvudfall, infört genom partikeln כִּי. Hithörande bestämmelser hava i allmänhet subjektet i 3 pers. sing. רברים däremot använda i regel det direkta tilltalets form med subjektet vanligen i 2 pers. sing. och få därigenom karaktären av obetingat giltiga bud med absolut bindande krav för den enskilde. Dessa föreskrifters avfattning avviker således från den rent juridiska stilen och närmar sig i stället parenesens form.

Till nämnda olikheter med avseende på innehåll och form kommer dessutom en bestämd åtskillnad i själva uppställningen. משפטים bilda en väl ordnad samling, där en viss systematik iakttagits vid dispositionen av det rättsliga stoffet. Det i dessa lagbestämmelser omsorgsfullt grupperade materialet måste sägas vara av tämligen rikhaltigt innehåll, om man tar i betraktande de primi-

¹ Dessa termer synas på lämpligt sätt angiva de respektive laggruppernas egenartade beskaffenhet. משפטים äger såsom uttryck för begreppet lagbestämmelse i de allra flesta fall uteslutande en rent juridisk innebörd; רברים åter användes om en utsaga av Jahve, varigenom hans vilja tillkännagives beträffande något som faller inom kultens eller det sedligt-religiösa sfär (jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 29 ff.; DRIVER, DB III, s. 67; HALLER, RGG V, sp. 1292).

tiva sociala förhållanden, för vilka föreskrifterna äro avsedda. **חברים** åter röja en påtaglig brist på ordning och sammanhang. Rättsmaterialet är där hopat utan några ledande huvudsynpunkter och företer till och med på vissa håll en ej ringa planlöshet och oreda i sammanställningen. Ifrågavarande stadganden kännetecknas därjämte icke på långt när av den fullständighet, som den förra gruppen av bestämmelser har att uppvisa. Dessutom ha **חברים** sprängts isär av **משפטים**, i det Fb:s lagsamling visserligen inledes med ett par kultbestämmelser, men den väntade fortsättningen av dessa liksom alla etiska bud meddelas först efter samtliga **משפטים**.

Dylika ojämnheter i Fb:s komposition av såväl materiell som formell art tyda på att den ej mera förefinnes i sitt ursprungliga skick. En lagsamling med bestämmelser av den beskaffenhet, som utmärker Fb:s **משפטים**, har knappast från början med sig förenat samtliga Fb:s övriga lagar, då dessa senare till innehåll och form bestämt skilja sig från de förra och sammanställningen av deras enskilda delar otvivelaktigt vittnar om en delvis rätt stor förvirring.¹ Att emellertid tillfredsställande söka besvara frågan om Fb:s ursprungliga utseende torde vara förenat med ytterst stora svårigheter, och något säkert resultat är näppeligen i detta fall möjligt att ernå. Dock synes man kunna sluta till ett och annat om lagsamlingens äldsta gestalt.

En fast utgångspunkt bilda härvid **משפטים**. Det lider intet tvivel, att dessa tillhöra Fb:s äldsta beståndsdelar,² då det rättsliga stoffets art och beskaffenhet liksom även den form, vari det klätts, tyder på hög ålder.³ Man är därjämte benägen att betrakta denna samling som jämförelsevis väl bibehållen,⁴ ja, till och med såsom föreliggande i fullständigt oförändrat skick,⁵ och det kan nog med säkerhet påstås, att, vad **משפטים** beträffar, den ursprungliga lagurkundens text och gruppering av stoffet i stort sett bevarats. Visserligen är man i stånd till att med hög grad av sannolikhet

¹ Jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 38 ff.; HOLZINGER, Exod., s. 98 f.

² Jfr CORNILL, Einl., s. 75; BAENTSCH, a. a. s. 119; HOLZINGER, Exod., s. 101; STAERK, Deut., s. 47.

³ Jfr KENT a. SANDERS, a. a. s. 66; TRABAUD, a. a. s. 7; WILDEBOER, a. a. s. 102.

⁴ Jfr DRIVER, Einl., s. 36; STAERK, a. st.

⁵ WELLHAUSEN, Comp., s. 89 f.

påvisa, att bestämmelser flyttats från sin ursprungliga plats, föreskrifter utelämnats och åtskilliga tillsatser blivit gjorda.¹ Men sådana redaktionella ändringar kunna svårigen undvikas, när en självständig grupp lagar av en författare insättes i en helt ny historisk miljö och sedermera av kommande redaktörer blir föremål för ytterligare överarbetningar. Vi måste därför anse som högst troligt, att משפטים, sådana de nu föreligga, i allt väsentligt ingått i den ursprungliga Fb. Om densamma innehållit en ännu fullständigare samling rättsbestämmelser än de nuvarande משפטים, kan ej bestämt avgöras, men med all sannolikhet ha i flera avseenden utförligare föreskrifter av civil- och kriminalrättslig art där meddelats.²

Är således frågan om Fb:s äldsta beskaffenhet tämligen klar i så måtto, att de nuvarande משפטים måste anses ha tillhört Fb från början, erbjuda däremot de lagar, som gå under namnet דברים, ett mera invecklat problem. Även om denna grupp utan tvivel innehåller kultbestämmelser av hög ålder,³ vilka från antikenitets synpunkt lika väl som משפטים kunnat ingå i den ursprungliga Fb, upptager den även etiska bud, som med all sannolikhet äro av yngre datum.⁴ Vad som därjämte framkallar betänkligheter mot antagandet, att samtliga דברים skulle ha tillhört den äldsta Fb, är deras förut omnämnda bristande ordning och sammanhang, i det bestämmelserna dels visa sig inbördes vara mycket löst förenade, dels, som ett helt betraktade, icke stå i något som helst organiskt samband med משפטים.⁵ Den egendomliga placeringen av דברים i den nuvarande Fb, där ett par föreskrifter helt omotiverat ställts före, men de flesta efter משפטים, bidrager ävenledes till tvivelsmål i antydd riktning. Slutligen synes både innehållets och formens olikartade beskaffenhet hos de båda laggrupperna tala emot en ursprunglig samhörighet.

Men om man ock antager, att Fb från början även bestått av

¹ BAENTSCH, a. a. s. 41 ff.; HOLZINGER, Hex. s. 244, 246; BERTHOLET, RGG I, sp. 1446 f.

² Jfr BAENTSCH, a. a. s. 119 f.; HERNER, a. a. s. 21; STAERK, a. a. s. 53; BERTHOLET, a. art. sp. 1447.

³ Jfr HERNER, a. a. s. 98 ff., Ist d. zw. Dek. etc., s. 8 ff.; BAENTSCH, a. a. s. 122.

⁴ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 121, Ex-Nu, s. 201; STAERK, a. a. s. 40, 47.

⁵ Jfr BERTHOLET, a. st.; SMEND, Hexat., s. 181.

kultlagar, möjligen till och med i större antal än de nuvarande kultbestämmelsernas,¹ har säkerligen under alla förhållanden blott en del av de nu föreliggande *דברים* ursprungligen tillhört den. De andra ha tillkommit småningom, varvid somliga tillagts då, andra då, alltefter förefintliga behov.² Detta förklarar bäst denna laggrupps mosaikartade karaktär. Vad särskilt de etiska bestämmelserna beträffar, så anser BAENTSCH som möjligt, att de från början utgjort ett slags yngre bihang till *משפטים*. De skulle sedan genom redaktionella ingrepp ha kommit att flyttas från sin ursprungliga plats och infogats här och där bland *דברים* för att därigenom giva Fb:s lagsamling ett mera enhetligt utseende.³ Genom en liknande bearbetning ha troligen *דברים* placerats å ömse sidor om *משפטים*, varvid måhända, såsom BAENTSCH förmodar, bearbetaren funnit lämpligt, att lagstiftningen inlets med kultbestämmelser i stället för slavlagar, och av denna anledning från övriga *דברים* avskilt föreskrifterna i Ex 20: 22—26 samt ställt dessa före *משפטים*.⁴

Till de sista stadierna av Fb:s tillblivelsehistoria hör även, att lagsamlingen försetts med en avslutning (23: 20—33), som delvis tyckes stamma från E, delvis upptager deuteronomistiska tillsatser,⁵ med ett par inledande verser (20: 22; 21: 1)⁶ samt dessutom med deuteronomistiska tillägg här och där i lagarna.

Såsom härav framgår, äro vi för frågan om Fb:s ursprungliga utseende och tillkomst till ej ringa del hänvisade till blotta antaganden. BAENTSCH, som i sin Bundesbuch underkastat Fb:s komposition en ingående undersökning, har i sin senare utgivna kommentar delvis kommit till ett annat resultat. Medan han i Bundesbuch gjort gällande, att Fb, som han där anser vara upptagen i J, ursprungligen bestått av *משפטים* och att *דברים* småningom lagts till dessa samt det hela sedermera efter redaktionella öarbetningar erhållit sin nuvarande plats,⁷ har han däremot i sitt

¹ DILLMANN, Ex-Lv, s. 243.

² Jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 119, 121 f.

³ Ex-Nu, s. LI f.

⁴ Bundesb., s. 37.

⁵ BAENTSCH, Bundesb., s. 54 ff., Ex-Nu, s. 209; DILLMANN, Ex-Lv., s. 281.

⁶ BAENTSCH, Bundesb., s. 45 ff.; HERNER, Den mos. tiden, s. 47, 92.

⁷ Jfr särskilt s. 119 ff.

senare arbete den uppfattningen, att från början endast דברים varit infogade i E:s framställning av händelserna vid Sinai (de s. k. Horeb-debarim) och där bildat en pendang till den av J i Ex 34 meddelade kultlagstiftningen (de s. k. Sinai-debarim). Bland dessa Horeb-debarim hade senare en redaktör upptagit de på annat ställe i E befintliga משפטים jämte deras bihang av moraliska föreskrifter.¹ Denna förändrade ståndpunkt hos en forskare, som så grundligt undersökt hithörande frågor, torde bäst ådagalägga problemets svårlösta beskaffenhet. Huru man för övrigt tänker om det ena eller det andra av här berörda litterär-kritiska spörsmål, torde emellertid vara av underordnad vikt för frågan om Fb:s betydelse för och insats i Israels religiösa och sociala utveckling. Man tyckes i alla händelser kunna stanna vid att Fb ursprungligen varit en självständig lagsamling, vars äldsta och viktigaste beståndsdel utgjorts av de ännu mycket väl bibehållna juridiska bestämmelserna och i vilken måhända även kultiska stadganden ingått, varvid det dock är ovisst, vilka av dess nuvarande kultbud som eventuellt från början hört dit; däremot synas de etiska föreskrifterna vara yngre och senare tillkomna.

Men den litterär-kritiska undersökningen har även att beakta frågan om Fb:s förhållande till pentateukens källskrifter. Allmänt erkännes, att den icke kan hava någon av dessas auktorer till författare, då den i så fall icke skulle ha företett så uppenbara bristfälligheter i kompositionen.² Lika allmän är också övertygelsen om att Fb av en av de jehovistiska källorna upptagits och införlivats med dess historiska framställning,³ och man är härvid tämligen enstämmigt böjd för att tänka på E³ på grund av tydliga beröringspunkter mellan dess och Fb:s språkliga egendomligheter.⁴

Fb kan dock svårligen ha av E insatts på sin nuvarande plats⁵ och har säkerligen från början ej förbundits med den sinaitiska lag-

¹ Ex-Nu, s. XLIX, 185.

² Jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 68 f.

³ HOLZINGER, Hex., s. 176 ff., Exod., s. 100; DILLMANN, a. a. s. 242; KUENEN, Einl. I: 1 § 8, s. 146 f., § 13, s. 249; PROCKSCH, Elohuqu., s. 165, 228.

⁴ Se härom särskilt HOLZINGER, Hex., s. 177 not 1; BUDDE, ZAW 1891, s. 215 f.

⁵ DILLMANN, a. a. s. 243; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 185; BERTHOLET, a. art. sp. 1448 f. — Om skälen till att Fb ursprungligen synes ha stått på annat ställe se närmare BAENTSCH, Bundesb., s. 74—78.

stiftningen i E. Var den ursprungligen stått, kan ej med visshet avgöras. Enligt KUENEN¹ har den haft sin plats, där Dt nu befinner sig, och sedermera flyttats därifrån, då den deuteronomiska lagen förenades med de jehovistiska källorna. Större sannolikhet äger måhända HOLZINGERS hypotes, att Fb av E meddelats i samband med Josuas förbundsslut vid Sikem enligt Jos 24: 25—27 och då utfyllt den lucka, som i nämnda perikop tydligen förefinnes mellan v. 25 och v. 26.² Därigenom har Fb fått en historisk miljö, med vilken dess innehåll rätt väl harmonierar. Senare blev den då härifrån överflyttad till den plats, där den nu står, och därvid inarbetad i E:s relation av den sinaitiska lagstiftningen.

När det gäller att fastställa, från vilken tid de i Fb sammanförda lagarna förskriva sig, gives, såsom av det föregående är tydligt, ingen som helst vägledning i den historiska framställning, vari Fb blivit upptagen. Frågan måste avgöras uteslutande på grund av lagarnas egen beskaffenhet. För bestämmandet av deras ålder har man alltså att närmare undersöka de tidsförhållanden, för vilka de visa sig vara avpassade, liksom att även beakta deras litterära egendomligheter. Det torde nämligen få anses obestriddligt, att lagar avfattas först, när ett bestämt behov föreligger att äga dem,³ och därför utgör alltid den historiska bakgrund, som de genom sitt innehåll avspegla, ett av de säkraste kännetecknen på deras uppkomsttid.

Såsom ett odisputabelt faktum kan från första stund framhållas, att Fb:s bestämmelser åtminstone till väsentlig del tydligt och klart förutsätta ett bofast levnadssätt hos Israels folk. Man bor i hus och besitter allmänt fast egendom. Varje fri man synes vara en småbrukare med egen gård och grund, därtill hörande jordlott samt för dennas skötande nödvändiga boskapsdjur. Jämte säd odlas oliver och vin. Slavar äro säkerligen mycket vanliga, enär deras rättigheter och skyldigheter utförligt behandlas. Denna deras allmänna förekomst förklaras därav, att arbetet med jorden gör dem behöfliga i långt större utsträckning, än vad fallet är hos

¹ Einl. I:1 § 13, s. 248 ff.

² HOLZINGER, Hex., s. 179, 250, Exod., s. 100; PROCKSCH, a. a. s. 164 f., 229; jfr BERTHOLET, a. art. sp. 1449; NOWACK, ZAW Beih. 34, s. 135 ff.

³ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 611; NOWACK, ZAW Beih. 33, s. 388, 34 s., 140.

nomadiserande stammar.¹ Dessa i Fb:s lagar tydligt återspeglade förhållanden ådagalägga således, att bestämmelserna räkna med nomadlivets stadium som en övervunnen ståndpunkt och äro anpassade efter en bondebefolknings levnadsbehov.

Emellertid finnes möjlighet att åtminstone approximativt bestämma, hur pass långt efter bosättningen i Kanaan de ifrågasvarande lagarna måste tänkas ha uppstått. De giva nämligen, tack vare det i dem sammanförda rikhaltiga rättsmaterialet, en ganska god inblick i samhällsförhållandena i Israel på den tid, för vilken de voro avsedda.

Å ena sidan förråda Fb:s lagar en epok, då det sociala livet ännu levdes under tämligen primitiva former. Familjen företer en strängt genomförd patriarkal typ, där hufvudern har vidsträckt befogenhet och kvinnan såsom mannens egendom intager en mycket underordnad social ställning. Egendomen består av slavar, boskap, åkerfält och åkerbruksprodukter. Penningar förekomma visserligen, men spela en mera underordnad roll; det är ännu ej tal om penninghushållning eller handel eller om förmögenhet, grundad på ägandet av kapital. Rättskipningen är likaledes mycket enkel och erinrar påfallande om de ännu levande beduinernas sätt att ordna sina rättsliga mellanhavanden. Den känner endast tvenne principer: talion och compensation.² För kroppsskador tillämpas regelbundet jus talionis, där således straffet ännu är väsentligen detsamma som självhämd, om ock genom lagens föreskrifter auktoriserad och i viss mån begränsad. Vanärande straff, såsom frihetsstraff, prygelstraff o. dyl., förekomma ej. Egendomsförbrytelser beivras genom åläggande av compensation, vars storlek i vissa fall är av lagen bestämd, i andra åter hänskjutes till parternas eget avgörande. Någon central myndighet såsom dömande och exekutiv existerar ej, utan parterna få själva skaffa sig upprättelse inom de gränser, som lagen uppdrager. Mera tvistiga fall ha antingen underställts skiljedomares prövning eller ock hänskjutits till helgedomen såsom högsta rättsinstans, varvid den orakelgivande prästen fällde avgörandet. Lika enkel som rättskipningen är även kulten. De få bestämmelser Fb härom meddelar

¹ Jfr HERNER, a. a. s. 80.

² Jfr BENZINGER, PRE 6, s. 579.

tyda på en äldre tids primitiva förhållanden. Flera helgedomar förutsättas nämligen som en självklar sak, och de där anställda prästerna äro framför allt orakelgivare. Offer kan däremot för-rättas av varje privatman på det altare, som han var som helst äger rätt att uppresa, dock med iakttagande av lagens föreskrifter om största enkelhet vid dess byggande.

Jämte dessa tydliga vittnesbörd om de mest enkla samhälleliga inrättningar i Israel finner man å andra sidan i Fb drag, som tyda på en begynnande civilisation och därför göra det sannolikt, att lagarna ej förskriva sig från den allra första tiden av folkets bosättning i Kanaan. Hebréernas strider för landets erövring äro uppenbarligen vid Fb:s avfattning ej längre aktuella, då den genomgående förutsätter lugna och fredliga förhållanden med ordnad privat äganderätt, sedan de ockuperade områdena fördelats på de enskilda. Visserligen nödgas bestämmelserna räkna med ett och annat, som påfallande erinrar om den råhet i seder, varpå domaretidens händelser lämna exempel. Men å andra sidan synes deras strävande att bana väg för en djupare moralisk uppfattning i tänkesätt och handlande stå i samklang med en redan påbörjad högre utveckling i religiöst och kulturellt avseende.

Särskilt anmärkningsvärda äro härvidlag de uppenbara ansatserna till genomförande av större humanitet inom skilda områden av det sociala livet. Så tillförsäkras slavar vissa bestämda rättigheter och en i stort sett mycket mänsklig behandling, och likaså inskärpes plikten att visa barmhärtighet och välvilja mot andra kategorier av rätts- och skyddslösa inom samhället, såsom främlingar, fattiga, änkor och faderlösa. Även inom rättskipningen finner man tendenser till en högre rättsbetraktelse, i det själva avsikten med en handling blir ett betydelsefullt moment, då det gäller att bestämma straffpåföljden, och lagen därför skiljer mellan mord och dråp, mellan avsiktlig och oavsiktlig skadegörelse på egendom.

Dylika i Fb framträdande egendomligheter röja, att Israel vid tiden för dess avfattande synes ha varit utsatt för åtminstone de första inflytelserna från en högre kultur och begynt lägga i dagen en högre etisk uppfattning. Ty bestämmelser med här angivna innebörd hade säkerligen ej meddelats, om de ej kunnat påräkna resonans inom folklivet.

Om således Fb på goda grunder måste anses förutsätta, att Israel sedan en längre tid tillbaka varit bosatt i landet,¹ kan man dock svårigen förlägga dess uppkomsttid senare än till den äldsta konungatiden. Det sociala livet är nämligen ännu icke så komplicerat. Av de skarpa sociala motsatser, som beredde Israels senare lagstiftare så många svårigheter, förspörjes ännu så gott som intet eller i alla händelser högst obetydligt.² Ty även om Fb meddelar bestämmelser till skydd för fattiga och hjälpbehövande, är fattigdomen här mera en tillfällig företeelse än ett socialt ont, förorsakat av missförhållanden inom samhället. Någon central auktoritet, som hade sig ålagt att skipa rätt eller i övrigt handhåva offentliga angelägenheter, känner Fb ej. Den nämner endast 'hövdingen' (נשיא), varmed säkerligen avses stamhövdingen,³ men har intet som helst att meddela om en konungs rättigheter eller skyldigheter. Att Fb ej alls berör konungadömet, behöver ej utgöra något direkt bevis emot dess avfattning under den äldsta konungatiden,⁴ då kungamakten säkerligen först senare kom att djupare ingripa i Israels samhällsförhållanden.⁵ Men av Fb:s tystnad på denna punkt torde däremot framgå, att lagarna ej tillhöra en tid, då konungen lyckades göra sig mera gällande på det sociala livets område. Fb synes nämligen räkna med att stammedvetandet fortfarande är relativt starkt och att stammens och släkternas ledande män ännu äga den inflytelserika ställning, som tillkom dem oavkortad under domaretiden och den äldsta konungatiden. Att Fb uteslutande vill vara en lag för dem, som leva ett enkelt och okonstlat samhällsliv, framgår slutligen därav, att den ej tar sikte på livet i städerna med de nya kulturuppgifter, som därmed äro förknippade. Den har enbart att göra med en åkerbrukande befolknings levnadsvillkor, och tvivelsutan var på dess tid ett blomstrande stadsliv med dess säregna förhållanden en ännu okänd form av social sammanlevnad.

De slutsatser, som av Fb:s sociala bakgrund kunna dragas i

¹ BAENTSCH, Bundesb., s. 5, 120; BAUDISSION, Einl., s. 128.

² Jfr NOWACK, Die soz. Probl., s. 5; SELLIN, Beitr. II, s. 42.

³ PROCKSCH, a. a. s. 230; KITTEL, Gesch. II, s. 117 not 1.

⁴ Jfr BERTHOLET, a. art. sp. 1449.

⁵ Jfr BUHL, Die soc. Verh., s. 41.

fråga om lagsamlingens sannolika uppkomsttid, bekräftas ytterligare av lagarnas rent litterära beskaffenhet. Den knappa, kort-huggna, i en strängt genomförd juridisk form hållna avfattningen av de rättsliga föreskrifterna och den fullständiga frånvaron av all parafrasering, vartill senare lagstiftare ej sällan hemfalla, tala likaledes för Fb:s höga ålder.¹

Fb:s såväl innehåll som språkliga utgestaltning synes således berättiga till det antagandet, att de där meddelade rättsgrundsats-erna äro ett uttryck för den rättsåskådning, som härskade i Israel under domaretiden och den äldsta konungatiden.² Själva den skriftliga fixeringen bör nog sättas något senare; dock torde Fb:s allmänna karaktär, jämförd med yngre lagverks, lämna tillräckligt stöd åt den uppfattningen, att åtminstone de äldsta beståndsdelarna förelågo kodifierade redan under den äldre konungatiden.³ Vad slutligen lagsamlingens nuvarande gestalt beträffar, härstammar den, bortsett från den där föreliggande deuteronomistiska bearbetningen, måhända från 8:e århundradet.⁴

Fb bör således anses återgiva den rättsuppfattning, som var allmänt gängse i Israel under århundradena närmast efter invandringen. Men åtskilliga av bestämmelserna nå säkerligen ännu längre tillbaka i tiden. En del lagar äro nämligen av den art, att de lika väl kunnat reglera nomadiserande stammars rättsförhållanden. De kunde alltså utan svårighet ha tillämpats redan under ökenvandringen, om de då funnits till.⁵ Möjligheten härav måste man så mycket mer räkna med, som ifrågavarande lagar ej sällan uppvisa rätt ålderdomliga drag och därför ursprungligen torde ha varit avsedda för ett synnerligen primitivt kultur-stadium.⁶ Att Dk:s urform bör anses härstamma från Mose, är

¹ Jfr KENT a. SANDERS, *Bibl. a. Sem. Stud.*, s. 71; TRABAUD, a. a. s. 7; GRESSMANN, *Geschichtsschreibung*, s. 229.

² Jfr SMITH, *Prophets of Israel*, s. 380; BAENTSCH, *Bundesb.*, s. 120; PROCKSCH, a. a. s. 322; WILDEBOER, a. a. s. 102; STAVE, *BF* 1908, s. 419, *Inl. s.* 49; TRABAUD, a. st.; GRESSMANN, a. a. s. 223; MERX, *Mos. u. Jos.*, s. 38; KITTEL, a. a. I, s. 315, II, s. 117 f.; EERDMANS, *Alttest. Studien III*, s. 127; NOWACK, *ZAW Beih.* 34, s. 140.

³ BAENTSCH, a. a. s. 95 ff., 120 ff., *Ex-Nu*, s. L; jfr GRESSMANN, a. st.

⁴ BAENTSCH, *Bundesb.*, s. 121 f.; BAUDISSION, a. a. s. 128 f.

⁵ HERNER, a. a. s. 45.

⁶ Jfr STAERK, a. a. s. 38; KITTEL, a. a. I, s. 660.

föret ådagalagt. Då traditionen dessutom enstämmigt tillskriver Mose en framstående roll såsom Israels lagstiftare och han enligt tillförlitliga vittnesbörd måste genom de torot, som han meddelat, ha utövat ett betydande inflytande på den hebreiska rättsutvecklingen, är det i och för sig mycket troligt, att till hans namn anknytat sig även andra lagar än Dk.¹ På grund av den nu angivna beskaffenheten hos somliga bland Fb:s förordningar måste det alltså betecknas som högst sannolikt, att Fb även upptagit mosaiska bestämmelser.² Förmodligen äga vi där stadgar av till och med ännu äldre, förmosaiskt ursprung,³ då det väl är troligt, att i åtskilliga av de lagar, som Mose kan hava givit Israel, föreligga rättssedvänjor av ofta måhända uråldriga anor.

Dessutom har nog också kananeiskt rättsmaterial utgjort en beståndsdel i Fb:s bestämmelser. I och med övergången till bofast levnadssätt trädde Israel i intim beröring med den kananeiska kulturen och utsattes därigenom utan tvivel för bestämd påverkan av härskande kananeisk rätt. Rättsbruk av skilda slag, särskilt sådana som mera direkt sammanhänge med en lantmannabefolkningens levnadsvillkor, och måhända även i lagar fixerad rätt fick Israel nu tillfälle att göra bekantskap med och småningom införliva med de rättsföreställningar, som det förut ägde. Man levde sig säkerligen in i även detta område av kananeiskt kulturliv och kom genom förhållandenas makt att övertaga hithörande föreställningar och göra dem till sin egendom. Det är därför så gott som säkert, att uråldriga sedvänjor och rättsbruk från förhebreisk tid i Kanaan, vare sig de redan antagit formen av skriftligen avfattade lagar eller blott fortlevde såsom allmänt iakttagen sedvanerätt, kommit att ingå i Fb:s lagsamling.⁴

Slutligen ha de påtagliga överensstämmelserna mellan Fb och konung Hammurabis lag framkallat förmodanden om att Fb skulle innehålla jämväl babyloniska rättselement. Sådana ha helt visst genom kananeisk förmedling blivit Israels egendom,

¹ Jfr HERNER, a. a. s. 117.

² Jfr HERNER, a. a. s. 45 f.; KENT a. SANDERS, a. a. s. 66; KAUTZSCH, Theol., s. 69.

³ PUUKKO, Deut., s. 36 not 1; KENT a. SANDERS, a. st.

⁴ Jfr KITTEL, a. a. I, s. 660, II, s. 116 f.; MCNEILE, Exod., s. XLVI; WELLHAUSEN, Prol., s. 392 not 1; GUTHE, Gesch., s. 182; HALLER, RGG V, sp. 1291 f.

ty den kananeiska rätten har tvivelsutan i sig upptagit åtskilligt babyloniskt rättsmaterial.¹

Av allt att döma har sålunda i Fb sammanförts en brokig blandning olikartat stoff av såväl äldre som yngre datum.² Men de skilda beståndsdelarna ha så noga smäلتs samman med varandra, att en ingående rättshistorisk analys av lagarna, sådana de föreligga, ofta måste falla sig mycket vanskelig.³ Svårigheten härvidlag synes väsentligen bero därpå, att vi sakna erforderlig kännedom om såväl vad som kan betecknas som mosaisk rätt i egentlig mening som ock den kananeiska rättens närmare beskaffenhet. Dock kan man på enskilda punkter särskilja äldre rättsmaterial från yngre, och i det följande skall i de fall, där så låter sig göra, närmare angivas, huru härmed förhåller sig.

Förut har framhållits, att helgedomarna i äldsta tider måste ha utgjort centralhärddar för det rättsliga livet i Israel genom präster-nas handhavande av oraklet och genom av dem i anslutning till orakelgivandet utbildade rättsliga traditioner, vilka alltså under tidernas lopp blevo allt fastare bundna just vid de sakrala platserna.⁴ När man sedermera började i skrift uppteckna det förefintliga rättsmaterialet och sålunda skapa en kodifierad rätt, ha vi, såsom redan berörts, att tänka oss också denna verksamhet väsentligen utövad vid helgedomarna av det där anställda prästerskapet.

Även Fb har med största sannolikhet tillkommit på liknande sätt. Utan tvivel är den framgången ur prästerliga kretsar i anslutning till rättskipningen vid heliga platser, ty man finner i lagsamlingen tydliga tecken på ett prästerligt inflytande vid dess avfattning.⁵ Härvid har man velat tänka på det ansedda prästerskapet vid den berömda helgedomen i Silo,⁶ medan andra visat på templet i Betel såsom platsen för kodifikationen i fråga.⁷ Enligt en annan uppfattning åter skulle Fb från början ha varit någon kananeisk

¹ Se härom närmare i § 25.

² Jfr STAERK, a. a. s. 37 ff.; STEUERNAGEL, Einl., s. 156 f., 262 f.

³ Jfr HERNER, a. a. s. 45 f.

⁴ Se ovan s. 28 f.

⁵ BAUDISSION, a. a. s. 129; BERTHOLET, a. art. sp. 1449 f.; PROCKSCH, a. a. s. 230.

⁶ PROCKSCH, a. st.

⁷ WILDEBOER, a. a. s. 100, 102; OORT, Oud-Israëls Rechtswezen, s. 23.

helgedoms lagbok, som hebréerna sedermera övertagit samtidigt med helgedomen och vidare anpassat efter sina behov.¹

Vilken åsikt man härutinnan än må ha, synes i varje fall det olikartade rättsstoff, som i Fb finnes sammanfört, berättiga till antagandet, att lagsamlingen har bakom sig en ej alldeles så enkel tillkomstprocedur. Vid den skriftliga avfattningen av Fb:s stadgar har man sannolikt haft att förfoga över dels rättsedvänjor och måhända även rättsbestämmelser, vilka Israel ägde redan före invandringen, dels gängse sedvanerätt, som sedan gammalt härskat i Kanaan och som Israel efter bosättningen småningom tillägnat sig, dels kanske också upptecknade lagar från äldre kananeiska heliga orter. Troligen i nordliga delen av Kanaan, dit såväl likheten med E som andra indicier hänvisa,² utformades sedan genom prästerskapet vid någon helgedom detta rättsmaterial till en lagsamling, som, ehuru säkerligen från början utan någon officiell karaktär,³ under långliga tider kom att bilda en rättslig grundval för den sociala sammanlevnaden i Israel.

§ 6. Deuteronomium.

Fb:s lagar ha visat sig förutsätta en kulturnivå hos Israel, vilken ådagalägger, att de nya invandrarna såsom åkerbrukande bönder tillägnat sig en begynnande civilisation. Vad som under domaretiden och den äldsta konungatiden i detta hänseende vunnits, förökades sedermera tack vare fortsatta kulturinflytelser. Den överlägsna kananeiska kulturen blev småningom på den fredliga sammanlevnadens väg med sina förmåner och sina frestelser de forna herdestammarnas egendom, och på denna grund byggde man alltfört vidare. Inom snart sagt alla områden av mänsklig verksamhet förstodo hebréerna att upptaga och utnyttja de företräden, som omgivningens högre civilisation bjöd.

Liksom kananéernas odling helt omdanade Israels levnadsförhållanden, utövade den kananeiska kulten, ehuru icke i samma grad, ett märkbart inflytande på Israels religiösa utveckling. Jahve-

¹ KITTEL, a. a. II, s. 117.

² PROCKSCH, a. a. s. 228; HOLZINGER, Exod., s. 101; WILDEBOER, a. a. s. 101 f.

³ WILDEBOER, a. a. s. 100.

dyrkan, som på det intimaste sammanhänge med och präglade livet i öken, kunde icke gärna undgå att i det nya kulturlandet bestämt påverkas av där härskande religiösa föreställningar och kultseder. Hebréerna övertogo kananéernas heliga kultplatser och urgamla offerfester samt anpassade sig i flera avseenden efter deras kultbruk. Kananeiska kultmoment och kultobjekt vunno på detta sätt mer och mer insteg i Israels religion, så att till slut nomadlivets enkla Jahvedyrkan förvandlades till en rikt utsmyckad religionssynkretism, där det kananeiska inflytandet syntes innebära en allvarlig fara för nedärvda religiösa föreställningar.

När sedermera vid mitten av det 8:e århundradet den historiska horisonten vidgades genom Assurs expansionssträvanden och genom därav följande politiska förbindelser med det mäktiga världsriket, utsattes Israel ytterligare för främmande påverkan i såväl kulturellt som framför allt religiöst hänseende. Utländska kulturer upptogos, och det 7:e århundradets mitt hade att uppvisa en religionssynkretism så brokig och invecklad, att föga tycktes återstå av den nationella Jahverreligionen i Israel.

I samband med hela denna utveckling hade även de sociala förhållandena blivit betydligt mera komplicerade. Den enkla sociala sammanlevnad, varom Fb:s lagar bära vittne, måste vika för ett efter en högre kulturs fordringar anpassat samhällsliv, där genom privategendomens stegrade värde, ett uppblomstrande handelsväsende och den större roll, som penningen till följd härav började spela, en social åtskillnad människor emellan skapades. Dessutom ställdes andra krav på de styrande, ju mera författningen antog fastare former, och särskilt måste i en tid av högre social utveckling långt betydelsefullare uppgifter än tillförne föreläggas rättskipningen.

Samtidigt med att en fortskridande civilisation öppnar nya sociala utvecklingsmöjligheter, uppenbara sig även samhällsliga missförhållanden av hittills okänd art. Dessa äro i Israel väsentligen desamma som i forntida samhällen över huvud, när den materiella kulturen nått en viss utveckling och på sina håll medfört ett välstånd, som till ej ringa del vunnits och hos många än ytterligare förökats genom åsidosättande av till och med de mest elementära moraliska hänsyn. Då vi sedermera få anledning att närmare

ingå på denna punkt, må här endast framhållas såsom dessa missförhållandens särskilt utmärkande drag: egendomens koncentration på ett fåtal händer med därav följande skarp motsats mellan rik och fattig, de rikas allt hänsynslösare behandling av de fattiga genom pekuniär utsugning under olika former samt rättskipningens förfall och en allmän oredlighet i handel och vandel.

I tidsomständigheter av ovan berörda art, av å ena sidan en kulturell kraftutveckling, å andra sidan ett religiöst och sedligt förfall, är det som de äldsta skriftprofeterna och deras närmaste efterföljare gripa in. Läget står för dem tydligt och klart: Israel går sin undergång till mötes, domen måste komma. Amos är övertygad om att rättfärdigheten skall segra, även om Jahve måste förgöra sitt eget folk, där rätt och rättfärdighet icke längre har någon plats. Av Hosea betraktas domens uteblivande som en omöjlighet, då avgudadyrkan intagit det rum, som kärleken till Jahve borde äga till gengäld för hans mot Israel under århundraden visade nåd och trofasthet. För Jesaja är 'Jahves dag' redan så till vida en levande verklighet, att han ser den framför sig i en påbörjad inre upplösningsprocess, varunder de sociala missförhållanden, som tillhöra hans tid, stegras till det yttersta.¹ Han får uppleva, hur domen övergår nordriket och hur därmed 'Jahves dag' uppenbarar hela sin fruktansvärda innebörd. Juda återstår ännu. Skall det kunna räddas? Han tror det, han tror det icke. Dock, 'en rest' skall bli kvar, vilken skapar framtidens Israel. Och denna rest började redan i profetens tid anticiperas i det lilla samfund av trogna lärjungar, som slöt sig kring honom. Detta växte sedan under kommande dagar i yttre och inre avseende, erhöill blodsdopet under Manasses skräckfyllda regering, men arbetade det oaktat oavslutligt och troget på sin praktiska uppgift: att om möjligt förebygga den stundande domen.

Ur kretsar, som levde i en dylik tankevärld och fullföljde ett sådant praktiskt mål, samt ur ett tidsläge som det förut angivna har *Deuteronomium* uppstått. De män, genom vilkas åtgöranden denna i Israels historia så epokgörande urkund kommit till, satte som sin uppgift att på de praktiska reformsträvandenas väg söka

¹ Jfr Jes 3; BUHL, Jesaja, s. 88, De mess. Forjaettelser, s. 83; DUHM, Israels Propheten, s. 150 f.; STAVE, Israels profeter II, s. 49 f.

ge verklighet åt de ideal, som profeterna kämpat för. Det gällde framför allt en det religiösa livets förnyelse med kultens reformering såsom närmast anlitade medel härtill. Först genom den centralisationsåtgärd, som härvid befanns nödvändig, och genom avskaffandet av en del hedniska kultbruk menade man sig kunna bana väg för en sådan Jahvedyrkan, som profeterna krävde. Men om än här röjdes ett påtagligt intresse för kulten, fick religionen dock icke uppgå i några kultprestationer, vilka den av profeterna så ivrigt bekämpade folkliga föreställningen syntes betrakta som det väsentligaste. Den måste framför allt få prägla livet och visa sig verk-sam i av Israel ådagalagd kärlek till Jahve och lydnad för hans vilja.

Dt:s upphovsmän kunde emellertid ej stanna vid yrkandet på en förnyelse i rent religiöst-kultiskt hänseende. De hade en ovanligt klar och skarp blick för tidslägets krav och voro därför väl skickade att känna dettas allvar i hela dess vidd. Det blev dem tydligt, att religionen måste omspanna hela livet och bli den socialt förnyande makt, som kunde skapa ett bättre samhällstillstånd. Ett dylikt program se de sig kallade att söka realisera. Och när de sedan gripa sig an därmed, framstår omsider som resultat av deras reformarbete en omfattande social lagstiftning, där nya och för tidsförhållandena särskilt avpassade bestämmelser vilja inlägga en kraftig opposition mot tidens lyten, avskaffa eller åtminstone mildra sociala missförhållanden av olika slag samt över huvud tillgodose de skiftande behov, som med en rikare utvecklad kultur självfallet måste inställa sig.

*

Medan frågan om Fb:s uppkomst endast kan avgöras genom en närmare undersökning av denna lagsamlings inre beskaffenhet, äro däremot yttre vittnesbörd att tillgå, då det gäller att söka få klarhet i Dt:s tillkomsthistoria och avfattningstid. Sedan mer än ett århundrade är det nämligen allmänt erkänt, att vi för bedömandet av härmed sammanhängande omständigheter äga den fasta utgångspunkten i vad som i 2 K 22 f. berättas om den i Jerusalems tempel funna lagboken och den kultreformation, som konung

Josia på grundvalen av densamma företag.¹ Visserligen ha de där lämnade uppgifterna kommit till oss i ett starkt överarbetat skick, men de äro dock, även om de i åtskilliga detaljfrågor befinnas vara ohållbara, i allt väsentligt av erkänt historiskt värde och troligen meddelade av en författare, som stod de berättade händelserna nära.²

Vad Josias lagbok innehöll, säges icke direkt. Men då den omtalade kultreformationen framställes såsom genomförd i noggrann anslutning till lagbokens föreskrifter och då vidare reformernas art och beskaffenhet i detalj beskrives, äro vi på grund härav i stånd att sluta oss till åtminstone åtskilligt av den ifrågavarande urkundens innehåll. Det visar sig då, att detta innehåll, så långt man på ovan angivna väg kan veta något därom, överensstämmer med i Dt givna bestämmelser. Man är därför allmänt ense om att konung Josias lagbok bör sökas i vår nuvarande Dt.³

Emellertid har den säkerligen ej varit identisk med Dt i dess föreliggande gestalt. I Dt ingår nämligen, utom själva lagsamlingen (kap. 12—26), dels en historisk ram (kap. 1—4; 27; 31—34), dels en parenetisk inledning och avslutning (kap. 5—11; 28—30). Redan på grund av sitt omfång kan Dt ej ha sammanfallit med Josias lagbok, som synes ha varit betydligt mindre. Denna kunde nämligen enligt 2 Konungabokens uppgift av sekreteraren Safan troligen på en och samma dag både läsas och därefter föreläsas för konungen (22: 8, 10).⁴ Josia föredrog vid ett och samma tempelbesök sedan lagboken för folket (23: 2). Dessutom innehåller Dt i sitt nuvarande skick ett stort antal upprepningar och dubbletter samt åtskilliga motsägelser, vilka svårigen kunna ha förefunnits i den i templet anträffade urkunden, utan måste tillskrivas en senare litterär process. Det råder därför tämligen stor överensstämmelse om att konung Josias lagbok

¹ Jfr härom HOLZINGER, Hex., s. 255 ff.; BERTHOLET, Deut., s. xvii; CORNILL Einl., s. 29 f.

² Jfr STAERK, a. a. s. 96; BUDDE, Gesch. d. althebr. Lit., s. 107; PUUKKO, a. a. s. 18 ff., 50 ff.; KITTEL, Gesch. I, s. 281, II, s. 591; STAVE, Inl., s. 84; STEUERNAGEL, Einl., s. 189.

³ HOLZINGER, a. a. s. 260 f.; KITTEL, a. a. I, s. 282 f.

⁴ HOLZINGER, a. a. s. 260.

utgjorts av åtminstone huvudbeståndsdelarna av lagpartierna i Dt, sannolikt även med en därtill fogad inledning och avslutning.¹ Detta torde vara det enda säkra positiva resultat, vartill man på forskningens närvarande ståndpunkt i denna fråga kan komma, och det bör under alla förhållanden få gälla som en synnerligen värdefull utgångspunkt för den vetenskapliga diskussionen om Dt:s komposition, samtidigt med att det lämnar en god ledning vid fastställandet av urkundens ungefärliga avfattningstid.

Det medgives alltså allmänt, att konung Josias lagbok ej kan till omfånget ha motsvarat den nuvarande Dt. Däremot divergera meningarna, då det gäller att söka lösa det litterär-kritiska problem, som Dt i sitt förevarande skick erbjuder, ty härvid ställes den vetenskapliga forskningen inför synnerligen svåra uppgifter. Att en invecklad fråga här föreligger, beror därpå, att, såsom redan nämnts, Dt består av rätt vidlyftiga historiska och parenetiska delar och att framför allt inom dessa och även i viss mån inom lagarna framställningen röjer så pass stora ojämnheter, att dess enhetlighet måste anses utesluten.² Medan somliga forskare i fråga om Dt gjort gällande, att till grund för densamma ligger en i stort sett enhetlig stomme, vilken sedan undan för undan betydligt kompletterats genom senare gjorda tillsatser,³ ha STEUERNAGEL och STAERK hävdad, att Dt är en komposition av olika sammanarbetade urkunder, och efter denna linje har sedan PUUKKO fört undersökningen vidare.

STEUERNAGEL kommer genom en mycket skarpsinnig analys till den åsikten, att Dt i sin nuvarande gestalt väsentligen grundar sig på tvenne huvudkällor, vilka i sin ordning begagnat andra källor.⁴ Dessa huvudkällor, som efter sin användning av singularis eller pluralis som tilltalsform benämnas med siglerna Sg och Pl och hos vilka utom denna formella egendomlighet vissa karakteristiska särdrag påvisas, menar sig STEUERNAGEL med säkerhet kunna följa såväl i Dt:s lagar som i den parenetiska inledningen. Den

¹ GAMPERT, a. a. s. 56; STAERK, a. a. s. 93, 103, 105 ff.; BUDDE, a. a. s. 112 f.; WILDEBOER, a. a. s. 174; STAVE, a. a. s. 86.

² WILDEBOER, a. a. s. 176; PUUKKO, a. a. s. 97 ff.; BERTHOLET, RGG IV, sp. 530.

³ Så bl. a. DRIVER, Deut., s. LXVIII f.; BERTHOLET, Deut., s. XIX ff.

⁴ Die Entst. d. deut. Gesetzes, s. 32, Deut., s. 11 ff.

lagbok, som man fann i templet, har uppstått genom en sammanarbetning av de båda huvudkällorna och sedermera i efter-josiansk tid försetts dels med en historisk ram, dels med tillsatser av legislatoriskt och parenetiskt stoff, tills det hela omsider efter en högst invecklad litterär process kommit att få det utseende, som Dt nu har.¹

Senare — år 1912 — har STEUERNAGEL modifierat denna sin uppfattning² och därvid huvudsakligen gjort gällande, att »weder die Zusammengehörigkeit aller Teile der einen Gesetzreihe (Pl) mit einander noch die mit der einen Einleitungsrede von Kap. 5—11 (Pl) lässt sich genügend erweisen». Ävenså finner han det mycket tvivelaktigt, om de båda inledningstalen och de lagar, som hänvisats till dem, förenats redan före publikationen under Josia.

Även STAERK har samtidigt med och oberoende av STEUERNAGEL analyserat Dt och på grund härav beträffande dennas uppkomst och sammansättning intagit en ståndpunkt, som i allt väsentligt erinrar om den, vartill STEUERNAGEL genom sina tidigare undersökningar kommit.³

Det uppslag till lösningen av ifrågavarande problem, som genom dessa forskningar givits, har år 1909 upptagits av PUUKKO i hans förut citerade arbete, och även dennes kritiska granskning av Dt har lett till ett om STEUERNAGELS och STAERKS uppfattningar i flera hänseenden erinrande resultat. Också PUUKKO erkänner, att skillnaden i tilltalsform tyder på dubbla källor, Sg och Pl, men att denna skillnad endast i de inledande och avslutande partierna berättigar till antagandet av ett dylikt dubbelt källmaterial.⁴ Vad åter själva lagsamlingen beträffar, menar PUUKKO, att dess sammansättning icke kan tillfredsställande förklaras genom innehålllets fördelning på två huvudkällor efter förut använda princip. Särskilt ställer han sig skeptisk till STEUERNAGELS analys därav och gör gällande, att de lagar, som enligt STEUERNAGEL tillhöra Pl, aldrig existerat som en självständig samling, utan böra dels hän-

¹ Die Entst. d. deut. Gesetzes, s. 37 ff., 64, 73, Deut., s. v ff., xi ff.

² Einl., s. 176 ff.

³ STAERK, Deut., s. 76 ff., 98, 109 f.

⁴ A. a. s. 107, 120 ff., 132 ff., 148 ff., 173 f.

föras till Sg, dels uppfattas som ett senare tillägg till denna källa.¹ Ur-Dt vill PUUKKO knappast tillerkänna mera än de bestämmelser, som ha med Josias kultreformation att göra eller äro en konsekvens av denna.² Övriga partier, även dem som röja en ålderdomlig prägel,³ anser han vara tillkomna senare, ty det synes honom högst sannolikt, att ur-Dt ej kan sägas vara resultatet av någon ingående litterär process, utan att allt redaktionsarbete, varigenom Dt fått sin nuvarande form, måste förläggas till tiden efter år 621.⁴

De av STEUERNAGEL, STAERK och PUUKKO gjorda undersökningarna torde utan tvivel få erkännas ha lämnat viktiga bidrag till lösningen av problemet i fråga, och de ha nog i stort sett anvisat den väg, på vilken man har att gå vidare för att komma målet närmare. Som ett förblivande resultat av detta arbete kan helt visst sägas vara ådagalagt, att de dubbla urkunder, som nämnda forskare velat påvisa, med all sannolikhet tyda på förefintligheten av olika upplagor av konung Josias lagbok med skilda inledningar och avslutningar, av vilka lageditioner man sedermera åstadkommit ett verk.⁵ Det är nämligen högst troligt, att den nyfunna lagen efter promulgationen blivit avskriven och spridd i ett flertal exemplar,⁶ då den givit anledning till så pass revolutionära ingrepp i den i bygderna utövade kulten och av denna orsak väl behöfve bli känd till rättfärdigande av de vidtagna åtgärderna. Säkerligen ha dessa olika recensioner ej ordagrant överensstämt med varandra, utan mer eller mindre fritt och mer eller mindre fullständigt återgivit lagbokens innehåll.⁷ Från olika upplagor av urkunden, vilka på detta sätt kommit till, har troligen sedermera det varierande innehållet genom ett invecklat redaktionsarbete fogats samman till ett helt, varvid man framför allt synes ha eftersträvat

¹ A. a. s. 240 ff.

² A. a. s. 235, 242.

³ A. a. s. 237.

⁴ A. a. s. 242.

⁵ STAERK, a. a. s. 98, 109 f.; PUUKKO, a. a. s. 238; STAVE, a. a. s. 82; WILDEBOER, a. a. s. 174. Jfr STEUERNAGEL, Einl., s. 193 ff., där förf. söker uppvisa tillvaron av tre upplagor av Dt.

⁶ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 259; STAERK, a. a. s. 109; WILDEBOER, a. st.; PUUKKO, a. a. s. 238; CORNILL, a. a. s. 38.

⁷ STAERK, a. a. s. 109; BUDDE, a. a. s. 114 f.

att med största möjliga fullständighet utnyttja det tillgängliga materialet.¹ Till de lagar, som sålunda sammanförts, har man sannolikt senare lagt åtskilliga andra,² och på samma sätt ha de delar av den Dt omgivande ramen, som förråda yngre ursprung, småningom uppstått.

Att vår nuvarande Dt sålunda utgör resultatet av en högst komplicerad litterär process, vars allmännaste grunddrag förmodligen varit de nu angivna, är för visso det enda fullt sannolika, som man på forskningens närvarande ståndpunkt kan säga i denna fråga. Väsentligen så har Dt:s uppkomst fattats av en del forskare, vilka icke underkastat densamma en så ingående granskning som STEUERNAGEL, STAERK och PUUKKO.³ De trenne sistnämndas försök att mer eller mindre direkt konstruera fram de urkunder, av vilka Dt är sammansatt, ha emellertid ådagalagt problemets ytterst invecklade beskaffenhet, och måhända har BUDDE rätt i sin förmodan om omöjligheten att fullt tillfredsställande klargöra, hur Dt i sitt nuvarande skick uppstått: »nie werden sich die verwickelten Hergänge, die dazu geführt haben, völlig entwirren lassen.»⁴

Betrakta vi sedan närmare själva lagsamlingen i Dt (kap. 12—26), befinnes den utgöras dels av en hel del kultbestämmelser, dels av en rätt fullständig sammanställning av föreskrifter rörande det sociala livet i Israel. Lagar av närbesläktat innehåll äro därvid ofta sammanförda i vissa grupper, även om dessa långt ifrån kännetecknas av någon strängt genomförd enhetlighet. WELLHAUSEN⁵ söker särskilja följande huvudgrupper av meddelade föreskrifter utan att likväl häri vilja se en vid lagarnas ordnande konsekvent följd disposition: lagar om kulten (12: 1—16: 17), om teokratiska auktoriteter (16: 18—18: 22), kriminalrätt (19: 1—21: 9), familjerätt (21: 10—23: 1), helighetsföreskrifter (23: 2—15), humanitetslagar (23: 16—25: 4), lagar av blandat innehåll (25: 5—26: 15).

¹ BUDDE, a. a. s. 115.

² BUDDE, a. a. s. 113.

³ Jfr CORNILL, a. a. s. 34 f.; WILDEBOER, a. a. s. 177 f.; WELLHAUSEN, Comp., s. 193; SMEND, Hex., s. 250 ff.

⁴ A. a. s. 115.

⁵ Comp., s. 203 not 1.

Om man också kan medgiva, att lagarna i stort sett förete nämnda gruppering, kunna de dock knappast sägas vara ordnade efter en enhetlig plan. De bilda icke såsom Fb:s rättsbestämmelser något mera systematiskt anlagt helt, då sammanhanget inom de skilda grupperna ofta spränges av där infogade heterogena föreskrifter.¹

Förklaringen till denna brist på lämplig systematik vid lagarnas sammanställning ligger utan tvivel i sättet för deras tillkomst. Kärnan av dem har helt visst, såsom ovan framhållits, ingått i den ursprungliga Dt. Huru mycket som hörde dit, kan ej bestämt avgöras, men med säkerhet meddelade Josias lagbok de föreskrifter, som direkt beröra kultreformationen, och med all sannolikhet innehöll den även en stor del av de övriga lagarna.² De återstående ha sedan tillkommit genom redaktionellt arbete i efter-josiansk tid. Särskilt har man fäst uppmärksamheten vid att åtskilliga bestämmelser i kap. 21—25 uppvisa en från de övriga lagarna avvikande karaktär,³ och måhända äro de föreskrifter, som ej ingingo i ur-Dt, att söka företrädesvis inom dessa kapitel.

Men även om en del av Dt:s förordningar först senare upptagits i lagsamlingen, är nog skillnaden mellan tillkomsttiden hos dessa och hos de till ur-Dt hörande — för så vitt det ej gäller till sin kärna med all sannolikhet äldre bestämmelser — i allmänhet så relativt obetydlig, att frågan härom endast kan äga ett rent litterärt intresse. Samtliga Dt:s lagar röja nämligen i stort sett samma anda och skaplynne, om ock vissa bestämmelser i kap. 21—25 synas i ett och annat avseende intaga en särskild ställning, och de kunna därför anses vara ett troget uttryck för de idéer, som man med Dt:s hjälp ville se förverkligade på såväl kultens som det sociala livets område. Från denna synpunkt kunna vi alltså i förevarande undersökning betrakta de i Dt samlade lagarna som ett helt, även om en strängt genomförd litterär-kritisk granskning skulle kunna ådagalägga sannolikheten av att åtskilliga bland dem äro av ett något yngre datum än de andra.

Tack vare 2 Konungabokens uppgifter om promulgationen, äga vi möjlighet att bestämma den ungefärliga tiden för Dt:s av-

¹ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 291 f.

² STAERK, a. a. s. 102 f.; KITTEL, a. a. I. s. 286 ff.; jfr STEUERNAGEL, Einl., s. 177 f.

³ Jfr STAERK, a. a. s. 54 ff.; CORNILL, a. a. s. 32 f.

fattning. Då den ursprungliga Dt förefanns i konung Josias 18:e regeringsår, måste den således ha tillkommit någon gång före år 621. Huru långt man härvid bör gå tillbaka i tiden, torde knappast med bestämdhet kunna avgöras. Frågan sammanhänger med den uppfattning man har om ur-Dt:s litterära beskaffenhet, dess författare och dennes ursprungliga syfte med det utarbetade lagverket. Det enda, som med till visshet gränsande sannolikhet härom kan sägas, är, att lagbokens författande ej bör förläggas längre tillbaka i tiden än till senare delen av Hiskias regering, men att det för övrigt är osäkert, när den efter denna tid med år 621 såsom terminus ad quem kommit till.¹ Om man härvid tänker på slutet av Hiskias eller början av Manasses regeringstid² eller om man finner sig föranlåten att anse ur-Dt avfattad under Josias regering,³ torde emellertid vara en sak av underordnad vikt, då den ej influerar på frågan om Dt:s betydelse för Israels religiösa och sociala utveckling. Efter lagens publicerande började den litterära process, vars allmännaste grunddrag ovan antytts. När vår nuvarande Dt i allt väsentligt förelegat färdig, är svårt att närmare bestämma. STEUERNAGEL förmodar, att så skett i exilisk eller början av efterexilisk tid.⁴

Beträffande frågan om ur-Dt:s författare synes man kunna med all sannolikhet antaga, att lagboken redigerats av en enda person,

¹ Jfr Stave, a. a. s. 86 f.

² Så t. ex. DRIVER, ROBERTSON SMITH, WILDEBOER, KITTEL, KAUTZSCH, KÖNIG, STEUERNAGEL. Man vill i Hiskias reformsträvanden, varom 2 K 18 för-måler, finna de första ansatserna till förverkligandet av de idéer, som kort därefter fått sin formulering av ur-Dt:s författare och som denne genom skriftlig fixering måhända avsåg att bevara åt en kommande tid, då Hiskias försök med större framgång kunde upptagas och fullföljas. Det sålunda nedskrivna reformprogrammet kom sedan att på grund av den våldsamma reaktionen under Manasses regering förbli en hemlighet, tills det av en ren tillfällighet under Josias tid bragtes i dagen.

³ Så bl. a. KUENEN, DILLMANN, WELLHAUSEN, STADE, CORNILL, BAUDISSIN, BERTHOLET, HOLZINGER, STAERK, ERBT. I allmänhet ha de, som intaga denna ståndpunkt, av uppgiften, att lagboken blivit funnen i templet, trott sig kunna sluta till att det hela varit en pia fraus, varigenom författaren velat förskaffa nödig auktoritet åt sitt verk, som han i nära samförstånd med det jerusalemitiska prästerskapet utarbetat.

⁴ Jfr STEUERNAGEL, Deut., s. xiv ff., Einl., s. 200.

även om flera skulle ha stått bakom det hela.¹ Troligen tillhörde denne prästerliga kretsar, som tagit djupa intryck av profeternas religiösa och etiska förkunnelse och känt nödvändigheten av att i ett praktiskt reformprogram omsätta dess krav.² Måhända var han en medlem av prästerskapet i Jerusalem,³ och hans verk har från början sannolikt varit endast en privatskrift, som dock beräknades kunna vid lämpligt tillfälle få offentlig betydelse.⁴

*

Tydligt framträda den deuteronomiska lagstiftningens specifika egendomligheter, om man tar i betraktande Dt:s⁵ förhållande till andra rättskällor.

Att Dt:s lagsamling icke kan vara ett av sin författare fritt uppfunnet verk, som denne komponerat oberoende av den äldre israelitiska rättsutvecklingen och de urkunder, vilka därunder skapats, erkännes allmänt.⁶ Även om man obetingat måste tillägga Dt en betydande originalitet, varigenom den får sin givna särställning inom Israels laglitteratur, är det tydligt, att författaren för sitt verk begagnat sig av äldre skriftligt material, som meddelat av honom sedermera bearbetat stoff.⁷

Då Dt visar sig vara framgången ur en miljö, som rönt mäktigt inflytande av profeternas verksamhet och satt som sin uppgift att realisera ideal, för vilka dessa kämpat, har dess författare svårigen kunnat lämna den hans samtid tillgängliga profetiska litteraturen obeaktad. Man kan också konstatera så talrika beröringspunkter mellan Dt och profeternas skrifter, att dessa utan tvivel äro att betrakta som en för ifrågakvarande lagar betydelsefull källa.⁸ I flera

¹ PUUKKO, a. a. s. 238.

² PUUKKO, a. a. s. 236; BERTHOLET, Deut., s. XII f.

³ PUUKKO, a. st.

⁴ STEUERNAGEL, Deut., s. XII.

⁵ Vi bortse här naturligtvis från Dt:s historiska och parenetiska ram och fästa oss uteslutande vid lagpartierna. Likaså äro vi nödsakade att utgå från Dt:s lagar, sådana de nu föreligga, då det ej torde vara möjligt att avgöra, vilka som hörde och vilka som ej hörde till ur-Dt.

⁶ DILLMANN, Nu-Jos., s. 604 ff.; DRIVER, Einl., s. 97 not 1; BAUDISSION, Einl., s. 116; STEUERNAGEL, Einl., s. 193.

⁷ Jfr STAERK, a. a. s. 53 ff.

⁸ BERTHOLET, a. a. s. XIII f.; KENT a. SANDERS, Bibl. a. Sem. Stud., s. 74; KLEINERT, Die Prof. Israels in soz. Bez., s. 74.

fall ha av profeterna bestämt uttalade krav i Dt antagit gestalten av formliga bud,¹ profeten spelar enligt den deuteronomiska lagen i Israels religiösa och sociala liv en långt större roll än t. ex. prästen, och slutligen igenkänner man i de ledande principer, som behärska Dt:s föreskrifter, religiösa och etiska tankar av för profeterna central betydelse.²

Framför allt har naturligtvis den vid Dt:s avfattningstid redan existerande laglitteraturen utgjort ett värdefullt material vid de nya lagarnas konception.

Att både Dk och J:s kultlagstiftning i Ex 34 varit av Dt kända, är högst troligt. Av den förra meddelas i Dt:s parenetiska ram en recension, för vilken säkerligen en äldre och ursprungligare edition av Dk legat till grund.³ Från Ex 34 erhöll Dt:s författare med all sannolikhet, enligt vad en närmare jämförelse tyckes ge vid handen, åtskilligt stoff för de kultiska föreskrifterna.⁴

Förnämsta källa för Dt:s lagpartier är emellertid Fb.⁵ Till det stora flertalet av Fb:s bud finnes i Dt motsvarighet,⁶ antingen — såsom i några fall — med en i det allra närmaste både språklig och saklig överensstämmelse eller med mindre betydande avvikelser eller ock så, att en i Fb upptagen föreskrift i Dt fått en helt ny utgestaltning och därvid ofta även en långt utförligare avfattning. Såväl positivt som negativt har tydligen Fb:s rättsmaterial fått tjäna som underlag vid de deuteronomiska lagarnas utarbetande. Mellan de båda lagsamlingarna består otvivelaktigt ett ganska nära samband, ett förhållande, som bl. a. föranlett KUENENS hypotes, att Fb ursprungligen haft sin plats, där Dt nu står, men av denna sedan trängts undan, då man i Dt såg en efter nya behov avpassad och tillökad edition av den gamla Fb.⁷ Man har betecknat Dt som en utvidgad Fb, en reproduktion eller explikation av denna,⁸

¹ Jfr BERTHOLET, a. a. s. XIII.

² Jfr DRIVER, Deut., s. xx ff.

³ Jfr ovan s. 42.

⁴ Jfr BERTHOLET, a. a. s. XIV; STAVE, Inl., s. 90 ff.

⁵ BERTHOLET, a. a. s. XIV f.; KENT a SANDERS, a. a. s. 73; SMITH, Old Test., s. 318 f.

⁶ DRIVER, a. a. s. VIII ff.

⁷ KUENEN, Einl. I:1 § 13, s. 248 ff.

⁸ BAENTSCH, Bundesb., s. 104, 109; SMITH, a. a. s. 318; CORNILL, a. a. s. 36.

och häri torde nog ligga en viss sanning, blott man ej släpper ur sikte, att Dt mera sällan direkt reproducerat delar av det äldre materialet,¹ utan i allmänhet på ett egenartat sätt utnyttjat Fb:s rättsbestämmelser.

Utom av dessa ännu tillgängliga lagar har Dt sannolikt använt sig även av andra lagsamlingar, om vilka vi numera icke äga någon kännedom.² Härpå tyckas bl. a. vissa paralleller mellan Dt och Hl tyda. Dessa förklaras nämligen bäst därav, att båda urkunderna troligen haft tillgång till en gemensam äldre källa, i vilken det av dem begagnade rättsstoffet funnits upptaget.³ För övrigt innehåller Dt utan tvivel åtskilliga nya bestämmelser, vilka ej kunna anses härstamma från äldre lagsamlingar.⁴ Hit höra troligen särskilt de förordningar, som på grund av sin mera ideella beskaffenhet synas ha helt eller delvis varit praktiskt utförbara. De äro säkerligen Dt:s egna skapelser. Likaså ha med all sannolikhet i en del fall gammal, förut ej kodifierad sedvanerätt och under långa tider tillämpade rättsprinciper, som genom hävd växt sig fast i folkmedvetandet, först genom Dt:s författare utformats till fixa lagbestämmelser.⁵

Dt:s förhållande till tidigare lagar påkallar ytterligare någon uppmärksamhet, då av detsamma torde framgå, att Dt trots sitt nära samband med äldre lagverk dock alltid bibehåller sin originella prägel såsom litterärt dokument. Man kan nämligen i Dt:s sätt att använda i andra lagsamlingar nedlagt rättsstoff, så långt upplysning härom kan vinnas genom en jämförelse med ännu bevarade lagurkunder, iakttaga ett fullt metodiskt tillvägagående, som i varje fall noga anpassar sig efter föreliggande behov.

Å ena sidan kännetecknas Dt i detta hänseende av ett strängt konservativt drag. Är en tidigare lag fortfarande lämplig för en senare tids förhållanden, övertages den utan vidare. Understundom har till och med dess ursprungliga ordalydelse nära nog fullständigt bibehållits, men vanligen är själva innehållet i huvudsak detsamma, och Dt har blott klätt detta i en något annan form, som överens-

¹ Jfr DRIVER, a. a. s. VIII f.

² BAUDISSIN, a. a. s. 116; KITTEL, a. a. I, s. 289 ff.; GAMPERT, a. a. s. 58.

³ DRIVER, a. a. s. XI, LVI.

⁴ DILLMANN, a. a. s. 604; HOLZINGER, a. a. s. 301; KITTEL, a. a. I, s. 291.

⁵ DILLMANN, a. st.; KENT a. SANDERS a. a. s. 73; RYLE, DB I, s. 600; DRIVER, a. a. s. LXI.

stämmer med dess stilistiska egendomligheter. Ofta återgives därvid en äldre bestämmelse, försedd med närmare förklaringar, parenetiska tillsatser eller andra utvidgningar eller ock i någon mån modifierad.

Men denna konservatism i Dt:s ställning till en äldre tids rättsuppfattning uppgives å andra sidan, när lagstiftaren finner det nödigt för fullföljandet av det mål han satt sig före. I de fall, där Dt:s egenartade åskådning så kräver, bli föregående lagsamlingars stadganden delvis ändrade eller ersatta av helt nya bestämmelser. Särskilt ha genomförandet av kultens centralisation och de konsekvenser denna förde med sig påfordrat åtskilliga lagar, som bestämt strida emot hittills gällande. Likaså måste de betydligt mera utvecklade samhällsförhållanden, som Dt i sin lagstiftning har att taga hänsyn till, tarva nya rättsbestämmelser och rättsinstitut eller de gamlas omdanande i överensstämmelse med en senare tids behov. Här tillgodogör sig Dt det äldre rättsmaterialet så långt detta är möjligt.

Dt torde således vid sitt begagnande av de äldre rättskällor, som vi ännu äga kvar, få anses ådagalägga en konservativ hållning i förening med skicklig förmåga av ackommodation efter samtida krav. Lagstiftaren blir sällan slaviskt beroende av sina föregångares verk, utan han ansluter sig mestadels till dessa i fritt utgestaltande självständighet, omformande, modifierande, inordnande materialet under sitt syfte, eller ock skapar han nya bestämmelser, när sådana befinnas erforderliga.¹

Emellertid får man ej förbise, att de äldre lagsamlingarna säkerligen förelegat i helt andra recensioner än dem, som vi nu äga,² och att man på grund härav ej kan vinna en i alla avseenden fullständig kännedom om förekomsten av deras rättsmaterial i den deuteronomiska lagstiftningen. Helt visst hade Dt:s författare tillgång till en utförligare edition av Fb, där dessutom flera bestämmelser kunde ha haft en något annan formulering än den nuvarande. Det är därför svårt att i de minsta detaljer klarlägga förhållandet mellan Dt och Fb. Men vid en jämförelse mellan de båda lagsamlingarnas texter i deras föreliggande skick torde man

¹ Jfr STAERK, a. a. s. 53 ff.

² Jfr KITTEL, a. a. I, s. 290.

dock mycket väl kunna åtminstone i huvudsak fastställa de allmänna principer, som Dt:s författare följt, då han sökt för sitt verk tillgodogöra sig Fb:s rättsåskådning.

När STEUERNAGEL påstår,¹ att Fb ej kan av Dt hava begagnats som källa, emedan den i Dt:s lagsamling blivit så ofullständigt utnyttjad, utan att ömsesidiga likheter fastmer bero på att båda öst ur samma gemensamma sedvanerätt och samma äldre skriftliga uppteckningar, synes motiveringen för denna åsikt ej vara fullt övertygande. Fb har aldrig varit källa i den meningen, att Dt skulle mer eller mindre slaviskt ha reproducerat så gott som hela Fb:s innehåll. Dt har blott använt sig av det, som befanns vara av värde för dess ändamål. Detta förklarar, varför t. ex. åtskilliga av Fb:s straffrättsliga bestämmelser ej äga motsvarighet i Dt. Dyliga stadganden voro särskilt lämpliga i en urkund, som avsåg att betjäna en domare i hans rättspraxis, men måste däremot påräkna mindre intresse hos författaren till en lagsamling, vilken såsom Dt adresserade sig till folket. För att ett äldre lagverk skall kunna betraktas som källa för ett yngre, får man för övrigt icke fordra, att ens någon övervägande del av dess innehåll skall återfinnas hos det senare. STEUERNAGELS uppfattning tyckes därför icke vara grundad på tillräckligt starka skäl. Men även om den skulle vara riktig, är skillnaden mellan den och den ovan förfäktade i sak mindre betydande. Vare sig Dt som källa haft Fb eller endast den sedvanerätt, som sedermera blivit i Fb kodifierad, och skriftliga uppteckningar, som legat till grund för Fb, har Dt i alla händelser använt sig av det rättsmaterial, som förefanns i Israel före dess egen kodifiering, och det är just detta, som det kommer an på att söka fastslå. Det blir sedan av mera underordnad betydelse, om detta material förelegat skriftligen avfattat i Fb:s lagar eller varit av Dt:s författare känt genom andra uppteckningar eller blott såsom oskriven traditionell rätt.

*

Man behöver ej anställa någon ingående jämförelse mellan Dt och dess närmaste föregångare Fb för att genast märka, att man med den förra införes i en rättsurkund av ett högst säreget skaplynn.

¹ Deut., s. xxvii ff.

Medan den övervägande delen av Fb:s bestämmelser formuleras i korta, koncisa, strängt juridiskt avfattade satser, sådana man är van att finna i lagböcker hos andra forntida folk,¹ äro Dt:s bud av en helt annan karaktär. Enligt det föregående kan visserligen det i dem nedlagda rättsmaterialet i de flesta fall icke anses vara av Dt uppfunnet. Men däremot är den form, som detta material fått, Dt:s egen skapelse. Lagstiftaren har nämligen givit det honom tillgängliga stoffet en av en bestämt genomförd fraseologi präglad utgestaltning, varigenom Dt:s lagsamling tydligt skiljer sig från andra lagverk. Man synes ha velat få till stånd en lag, som icke blott skulle vara ett rent objektivt uttryck för en viss till efterlevnad påbjuden rättsåskådning, utan därmed även kunde förena en subjektiv innerlighet i själva framställningssättet och dymedelst befordra villigheten att skänka de meddelade föreskrifterna tillbörlig hörsamhet. Därför får Dt:s lagstil nästan genomgående en starkt parenetisk prägel, i det att bestämmelserna förknippas med flitiga maningar att noga iakttaga dem.² De ansatser till detta sätt att formulera lagstadganden, vilka kunna spåras redan i Fb:s רבירים, framträda här i fullt utbildad gestalt. Dt:s lagar bli därigenom något helt annat än blotta paragrafer i en lagkodex, vilka helt naket uppradas den ena efter den andra. De verka närmast som exemplifieringar av viktiga religiösa och etiska principer, vilka lagstiftaren vill inskräpa genom att samla enskilda konkreta fall, där dessa principer få sin tillämpning.

Denna egendomlighet i stilistiskt hänseende är nära förbunden med lagbokens syfte. I motsats till Fb, som skulle tjäna som ledning för domare vid rättskipningen, vill Dt tydligen vara en till folkligt bruk avsedd framställning av den rätt, som borde gälla i Israel, en handbok för menigheten.³ Detta synes framgå av dess frihet från alla tekniska termer av vare sig kultisk eller rättslig art och dess ständiga appell till folkets religiöst-sedliga medvetande i fråga om de meddelade föreskrifternas efterföljd. Man brukar träffande beteckna Dt som ett fullständigt reformprogram, i främsta rummet på kultens område, tillkommet under profetiskt

¹ Jfr KENT a. SANDERS, a. a. s. 66, 71; GRESSMANN, *Geschichtsschreib.*, s. 229.

² Jfr DILLMANN, *Nu-Jos.*, s. 601.

³ HOLZINGER, *Hex.*, s. 291; KENT, *Israel's Laws*, s. 31.

inflytande i avsikt att utgöra en opposition mot religionssynkretismen och att framför allt positivt angiva riktlinjerna för en genomgripande reformation i Israel. Härmed sammanhänger också dess högsta religiösa tanke: Jahve är den absolut enastående Guden, som genom sina historiska maktgärningar, räddningen ur Egypten och den underbara ledningen genom öknen, visat Israel sin trohet och kärlek. Detta blir den huvudsynpunkt, vilken behärskar hela framställningen i Dt. Genomgående betonas där, att Jahves handlingssätt mot Israel fordrar ett däremot svarande förhållande i folkets liv: Jahve allena skall av Israel dyrkas på den plats, som han därtill utvalt, och hans bud måste stå som oeftergivliga krav, vilka påkalla Israels sorgfälliga efterlevnad. Så vill Dt genom att föreskriva kultens centralisation och flitigt inskräpa vikten av att de gudomliga buden åtlydas arbeta på att ett heligt folk skall kunna danas. Dess program växer under denna strävan ut till en hel profetisk undervisning om nödvändigheten att låta de kultiska åliggandena undergå en bestämd reformering i ovan angivna riktning och att framför allt i det dagliga livet praktiskt omsätta profeternas maningar till hörsamhet mot Jahves vilja.

Reformprogrammet sträcker sig dock vida längre än till det religiösa livets område, ehuru det i främsta rummet tar sikte på detta och i det rent religiösa alltid söker en fast utgångspunkt för de fordringar, som framställas. Genom detaljerade föreskrifter för den sociala sammanlevnaden vill lagstiftaren framhålla, att Israels uppgift att vara ett heligt folk skall förverkligas icke blott genom ett noggrant iakttagande av plikterna mot Jahve, utan även i samlivet människor emellan. Det är här endast konsekvenser, som dragas av Israels religiösa grundförhållande. Ur de religiösa tankar, som behärskar det deuteronomiska reformprogrammet, framgå överallt sedliga fordringar. Detta program kommer så att på äkta profetiskt vis inskräpa Jahves mest elementära sedliga krav på folkets liv, det blir i själva verket profeternas etiskt-sociala förkunnelse, som här tages upp och utformas till en hela livet reglerande lag.

En sannskyldigt profetisk ton visar sig därför ock vara ett av Dt:s mest karakteristiska kännetecken. Dt vill ej tilltvinga sig respekt för sina fordringar genom att hänvisa på straffbestäm-

melser för vägran att efterfölja de sedliga föreskrifterna,¹ utan vädjar i stället till vars och ens fria självbesinning inför de sedliga idealens upphöjdhet och storhet. Åt det förut omnämnda parenetiska momentet inrymmes en betydelsefull plats i Dt:s etiska bud, och särskild styrka får denna parenes därigenom, att de sedliga kraven i regel äro religiöst motiverade. Jahves förhållande till Israel blir i varje fall den grunderfarenhet, ur vilken Israel alltjämt har att hämta direktiven för ett sedligt handlande. Det religiösa ligger sålunda bakom och under alla etiskt-sociala bud och måste för Dt:s åskådning framkalla en så mäktig etisk verkan, att dessa buds förmåga att behärska folklivet i det stora hela syntes ställd utom allt tvivel.

Ehuru Dt således närmast påminner om en i lagens form avfattad profetisk predikan, vill den dock på samma gång framför allt vara en lag, som med rättslig auktoritet griper in i Israels förhållanden, förändrande och omgestaltande dem överallt, där reformer voro av behovet påkallade. Dess viktigaste fordran med hänsyn till kultlivets reorganisation är ovan omtalad. Den omfångsrikaste delen av Dt:s bestämmelser reglerar emellertid det sociala livet, ty lagstiftaren känner sig stå inför stora sociala uppgifter, som han arbetar på att lösa.

Medan Fb:s lagar hade att räkna med rätt primitiva samhälls-inrättningar, är däremot Dt framgången ur en social miljö av betydligt mera komplicerad beskaffenhet. Vad som förut i korthet anförts om sociala missförhållanden under senare delen av det 7:e århundradet,² ådagalägger, att på Dt:s tid existerar i Israel en 'social fråga', som kräver ett särskilt beaktande inom lagstiftningen. Den skarpa åtskillnaden mellan rik och fattig framkallar därför en hel rad av bestämmelser, varigenom lagen vill trygga och förbättra den fattiges osäkra ställning. Det sker först och främst därigenom, att i olika fall rent elementära rättfärdighets- och barmhärtighets-

¹ När Dt stadgar straff för begångna förbrytelser, såväl religiösa som sedliga, äro de föreskrivna straffen att betrakta såsom en helt naturlig reaktion av folkets genom förbrytelserna kränkta helighetskaraktär; de avse däremot mera sällan att injaga skräck till lagens hållande. Därför motiveras vanligen straffbestämmelserna med nödvändigheten för Israel att 'utrota det onda ur sin (din) mitt'. Jfr Dt 17: 7, 12; 19: 19; 21: 21; 24: 7.

² Se ovan s. 67 f.

krav göras gällande, såsom beträffande skuld- och pantförhållanden, behandling av vissa kategorier av beroende och behövande människor, ett opartiskt tillvägagående vid rättskipningen o. s. v. Dessutom förekomma åtskilliga mera extraordinära åtgärder, som delvis synas ingripa rätt starkt i den enskildes självbestämmanderätt över privat egendom. Alla dessa bestämmelser vittna om att Dt har en livlig känsla av att här stå inför ett ytterst svårhanterligt problem, med vilket den från olika sidor söker komma till rätta, men vars slutgiltiga lösning den dock måste se som ett ideal, som städse av den hårda verkligheten skjutes allt längre och längre bort.¹

Jämte dessa föreskrifter, som direkt söka råda bot för socialt nödläge, lämnar Dt en del andra av stor betydelse för samhällslivet. Sålunda är familjerätten ett av den deuteronomiske lagstiftaren rätt väl tillgodosett gebit, och tydliga ansatser göras här till att skydda äktenskapet, höja kvinnans ställning, tillförsäkra slaverna en human behandling o. s. v. Likaså finner Dt de mera utvecklade samhällsförhållandena kräva, att vad man skulle kunna kalla en offentlig rätt i Israel representeras i lagstiftningen. I detta syfte lämnas föreskrifter av processrättslig och straffrättslig art, meddelas vissa statsrättsliga bestämmelser samt en del folkrättsliga stadganden.

Vad som framför allt är utmärkande för Dt:s sociala lagstiftning, är det genomgående drag av starkt utpräglad humanitetskänsla, varm människokärlek och innerlig välvilja, som kännetecknar där meddelade bestämmelser och vidtagna sociala reformåtgärder. En av en verkligt human anda buren uppfattning möter man allestädes i Dt, på vilken punkt av det sociala livets skilda områden lagstiftaren än griper in, och den varmhjärtade ton, som han alltid anslår, då det blir fråga om att värna särskilt de svagas och förtrycktas rätt, gör ett odelat sympatiskt intryck.

Denna höga humanitära ståndpunkt, till vars konsekventa genomförande ända in i de minsta detaljer ingen annan gammaltestamentlig lagurkund kan uppvisa ett motstycke, får sin förklaring i den intensitet, varmed lagstiftaren gör allvar av den i hela lagstiftningen dominerande religiösa grundåskådningen. I Jahves förhållande till Israel ligger för folket i varje fall en tydlig anvisning

¹ Jfr Dt 15: 11.

till däremot svarande förpliktelser såväl gent emot Jahve som överallt, där social sammanlevnad medför bestämda krav med hänsyn till den enskildes sätt att handla. Ett sorgfälligt iakttagande av den sålunda givna vägledningen resulterar ovillkorligen i att humanitet blir ett med socialt handlande oskiljaktigt förbundet begrepp. Humanitetstanken har därför alltid hos Dt en ofta mycket starkt betonad religiös motivering. Detta gör, att Dt i lagens föreskrifter aldrig kan se ett pålagt hårt tryck, en utifrån tyngande och tvingande nödvändighet, utan att dessa för lagstiftaren snarare te sig som en erbjuden förmån att få vara med och arbeta på en stor social uppgift: att i den mänskliga sammanlevnaden realisera den ur religionen framsprungna humanitetens idé.

Skillnaden mellan Fb och Dt i vad som angår de sociala lagarna är således uppenbar. Å ena sidan kodifierad sedvanerätt, en rättsbok med övervägande rent juridiska bestämmelser; å andra sidan en genomförd profetisk undervisning, ett slags predikan i lagens yttre form. I förra fallet det religiösa och det sedliga ännu så länge utan något så skarpt markerat inre samband; i senare fallet en innerligare förening mellan det religiösa och det sedliga, varvid alla det sedliga livet berörande bud och föreskrifter vanligen få sin bindande kraft genom den religiösa motivering, på vilken de baseras. I Fb den israelitiska sociallagstiftningens äldsta skede, representerat genom en samling kasuella föreskrifter av tillfällig art; i Dt resultatet av en senare tids lagstiftningsarbete, innebärande en vidare utveckling genom i lagarna avspeglade allmänna principer och där framträdande sociala problem, som böra lösas.

§ 7. Helighetslagen.

Fb och Dt utgöra den israelitiska sociallagstiftningens viktigaste urkunder. Men dessutom finnes i behåll ännu en kodifikation, som med hänsyn till såväl arten som omfånget av där sammanförda sociala lagbestämmelser måste anses äga ett med nyssnämnda lagverk i vissa avseenden jämförligt värde. Det är den i *Lv 17—26* upptagna, huvudsakligen kulten reglerande lagsamling, vilken man i anslutning till den grundprincip, som i dess stadganden är den dominerande, enligt KLOSTERMANNNS förslag givit namnet *Helighetslagen*.

I Lv 26: 3—45 meddelas ett längre tal med genomgående parenetisk prägel, vilket på grund av sitt innehåll och sin likhet med Dt 28 ger anledning till den förmodan, att det liksom nämnda kapitel är ämnat att bilda avslutningen till förut givna bestämmelser. Detta tal äger dessutom åtskilliga stilistiska beröringspunkter med de i Lv 17—25 upptagna lagarna, och man synes redan härav böjd för det antagandet, att dessa lagar utgöra en särskild grupp vid sidan av övriga till Lv hörande.¹

Vid närmare undersökning vinner denna förmodan ytterligare bekräftelse. Det kan nämligen utan svårighet fastslås, att Lv 17—26 egentligen är en självständig lagsamling, som genom språkliga och sakliga egendomligheter tydligt avgränsar sig från pentateukens övriga lagböcker. En för nämnda grupp utmärkande stil med vissa karakteristiska uttryck och vändningar och en särskild religiöst-etisk totalåskådning, varigenom i Israels lagstiftning förut ej skönjbara idéströmningar få insteg, göra det uppenbart, att här föreligger ett lagverk med en given särprägel, vilken på ett lyckligt sätt antytts genom benämningen Helighetslagen.² Denna lag är till sitt skaplynne nära besläktad med P:s kultlagstiftning och påminner både formellt och materiellt starkt om Hesekiel, men den visar sig dock i flera hänseenden vara från dessa litterära alster så pass avvikande, att den icke kan sammanställas med något av dem.

Men oaktat Hl i stort sett röjer en tämligen likformig såväl åskådning som stilistisk behandling av rättsstoffet, tyda likväl åtskilliga indicier bestämt på att den såsom litterärt dokument icke är enhetlig. Vid närmare granskning befinnes framställningen äga vissa ojämnheter, och man nödgas därför antaga, att Hl är sammansatt av olikartade beståndsdelar, som sannolikt förskriva sig från olika tid. Emot lagsamlingens enhetliga ursprung tala nämligen sakliga och formella divergenser, förekommande dubletter och upprepningar ävensom en påfallande brist på planmässig sammanställning av de meddelade föreskrifterna.

Om således Hl av dessa skäl icke kan betraktas som ett litterärt

¹ Jfr KUENEN, Einl., I: 1 § 6, s. 84 ff.; DRIVER, Einl., s. 58; WELLHAUSEN, Prol., s. 379 ff.; CORNILL, Einl., s. 75 f.; MOORE, EBB III, sp. 2782.

² DRIVER, a. a. s. 43, 59; HOLZINGER, Hex., s. 411 ff.; STEUERNAGEL, Einl., s. 164, 242.

helt,¹ gäller det att ytterligare undersöka, i vad mån en på relativt säkra grunder baserad uppfattning om dess komposition är möjlig att vinna. Att Hl i sin nuvarande gestalt är resultatet av en litterär process och sålunda tillkommit på ett med förut behandlade lagsamlingars tillblivelsehistoria analogt sätt, synes man i allmänhet vara ense om. Frågan är endast, om man har att tänka sig dess uppkomst såsom jämförelsevis enkel eller som mera invecklad och till beskaffenheten svårare att klargöra.

Emellertid tyckes nära nog full överensstämmelse råda beträffande åtminstone de allmännaste grunddragen i denna process.² Enligt denna för de flesta kritiker gemensamma uppfattning föreligger i Hl en samling av med varandra nära besläktade lagbestämmelser, vilka hämtats ur olika källor och här sammanförts till ett helt. Denna samling har sedermera införlivats med P:s lagverk, varigenom Hl erhållit den plats i Lv, där den nu återfinnes. Såväl vid bestämmelsernas samlande som i synnerhet vid deras förening med P ha åtskilliga redaktionella ändringar och tillägg blivit gjorda.

Medan denna åskådning om själva huvudpunkterna i Hl:s litterära genesis vunnit allmän anslutning, divergera däremot meningarna, då det gäller att söka vinna en mera detaljerad kännedom om lagsamlingens struktur. Somliga betona rätt starkt den relativa enheten av de sammanförda bestämmelserna, även med erkännande av dessas olikartade innehåll och skilda uppkomsttid, och vilja knappast erkänna, att här ett egentligt problem föreligger.³ Andra söka särskilja smärre grupper av föreskrifter och finna i Hl en rätt brokig samling lagar, som äro tämligen löst fogade till varandra.⁴ Den mest ingående undersökningen av problemet har företagits av BAENTSCH, vilken därvid kommit till det resultatet, att i Hl föreligga tre olika, med varandra sedermera sammanarbetade skikt: 1:o kap. 18—20 och vissa partier av kap. 23—25 (H¹), 2:o kap. 21—22 (H²), 3:o kap. 17 (H³). Vart och ett av dessa skikt består i sin ordning av från olika håll där sammanförda

¹ DILLMANN, Nu-Jos., s. 637 ff.; HOLZINGER, a. a. s. 407; CORNILL, a. a. s. 76 f.; BERTHOLET, Lev., s. x.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 409 f.

³ Jfr MOORE, a. art. sp. 2789; DRIVER, a. a. s. 49 ff.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 638 f.; BERTHOLET, a. st.; KENT, *Israel's Laws*, s. 38.

bestämmelser. På inre och yttre grunder anser BAENTSCH, att H¹ till sitt innehåll härstammar från tiden omedelbart före exilen och att själva dess avfattning bör förläggas till tiden strax före år 590, men att däremot H² och H³ tillhöra exilisk tid.¹

Det har uttalats vissa betänkligheter emot BAENTSCHS försök att i H¹ uppvisa tre mera självständiga partier, av vilka vart och ett, ehuru i sig självt sammansatt av olika beståndsdelar, som sedermera av en redaktör förenats till ett, skulle kunna betraktas som ett avgränsat helt med bestämda särmärken, varigenom det skiljer sig från de andra.² Men även om man icke skulle vilja i alla avseenden acceptera det resultat, till vilket BAENTSCH kommit, måste i varje fall medgivas, att han riktat uppmärksamheten på problemets invecklade natur och gjort ett beaktansvärt försök att lösa detsamma. Det torde nog få anses vara förbundet med mycket stora svårigheter att på ett övertygande sätt särlägga H¹s olika beståndsdelar och klargöra den process, varigenom lagsamlingen fått sitt nuvarande utseende, samt därjämte fastställa de olika delarnas uppkomsttid. Måhända får man nöja sig med att såsom det enda fullt säkra beteckna, att i H¹ föreligga samlade en mängd olika torot, för vilkas tillkomst som ett helt den ungefärliga tiden torde kunna angivas, vare sig man sedan med BAENTSCH söker särskilja vissa ursprungligen fristående skikt av dylika torot — en uppfattning, som tyckes förefalla mycket sannolik³ — eller man finner tillräckliga skäl saknas för antagandet av en dylik anläggning av det hela.

Som nämnt, erkännes allmänt, att de förordningar, som i H¹ sammanförts, nära nog uteslutande härstamma från äldre källor,⁴ och man kan därför icke betrakta H¹s redaktör som skapare av ifrågavarande lagar, utan huvudsakligen blott som samlare av redan förefintliga bestämmelser. Han har tydligen haft tillgång till torot, vilka existerat före hans egen tid.⁵ Därvid har han ej in-

¹ Heil.-Ges., s. 69 ff., 74, 91 ff., 115 f., 120, Ex-Nu, s. LVI f.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. XI, 73.

³ Jfr KITTEL, Gesch. I, s. 350 not 6.

⁴ CORNILL, a. a. s. 76; HOLZINGER, a. a. s. 409; DRIVER, a. a. s. 49.

⁵ Jfr SMITH, Old Test., s. 382 f.; BAUDISSIN, Einl., s. 149; KENT, a. a. s. 41; DRIVER, a. st.

skränkt sig till att ur dessa blott hämta nödigt källmaterial, utan han har helt enkelt upptagit redan fixerade lagbestämmelser för att av dem bilda en ny kodifikation, i det att de äldre lagarna antingen övertagits oförändrade eller möjligen underkastats någon lättare överarbetning.¹ Att dessutom gamla rättssedvänjor, som förut ej fått skriftlig fixering, i Hl utformats till lagar, är väl högst troligt.²

När man vidare i Hl finner samma ämne behandlat på ett olika sätt i med varandra parallella föreskrifter, tyder detta onekligen på att ej alla bestämmelser kunna vara av samma ursprung, utan att olika torotsamlingar måste ha stått till samlarens förfogande.³ Ävenledes råder näppeligen något tvivel om att dessa av Hl:s redaktör nyttjade torotsamlingar uppstått i prästerliga kretsar.⁴ De meddelade bestämmelserna röra sig nämligen till övervägande del inom ett område, som för dylika kretsar måste ha ägt särskilt intresse, nämligen kultlivets, och på de sociala föreskrifter, som därjämte förekomma, har ett prästerligt åskådningssätt tryckt sin bestämda prägel. Vid helgedomarna utbildade sig säkerligen, även sedan Israel i Fb och Dt fått kodifierade lagar, vid sidan av och som ett komplement till dessa en prästerlig praxis, i synnerhet inom kultens gebit, och gavs av prästerskapet fortfarande likasom i äldre tider i anslutning härtill tora.⁵ Det rättsmaterial, som på detta sätt erhöles, samlades och upptecknades, och dylika torotsamlingar funnos helt visst på många håll vid olika helgedomar och hos olika prästsläkter.⁶ Antalet av dessa samlingar har sannolikt varit rätt betydande, ty de lagar, som vi ännu äga bevarade i Israels olika kodifikationer, återge med säkerhet blott en del av de rättssedvänjor, som under tidernas lopp på skilda håll tillvaratagits och i skrift avfattats. De i Hl sammanförda förordningarna äro till största delen excerpt ur dylika på olika platser och under olika

¹ HOLZINGER, a. st.; MOORE, a. art. sp. 2783, 2788.

² KENT a. SANDERS, *Bibl. a. Sem. Studies*, s. 79; WILDEBOER, a. a. s. 312.

³ Jfr kap. 18 och 20; BERTHOLET, a. a. s. 61; MOORE, a. art. sp. 2788; BUDDE, *Gesch. d. althebr. Lit.*, s. 189 f.; STEUERNAGEL, a. a. s. 164.

⁴ KENT a. SANDERS, a. a. s. 80; MOORE, a. art. sp. 2792.

⁵ SMITH, a. a. s. 383; HOLZINGER, a. a. s. 448 f.

⁶ GAMPERT, *La Thora*, s. 91; MOORE, a. art. sp. 2788.

tider gjorda uppteckningar av torot, och detta förklarar lagsamlingens brokiga och om bristande systematik vittnande sammanställning.

Hl torde således böra betraktas väsentligen som en samling av prästerliga torot. Då den innehåller rättsmaterial, som den föregående tiden frambragt i Israel, synes det ock vara sannolikt, att Hl:s redaktör känt till och för sitt syfte använt sig av Israels tidigare kodifikationer, och härför tala ytterligare de flerfaldiga beröringspunkter, som man kan uppvisa mellan Hl å ena sidan samt Dk, Fb och Dt å den andra.¹ Vid närmare jämförelse befinnas nämligen de flesta av Hl:s sociala föreskrifter äga motsvarighet i Israels äldre lagsamlingar, framför allt i Dt. Däremot beröra de sociala lagar, som hos Hl äro i egentlig mening nya, ett helt litet område. Likaså har Hl kultbestämmelser, som erinra om Dt:s.² Därför visa för Dt:s vidkommande icke blott dessa överensstämmelser i fråga om själva rättsmaterialet, utan även åtskilliga likheter med hänsyn till anda och åskådningssätt på en tydlig beröring, och även beträffande Fb gäller detta i någon mån.³ Man har av dessa reminiscenser i Hl från Israels äldre lagverk dragit den slutsatsen, att såväl Dk och Fb som i synnerhet Dt ävenledes utgjort källor, av vilka Hl:s redaktör betjänat sig.⁴ Emellertid kan nog ej med bestämdhet avgöras — något som för övrigt är av mera underordnad betydelse — om Hl:s samlare hämtat en del av sitt material ur de äldre lagsamlingarna själva, såsom BAENTSCH vill antaga,⁵ eller förnämligast ur torotsamlingar, vilka legat till grund för dessa kodifikationer. Det förra alternativet tyckes vara det sannolika beträffande Fb, då dennas höga ålder knappast gör det troligt, att Hl:s författare haft tillgång till rättsmaterial, varpå Fb grundar sig; det senare åter kan synas antagligt i fråga om Dt,⁶ då Hl till tiden hör relativt nära samman med denna lagsamling.

¹ Jfr BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 74 ff., 98 ff.; WELLHAUSEN, Prol., s. 375 f.; BUDDE, a. a. s. 190; SELLIN, Einl., s. 27.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 413 f.; BAENTSCH, a. a. s. 103, 116.

³ Jfr WELLHAUSEN, Prol., s. 376.

⁴ Jfr STAERK, Deut., s. 24 not 2; BUDDE, a. st.

⁵ A. a. s. 74 f., 81, 91.

⁶ DRIVER, Einl., s. 163, Deut., s. XI, LVI.

helt,¹ gäller det att ytterligare undersöka, i vad mån en på relativt säkra grunder baserad uppfattning om dess komposition är möjlig att vinna. Att Hl i sin nuvarande gestalt är resultatet av en litterär process och sålunda tillkommit på ett med förut behandlade lagsamlingars tillblivelsehistoria analogt sätt, synes man i allmänhet vara ense om. Frågan är endast, om man har att tänka sig dess uppkomst såsom jämförelsevis enkel eller som mera invecklad och till beskaffenheten svårare att klargöra.

Emellertid tyckes nära nog full överensstämmelse råda beträffande åtminstone de allmännaste grunddragen i denna process.² Enligt denna för de flesta kritiker gemensamma uppfattning föreligger i Hl en samling av med varandra nära besläktade lagbestämmelser, vilka hämtats ur olika källor och här sammanförts till ett helt. Denna samling har sedermera införlivats med P:s lagverk, varigenom Hl erhållit den plats i Lv, där den nu återfinnes. Såväl vid bestämmelsernas samlande som i synnerhet vid deras förening med P ha åtskilliga redaktionella ändringar och tillägg blivit gjorda.

Medan denna åskådning om själva huvudpunkterna i Hl:s litterära genesis vunnit allmän anslutning, divergera däremot meningarna, då det gäller att söka vinna en mera detaljerad kännedom om lagsamlingens struktur. Somliga betona rätt starkt den relativa enheten av de sammanförda bestämmelserna, även med erkännande av dessas olikartade innehåll och skilda uppkomsttid, och vilja knappast erkänna, att här ett egentligt problem föreligger.³ Andra söka särskilja smärre grupper av föreskrifter och finna i Hl en rätt brokig samling lagar, som äro tämligen löst fogade till varandra.⁴ Den mest ingående undersökningen av problemet har företagits av BAENTSCH, vilken därvid kommit till det resultatet, att i Hl föreligga tre olika, med varandra sedermera sammanarbetade skikt: 1: o kap. 18—20 och vissa partier av kap. 23—25 (H¹), 2: o kap. 21—22 (H²), 3: o kap. 17 (H³). Vart och ett av dessa skikt består i sin ordning av från olika håll där sammanförda

¹ DILLMANN, Nu-Jos., s. 637 ff.; HOLZINGER, a. a. s. 407; CORNILL, a. a. s. 76 f.; BERTHOLET, Lev., s. x.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 409 f.

³ Jfr MOORE, a. art. sp. 2789; DRIVER, a. a. s. 49 ff.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 638 f.; BERTHOLET, a. st.; KENT, *Israel's Laws*, s. 38.

bestämmelser. På inre och yttre grunder anser BAENTSCH, att H^1 till sitt innehåll härstammar från tiden omedelbart före exilen och att själva dess avfattning bör förläggas till tiden strax före år 590, men att däremot H^2 och H^3 tillhöra exilisk tid.¹

Det har uttalats vissa betänkligheter emot BAENTSCHS försök att i H1 uppvisa tre mera självständiga partier, av vilka vart och ett, ehuru i sig självt sammansatt av olika beståndsdelar, som sedermera av en redaktör förenats till ett, skulle kunna betraktas som ett avgränsat helt med bestämda särmärken, varigenom det skiljer sig från de andra.² Men även om man icke skulle vilja i alla avseenden acceptera det resultat, till vilket BAENTSCH kommit, måste i varje fall medgivas, att han riktat uppmärksamheten på problemets invecklade natur och gjort ett beaktansvärt försök att lösa detsamma. Det torde nog få anses vara förbundet med mycket stora svårigheter att på ett övertygande sätt samlägga H1:s olika beståndsdelar och klargöra den process, varigenom lagsamlingen fått sitt nuvarande utseende, samt därjämte fastställa de olika delarnas uppkomsttid. Måhända får man nöja sig med att såsom det enda fullt säkra beteckna, att i H1 föreligga samlade en mängd olika torot, för vilkas tillkomst som ett helt den ungefärliga tiden torde kunna angivas, vare sig man sedan med BAENTSCH söker särskilja vissa ursprungligen fristående skikt av dylika torot — en uppfattning, som tyckes förefalla mycket sannolik³ — eller man finner tillräckliga skäl saknas för antagandet av en dylik anläggning av det hela.

Som nämnt, erkännes allmänt, att de förordningar, som i H1 sammanförts, nära nog uteslutande härstamma från 'äldre källor',⁴ och man kan därför icke betrakta H1:s redaktör som skapare av ifrågavarande lagar, utan huvudsakligen blott som samlare av redan förefintliga bestämmelser. Han har tydligen haft tillgång till torot, vilka existerat före hans egen tid.⁵ Därvid har han ej in-

¹ Heil.-Ges., s. 69 ff., 74, 91 ff., 115 f., 120, Ex-Nu, s. LVI f.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. XI, 73.

³ Jfr KITTEL, Gesch. I, s. 350 not 6.

⁴ CORNILL, a. a. s. 76; HOLZINGER, a. a. s. 409; DRIVER, a. a. s. 49.

⁵ Jfr SMITH, Old Test., s. 382 f.; BAUDISSION, Einl., s. 149; KENT, a. a. s. 41; DRIVER, a. st.

skränkt sig till att ur dessa blott hämta nödigt källmaterial, utan han har helt enkelt upptagit redan fixerade lagbestämmelser för att av dem bilda en ny kodifikation, i det att de äldre lagarna antingen övertagits oförändrade eller möjligen underkastats någon lättare överarbetning.¹ Att dessutom gamla rättssedvänjor, som förut ej fått skriftlig fixering, i Hl utformats till lagar, är väl högst troligt.²

När man vidare i Hl finner samma ämne behandlat på ett olika sätt i med varandra parallella föreskrifter, tyder detta onekligen på att ej alla bestämmelser kunna vara av samma ursprung, utan att olika torotsamlingar måste ha stått till samlarens förfogande.³ Ävenledes råder näppeligen något tvivel om att dessa av Hl:s redaktör nyttjade torotsamlingar uppstått i prästerliga kretsar.⁴ De meddelade bestämmelserna röra sig nämligen till övervägande del inom ett område, som för dylika kretsar måste ha ägt särskilt intresse, nämligen kultlivets, och på de sociala föreskrifter, som därjämte förekomma, har ett prästerligt åskådningssätt tryckt sin bestämda prägel. Vid helgedomarna utbildade sig säkerligen, även sedan Israel i Fb och Dt fått kodifierade lagar, vid sidan av och som ett komplement till dessa en prästerlig praxis, i synnerhet inom kultens gebit, och gavs av prästerskapet fortfarande likasom i äldre tider i anslutning härtill tora.⁵ Det rättsmaterial, som på detta sätt erhöles, samlades och uppptecknades, och dylika torotsamlingar funnos helt visst på många håll vid olika helgedomar och hos olika prästsläkter.⁶ Antalet av dessa samlingar har sannolikt varit rätt betydande, ty de lagar, som vi ännu äga bevarade i Israels olika kodifikationer, återge med säkerhet blott en del av de rättssedvänjor, som under tidernas lopp på skilda håll tillvaratagits och i skrift avfattats. De i Hl sammanförda förordningarna äro till största delen excerpt ur dylika på olika platser och under olika

¹ HOLZINGER, a. st.; MOORE, a. art. sp. 2783, 2788.

² KENT a. SANDERS, Bibl. a. Sem. Studies, s. 79; WILDEBOER, a. a. s. 312.

³ Jfr kap. 18 och 20; BERTHOLET, a. a. s. 61; MOORE, a. art. sp. 2788; BUDDE, Gesch. d. althebr. Lit., s. 189 f.; STEUERNAGEL, a. a. s. 164.

⁴ KENT a. SANDERS, a. a. s. 80; MOORE, a. art. sp. 2792.

⁵ SMITH, a. a. s. 383; HOLZINGER, a. a. s. 448 f.

⁶ GAMPERT, La Thora, s. 91; MOORE, a. art. sp. 2788.

tider gjorda uppteckningar av torot, och detta förklarar lagsamlingens brokiga och om bristande systematik vittnande sammanställning.

Hl torde således böra betraktas väsentligen som en samling av prästerliga torot. Då den innehåller rättsmaterial, som den föregående tiden frambragt i Israel, synes det ock vara sannolikt, att Hl:s redaktör känt till och för sitt syfte använt sig av Israels tidigare kodifikation, och härför tala ytterligare de flerfaldiga beröringspunkter, som man kan uppvisa mellan Hl å ena sidan samt Dk, Fb och Dt å den andra.¹ Vid närmare jämförelse befinnas nämligen de flesta av Hl:s sociala föreskrifter äga motsvarighet i Israels äldre lagsamlingar, framför allt i Dt. Däremot beröra de sociala lagar, som hos Hl äro i egentlig mening nya, ett helt litet område. Likaså har Hl kultbestämmelser, som erinra om Dt:s.² Därför visa för Dt:s vidkommande icke blott dessa överensstämmelser i fråga om själva rättsmaterialet, utan även åtskilliga likheter med hänsyn till anda och åskådningssätt på en tydlig beröring, och även beträffande Fb gäller detta i någon mån.³ Man har av dessa reminiscenser i Hl från Israels äldre lagverk dragit den slutsatsen, att såväl Dk och Fb som i synnerhet Dt ävenledes utgjort källor, av vilka Hl:s redaktör betjänat sig.⁴ Emellertid kan nog ej med bestämdhet avgöras — något som för övrigt är av mera underordnad betydelse — om Hl:s samlare hämtat en del av sitt material ur de äldre lagsamlingarna själva, såsom BAENTSCH vill antaga,⁵ eller förnämligast ur torotsamlingar, vilka legat till grund för dessa kodifikation. Det förra alternativet tyckes vara det sannolika beträffande Fb, då dennas höga ålder knappast gör det troligt, att Hl:s författare haft tillgång till rättsmaterial, varpå Fb grundar sig; det senare åter kan synas antagligt i fråga om Dt,⁶ då Hl till tiden hör relativt nära samman med denna lagsamling.

¹ Jfr BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 74 ff., 98 ff.; WELLHAUSEN, Prol., s. 375 f.; BUDDE, a. a. s. 190; SELLIN, Einl., s. 27.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 413 f.; BAENTSCH, a. a. s. 103, 116.

³ Jfr WELLHAUSEN, Prol., s. 376.

⁴ Jfr STAERK, Deut., s. 24 not 2; BUDDE, a. st.

⁵ A. a. s. 74 f., 81, 91.

⁶ DRIVER, Einl., s. 163, Deut., s. XI, LVI.

En mycket viktig fråga, då det gäller att söka avgöra, varifrån Hl erhållit sitt rättsstoff, är den om lagsamlingens förhållande till Hesekiel, framför allt till kap. 40—48, i synnerhet som denna fråga blir av stor betydelse för bestämmandet av Hl:s tillkomsttid. Här äro nämligen vissa likheter i både språkligt och sakligt avseende så påtagliga,¹ att man rent av ansett Hl vara författad eller redigerad av Hesekiel.² Denna uppfattning har emellertid icke vunnit allmän anslutning, enär å andra sidan också såväl formella som särskilt materiella olikheter tyckas bestämt tala däremot.³

Merendels synes man vilja betrakta Hl som i stort sett yngre än Hs,⁴ då dess kultbestämmelser i åtskilligt visa sig förutsätta Hs och dessutom i flera hänseenden gå utöver denne och förråda en mera fortskriden ståndpunkt, varigenom de närma sig P:s lagstiftning.⁵ Eller ock söker man förklara beröringspunkterna därmed, att Hl och Hs båda tillkommit i samma prästerliga kretsar och grunda sig på väsentligen samma källmaterial samt därför böra betraktas som »två ömsesidigt självständiga parallella representer för samma lagskola, som ligger mellan Dt och P».⁶

Men om man också med de flesta anser avgjort eller sannolikast, att Hs åtminstone i huvudsak bör tillerkännas prioriteten, torde nog icke kunna bestridas, att Hl äger beståndsdelar, som synas vara äldre än Hs.⁷ Detta är antagligen fallet med Hl:s sociala bestämmelser — naturligtvis bortsett från där befintliga sekundära element — således det parti av densamma, som BAENTSCH betecknat med H¹. BAENTSCH har nämligen framlagt talande skäl för att Hs räknar med åtskilliga av dessa föreskrifter som en given förutsättning och innehåller tydliga anspelningar på dem.⁸ Det resultat, vartill BAENTSCH kommit i fråga om förhållandet mellan

¹ BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 81 ff., 108 f.; HOLZINGER, a. a. s. 444 f.; KENT, a. a. s. 38.

² Så GRAF, KAYSER, HORST (HOLZINGER, a. a. s. 445).

³ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 445 f.

⁴ BAENTSCH, Ex-Nu, s. LVI; WILDEBOER, a. a. s. 313; CORNILL, a. a. s. 77; BUDDE, a. a. s. 188 f.; STAVE, Inl., s. 57; BERTHOLET, Lev., s. XI, RGG II, sp. 2040.

⁵ BAENTSCH, a. a. s. LVI.

⁶ HOLZINGER, a. a. s. 447; jfr KENT, a. a. s. 38.

⁷ Jfr BERTHOLET, a. st.; DRIVER, Einl., s. 160.

⁸ Heil.-Ges., s. 81—91.

Hl och Hs, att nämligen Hl:s sociala förordningar äro äldre än Hs, men att huvuddelen av dess kultbestämmelser däremot är yngre, synes därför äga en mycket stor grad av sannolikhet.

Att Hl:s redaktör företrädesvis varit samlare eller kompilator ur andra rättskällor, från vilka han utvalt för sitt syfte erforderliga bestämmelser, synes alltså stå fast. Även om han därvid, när så befunnits nödigt, vidtagit vissa ändringar med eller omredigeringar av det föreliggande rättsstoffet, torde dock Hl:s grundväsentligaste egendomligheter icke få skrivas på samlarens räkning, utan vara ett uttryck för det härskande åskådningssättet i de kretsar, bland vilka ifrågavarande rättskällor uppstått. Den lagsamling, som sålunda redigerats, har troligen från början blott ägt privat karaktär.¹ Den gör vidare bestämt intryck av att vilja vara en för folket avsedd sammanställning av föreskrifter i kultiska och socialt-etiska frågor, då arten av de meddelade bestämmelserna, frånvaron av alla tekniska termer och det genomgående användandet av till folket riktat tilltal torde utesluta den möjligheten, att redaktören tänkt sig sitt verk som en kulthandbok för präster.² Slutligen kan svårigen betvivlas, att Hl ursprungligen förefunnits i ett vida fullständigare skick. Förut antydda brister i dess anläggning synas nämligen till en del sammanhänga därmed, att bestämmelser, som tidigare tillhört lagsamlingen, sedermera bortfallit eller avsiktligt uteslutits och då måhända också intagits i andra samlingar.³

Vid bestämmandet av Hl:s avfattningstid gives en säker utgångspunkt i det allmänt erkända förhållandet, att Hl på såväl språkliga som sakliga grunder bör förläggas till tiden mellan Dt och P. I åtskilligt visar den sig intaga en i förhållande till Dt mera fortskriden ståndpunkt, men därjämte röjer den ett i jämförelse med P:s lagstiftning förberedande stadium. Framför allt erbjuder Hl:s relation till Hs en värdefull hjälp vid besvarandet av föreliggande fråga, ty av denna släktskap synes otvivelaktigt framgå,

¹ KENT a. SANDERS, a. a. s. 79.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 418, 449; WELLHAUSEN, Prol., s. 375; KENT, a. a. s. 40.

³ Jfr DRIVER, a. a. s. 59 f.; WILDEBOER, a. a. s. 312 f.; HOLZINGER, a. a. s. 410; MOORE, a. art. sp. 2782.

att Hl även temporärt är nära samhörig med Hs.¹ När det sedan gäller att närmare söka fixera tiden för lagsamlingens tillkomst, är det, efter vad som i det föregående anförts om dess komposition, av vikt att noga skilja emellan de enskilda i Hl upptagna förordningarna och redigeringen av det hela.

Att Hl använt sig av källor, som delvis kunna ha varit ganska gamla,² är i och för sig mycket troligt, om man betänker, att dessa antagligen till största delen utgjorts av prästerliga torotsamlingar, vilkas talrika förekomst alltsedan äldre tider torde få anses obestriddlig.³ Under dylika förhållanden är det också sannolikt, att Hl innehåller även sådana lagar, som äga en åtminstone till sin kärna hög ålder.⁴ Något närmare torde emellertid ej härom kunna sägas. Däremot synas likheter, som förefinnas mellan somliga av Hl:s sociala bestämmelser samt i Fb och Dt upptagna föreskrifter, giva antydningar om den ungefärliga uppkomsttiden för Hl:s sociala förordningar. Man träffar nog därför det sannolikast riktiga, om man med BAENTSCH förlägger Hl:s socialt-etiska bestämmelser, vad innehållet beträffar, till förexilisk tid och därvid betraktar dem som yngre än Dt, men något äldre än Hs.⁵ De avse tydligen att vara ett närmare utförande av och ett komplement till de äldre lagsamlingarnas föreskrifter, delvis i överensstämmelse med, delvis i opposition mot dessa. Hl:s kultförordningar åter torde i allt väsentligt vara yngre än Hs. Däremot ha otvivelaktigt Hl:s skilda beståndsdelar sammanförts till ett och fått sin slutliga redigering långt senare, dock före P.⁶ Lagsamlingens parenetiska avslutning (Lv 26: 3—45) anses nämligen rätt allmänt vara författad av den, som redigerat det hela,⁷ och detta kapitel röjer

¹ Jfr BERTHOLET, Lev., s. XI, RGG II, s. 2040; MOORE, a. art. sp. 2789; DRIVER a. a. s. 157 ff.

² Jfr HOLZINGER, a. a. s. 448; DRIVER, a. a. s. 49, 162; BAUDISSIN, Einl., s. 149; KITTEL, Gesch. I, s. 351 f.

³ Jfr KITTEL, a. a. I, s. 352.

⁴ DRIVER, a. st.; SELLIN, a. a. s. 26; STEUERNAGEL, a. a. s. 244.

⁵ Se ovan s. 88 f.

⁶ HOLZINGER, a. a. s. 443; BAENTSCH, a. a. s. 129.

⁷ CORNILL, a. a. s. 76; WELLHAUSEN, Prol., s. 379 ff.; DRIVER, a. a. s. 58; HOLZINGER, a. a. s. 409.

exilisk avfattningstid.¹ När Hl sedermera förenades med P, blev den föremål för ytterligare överarbetningar och här och där försedd med rätt betydande, av P:s redaktör gjorda tillsatser, vilka förnämligast återfinnas i kap. 23—25.²

Från ovan uttalade uppfattning om Hl:s komposition och avfattningstid utgå vi vid behandlingen av Israels sociala lagar. Då i det följande benämningen Hl användes, åsyftas därmed, enär kultbestämmelser icke beröras av förevarande undersökning, uteslutande Hl:s socialt-etiska förordningar, och betraktas därför de lagar, som innefattas under beteckningen Hl, såsom yngre än Dt och äldre än Hs.

Hl skiljer sig tydligt från tidigare lagsamlingar därigenom, att den vida mer än dessa är en kultlagstiftning. För det religiösa och gudstjänstliga livet vill flertalet av dess stadgar lämna föreskrifter, och det är uppenbart, att intresset för kulten och för därmed sammanhängande frågor i Hl är det övervägande. Härutinnan erinrar den starkt om P, med vilken den även i övrigt såväl i sakligt hänseende som genom sitt detaljerade och minutiösa framställningssätt och sitt språk äger många beröringspunkter.³ Samtidigt kan dock Hl till innehåll, form och språkförråd uppvisa så pass karakteristiska egendomligheter, att den i förhållande till P:s lagverk trots förefintligen överensstämmelser måste anses ha sin bestämda särprägel.³

Om än Hl i främsta rummet bör betecknas som en kultlagstiftning, har likväl inom densamma även det sociala livet vunnit beaktande, ehuru ej i lika hög grad som hos Israels tidigare lagsamlingar. Dock visar det sig även här, att ett med det dominerande kultintresset sammanhängande betraktelsesätt oftast närmare utgestaltat Hl:s uppfattning. Som karakteristiskt för Hl:s insats på den sociala lagstiftningens område gäller, att Hl i allmänhet icke upptager några väsentligen nya och egendomliga lagar, som alldeles saknas i föregående kodifikation,⁴ utan företrädesvis meddelar bestämmelser, vilka nära överensstämma med

¹ KUENEN, a. a. I: I § 15, s. 271; HOLZINGER, a. a. s. 443; BUDDE, a. a. s. 187; jfr STAVE, *l.c.*, s. 61.

² Jfr BAENTSCH, a. a. s. 69, 130; STAVE, a. a. s. 57 ff.; CORNILL, a. st.

³ HOLZINGER, a. a. s. 411 ff.

⁴ Undantag härifrån utgöra dock föreskrifterna om geulla och om jubelår.

förut givna eller äga ett med dessa analogt rättsinnehåll. Däremot har det i Hl:s sociala förordningar föreliggande rättsmaterialet på vissa punkter fått en av Hl:s egenartade åskådningssätt betingad behandling, som tydligt skiljer sig från de äldre lagsamlingarnas.

Hl har därigenom strävat att fullfölja sitt speciella syfte. Vad den närmast vill, framgår tydligast av vad som skulle kunna kallas dess motto: 'I skolen vara heliga, ty jag, Jahve, eder Gud, är helig' (Lv 19:2; jfr 20:7, 26). Den synes nämligen anse sig kallad att med tanke på det inom folket rådande religiösa och sedliga förfallet och de uppenbara tecknen till en snart stundande domskatastrof göra vad göras kunde för att förebygga denna eller, om domen likväl måste bli verklighet, åtminstone förbereda en framtida förnyelse.¹ Hl vill i likhet med Dt skapa ett heligt folk. Men helighet är här icke i främsta rummet ett etiskt kvalificerat begrepp, utan består företrädesvis i kultisk renhet, i sorgfälligt undvikande av allt, som på något sätt kunde förorena. Uppgiften blir därför att kringgärda livet med en mängd föreskrifter och därigenom betona nödvändigheten av att strävandet efter helighet i nu antydda bemärkelse fattas som ett oeftergivligt krav, som ej får skjutas åt sidan.

Denna med Hl:s kultintresse givna helighetsprincip har i mångt och mycket satt sin prägel på dess sociala lagstiftning. Även där är syftet liksom på kultlivets område att hålla livet fritt från alla förorenande inflytelser. Det konsekvent genomförda helighetskravet har tydligen ofta blivit bestämmande dels vid urvalet av de sociala föreskrifterna, dels vid själva lagarnas utgestaltung. Så visar sig Hl särskilt ingående i frågor, som röra det sexuella livet. Medan äldre lagar här gå mera summariskt tillväga, tillmäter Hl detta gebit den största betydelse. Den behandlar hithörande förhållanden med ytterlig noggrannhet och upptar därvid olika speciella fall, än återgivande äldre bestämmelser, än skärpande dessa. Också vid lagbestämmelsers utformning har helighetsprincipen kommit att avgjort påverka uppfattningen. Så är t. ex. sabbatsåret, även om dess tidigare, rent humanitära syfte ej alldeles försvunnit i Hl, dock företrädesvis förvandlat till en kultprestation. Lika så grundar sig det ur denna institution framvuxna jubelåret innerst

¹ Jfr BAENTSCH a. a. s. 92 ff.

på föreställningen om Jahves ägeanderätt till landet och dettas därav följande helighetskaraktär.

Jämte nu angivna, för Hl särskilt utmärkande drag vid behandlingen av en del sociala förhållanden, varigenom den får ett originellt grepp på åtskilliga sociala rättsföreteelser, kan man, såsom förut anmärkts, iakttaga, att Hl äger vissa beröringspunkter med Dk och Fb och rätt stora överensstämmelser med Dt.

Å ena sidan gälla dessa likheter själva innehållet i bestämmelserna, då nämligen mycket ofta samma rättsstoff, som innefattas i de äldre lagarna, blivit av Hl återgivet, ej sällan till och med i en med dess tidigare konception sammanfallande form. Detta är, särskilt vad Dt beträffar, lätt förklarligt, enär Hl i sina sociala föreskrifter har att taga hänsyn till väsentligen samma sociala förhållanden, som återspeglas i Dt:s lagstiftning. De förordningar, som innehålla reminiscenser från i Fb givna bestämmelser, äro av den art, att de mycket väl lämpa sig för båda lagsamlingarnas sociala miljö trots dennas olikartade beskaffenhet. Om Dk:s senare del påminna vissa bestämmelser i kap. 19: 11—18.¹

Å andra sidan finner man i den anda och den religiöst-sedliga uppfattning, varav Hl:s sociala bud behärskas, ett om tidigare kodifikationerna starkt erinrande betraktelsesätt. Redan Dk:s och Fb:s sedliga åskådningar torde ej ha varit utan inflytande på Hl.² Men i synnerhet äro här beröringspunkterna med Dt mycket påtagliga.

Den starka humanitetskänsla, som utgör ett av Dt:s mest karaktéristiska kännetecken, synes vara ett nästan genomgående drag även i Hl:s sociala förordningar.³ Visserligen äro dessa, liksom Dt:s, även präglade av stränghet i uppfattningen, vedergällningsrätten har i båda fallen lika konsekvent genomförts, och förbrytelser, som innebära en kränkning av de högsta sedliga värden, straffas på det hårdaste. Hl intager understundom till och med en ännu mera rigorös ståndpunkt än Dt.⁴ Men i det stora flertalet av humanitära bestämmelser torde den få anses hålla jämna steg med Dt:s åskådningssätt. Så ställes främlingen alltfört lika intensivt under

¹ Jfr PATON, Hol.-Code I, s. 23, 31 ff.

² Jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 110, Heil.-Ges., s. 75 f.; BUDDE, a. a. s. 190.

³ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 417; KENT, a. a. s. 41.

⁴ Jfr båda lagsamlingarnas föreskrifter om förbjudna led (§ 10: 6).

lagens skydd. Tidigare föreskrifter om förhållandet till nästan ha i Hl undergått en etisk fördjupning.¹ I sitt betonde av mänsklighet och mildhet särskilt gentemot de svaga och beroende visar Hl en påfallande frändskap med Dt, och den har härvidlag dels upptagit Dt:s åtgärder till de socialt betrycktas hjälp, dels sökt utfinna nya medel för samma ändamål. Som ett bevis på Hl:s levande humanitära intresse torde slutligen böra framhållas, att en kultinstitution sådan som sabbatsåret även blivit använd i humanitärt syfte.

Därjämte har Hl det gemensamt med Dt, att dess bud vanligen äro förbundna med religiös motivering och att det parenetiska momentet gärna användes i dess lagsamling. Trots sitt särskilda språkförråd och sina karakteristiska vändningar påminner Hl även i stilistiskt hänseende om Dt. Den har åtskilligt av dess innerlighet och värme över sig, och detta beror just därpå, att den så flitigt motiverar sina lagar med hänvisning till det rent religiösa under den ständigt brukliga formen: 'Jag är Jahve; jag är Jahve, eder Gud', och dessutom här och där låter dem förknippas med allvarliga förmaningar. Hl saknar således den strängt juridiska formulering, som i Fb är så vanlig. Den vill i motsats därtill framställa sitt rättsinnehåll på ett sådant sätt, att därigenom vädjas till den enskildes religiösa och sedliga medvetande, och sålunda i vars och ens inre söka en lämplig anknypningspunkt för beredvilligt efterföljande av de meddelade föreskrifterna.

I det föregående har redan antytts åtskilligt om de sociala grundtankar, som äro utmärkande för Hl, och därför må till sist blott huvudpunkterna på dess sociala program omnämnas.

Hl:s bud rikta sig först och främst emot förhållanden, som i mera egentlig bemärkelse förorena det sociala livet. Hit höra förordningar rörande otillåtna äktenskapliga förbindelser och sexuella förseelser över huvud taget. Vidare göras andra etiska krav gällande, varigenom skilda sidor av människors samliv ställas under lagens skydd. Så påbjudes och inskräpes vörndnad för föräldrar och i allmänhet för de gamla. Erforderliga bestämmelser meddelas till skydd för liv och egendom, angående rättskipningens opartiska handhavande, tillbörligt respekterande av mänskliga rättig-

¹ Jfr Lv 19: 17 f., 34 med Ex 23: 4 f.; Dt 22: 1 ff.

heter, en human behandling av medmänniskor, i synnerhet sådana i en hjälplös och beroende ställning o. s. v. De stadgar, som kunna räknas till denna kategori, äro relativt talrika och mångsidiga och ha måhända ursprungligen ägt ett ännu större omfång — något som man synes kunna sluta sig till av den brist på ordning och sammanhang, som kännetecknar de nu föreliggande. Slutligen är lagstiftarens blick öppen för den skada, som tillskyndas det sociala livet genom där härskande sociala motsatser. I likhet med Dt finner tydligen Hl, att en social fråga existerar, och man synes för dennas lösning ha ägt ett livligt intresse i de kretsar, ur vilka Hl framgått.¹ I enlighet härmed har den meddelat bestämmelser till lindrande av social nöd och därvid dels upprepat, dels ytterligare kompletterat Dt:s tidigare stadgar i detta hänseende. Såsom något alldeles nytt härutinnan bör särskilt nämnas jubelårsinstitutionen.

Hl:s sociala lagstiftning har således såsom sin givna förutsättning att räkna med vad de äldre kodifikationerna i Israel på detta område fixerat som gällande rätt. Den har upptagit och tillgodo-gjort sig ett med dessas väsentligen likartat rättsmaterial. De sociala tidsförhållanden, som bilda bakgrunden för Hl:s bestämmelser, äro ungefär desamma som de, vilka den deuteronomiska lagstiftningen hade i sikte.

Men man märker tydligt, att med Hl en ny tid med ett helt annat åskådningssätt börjar bryta sig igenom, vilken ger Israels lagstiftningsarbete en annan karaktär. En prästerlig syn på det sociala livets förhållanden behärskar genomgående Hl:s föreskrifter, och detta förklarar till huvudsaklig del denna lagsamlings egenart. Den rent kultiska och prästerliga synpunkten med dess noggranna genomförande av helighetens princip och dess skarpa skiljande mellan rent och orent har i Hl alldeles överhand. Detta lagverk innehåller därför, betraktat som ett helt, väsentligen kult-lagar. Vid sidan härav få däremot de för sociala behov avsedda bestämmelserna ett mera knappt tillmätt utrymme.

Så visar Hl med all önskvärd tydlighet framåt mot P, till vars lagstiftning den måste anses utgöra ett förberedande stadium. Ännu i Hesekiels program finna vi det sociala intresset representerat,

¹ Jfr KLEINERT, Die Prof. Israels in soz. Bez., s. 104.

ehuru icke i samma grad som hos Hl, men med P försvinner det nästan fullständigt. Allt uppgår där i kulten, och det rent prästerliga blir i allt det dominerande. Hl är således bryggan mellan en äldre lagstiftnings starkt utpräglade sociala läggning och en senare tids åskådning, där kultlivet utgör den medelpunkt, kring vilken alla tankar och strävanden röra sig.

§ 8. Hesekiel.

Om den tendens inom lagstiftningen, varigenom omtanken om det sociala livets förhållanden börjar få vika för en av kultiska och prästerliga intressen besjälad riktning, avgiver profeten *Hese-kiel* ett ännu mera otvetydigt vittnesbörd än Hl. Han berör vissa till det sociala livet hörande frågor på några ställen i sitt i kap. 40—48 meddelade stora teokratiska författningsutkast, och detta parti av Hesekiels profetiska bok bör därför omnämnas bland den israelitiska sociallagstiftningens urkunder.

Vad vi här finna, är visserligen icke lagar i samma mening som t. ex. Fb och Dt, d. v. s. kodifierad rätt, som reglerar de sociala förhållandena i Israel, utan endast ett av profeten skisserat framtidsideal, en ren tankebild, ett i lagstiftningens form skildrat idealtillstånd, genom vars realiserande de sociala problem, som den historiska utvecklingen skapat, skulle hava funnit sin slutgiltiga lösning. Det är således i detta fall blott fråga om lagförslag, icke om färdiga lagar, avsedda att av samtiden efterlevas. Men lika väl som den i Hl upptagna jubelårslagstiftningen lämnar ett intressant bidrag till förståelsen av Israels sociala lagstiftningsarbete och därför tydligen hör med dit, ehuru den veterligen aldrig kom att få någon praktisk betydelse, lika väl bör ock så vara med Hs:s sociala framtidsbild. Med Hs 40—48 befinna vi oss helt på exilens mark. Kapitlen i fråga datera sig tydligen från slutet av Hesekiels profetiska verksamhet.¹ Med det utkast till en ordnad

¹ HOLZINGER, a. a. s. 437 f.; KRAETZSCHMAR, Ezechiel, s. 262; BUDDE, a. a. s. 153; HALLER, RGG II, sp. 802; STEUERNAGEL, Einl., s. 600 f. Jfr HERRMANN, Ezechielstudien, s. 59 f., där äktheten av vissa delar av ifrågavarande perikop betvivlas.

författning, som profeten uppgör, avser han icke att såsom Israels föregående lagstiftare komma förhandenvarande behov till hjälp, utan det hela blir ett rent framtidsperspektiv, varigenom det en gång återupprättade Israel borde kunna garanteras ett genom bundenheten vid fasta normer betryggt samhällstillstånd.

Hs:s huvudintresse faller helt och hållet inom kultens område, och det är väsentligen bestämmelser för teokratiens gudstjänstliga liv, som han här vill lämna. Men därjämte berör han även sociala förhållanden. I sin profetiska förkunnelse visar han sig äga en klar blick för betydelsen av den etiskt-sociala sidan av den enskildes liv. Han håller nämligen skarp vidräkning med bland folket förekommande sedliga förvillelser, i synnerhet sådana, som hotade att undergräva äktenskapets och familjelivets helgd, och han går därjämte strängt till rätta med de utslag av social orättfärdighet, varigenom motsatserna inom det sociala livet än ytterligare tillspetsades.¹ Det är därför rätt naturligt, att Hs, då han vill ordna livet i den teokratiska framtidsstaten, anser sig böra beakta även därmed sammanhängande sociala frågor.

De sociala grundtankarna i Hs:s författningsutkast äro emellertid inskränkta till ett mycket begränsat område. De röra sig nästan uteslutande kring den yttre orsaken till de missförhållanden inom samhället, vilka framkallat en alltmera aktuell social fråga i Israel, nämligen den ojämna egendomsfördelningen. En sådan fördelning vill Hs med all makt söka förebygga. Till grund för de åtgärder, som han i detta syfte vidtager, ligger den åskådningen, att Jahve är landets egentlige ägare, varför samtliga bebyggare kunna göra anspråk på lika rätt till jordförvärv inom Israels land. Utifrån denna grundförutsättning har Hs uppgjort ett med matematisk noggrannhet avvägt jordfördelningsprojekt² samt därjämte lämnat särskilda bestämmelser för den israelitiska teokratiens överhuvud, benämnd 'furstén' (נִשִּׁי).³

Man kan svårligen värja sig för den uppfattningen, att det etiskt-

¹ Jfr kap. 18: 5—9; 22: 7—12, 14—21.

² 45: 1; 47: 13—48: 29.

³ 45: 7—12; 46: 16—18; 48: 21 f.

sociala momentet blivit i Hs:s reformförslag väl mycket tillbakasatt.¹ Måhända får dock detta sin förklaring, förutom i det förhärskande kultintresset, även i den övertygelsen hos Hs, att, där teokratiens ideal fullt förverkligats, faran för inträdande sociala missförhållanden måste bli mindre övervägande. Det är möjligt, att Hs här räknat med en religiöst-sedlig förnyelse av Israel, en nyskapelse, och att även av detta skäl meddelandet av särskilda bestämmelser i nu antydda riktnig ansågs vara av underordnad vikt.² Kanske har också den omständigheten härtill bidragit, att i detta stycke Dt:s föreskrifter syntes Hs vara till fyllest.³

Men oaktat kultlivet och vad därmed sammanhänger numera nästan uteslutande blir det område, till vilket allt lagstiftningsarbete begränsas, synes man här och där i prästerliga kretsar fortfarande ha beaktat för det sociala livet viktiga frågor.⁴ Hs är ett exempel härpå. Visserligen ådagalägger hans på ingående sifferberäkningar grundade utkast med önskvärd tydlighet, att vi hos honom blott ha att göra med rena teorier utan någon praktisk betydelse.⁵ Men dessa äro dock värdefulla som ett vittnesbörd om de tendenser, varåt de ge uttryck. Ty även då kultlivet mer och mer börjar taga de legislatoriska strävandena i anspråk, förefinnes dock vid sidan därav åtminstone på vissa håll ett uppenbart intresse för sociala frågor och en bestämd insikt om nödvändigheten av att åt sociala förhållanden ägnas vederbörlig hänsyn, om än Hs härutinnan anser sig böra framkasta så djärva planer, att den väg, som han vill slå in på, blir från praktisk synpunkt oframkomlig.

§ 9. Prästkodex.

I ännu högre grad än Hl och Hs ha de lagar, som i *Prästkodex* samlats till ett helt, på ett detaljerat och ingående sätt behandlat kulten och förhållanden, som därmed äro förbundna. Den utveckling, som redan hos Hl tydligt kunnat spåras och som i Hs fått en

¹ Jfr BERTHOLET, *Der Verfassungsentwurf des Hesekiel*, s. 19 f.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. 19; SMEND, *Rel.gesch.*, s. 312.

³ Jfr SMEND, a. st.

⁴ Jfr KLEINERT, a. a. s. 104.

⁵ Jfr BERTHOLET, *Hesekiel*, s. 250 f.

ännu mera avgjord representant, har genom P:s lagstiftning nått kulmen. Vi finna nämligen där en fortbildning av de idéer, vilka uppbära Hs:s teokratiska framtidsprogram, och en högst betydlig tillökning av det rättsmaterial, som detta meddelar. P ådagalägger, att en kultiskt-rituell riktning av fast och bestämt utpräglat skaplynne kommit att på ett avgörande sätt behärska lagstiftningsarbetet i Israel.

Visserligen kunna de till P hörande lagarna på grund av gemensamma karakteristiska kännetecken så till vida betraktas som en enhet, som det vanligen är möjligt att utan svårighet skilja dem från förordningar, vilka ingå i övriga lagsamlingar. Men å andra sidan visar sig deras såväl formella som materiella beskaffenhet tyda på att de sinsemellan äga ett olikartat ursprung.¹ Kritiken är tämligen ense om att inom P i huvudsak urskilja dels en kärna, P:s s. k. grundskrift (Pg), dels en mängd beståndsdelar av sekundär art (Ps). Liksom Pg, som utgör det ursprungligaste skiktet, icke är ett enhetligt verk, är Ps det ännu mindre. Ps, som synes omfatta flertalet av P:s lagar,² är en samling av dels större och inom sig mera sammanhängande laggrupper, dels smärre, löst till varandra fogade föreskrifter. Det kan numera anses höjt över allt tvivel, att Pg tillkommit i Babylonien under exilens senare skede eller i början av efterexilisk tid och att sedermera Ps förenats med Pg.³ Den lagbok, som under Esra antogs som norm för den judiska församlingens liv, har med säkerhet innehållit Pg jämte den därmed förbundna Hl⁴ och måhända även en del av Ps.⁵

Men om än P:s lagar samlats under så sen tid, återge sannolikt många av dem ganska gammalt rättsstoff.⁶ Att åtskilligt av det i P upptagna materialet varit bekant i äldre tid, synes framgå av antydningar i den föreexiliska litteraturen. Flera av de kultbruk

¹ HOLZINGER, a. a. s. 332 ff.; KENT, a. a. s. 44.

² Jfr STEUERNAGEL, a. a. s. 186 f.; STAVE, a. a. s. 101.

³ HOLZINGER, a. a. s. 442, 454; STEUERNAGEL, a. a. s. 242, 250; STAVE, a. a. s. 102 ff.; CORNILL, a. a. s. 64 f.; KITTEL, a. a. I, s. 355 f., II, s. 525 not 2.

⁴ STADE—BERTHOLET, Theol. II, s. 3; STEUERNAGEL, a. a. s. 242, 251, 264 f.; HOLZINGER, a. a. s. 450 ff.

⁵ STEUERNAGEL, a. a. s. 265; STAVE, a. a. s. 104.

⁶ Jfr HERNER, a. a. s. 185 f.; BAENTSCH, Ex-Nu, s. LVII; STAVE, a. a. s. 101; KENT, a. a. s. 44 ff.; KITTEL, a. st.

och sedvänjor, som finnas i P:s lagar, bära utan tvivel åtminstone till sin kärna en ålderdomlig prägel.¹ Den roll, som tillkom exilisk och efterexilisk tid med avseende på det legislatoriska arbetet i Israel, blev icke att skapa nytt, utan att samla och redigera redan förefintligt material. Då tillvaratogs sorgfälligt prästerliga torot, som uppstått i förexilisk tid, och i allmänhet traditioner och bruk, som fortlevat inom prästerliga kretsar. Resultatet av detta samlande och ordnande föreligger i P:s lagverk. Att en lag tillhör P, behöver därför icke under alla förhållanden innebära, att den måste vara av sen upprinnelse, ty den kan mycket väl gömma på ett rättsinnehåll, som visar sig äga hög ålder, även om den till sin litterära avfattning förskriver sig från senare tid. Likaså kan den tidigt ha fått sin litterära avfattning, även om den först långt senare blivit upptagen i P:s samling. Det måste därför i varje särskilt fall undersökas, huru det förhåller sig med de i P sammanförda lagarnas ålder i vad som rör det bearbetade stoffet, och vi skola i det följande finna exempel på att P även på det sociala livets område meddelar äldre rättsmaterial.

Som nämnt, är P framför allt kultlagstiftning. Övriga områden av det israelitiska folkets liv stå merendels utom dess räckvidd. Åt rättsförhållanden av etiskt-social innebörd har P ägnat ringa uppmärksamhet. Därmed har den dock ej velat underskatta det sedligas betydelse eller ignorera värdet av sociala rättsordningar.² Tvärtom synes P i allmänhet ha räknat med tidigare lagstiftares etiska krav som en given förutsättning och därför ej ansett sig ytterligare behöva inskräpa dessa, liksom även äldre lagars bestämmelser till avhjälpan av sociala missförhållanden torde av P ha betraktats som tillräckliga för sitt syfte.³ Troligen har P även menat, att för ett i religiöst-sedligt avseende förnyat folk dylika föreskrifter voro mindre av behovet påkallade.⁴ Dock beror väl djupast sett det etiskt-sociala momentets tillbakaträdande i P:s lagstiftning på det överhandtagande intresse för kulten och därmed sammanhängande företeelser, som utmärkte Israels andliga

¹ DRIVER, Einl., s. 153 f., 163, 166.

² Jfr KAUTZSCH, Theol., s. 350 f.; STEUERNAGEL, a. a. s. 230 f.

³ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 384 f., 390; SMEND, a. a. s. 312; KAUTZSCH, a. a. s. 351.

⁴ Jfr SMEND, a. st.; STAVE, a. a. s. 105.

liv under exilen och varav den skola, ur vilken P framgått, låtit bestämma sig vid sin legislatoriska verksamhet.

Bland de relativt få sociala lagbestämmelser, som införlivats med P, återfinnas stadganden av familjerättslig och sakrättslig art liksom även föreskrifter, hörande till den offentliga rättens område. Dessa sociala lagar äga i stilistiskt hänseende P:s allmänna signatur. I dem saknas helt och hållet det parenetiska moment, som är särskilt utmärkande för Dt och Hl och som ger åt dessas bestämmelser en viss innerlighet. Stilen har i P:s förordningar en mera juridisk prägel, och lagarna karakteriseras ofta av teoretisk konstruktion och noga genomförd schematism vid det föreliggande rättsmaterialets behandling.¹

En annan egendomlighet hos P:s lagsamling är den intima förbindelse, som där förefinnes mellan det rättsliga och det historiska.² Den kan betecknas som »eine legislative Schrift in historischer Form und mit historischer Substruktion».³ Dess syfte är att uppvisa, hur Israels religiösa institutioner äro på det närmaste förknippade med folkets historiska upplevelser i äldre tid. Att den härvid ofta gjort sig skyldig till konstruktion, är otvivelaktigt. Men å andra sidan torde icke kunna bestridas, att P meddelar bestämmelser också om sådana religiösa inrättningar, som till sin kärna äro ålderdomliga.⁴ Även sociala lagar ha av P nära förenats med den historiska skildringen, så att understundom det rättsliga elementet nästan sammansmält med det historiska.⁵ Liksom i fråga om kulten låter P gärna en bestämd historisk situation ge anledning till meddelandet av en social förordning.⁶

Slutligen bör särskilt framhållas, att även de sociala föreskrifterna oftast bära tydliga spår av P:s grundkaraktär såsom kultlagstiftning. När bestämmelser av etiskt-social innebörd lämnas, märker man vanligen utan svårighet, var den egentliga tyngdpunkten ligger. Fortfarande är det rena kultintresset förhärskande,

¹ Jfr HOLZINGER, a. a. s. 349.

² HOLZINGER, a. a. s. 334 f.; BUDDE, a. a. s. 196; HALLER, Das Judentum, s. 194 f.

³ HOLZINGER, a. a. s. 335.

⁴ Jfr DRIVER, a. a. s. 164 ff.

⁵ Jfr byteslagen i Nu 31.

⁶ Jfr bestämmelserna om arvsdöttrar i Nu 27 och 36.

eller ock är det någon med kulten nära sammanhängande religiös idé, som uppbär ifrågavarande sociala stadgar.¹ Så i Nu 5, där lagen om för äktenskaplig otrohet misstänkt hustru synbarligen upptagits i P:s lagsamling, emedan den ansetts lämna ett bidrag till strävandet att på alla områden genomföra och bevara kultisk renhet. Så ock i Nu 27 och 36 genom föreskrifterna beträffande arvsdöttrar, vilka bestämmelser tydligen avse att förhindra ändringar i en gång uppdragna gränser mellan de olika stammarna: landet skall såsom heligt och Jahves egendom ej genom profana anstalter rubbas i sitt ursprungliga skick.² Denna tanke betonas framför allt i den i Hl inarbetade, under P:s inflytande tillkomna jubelårslagen.

Med P ha vi nått slutet av den utveckling, som Israels sociala lagstiftning genomgått. Dennas tidigare skede, inlett av Dk och företrädesvis representerat av Fb och Dt, har ådagalagt ett synnerligen märkbart socialt intresse, i det etiska krav av mångskiftande art och olikartade sociala företeelser, allteftersom kulturutvecklingen skred framåt och samhällslivet därmed småningom förändrades, gjorts till föremål för en ofta mycket ingående behandling. Även i Hl ha samma tendenser kunnat skönjas, medan därjämte nya synpunkter gjort sig gällande, vittnande om att de strävanden, som förut besjälat Israels lagstiftare, börjat länkas in på andra banor. Med Hs och framför allt P blev slutligen denna småningom fortgående förskjutning i det legislatoriska arbetets intressesfär fullt genomförd: en ensidigt utpräglad kultiskt-ritualistisk riktning fick överhand och lämnade nära nog helt ur räkningen det borgerliga livets gebit.

¹ HOLZINGER, a. a. s. 391; BAUDISSIN, Einl., s. 157.

² BAUDISSIN, a. st.

II

DE SOCIALA LAGARNA

TREDJE KAPITLET.

Familje- och personrätt.

I det gamla Israel spelade familjen en högst betydande roll, då den utgjorde den egentliga grundvalen för den mycket enkla samhällsbyggnaden. Den bland hebréerna rådande stamförfattningen vilade på familjen. Varje stam bestod av ett antal släkter och varje släkt åter av flera familjer.¹

Emellertid visa sig ofta dessa bildningar ingalunda vara bundna vid genom en bestämd terminologi uppdragna gränser, ty i detta hänseende råder ej sällan ett mycket växlande uppfattningssätt.² Än framträda hithörande begrepp i en mera vidsträckt bemärkelse, än åter är deras omfång betydligt mindre. Så finna vi, att i Israel begreppet familj understundom kan avse en vidare förväntskapskrets, närmast motsvarande vad som eljest plägar benämnas en släkt eller en stam, understundom åter betecknar en med våra föreställningar därom jämförlig, trängre sammanslutning.³ Någon av språket präglad speciell term för detta begrepp finnes ej, men i allmänhet synes man härför ha använt benämningarna בֵּית אִם och בֵּית אָב.⁴ Uttrycken erinra om de bland araberna för samma ändamål brukliga أهل och بيت⁵ och giva tillika en antydning om att, när det gäller den israelitiska familjen, dennas begrepp under alla förhållanden måste tilläggas en mera vidsträckt omfattning än den, som begreppet familj i modern mening äger. För israeliten

¹ Jfr WELLHAUSEN, Ein Gemeinwesen, s. 2 f.; VOLZ, Altert., s. 444 f.

² Jfr MERZ, Blutrache, s. 18 ff.; STAVE, Israel II, s. 3; PEDERSEN, Israel I—II, s. 25 f. Angående samma förhållande bland araberna se NÖLDEKE ZDMG 40, s. 176 f.; WELLHAUSEN, Skizzen IV, s. 19; PROCKSCH, Blutrache, s. 14 ff., 19 ff.

³ Jfr NOWACK, Arch. I, s. 300; MERZ, a. st.

⁴ NOWACK, a. st.; PEDERSEN, a. a. I—II, s. 28.

⁵ Jfr WELLHAUSEN, a. a. IV, s. 18, Ehe, s. 444; PROCKSCH, a. a. s. 19 ff.

utgjordes familjen närmast av dem, som räknades höra till hans hus, således icke blott hustru och onynda barn, utan även gifta söner, i all synnerhet om de fortfarande uppehöll sig på fädernegården, samt slavar och slavinnor.¹

Om således själva familjebegreppet i Israels litteratur ej är klart bestämt, finna vi där i stället något annat så mycket tydligare markerat. En stark känsla av familjens helgd och okränkbara värde genomgår denna litteratur från början till slut.² Israel står härutinnan över den härdvunna uppfattningen i t. ex. Grekland och Rom. Att detta rättsområde med dess oerhörda betydelse för folkets liv därför skulle i den sociala lagstiftningen vara representerat, är en självklar sak. Men märkvärdigt nog gör man den iakttagelsen, att hithörande bestämmelser, om den israelitiska slavrätten undantages, äro relativt få och avse att reglera endast vissa punkter i de rättsförhållanden, som falla inom familjens sfär. Olikheten med den babyloniska rätten är härvidlig påfallande. Hammurabis lag innehåller nämligen en mångfald bestämmelser i familjerättsligt hänseende, och särskilt ha frågor beträffande arvsrätten där blivit synnerligen noga beaktade. På grund av det oerhörda värde, som egendomen hade i ett kulturellt så högt stående samhälle som det babyloniska, var det nödvändigt, att de förmögenhetsrättsliga förhållandena inom familjen sorgfälligt ordnades, och detta förklarar, att CH kommit att få en familjerätt, som upptar nära nog femtedelen av dess samtliga lagar.

Söker man efter orsakerna till familjerättsliga frågors mera knapphändiga behandling i Israels lagstiftning, är det å ena sidan troligt, att lagstadgandena härutinnan en gång varit fullständigare men att sedermera åtskilliga av dem gått förlorade.³ Å andra sidan synes dock den israelitiska lagstiftningens torftighet i detta stycke ha hängt samman med Israels relativt enkla kulturförhållanden. Den gängse seden torde därför, med det enorma inflytande den understundom ägde, i allmänhet ha ansetts tillräcklig för att på

¹ Jfr ENGERT, *Ehe- u. Fam.recht d. Hebr.*, s. 6; PEDERSEN, a. a. I—II, s. 29 f.

² Jfr SELLIN, *Beiträge II*, s. 47 ff.; SMEND, *Rel.gesch.*, s. 166 f.

³ Jfr STAERK, *Deut.*, s. 53.

detta område fixera plikter och rättigheter.¹ Endast i de fall, där missförhållanden vunnit insteg eller där en högre rättsuppfattning började göra sig gällande, har lagstiftaren ingripit. En närmare undersökning av de familjerättsliga lagarna bekräftar detta och ådagalägger därjämte, att dessa, särskilt de från en senare tid, tyckas genomgående behärskas av tendensen att vilja arbeta för införandet av större social likställighet mellan man och kvinna i Israel.

§ 10. Äktenskapsrätt.

Den rättsbetraktelse, som gör sig gällande beträffande familjen och familjelivet, karakteriseras i allmänhet därav, att mannen är herren, husbonden, som äger tämligen oinskränkt bestämmanderätt över samtliga familjemedlemmar, men kvinnan däremot endast mannens egendom. Patriarkatet är här fullständigt genomfört. Seden och lagarna förutsätta det överallt som en bestående inrättning, även om spår av ett ursprungligt matriarkat från en äldre förhistorisk rättsperiod rätt allmänt antagas föreligga ännu i historisk tid.² Familjerätten har i Israel vid tiden för de äldsta lagsamlingarnas tillkomst säkerligen en lång utveckling bakom sig, varunder den hunnit genomlöpa skilda stadier av den förhistoriska rättsbildningen och nå fram till patriarkatets allenarådande herravälde. Också har först med den patriarkala perioden uppkomsten av en verklig familj möjliggjorts,³ då härigenom villkoret för dennas inre fasthet och stadga blev givet. På ett högst intensivt sätt präglar sedan detta system alla till familjerätten hörande frågor, dess verkningar kunna där spåras överallt och skapa genomgående den åskådning, som uppbär gängse sedvänjor på detta område. Ur patriarkatets centrala tanke om familjefaderns absoluta makt över de sina och därför ock frihet att helt förfoga över kvinnan såsom sin egendom dragas alla konsekvenser inom ifrågavarande rättsgebit.

¹ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 341; JOUANEN, *Aperçu sur les lég. de l'Anc. T.*, s. 13 f.

² NOWACK, a. a. I, s. 153; BERTHOLET, *Stell.*, s. 57 f.; BUHL, *Die soc. Verh.*, s. 28 f.; ENGERT, a. a. s. 8 ff.; LÖHR, *Kulturentw.*, s. 52. Jfr dock KÖNIG, NKZ 1903, s. 635 ff., där förekomsten av matriarkat i förhistorisk tid bestrides.

³ ENGERT, a. a. s. 26.

1. Äktenskaps ingående.

Om själva formen för äktenskaps ingående lämnas inga direkta föreskrifter. Lagstiftningen förutsätter här endast vad som var gammal sed och har aldrig något att invända däremot, utan synes snarare sanktionera denna genom en och annan därtill sig anslutande bestämmelse. Äktenskapet kom till stånd genom köp, och det egentligen konstituerande för detsamma tyckes efter källornas antydningar helt enkelt ha varit, att till brudens fader eller, om denne ej levde, till hennes bröder erlades den bestämda köpesumman, מָהַר, varpå brudgummen hemförde bruden såsom sin lagligen förvärvade egendom och hon därmed helt och hållet övergick till hans släkt.

Emellertid känner lagen till trolovningen som en äktenskapets fullbordan förberedande akt (Ex 22: 15; Dt 20: 7; 22: 23, 28). Den egentliga innebörden av denna akt och med densamma följande förpliktelser och rättigheter framgå dock ej närmare vare sig av lagarnas föreskrifter eller av källornas skildringar av gällande sed i detta fall. Sannolikt är, att även i Israel, liksom i allmänhet i familjerättens historia,¹ genom trolovningen grundades ett fastare förhållande mellan kontrahenterna, den blev ett slags initiationsakt till det fullbordade äktenskapet och var att betrakta som ett påbegynt äktenskap.² Så var även fallet bland araberna.³ Liksom på andra håll avslöts trolovningen säkerligen också i Israel genom köpefördragets ingående, vare sig därvid מָהַר helt eller blott delvis blivit erlagd, och den gav därigenom mannen rättsligt grundade anspråk på den tillämnade bruden.⁴ För en fullständig äktenskaplig förbindelse däremot erfordrades utom köpesummans betalande deductio in domum och copulatio carnalis, för vilket i Israel בֵּית אִשָּׁה är den brukliga terminus technicus.⁵

¹ POST, Studien, s. 160, Grundriss I, s. 305 ff., II, s. 55 f.

² DRIVER, Deut, s. 257; LÉVY, La famille d. l'ant. isr., s. 157. Jfr beträffande nuvarande Palestina KLEIN, ZDPV 6, s. 89 f.; BAUER, Volksleben, s. 101.

³ SMITH, Kinship, s. 78 f.; WELLHAUSEN, Ehe, s. 480 f.

⁴ BENZINGER, Arch., s. 106.

⁵ WELLHAUSEN, a. a. s. 444; GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 86; NEUBAUER, Beitr. z. Gesch. d. bibl.-talm. Eheschliessungsrechts I, s. 39.

Inför lagen synes trolovningen ha ägt en stor rättsligt bindande kraft,¹ då förförelse av trolovad jungfru betraktades som äktenskapsbrott och beivrades långt mera eftertryckligt än ett mot icke trolovad begånget brott av samma art, vilket gällde som en ingalunda så svår egendomsförbrytelse (Ex 22: 15 f.; Dt 22: 22—29).² Trolovningen gav alltså mannen full garanti för att hans tilltänkta brud icke kunde knyta förbindelser på annat håll utan att drabbas av det strängaste straff. På samma gång fordrar lagen också bestämt vid trolovningens ingående jungfrulig renhet, ett oeftergivligt villkor även hos många andra folk,³ i det kvinnan straffas med döden, om hon efter äktenskapets ingående befinnes härutinnan hava förbrutit sig (Dt 22: 20 f.).

Trolovningen utgjorde således en äktenskapets inaugurationsakt, då den äktenskapliga förbindelsens konstitutiva element, den brudens familj tillkommande köpesumman, genom ömsesidig överenskommelse fastslogs. Att, såsom man emellanåt velat göra,⁴ reducera begreppet מוֹדָר till något slags morgongåva eller dylikt strider emot källornas tydliga vittnesbörd.⁵ Överallt betecknar det en köpesumma, vars erläggande är ett *conditio sine qua non* för att äktenskapet skall komma till stånd. Att därjämte skänker till bruden resp. hennes föräldrar eller bröder plägade förekomma, är också betygat, men dessa äro i sådant fall att betrakta som mera frivilliga åtgärder vid sidan av de före äktenskapets ingående nödvändiga köpeförhandlingarna och få ingalunda sammanblandas med מוֹדָר.⁶ Detta begrepps uppenbara karaktär av ren köpesumma bestyrkes ytterligare därav, att denna ibland synes ha kunnat ersättas med ett visst kvantum arbete, varigenom friaren liksom tjänade in det brudpris, som han på annat sätt ej lyckats hop-

¹ ENGERT, a. a. s. 87; COOK, ERE I s. 136. Så även i talmudisk rätt (Duschak, Eherecht, s. 45 f.; KRAUSS, Talm. Arch. II, s. 36).

² DILLMANN, Ex-Lv, s. 265; DRIVER, a. st.; ENGERT, a. a. s. 87. Likaså straffades enligt Talmud sedlighetsbrott mot förlovad kvinna med döden (DUSCHAK, a. st.; KRAUSS, a. st.).

³ POST, Studien, s. 159.

⁴ SAALSCHÜTZ, Das Mos. Recht, s. 735 f.; HAMBURGER, Real-Encyclop. I, s. 256, II, s. 1227 f.; EBERHARTER, Ehe- u. Fam.recht d. Hebr., s. 111 ff.

⁵ ENGERT, a. a. s. 22 f.

⁶ NOWACK, Arch. I, s. 155.

bringa.¹ Ej ovanligt var dessutom, att fadern utan att kräva מוֹרֵר bortgav sin dotter åt den, som utfört någon om framstående duglighet vittnande bedrift.²

Att denna uppfattning av begreppet מוֹרֵר är den riktiga, framgår likaledes av de förut omnämnda lagstadgandena om förförelse av icke trolovad jungfru (Ex 22: 15 f.; Dt 22: 28 f.), vilka båda ålägga den skyldige att äkta den av honom förförda. Som villkor för äktenskapet sättes uttryckligen betalande av מוֹרֵר,³ vilket tillika av Fb framställles som allmänt vedertagen sed (Ex 22: 16), varvid dock enligt Fb den fordrade köpesumman erlægges såsom böter, om den förförda flickans fader vägrar sitt tillstånd till äktenskap. Medan vidare Fb icke närmare fixerar storleken av själva beloppet, utan tydligen vill låta gällande praxis här vara avgörande, är detta i Dt fastställt till 50 siklar. Förmodligen anges härmed ett slags genomsnittsvärde eller möjligen ett minimum, då brudpriset säkerligen växlade alltefter brudgummens ekonomiska möjligheter och den tillämnade brudens större eller mindre företräden.⁴ Dessa föreskrifter äro alltså belysande så till vida, som de ge en inblick i lagens ställning till själva sättet för äktenskapets ingående och därvid bekräfta den ovan förfäktade åsikten om betydelsen av ordet מוֹרֵר, varjämte även brudprisets ungefärliga storlek blir oss bekant.

I jämförelse med dessa ytterst knapphändiga antydningar i Israels lagstiftning har den babyloniska rätten på detta område relativt fullständiga bestämmelser, vilka i flera avseenden erinra om i Israel gällande sed. Äktenskapet avslutas enligt CH även i Babylonien genom köp med förlovning som en inledande akt,

¹ NOWACK, a. st.; ENGERT, a. a. s. 23; LÉVY, a. a. s. 167. Gn 29: 20, 27. Jfr Ex 2: 21. Om samma förhållande i nuvarande Palestina jfr BALDENSPERGER, PEFAQ 1901, s. 76; BURCKHARDT, Reisen in Syrien, Palästina 1, s. 464 f. samt om tjänstäktenskap som allmän rättshistorisk företeelse se POST, a. a. s. 217 f.; WILUTZKY, Vorgesch. d. Rechts 1, s. 183 f.; WESTERMARCK, Hist. of Hum. Marr., s. 390 ff.; FRAZER, Folk-Lore II, s. 342 ff.

² Jos 15: 16; Dm 1: 12; 1 S 17: 25; 18: 25 ff.; 2 S 3: 14.

³ Så även av Dt, ehuru själva ordet där ej förekommer (jfr DRIVER, a. a. s. 258).

⁴ DRIVER, a. st.; BENZINGER, Arch., s. 106; LÉVY, a. a. s. 167. Så även i nuvarande Palestina (jfr BALDENSPERGER, PEFAQ 1894, s. 133, BAUER, a. a. s. 101) och bland araberna (BURCKHARDT, Bem., s. 215 f.).

medförande vissa förpliktelser (§ 159—161). Men det får rättsligt bindande kraft först genom ett i samband härmed i laga ordning ingånget fördrag (§ 128), som förnämligast torde ha reglerat de förmögenhetsrättsliga förhållandena kontrahenterna emellan.¹ CH skiljer noga mellan det erlagda brudpriset (tirchatu), vars normalbelopp synes uppgå till en mina (§ 138 f.), frivilliga gåvor till bruden från brudgummen (nudunnu) och av hennes familj såsom skänk lämnad hemgift (sheriqtu).² Praxis har troligen ofta varit, liksom sannolikt även i Israel, att köpesumman av brudens familj överlämnades åt henne såsom ett slags hemgift.³ Intressant är att se, hur sheriqtu uteslutande betraktas som kvinnans egendom och hur denna synpunkt ligger till grund för ytterligare bestämmelser om dess disponerande vid dödsfall, skilsmässa o. s. v. (§ 171 f.; 162, 167, 173 f., 163 f.; 137 f., 142, 149). Slutligen må märkas, att mannen, om hustrun dör barnlös, är berättigad att av svärfadern återfå brudpriset, emedan äktenskapet i detta fall anses förfelat, varjämte samtidigt hemgiften skall återställas till hustruns familj (§ 163 f.).

Det kunde vid första påseendet tyckas, som om den i Israel brukliga, av lagen sanktionerade formen för knytande av äkten-skapliga förbindelser vore för kvinnan djupt förnedrande: man köpte henne som en annan handelsvara. Så ter den sig också, om man värdesätter den efter vår tids sätt att känna och tänka. Emellertid måste en uråldrig institution som köpäktenskapet betraktas och bedömas med uteslutande hänsyn till de folks sociala och kulturella nivå, bland vilka den vunnit burskap, och då kommer den att framstå i en annan dager.

Såsom en snart sagt över hela världen utbredd företeelse⁴ blir köpäktenskapet ett naturligt led i den rättshistoriska utvecklingen. Hos de gamla araberna t. ex. gällde det som allmänt vedertagen sed,⁵ vilken ännu i våra dagar fortlever bland såväl beduiner som

¹ JOHNS, Bab. a. Assyr. Laws, s. 117; COOK, Laws of Moses, s. 81 f.; OETTLI, Ges. Ham:s, s. 12; JEREMIAS, Moses u. Ham., s. 9 f.

² COOK, a. a. s. 77 f.

³ OETTLI, a. a. s. 13; COOK, a. a. s. 82 f.

⁴ POST, a. a. s. 175; WESTERMARCK, a. a. s. 392 ff.

⁵ Jfr SMITH, a. a. s. 78 ff.; JACOB, Beduinenleben, s. 57; WILUTZKY, a. a. 1, s. 172.

fellaher.¹ Men det måste betonas, att köpaktenskapet tillika innebär ett avgjort framsteg i utvecklingen,² varigenom rovåktenskapet åtminstone principiellt blivit en övervunnen ståndpunkt. Sistnämnda institution, vilken sannolikt förekommit även i Israel i äldsta tid,³ liksom den bland araberna varit mycket vanlig på ett tidigare utvecklingsstadium,⁴ visar sig dock ganska ofta fortfarande existera samtidigt med brudköpet.⁵ Spår av densamma föreligga till och med i Israels lag i föreskriften om äktenskap med i krig fången kvinna (Dt 21: 10—14),⁶ varvid likväl är att märka, att det i detta fall är fråga endast om kvinnor av främmande nationalitet. Här torde emellertid förefinnas en rest från rovåktenskapets förekomst under en tidigare epok i Israel, varemot ovan berörda stadganden om förförd jungfru tydligen giva vid handen, att lagen ej tillåter äktenskap genom röveri av stamfränder.⁷

Om nu också köpaktenskapet i många fall hos folk med låg civilisation antagit tämligen fränstötande former,⁸ ja, till och med i det gamla Babylon trots dess höga kultur, där man tillställde en formlig auktion på de giftasvuxna flickorna,⁹ visar det sig dock å andra sidan, att det ofta baseras på djupare liggande grunder, varigenom det erhåller sin helt naturliga förklaring. Så t. ex. hos greker och romare,¹⁰ så ock i Israel. Aldrig får det där karaktären av något förödmjukande eller förnedrande, utan det vittnar avgjort om ett mera fortskridet utvecklingsstadium i familjerättsligt hänseende. Köpet ansågs motiverat därmed, att kvinnans familj genom giftermålet blev berövad en värdefull arbetskraft, som kom mannen och hans släkt till godo och för vilken denne genom

¹ BURCKHARDT, Bem., s. 216; MUSIL, Ar. Petr. III, s. 180 f., 184 f.; KOHLER, ZVRW 5, s. 357 ff.; KLEIN, ZDPV 6, s. 89 f.

² ENGERT, a. a. s. 26; COHN, Ges. Ham's, s. 19.

³ ENGERT, a. a. s. 18 ff.; BERTHOLET, a. a. s. 59; LÖHR, Kulturentw., s. 57.

⁴ SMITH, a. a. s. 72 ff.; WELLHAUSEN, a. a. s. 435 f.; KOHLER, ZVRW 8, s. 241.

⁵ POST, a. a. s. 138, 147 ff., Grundriss I, s. 271 f.

⁶ LÉVY, a. a. s. 150; BERTHOLET, a. st. Jfr även Dt 20: 14 ff. samt Dm 5: 30; 21: 20 ff.

⁷ Jfr BERTHOLET, a. st.; NEUBAUER, a. a. I, s. 31.

⁸ POST, Studien, s. 175 f.

⁹ WILUTZKY, a. a. I, s. 164.

¹⁰ WILUTZKY, a. a. I, s. 162 f.

erlagd מֶרֶר var förpliktad att lämna fullgiltig ersättning.¹ Denna föreställning om vederlag för den förlust, som brudens släkt genom äktenskapet gjorde, var och är inom skilda rättsområden mycket vanlig,² och blev ersättningen blott rikligt tilltagen, kunde den tillika medföra en rätt betydande vinst. Hos de gamla araberna plägade man vid dotterns födelse lyckönska fadern till den tillökning i hans förmögenhet, som framtiden genom en dylik händelse ställde i utsikt för honom.³

Emellertid är härmed icke sagt, att i Israel kvinnan vid äktenskaps avslutande genomgående nedsattes till något så opersonligt som en för familjens bestånd nödvändig arbetskraft, ehuru även denna synpunkt gör sig gällande. Hon får där ett högre personligt värde och en långt betydelsefullare uppgift: hon är till för släktets fortplantning. Medan lagen värdesätter en slav till 30 siklar (Ex 21: 32), anses däremot 50 utgöra ett normalt tilltaget brudpris.⁴ Det är således här fråga om något annat än allenast en ren taxering av kvinnans arbetskraft, då ju i motsatt fall מֶרֶר borde ha satts långt lägre. I samma riktning pekar även den emellanåt skönjbara tendensen att betaga מֶרֶר dess sken av kontant betalning för ett köpobjekt, i det man sökte ge brudpriset karaktären av en skänk till bruden eller hennes föräldrar eller bröder⁵ och då det ofta synes ha varit sed, att מֶרֶר av brudens fader lämnats åt henne såsom gåva.⁶ Brudköpet undergår ofta denna förvandling,⁷ så även hos araberna.⁸

Det kan således på fullgoda skäl påstås, att Israels lagstiftning, om den än godkänner köpäktenskapet, ej vill se däri en blott och

¹ NOWACK, a. a. I, s. 155.

² POST, a. a. s. 181; WESTERMARCK, Ur sedernas historia, s. 20.

³ SMITH, a. a. s. 78; FREYTAG, Einl., s. 204. Jfr angående nuvarande Palestina KLEIN, ZDPV 4, s. 63.

⁴ Se ovan s. 114.

⁵ Jfr Gn 24: 53. GUNKEL, Gen., s. 258; ENGERT, a. a. s. 25; FREUND, Ehegüterrecht, s. 23 ff.

⁶ Jfr Gn 31: 14—16. COOK, a. a. s. 83; VOLZ, Altert., s. 335 f.; LÖHR, a. a. s. 58; PROCKSCH, Gen., s. 348. Även inom islamsk rätt plägar köpesumman ofta tillfalla kvinnan (KÖHLER, ZVRW 5, s. 358 f.).

⁷ POST, a. a. s. 174, 176, 178.

⁸ BURCKHARDT, a. a. s. 88; WELLHAUSEN, a. a. s. 434 f.; BUHL, Muh., s. 55.

bart affärsmässig uppgörelse om ett köp. Gällande sed tyckes ge stöd åt detta, och lagar, som i det följande komma att behandlas, skola ytterligare ådagalägga lagstiftningens strävan att höja och betrygga kvinnans värde inom äktenskapet. Man finner också talrika bevis på att hennes personliga egenskaper skattas högt och att hon tack vare dessa synes ha i stort sett intagit en aktad och ansedd familjerättslig ställning.

2. Bigami.

De rådande rättsförhållandena inom äktenskapet ha emellertid särskilt i tvenne avseenden kommit att försätta den israelitiska kvinnan i ett mindre gynnsamt läge. Mannen ägde rätt att efter gottfinnande inlåta sig i polygamiska förbindelser, och han hade därjämte frihet att nästan utan vidare upplösa äktenskapet. Lagstiftningen har tydligen haft öppen blick för de missförhållanden, som härav följde, och sökt råda bot för dessa i den utsträckning det var möjligt att i opposition mot fast inrotade sedvänjor införa nya ordningar.

Patriarkatet hade, såsom förut antytts, i Israel i historisk tid blivit den fasta grund, på vilken hela familjelivet vilade. Om också häri låg ett oundgängligt villkor för skapandet av mera stabila inrättningar inom familjerättens gebit,¹ kom dock till en början den patriarkala idéns konsekventa genomförande ingalunda att verka befrämjande för en utveckling hän emot ett monogamiskt äktenskap som en allenarådande institution.² Utgår man nämligen från patriarkatets innebörd, att familjefadern har oinskränkt makt över allt, som hör till familjens rättssfär, att detta betraktas som hans egendom och att kvinnan härvidlag ej intar någon särställning, blir polygamien därav endast en helt naturlig konsekvens.³ Mannen kan efter behag utvidga området för denna sin äganderätt, och det hävdvunna köpäktenskapet sätter honom i stånd till att skaffa sig så många hustrur han önskar, blott han förmår erlagga pliktskyldigt brudpris och sörja för deras underhåll. Baserad på

¹ ENGERT, a. a. s. 26.

² Jfr WILUTZKY, a. a. 1, s. 186.

³ WELLHAUSEN, a. a. s. 448; NOWACK, a. a. I, s. 158.

denna grundförutsättning, blir polygamien en företeelse, som vi finna utbredd över hela världen,¹ och Israel utgör härvid intet undantag.² Dess historiska källor betyga de polygamiska förbindelsernas täta förekomst, och lagarna förutsätta med tyst gillande eller ogillande detta förhållande såsom varande gängse sed³ utan att göra något uttalande i den ena eller den andra riktningen.

Emellertid kom polygamien att praktiskt taget i Israel betydligt inskränkas. Förmögenhetsförhållandena medgävo ej vem som helst att bestå sig med flera hustrur, då dessas förvärvande och underhåll var förenat med stora utgifter, och det synes endast ha varit de rika och förnåma, som kunde tillåta sig en dylik lyx. Medan därför ett talrikt harem omnämnes blott hos konungar och furstar, var sannolikt det vanliga, att en israelit med en genomsnittsförmögenhet jämte sin hustru hade endast en konkubin, vadan alltså bigami blev det normala.⁴ Särskilt var detta förhållandet vid inträffande barnlöshet i äktenskapet,⁵ varjämte även behovet av ytterligare arbetskraft torde ha spelat in.⁶ Polygami blev således i Israel liksom på så många andra håll mestadels en företrädesrätt, som endast en större rikedom kunde skänka,⁷ varemot de monogamiska eller bigamiska förbindelserna vanligen blevo de mindre bemedlade förbehållna. Så är förhållandet ännu i dag i Palestina⁸ liksom över huvud i den muhammedanska världen.⁹ Dock synes man ofta inskränka sig till endast en hustru, även

¹ POST, Grundriss I, s. 60; WILUTZKY, a. a. I, s. 187.

² NOWACK, a. st.

³ Jfr BENZINGER, Arch., s. 104.

⁴ NOWACK, a. st.; BENZINGER, PRE 5, s. 743; BERTHOLET, Kulturgesch. s. 108 f.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 159. Jfr Gn 16: 1 ff.; 1 S. 1: 2.

⁶ BENZINGER, Arch., s. 105.

⁷ Jfr POST, a. a. I, s. 60 f.; WILUTZKY, a. a. I, s. 186.

⁸ BAUER, a. a. s. 114; jfr BALDENSPERGER, PEFQ 1894, s. 131; 1899, s. 139; 1900, s. 190.

⁹ ROBERTS, Fam.recht im Qorân, s. 9. I förislamsk tid hade var och en så många hustrur han ansåg sig kunna underhålla (FREYTAG, Einl., s. 205), men Muhammed inskränkte de lagliga hustrurnas antal till fyra (Sura 4: 3). Dessutom får en muhammedan efter behag använda sina slavinnor till konkubiner (jfr ROBERTS, a. a. s. 5 ff.).

där de ekonomiska betingelserna för polygami mycket väl finnas.¹

Det kan således konstateras, att i Israel vid sidan av monogamiska förbindelser polygamien allt fortfarande lever kvar,² endast underkastad de inskränkningar, som den enskildes förmögenhet uppdrager för honom. Ett sådant förhållande är mycket vanligt i den rättshistoriska utvecklingen.³ Men fastän på detta sätt det monogamiska äktenskapet praktiskt kommer att erhålla en rätt betydande omfattning, är det dock ofta blott en av ekonomiska skäl framkallad nödvändighet, som ger anledning därtill. En lång utveckling återstår ännu, innan denna form av äktenskap för det allmänna medvetandet framstår som den enda moraliskt tillåtna.⁴

Såsom ovan påpekats, innehåller Israels lagstiftning intet stadgande om huruvida äktenskapet bör vara en polygamisk eller monogamisk förbindelse. Dock kan man i flera av dess föreskrifter märka en tendens till att inskränka polygamien till förmån för en monogamisk karaktär hos äktenskapet⁵ och att förebygga missförhållanden, som polygamien otvivelaktigt måste föra med sig.

Redan Fb har haft en tydlig känsla av de olägenheter, som ett yppigt florerande konkubinväsende kunde innebära för de härvidlag så gott som rättslösa kvinnorna (*Ex. 21: 7—11*). Den lämnar därför en till konkubin avsedd kvinna tillbörligt skydd för godtycklig behandling av hennes herre genom att pålägga denne vissa med konkubinförhållandet följande förpliktelser.⁶ Därjämte föreskrives, att antagandet av ytterligare en konkubin ej får medföra någon minskning i den förras kost, beklädnad och äktenskapliga rätt. Säkerligen måste denna lag ha i någon mån förhindrat en alltför omfattande polygami genom att ha uppdragit

¹ Jfr BURCKHARDT, *Bem.*, s. 86; MUSIL, a. a. III, s. 207; BALDENSPERGER, *PEFQ* 1900, s. 190; ROBERTS, a. st.

² LÉVY, a. a. s. 154.

³ Jfr POST, *Geschl.gen.*, s. 27; FRIEDRICHS, *ZVRW* 10, s. 270 f.; WILUTZKY, a. a. I, s. 205.

⁴ WILUTZKY, a. a. I, s. 187.

⁵ ENGERT, a. a. s. 27.

⁶ Se härom närmare i § 12: 2, där ifrågavarande lag utförligare behandlas.

vissa gränser för den äganderätt, som mannen i detta fall var van att oinskränkt få göra bruk av.¹

Likaledes söker den i Dt meddelade konungalagen² här reglerande ingripa, ehuru inom en mycket begränsad sfär. Den innehåller nämligen bestämmelsen, att konungen ej får förskaffa sig ett stort harem, varvid motiveringen är religiös: det kunde föranleda avfall från Jahve (*Dt 17: 17*). Lagen har tvivelsutan här i åtanke det fördärvliga inflytande, som åtskilliga konungars talrika polygamiska förbindelser utövat såväl politiskt som religiöst, och vill därför åstadkomma inskränkningar i det med hovhållningen förbundna haremslivet.

Även de missförhållanden, som polygamiska eller bigamiska förbindelser merendels skapa inom familjen, äro föremål för lagstiftningens uppmärksamhet. Visserligen voro de israelitiska kvinnor av fri börd, som en man genom erlagt brudpris förvärvat till hustrur, i rättsligt hänseende sinsemellan likställda.³ Men faktiskt kom saken rätt ofta att te sig annorlunda. Det var nog ej ovanligt, att en av dem erhöll ett visst företräde och att därigenom jämlikheten blev högst illusorisk.

Dt avser detta förhållande, då den i en lagbestämmelse förutsätter, att av tvenne hustrur den ena blivit av mannen 'älskad', אהובה, den andra däremot 'försmädd', שנואה (*Dt 21: 15—17*). Att härvid är fråga om en i orienten mycket vanlig företeelse,⁴ framgår bland annat av den i flera semitiska dialekter använda beteckningen för den senare antagna hustrun och den likartade grundbetydelse, som den överallt har. Det är det hebreiska צרה, 'fiende' (av rad. צרר 'giva någon en fiende'),⁵ vars motsvarighet är det arabiska صرة.⁶ Den senare hustrun är således betraktad som en av den

¹ Jfr JOUANEN, a. a. s. 14 f.

² Se härom i § 21.

³ BENZINGER, a. a. s. 104.

⁴ BALDENSPERGER, PEFAQ 1899, s. 139; 1900, s. 189; GUNKEL, Gen., s. 332. Gn 29: 30 f.; jfr 1 S 1: 1—8.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 159; BERTHOLET, Deut., s. 67; GESENIUS-BUHL, Handw. b., s. 689, 691.

⁶ Jfr LANE, Arabic-English Lexicon, Book I, s. 1776; WELLHAUSEN, Ehe, s. 448 f.; LAGARDE, Nachr. d. Ges. d. Wiss. zu Gött. 1882, s. 395 ff. samt angående samma förhållande i nuvarande Palestina BALDENSPERGER, PEFAQ 1901, s. 263.

förre högst ogärna sedd konkurrent och som en väsentlig anledning till split och söndring inom familjen. Man kunde ju möjligen ha väntat, att Dt i här angivna lagbestämmelse skulle ha vänt sig emot själva förbindelsen i fråga och förbjudit bigami. Men den gör ej så. Helt visst hade detta varit ett tämligen fruktlöst försök, då den gamla seden härutinnan hade alltför starka rötter, varjämte troligen även för Dt en bigamisk förbindelse kommit att framstå som en nödfallsutväg, om äktenskapet var barnlöst. Dess lagstadgande inskränker sig därför till att förhindra ett med ovan berörda missförhållande sammanhängande eventuellt intrång på den förstfödde sonens rättigheter genom föreskriften, att den förstföddes arvslott skall tillfalla honom oavkortad, även om hans moder är av fadern försmådd.

I övrigt meddelas inga föreskrifter i syfte att begränsa polygami eller bigami eller undanröja därmed förbundna olägenheter. Anmärkningsvärt är, att ordet שֵׁנִי, som synes vara en vanlig beteckning för konkubin och ej är av semitiskt ursprung,¹ icke förekommer i lagstiftningen. Kanske skulle man kunna häri se ett visst ogillande av vad som var allmänt vedertaget bruk och växt sig så fast, att någon lagstiftningsåtgärd i detta fall knappast kunde ha utsikt till framgång.

Medan således Israels lagar förutsätta polygamien och göra obetydliga försök till dess stävande, har den babyloniska rätten en annan ståndpunkt. CH känner i regel blott det monogamiska äktenskapet.² Några undantag finnas dock, såsom om hustrun är behäftad med svår sjukdom, i vilket fall mannen kan få taga sig ännu en, dock med skyldighet att sörja för den förras underhåll (§ 148). Likaså medgives i händelse av barnlöshet en bihustru, för så vitt ej hustrun lämnar mannen sin slavinna och denna skänker honom barn (§ 144 f.). Bihustrun har visserligen icke en hustrus fulla rättigheter (§ 145), men hennes barn anses som äkta, och mannen har i händelse av skilsmässa mot henne vissa förpliktelser (§ 137).³

¹ Jfr STUBBE, Die Ehe im alt. Test., s. 36; NOWACK, a. a. I, s. 159; GESENIUS-BUHL, a. a. s. 636.

² Jfr JOHNS, a. a. s. 134 f.; COOK, a. a. s. 112 ff.; KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 121.

³ KOHLER u. PEISER, a. st.

Den babyloniska rättsutvecklingen uppvisar alltså ett tydligt framsteg framför den israelitiska, i det äktenskapets monogamiska karaktär upprätthålles och de medgivna undantagen betraktas endast som nödfallsutvägar och i denna egenskap mycket noga fixeras. Man får emellertid härav icke draga den slutsatsen, att den babyloniska rättsbetraktelsen skulle i detta stycke röja en högre sedlig uppfattning än den hebreiska. Ty även om det monogamiska äktenskapet fasthålles som regel, medgivnas dock bihustrur i vissa fall, och dessutom har mannen oinskränkt rätt till förbindelser utom äktenskapet. Det kan således ej sägas, att för CH monogamien är den enda moraliskt tillåtna formen för äktenskaplig förbindelse, och det synes ingalunda ha varit motiv, framsprungna ur en högre sedlig åskådning, som skapat hit-hörande babyloniska föreskrifter.¹ Dessa sammanhänga tvivels-utan med det babyloniska samhällets kulturella beskaffenhet, och det är för visso även här liksom på andra rättsområden förmögenhetsrättsliga intressen, som spelat den väsentligaste rollen vid förevarande bestämmelsers tillkomst.²

3. Äktenskapsskillnad.

Den andra punkten, där de äktenskapliga rättsförhållandena mycket väl behövde korrigeras genom en allmän lags föreskrifter, var skilsmässofrågan.

Även här har vedertagen sed direkt framgått ur det patriarkala systemet. Utövar den därmed givna uppfattningen ett dominerande inflytande på själva sättet för ingående av äktenskap liksom även på frågan om dettas monogamiska eller polygamiska beskaffenhet, gör den det i lika hög grad, när det gäller de betingelser, under vilka ett äktenskap får upplösas. Den på patriarkatets idé grundade seden ger mannen oinskränkt rätt till skilsmässa utan några som helst hans frihet begränsande villkor, medan däremot hustrun blott har att foga sig häri och dessutom saknar varje möjlighet att mot mannens vilja få till stånd en av henne påyrkad upplösning av äktenskapet.³ I skilsmässans begrepp låg ju för

¹ Jfr NEUBAUER, a. a. I, s. 18 not 5.

² HOLZINGER, ZAW Beih. 27, s. 229.

³ AMRAM, Jew. Law of Divorce, s. 24, 32.

öfrigt ingenting annat, än att mannen frivilligt avstod från äganderätten till vad han själv förvärvat och vad han såsom egendoms-herre ansåg sig kunna efter behag disponera över.¹ Och från kvinnans synpunkt innebar äktenskapsskillnad i äldsta tid endast, att hon blev fri från mannens potestas och i stället åter sattes under sin egen familjs förmynderskap, vilket hon vid giftermålet lämnat.² Där köpäktenskapet är genomfört, måste en sådan åskådning rörande skilsmässa utbilda sig, och då detta sätt för äktenskapets ingående tenderar att fortfarande hålla kvinnan nere på en låg nivå såsom mannens egendom utan några nämnvärda rättigheter, är det en helt naturlig sak, att dessa ej bliva större vid äktenskapets upplösning, än de varit, då det en gång avslöts.³

Mannens oinskränkta rätt till skilsmässa och kvinnans maktlöshet i detta fall var således en tämligen självklar sak på det rättsstadium, där äktenskapet ingicks genom köp.⁴ Bland orientens folk var denna uppfattning synnerligen vanlig i äldsta tid,⁵ om ock kvinnan understundom icke lämnats alldeles rättslös, såsom i den äldre babyloniska rätten, där såväl CH⁶ som andra urkunder från den första dynastien⁷ betyga detta. Däremot synes man bland araberna ha hävdad mannens absoluta frihet att annullera äktenskapliga förbindelser, varvid ej ringaste hänsyn togs till hustruns krav.⁸ Han behövde endast utan att angiva några skäl uttala den övliga skilsmäsoformeln: 'du är skild', och sedan denna ytterligare två gånger upprepats, var skilsmässan definitiv.⁹ En

¹ BENZINGER, a. a. s. 109.

² WILUTZKY, a. a. I, s. 210.

³ Jfr WILUTZKY, a. a. I, s. 211.

⁴ WILUTZKY, a. a. I, s. 213.

⁵ KOHLER, ZVRW 8, s. 248; WILUTZKY, a. a. I, s. 212.

⁶ Se det följande s. 133 f.

⁷ MEISSNER, Beiträge, s. 14. Hos de gamla sumererna har tydligen kvinnan i detta fall behandlats hårdare (jfr OPPERT et MÉNANT, Docum. jurid., s. 61; KOHLER u PEISER, a. a. I, s. 133, 136).

⁸ BURCKHARDT, a. a. s. 89; WELLHAUSEN, a. a. s. 449, 452.

⁹ WELLHAUSEN, a. a. s. 452. Likaså har enligt muhammedansk rätt mannen härvidlag så gott som oinskränkt frihet (ROBERTS, Fam.recht im Qorân, s. 15 ff.; KOHLER, Rechtsvergl. Studien, s. 49 ff.; FEDER, Die Welt des Islams I, s. 9 ff.). Om dylikt förhållande bland de nuvarande fellaherna i Palestina jfr BALDENSPERGER, PEFQ 1900, s. 176.

intressant bekräftelse på arabens handlingsfrihet i detta stycke lämnar oss en ofta använd edsformel, varigenom man förpliktade sig att bl. a. bortstöta sin hustru, om eden icke hölls.¹ Dock låg förmodligen åtminstone någon garanti gent emot alltför obefogade skilsmässor däri, att köpesumman för bruden i allmänhet ej återbetalades, utom för den händelse hon själv eller hennes egen släkt varit den direkta orsaken till äktenskapets upplösning,² liksom släkten även synes ha kunnat lämna kvinnan ett visst skydd, om den var mäktig och ansedd.³

På samma sätt var också bland hebréerna mannens obegränsade skilsmässorätt allmänt erkänd. Den betraktades av de gammaltestamentliga källorna som ett faktum, som man utan vidare räknade med, och deras antydningar giva vid handen, att de äktenskapliga förbindelserna, särskilt i äldre tid, ofta måste ha vilat på rätt lösa grunder. En till konkubin avsedd kvinna fick ej av sin herre säljas, även om han icke ingått förbindelse med henne (Ex 22: 8).⁴ Sannolikt var mannen då också förhindrad att sälja sin hustru,⁵ något som ej heller den arabiska rätten medgav.⁶ Men för övrigt torde han ha ägt den största frihet, och en av honom uttalad skilsmäsoformel var säkerligen även här i äldre tid tillräcklig för äktenskapets upplösning.⁷ Väl hände ej sällan, att på grund av skilsmässa ett spänt förhållande mellan båda kontrahenternas släkt inträdde, och häri låg nog också en viss skranka för mannens godtycke i detta fall.⁸ Om mannen därjämte även i Israel, liksom i den babyloniska rätten,⁹ efter skilsmässan var underkastad några förmögenhetsrättsliga förpliktelser, avseende att lämna kvinnans familj gottgörelse, kan ej med säkerhet avgöras,

¹ SMITH, Kinship, s. 77; WELLHAUSEN, a. a. s. 449.

² WELLHAUSEN a. st.

³ WELLHAUSEN, a. a. s. 450.

⁴ Se härom i § 12: 2.

⁵ FREUND, a. a. s. 22.

⁶ WELLHAUSEN, a. a. s. 449. Enligt gammalbabylonisk rätt kunde mannen sälja sin trätgiriga hustru (MEISSNER, a. a. s. 6).

⁷ BENZINGER, Arch., s. 109.

⁸ NOWACK, a. a. I, s. 160; jfr PEDERSEN, a. a. I—II, s. 43.

⁹ MEISSNER, a. a. s. 14; CH § 137 f., 142, 149.

men det förefaller alls icke otroligt, att så förhållit sig.¹ Kvinnans ställning i detta avseende måste dock under alla omständigheter betecknas som synnerligen vanskelig, och behovet av en förändring härutinnan var tvivelsutan rätt kännbart.

Man hade kunnat vänta, att, då Israels lagstiftare söka avhjälpa familjerättsliga missförhållanden, också denna ödesdigra skilsmässopraxis skulle bli föremål för deras kraftiga inskridande. Så sker emellertid endast i jämförelsevis ringa utsträckning.

Fb förhåller sig här fullkomligt passiv. I och för sig behövde ju denna Fb:s tystnad icke utesluta möjligheten av att redan i äldre tid någon lag om äktenskapsskillnad funnits, vilken sedan av en eller annan anledning icke kommit med i dess lagsamling, eller att en dylik stadga ursprungligen varit upptagen där, men sedermera bortfallit.² De historiska källorna innehålla likväl intet, som kunde tyda på att man i fördeuteronomisk tid känt till några bestämmelser härutinnan.³ Tänkbart är därför ock, att patriarkatet under den period, vars sociala förhållanden Fb:s lagar förutsätta, ännu var en så stark institution, att det knappast lönade sig att söka kringgärda mannens oinskränkta frihet att upplösa äktenskapet med några restriktioner.⁴ Dessutom voro nog skilsmässorna mera sällsynta i äldre tider under de polygamiska förhållandenas inflytande, då på grund av dylika förbindelser anledningar till äktenskapsupplösning mindre ofta behövde förekomma.⁵

När emellertid äktenskapet tenderade att bli mera uteslutande monogamiskt, blevo skilsmässorna vanligare,⁶ och på Dt:s tid synas de rätt flitigt ha praktiserats.⁷ Dt ingriper därför i denna fråga dels genom att i tvenne fall absolut förbjuda skilsmässa, dels genom ett mera indirekt stadgande.

I förordningen om hur man skall förfara med den man, som falskeligen beskyllt sin hustru för att hon före äktenskapet och

¹ ENGERT, a. a. s. 48; LÉVY, a. a. s. 213.

² Jfr STAERK, Deut., s. 53.

³ Jfr 1 S 25:44; 2 S 3:13 ff.

⁴ Jfr ENGERT, a. a. s. 50.

⁵ ENGERT, a. a. s. 51.

⁶ ENGERT, a. st.

⁷ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 352.

kanske även före trolovningen¹ inlåtit sig i andra förbindelser, föreskriver Dt som straff för mannen bland annat, att han aldrig får skilja sig från hustrun (*Dt 22: 13—21*). Då mannen härutinnan hittills varit van vid den största handlingsfrihet, gällde säkerligen denna inskränkning i hans privata rätt att efter gottfinnande upplösa äktenskapet som ett ganska strängt straff.² Att lagen pålagt ett sådant, beror tydligen på att den kraftigt vill betona, att den jungfruliga äran bör hållas i helgd och därför måste vederbörligen skyddas för oberättigade anklagelser.

Det andra förbudet mot skilsmässa meddelas i lagen om våldtäkt mot icke trolovad jungfru (*Dt 22: 28 f.*). Den skyldige förpliktas här att efter till flickans fader erlagt brudpris³ gifta sig med henne, varjämte den äktenskapliga förbindelsen aldrig får av honom upplösas. Anmärkningsvärt är, att den i Fb häremot svarande lagen (*Ex 22: 15 f.*), som handlar om förförelse av icke trolovad flicka, ej innehåller något skilsmäsoförbud, utan endast föreskriver, att äktenskap skall ingås, om flickans fader därtill ger sin tillåtelse. Att träffa ett bestämt avgörande om anledningen till denna åtskillnad torde vara ytterligt svårt. Man kunde närmast vara benägen för att förklara olikheten i straffbestämmelserna därmed, att Dt tydligen avser våldtäkt, medan däremot Fb endast talar om förförelse,⁴ varför Dt stadgar ett strängare straff. Den form för straffets skärpande, som Dt här valt, förbud mot skilsmässa, skulle dock troligen ej ha använts av Fb, om den i en stadga angående våldtäkt hade meddelat mera rigorösa föreskrifter. Ty knappast tillät, såsom nyss antytts, den patriarkala makten på Fb:s tid något intrång i sin befogenhet vid skilsmässa, och för övrigt visar det sig, att Fb i allmänhet icke innehåller några inskränkningar i mannens rättigheter som familjens överhuvud.

I alla händelser torde Dt här representera en högre sedlig uppfattning, där man kanske får spåra en begynnande antydan om äktenskapet såsom en till sin idé oupplöslig förbindelse⁵, och detta

¹ HERNER, a. a. s. 152.

² AMRAM, a. a. s. 29.

³ DRIVER, Deut., s. 258; jfr ovan s. 114.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 346.

⁵ Jfr HOLZINGER, ZAW Beih. 27, s. 239.

Dt:s åskådningssätt har nog även bidragit till skärpan i dess senast omtalade bestämmelse. Lagen åsyftar helt visst genom sina båda skilsmäsoförbud att höja kvinnans ställning från osäkerhet och beroende och få ett högre personligt värde henne tillerkänt. En dylik strävan gynnades för övrigt därav, att det patriarkala systemet på Dt:s tid säkerligen råkat i förfall.¹ Därigenom blev det lättare att i opposition mot i detta system fast grundade åskådningar införa nya bestämmelser i de fall, där påtagliga missförhållanden genom sedens och vanans makt vunnit alltför stor utbredning. Men å andra sidan nödgades Dt också fatta som sin uppgift att, där så behövdes, ånyo stärka och upphjälpa den patriarkala auktoritetens och familjelivets sjunkande anseende.

Emellertid måste dessa Dt:s förbud mot skilsmässa betecknas som mycket svaga tendenser att härvidlag åstadkomma någon förändring. Bakom dem kan man nog skönja lagstiftarens uppfattning angående äktenskapet och kvinnans ställning, men de lämna knappast något egentligt bidrag till ett allmännare stävande av det missbruk, som lagen säkerligen ansåg nödvändigt att ej alldeles förbise. Dt:s förbud träffa nämligen blott tvenne helt speciella fall och äga därjämte tydligen karaktären av straffbestämmelser för begångna förseelser — omständigheter, som göra, att de måste komma att få en mycket liten räckvidd. Som straffbestämmelser avse de att förhindra ifrågavarande förseelser och således motverka tillkomsten av de förutsättningar, under vilka upplösning av ett äktenskap icke får äga rum. Då nu äktenskapsskillnad förbjödes, endast om mannen begär förbrytelser, som lagen måste straffa, bli de meddelade skilsmäsoförbuden rena undantagsfall från en allmän regel, som enligt vedertagen sed följdes och som lagen i själva verket endast kom att bekräfta,² låt vara med ett tyst ogillande. Den gamla praxis står alltså kvar tämligen oförändrad. Rätten till skilsmässa existerar fortfarande, för så vitt mannen icke gör sig skyldig till dessa av lagen som förbrytelser stämplade handlingar. Då berövas han den, i annat fall har han fria händer.

Om det alltså knappast kan sägas, att Dt genom dessa båda

¹ Jfr ENGERT, a. a. s. 49 not 3, 50.

² LÉVY, a. a. s. 212.

förbud gjort något nämnvärt försök att begränsa skilsmässosfriheten, finna vi dock en bättre ansats i samma riktning i ett annat stadgande, varigenom Dt velat förebygga ett alltför lättsinnigt upplösande av äktenskapet (*Dt 24: 1—4*). Här meddelas intet förbud mot skilsmässa, utan lagstiftaren angriper frågan från en annan sida, och denna lag blir, särskilt genom vad den förutsätter, mycket belysande för Dt:s ståndpunkt.

Dt varken inför eller avskaffar skilsmässa, men behandlar den som ett allmänt bruk, som faktiskt föreligger, utan att härvid direkt uttala sig för eller emot. Snarare sanktioneras den gängse seden såsom något tillåtligt eller åtminstone ej absolut förkastligt. Vidare förutsättes, att skilsmässa icke får äga rum utan verklig orsak: mannen måste hos sin hustru ha funnit något som väcker anstöt, *ערוי רבר*, och som därför kunde anses vara tillräcklig grund för en dylik åtgärd. Detta ytterst obestämda uttryck, vars egentliga innebörd det torde vara svårt att klargöra,¹ avser säkerligen ej äktenskapsbrott, då sådant enligt Dt 22: 22 bestraffades med döden, utan står sannolikt som en allmän beteckning för varje slags opassande eller skamligt beteende, som kunde på ett allvarligare sätt skada det äktenskapliga samlivet.² Likaledes synes efter textens ordalydelse utfärdandet av skiljebrev hava hört till det traditionella bruket, ty det omtalas såsom något allmänt bekant.³ En skilsmässa måste således för att vara genomförd baseras på ett i laga form avfattat dokument, och osannolikt är ej, att upprättandet av ett sådant plägade företagas inför någon myndighet, t. ex. de äldste, som hade att pröva

¹ Jfr ENGERT, a. a. s. 49.

² DRIVER, Deut., s. 270 f.; BERTHOLET, Deut., s. 75; jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 351. Denna av de flesta nyare kommentatorer förfäktade uppfattning delades också bland judarna av Hillels skola, varemot Schammais med sin betydligt strängare lagtolkning hävdade uttryckets betydelse av ren okyskhet. Den förra riktningens representanter kommo dock att genom denna tydning omsider inlägga i orden till och med de mest triviala saker, och detta hade till följd, att man tog sig friheten att inrymma i dem snart sagt vad som helst, så att de till slut nära nog blevo endast en tom form utan några garantier emot godtyckliga skilsmässor (DRIVER, a. a. s. 270, 272; AMRAM, a. a. s. 32 ff.; SCHÜRER, Gesch. d. jüd. Volkes II, s. 576).

³ NOWACK, a. a. I, s. 161.

de anförda skilsmässogrundernas giltighet.¹ Därjämte anses gällande sed fordra, att skiljebrevet ordentligt överlämnas åt kvinnan och att hon därefter formligen bortsändes ur sitt hus. Slutligen har kvinnan tydligen haft rätt att efter äktenskapets upplösning gifta om sig.

Härav framgår således, att på Dt:s tid en äktenskapsskillnad i Israel enligt gängse sed var förbunden med vissa formaliteter, som noga måste följas. Det blir då av betydelse, att Dt genom att omnämna dessa såsom led i skilsmässoprocéduren liksom ger sin bekräftelse åt dem och därmed i deras iakttagande vill se ett nödvändigt villkor för en lagenlig skilsmässa. Säkerligen inneburo nämnda former, med det besvär och den tidsutdräkt, som de alltid förorsakade, vissa garantier emot förhastade skilsmässor, i all synnerhet om vi ha att tänka oss, att därvid någon myndighet på ett eller annat sätt måst anlitas.² Dt har då i och med den här lämnade sanktionen på sätt och vis bidragit till att förekomma uppenbara missbruk av skilsmässorätten.

Sedan denna lag sålunda stadfäst det i Israel på Dt:s tid brukliga tillvägagångssättet vid äktenskaps upplösning, lämnas den nya föreskrift, varigenom den avser att skapa förbättrade förhållanden. En fränskild hustru är visserligen berättigad att ingå nytt äktenskap. Men om hon sedan åter blir skild — varvid lagen tydligen vill göra gällande, att även i detta fall skilsmässa kan komma till stånd endast på grund av någon ערוך רבר å hustruns sida, ehuru formuleringen här är mera obestämd³ — eller om äktenskapet upplöses genom mannens död, förbjudes hennes förre man att åter taga henne till hustru. Den gängse seden synes ha tillåtit honom att göra det, innan det nya äktenskapet avslöts,⁴ men har detta skett och kvinnan åter blivit fri, är han förhindrad att taga henne tillbaka, emedan hon genom det senare giftet blivit förorenad.

Motiveringen här är belysande för Dt:s uppfattning om den äktenskapliga förbindelsens helgd. Den fränskilda hustrun får

¹ DRIVER, a. a. s. 272.

² DRIVER, a. st.; LÉVY, a. a. s. 213.

³ DRIVER, a. a. s. 271; BERTHOLET, a. st.

⁴ DUSCHAK, Eherecht, s. 41; LÉVY, a. a. s. 214. Jfr Dm 19: 1—10.

ånyo gifta sig, och förbindelsen blir åtminstone formellt fullt laglig. Men det oaktat blir hon därigenom oren i ett visst avseende, nämligen för sin förste man, så att med honom ett andra äktenskap, i händelse hon blir fri, icke får ingås. Uttrycket, att kvinnan blivit oren, är detsamma, som eljest plägar användas om följderna av ett äktenskapsbrott.¹ Dt tyckes alltså ha betraktat en fränskild hustrus giftermål med en annan man som ett med äktenskapsbrott analogt fall,² då det i hennes förhållande till den förre mannen för med sig samma konsekvenser, som ett äktenskapsbrott skulle göra, nämligen förörening, och en återförening med honom blir en 'styggelse inför Jahve', varigenom man drager synd över landet.³ Vad som från juridisk synpunkt kan tillåtas, nämligen att kvinnan efter skilsmässan gifter om sig, synes Dt dock finna i etiskt avseende betänkligt, och detta senare betraktelsesätt får övertaget, så snart ett nytt äktenskap med den forne mannen ifrågasättes.⁴ Oaktat en laglig skilsmässa formellt ger kvinnan friheten, ser det verkligen ut, som om Dt ville hävda, att hon dock fortfarande vore på något sätt bunden vid sin förre man, eftersom en annan förbindelse kan göra henne oren för honom.

En rent juridisk och en högre etisk syn på saken möter oss således i denna lag på ett egendomligt sätt sida vid sida. Förbudets praktiska anledning synes ha varit ett kännbart behov att kunna inskränka skilsmässors alltför täta förekomst och i detta stycke i viss mån förebygga godtyckliga och överilade handlingar från mannens sida,⁵ och detta har lagstiftaren trott sig vinna genom att beröva mannen möjlighet till återförening med den forna hustrun, om hon efter skilsmässan ingått förbindelse på annat håll. Föreskriften har härvid åsyftat precis detsamma som lagens sanktionerande av de vid äktenskaplig skilsmässa övliga formaliteterna. Men genom motiveringen till här meddelade förbud har Dt tydligen av etiska skäl velat uttala sitt ogillande av en äktenskapsupplösning.

¹ Jfr Nu 5: 13 f., 20; Lv 18: 20.

² Jfr DRIVER, a. a. s. 272; BERTHOLET, a. a. s. 74.

³ Jfr DILLMANN, a. a. s. 352.

⁴ Jfr AMRAM, a. a. s. 82 f.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 161; ENGERT, a. a. s. 49; DRIVER, a. st.; STERNBERG, Ethik d. Deut:s, s. 91.

Med ifrågavarande lag synes Dt ha trätt i direkt opposition mot den gamla seden, vilken tillät en hustru att efter ett andra äktenskap återförenas med sin förre man.¹ Fornarabisk sedvänja överensstämde i detta fall med hebreisk.² Detta bruk har sedan den muhammedanska rätten upptagit och ytterligare tillspetsat genom den bestämmelsen, att, sedan en skilsmässa blivit definitiv, den frånskilda hustrun får återknyta sin tidigare förbindelse, först om hon gift sig med en annan och från denne blivit skild.³ Sannolikt är därför, att Dt genom sitt förbud velat stävja en mycket ofta följd praxis, som den från religiöst-etisk synpunkt absolut måste förkasta.

Ytterligare bestämmelser angående skilsmässa lämnas icke i Israels lagar. Egendomligt är, att Hl med sin starka reaktion mot varje sexuell abnormitet och med sina stränga straffbestämmelser för äktenskapsbrott och otukt icke stadgar något om upplösning av äktenskap. Att den emellertid liksom Dt betraktat skilsmässa med ogillande, synes framgå av förbudet för präst att gifta sig med en sköka eller en vanärad kvinna eller en som är frånskild (*Lv 21: 7*). En frånskild hustru nämnes således bredvid de båda förstnämnda kategorierna, ett otvetydigt bevis för att en äktenskapsskillnad enligt Hl:s uppfattning är för kvinnan något vanhedrande.

Den, enligt vad familjerättens historia betygar, så ytterst svårösta skilsmäsofrågan har således även den israelitiska lagstiftningen beaktat. Att lagen härvid genom sina knappa föreskrifter icke kunnat ingripa så, som behovet påkallade, torde få anses tämligen säkert, helst som dessa ha åtskilliga brister att uppvisa. Den förnämligaste synes vara, att vid äktenskapets upplösning rättigheter såväl som plikter ingalunda lika fördelats på båda kontrahenterna, utan att kvinnan är den tillbakasatta parten.⁴ Trots

¹ 1 S 25: 44; 2 S 3: 14—16; Hos 3. Jfr LÉVY, a. a. s. 215; BERTHOLET, Deut., s. 75; AMRAM, a. a. s. 82; COOK, Laws of Moses, s. 124 f.

² BENZINGER, Arch., s. 289.

³ WELLHAUSEN, Ehe, s. 453; FRIEDRICHS, ZVRW 7, s. 264; ROBERTS, a. a. s. 22; FEDER, a. art. s. 10.

⁴ Om ett liknande förhållande i talmudisk rätt se KRAUSS, Talm. Arch. II, s. 52 f.

de gjorda inskränkningarna blir äktenskapsskillnad som förut en mannens privata rätt, där han har en mycket litet kringskuren handlingsfrihet. Ej heller har Israels lag uttryckligen inrymt åt dömande myndighet något inflytande vid skilsmässor, om det än är möjligt, att vissa formaliteter blivit föremål för sådan myndighets prövning.¹ Förmodligen berodde den israelitiska skilsmässlagstiftningens ofullständighet och ensidigt begränsade omfattning till ej ringa del därpå, att den genom alltför stränga restriktioner skulle ha kommit i väl stark konflikt med gammal sedvänja och knappast haft utsikt att få makt med den praxis, som seden i överensstämmelse med det patriarkala systemets grundtanke sedan länge skapat.

Dock få å andra sidan bristerna icke undanskymma de företräden, som denna lagstiftning onekligen äger. Kvinnan har genom den tillförsäkrats vissa rättigheter, som hon förut ej kunde göra anspråk på. Hon blir vid skilsmässa ett rättssubjekt, som icke utan vidare kan negligeras, om hon än har en långt ofördelaktigare ställning än mannen. Man märker tydligt, att det patriarkala systemet är genombrutet och att ett mera individualistiskt betraktelsesätt gjort sig gällande i familjerättsligt hänseende. Dt:s skilsmässlagar ha således den förtjänsten, att de bidragit till höjandet av kvinnans sociala nivå i Israel.

I jämförelse med dessa bestämmelser i Israel finna vi hos den babyloniska rätten en långt större utförlighet och ett vida omsorgsfullare tillvaratagande av kvinnans intressen vid äktenskapets upplösning. Enligt CH har företrädesvis mannen rätt till skilsmässa, och denna hans befogenhet synes vara tämligen obegränsad.² Även i CH talas om olika anledningar till äktenskapsskillnad, delvis erinrande om den i Dt 24: 1 angivna, men de torde icke ha varit absolut nödvändiga villkor för en dylik åtgärd. Dock har CH genom att pålägga mannen vissa med skilsmässa följande förmögenhetsrättsliga förpliktelser sökt förhindra dess alltför godtyckliga praktiserande (§ 137—140). Dessa fordringar gälla

¹ Jfr ovan s. 129 f.

² COOK, a. a. s. 110 ff., 119 ff.; KOHLER u. PEISER, a. a. I s. 120; JEREMIAS, a. a. s. 11.

likväl ej, om kvinnan är den skyldiga parten, i vilket fall hon även kan ådraga sig strängt straff (§ 141, 143).

En betydande avvikelse från hebreisk rätt är den av CH åt hustrun givna möjligheten att på eget yrkande få till stånd en upplösning av äktenskapet, om mannen vägrar henne äktenskaplig sammanlevnad eller övergiver eller kränkande behandlar henne,¹ varvid emellertid de återopade grunderna måste rättsligen prövas (§ 142). Dock må nämnas, att enligt de i Assuan anträffade papyrustexterna bland de under persertiden i Egypten bosatta judarna även kvinnorna ägde rätt att taga initiativ till skilsmässa.² Likaledes tillåtes äktenskapsskillnad av CH, om mannen lämnar sitt hem och sin stad (§ 136) eller om han tages till fånga i krig och hustrun saknar erforderliga medel för sitt uppehälle (§ 134).³ Liksom i Israel ett av mannen utfärdad skiljebrev erfordrades, synes detta ha varit förhållandet även i Babylonien,⁴ varjämte de närmare villkoren vid skilsmässa likaväl som vid äktenskaps ingående ordnades genom skriftligt fördrag, där särskilt de mannen åliggande compensationerna noga fixerades.⁵ Den

¹ Så enligt bl. a. KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 41 samt JEREMIAS, a. a. s. 12.

² SAYCE a. COWLEY, *Aram. Pap.*, Pap. G rad 22 f.

³ När MÜLLER gör gällande (*Ges. Ham:s*, s. 123 f.), att CH icke känner en sådan rätt för kvinnan, enär de av lagen använda uttrycken, att hon begiver sig 'till sin faders hus' (§ 142) eller 'till en annans hus' (§ 136), endast skulle betyda ett inhiberande av det äktenskapliga samlivet, varför hon »ist deswegen lange noch nicht geschieden», synes detta knappast kunna vara lagens mening. De därjämte förekommande bestämmelserna, att hon skall medtaga sin sheriqtu till fädernehemmet (§ 142) och att hon icke vidare skall återvända till sin man (§ 136), tyda nog på att här är fråga om verklig skilsmässa (jfr COHN, *Ges. Ham:s*, s. 33; KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 120; BENZINGER, a. a. s. 289; JEREMIAS, a. a. s. 11 f.; COOK, a. a. s. 120 f.). Däremot ställer sig saken annorlunda, om mannen efter fångenskap i krig vänder tillbaka och finner, att hustrun ingått förbindelse med en annan (§ 135). CH medgiver då mannen utan vidare återförening med sin hustru och har tydligen betraktat hennes nya förbindelse icke som ett andra äktenskap, utan endast som ett konkubinat, lätt förklarligt av bristen på existensmedel i hemmet och därför ej heller bedömt som äktenskapsbrott (jfr MÜLLER, a. a. s. 120). I detta fall av mannens ofrivilliga frånvaro har lagen således ej ansett, att någon verklig skilsmässa ägt rum, om han sedermera vänder tillbaka.

⁴ MEISSNER, *Beiträge*, s. 14.

⁵ MEISSNER, a. a. s. 71 f.; MARX, *Stell. d. Frauen in Babylonien*, s. 5, 7; *Keilinschr. Bibl. IV*, s. 16 f., 320 f.

frånskilda hustrun hade rätt att gifta om sig med vem hon ville (§ 137),¹ dock var det hennes förre man förbjudet att efter skilsmässan pläga umgänge med henne.² Slutligen må erinras om att i babylonisk rätt saknas analogi till de båda fall, då i Israel äktenskapet under inga förhållanden får upplösas.

I Babylonien hade man alltså bättre än i Israel sökt förhindra de för kvinnan ödesdiga konsekvenser, som en skilsmässa kunde medföra. Det har ej skett genom direkta skilsmäsoförbud, utan i stället därigenom, att så pass starka ekonomiska garantier lämnats åt den frånskilda hustrun och hennes barn, att mannen säkerligen i allmänhet aktade sig för omotiverade och godtyckliga handlingar härvidlag. Dock bör betonas, att man i dessa åtgärder ej får se ett vittnesbörd om att den babyloniska rätten skulle ha tillagt kvinnan ett högre sedligt värde än den hebreiska, utan endast ett utslag av strävanden, som på det intimaste sammanhänge med Babyloniens högt uppdrivna förmögenhetskultur.³

4. Äktenskapsbrott.

Om Israels lagstiftning av de ytterst lätt åvägabragta skilsmässorna föranletts till vissa restriktiva bestämmelser i syfte att skydda äktenskapet, är det tydligt, att den måste finna sig nödsakad att ingripa även i ett annat förhållande, som för familjelivet likaledes innebar en allvarlig fara. Även om ett äktenskap formellt ägde bestånd, kunde det dock komma att realiter skadas därigenom, att i fråga om äktenskaplig trohet gällande sed på den ene av kontrahenterna ställde synnerligen minimala fordringar. Dessa hängde på det närmaste samman med polygamien. Såsom förut påpekats, har lagen sökt i någon mån inskränka polygamiska förbindelser, vilka visserligen ansågos tillåtliga, men dock voro till men för det äktenskapliga samlivet. Det blir då också lagstiftningens uppgift att förhindra sådana förbindelser utom äktenskapet, som måste stämplas såsom otillåtna, och detta sker genom föreskrifter rörande äktenskapsbrott.

¹ MEISSNER, a. a. s. 14, 72, 150.

² MEISSNER, a. a. s. 14.

³ HOLZINGER, ZAW Beih. 27, s. 229 f.; jfr KOHLER, DLZ 1904, sp. 1547 f.

För att rätt få fram den innebörd, som detta begrepp äger enligt gängse sed och enligt lagen, är det nödvändigt att åter taga sikte på den av den patriarkala idén behärskade uppfattningen om förhållandet mellan man och kvinna inom äktenskapet. Såsom genom köp förvärvad egendom var hustrun underkastad mannens fria dispositionsrätt, utan att denne kände några väsentliga begränsningar. Hon var under alla förhållanden skyldig honom absolut trohet, och avvikelse härifrån bedömdes från synpunkten av kränkt egendomsrätt. De rättsanspråk, som hon för egen del kunde göra gällande, voro att av mannen erhålla 'kost, beklädnad och äktenskaplig rätt' (Ex 21: 10). I övrigt hade hon endast de mest krävande förpliktelser. Med mannen förhöll det sig däremot på helt annat sätt. För honom såsom egendomsherre och husbonde existerade knappast några hans frihet inskränkande villkor utom de ovannämnda skyldigheterna mot hustrun. Det stod honom fritt att knyta andra förbindelser, allteftersom han fann för gott, blott så ej skedde med en annans hustru eller trolovade. Då begick han äktenskapsbrott, vilket i detta fall innebar en kränkning icke av hans eget äktenskap, utan endast av den andres, mot vars egendomsrätt han sålunda förbrutit sig.¹

Mannen och kvinnan voro således härvidlag helt olika ställda, beroende på att de med det patriarkala systemet sammanhängande familjerättsliga föreställningarna gjorde äktenskapsbrottet väsentligen till en egendomsförbrytelse, låt vara en mycket svår sådan. Det synes i äldsta tid mindre ha betraktats såsom i sedligt hänseende diskvalificerande och därför huvudsakligen gällt som ett brott mot mannens förmynderskap över hustrun.² Inlät sig kvinnan med mannens medgivande i annan förbindelse, ansågs sådant ej som en moraliskt förkastlig handling.³ Härav förklaras skillnaden mellan de båda kontrahenternas förpliktelser. Kvinnan var på grund av sitt rättsliga beroende av mannen absolut bunden, och varje förbindelse vid sidan av äktenskapet mot mannens vilja blev ett äktenskapsbrott. Hennes förseelse kränkte blott det egna

¹ NOWACK, a. a. I, s. 160; PEDERSEN, a. a. I—II, s. 44; BERTHOLET, Kulturgesch., s. III.

² KAUTZSCH, Theol., s. 71.

³ WILUTZKY, a. a. I, s. 228; COOK, ERE I, s. 135.

äktenskapet. Mannen var däremot som egendomsherre fri och obehindrad och gjorde sig skyldig till brott mot äktenskapets helgd, endast om han ingrep i en annans äktenskapliga rättssfär. Det är samma åskådning, som gått igen och ännu går igen överallt, där äktenskapet avslutas genom köp.¹

Detta betraktelsesätt synes i Israel i äldsta tid alltigenom ha legat till grund för den gängse sedens uppfattning av äktenskapliga plikter och rättigheter. Mannens frihet till umgänge utom äktenskapet med ogifta, icke trolovade kvinnor ansågs som självklar.² Ja, det blev rent av en plikt för honom att så handla, om hans äktenskap var barnlöst, varvid hustrun plägade yrka på en dylik förbindelse och vanligen anvisade honom någon av sina slavinnor.³ Däremot var en man absolut förhindrad att ha gemenskap med en annans hustru eller trolovade, då detta gällde som äktenskapsbrott.⁴ Den gifta liksom den trolovade kvinnan var således bunden och skyldig mannen obrottslig trohet, och även för den leviratspliktiga änkan innebar varje annan förbindelse än den, som svägeräktenskapet fordrade, ett äktenskapsbrott.⁵

Den enda lagbestämmelse, som i fördeuteronomisk tid härom lämnas, utgöres av Dk:s korta föreskrift לֹא תִנָּאֵף (Ex 20: 14; jfr Dt 5: 18), varjämte lagen även söker förebygga dylik förbrytelse genom att förbjuda begäret efter vad som tillhör en annans hus (Ex 20: 17a; jfr Dt 5: 21). Dk kan härigenom ej ha velat uttala sig för ett monogamiskt äktenskap eller ha förklarat polygamiska förbindelser liktydliga med äktenskapsbrott.⁶ Tvärtom synes den ha delat den allmänna sedvanerättens uppfattning om tillåtligheten av polygami, och detta bestyrkes därav, att även Dk räknar med en av polygamimens förnämsta förutsättningar⁷: föreställ-

¹ Jfr härom BENZINGER, a. a. s. 105, 286; ENGERT, a. a. s. 84; LÉVY, a. a. s. 219 ff.; POST, Studien, s. 351 f.; STARCKE, Die prim. Fam., s. 284, 286 f.

² Jfr Gn 38: 15 f. HALLER, Genesissagen, s. 98 f.; KAUTZSCH, a. a. s. 38, 71; PEDERSEN, a. st.; jfr GUNKEL, Gen., s. 414.

³ Gn 16: 1 f.; 30: 1—4, 9.

⁴ Gn 12: 18 f.; 20: 3 ff.; 26: 10 f.; 39: 9.

⁵ Gn 38: 11, 24; PROCKSCH, Gen., s. 203; GUNKEL, a. a. s. 418; ENGERT, a. s. 85.

⁶ Jfr HOLZINGER, Exod., s. 75.

⁷ Jfr ovan s. 118.

ningen om kvinnan såsom mannens egendom. Den korta satsen i Ex 20: 17a, som utan tvivel tillhör Dk:s äldsta beståndsdelar,¹ vänder sig nämligen emot begäret till nästans 'hus', d. v. s. till vad han inom sitt hus räknar som sin egendom,² varefter den senare tillkomna, explikativa satsen i v. b. närmare utvecklar, vad härmed åsyftas, och därvid i ägodelarna inbegriper även hustrun. Dk:s förbud innehåller tydligen ingenting nytt utöver gängse seds fordringar, utan är endast en stadfästelse av vad denna förkastade såsom absolut rättskränkande för familjelivet.³

Det kunde ju tyckas, som om en dylik uppfattning innebure ett underskattande av Dk:s värde för Israels sedliga liv och tillskreve densamma en alltför låg ståndpunkt. Men denna urkunds rätts-satser måste betraktas i belysning av den tids sedliga åskådnings-sätt, för vilken de närmast voro avsedda, och då kan man näppe-ligen så tolka det stadgande, varom här är fråga, att det absolut skulle utesluta alla polygamiska förbindelser. Om nämligen Dk:s förbud mot äktenskapsbrott innefattade något mera, än vad här gjorts gällande, har man mycket svårt att förstå, huru t. ex. poly-gami under hela den fördeuteronomiska tiden kunnat omnämnas utan någon antydning om att man häri såg något betänkligt. Å andra sidan visar dock Dk härutinnan en fördjupad sedlig uppfattning genom att icke blott förbjuda den yttre handlingen som sådan, utan även rikta sig mot själva begäret såsom roten och upphovet till varje rättskränkning.

Anmärkningsvärt är, att Fb ej meddelar någon bestämmelse om äktenskapsbrott. Sannolikt har dock denna lagsamling ursprungligen ägt en dylik föreskrift, vilken sedermera bortfallit, i synnerhet som redan förförelse av icke trolovad jungfru av Fb belägges med straff (Ex 22: 15 f.). Att Fb då även velat förekomma äktenskapsbrott genom något däremot riktat förbud, är högst tro-ligt.⁴ Dessutom vore det ju mycket egendomligt, om Fb ej skulle

¹ WILDEBOER, a. a. s. 19; KITTEL, Gesch. I, s. 582. f.

² BAENTSCH, Ex-Nu, s. 184; KITTEL, a. a. I, s. 582 not 3. I Dt:s Dekalog-recension ställes däremot förbudet mot begär efter nästans hustru främst, och först därefter omnämnas egendomen (5: 21).

³ Jfr BERTHOLET, RGG I, sp. 2025; KAUTZSCH, a. a. s. 70 f.

⁴ HERNER, a. a. s. 21, 153; ROTHSTEIN, Bundesb., s. 40 f., 68; BERTHOLET, RGG I, sp. 1447.

ha upptagit flera äktenskapsrättsliga lagar än denna enda nu anförda.

Däremot innehåller Dt härom en bestämmelse, som betydligt skärper Dk:s förbud, i det den stadgar, att vid konstaterat äktenskapsbrott båda de skyldiga parterna skola straffas med döden (*Dt 22: 22*).

Vad som i Dt vid första påseende tyckes vara nytt, är således den föreskrivna straffpåföljden. Emellertid synes redan den gamla seden ha mycket strängt beivrat detta brott, ty den torde genomgående därför ha krävt dödsstraff.¹ I Israel gick man säkerligen härvid till väga med samma stränghet som hos andra folk. Då äktenskapsbrott innebar en kränkning av mannens förmynderskap över hustrun, utsattes förföraren därigenom för dennes blodshämnd och blev sannolikt i de flesta fall av honom dödad, för så vitt ej komensation undantagsvis trädde i stället.² Med den skyldiga hustrun kunde mannen likaledes förfara efter gottfinnande i kraft av sin omedelbara jurisdiktionsrätt över henne.³ När sedan med släktorganisationens förfall domsrätten övertogs av samhället, blev denna mannens rätt till hämnd begränsad, men i anslutning till gammal praxis synes allt fortfarande äktenskapsbrott vanligen ha varit belagt med dödsstraff.⁴

I äldre tider straffades företrädesvis mannen, medan däremot kvinnan icke alltid behandlades på lika sätt.⁵ Detta sammanhänger

¹ Gn 20: 3, 7; 26: 10 f.; 38: 24; 2 S 12: 13. Jfr HERNER, a. a. s. 153.

² POST, Studien, s. 353 ff.; ENGERT, a. a. s. 86; COOK, a. art. s. 136.

³ POST, a. a. s. 354.

⁴ POST, a. a. s. 356, 358.

⁵ ENGERT, a. a. s. 84 f. Jfr 2 S 12, där David uteslutande framställs som den, som är värd döden, medan däremot ingen skuld lägges på Bat-Seba. — I Gn 20 (E) och 26: 7—11 (J) anses likaledes mannen för äktenskapsbrott komma att ådraga sig dödsstraff trots okunnighet om att kvinnan är en annans hustru. Däremot är för kvinnan situationen här delvis en annan, i det hennes frihet från skuld förklaras därav, att hon genom sin egen mans förvållande blivit prisgiven till förförelse. Anmärkas bör emellertid, att i E möter en högre uppfattning, då den låter även viljesynpunkten få göra sig gällande (20: 4 f.; jfr DILLMANN, Gen., s. 280; FÖRSTER, Das mos. Strafrecht, s. 48). — Att i berättelsen om Tamars förbrytelse (Gn 38), vilken betraktas som äktenskapsbrott (PROCKSCH, a. a. s. 203; GUNKEL, a. a. s. 418), hon ensam dömes att brännas, medan Juda ej gäller som straffskyldig, beror sannolikt på att denne inlett förbindelse med

antagligen med den ursprungliga åskådningen av äktenskapsbrott såsom egendomsförbrytelse och med det gängse vedergällningsbegreppet, enligt vilket blott den, som verkligen tillfogat skadan, ålades att gottgöra densamma.¹ I överensstämmelse härmed gick naturligtvis kvinnan helt fri vid ren våldtäkt. Men även där hennes samtycke till brottet konstaterats, synes huvudskulden ha lagts på mannen. Förföraren betraktades i sådant fall som den egentligen skyldige och straffades med döden, medan den felande hustrun av sin man så behandlades, som denne fann lämpligt.²

Först på ett senare utvecklingsstadium synes seden ovillkorligen ha krävt båda de skyldigas dödande, och denna ståndpunkt intages av ifrågavarande lagstadgande hos Dt. Liksom vid föreskriften om förförelse av trolovad jungfru (Dt 22: 23 ff.) har dock säkerligen även här hänsyn tagits till förbrytelsens avsiktlighet eller oavsiktlighet, varför kvinnan helt visst frikändes från ansvar, om det kunde ådagaläggas, att hon blivit våldtagen. Då dödsstraff för äktenskapsbrott är överensstämmande med gammal sed i Israel och dessutom allmänt förekommer på så många andra håll och särskilt i orienten,³ är det mycket sannolikt, att redan Mose krävde detsamma.⁴ Troligt är även, att Fb, om den lämnat någon stadga om äktenskapsbrott, också stipulerat dödsstraff för dess överträdande.⁵ Vi ha därför all anledning att antaga, att genom denna bestämmelse hos Dt meddelats en lag, som framgått ur gammal praxis och som därför till sitt innehåll är vida äldre än Dt:s lagstadganden i allmänhet, men av en eller annan orsak kommit att upptagas först i dess samling.⁶ Det för Dt nya tyckes

sonhustrun utan att veta, vem hon var, då däremot Tamar såsom leviratspliktig änka förbrutit sig icke blott mot den man, med vilken hon var skyldig ingå äktenskap, utan även mot hela släkten och därför ansågs ha förtjänat att för alltid uteslutas ur dess gemenskap (jfr ENGERT, a. a. s. 85 f.).

¹ Jfr ENGERT, a. st.

² ENGERT, a. a. s. 86; COOK, *Laws of Moses*, s. 107.

³ POST, a. a. s. 353 ff.; BURCKHARDT, *Bem.*, s. 89; BALDENSPERGER, *PEFQ* 1894, s. 134; 1897, s. 125 ff.; 1900, s. 184 f.; MUSIL, a. a. III, s. 210.

⁴ HERNER, a. a. s. 153. Jfr Ex 31: 14 f. och Nu 15: 32—36, där enligt P överträdelse av ett annat av Dk:s bud, sabbatsbudet, straffas med döden.

⁵ HERNER, a. st.; jfr FÖRSTER, a. a. s. 36.

⁶ HERNER, a. st.

då ligga i den skärpta föreskriften, att båda de skyldiga ovillkorligen skulle straffas med döden, och denna beror antagligen på att förbrytelsen av Dt i överensstämmelse med dess utpräglade känsla för familjelivets helighet och renhet betraktas från djupare sedligt-religiös synpunkt. Tendenser till ett dylikt betraktelsesätt kunna spåras redan förut,¹ men det synes först i Dt ha mera trängt igenom, tack vare dess profetiskt påverkade åskådning. Därjämte har Dt tydligen förutsatt, att de skyldiga formligen måste ha ertappats med att begå brottet och att deras skuld således på ett bindande sätt kunnat bevisas, innan det stadgade straffet fick ådömas.² Straffets stränghet krävde, att man ägde tillräckliga garantier för att verklig brottslighet förelåg. Detta åter hade nog till följd, att mången skyldig gick fri av brist på bevis,³ liksom även i äldre tider det enligt gällande sed oundgängliga dödsstraffet sannolikt icke alltid kom att tillämpas.⁴ Om själva dödsstraffets art nämner slutligen denna lag intet, men säkerligen var det bruk, att äktenskapsbrytare på Dt:s tid stenades.⁵

Samma bestämmelse om förbud mot äktenskapsbrott upprepas av Hl. Den meddelas i *Lv 18:20*, utan att dock där någon straffpåföljd omnämnes. Här möter samma religiösa synpunkt, som tydligen föreligger hos Dt: såsom försyndelse mot Jahve och en styggelse för honom medför äktenskapsbrott förorening. Bland Hl:s straffbestämmelser upptages sedan förbudet med uttryckligt stadgande av dödsstraff för både mannen och kvinnan, som bedrivit hor (*Lv 20:10*). Hl intar således i detta fall samma ståndpunkt som Dt, och det är ju alldeles tydligt, att den med sitt stränga inskridande mot alla förirringar på det sexuella livets område måste bedöma äktenskapsbrott som en mycket svår förseelse. Det nämnes också främst i dess straffparagrafer rörande sedlighetsförbrytelser.

Såsom äktenskapsbrott har lagen betraktat även förförelse av

¹ Jfr Gn 12: 17; 20: 6; 39: 9; 2 S 12: 10, 13, där äktenskapsbrott framställles såsom tillika innebärande en synd mot Jahve.

² LÉVY, a. a. s. 221; COOK, ERE 1, s. 136; jfr Nu 5: 13; Dt 17: 6.

³ Jfr BALDENSPERGER, PEFQ 1897, s. 126.

⁴ HERNER, a. st.

⁵ HERNER, a. st.; DRIVER, Deut., s. 257. Jfr Dt 22: 21, 24; Hs 16: 38, 40; 23: 45, 47.

trolovad jungfru. Då trolovningen skapade ett varaktigt rättsförhållande mellan kontrahenterna och därför ansågs som ett påbörjat äktenskap,¹ måste den också lägga hinder i vägen för sådana förbindelser, som efter äktenskapsbrottets fullbordande gällde som otillåtna och behandlades som äktenskapsbrott.

Endast Dt lämnar föreskrifter härutinnan (*Dt 22:23—27*). Lagen skiljer emellan det fall, då den trolovade samtyckt till förbindelsen i fråga, och det, då hon blivit våldtagen. Denna distinktion, som göres, för att det stadgade straffet må avpassas efter kvinnans delaktighet eller icke-delaktighet i förbrytelsen, är således i förhållande till Dt:s föregående bestämmelse om äktenskapsbrott något nytt. Väl har man, såsom vi ovan gjort gällande, också vid tillämpningen av sistnämnda lag helt visst förfarit olika, allteftersom kvinnan handlat i uppenbart brottslig avsikt eller endast tvingats till förbrytelsen. Men då Dt 22:23 ff. lämnar bestämda föreskrifter av dylik innebörd, så synes den därmed angivna åtskillnaden tyda på en mera fortskriden utveckling av på detta område meddelade straffrättsliga bestämmelser.²

Det förra alternativet, kvinnans direkta skuld, synes lagstiftaren otvivelaktigt föreligga, om mannen lägrat den trolovade flickan i staden, då hon där genom att påkalla hjälp ansågs ha kunnat skydda sig, om hon velat. Har så icke skett, betraktas flickan såsom medskyldig, och båda skola undergå dödsstraff genom att stenas vid stadens port (v. 23 f.). Det ådömda straffet visar uppenbarligen, att lagen i förseelsen sett ett äktenskapsbrott.

Har däremot förbrytelsen begåtts 'ute på marken' och flickan härvid tvingats av förföraren, bär denne ensam skulden. Han skall därför straffas med döden (v. 25—27). Dt har ej meddelat några bestämmelser med hänsyn till möjligheten, att kvinnan även i detta fall kunnat samtycka till brottet, liksom den varken antytt något om att även i staden våldtäkt kunnat äga rum ej heller lämnat föreskrifter för sådant förhållande. V. 25 anger som förutsättning för den där uttalade domen, att formlig våldtäkt förövats, och tyckes ävenledes räkna med att sådant kunnat på ett bindande sätt ådagaläggas. Men enligt v. 27 synes det avgörande

¹ Se ovan s. 112 f.

² ENGERT, a. a. s. 87.

ligga däri, att förseelsen begåtts utom staden, utan att det uttryckligen behöver bevisas, att flickan verkligen är oskyldig. Lagstiftaren fäster sig på sistnämnda ställe särskilt vid att flickan ute på marken icke kunnat skydda sig med samma lätthet som i staden och nöjer sig därför med att taga för givet, att hon är utan skuld, eller att åtminstone anse detta för sannolikast. Den motiverar sitt frikännande av den trolovade flickan med den förklaringen, att hon 'ropade', utan att någon fanns, som kunde rädda henne.

Denna bestämmelse är alltså ett vittnesbörd om den humanitet, som ofta kännetecknar Dt:s lagstiftning och som här visar sig i det milda sätt, på vilket den förförda flickan av lagen behandlas. Saken betraktas i detta senare fall så gynnsamt som möjligt för henne. Även om hon ej skulle ha blivit våldtagen och hon således vore medskyldig, för vilket det dock måste vara ytterst svårt att prestera bindande bevis, vill lagen hellre fria än fälla för att vara säker om att ingen blir orättvist dömd.¹

Slutligen är föreskriften, att dödsstraffet skall verkställas genom stening vid stadsporten, ett uttryck för Dt:s uppfattning om ett äktenskapsbrotts svårartade beskaffenhet.² Hela den ort, där förbrytelsen förövats, bär på skuld, så länge ogärningen ej hämnats, och skulden kan avlägsnas endast därigenom, att de skyldiga föras bort från platsen för sitt brott och helt utrotas.³ Plikten att verkställa straffet är därför ock överflyttad på samhället.

Utom nu relaterade bestämmelser om straff för äktenskapsbrott, i vilka förbrytelsen betraktas såsom alldeles påtaglig, finnas även förordningar om rättsligt inskridande i ett par fall, då mannen av en eller annan anledning blott misstänkt otrohet å hustruns sida.

Den ena av dessa föreskrifter utgöres av en av P meddelad högst egendomlig bestämmelse, som stadgar, hur man bör förfara, då en hustru blir av sin man anklagad för otrohet i äktenskapet (*Nu* 5: 11—31).

Lagen utgår från den förutsättningen, att hustruns brottslighet ej kunnat ådagaläggas vare sig därigenom, att hon blivit gripen på bar gärning, eller genom vittnen. För densamma kan endast

¹ STEUERNAGEL, Deut., s. 84; BERTHOLET, Deut., s. 71.

² Se härom närmare i § 20: 2.

³ Jfr FÖRSTER, a. a. s. 45.

en mer eller mindre väl grundad misstanke åberopas. Hennes skuld måste då konstateras på något sätt. Medan Dt 22: 13 ff. vid en nära nog likartad beskylld hänskjuter saken till de äldste, inför vilka ett alldeles speciellt bevis för kvinnans oskuld skall presteras, är här däremot den mänskliga rättvisans forum ej till fyllest. Det hela måste alltså underställas gudomlig prövning. Fb stadgar rörande egendomsförbrytelser liknande förfaringssätt, i det att i ett fall en av den misstänkte avlagd ed föreskrives (Ex 22: 10), i ett par andra åter frågan om den anklagades skuld skall avgöras genom helgedomens förmedling (Ex 22: 7 f.). Även i förevarande lag påbjudes ett analogt tillvägagående, nämligen en gudsdom.¹

Innan vi ingå på bestämmelserna om själva gudsdomens beskaffenhet, kräver emellertid frågan om lagens komposition något beaktande. Av slutorden (v. 29 ff.), där den förut meddelade lagen benämnes תוֹרַת הַקְּנָאָה, 'misstankelagen', tyckes framgå, att den ursprungligen utgjort en fullt självständig och fristående stadga, som sedan upptagits bland P:s kultlagar.² Dess ålder kan därför icke utan vidare vara given i och med det, att den återfinnes hos P. Vid en närmare undersökning av densamma gör man därjämte den iakttagelsen, att den på grund av ojämnheter i framställningen, motsägelser, dubbletter o. dyl. icke synes vara enhetlig, utan torde i sig innesluta stoff från skilda håll. Man kan med tämligen stor grad av sannolikhet konstatera, att lagen i sitt nuvarande skick är en sammanarbetning av tvenne sins emellan i vissa avseenden olikartade torot. Den ena tyckes ha räknat med kvinnans skuld såsom ett odisputabelt faktum, utan att denna dock kan juridiskt bevisas (v. 12 f.); den andra nöjer sig med att anse det vara tvivelaktigt, huru härmed förhåller sig (v. 14). Men när det sedan blir fråga om att genom noggrann analys söka utreda, vad vardera lagen för sig ytterligare innehållit, möta rätt stora svårigheter, och man har ej lyckats komma till något samstämmigt resultat vid dylika försök till rekonstruering, i synnerhet som de skilda beståndsdelarna i de båda förordningarna äro mycket väl inarbetade i

¹ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 470.

² BAENTSCH, a. st.; STAVE, Inl., s. 64.

varandra.¹ Då dessutom förefintliga olikheter synas beröra endast vissa detaljer av mindre betydelse och gudsdomens art liksom det med densamma givna eventuella straffet i allt väsentligt torde ha överensstämt i de båda torot,² kunna vi utgå från lagen i dess föreliggande gestalt, när det gäller att få kännedom om hur man i Israel gått till väga vid av mannen misstänkt otrohet hos hustrun.

Lagen hänvisar mannen att föra sin hustru till prästen och fram-bära ett offer av närmare föreskriven beskaffenhet, tydligen i syfte att påkalla Jahves inskridande och sålunda få det misstänkta fallet helt och hållet hänskjutet till hans avgörande.³ Offret benämnes מנחת קנאת, 'misstankeoffer', (v. 15) och angives därigenom vara av ett alldeles säreget slag såsom avseende att skaffa önskad klarhet i saken genom det av Jahve fällda utslaget.⁴ Däremot måste uttrycket מנחת זכרון וזכרון, 'ett åminnelseoffer, som bringar en missgärning i åminnelse', tydligen tillskrivas den tora, som anser kvinnan bestämt skyldig och enligt vilken meningen med offret är att liksom förmå Jahve att avkunna domen över det faktiskt begångna brottet.⁴

Sedan kvinnan förts fram inför Jahve och saken alltså blivit överlämnad åt honom, åligger det prästen att under iakttagande av vissa rituella föreskrifter tillreda det av heliga ingredienser bestående, för gudsdomen erforderliga 'förbannelsebringande olycksvattnet'. Han skall därefter uttala förbannelseformeln, alternativt avfattad med hänsyn till föreliggande oskuld eller brottslighet, uppteckna densamma på ett blad och genom att

¹ Jfr härom STADE, ZAW 1895, s. 167 ff.; BAENTSCH, a. a. s. 472 ff.; GRAY, Numbers, s. 49; KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 191; STEUERNAGEL, Einl., s. 166. — Andra försök att komma till rätta med problemet ha gjorts av HOLZINGER och BEWER. HOLZINGER (Num., s. 20) anser, att två ordalier äro i lagen kombinerade med varandra. Till den ena hör en förbannelseformel och ett offer, som påkallar Jahves avgörande, till den andra en magisk dryck. Enligt BEWER (AJSL 30, s. 36 ff.) skulle lagens sammansatta karaktär bero därpå, att med varandra förenats bestämmelser om två olika sätt, varpå misstänkt hustrus skuld kunde ådagaläggas: en ed inför Jahve och en ordal med en magisk dryck.

² Jfr BAENTSCH, a. a. s. 476.

³ NOWACK, Arch. II, s. 250 f.; BAENTSCH, a. a. s. 471; GRAY, a. a. s. 48, 50.

⁴ STADE, a. art. s. 170 f.

avtvå den i vattnet förläna detta senare en magisk kraft¹ att realiter kunna åstadkomma de verkningar, som förbannelsen i händelse av skuld ställt i utsikt. Det sålunda tillredda vattnet skall han slutligen giva kvinnan att dricka.

Gudsdomen visar sig i de följder, som härefter inträda. Det var en urgammal föreställning, att den människa, som begått ett brott, icke kunde närma sig det gudomliga utan att därigenom draga över sig det mest fruktansvärda straff.² På samma sätt måste också mottagandet av en helig dryck verka, då ju därigenom hela organismen kom i den mest intima beröring med vad heligt var.² Detta bekräftas även i föreliggande fall. Är den anklagade skyldig, kommer den dryck hon fått att på ett avskyvärt sätt härja hennes kropp. Genom bukens uppsvällande och ländens förvissnande anses det konstaterat, att kvinnan verkligen begått den påtalade förbrytelsen, och skuldens ådagaläggande innebär tillika ett straff, varvid straffets art enligt gängse talionsprincip är avpassat efter brottets beskaffenhet. Som brottet bestått i otilllåtet umgänge utom äktenskapet, blir kvinnan hädanefter ofruktbar. Är hon däremot oskyldig, kan 'det förbannelsebringande olycksvattnet' icke skada henne. Hon skall återinsättas i sina äktenskapliga rättigheter och fortfarande kunna undfå säd.

Här föreligger alltså en lag av tämligen enastående art på grund av den däri föreskrivna gudsdomen, det enda fall, då i den israelitiska lagstiftningen ett dylikt bevismedel påbjudes. Man har därvid upptagit en gammal sed, som ofta förekommit — och ännu förekommer — hos primitiva folk och som ansetts vara ett synnerligen verksamt och tillförlitligt medel för att utröna, om en anklagad person var skyldig eller ej, när några påtagliga indicier icke

¹ Härmed kan jämföras den bland muhammedanerna förekommande seden att överhölja vissa i en skål uppskrivna koranställen med vatten, tills skriften är avtvagen, varefter vattnet har kraft att bota sjukdomar, då det av den sjuke drickes, (LANE, *Sitten und Gebräuche* II, s. 72 f.; jfr ROHLFS, *Globus* 27, s. 285) liksom även den i Sydarabien brukliga formen för gudsdomar att låta den anklagade uppåta koranspråk, upptecknade på ett blad, varvid hans skuld ådagalägges därigenom, att han nedfaller död (MALTZAN, *Globus* 21, s. 139).

² SMITH, *Rel. d. Sem.*, s. 138.

kunnat uppbringas.¹ Gudsdomen tillgreps särskilt vid svårare brott och användes i all synnerhet, då det gällde sådana förbrytelser, vilka på grund av sin art voro ägnade att betydligt försvåra möjligheten att anskaffa ett bindande bevismaterial.² Detta institut, som enligt gängse uppfattning garanterade den strängaste rättvisa,³ blev så mycket fruktansvärdare därigenom, att det icke allenast tjänade som bevismedel, utan därjämte — särskilt på ett äldre utvecklingsstadium⁴ — samtidigt medförde den skyldiges bestraffande, varför vid sidan härav något av den världsliga rättvisan pålagt straff icke kunde ifrågakomma.

Medan gudsdomarnas förlovade land är Afrika,⁵ visa de sig däremot ej så utbredda bland semitiska folk, utom vad beträffar den bland araberna synnerligen vanliga eldordalen.⁶ Dessutom synas de ej sällan ha förekommit hos semiterna i av förevarande lag stadgade form, drickandet av heligt vatten.⁷ För osedlighet misstänkta jungfrur underkastades i Mindre Asien ett slags vattenordal.⁸ Även i CH stadgas gudsdom i tvenne fall, § 2 och § 132, det senare analogt med här förevarande. Dock användes den endast, då hustrun blivit offentligen utpekad som äktenskapsbryterska, medan hon däremot vid en av mannen gjord anklagelse kunde fria sig genom ed (§ 131). I Babylonien var likväl formen en annan: den anklagade kvinnan måste gå i floden, och borttrycktes hon av flodvattnet, var hennes skuld ådagalagd.

Att den i Nu 5: 11 ff. påbjudna ordalen skulle vara ett lån från Babylonien,⁹ förefaller högst osannolikt, då vi ju här ha att göra med en bland semiterna ej ovanlig företeelse, som dessutom

¹ DILLMANN, Nu-Jos., s. 30; BAENTSCH, a. a. s. 470 f.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 136; POST, Das Ausland 1891, s. 86 f.; GLITSCH, Mittelalt. Gottesurteile, s. 5 ff.

² POST, Grundriss II, s. 477; GRAY, EBb II, sp. 2341.

³ Jfr CRAWLEY, ERE 9, s. 511.

⁴ HIRZEL, Der Eid., s. 183 ff.

⁵ POST, Afrik. Jurispr. II, s. 110 ff.; FRAZER, Folk-Lore III s. 307 ff.

⁶ BURCKHARDT, Bem., s. 98; POST, a. art. s. 87; KOHLER, ZVRW 5, s. 370; 8, s. 252; BALDENSBERGER, PEFQ 1897, s. 130; LANDBERG, Arabica V, s. 162 ff.; MUSIL, a. a. III, s. 339 f.

⁷ SMITH, a. a. s. 138 f.

⁸ SMITH, a. a. s. 139 not 249; HIRZEL, a. a. s. 184 not 3.

⁹ LÉVY, a. a. s. 226.

genom den hos dem brukliga formen visar överensstämmelse med vad Israels lag i detta fall stadgar. Det är för övrigt troligt, att gudsdomar bland hebréerna i äldre tid ej varit så sällsynta,¹ oaktat uppgifter därom alldeles saknas i de gammaltestamentliga källorna. Betänker man nämligen, att de gärna anlitas som bevismedel på ett primitivt rättsstadium och att dylikt bruk är bestyrkt även beträffande semiterna, är det sannolikt, att det äldre Israel begagnat sig av dem i större utsträckning, än de hebreiska urkunderna förmåla. Liksom några gamla ortnamn tyckas hänvisa på ursprungliga orakelställen,² kan man med de namn, som Kades såsom rättsplats med hänsyn till den där belägna heliga källan erhållit,³ mycket väl förena föreställningen om där förekommande ordalier, i synnerhet som sådana ofta försiggingo vid heliga källor.⁴ Dessutom är även orakelutsagan ett slags gudsdom,⁵ och skillnaden mellan den och ordalen i inskränkt bemärkelse består endast däri, att gudomen vid den senare skipar rättvisa genom att direkt handla med den anklagade personen, vid den förra däremot genom orakelprästens förmedling avkunnar sin dom. Voro nu orakel i Israel vanliga, torde därför ej heller ordalier ha saknats i äldre tid.

Ser man något närmare på ifrågavarande gudsdom och de därmed förbundna riterna, tyckes allt tyda på att vi här befinna oss på mycket gammal mark. Redan den omständigheten, att endast den anklagade underkastades det förelagda provet, visar på en äldre rättsståndpunkt, medan däremot ett mera utvecklat rättsmedvetande fordrade, att undersökningen företogs med båda parterna eller att den anklagande, om beskyllningen befanns ogrundad, åtminstone dömdes till någon gottgörelse.⁶ Åtskilliga drag i det ordalistiska ritualen äro även vittnesbörd om ålderdomliga föreställningar, såsom den magiska verkan hos den av heliga ingredienser tillredda drycken, själva förbannelseformeln förvandling till en härvid användbar beståndsdel och gudomens

¹ GRAY, a. art. sp. 2341, Numbers, s. 45 f.; FRAZER, a. a. III, s. 306.

² Jfr ovan s. 10 f.

³ Jfr ovan s. 21.

⁴ Jfr GRAY, Numbers, s. 46; SMITH, a. a. s. 138 f.

⁵ Jfr SMITH, a. a. s. 138; HIRZEL, a. a. s. 184 ff.

⁶ WILUTZKY, a. a. 3, s. 136 f.

medelst offer påkallade åtgärd att genom de anvisade medlen träffa det rättsliga avgörandet.¹ Slutligen är det åskådningssätt, som ligger bakom varje gudsdom, att endast ett fullständigt under, en rent magisk kraft, kunde fria den anklagade,² knappast förenligt med ett mera fortskridet stadium i Israels rättsutveckling. Helt visst stiftade man icke på t. ex. Dt:s tid några lagar, enligt vilka en persons skuld eller oskuld kunde fastställas genom dylik bevisning. Denna tillhör utan tvivel rättsbildningens äldre skeden.³

Man synes alltså äga fullgoda skäl för det antagandet, att i Nu 5: 11—31 meddelas en till sin kärna mycket gammal lag,⁴ som ursprungligen haft en självständig tillvaro, men sedan införlivats med P:s samling. När sammansmältningen av lagens förut påvisade tvenne beståndsdelar företagits, är omöjligt att avgöra; troligen skedde dock detta före dess förening med P.⁵ Emellertid har tydligen denna förening fört med sig, att den ursprungliga lagen försetts med åtskilliga ur P:s föreställningssfär hämtade tillsatser. Så har för visso en stor del av det detaljerade ritualet tillkommit vid lagens senare utgestaltung under P:s inflytande.⁶ Säkerligen var i den äldsta bestämmelsen den med gudsdomens utförande förbundna ritus betydligt enklare.

Lagens syfte är att förhindra otrohet i äktenskapet å kvinnans sida, och detta syfte vill den vinna genom att vid blotta misstanken härför stadga en sådan ytterlighetsåtgärd som tillgripandet av en gudsdom. Om ock denna här uppträder i en mildare form, måste utan tvivel den därmed förbundna, ytterst obehagliga proceduren verka så pass avskräckande, att hustrun noga aktade sig för dylikt brott liksom även för varje lättfärdigt beteende, varigenom hon kunde draga över sig blotta skenet av brottslighet. Som ordalen plägade användas särskilt vid svårare förbrytelser, är dess förekomst här ett vittnesbörd om hurusom lagen till dessa förbrytelser

¹ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 471; STADE, a. art. s. 166 f.; PEDERSEN, Der Eid bei den Sem., s. 104.

² Jfr POST, Das Ausland 1891, s. 87.

³ Jfr DILLMANN, a. a. s. 27.

⁴ STAVE, a. a. s. 64; BAENTSCH, a. a. s. 469, 471; DILLMANN, a. st. Jfr BAUDISSIN, Einl., s. 154.

⁵ Jfr STADE, a. art. s. 171.

⁶ Jfr HERNER, a. a. s. 156.

räknade även äktenskapsbrott och därför med största stränghet vakade över den äktenskapliga förbindelsens helgd.¹ Såsom innebärande ett skydd för det äktenskapliga livet avser denna stadga därjämte att inskränka mannens självhämnd genom att förbjuda honom att taga saken i egen hand i kraft av sin jurisdiktionsrätt, varigenom hustrun sålunda räddas från eventuella våldsåtgärder från hans sida. Hon anses dessutom få tillfälle att vid ogrundade misstankar offentligen bevisa sin oskuld; ty att en ordal skulle lämna fulla garantier för en rättvis dom, gällde för lagstiftaren som självklart.

Om således denna lag är riktad såväl mot hustrun som mot mannen, lämnar den dock ett mycket ojämnt fördelat rättsskydd, då den senare avgjort befinner sig i ett fördelaktigare läge. Mannen går nämligen helt fri, för den händelse anklagelsen mot hustrun är falsk, medan däremot Dt 22: 13 ff. i liknande fall pålägger honom straff. Detta drag i lagen tyder på en lägre uppfattning av kvinnans rättsvärde och talar ytterligare för denna bestämmelses höga ålder, då det med säkerhet visar hän på fördeuteronomisk tid. Därjämte behöver mannen ej undergå något prov och riskerar sålunda för egen del intet genom den gudsdöm, som hustrun underkastas. Han hade då ej heller anledning att endast i yttersta nödfall yrka på en dylik rättsåtgärd, utan kunde mycket väl även vid den svagaste misstanke föranstalta om densamma. I hela denna lag har alltså mannen ett bestämt övertag över hustrun. Då dess syfte är att förebygga och bestraffa otrohet hos henne, är den ju visserligen ett led i den äktenskapliga skyddslagstiftningen. Men såsom framgången ur en äldre tids åskådningssätt kan den däremot icke lämna något bidrag till lagstiftarnas i senare tid skönjbara strävan att höja och befästa kvinnans personliga värde i Israel.

Den andra av förordningarna om misstänkt otrohet hos hustru, Dt 22: 13—21, lämnar föreskrifter beträffande det fall, att en man anklagar sin nyblivna hustru för att hon vid äktenskapets ingående ej var jungfru. Denna lag skiljer sig alltså från föregående bestämmelser rörande äktenskapsbrott därigenom, att förseelsen, som här påbördas kvinnan, ej infallit under hennes äktenskap, utan före detta. Men icke desto mindre visar lagen tydligt genom det straff

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 30.

den ådömer för dylik förseelse, att denna fullt likstälts med ett äktenskapsbrott.

Dt tänker sig först möjligheten, att mannens anklagelse varit helt och hållet ogrundad (v. 13—19). Den måste då vara fram-sprungen ur motvilja mot hustrun och har säkerligen avsett att framtinga skilsmässa, då helt visst en beskyllning av sådan art, om den befunnits överensstämmande med verkligheten, skulle ha gällt som tillräcklig orsak till äktenskapets upplösning på grund av det för kvinnan ytterst vanhedrande i ett dylikt beteende.¹ Man synes nämligen i orienten ha lagt stor vikt vid kvinnans jungfrulighet, då ett äktenskap skulle avslutas. En jungfru betingade i allmänhet ett högre brudpris än en änka eller en fränskild.² Hos många folk vållar också efter förlovningen konstaterad brist på jungfrulighet ett upphävande av trolovningskontraktet.³ Då således en dylik beskyllning, om den är ogrundad, blir högeligen kränkande,⁴ i synnerhet om den vinner offentlighet i form av ett av mannen utspritt rykte, hänvisar lagen den förolämpade till att på rättslig väg låta undersöka saken.

Det blir då närmast kvinnans fader och moder, som äga att påkalla vederbörandes ingripande. I egenskap av hennes rättsinnehavare före äktenskapet måste de nämligen lika mycket som hon själv drabbas av skymfen och därjämte i mannens ögon komma att stå som bedragare, då de vid äktenskapets ingående bortgivit sin dotter såsom jungfru. De ha därför att vända sig till de äldste i staden och för dem framlägga kvinnans בְּתוּלִים, d. v. s. tecknen till att hon var jungfru.⁵ Detta sätt för bevisföringen erinrar om en hos orientaliska folk förekommande sed att omedelbart efter äktenskapets avslutande, understundom till och med offentligt, antingen på liknande sätt eller genom pålitliga personers försäkran styrka brudens jungfrulighet,⁶ ett bruk, som ännu före-

¹ Jfr Dt 24: 1 ff.; DRIVER, Deut., s. 254; BURCKHARDT, a. a. s. 88 f.

² WELLHAUSEN, Ehe, s. 448; BURCKHARDT, a. a. s. 216.

³ POST, Studien, s. 159, Grundriss II, s. 94.

⁴ Jfr BURCKHARDT, a. a. s. 89; MUSIL, a. a. III, s. 208 f.

⁵ BERTHOLET, Deut., s. 70.

⁶ Jfr BURCKHARDT, a. a. s. 214 not 2.

finnes icke blott i Syrien och Palestina,¹ utan även bland åtskilliga ociviliserade stammar.²

Har sålunda den kränkande beskyllningens grundlöshet blivit ådagalagd, drabbas mannen av straff. Lagen föreskriver, att de äldste skola 'bestaffa' honom (יִסְרוּ), vilket i anslutning till Dt 25:2 f. sannolikt bör tolkas såsom avseende prygelstraff.³ För vad mannen låtit komma sig till last ålägges han sedan att till kvinnans fader erlægga 100 siklar. Bötessumman är alltså dubbelt så stor som ett normalt tilltaget brudpris och utgör den gottgörelse fadern får för det nedsättande ryktet om dotterns bristande jungfrulighet. Kvinnan åter erhåller vederbörlig upprättelse genom den ytterligare bestämmelsen, att mannen ej får skilja sig från henne, så länge han lever. Om denna senare föreskrift kommit att främja det äktenskapliga samlivet, kan vara tvivel underkastat. Men säkert är, att den uppfattades som ett ganska eftertryckligt straff, en betydande inskränkning i mannens rättigheter, och att den på grund härav helt visst bidragit till att förebygga falska beskyllningar av ovannämnda art. Lagen har således i denna del velat lämna ett kraftigt skydd åt kvinnan för oberättigade misstankar och utgör tillika ett bevis för hur högt man visste värdera jungfruligheten i Israel.

Emellertid stannar Dt även inför den eventualiteten, att kvinnan gjort sig skyldig till den henne påbördade förseelsen (v. 20 f.). Hon skall då straffas med döden genom att stenas. Enär ett så strängt straff tydligen måste förutsätta, att kvinnans skuld ådagaläggas genom bindande bevisning,⁴ torde frånvaron av ifrågavarande בְּרוּלִים av lagstiftaren knappast ha ansetts som ett fullgiltigt kriterium på brottslighet.⁵ Denna har säkerligen fått styrkas på samma

¹ WETZSTEIN, Zeitschr. f. Ethnol. 1873, s. 287 ff.; KLEIN, ZDPV 6, s. 100; jfr MUSIL, a. a. III, s. 208.

² POST, Grundriss II, s. 94, Afrik. Jurispr. I, s. 397 f.

³ DILLMANN, Nu-Jos., s. 345; DRIVER, a. a. s. 256; STEUERNAGEL, Deut., s. 83. Enligt BERTHOLET (a. a. s. 70) åsyftas härmed endast muntlig bestraffning, då först v. 19 meddelar den egentliga straffpåföljden.

⁴ Jfr HERNER, a. a. s. 152 samt ovan s. 141.

⁵ Jfr DILLMANN, a. st. Helt visst är därför v. 20b: 'om tecken till att flickan var jungfru icke funnos', en senare tillsats (STEUERNAGEL, a. a. s. 83; KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 279), och v. 20a: 'men om det var sanning', förutsätter då, att bevismaterialet är fullt tillförlitligt och tillräckligt, utan att lagen närmare uttalar sig om dess beskaffenhet i övrigt.

övertygande sätt, som i allmänhet var nödvändigt, om dödsstraff skulle kunna ådömas.¹ Straffet skall verkställas av männen i staden genom stening utanför faderns hus. Dels hade detta blivit förorenat genom den sedlighetsförbrytelse kvinnan som ogift begått, och den gängse seden fordrade, att själva platsen för förbrytelsen liksom befriades från den skuld, som vilade däröver, genom att straffet exekverades på ort och ställe.² Dels låg här något för fadern högeligen skymfande. Liksom denne tillerkändes gottgörelse, om anklagelsen var falsk, måste han å andra sidan, om dotterns brottslighet kunnat bevisas, på visst sätt göras medansvarig, då han såsom hennes förmyndare ej tillräckligt övervakat henne och under alla förhållanden handlat bedrägligt genom att bortgifta henne utan att yppa verkliga förhållandet. Att han icke varit okunnig därom, förutsattes nämligen utan vidare.³ Flickans förseelse att hava bedrivit otukt i sin faders hus betecknas som en *נבלה*, en 'därskap' i Israel, ett uttryck, som vanligen åsyftar om bristande moralisk och religiös känsla vittnande handlingar i allmänhet och särskilt sedlighetsförbrytelser.⁴

Slutligen må märkas, såsom redan blivit antytt, att det här beivrade brottet av lagen synes ha betraktats och bedömts som äktenskapsbrott. Då det var begånget före äktenskapet och kanske även före trolovningen,⁵ hade man kunnat vänta, att det skulle ha behandlats som en mindre svårartad sedlighetsförbrytelse, och lagens uttryckliga förklaring, att kvinnan blivit dömd, emedan hon bedrivit otukt i sin faders hus, tyckes hänvisa på att så också skett. Emellertid kan detta knappast ha varit förhållandet. Ty medan Fb vid förförelse av icke trolovad jungfru helt och hållet frikänner flickan och straffar endast mannen (Ex 22: 15 f.), skulle däremot Dt, om här föreläge blott vanlig sedlighetsförbrytelse, hava för samma förseelse dömt kvinnan till döden, vilket är föga troligt.

Man synes därför nödgas antaga, att Dt i föreliggande lag i

¹ Jfr Dt 17: 6; 19: 15 samt § 19: 2.

² BERTHOLET, a. a. s. 70. Jfr Dt 21: 1—9 och denna lags behandling i § 20: 2.

³ Jfr STEUERNAGEL, a. a. s. 83.

⁴ Jfr Gn 34: 7; Jos 7: 15; Dm 20: 6, 10; 2 S 13: 12.

⁵ HERNER, a. a. s. 152.

kvinnans brottslighet funnit något vida mer än blott och bart en sedligheten kränkande handling av ungefär samma beskaffenhet som icke trolovad flickas sedlighetsbrott, eftersom felsteget drabbas av så strängt straff. Den otuktshandling kvinnan såsom ogift förövat i sin faders hus har tydligen ansetts vara långt mera svårartad och medföra en vida strängare straffpåföljd, i och med det att hon ingick äktenskap utan att för mannen yppa något om förhållandet i fråga. Hon har därigenom bedragit honom. Liksom de av Dt med dödsstraff belagda äktenskapsbrotten å kvinnans sida innebära ett bedrägeri mot mannen, har även förevarande förseelse samma karaktär. Detta tyckes också förklara, att den betraktas som äktenskapsbrott och i denna egenskap straffas med döden genom stening.¹

De babyloniska bestämmelserna rörande äktenskapsbrott äro analoga med de hebreiska och utgå från samma uppfattning som den i Israel gängse om vad dylik förseelse innebär. Även CH beivrar äktenskapsbrott hos kvinnan mycket strängt, i det båda de skyldiga skola bindas och kastas i vattnet (§ 129). Förövar någon våldtäkt mot hustru, som ännu lever i sin faders hus och icke haft äktenskaplig förbindelse med sin man, straffas han med döden, varemot kvinnan går fri (§ 130).² Likaså bestraffas en i krig fången mans hustru, vilken ej saknat tillräckliga existensmedel i sitt hus, i händelse av äktenskapsbrott genom att dränkas (§ 133). Vad CH stadgar om misstänkt otrohet hos hustru, är redan antytt.³ Den babyloniska rätten visar sig således lika angelägen som den hebreiska om att genom stränga lagar förebygga äktenskapsbrott och därigenom värna om äktenskapets helgd.

¹ Jfr HERNER, a. a. s. 152.

² Straffet blir således detsamma som i Dt 22: 25 f., där fråga är om våldtäkt mot trolovad jungfru. Den mosaiska lagen har däremot ingen särskild föreskrift angående våldtäkt mot gift kvinna.

³ Se ovan s. 147.

5. Sedlighetsförbrytelser i allmänhet.

Utom ovan genomgångna stadganden om äktenskapsbrott, vilket för lagen står som den mest graverande bland alla sedlighetsförbrytelser, lämnas även en del bestämmelser rörande andra förseelser av sedlighetskränkande innebörd. Av dessa skola dock föreskrifterna om förbjudna led först i annat sammanhang behandlas.

Främst komma här ifråga ett par förordningar om förförelse av icke trolovad jungfru.

Redan den gamla seden såg häri ett högst klandervärt beteende.¹ Att förföra en jungfru gällde som en נבלה, en 'därskap'. Den ogifta kvinnan stod helt under faderns förmynderskap, var i denna egenskap av honom absolut beroende och ägde ingen som helst bestämmanderätt över sig själv. Om då någon utan vidare inlät sig i förbindelse med henne, ansågs detta som ett av denne begånget rättsbrott emot kvinnans förmyndare. Enär förbindelser vid sidan av de äktenskapliga godtogos av gällande sed, var det här närmast den kränkta äganderätten hos flickans fader, som gav anledning till inskridande mot förföraren. En man prisgav hellre sina döttrar åt andra, än han utlämnade den gäst, som tagit sin tillflykt under hans tak, utan att detta betraktades som en skändlighet.² Vidare ägde enligt Fb (Ex 21: 7) fadern rätt att sälja sin dotter som slavinna, d. v. s. överlåta henne som konkubin åt någon, och detta var säkerligen även överensstämmande med gammal hävd, som ej såg något orätt i själva förbindelsen. När gängse sed skarpt klandrade förförelse av icke trolovad flicka, synes det därför ha varit handlingens karaktär av ett otillåtet ingrepp i en annans rättssfär, som gjorde den betänklig, och ej så mycket det för kyskheten kränkande däri.³ I enlighet härmed hemfaller förföraren till blodshämnd från flickans förmyndare,⁴ och sedvanerätten i Israel synes härvid ha fordrat ett mycket strängt tillvägagående. Man nöjde sig tydligen icke med mindre än att på det mest blodiga sätt utkräva sådan hämnd.⁵

¹ HALLER, Genesisagen, s. 98. Jfr Gn 34: 2, 7, 31; 2 S 13: 11—22.

² Jfr Gn 19: 7 f.; Dm 19: 23 f.

³ HALLER, a. a. s. 99; jfr POST, Studien, s. 349 f.

⁴ POST, a. st.

⁵ Gn 34: 25—31; 2 S 13: 21 ff.; jfr Dm 20: 4 ff.

Då sedan lagarna meddela bestämmelser för dylik förbrytelse, är deras avsikt säkerligen att inskränka självhämnden genom att fastställa lämplig kompensation. Troligen var det även före dessa föreskrifters tillkomst bruk i Israel, att repressalier icke alltid utkrävdes genom blodig hämnd, utan att denna ofta förvandlades till något slags ersättning i form av böter,¹ i all synnerhet som utvecklingen på andra håll merendels gick i den riktningen.² En sådan tendens föreligger i stadgandet hos Fb (*Ex 22: 15 f.*), att den, som förfört icke trolovad flicka, är skyldig gifta sig med henne, sedan han till hennes fader vederbörligen erlagt det för äktenskapets ingående nödvändiga brudpriset. Vägrar däremot fadern att lämna sitt medgivande, skall ett belopp, motsvarande den brukliga köpesumman, betalas till honom såsom böter. Om själva bötessummans storlek uttrycker sig Fb mera obestämt genom att endast likställa den med brudpriset, då på dess tid ett normalbelopp för מוֹדָר ännu icke synes ha blivit fastslaget.³

Fb behandlar alltså denna förseelse på samma sätt, som sed är hos många andra folk, i det förföraren ofta ålägges att betala brudpriset och taga flickan till äkta.⁴ Man kan fråga sig, varför äktenskap här påbjudes. Sannolikt sammanhänger detta med vad ovan sagts om jungfrulighetens höga värde. Sedan flickan en gång förförts, kunde det, om saken blivit bekant, vara svårare att få henne bortgift på annat håll, eller ock kunde hon, om förhållandet hemlighållits och hon ingått äktenskap med annan person, sedermera riskera att bli utsatt för sådana beskyllningar, som omnämnas i Dt 22: 13 ff. Dock skall äktenskap icke under alla förhållanden komma till stånd. Om fadern finner anledning att inlägga sin gensaga däremot, måste böter betalas för den skada, som ifrågasvarande rättsbrott vållat honom. Härav framgår fullt tydligt, att förseelsen betraktades som egendomsförbrytelse, som en handling, vilken kränkte fadern i hans rättigheter över dottern, och att lagen i detta avseende delade den gängse sedens uppfattning. På grund därav gick flickan fri. Däremot blev förförelse av trolovad jung-

¹ Jfr AMRAM, JQR New Ser. 2, s. 194, 202.

² POST, a. a. s. 350.

³ HIERNER, a. a. s. 151.

⁴ MUNZINGER, Studien, s. 387 f.; POST, a. a. s. 350 f., Grundriss II, s. 378 f.

fru av den senare lagstiftningen bedömd som äktenskapsbrott och belagd med långt strängare straff, och måhända var även Fb:s ståndpunkt i detta fall densamma. Ty troligt är, att även Fb ursprungligen meddelat någon föreskrift om förförelse av trolovad flicka.¹

En mot ovannämnda lag hos Fb svarande stadga innehåller också Dt (*Dt 22:28 f.*). Det gäller även här sedlighetsbrott mot icke trolovad jungfru, varvid Dt dock synes ha tänkt på ren våldtäktshandling.² Förordningen skiljer sig dessutom från Fb:s därigenom, att den lämnar mera skärpta bestämmelser. I stället för Fb:s allmänna föreskrift, att brudpris skall betalas, fastställes här dettas storlek till 50 siklar.³ Vidare måste förföraren gifta sig med flickan, oavsett om detta är överensstämmande med hennes faders vilja eller ej. Att Dt härvid icke inrymmer åt fadern rättighet att hava det avgörande ordet, är särskilt anmärkningsvärt. Troligen berodde detta på att den patriarkala myndigheten på Dt:s tid förlorat åtskilligt av sitt oinskränkta inflytande i familjerättsliga frågor, varför man kunde meddela en dylik bestämmelse. Säkerligen var det även lagstiftarens mening, att förbrytelsen innebar något mera än ett mot flickans förmyndare begånget rättsbrott. Slutligen föreskrives, att det sålunda ingångna äktenskapet aldrig får upplösas. Helt visst betraktades detta som ett mycket strängt förbud, och syftet därmed var utan tvivel att göra den beivrade handlingen för mannen så litet lockande som möjligt.

Att Dt här lämnar föreskrifter rörande mot icke trolovad flicka förövad våldtäkt, där således kvinnan måste gå fri från ansvar och mannen ensam bär skulden, förklarar nog åtminstone till en del skärpan i dess bestämmelser i jämförelse med vad som stadgas hos Fb. Särskilt är det meddelade skilsmäsoförbudet ägnat att väcka uppmärksamhet. Lagen känner det blott i ett enda fall

¹ HERNER, a. a. s. 21.

² Medan Fb om förförelsen av flickan använder uttrycket פְּדוּיָה, som tydligt poängterar det frivilliga i handlingen från hennes sida, synes Dt däremot genom ordet חֲפָזָה bestämt förutsätta, att kvinnan genom våldsåtgärder tvingats därtill (DRIVER, Deut., s. 258; BERTHOLET, Deut. s. 71). I enlighet härmed bör troligen med LXX läsas נִמְצָא i st. f. נִמְצָאָה (BERTHOLET, a. st.; STEUERNAGEL, Deut., s. 84).

³ BERTHOLET, a. st.; DRIVER, a. st. Jfr ovan s. 114.

till.¹ Det gäller även då en förseelse, till vilken kvinnan är alldeles oskyldig, och den mot henne av mannen därvid riktade anklagelsen innebär under sådana förhållanden en grov förolämpning. Dessa båda fall, där skilsmässa förbjudes, överensstämman således med varandra genom kvinnans oskuld och mannens ytterst kränkande behandling av henne. Genom att upptaga detta förbud har lagstiftaren tydligen velat anlita en extraordinär åtgärd, som helt är riktad mot mannen och som medför en högst betydande inskränkning i hans självbestänningsrätt. De strängare föreskrifterna i förevarande lag hos Dt, särskilt förbudet mot skilsmässa, äro därför helt visst uttryck för lagens önskan att vilja betona, att mannen begått en väsentligt svårare förbrytelse, därigenom att han våldtagit flickan.

Dock ligger häri med all sannolikhet icke enda förklaringsgrunden till Dt:s större rigorism i detta fall. Förut har framhållits, hurusom uppfattningen ifråga om äktenskapsbrott tydligen genomgår en bestämd utveckling. Från att i äldsta tid mera ha betraktats som en egendomsförbrytelse kommer denna förseelse sedermera att gälla som en religiöst-sedlig förbrytelse, ett kränkande av högre livsvärden, och särskilt synes detta vara Dt:s ståndpunkt. Säkert är så fallet även med ett sedlighetsbrott av ovan angivna art. Om man på Fb:s tid uteslutande fattade det som ett brott mot äganderätten, har helt visst Dt icke kunnat nöja sig med att se saken så. Den fann utan tvivel häri något mera än blott en egendomsförbrytelse. Därför är den också i sina straffbestämmelser strängare än Fb. Det gällde nämligen för Dt icke endast att fastställa vederbörlig compensation, utan även att genom straffet söka ge uttryck åt förbrytelsens för den religiösa och sedliga känslan kränkande innebörd.

I sin ovan behandlade bestämmelse omnämner Fb icke våldtäkt, ej heller har den någon särskild stadga därför; men det är möjligt, att man på dess tid tillämpade samma föreskrifter, om en man våldtagit icke trolovad jungfru. Hur Dt skulle ha behandlat det fall, då icke trolovad flicka blivit förförd genom övertalning, är ovisst. Sannolikt skulle den då ha straffat även kvinnan. Vad åter beträffar mannen, kunde det ligga nära till hands att antaga,

¹ Se ovan s. 127.

att Dt ej hade varit fullt så sträng som i förevarande lag. Dock är det troligast, att den även i detta fall genom samma straffbestämmelser som i fråga om våldtäkt hade velat kraftigt uttala sin sedliga harm över förbrytelsen. För övrigt visar sig såväl Fb som Dt härvid betydligt mildare och hovsammare än den gamla seden. Ty enligt denna kunde de förfördelade utkräva blodig hämnd, även om förföraren förklarade sig villig att gifta sig med den kränkta flickan och uppfylla alla framställda fordringar.¹

I Hl föreligger en med dessa förordningar om förförelse av jungfru analog bestämmelse (*Lv. 19: 20—22*). Enligt denna skall en mans umgänge med en annans slavinna, som varken blivit friköpt eller frigiven, bestraffas, varvid lagen dock uttryckligen betonar, att dödsstraff ej får tillämpas, emedan kvinnan icke var fri. Det är således kvinnans sociala ställning som slavinna, vilken här framkallar andra bestämmelser än dem, som vi förut gjort bekantskap med i liknande fall.² Förbrytelsen i fråga bedömes icke som äktenskapsbrott, då en trälinnas konkubinförhållande till sin herre ej kan likställas med ett verkligt äktenskap. Däremot blir husbonden i sin äganderätt kränkt genom en annans förbindelse med henne, och förbrytelsen har därför betraktats och behandlats som egendomsförbrytelse.³ Om straffets art säges ingenting, men möjligen avsåg lagen prygelstraff, vilket även eljest var vanligt vid dylikt brott.⁴ Huruvida Hl velat föreskriva, att båda skola på angivet sätt straffas, är icke fullt klart.⁵ Vv. 21 f. med sina bestämmelser om förseelsens sonande genom skuldoffer räkna tydligen med från P:s idévärld hämtade föreställningar och böra därför betraktas som en av dess redaktör gjord senare tillsats.⁶

Denna i Hl upptagna stadga synes från början ha tillhört en samling paragrafer med straffrättsligt innehåll, men sedermera

¹ Gn 34: 1 ff.

² Jfr Dt 22: 22 ff.; Lv 20: 10.

³ Jfr SNOUCK HURGRONJE, Mekka II, s. 134 f.

⁴ BERTHOLET, Lev., s. 68; MICHAELIS, Mos. Recht V, s. 263.

⁵ Även om man med BAENTSCH efter Sam. läser לֹא יִמָּוֶת, innebär detta icke, att kvinnan skulle gå fri från straff. Är denna läsart riktig, har lagen tydligen förutsatt som självklart, att husbonden bestraffar slavinna i kraft av sin jurisdiktionsrätt över henne.

⁶ BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 30, Ex-Nu, s. 398; NOWACK, Arch. II, s. 227.

blivit insatt bland Hl:s renhets- och helighetsföreskrifter. Dess plats i Hl kunde ju motiveras därmed, att stadgan berör det sexuella livet, för vilket denna lagsamling meddelar så ingående förhållningsregler. Den står emellertid här väl abrupt, och kanske har den ursprungligen antingen förekommit på annan plats i Hl eller ock föregåtts av andra föreskrifter av likartat innehåll, vilka anslutit sig till v. 19.¹ Möjligt är även, att den en gång varit utförligare och haft närmare straffbestämmelser, vilka dock sedan fallit bort i samband med det av P gjorda tillägget.²

Dessutom meddelar Hl ett par mera allmänt hållna föreskrifter, som avse att motverka osedligt leverne. *Lv 19: 29* förbjuder, att någon låter sin dotter bli en sköka, varvid det säkerligen ej är fråga om ett med kulten sammanhängande förhållande, utan om yrkesmässigt bedriven osedlighet.³ I *Lv 21: 9* är det särskilt prästdotters skökolevnad, som blir föremål för lagstiftarens inskridande och ger anledning till den stränga bestämmelsen, att den skyldiga skall uppbrännas i eld.

Till det föregående må vidare läggas några alldeles speciella sedlighetsföreskrifter som behandla rent naturvidriga förbindelser.

Tidslag förbjudes redan av Fb (*Ex 22: 18*), och straffet därför är döden. Denna förbrytelse omnämnes såsom förekommande i Egypten,⁴ och sannolikt var även för Israel en sådan lag av behovet påkallad. Dt meddelar ej förbudet bland sina lagar, men ifrågasvarande last uppräknas bland de försyndelser, över vilka leviterna skulle uttala förbannelse (*Dt 27: 21*).⁵ Däremot upprepas stadgan i Hl (*Lv 18: 23; 20: 15 f.*), som med sin starka känsla för det förorenande i en dylik skändlighet fordrar, att även djuret skall dödas.

Likaledes förbjudes samlag mellan män. Sådant brott synes ha varit vanligt bland kananéerna⁶ och även ha förekommit bland hebréerna,⁷ men det är tydligt, att redan den gamla seden däri

¹ DILLMANN, *Ex-Lv*, s. 607.

² BAENTSCH, *Heil.-Ges.*, s. 30; BERTHOLET, a. a. s. 68.

³ DILLMANN, a. a. s. 611; HERNER, a. a. s. 157.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 600; LANE, *Sitten und Gebräuche*, I, s. 110.

⁵ Se det följande s. 168 not. 1.

⁶ Jfr Gn 19: 5; Lv 18: 3, 24; 20: 23.

⁷ Dm 19: 22.

såg något avskyvärt.¹ Därför inlägger Hl en sträng gensaga där-
emot genom förbud, vars överträdande medför dödsstraff för
båda de skyldiga (*Lv 18: 22; 20: 13*).

Till abnormt sexuella förseelser hör även umgänge med kvinna
vid tiden för hennes rening. Liksom hos många folk menstruation
ansågs vara förbunden med övernaturliga verkningar och göra
kvinnan farlig för mannen,² betraktar Hl all förbindelse mellan
man och kvinna under en dylik situation som en styggelse. Den
stadgar därför (*Lv 18: 19; 20: 18*), att både mannen och kvin-
nan, som göra sig skyldiga till sådant brott, skola utrotas.

Slutligen meddelar Israels lagstiftning bestämmelser angå-
ende några fall, vilka beröra handlingar, varigenom känslan för
det anständiga i högre eller lägre grad såras eller aktningen för
naturliga ordningar åsidosättes.

I *Dt 25: 11 f.* tänkes den möjligheten inträffa, att vid en tvist
mellan tvenne män den enes hustru skyndar till hjälp och under
försöket att skydda sin man för misshandel fattar tag i hans mot-
ståndares blygd. Dt finner i kvinnans tillvägagående något för
sedligheten högeligen kränkande och lägger tydligt i dagen denna
sin uppfattning genom den ytterst stränga föreskriften, att man
för vad hon låtit komma sig till last skall utan skonsamhet hugga
av henne handen. Den rent barbariska strafform, som här kommer
till användning — det enda fall, då i hebreisk lagstiftning kropps-
stympning påbjudes, bortsett från vad som eljest stadgas om
jus talionis — visar tydligt, hur ytterst starkt Dt reagerar emot
sådana handlingar, som den finner på ett betänkligt sätt över-
skrida gränserna för vad hänsyn till tukt och sedlighet oundgäng-
ligen kräver, och detta till och med, ehuru förmildrande omstän-
digheter hade kunnat åberopas.³ Förmodligen vill denna förord-
ning i och med det omnämnda fallet meddela en allmän rättsnorm
som ledning vid bedömandet av analoga förseelser.⁴

Vidare stadgar *Dt 22: 5*, att en kvinna ej får bära, vad till en man

¹ Jfr Gn 19: 7 f.; Dm 19: 23 f. GUNKEL, Gen., s. 208.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 570; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 378; NOWACK, a. a. II, s. 298 f.

³ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 358; HERNER, a. a. s. 156.

⁴ DILLMANN, a. st.; STEUERNAGEL, Deut., s. 92.

hör, lika litet som en man tillåtes att kläda sig i kvinnokläder. Säkerligen har denna lag egentligen avsett att inlägga en gensaga emot vissa med otukt förbundna kultbruk, som voro vanliga hos somliga hedniska folk och från dem lätt kunde vinna insteg i Israel.¹ Men detta ursprungliga syfte med bestämmelsen hindrar ej, att den i allmänhet kan anses ge ett uttryck åt kravet på att rena anständighetshänsyn iakttagas i av lagen berörda avseende.²

Med denna förordning sammanhånga bestämmelserna i *Dt* 22:9—11. Där föreskrives, att man ej får så säd i sin vingård, ej plöja med oxe och åsna tillsammans samt ej kläda sig i tyg, förfärdigat av ull och lin tillsammans. Föreskrifterna meddelas även i *Hl* i *Lv* 19:19 med i huvudsak samma innehåll, men med något olika formulering: man skall icke låta två slags djur para sig med varandra, icke beså sin åker med två slags säd och ej heller använda en klädnad av två olika slags garn. För dessa bestämmelser ligga helt visst kultiskt-magiska föreställningar till grund, vilkas ursprungliga innebörd det knappast torde vara möjligt att med säkerhet uppvisa.³ De kunna dessutom sägas framhålla vissa sedliga fordringar, analoga med vad *Dt* 22:5 betonar. Vi omnämna dem därför i detta sammanhang, så mycket mer som de synas utgöra en fortbildning av samma tankeinnehåll, som återfinnes i sistnämnda bestämmelse,⁴ och från början torde ha anslutit sig till denna, liksom de i *Hl* omedelbart efterföljas av en stadga rörande en sedlighetsförbrytelse.⁵

Ifrågavarande föreskrifter förkasta tydligen sådant tillvägagående, varigenom man obehörigen sammanblandar det, som enligt naturens ordning bör hållas isär. Därigenom gör man nämligen våld på det rent naturliga. Det är visserligen icke sedlighetsförbrytelser i vanlig bemärkelse, som lagstiftaren här vill förebygga. Men bestämmelserna äga icke desto mindre en allvarlig etisk inne-

¹ HERNER, a. a. s. 148; BERTHOLET, Deut., s. 68.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 343; DRIVER, Deut., s. 250.

³ Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 398; BERTHOLET, a. a. s. 68 f.; GRESSMANN, RGG III, sp. 2091 f.; JIRKU, ZAW 37, s. 113 f.

⁴ Jfr HERNER, a. st.

⁵ STEUERNAGEL, a. a. s. 81.

börd, även om de kunna tyckas beröra mera oväsentliga ting. Ty de vända sig mot kränkningar av sedliga livsvärden, mot ett sådant överskridande av helt naturliga gränser, som underlåter att visa tillbörlig hänsyn för det anständiga och passande. De inlägga protest mot handlingar, varigenom en lagbunden sedlig ordning egenmäktigt genombrytes.¹

6. Äktenskapshinder.

a. Förbjudna led.

Det var — och är fortfarande — en ej ovanlig företeelse hos under stamförfattning levande folk, att äktenskapen ingingos inom stammen (endogami).² Den starkt utpräglade stamkänslan krävde detta. Man såg häri en helig sed, som absolut måste respekteras och vars ignorering till och med ibland straffades som en svår förbrytelse.³ Endogamien har därför visat sig fortleva med ovanlig seghet som ett uttryck för den intensiva samhörighetskänsla, som utmärkte den gamla stamförfattningen.

Såväl bland ariska folk som bland semiterna var endogami allmänt bruk.⁴ Hos araberna hade — och har ännu — kusinen å faderns sida avgjord företrädesrätt vid äktenskaps ingående.⁵ En man kunde på grund härav icke gifta bort sin dotter med någon annan, om hennes kusin gjorde anspråk på henne,⁶ och man synes också ha velat underlätta dylikt äktenskap genom att fordra en mindre köpesumma, än eljest var vanligt.⁷ I överensstämmelse härmed sökte man alltid i stammens intresse se till, att äktenskapen ingingos mellan släktingar, och ännu i dag är så brukligt i Syrien

¹ Jfr EWALD, *Altert.*, s. 213 ff.; SCHULTZ, *Theol.*, s. 365; BILLING, *De etiska tankarne I*, s. 130 f.

² WILUTZKY, a. a. I, s. 55 ff.; POST, *Grundriss I*, s. 32.

³ WILUTZKY, a. a. I, s. 58 f.

⁴ Jfr WILUTZKY, a. a. I, s. 55.

⁵ WILKEN, *Matriarchat*, s. 59; SMITH, *Kinship*, s. 82, 138, 164; BURCKHARDT, *Bem.*, s. 91, 219; MUSIL, a. a. III, s. 174; JENNINGS-BRAMLEY, *PEFQ* 1907, s. 24.

⁶ SMITH, a. a. s. 138; jfr BURCKHARDT, a. a. s. 91.

⁷ Jfr BURCKHARDT, a. a. s. 219.

och Palestina,¹ liksom man även i Egypten finner äktenskap mellan kusiner vara det naturligaste.²

Sådan var också bland hebréerna den gamla seden. Visserligen ägde fadern absolut makt att efter gottfinnande bestämma över sin dotters giftermål, men han var dock bunden av den oskrivna lag, som sedvanerätten skapat. Han hade att härvid fullfölja icke blott egna privata hänsyn, utan framför allt vissa intressen, som berörde släkten och stammen på det närmaste. Man kan därför säga, att i Israel i äldsta tid tillhörighet till vitt skilda stammar utan någon frändskap sins emellan i allmänhet nästan utgjorde ett äktenskapshinder för tvenne personer.

Hur noga man tog det med den gängse sedens krav i detta avseende, därpå lämna källorna talrika exempel, i synnerhet beträffande patriarktiden. Äktenskap mellan kusiner³ eller, om sådana icke funnos, mellan andra ej för långt avlägsna släktingar⁴ voro vanliga och särskilt omtyckta. Man underkastade sig därför gärna långa resor för att få dylika äktenskap till stånd, om stamfränder icke voro att tillgå på nära håll.⁵ Endast i undantagsfall och särskilt om annan möjlighet icke fanns synes man ha gift sig utom sin egen stam;⁶ dock rådde i äldsta tid emot äktenskapliga förbindelser med främlingar merendels en bestämd motvilja.⁷ En följd av denna strängt tillämpade endogamiska princip blev därför, att äktenskap mellan personer, som räknade mycket nära skyldskap med varandra, ofta förekommo, och i synnerhet måste detta bli förhållandet inom mindre talrika stammar. Äktenskap med brorsdotter är betygat.⁸ Mose föddes i ett äktenskap mellan brorson och faster.⁹ Även det bland endogamiska stammar myc-

¹ BAUER, Volksleben, s. 98; KLEIN, ZDPV 6, s. 84; BENZINGER, PRE 5, s. 742; BALDENSBERGER, PEFQ 1900, s. 181.

² ERMAN, Aegypten I, s. 221.

³ Gn 29: 16, 19; jfr 28: 1 f.

⁴ Gn 24: 15.

⁵ Jfr Gn 24; 28: 1 f.

⁶ Jfr Dm 21: 6 f., 14 ff.

⁷ Gn 24: 2 f., 37 f. Jfr Gn 26: 34 f.; 27: 46; Dm 14: 3.

⁸ Gn 11: 27, 29.

⁹ Ex 6: 20; Nu 26: 59 (P).

ket vanliga syskonäktenskapet¹ ansågs tillåtet bland hebréerna i äldre tid. Abraham var gift med Sara, sin halvsyster på fädernet,² och ännu på Davids tid synes sådant äktenskap icke ha mött något ogillande.³

Orsaken till denna i Israel vitt utbredda endogami torde förnämligast ha legat däri, att äktenskapet betraktades som en släkten och stammen vidkommande angelägenhet. Det var här gemensamma släkt- och stamintressen, som borde tillvaratagas.⁴ Enär sammanslutningen inom en stam väsentligen berodde på känslan av släktskap, måste denna enhet bli fastare, om de äktenskapliga banden knötos just inom stammen. Sådana äktenskap inneburo en fördel framför allt med hänsyn till den egendom, varöver en stam förfogade. Förutom att köpesumman för bruden därigenom i varje fall kom släkten och stammen till godo, förlänade de endogamiska förbindelserna ett visst skydd åt all stamegendom genom att möjliggöra dennas bevarande inom stammens gränser och hindra den att komma i främmande händer. Säkerligen ha vi rättighet att i detta förhållande se ett mycket verksamt motiv för den så omhuldade endogamien, i all synnerhet som man även på annat sätt, särskilt genom flera i lagstiftningen vidtagna åtgärder, sökt främja just samma syfte.⁵ Slutligen lämnade släktäktenskapen kvinnan ej oväsentliga garantier för en mera tryggad ställning. Hon hade större möjlighet att räkna på sin egen släkts skyddande inflytande även på de nya förhållanden, i vilka hon genom giftermålet införsattes, än om hon måst inträda i en främmande stam. Man ansåg sig alltså genom endogamien befordra stammens bästa, giva den större fasthet, öka dess anseende och makt, skydda och bevara de materiella villkoren för dess förkovran samt bereda kvinnan bättre rättsskydd.⁶ Dessa ur stamkänslan framsprungna

¹ WILUTZKY, a. a. 1, s. 55 ff.

² Gn 20: 12 (E).

³ 2 S 13: 1, 13.

⁴ Jfr HALLER, a. a. s. 98 f.

⁵ Se härom närmare i § 10: 7 (om leviratsäktenskap), § 11: 2 (om arvsdöttrars giftermål), § 15 (om geulla-rätt) samt § 17 (om jubelår).

⁶ Se härom BENZINGER, Arch., s. 108; PRE 5, s. 741 f.; NOWACK, Arch. I, s. 157; ENGERT, a. a. s. 25 f.; LÉVY, a. a. s. 169 ff., 185 f. Jfr WELLHAUSEN, Ehe s. 437 f.

strävanden förklara också den seghet, med vilken de endogamiska förbindelserna förmått bibehålla sig åtminstone som allmän regel genom tiderna.

Vända vi oss sedan till Israels lagar för att undersöka deras ställning till den i folkseden så djupt rotade endogamien, finna vi i dem en bestämd opposition ej mot endogami över huvud taget, men mot endogami inom den trängre kretsen av blods-förvanter. Visserligen påbjuda lagarna i ett par fall äktenskap mellan besläktade personer. Dt föreskriver det genom sitt stadgande om leviratsäktenskapet (Dt 25: 5—10), och P fordrar, att arvsdöttrar gifta sig inom sin egen stam (Nu 36: 1—12). I övrigt lämnas dock inga föreskrifter vare sig till förmån för eller emot äktenskap med stamfränder i allmänhet. Tydligt är emellertid, att en utan några inskränkande villkor tillämpad endogami lätt kunde leda till sådana äktenskapliga förbindelser, som på grund av ett väl långt gående affinitetsförhållande för ett mera utvecklat sedligt medvetande måste förefalla i hög grad betänkliga. Att så även inträffade, ha de ovan anförda exemplen ådagalagt. Detta ger lagstiftarna anledning att ingripa på ett sätt, som ofta innebär en direkt gensaga mot härskande sed.

Fb har inga bestämmelser i denna fråga. Förmodligen väckte på dess tid äktenskap mellan nära blodsfränder ej anstöt. Den gamla sedens inflytande i detta fall gjorde sig säkerligen fortfarande mäktigt gällande, och den moraliska känslan hade ännu ej nått den utveckling, att den var stark nog att uppbära lagstiftningsförsök i motsatt riktning. De historiska källorna rörande domaretiden och den äldsta konungatiden tyckas också vittna om att man då i dylika äktenskap ej såg något för sedligheten komprometterande.

De första ansatserna till inskränkande föreskrifter göras av Dt, som förbjuder äktenskap med faders hustru (Dt 23: 1).

Lagen vänder sig här tydligen emot ett gammalt bruk, som länge synes ha praktiserats utan att stöta på motstånd. Det sammanhänger därmed, att en mans hustrur liksom hans övriga egendom plågade efter hans död tillfalla arvtagaren, varför alltså sonen, om sådan fanns, kunde med arvingens rättsanspråk taga faderns bihustrur till äkta. Denna sed existerade såväl i Arabien i förislamsk

tid¹ som bland hebréerna,² och troligen har den varit vanlig bland semiterna i allmänhet.³ Därför gällde en under faderns levnad med någon hans bihustru av sonen ingången förbindelse som ett vittnesbörd om att denne umgicks med planer på att redan då tillägna sig hans egendom,⁴ och i överensstämmelse därmed betraktades en dylik handling av en konungason som ett tydligt bevis för påtänkta stämplingar mot tronen.⁵ En konungs harem plögade nämligen övertagas av hans efterföljare,⁶ varför också försök att taga detta i besittning ansågs som en usurpation av herravälde och makt.⁷

När i ett par fall dylika förbindelser av källorna skarpt klandras,⁸ är anledningen därtill att söka icke i dessa förbindelser såsom sådana, utan i de särskilda omständigheter, under vilka de kommit till stånd. De anförda ställena visa, att det är just emedan sonen redan under faderns livstid tillägnat sig hans bihustru, som denne måste känna sig högeligen kränkt.⁹ Då ingen egentlig släktskap ansågs bestå mellan sonen och faderns bihustrur,¹⁰ kunde en sådan handling knappast ha likställts med verklig blodskam,¹¹ utan den betraktades som ett godtyckligt ingrepp i faderns äktenskapliga rättigheter, ett mot denne begånget rättsbrott, mera sårande därigenom, att det innebar ett absolut negerande av den sonliga pietetens krav.¹² Om vi således måste finna det bestyrkt, att sedvanerätten i äktenskap med faderns hustru icke såg något klandervärt, visar däremot Dt genom sitt här meddelade förbud en helt annan ståndpunkt. En sådan förbindelse blir för Dt blodskam.

¹ SMITH, Kinship, s. 86 ff., Old Test., s. 369; WELLHAUSEN, a. a. s. 455.

² WELLHAUSEN, a. a. s. 455 f.; ENGERT, a. a. s. 32; LÉVY, a. a. s. 185 not 2; FREUND, Ehegüterrecht, s. 23; BUHL, Die soc. Verh., s. 30.

³ SMITH, Kinship, s. 89.

⁴ WELLHAUSEN, a. st.

⁵ Jfr 2 S 16: 21 f.; 1 K 2: 13—25.

⁶ NOWACK, Sam., s. 161. 2 S 12: 7 f.

⁷ Jfr 2 S 3: 7 f. FREUND, a. a. s. 23.

⁸ Gn 35: 22; 49: 4; 2 S 16: 21 f.

⁹ Jfr BUHL, a. a. s. 30 not 3; LÉVY, a. a. s. 185; KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 131.

¹⁰ NÖLDEKE, ZDMG 40, s. 150.

¹¹ Emot PROCKSCH, Gen., s. 266.

¹² DAICHES, Altbab. Rechtsurk., s. 97.

I *Dt 27: 20* räknas förevarande förseelse till de med förbannelse belagda förbrytelserna, och detta är i samma kapitel också förhållandet med äktenskap med syster (*v. 22*) och med svärmoder (*v. 23*). Emellertid kunna dessa föreskrifter icke anses som ett uttryck för *Dt:s* lagstiftande verksamhet.¹

Egendomligt är, att den deuteronomiska lagen icke har flera bestämmelser om förbudna led. Att härav sluta, att *Dt* skulle ha godtagit alla andra äktenskap mellan blodsfränder än det här omnämnda och med detta undantag anslutit sig till gällande sed, är säkerligen oberättigat.² *Dt:s* starka känsla för familjelivets renhet gör det i stället högst troligt, att den med ogillande sett, vad som även i andra fall inom detta område praktiserats. Icke heller förefaller det sannolikt, att *Hl:s* talrika förbud i detta avseende på *Dt:s* tid, om de då existerat, varit så allmänt kända och erkända, att *Dt* av sådan anledning skulle ha underlåtit att närmare ingå på hithörande frågor. Man hade då väntat någon antydning om ett dylikt förhållande. Snarare torde man få antaga, att äktenskap med faders hustru på *Dt:s* tid rätt flitigt voro i bruk, varför lagstiftaren finner det nödvändigt att beträffande denna sedvänja markera sin ståndpunkt.³ Möjligt är, att den ursprungliga *Dt* innehållit flera föreskrifter av liknande art, vilka sedermera gått förlorade. Utöver osäkra förmodanden kommer man emellertid i detta fall icke.⁴

Medan i Israel före och på *Dt:s* tid, med ett enda undantag, inga lagbestämmelser finnas rörande förbudna led, lämnar däremot *Hl* ingående föreskrifter härom. *Lv 18: 6—18* innehåller

¹ De i *Dt 27: 14—26* upptagna förbannelseformlerna hava näppeligen hört till den ursprungliga *Dt*. Huvudskälet för detta påstående är, att de icke, såsom man i händelse av deras äkthet hade väntat, utgöra en sammanfattning av de förbrytelser, som för *Dt* gälla som de svåraste, utan dels förbigå åtskilliga av dessa, dels även anspela på bud, som *Dt* i övrigt icke känner till. Däremot visa de talrika beröringspunkter med *Hl*. I anledning härav tillskriver man allmänt denna perikop en senare avfattningstid (jfr *DRIVER*, *Deut.*, s. 294 f., 300, *Einl.* s. 100; *STAVE*, *Inl.*, s. 78; *BERTHOLET*, *Deut.*, s. 84; *STEUERNAGEL*, *Deut.*, s. 97 f., *Einl.*, s. 182, 199, 263, 272; *BAENTSCH*, *Ex-Nu*, s. 392).

² *BAENTSCH*, a. st.

³ *DILLMANN*, *Nu-Jos.*, s. 346 f.

⁴ Jfr *DRIVER*, *Deut.*, s. 259.

en noggrann förteckning på de släktskapsförbindelser, som lägga hinder i vägen för äktenskaps ingående och sexuellt umgänge över huvud. Ett komplement till denna förteckning utgör *Lv 20: 11—21*, där straffbestämmelser fastställas för överträdandet av nära nog samtliga de förut meddelade förbuden.

Efter en inledande vers, som förbjuder förbindelser mellan nära blodsförvanter i allmänhet, övergår lagstiftaren till de speciella fall, som här komma i fråga.

Främst nämner *Hl* blodskam med moder (*Lv 18: 7*).

Äktenskap mellan föräldrar och barn ha i Israel liksom nästan överallt annorstädes betraktats som något i högsta grad skändligt.¹ Om förekomsten av äktenskap mellan moder och son känna de bibliska källorna intet. Däremot omtalar berättelsen om Lots döttrar sexuell förbindelse mellan fader och döttrar (*Gn 19: 30 ff.*). Framställningen avser dock icke att beteckna denna handling som ett skamligt brott, utan vill endast skildra, vad som tilldragit sig, varvid särskilt betonas, att döttrarna drivits av den helt naturliga åstundan att få barn. Som barnlöshet enligt gängse åskådning gällde som en mycket stor olycka för den hebreiska kvinnan, har berättaren tydligen i döttrarnas tillvägagångssätt gent emot fadern endast velat se en strävan att undgå denna olycka. Han har därför relaterat händelsen utan att från etisk synpunkt klandra den, i synnerhet som enligt hans skildring av förloppet kvinnornas syfte endast kunnat uppnås på sätt som skett, då berättelsen framställer Lot och hans döttrar som de enda människor, vilka undgått en hela trakten ödeläggande katastrof.² En senare tid såg dock häri ett synnerligen skändligt handlingssätt, som beredde vanära åt de ur denna förbindelse stammande Moab och Ammon.³ Emellertid saknas ej i berättelsen antydningar om det otillåtna i kvinnornas beteende. Det sätt, på vilket de förstå att överrumpla fadern (*v. 32*), visar, att det här är fråga om en handling, som såväl av honom själv som av gällande sed måste stämplas såsom brottslig. Berättaren tyckes således ha betraktat denna förbindelse som en ren abnormitet, som visserligen på grund av

¹ WESTERMARCK, *Hist. of Hum Marr.*, s. 290; ENGERT, a. a. s. 31.

² Jfr GUNKEL, *Gen.*, s. 218; STAVE, *Gen.*, s. 162; HALLER, a. a. s. 138.

³ Jfr *Dt* 23: 3 f.; 32: 32. GUNKEL, a. a. s. 217.

föreliggande, alldeles speciella omständigheter kunde förklaras, men dock ej överensstämde med vad gammal sedvänja eljest medgav.

Hl förbjuder, som nämnt, äktenskaplig förbindelse mellan moder och son och synes därmed ha anslutit sig till vad som i Israel var gammal hävd. Seden var härvidlag densamma såväl hos de förislamiska araberna¹ som hos greker och romare,² medan åtskilliga andra forntida folk, såsom perser och meder, praktiserade motsatsen.³ Det väcker emellertid vår uppmärksamhet, att ingen dylik föreskrift rörande fader och dotter finnes i Hl. Dock är det mycket troligt, att förbud mot blodskam med dotter ursprungligen meddelats antingen som en självständig stadga eller inryckt i bestämmelsen i v. 10, men sedermera bortfallit.⁴ Det ovan omnämnda exemplet från Israels äldsta traditioner, vilket för ett senare betraktelsesätt framstått som i hög grad klandervärt, gör det sannolikt, att lagstiftaren icke gärna kan ha underlåtit att lämna en sådan bestämmelse, och man bestyrkes ytterligare i denna förmodan därav, att dylikt brott på Hesekiels tid uppräknas bland de skändligheter, för vilka profeten anklagar Israel (Hs 22: 10). Detta sistnämnda förhållande visar, att ifrågavarande stadgande hos Hl tydligen varit väl behövt.

Dt:s förut omtalade förbud mot äktenskap med faders hustru upptages även av Hl (*Lv 18: 8*) och skärpes ytterligare genom för brott häremot statuerat dödsstraff (*Lv 20: 11*). Hl reagerar således här i likhet med Dt mot den gamla seden. Den meddelade straffbestämmelsen vill i detta fall liksom i alla andra, där samma straff förekommer, bidra till att göra denna opposition så mycket kraftigare och förskaffa ökad respekt åt lagens bud. Den är därjämte ett bevis för hur Hl i överensstämmelse med hela sin grundåskådning betraktade förseelser av ifrågavarande art som vida svårare och för det sedliga medvetandet betydligt mera kränkande, än Israels föregående lagstiftare säkerligen hade gjort.

Även på en annan punkt träder Hl i skarp motsats till gammal

¹ WELLHAUSEN, a. a. s. 441.

² DILLMANN, Ex-Lv, s. 593 f.

³ DILLMANN, a. st.; POST, Grundriss I, s. 34 not 3.

⁴ DILLMANN, a. a. s. 593.

sedvänja. Källorna betyga, att äktenskap mellan halvsyskon ej voro ovanliga i Israel och att man ej synes ha tagit anstöt därav. Abraham och Sara stodo, som nämnt, enligt E i sådant släktskapsförhållande. Även från Davids tid erinras vi om något liknande i berättelsen om Amnon och hans halvsyster Tamar (2 S 13), varvid endast dennes kränkande beteende mot flickan väckte berättigad harm, men däremot deras inbördes förvantskap icke ansågs utgöra hinder för en äktenskaplig förbindelse (v. 13). Folksedens ståndpunkt i detta fall förvånar ej, då dylikt bruk kan konstateras på så många andra håll. Särdeles omtyckt var syskonäktenskapet hos perserna,¹ det förekom även i Indien² och ofta i Egypten,³ var ej okänt i Babylonien⁴ och hos araberna⁵ samt synes ha varit brukligt här och där bland semiterna i övrigt.⁶

Emot denna sed inlägger Hl en bestämd protest genom att absolut förbjuda äktenskap med syster (*Lv* 18:9). Lagparagrafen i fråga anger uttryckligen, att förbudet gäller såväl helsyster som halvsyster, varvid förhållandet är detsamma, om systemen blivit 'född i huset' (מולדת בית), d. v. s. i äktenskapet, vare sig här är fråga om monogamisk eller bigamisk förbindelse, eller hon blivit 'född utom huset' (מולדת חוץ), d. v. s. före äktenskapet eller i ett annat äktenskap.⁷ Förbindelser med köttslig syster synas dock

¹ WILUTZKY, a. a. I, s. 55 f.

² WILUTZKY, a. a. I, s. 59.

³ ERMAN, a. a. I, s. 221 f.; WESTERMARCK, a. a. s. 294.

⁴ COOK, *Laws of Moses*, s. 97. CH meddelar intet förbud däremot.

⁵ SMITH, *Kinship*, s. 163.

⁶ SMITH, a. a. s. 162.

⁷ Jfr BERTHOLET, *Lev.*, s. 64; BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 393. Som även v. 11 förbjuder äktenskap med halvsyster och således upprepar, vad som avhandlats redan i v. 9, kunna båda verserna icke utan vidare bibehållas. Antingen har man att stryka orden בן אביו i v. 9, så att denna vers skulle omtala helsyster och v. 11 halvsyster (så BAENTSCH, a. st.), eller ock att med BERTHOLET (a. a. s. 64 f.) anse v. 11 som en glossa, då ju redan v. 9 lämnat de fullständiga förbuden. Det senare alternativet synes mera tillfredsställande, enär den plats utanför det egentliga sammanhanget, som v. 11 fått, tyckes bestyrka dennas sekundära art. Att med DILLMANN (a. a. s. 596) och andra tolka v. 11 såsom avseende endast en av fadern upptagen adoptiv- eller fosterdotter strider emot beteckningen מולדת אביו, varav tydligt framgår, att det här är fråga om en hans verkliga dotter.

i Israel aldrig ha godtagits,¹ utan ha helt visst varit avskydda i lika hög grad som sexuellt umgänge med föräldrar.² Det är således endast genom sitt stadgande om otillåtligheten av äktenskap med halvsyster, som lagen opponerar sig mot gällande sed. Därjämte föreskriver *Lv 20: 17*, att överträdelse av nu angivna stadga bör straffas med döden.³ Slutligen må erinras om att även äktenskap med syster omnämnes såsom förekommande i Jerusalem på Hesekiels tid (*Hs 22: 11*) och att Hl således också genom detta förbud synes ha velat förhindra en ej ovanlig förseelse.

En självklar följd av Hl:s uppfattning om förbindelser mellan föräldrar och barn är naturligtvis, att den till otillåtna äktenskap måste räkna även sådana med barnbarn (*Lv 18: 10*). I detta fall har Hl säkerligen blott haft att lagligen fixera, vad det allmänna medvetandet betraktade som förkastligt. Också motiveras sagda förbud därmed, att den som överträder detsamma därigenom liksom skulle göra sig skyldig till med sig själv bedriven osedlighet.

Till förbjudna led höra vidare äktenskap med faster, moster och farbroders hustru (*Lv 18: 12—14*).

Även här synes lagen ha en annan uppfattning än gammal sed, som icke hade något att invända emot t. ex. äktenskap med faster. En yngre tradition uppger nämligen, att, såsom ovan nämnts, Mose själv blivit född i äktenskaplig förbindelse mellan brorson och faster, och detta tyckes icke ha framkallat något ogillande. Huruvida även äktenskap med moster i äldre tid medgavs, är svårt att avgöra. Ovan anförda exempel kan tyckas tala för att så var. Äktenskap med farbroders efterlämnade hustru var sannolikt ursprungligen ej förbjudet, om man betänker, att folkseden ej ställt sig hindrande i vägen för förbindelser mellan personer, som sinsemellan räknade närmare skyldskap.

Hl finner dock i dessa trenne grader av förvantskap bestämda äktenskapshinder och tillfogar i allmänna ordalag straffbestäm-

¹ PROCKSCH, a. a. s. 295.

² Jfr WESTERMARCK, a. a. s. 291.

³ Versen innehåller säkerligen redaktionella tillsatser, varigenom straffet utsträcker till båda de skyldiga och därjämte förklaras bestå i fullständigt utrotande (jfr BAENTSCH, a. a. s. 403, Heil.-Ges., s. 33; DILLMANN, a. a. s. 615; BERTHOLET, a. a. s. 71). Angående straffbestämmelsens formulering i detta liksom i andra liknande fall se det följande § 20: 2.

meler för överträdelse därav (*Lv 20:19 f.*). Äktenskap med farbroders hustru skall därjämte medföra barnlöshet (v. 20). Det bör särskilt märkas, att Hl synes betrakta förbindelse mellan farbroder och brorsdotter som legal. Sannolikt anses ålderskillnaden härvidlag icke medföra sådana olägenheter som vid äktenskap mellan brorson och faster, och därför har lagen ej ställt sig avvisande.¹ Ej heller förbjödes äktenskap med morbroders efterlämnade hustru. Lika litet inlägger Hl någon gensaga mot de sedan gammalt flitigt praktiserade kusinäktenskapen.²

I Hl:s förkastande av äktenskap med svärdotter (*Lv 18:15*) kan man spåra ett uttryck för en nära nog universell företeelse, nämligen den naturliga motvilja, som tyckes förefinnas mellan svärföräldrar å ena sidan och måg eller sonhustru å den andra. Hur man än vill förklara detta, är dock det material, som samlats till bestyrkande härav, fullt tillräckligt för att konstatera den faktiska förhandenvaron av ett sådant förhållande. Svärsonen gäller rent av som svärföräldrarnas fiende och söker i allmänhet undvika dem.³ Härav följer, att äktenskap mellan svärfader och sonhustru samt måg och svärmoder i allmänhet ej få förekomma.⁴

I det gamla Israel synes den gängse seden ej ha betraktat dylika förbindelser med gillande blickar. Visserligen har man i berättelsen om Juda och Tamar (*Gn 38*) trots sig finna bestyrkt, att sedvanerätten i äldre tider rent av fordrade, att under vissa förhållanden svärfadern inginge äktenskap med sonhustrun.⁵ Ett närmare beaktande av vissa drag i framställningen visar emellertid, att så knappast kan ha varit fallet. Tamar kunde nämligen endast genom

¹ Jfr BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 392. Att ålderssynpunkten tydligen spelat in, då det gällde att bedöma dylika förbindelsers lämplighet, tyckes framgå av en uppgift om Moses moder Jokebed, Levis dotter. Det omnämnes särskilt, att hon föddes, då Levi var i Egypten, d. v. s. först på hans ålderdom (*Nu 26:59*). Sannolikt har denna notis avsett att närmare förklara, hurusom äktenskap mellan brorson och faster i detta fall ej behövde innebära en alltför stor oegentlighet, då ju ålderskillnaden här syntes vara mindre, än man eljest skulle haft anledning att förmoda (BAENTSCH, a. a. s. 634).

² Jfr ovan s. 164.

³ Jfr WILUTZKY, a. a. 1, s. 201 f.; STARCKE, *Die prim. Familie*, s. 253 ff.

⁴ Jfr ENGERT, a. a. s. 32.

⁵ NOWACK, *Arch. I*, s. 345; BENZINGER, *Arch.*, s. 288.

en list, som avsåg att för Juda fördölja, vem hon var, locka denne till sig (v. 16).¹ Då han sedermera fick veta verkliga förhållandet, nämnes särskilt, att han icke mera kom vid henne (v. 26). Det är således här fråga om en handling, som seden måste döma såsom otillåten, och förbindelse mellan svärfader och sonhustru har säkerligen väckt mycken anstöt.² Den blev i detta fall så mycket mera betänkelig, som sonhustrun på grund av sin leviratsplikt ansågs hava gjort sig skyldig till äktenskapsbrott.³

Emellertid förlorar dock Tamars beteende åtskilligt av sin frånstötande karaktär, när man tar i betraktande de motiv, som härvid ledde henne. Inför utsikten att behöva bära barnlöshetens nesa och därmed på samma gång kränka sin avlidne mans minne tillgriper hon den sista utväg, som står henne till buds för att med någon inom sin mans släkt få en avkomling. Oaktat hon därigenom begår ett brott mot vad seden tillåter, gälla likväl i berättarens ögon de speciella bevekelsegrunder, som ligga bakom, som en så pass förmildrande omständighet, att intet egentligt klander bör kunna drabba henne för vad hon gjort.⁴ I Judas ord: 'hon är i sin rätt emot mig' (v. 26) ligger också ett erkännande härav. Han vill naturligtvis därmed icke ha sagt, att ifrågavarande förbindelse vore att betrakta som lovlig och manande till efterföljd eller långt mindre som av gällande sed fordrad, utan endast att Tamars handlingssätt måste från hennes ståndpunkt anses försvarligt, då han icke gjort vad på honom ankom, för att hon skulle kunna fullgöra den henne åliggande leviratsskyldigheten.

Om det således ej kan förnekas, att åtskilligt i Tamar-berättelsen avser att rättfärdiga en i och för sig abnorm handling, som dock på grund av den givna situationen kunde i viss mån försvaras, torde vi vara berättigade till den slutsatsen, att äktenskap mellan svärfader och sonhustru samt måg och svärmoder bestämt ogilats i Israel under äldre tider. Hl har därför med detta sitt stadgande blott i lag fixerat gammal sedvanerätts fordringar. Det

¹ Jfr Gn 19: 32, där av Lots döttrar ett liknande tillvägagående användes i samma syfte (se ovan s. 169).

² Jfr PROCKSCH, a. a. s. 202, 204; GUNKEL, a. a. s. 415.

³ Se ovan s. 139 not 5.

⁴ Jfr det analoga betraktelsesättet i Gn 19: 30 ff.

här till fogade straffet, att för sådan förbrytelse båda de skyldiga skola dödas (*Lv* 20: 12), visar, att denna räknats till de grövre sedlighetsbrotten. Av *Hs* 22: 11 framgår emellertid, att lagen trots sin stränghet ej förmått hindra förseelser av senast omnämnda art.

När *Hl* vidare förbjuder äktenskap med broders hustru (*Lv* 18: 16) och förklarar, att överträdelse härav är blodskam (נדה), som för med sig barnlöshet som straff (*Lv* 20: 21), så har denna lag vållat vissa svårigheter, då man med den sammanställt förordningen om leviratsäktenskap i *Dt* 25: 5—10. Medan de flesta ansett, att *Hl* genom sin bestämmelse haft för avsikt att upphäva leviratsäktenskapet, som före denna bestämmelse genom *Dt*:s lagstadgande varit påbudet, och således därigenom trätt i direkt opposition mot denna *Dt*:s föreskrift,¹ ha däremot andra gjort gällande, att någon motsägelse mellan de båda förordningarna icke föreligger.² DILLMANN³ har velat lösa frågan så, att *Hl* skulle i detta fall fastställa den allmänna grundregeln och att *Dt*:s lag endast vore att betrakta som en ren undantagsbestämmelse.

I fråga om DILLMANN'S mening har framhållits, att, om den av honom givna förklaringen vore den riktiga, det synes vara egenomligt, att *Dt* icke på något sätt antytt den i *Hl* uttalade allmänna grundsatsen liksom att *Hl* icke visat sig känna till *Dt*:s undantagsbestämmelse.⁴

Vad sedan beträffar påståendet, att *Hl* ej velat förbjuda leviratsäktenskapet och att dess förordning ej strider emot *Dt*:s leviratslag, så synes verkligen denna ståndpunkt ha vissa skäl för sig.

Först och främst förefaller det underligt, att *Hl* skulle ha helt annullerat en institution med så uråldriga anor, i synnerhet som denna avsett att tillgodose ett högst berättigat krav: bevarandet av familjens och familjeegendomens integritet, då densamma lopp fara att förstöras på grund av barnlöshet inom familjen. Hade en

¹ NOWACK, a. a. I, s. 346; BENZINGER, a. a. s. 289; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 394, Heil.-Ges., s. 80, 139, 151; HERNER, a. a. s. 157; STAVE, Israel I, s. 170, II, s. 57.

² BERTHOLET, Deut., s. 78, Lev., s. 65; STEUERNAGEL, Deut., s. 92.

³ Ex-Lv, s. 597.

⁴ KUENEN, Einl. I: 1 § 14, s. 256.

förbindelse som leviratet ej varit anstötlig för Dt, som dock visar sig så angelägen om att sörja för familjelivets helgd, utan av denne lagstiftare till och med framställts som en moralisk plikt, borde den måhända ej ha behövt framkalla betänkligheter hos Hl.

Ser man vidare på Hl:s föreskrift, synes den också kunna tolkas så, att med densamma icke åsyftats förbud mot levirat, utan endast förbud mot förbindelse, som skulle kunna uppstå, medan brodern är i livet.¹ För denna tydning av stadgandets innebörd synes nämligen den analoga bestämmelsen i Lv 18: 18 tala, enligt vilken en man icke får taga till hustru en kvinna jämte hennes syster, medan den förra lever. Om Hl alltså medgav, att en man efter sin hustrus död gifte sig med hennes syster, kan det tyckas mycket troligt, att den ej heller velat förbjuda, att en man efter sin broders död gifte sig med dennes hustru. Ty var äktenskap med svägerska i ena fallet tillåtet, borde det vara så även i det andra.

Även om nu relaterade uppfattning ej alls förefaller osannolik, tala dock vissa omständigheter för att Hl beträffande leviratet verkligen trätt i motsats till gammal sed och till en tidigare lagstiftnings föreskrifter.

Redan Hl:s bestämda strävan att motverka sådana äktenskapliga förbindelser, som måste anses kränkande för familjelivets renhet, gör det antagligt, att den i äktenskap med broders hustru funnit något anstötligt. Om nämligen Hl meddelat förbud mot äktenskap med farbroders hustru (Lv 18: 14), synes det naturligt, att den ej heller kunnat godkänna äktenskap med broders hustru. Skillnaden mellan Dt:s och Hl:s olika ståndpunkt i förevarande fall beror då säkerligen på att helt skilda synpunkter lagts till grund för rättsbetraktelsen. I Dt ha tydligen rena familjeintressen varit det avgörande, i Hl däremot av ett religiöst-kultiskt åskådnings-sätt betingade hänsyn.²

I fråga om själva lagbestämmelsens formulering kan man gent emot försöket att tolka föreskriften i analogi med den i v. 18 meddelade stadgan framhålla, att på sistnämnda ställe uttryckligen anges, att förbudet mot äktenskap med en kvinna jämte hennes syster gäller endast, medan den förra lever. Hade Hl

¹ BERTHOLET, Deut., s. 78; STEUERNAGEL, a. st.

² BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 80, 139. 151.

avsett detsamma i fråga om broders hustru, skulle den tvi-velsutän ha formulerat sin mening på liknande sätt som i v. 18.

Slutligen må som stöd för ifrågavarande uppfattning även hänvisas till den i Lv 20: 21 uttalade straffhotelsen, att de som överträda förbudet skola bli barnlösa. Uttrycket anspelar uppenbarligen på leviratet, då det betonar, att överträdelse av Hl:s förordning kommer att medföra sådana följder, att genom en dylik förseelse leviratets syfte icke skall uppnås.¹

Hl:s därpå följande förbud mot äktenskap med en kvinna och tillika hennes dotter (*Lv 18: 17a*) är endast en konsekvens av dess förut framställda protest mot äktenskap med svärdotter (v. 15). Den, som gifter sig med dottern, får icke tillika äkta sin svärmoder, ej heller får den, som gifter sig med modern, därjämte taga sin styvdotter till hustru, vare sig nu dessa äktenskap tänkas existera samtidigt som bigamiska förbindelser eller ingångna efter varandra, sedan det föregående blivit upplöst.² Överträdelse av detta förbud förklaras vara en 'skändlighet' (זנוה), och enligt Hl:s strafförteckning skola de skyldiga uppbrännas i eld (*Lv 20: 14*), vilket tyder på att här enligt lagstiftarens mening föreligger en mycket svår förbrytelse.³ Vad som stadgas om en kvinna och hennes dotter, gäller även om en kvinna och hennes son- eller dotterdotter (*Lv 18: 17b*), då de ju måste betecknas som blodsförvanter på nära håll. I detta fall meddelas dock ej någon straffbestämmelse.

Slutligen blir den gamla sedens medgivande för en man att samtidigt gifta sig med tvenne systrar föremål för Hl:s ingripande (*Lv 18: 18*).

Emot detta bruk inlade man i äldre tider icke någon gensaga. Jakobs äktenskap med Lea och Rakel omtalas, utan att berättaren däri synes ha funnit något anstötligt (*Gn 29: 15 ff.*).⁴ Väl har man sökt göra gällande, att detta giftermål varit ett rent undantag från vad seden tillät, endast föranletts genom Labans bedrägeri och

¹ HERNER, a. st.

² DILLMANN, a. a. s. 597.

³ Jfr MÜLLER, *Ges. Ham's*, s. 131 not 3 och det följande i § 20: 2.

⁴ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 157; GUNKEL, a. a. s. 329.

på grund därav i viss mån kunnat urskuldas.¹ Dock torde Jakobs dubbeläktenskap med tvenne systrar lika litet som bigamiska förbindelser i allmänhet under patriarktiden knappast ha betraktats med ogillande, då man, om så skett, förmodligen skulle ha funnit detta på något sätt antytt i berättarens framställning. Det omnämnas tvärtom där som en rätt självklar sak.

Emellertid var man nog icke blind för de olägenheter, som följde med dessa äktenskap och som särskilt vid inträffande barnlöshet hos den ena hustrun lätt kunde resultera i fiendskap mellan båda. Den ovannämnda patriarkberättelsen antyder också något sådant (Gn 29: 30 f.; 30: 1, 15), och densäkerligen ej sällsynta förekomsten härav torde framgå av Dt:s försök att genom ett särskilt lagstaddande förhindra de menliga konsekvenser, som dylika äktenskapliga missförhållanden kunde medföra för barnen.²

Till Hl:s bestämt inlagda veto mot äktenskap med en kvinna jämte hennes syster är det möjligt, att ur sådana äktenskap härflytande misshälligheter varit en bidragande orsak.³ Denna framhålls dock icke uttryckligen av lagen.⁴ Den egentliga anledningen till förbudet i fråga har säkerligen varit den av Hl tillämpade allmänna grundsatsen, att ingen får gifta sig med sin nära blodsförvant (Lv 18: 6), varför lagen från denna synpunkt måste förkasta dubbeläktenskap med tvenne systrar. Denna föreskrift lägger emellertid icke hinder i vägen för mannen att efter hustruns död ingå äktenskap med sin svägerska, då det tydligt säges, att förbudet endast gäller dylikt äktenskap, medan hustrun lever.⁵ Om lagstiftaren velat förbjuda äktenskap med svägerska, sedan skilsmässa inträtt i det tidigare giftet och medan den frånskilda hustrun ännu lever, är ovisst. Bestämmelsens betonande

¹ DILLMANN, Gen., s. 340.

² Se härom i § 11: 2.

³ NOWACK, a. a. I, s. 342.

⁴ Vi översätta לַצָּרִי¹ icke: 'zu Verfeindung oder Eifersucht' (DILLMANN, Ex-Lv, s. 598), utan: 'till bihustru,' 'för att göra henne till bihustru' (LAGARDE, Nachr. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen 1882, s. 400 f.; BERTHOLET, Lev., s. 65; BAENTSCH, a. a. s. 394; KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 171), varvid צָרִי² fattas som denominativ av צָרָה.

⁵ DILLMANN, a. st; WELLHAUSEN, a. a. s. 449 not 1; LAGARDE, a. art. s. 393, 407.

av att äktenskap med hustrus syster ej tillåtes under den förras livstid tyckes tala för en sådan tolkning.¹ Däremot torde uttrycket לַצָּרַר i dess ovan hävdade betydelse ge stöd åt den uppfattningen, att lagen hindrar mannen endast att taga svägerska *till bihustru*, så länge hennes syster lever, och således blott avser att förekomma en samtidig äktenskaplig förbindelse med tvenne systrar.

Hl har alltså i Lv 18 presterat en utförlig förteckning på förbjudna led. Visserligen är den ej i allo fullständig. Men om än den här föreliggande listan, betraktad som ett systematiskt helt, kännetecknas av åtskilliga brister, röjer den dock en viss planmässighet i anordningen av det behandlade stoffet. Efter en allmän grundregel (v. 6), som fastställer otillåtligheten av äktenskap mellan nära blodsförvanter, meddelas de olika specialföreskrifterna såsom en omedelbar tillämpning av den generella regeln (v. 7—18). Bestämmelserna äro därvid ordnade så, att först omnämnas de närmaste blodsförvanterna (v. 7—10[11]) och därefter de, som befinna sig i mindre nära skyldskap (v. 12—18). Till förteckningen äro fogade föreskrifter om äktenskapsbrott och onaturlig otukt (v. 19—23), och de sålunda sammanförda bestämmelserna ha sedan försetts med en parenetisk inledning (v. 1—5) och en avslutning (v. 24—30). En pendang till dessa stadgar om förbjudna led utgöra de i Lv 20: 11—21 lämnade straffbestämmelserna, som för överträdelse av de flesta av de sålunda meddelade förbuden föreskriva däremot svarande straff. Den formella utgestaltningen av denna straffförtecknings föreskrifter, som erinrar om Fb:s rättsbestämmelser, avviker från den i Lv 18 förekommande.

Att Hl:s redaktör skulle ha författat dessa lagar, är högst osannolikt. De ha säkerligen ursprungligen existerat som självständiga lagsamlingar och sedan vid Hl:s redaktion införlivats med övriga där meddelade förordningar.² Redaktören har då haft till sitt förfogande dels en samling föreskrifter om förbjudna led, dels ur en straffkodex hämtade bestämmelser, passande till den förra, vilka samlingar å sin sida knappast torde ha återgått på samma

¹ LÉVY, a. a. s. 186 not 5.

² Jfr BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 25, 30 f.; DRIVER, Einl., s. 52; STAVE, Inl., s. 58.

person.¹ Detta material har han sannolikt med några lättare förändringar bibehållit i dess honom föreliggande gestalt och vid dess upptagande i Hl tillökat med de inledande och avslutande pareneserna, som han antagligen själv författat.²

Härav följer, att vid bedömandet av dessa lagars ålder den omständigheten, att de återfinnas i Hl, icke enbart kan få bli utslagsgivande. De äro säkert äldre än Hl i dess helhet. DILLMANN³ vill förlägga dem långt tillbaka i tiden och i ålder jämställa dem med Fb:s föreskrifter. Möjligt är också, att några av dessa bestämmelser äro mycket gamla, då de ju överensstämman med vad som bland de förislamiska araberna var vedertagen sed.⁴ Men å andra sidan synas i allmänhet bestämda förbud mot äktenskap mellan nära blodsförvanter, åtminstone när de föreligga i större utsträckning, tillhöra ett senare stadium i rättsutvecklingen.⁵ Sannolikt är därför, att de i Hl meddelade äktenskapshindren blivt samlade till ett helt först i efterdeuteronomisk tid,⁶ om än enskilda bland dem möjligen varit förut kända och praktiskt tillämpats.

Genom flera av dessa bestämmelser kommer lagstiftaren, som vi redan funnit, i opposition mot gällande sed, sådan den sedan århundraden hunnit växa sig fast i det allmänna medvetandet och därigenom blivt en absolut bindande rättsnorm. Därför har säkerligen det nya, som Hl i här avhandlade frågor stadgar, lyckats arbeta sig fram först efter en långvarig kamp med gängse sedvänjor. Detta förklarar nog till en del, varför Hl är i stånd till att så betydligt överbjuda Dt i detta avseende. Dt:s påfallande torftighet inom förevarande område av äktenskapslagstiftningen kan, såsom ovan förmodats, sannolikt ej bero på ett godkännande av nedärvda plägseder, utan torde snarare vara en följd av att åtskilliga där en gång meddelade bestämmelser av någon anledning bortfallit. Men om än Dt här ursprungligen varit fullständigare, har den antagligen icke på långt när så grundligt som Hl ägnat sin

¹ BAENTSCH Ex-Nu, s. 401; BERTHOLET, Lev., s. 61.

² BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 25, 30 f.; STAVE, a. st.

³ Ex-Lv, s. 591.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 593; WELLHAUSEN, a. a. s. 440 f.

⁵ Jfr POST, Geschl.gen., s. 53; BUSCHAN, Völkerkunde, s. 8 f.

⁶ BAENTSCH, Ex-Nu, s. 392.

uppmärksamhet åt äktenskapshinder av detta slag. Ty troligen hade Dt:s tid ej förmått att i vidsträcktare omfattning med framgång reagera mot sedens oinskränkta makt härutinnan och verkligen uppbära dylika förbud. Först Hl företager sig att på allvar bryta med sedvanerättens i detta hänseende tämligen långt gående medgivanden. Dess noggranna behandling av detta rättsområde sammanhänger emellertid med frågan om vad som kunnat innerst föranleda tillkomsten av dylika bestämmelser i hebreisk rätt, och detta spörsmål kräver därför en närmare uppmärksamhet.

Då det gäller att söka angiva, vilka motiv som kunna anses ha djupast legat till grund för den hebreiska lagstiftningens förbud mot äktenskap mellan nära blodsförvanter, må till en början erinras om att rörande förklaringsgrunden till sådana äktenskapshinder, betraktade som en allmän rättshistorisk företeelse, etnologer och sociologer ofta kommit till från varandra mycket avvikande resultat. Så ha t. ex. somliga bestämt gjort gällande, att konsangvina äktenskap allmänt visat sig leda till ett kommande släktes degeneration och att därför förbuden mot dessa förbindelser varit dikterade av strävandet att förhindra en dylik skadlig inverkan, medan däremot andra lika eftertryckligt förnekat, att det återopade förhållandet kunnat konstateras.¹ För Israels vidkommande torde emellertid berörda synpunkt knappast ha kommit i betraktande. Ty det förefaller mindre sannolikt, att för äldre tiders åskådningssätt, i all synnerhet då det gäller ett mera primitivt kulturstadium, ett skäl som det nu anförda kunnat tagas med i räkningen.² Den primitiva människan har säkerligen ej förmått inse, att ett degenererande inflytande härvidlag kunde ifrågakomma,³ helst som den moderna vetenskapen, som i denna sak kan fälla sitt omdöme först efter genomforskandet av ett synnerligen omfattande material, är långt ifrån ense om svaret. Tvärtom finner man i stället på ett primitivt stadium den åsikten rätt vanlig, att genom vissa sådana förbindelser blodet hölls rent från främmande beståndsdelar och att de sålunda voro ett viktigt medel för

¹ Jfr WILKEN, Globus 59, s. 8 ff.; GROSSE, Die Formen d. Familie, s. 60.

² Jfr WILKEN, a. art. s. 11 f.; LÉVY, a. a. s. 180.

³ WESTERMARCK, Hist. of Hum. Marr., s. 318 f.; PREUSS, Die geist. Kult. d. Naturvölker, s. 71.

bevarandet av den medfödda bördsstoltheten och befordrandet av släktens och stammens solidaritet.¹

När det hänvisats till att man för sexuellt umgänge med nära blodsförvanter städse känt en naturlig avsky, en instinktiv motvilja,² ligger helt visst häruti en god ledtråd vid förklaringen av dessa hebreiska äktenskapsförbuds tillkomst. Säkerligen har redan på ett primitivt stadium en sådan motvilja alltid förefunnits beträffande vissa förbindelser, såsom dem mellan föräldrar och barn,³ men däremot icke rörande alla i en senare tid förbjudna. Att åtskilliga av dessa godtagits i äldre tider, tyder på att begreppet blodskam då måste ha ägt ett helt annat omfång och varit förbundet med väsentligen andra föreställningar, än fallet blivit under senare utvecklingsepoker.⁴ Detta sammanhänger därmed, att för det primitiva medvetandet alla inom en stam äro ungefär lika mycket släkt med varandra,⁵ varför hos endogamiska stammar äktenskaps hinder på grund av förvantskap ursprungligen existerat i ytterst ringa omfattning. Men där sådana hinder funnits, har utan tvivel alltid en instinktiv känsla av avsky för dylika förbindelser rått.

Jämte denna horror naturalis har måhända även ett slags 'horror religiosus' spelat in. CRAWLEY har efter ingående undersökningar av hithörande företeelser kommit till det resultatet, att till grund för förbud mot äktenskap med nära blodsförvanter ha legat föreställningar av magisk innebörd. Även om han väl ensidigt betonat denna synpunkt såsom den för ifrågavarande spörsmål förnämligast avgörande, har han dock säkerligen härmed fäst uppmärksamheten på en omständighet, som förtjänar beaktande.⁶

Förmodligen har man i vad som nu anförts att söka begynnelsen till hela den utveckling, vars resultat föreligger i Hl:s ovan behandlade föreskrifter på detta område. En i den mänskliga naturen a priori nedlagd instinktiv känsla av vedervärdighet mot könsumgänge mellan en människa och hennes närmaste blodsförvanter

¹ Jfr POST, Grundriss II, s. 60 f.

² WESTERMARCK, a. a. s. 319, 334, 544, Urspr. u. Entw. d. Mor.begr. 2, s. 296 f.

³ WESTERMARCK, Hist. of Hum. Marr., s. 544.

⁴ STARCKE, a. a. s. 222.

⁵ POST, Grundl., s. 245; LÉVY, a. a. s. 182.

⁶ Jfr CRAWLEY, The Mystic Rose, s. 391 ff.; LINDBLOM, The Akamba, s. 96.

jämte vissa religiöst-magiska föreställningar har nog även i Israel från början utgjort anledningen till förbud i dylik riktning. Även om sedvanerätten i äldre tider kände till sådana blott i mycket ringa utsträckning, vidgades dock småningom sfären av på grund av släktskap otillåtna förbindelser, och när sedan en högre sedlig åskådning kom att sätta sin prägel på det sociala livets skilda förhållanden, blev denna känsla av avsky för dylika förbindelser ytterligare skärpt. Härtill har utan tvivel det profetiska inflytandet varit en mäktigt bidragande orsak, och Israels lagstiftare ha sedan omsatt de under profetisk påverkan fördjupade grundsatserna i fast formulerade, för det praktiska livet avsedda bestämmelser. Avsikten med dessa åtgärder finner DILLMANN¹ vara att hålla de naturliga känslorna av aktning och kärlek mellan blodsförvanter rena från all släktdrift och så skydda tukt och kyskhets i hemmet. I samma riktning går även SMENDS² försök att ge uttryck åt här bakom liggande motiv, då han i förordningarna vill se uteslutande en strävan i kyskhetens intresse, avseende att inom familjerna söka förebygga av den gamla seden lätt framkallade frestelser till otukt. Härmed ha då närmare angivits vissa praktiska resultat, som lagstiftningen genom ifrågavarande förbud kunde vilja ernå, vilket emellertid icke utesluter, att dessa innerst kunna härleda sig ur ovan framhållna djupare liggande orsaker.

Att även religiöst-magiska föreställningar bidragit till att skapa dessa bestämmelser, synes få en bekräftelse genom vissa antydningar i Hl. Där sammanställas föreskrifterna om förbjudna led med olika slag av onaturligt könsumgänge, såsom pederasti, förbindelse med kvinna under hennes månadsrening och samlag med djur.³ Dessa arter av osedlighet omtalas nämligen i Lv 18 omedelbart efter förbuden mot konsangvina äktenskap, och i Lv 20 äro straffbestämmelserna för dem inskjutna bland de för förbindelser mellan blodsförvanter stadgade straffen. Lagstiftaren har tydligen funnit samtliga dessa förseelser tämligen likartade från synpunkten av det skändliga handlingssätt, varom de bära

¹ Ex-Lv, s. 593. Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 392; SAALSCHÜTZ, Das Mos. Recht, s. 775.

² Rel.gesch., s. 322 not 2.

³ NOWACK, a. a. I, s. 343; BENZINGER, a. a. s. 287 f.

vittne. Då nu umgänge med en menstruerande kvinna på grund av ur menstruationen härflytande verkningar av magisk beskaffenhet ansågs vara i högsta grad farlig¹ och menstruationen dessutom förde med sig en mycket långt gående kultisk förorening,² har lagen säkerligen betraktat också de otillåtna konsangvina förbindelserna såsom i lika grad förorenande och måhända även skadliga av skäl, som sammanhängde med ett religiöst-magiskt åskådningssätt.³

Betänker man vidare, att förbindelser mellan nära blodsförvanter ofta förekomma i flera naturreligioner,⁴ blir det tydligt, att även sådana äktenskap, som den gamla sedvanerätten medgav, för Israels lagstiftare måste te sig som absolut oförenliga med Jahvereligionen och av denna orsak av dem fördömas som hednisk styggelse. Så betecknas dessa förbindelser i de parenetiska delarna av Lv 18, varvid betonas, att Israel i detta stycke hade att taga bestämt avstånd från egypter och kananéer, och det framhålles uttryckligen, att landet därigenom blir förorenat (Lv 18: 3, 24 ff.). Utan tvivel har därför även den religiöst-kultiska synpunkten av förorening rätt väsentligt spelat in vid nu avhandlade förbuds tillkomst, och särskilt har nog just Hl tillmätt detta betraktelsesätt en speciell betydelse.

Dessa bestämmelser om förbjudna led, sådana de föreligga fixa och färdiga i Hl, torde av allt att döma få anses vara en följd av en lång utveckling, där flera samverkande faktorer gjort sig gällande. Att just denna lagstiftning så ingående griper sig an med frågan, synes emellertid bero på dels dess påtagliga strävan att förhindra allt, som kunde medföra religiöst-kultisk orenhet, varvid särskilt varje onaturligt förhållande inom det sexuella livets sfär påkallar dess inskridande, dels ock ett på dess tid mera utvecklat moraliskt medvetande, under hand väckt och sedan ytterligare fördjupat genom en länge verksam profetisk förkunnelse.⁵ För övrigt dölja sig tvivelsutan, såsom ovan antytts, bakom dessa för-

¹ Jfr ovan s. 161.

² Jfr Lv 15: 19 ff.; BENZINGER, a. a. s. 288.

³ Jfr NOWACK, a. st.

⁴ BENZINGER, a. st.

⁵ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 392 f.; BERTHOLET, Lev., s. 64 f.

bud olikartade motiv, vilkas innebörd vi ej längre äro i stånd att med bestämdhet angiva.¹ Ty liksom vid mera komplicerade förhållanden på den israelitiska lagstiftningens område det ofta befinnes ytterst svårt att skarpt markera det större eller mindre inflytande, som olika ifrågakommande orsaker var för sig ägt för det slutresultat, vartill utvecklingen fört hän, är detta säkerligen även fallet i förevarande avseende. För visso ha här de olika faktorerna ömsesidigt gripit in i och växelvis påverkat varandra och därigenom gemensamt bidragit till att skapa de lagar, som i Israel förbjödo äktenskap mellan nära blodsförvanter. Endast ytterst långsamt har på detta sätt århundradelång hävd trängts undan av en av lagstiftningen representerad högre uppfattning.

Medan bestämmelserna angående förbjudna led i den yngre hebreiska rätten äro synnerligen utförliga, innehåller däremot CH blott några få sådana stadganden. Den förbjuder sexuellt umgänge mellan fader och dotter (§ 154), fader och svärdotter (§ 155 f.), son och moder (§ 157), son och faders hustru (§ 158). Den babyloniska lagen är således betydligt mindre rigorös än den mosaiska, då det gäller att uppdraga de gränser, inom vilka äktenskap mellan nära befryndade personer äro tillåtna. Den större frihet, som av CH lämnas, erinrar om äldre tiders endogamiska förbindelser.² Till och med syskonäktenskap kunna tydligen förekomma. Likaså äro straffen här lindrigare än i Israels lag. Medan denna i regel stadgar dödsstraff för hithörande förbrytelser, användes detta straff i CH endast i tvenne fall (§ 155, 157), och under det i Israel straffet i allmänhet drabbar båda de skyldiga, är så förhållandet här endast i ett fall (§ 157). Anmärkas bör även, att § 158 om förbud mot förbindelse med faders hustru företräder en högre rättsuppfattning än den, som kännetecknade den gamla seden i Israel.³

Denna CH:s större efterlåtenhet i fråga om äktenskapshinder, som nära släktskap mellan personer skapar, beror antagligen på dels en fortverkan av äldre och mera primitiva rättsföreställningar, vilka medgiva endogamiska förbindelser i långt större utsträck-

¹ NOWACK, a. st.

² Jfr COOK, a. a. s. 100.

³ Jfr KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 131.

ning, än vad sedan blir fallet, dels en annan grunduppfattning om förseelser mot sedligheten än den, som omsider gör sig gällande i Israel. Dylik förseelse belägges i babylonisk rätt med strängare straff, endast när den tillika innebär en kränkning av någon annans äktenskapliga rättigheter, varigenom intrång göres i hans äganderätt.¹ Varom icke, bedömes förbrytelsen tämligen mildt. Här är således en punkt, där den senare hebreiska lagstiftningens betydligt högre sedliga allvar med önskvärd tydlighet träder fram.

b. Främmande nationalitet.

Såsom redan nämnts, såg den gamla seden i Israel med ogillande, att äktenskap ingingos med icke stamfränder, och sådana förbindelser betraktades i allmänhet som exceptionella åtgärder, vilka man mera ogärna tillgrep, då de vanligen möttes av ett visst klander. Säkerligen följde man också länge, vad som blivit hävdvunnet bruk i detta fall. Emellertid började småningom endogamien vika för en alltmer tilltagande exogami,² och utvecklingen är här densamma som på de flesta andra håll. Så längestammar och släkter ännu lyckas bevara sin organisationsform fast och orubbad, håller man strängt på den endogamiska principen. Men med släktorganisationens förfall bli exogamiska förbindelser mer och mer vanliga. För äktenskapens avslutande sättas då icke längre rena affinitetshänsyn som ett oeftergivligt villkor, utan man gifter sig huvudsakligen inom det territorium, där man bor.³

I Israel synes övergången till bofast levnadssätt ha fört med sig denna utveckling. De förändrade förhållanden, som därmed inträdde, och särskilt stamförfattningens upplösning och ersättande genom ett slags territorialförfattning verkade omdanande på sedvanerätten i detta såväl som i många andra avseenden. Livligare merkantila förbindelser torde också här till ha bidragit. Man ansåg sig vid äktenskaps ingående ej behöva stanna inom stam-

¹ Jfr MÜLLER, a. a. s. 129.

² Vi taga här termen exogami i en vidsträcktare bemärkelse och mena därmed icke, att utvecklingen till exogami, åtminstone ej på ett tidigare stadium, skulle innebära ett bestämt förbud emot äktenskap inom en trängre förvantskapskrets.

³ Jfr POST, *Geschl.gen.*, s. 49, *Studien*, s. 83.

frändernas slutna krets, utan gick vida utöver denna, varför konnubium med i en trakt bosatta främlingar, som där vunnit burskap, ja, till och med med sådana personer av främmande nationalitet, vilka blott tillfälligtvis uppehöll sig i landet, rätt ofta förekommo. Under domaretiden och särskilt under den äldsta konungatiden hade redan en vitt och brett praktiserad exogami avlöst den gamla nomadsedens strängt endogamiska grundsatser.

Tidigt hade man begynt befrynda sig med kananéerna. Patriarktidens källor omtala såsom något tillåtligt konnubium mellan hebréer och invånarna i Sikem (Gn 34).¹ Ännu vanligare blevo dylika äktenskap under domaretiden. Man synes då utan tvekan ha knutit äktenskapliga förbindelser med landets gamla bebyggare,² och något förbud däremot gavs aldrig i äldre tid.³ Tvärtom fann man häri ett mycket lämpligt medel för att lättare komma till samförstånd med kananéerna och på fredlig väg förskaffa sig en allt fastare position i landet, varför också mellan dem och hebréerna ingångna konnubier utgjorde ett högst betydelsefullt led i sammansmältningsprocessen mellan de båda folken.

På liknande sätt betraktades också giftermål med i landet sig uppehållande גרים, vilka, ehuru av främmande härkomst, blivit så gott som naturaliserade genom en mera stadigvarande vistelse bland hebréerna. Äktenskap medgavos dem säkerligen ej ogärna, i synnerhet om de voro förmögna och innehade en mera ansedd social ställning.⁴ Dessutom hade man i politiskt högtställda kretsar mer och mer vant sig att ingå äktenskap med kvinnor av

¹ PROCKSCH, a. a. s. 196, 369 f.; BERTHOLET, Stell., s. 63 f. Med PROCKSCH (a. st., Eloh.qu., s. 345 ff.) och KITTEL (Gesch. I, s. 429 f.) anse vi de i Gn 34 skildrade händelserna återspegla förmosaiska förhållanden. Den tilltänkta äktenskapliga förbindelsen mellan Sikem och Dina synes i och för sig icke ha mött något ogillande, utan anledningen till den blodiga hämnd, som Jakobs söner utkrävde av stadens bebyggare, är att söka uteslutande i den omständigheten, att Sikem kränkt Dina, icke i ett ifrågasatt konnubium mellan dem. Här synes således redan tidigt föreligga ett medgivande utöver den gamla sedens fordringar.

² Dm 3: 5 f.; 8: 30 f.

³ BERTHOLET, a. a. s. 64 f.; ENGERT, a. a. s. 38; PEISKER, Die Bez. d. Nichtisr. zu Jahve, s. 84 f.

⁴ BERTHOLET, a. a. s. 61; LÉVY, a. a. s. 172.

främmande nationalitet, varvid rent politiska synpunkter nästan uteslutande varit bestämmande. David och Salomo lämna härpå de mest eklatanta exempel.¹ Bland deras anförvanter liksom även i övrigt i Israel torde därjämte israelitiska kvinnors giftermål med främlingar från angränsande länder ej ha varit något ovanligt.² Det uppifrån givna föredömet har säkerligen verkat nedåt på de bredare lagren, och redan under den äldsta konungatiden synes Israel tack vare dylikt konnubium ha varit starkt uppblandat med beståndsdelar från kringboende folk.³

Dock inträdde omsider en reaktion gent emot sådana blandnings- äktenskap. I och med en starkare utpräglad nationalitetskänsla och särskilt genom den av profeternas uppträdande framkallade reaktionära strömningen emot allt främmande väsende i Israel blevo också äktenskapen med främlingar föremål för de största betänkligheter.⁴ Erfarenheten hade lärt, att de äktenskapliga förbindelserna med kananéerna varit en mäktigt bidragande orsak till den religionssynkretism, som blev följden av hebréernas sammansmältning med Kanaans bebyggare, och samma företeelse upprepades sedermera på ett i ögonen fallande sätt, då israelitiska konungars giftermål med kvinnor av utländsk nationalitet samtidigt lämnade insteg åt en mängd främmande kulter. Därmed hade blandningsäktenskapen visat sig innebära en allvarlig religiös fara, och det var förnämligast detta förhållande, som här gav anledning till opposition.⁵

Det har förut framhållits, hur källorna rörande patriarktiden vanligen uttala klander mot exogamiska förbindelser.⁶ Sådant ogillande förspörjes även på andra ställen, som avse händelser längre fram i tiden.⁷ Den deuteronomistiska bearbetningen av de historiska källorna intager samma ståndpunkt beträffande blandningsäktenskapen och finner häri en väsentlig orsak till de olyckor,

¹ Jfr 1 S 25: 42; 2 S 3: 3; 1 K 3: 1; 11: 1; 14: 21.

² Jfr 1 Kr 2: 17; 1 K 7: 13 f.

³ BERTHOLET, a. a. s. 59 f., 66; LÉVY, a. a. s. 171 f.

⁴ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 79 ff.

⁵ Jfr PEISKER, a. a. s. 86 f.

⁶ Se ovan s. 164.

⁷ Nu 12: 1; Dm 14: 1 ff.; jfr Nu, 25: 1—9.

som drabbade folket.¹ Ävenså tyder ett i deuteronomistisk anda utvidgat ställe i den äldre laglitteraturen på samma betraktelsesätt (Ex 34: 14—16).² Att därför denna mot främmande äktenskap reagerande åskådning skulle finnas representerad i det lagstiftningsarbete, som framför allt avsåg att genom en lagkodex' fast formulerade bestämmelser binda Israel vid Jahvereligionens krav, är helt naturligt. Säkerligen har det också alltid i Israel funnits vissa kretsar, där man troget iakttog nedärvd sed i detta fall,³ och i dessa ha sannolikt lagens strävanden att hålla denna sed vid makt haft ett ej betydelselöst stöd.

Redan i den parenetiska ramen till Dt:s lagsamling är denna åskådning klart och tydligt uttalad. I Dt 7: 1 ff. förkastas uttryckligen äktenskap med de folk, med vilka Israel i Kanaan kommer i beröring, och detta förbud får här en uteslutande religiös motivering: dylikt konnubium kan lätt bli en anledning till avgudadyrkan (v. 4).

Bland Dt:s lagar finnes en förordning, som avser att förhindra blandningsäktenskapen (*Dt* 23: 4—9).

Här meddelas absolut förbud mot äktenskap med ammoniter och moabiter, och det skärpes ända därhän, att icke ens en person, som i tionde led härstammar från något av dessa folk, har rättighet att knyta sådan förbindelse inom Israel. Förbudet erhåller den formuleringen, att ammoniter och moabiter förvägras tillträde till קהל יהוה, d. v. s. till Israels folk i dess egenskap av ej blott politisk, utan även religiöst-kultisk sammanslutning,⁴ vilket tydligen också innefattar, att dessa folk icke tillåtas att inom Israel ingå äktenskap.⁵ Att just Ammon och Moab här särskilt nämnas, synes vara en följd av den i v. 3 uttalade grundsatsen, att ingen som är född i äktenskapsbrott eller blodskam får komma in i Jahves församling. Detta stadgande, som tydligt röjer en mot Ammon och Moab härskande ovilja, får sin förklaring

¹ Jfr t. ex. Jos 23: 12 f.; 1 K 11: 1 ff.

² Jfr BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 283; BERTHOLET, a. a. s. 63.

³ BERTHOLET, a. a. s. 67.

⁴ GIESEBRECHT, *Gött. gel. Anz.* 1897, s. 595; STEUERNAGEL, *Deut.*, s. 84; jfr WELLHAUSEN, *Comp.*, s. 360.

⁵ SAALSCHÜTZ, *Das Mos. Recht*, s. 785 f.; BERTHOLET, *Stell.*, s. 143.

därav, att för en senare tids uppfattning en skamfläck alltid kom att låda vid dessa folk på grund av vad traditionen meddelar om deras uppkomst.¹ Ytterligare näring torde denna ovilja ha funnit genom vissa historiska tilldragelser, som alstrade en stark spänning mellan de båda folken och Israel² och som delvis antydast i några till denna lag fogade senare tillsatser (v. 5—7).³ Det är då lätt begripligt, att Dt icke under några förhållanden vill veta om konnubium här.

Däremot bedömas edomiter och egypter långt fördelaktigare, i det äktenskap inom Israel medgives avkomlingar av dem i tredje led. Lagstiftarens ställning i detta fall motiveras, vad edomiterna beträffar, därmed, att dessa äro med Israel befryndade. Förhållandet till egypterna betraktas från en liknande synpunkt, i det att här visserligen icke kan åberopas släktskap, men däremot en långvarig vistelse i deras land. Möjligt är även, att särskilda vänskapsförbindelser med Egypten på Dt:s tid ytterligare bidragit till denna bestämmelse.⁴ Edomiter och egypter åtnjuta således för sina ättlingar i tredje led förmånen att vara med israeliter lika-berättigade vid äktenskaps ingående inom Israel.⁵ Huruvida äktenskap med medlemmar av andra folk än de nu nämnda av Dt tillåts, är ovisst. En bestämt avvisande ståndpunkt kunde tyckas förenlig med Dt:s allmänna åskådning, om man sammanställer förordningen i kap. 23 med vad som i lagsamlingens parenetiska del säges i denna fråga. Andra däremot ha ansett, att här lämnade föreskrifter om edomiter och egypter gälla även om andra nationer, naturligtvis med undantag av ammoniter och moabiter samt kananeiska folk.⁶

¹ Gn 19: 30 ff.

² Jfr Nu 22: 5 f.; Jos 24: 9; Am 1: 13; Jes 16: 6; Sef 2: 8; Jer 48: 26, 29, 42.

³ STEUERNAGEL, a. a. s. 85, Einl., s. 199.

⁴ STEUERNAGEL, Deut., s. 85; jfr DRIVER, Deut., s. 262.

⁵ Jfr DRIVER, a. st.

⁶ BERTHOLET, a. a. s. 173; BUHL, Die soc. Verh., s. 49. — BERTHOLET hänför Dt 23: 2—9 till efterexilisk tid (Stell., s. 143 f., Deut., s. 71), då han däri finner den med Nehemja och Esra inbrytande riktningen avspeglad. För bestämmelsernas sekundära beskaffenhet äro dock inga tvingande skäl anförda (jfr MEYER, Entst. d. Judenth., s. 228 not 1; GIESEBRECHT, a. st.). Då enligt Dt 7: 1 ff. äktenskap med hedniska folk synas vara fullständigt stridande mot Dt:s åskådning om Israels religiösa särställning och dess därmed sammanhängande förpliktelser, kunna ifrågakarande föreskrifter till sin allmänna innebörd mycket gott förklaras utifrån Dt:s egen tid (jfr ENGERT, a. a. s. 40).

I ett enda speciellt angivet fall medgiver Dt utan någon begränsning äktenskap trots främmande nationalitet, nämligen med i krig fången kvinna (*Dt 21: 10—14*). Denna bestämmelse måste utan tvivel frappa på grund av Dt:s ovan behandlade föreskrifter, som gå i alldeles motsatt riktning, och dess städse visade strävan att skarpt avgränsa Israel som ett åt Jahve helgat folk från alla främmande inflytelser. Man har sökt förena stadgan med föregående bestämmelser på så sätt, att den skulle avse krigföring utom Palestina och alltså icke komma i konflikt med förbudet mot äktenskap med kananéer.¹ Häremot kan invändas, att med denna tolkning av lagen kvinnor, tagna i krig mot t. ex. ammoniter eller moabiter, skulle få gifta sig med israeliter, vilket dock strider emot *Dt 23: 4*. Det torde därför vara bättre att fatta föreskriften som en ren undantagsbestämmelse. Äktenskap med i krig fångna kvinnor synas även bland araberna ha varit brukliga,² och vi ha säkerligen här att göra med en gammal krigssed, som man i Israel länge vant sig att följa och som därför vunnit sådan hävd, att lagstiftaren ej fann det lämpligt söka inlägga protest däremot.³ Dt låter alltså det gamla bruket fortfarande existera, även om det icke kan överensstämma med dess allmänna uppfattning om Israels förhållande till främmande folk.

Dessa Dt:s ansatser att på lagstiftningssväg förebygga den fara, som genom konnubium med hedniska nationer hotade Israels religiösa och nationella liv, ha knappast haft åsyftad verkan. Lagens strävanden komma i konflikt med förhållanden, som äro dem övermäktiga. Äktenskapliga förbindelser med personer av främmande nationalitet florerar allt framgent även efter Dt:s tid. Därför kan man också förstå, att Hl anser det nödvändigt att särskilt inskräpa, att översteprästen måste taga till hustru en jungfru 'av sitt folk' (*Lv 21: 14*). I synnerhet synas under tiden närmast efter exilen blandningsäktenskapen ha givit anledning till mycken oreda och allvarliga farhågor.⁴

Men om än i Dt givna föreskrifter ej lyckats i någon nämn-

¹ DRIVER, Deut., s. 244.

² SMITH, Old Test., s. 368.

³ Jfr BERTHOLET, Deut., s. 66.

⁴ Jfr GUTHE, Gesch., s. 285, 293, 298; BERTHOLET, Stell., s. 147 f.

värd grad påverka utvecklingen, äro de dock av betydelse genom den princip, på vilken de baserats. Vi finna nämligen i dem en mycket klart uttalad begynnelse till den partikularistiska uppfattning, som, om ock understundom mildrad, såsom av författaren till Ruts bok,¹ nådde sin höjdpunkt på Nehemjas och Esras tid, då just dylika äktenskap likställdes med de grövsta skändligheter och då man med all makt sökte genomföra Dt:s här framställda fordringar samt till och med gick längre än dessa.²

Till nu senast genomgångna bestämmelser saknar CH alldeles motsvarighet. På grund av det babyloniska samhällets kosmopolitiska beskaffenhet gjordes nog där vid äktenskaps ingående ingen skillnad mellan infödda och främlingar.³

c. Övriga äktenskapshinder.

Utom de hinder för ingående av äktenskap, som förefinnas på grund av alltför nära släktskap och främmande härstamning, känner Israels lagstiftning ytterligare några, dels absoluta, dels relativa, vilka för hebreisk åskådning utan tvivel förefalla helt självklara.

Dt uppställer absolut äktenskapsförbud för vissa individer, som till följd av ett fysiskt lyte av för en äktenskaplig förbindelse betänklig art eller ock på rent moraliska grunder anses böra helt uteslutas från rätt att ingå äktenskap (*Dt 23:2 f.*). Som absolut äktenskapshinder nämnes först sexuell impotens hos mannen (v. 2), och härvid intager hebreisk rätt den ståndpunkt, som synes vara den vanligast förekommande.⁴ Dessutom drabbar samma absoluta förbud även varje *זמור*, d. v. s. den som blivit född i en förbindelse, liktydig med blodskam eller äktenskapsbrott,⁵ jämte en sådan persons avkomlingar ända till tionde led. Den avsky, som Israels lagstiftare ådagalade för dylika brott och som tog sig uttryck i deras ytterligt stränga beivrande av dem, synes motivera, att i

¹ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 145 f., Ruth, s. 52; NOWACK, Ri-Ruth, s. 184.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. 88 ff., 135 ff.; SIEGFRIED, Esra-Esther, s. 62, 126.

³ Jfr KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 139 f.

⁴ POST, Studien, s. 229.

⁵ DILLMANN, Nu-Jos., s. 347. Jfr DUSCHAK, Eherecht, s. 31 f.

förevarande fall lagens skärpa riktas även mot sådana, vilka ej äro moraliskt ansvariga för det av lagen brännmärkta förhållandet.

I Hl, som ej berör vad Dt:s nyssnämnda föreskrifter avhandla, uppdragas vissa gränser för prästerskapets rätt att ingå äktenskap. De speciella helighetskrav, som prästerna av Israels lagstiftare fått sig pålagda, synas fordra, att även deras äktenskapliga förbindelser äro av den art, att de ej giva anledning till klander. Hl stadgar därför, att en präst ej får gifta sig med en sköka eller en vanärad kvinna eller en fränskild (*Lv 21: 7*). En änka synes han däremot ha haft rätt att taga till hustru. Dessa bestämmelser skärpas något, då fråga blir om översteprästen. Han kan nämligen ej få ingå äktenskap med en änka, liksom naturligtvis ej heller med en fränskild, en vanärad kvinna eller en sköka (*Lv 21: 13 f.*).¹ I stället betonas uttryckligen, såsom förut nämnts, att han skall taga till äkta en jungfru av sitt folk.

Till sist må erinras om bestämmelsen i *Dt 24: 1—4*, att en man, som skilt sin hustru ifrån sig, ej åter får gifta sig med henne, om hon sedermera ingått nytt äktenskap och detta likaledes blivit upplöst vare sig genom skilsmässa eller genom mannens död.²

7. Leviratsäktenskap.

Med det s. k. leviratsäktenskapet, som innebär, att brodern till en man, vilken dör utan att lämna efter sig någon son, skall äkta den efterlevande hustrun och den i detta äktenskap förstfödde sonen bör anses som den avlidnes, träffa vi på en mycket allmänt förekommande inrättning. Hos ett flertal folk möter den under former, som i vissa avseenden något avvika från varandra, men som i huvudsak ha att uppvisa en genomgående överensstämmelse.³ Det är således ingen specifik hebreisk företeelse, som det här är

¹ Vi läsa i v. 14 med LXX וְהָיָה. — Till jämförelse med dessa Hl:s stadganden må nämnas, att enligt Hesekiels författningsförslag en vanlig präst förbjudes ingå äktenskap med en änka, för så vitt hon ej är änka efter en präst (*Hs 44: 22*).

² Se ovan s. 129 ff.

³ Jfr härom WESTERMARCK, *Hist. of Hum. Marr.*, s. 510 ff.; WILUTZKY, a. a. 2 s. 46 ff.; STARCKE, a. a. s. 150, 163 ff.; POST, *Grundl.*, s. 205 ff., 218 f., *Studien*, s. 248 f.; FRAZER, *Folk-Lore II*, s. 265 ff.

fråga om, utan en nära nog universell.¹ Denna allmänna utbredning gör det också förklarligt, att leviratet hos hebreerna tyckes ha existerat som en tidigt iakttagen folksed av säkerligen mycket gamla anor.²

I den bekanta Tamar-berättelsen (Gn 38), som utan tvivel återger en gammal tradition av stort värde,³ förutsättes leviratsäktenskapet som en helt naturlig sak, och vi ha således här ett indicium för dess förekomst i Israel redan i äldre tider. Härmed har den efterlevande brodern gent emot den döde sig pålagd en helig plikt (v. 8), vilken för honom innebär en stor uppoffring (v. 9) och vars försummande tillskyndar honom Jahves misshag och därmed följande straff för brott mot sedens heligvordna rättskrav (v. 10).⁴ Dessutom synes den hebreiska seden ha fordrat, att leviratsplikten överflyttades på en yngre broder, om den äldste eller en äldre icke kunnat eller velat fullgöra den, och att man härvid gick successivt nedåt, från en äldre till en yngre, ända till dess en son tillförsäkrats den döde (v. 11, 14). Däremot saknas i vår berättelse bestämt stöd för det ofta framställda påståendet,⁵ att denna skyldighet skulle eventuellt åligga även svärfadern,⁶ ty förbindelse mellan honom och sonhustrun synes av seden ha mycket starkt ogillats. Om leviratets djupa rötter i folklivet och karaktär av helig sedvänja, som absolut måste följas, är slutligen den omständigheten ett vittnesbörd, att enligt Gn 38 en leviratspliktig änka genom att inlåta sig i annan förbindelse än den, som seden i detta fall medgav, begår äktenskapsbrott.⁷

När leviratsäktenskapet i *Dt 25: 5—10* uttryckligen föreskrives, är det således ingen ny institution, som *Dt* skapar, utan en mycket

¹ Jfr WILUTZKY, a. a. 2, s. 52.

² Jfr HERNER, a. a. s. 155.

³ Jfr GUNKEL, a. a. s. 412; PROCKSCH, Gen., s. 205; STAVE, Gen., s. 319; KITTEL, Gesch. I, s. 383 f.

⁴ Jfr GUNKEL, a. a. s. 413. Onans beteende härvidlag att ej helt öppet vägra fylla sin plikt, utan endast genom en list i största hemlighet söka komma undan torde ytterligare betyga sedens anciennitet och bindande makt (jfr STAVE, a. a. s. 314).

⁵ NOWACK, Arch. I, s. 345; BENZINGER, a. a. s. 288.

⁶ GRÜNEISEN, Ahnenkultus, s. 222 not 2.

⁷ Se ovan. s. 139 not 1.

gammal inrättning blir härmed i lag fixerad. Men det visar sig, att detta institut i Dt icke föreligger i sitt ursprungliga skick, utan där åtskilligt modifierats, vare sig detta skett direkt genom lagstiftaren eller seden intill Dt:s tid genomgått en dylik ombildning.

Denna lag stadgar, att, om bröder bo tillsammans och den ene dör utan att dessförinnan hava fått någon son, den efterlevande brodern skall gifta sig med sin svägerska, då hon icke får ingå äktenskap med någon främling utom släkten. Den förstfödde sonen i detta äktenskap skall sedan bära den döde broderns namn, d. v. s. gälla för hans son och därigenom förhindra, att hans namn utplånas ur Israel (v. 5 f.).

Lagen förutsätter alltså, att bröderna 'bo tillsammans' (יָבוּ), d. v. s. äro bosatta på samma ort och där förvalta sin fäderneärvda egendom,¹ vilket gör, att den efterlevande brodern relativt lätt kan övertaga uppsikten även över den avlidnes kvarlämnade ägodelar. Är brodern däremot bosatt på annat håll och behöves han således där för sin arvedel, synes lagstiftaren icke ha fordrat någon leviratsplikt av honom, emedan denna möjligen kunnat ge anledning till att han nödgades avyttra sin fäderneärvda jord eller åtminstone försumma dess skötande.²

Leviratet kräves vidare, så snart den döde icke efterlämnat någon son. Härigenom skiljer sig det hebreiska svägeräktenskapet från samma institution hos många andra folk, där den anses behövlig, endast om den avlidne varit alldeles barnlös. Ägde han en dotter, fick nämligen dottersonen ersätta sonen.³ Men som i Israel på Dt:s tid döttrar ej voro arvsberättigade, kunde en dotterson där icke träda i stället för den arvinge, som leviratsäktenskapet avsåg att förskaffa den döde. Därför fordrar Dt levirat, om son icke finnes.⁴

Plikten härvidlag säges uttryckligen åligga svågern och kan icke

¹ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 345; PEDERSEN, Israel I—II, s. 49, 395.

² Jfr DRIVER, Deut., s. 282 och Rut 4:6.

³ STARCKE, a. a. s. 150.

⁴ Att med de judiska kommentatorerna i anslutning till LXX översätta בן med 'barn', 'efterkommande' och således fatta ordet såsom avscende även dotter (jfr DUSCHAK, a. a. s. 110) synes Dt:s ställning till döttrars arvsrätt förbjuda. Dessutom hade säkerligen, om så varit Dt:s mening, denna av lagstiftaren uttryckts på ett sätt, som ej behövde missförstås (jfr DRIVER, a. a. s. 282).

som på åtskilliga andra håll fullgöras även av annan närskyld person.¹ Änkan förbjödes att gifta sig med någon främling av annan släkt, och lagen synes ha ansett den dödes broder som den i alla avseenden mest lämplige att övertaga ledningen av familjen och på sätt som stadgas säkra dennas arvsrättsliga intressen. Det föreskrives dessutom, att denne skall taga svägerskan till hustru. Lagen vill därmed framhålla, att här är fråga om en verklig äktenskaplig förbindelse, för vilken språket också präglat en särskild terminus technicus, det av יבום denominerade יבומה, ett ytterligare bevis för sedens ålderdomlighet och stora betydelse i Israel.² Där emot uppträder leviratet annorstädes även under former, som ej kunna likställas med ett egentligt äktenskap, utan endast avse att skaffa den döde en arvinge.³

När lagen därtill betonar, att den *förstfödde* sonen i det nya äktenskapet skall räknas som son av den avlidne brodern och fortpanta hans namn, beredes ju härigenom den leviratspliktige en viss lättnad. Svågern behövde ej se sig tvungen till alltför stora personliga uppoffringar, då ju senare födda söner skulle komma att tillhöra honom ensam och bli hans arvingar.

Dt har alltså vid sin kodifiering av sedvanerättens krav beträffande leviratet bibehållit själva kärnan i den gamla seden: den förstfödde sonen betraktas som den dödes son med uppgift att sörja för att hans namn skulle fortleva, kvinnan är däremot den efterlevande broderns hustru. Dock gör Dt sedan ett mycket långt gående medgivande, varigenom seden erhåller sin väsentligaste modifikation.

Lagen vill nämligen icke pålägga någon absolut förpliktelse, som svågern med juridiskt tvingande nödvändighet under alla förhållanden måste underkasta sig, utan endast framställa saken såsom en moralisk skyldighet, som han av pietet mot den döde

¹ Jfr STARCKE, a. a. s. 151; WESTERMARCK, a. a. s. 511 f.; WILUTZKY, a. a. 2, s. 42.

² DILLMANN, Nu-Jos., s. 357; BERTHOLET, Deut., s. 78; DRIVER, a. a. s. 283.

³ Så hos hinduerna, där leviren icke behöver gifta sig med änkan, utan ingår med henne endast en tillfällig förbindelse (jfr STARCKE, a. a. s. 151 f.; WILUTZKY, a. a. 2, s. 41 ff.; WESTERMARCK, a. a. s. 513 not 8). Om ett analogt förhållande hos de gamla perserna se DARESTE, Études, s. 109.

frivilligt bör taga på sig. Det föreskrives därför, att, om mannen vägrar gifta sig med sin svägerska, denna skall hänskjuta saken till de äldste, som äga kalla honom till sig för att övertala honom att fullgöra sin plikt. Framhårdar han likväl i sitt beslut, skall svägerskan offentligen visa sitt förakt för honom genom att inför de äldste draga skon av hans fot och spotta honom i ansiktet. En viss vanära kommer sedan alltid att vidlåda honom i den allmänna opinionen, i det hans hus i Israel skall gå under öknamnet 'den barfotades hus' (v. 7—10).

Genom dessa sistnämnda bestämmelser visar Dt en rätt betydande avvikelse från den gamla leviratssedens fordringar, sådana vi känna dem från äldre tider. Medan det enligt dessa fordringar är fråga om en förpliktelse, som man ej kan underlåta utan att drabbas av Jahves vrede och straff, låter Dt en viss frihet råda. Leviratet blir för den dödes broder en hederssak, som denne bör känna sig moraliskt bunden att icke undandraga sig. Genom att upptaga leviratsbestämmelsen bland sina lagar vill Dt å ena sidan i enlighet med sin överallt skönjbara strävan gagna och skydda familjelivet, men den känner sig å andra sidan av vissa skäl nödsakad att här icke stipulera ett ofrånkomligt krav. Sannolikt har i detta fall det ökade värde, som egendomen erhöll genom den ekonomiska utvecklingen, spelat in och hos lagstiftaren framkallat betänkligheter för att en leviratsplikt, framställd som oeftergivlig fordran, kunde vålla den efterlevande brodern rätt väsentliga olägenheter med hänsyn till hans fädernearv och dettas bevarande inom hans släkt.¹ Dt har visserligen sökt till en del undanröja dessa olägenheter genom den inskränkningen, att bestämmelsen endast gäller bröder, som bo tillsammans, och genom att betona, att blott den förstfödde sonen skall tillhöra den avlidne. Men det skulle ändå kunna tänkas, att svågern måste underkasta sig väl stora personliga försakelser till skada för sin egen arvedel, och därför finner lagstiftaren det rådligast att ej pålägga något tvång.

Emellertid får levirens vägran icke utan vidare gälla, utan måste genom att underställas de äldste liksom erhålla offentlig sanktion,²

¹ Jfr ENGERT a. a. s. 16.

² Jfr DRIVER, a. a. s. 283.

för så vitt det ej lyckas dessa att förmå honom avstå från sitt beslut. Denna procedur är således avsedd att på svågern utöva ett slags moraliskt tryck, vartill även lagens medgivande åt svägerskan att företaga den symboliska handlingen ytterligare måste bidra. Då vi sedermera återkomma till denna handlingens egentliga innebörd, må här endast påpekas, att den gent emot den pliktförgätne tillika innebär en skymf, särskilt framträdande däri, att det är kvinnan, som drager skon av hans fot och därigenom offentligen utpekar honom.¹ På detta sätt vill Dt antyda, att svågerns tillvägagående anses som en rättskränkning mot svägerskan, för vilken hon äger skaffa sig upprättelse, liksom det säkerligen även betraktas som en förolämpning mot den döde.² Därav förklaras också, att enligt lagens uppfattning den allmänna meningen är berättigad inlägga sin protest mot mannens handlingsätt.

Dt har alltså baserat sin lag om leviratsäktenskapet på den gamla seden, men samtidigt gjort vissa, av senare tiders förhållanden betingade eftergifter. Vad seden ovillkorligen fordrade, fann lagstiftaren lämpligt förvandla till ett frivilligt påtaget åliggande utan juridiskt tvång. Här skymta vi åter hos Dt det humanitära draget, som av vissa hänsyn rätt betydligt mildrat gamla sedvänjors långt gående fordringar. Men på samma gång har Dt förstått att framhålla, att det, som lagen rent juridiskt kan dispensera från, dock moraliskt måste förplikta, och att därvid formulera sina föreskrifter så, att den moraliska förpliktelsen måhända i de flesta fall skulle komma att gälla lika mycket som en absolut bjudande lagbestämmelse.

Innan vi övergå till frågan om syftet med leviratet enligt denna lag, må erinras om att även Ruts bok bestyrker dettas förefintlighet i Israel såsom gammal sed, i synnerhet som en och annan uppgift där är av värde för besvarandet av denna fråga. Visserligen är boken med all sannolikhet författad under efterexilisk tid,³ men den får icke desto mindre betydelse för vår kunskap om ifrågavarande

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 358; BERTHOLET, a. a. s. 78.

² Jfr WILUTZKY, a. a. 2, s. 47.

³ Jfr BERTHOLET, Ruth, s. 49 ff.; NOWACK, Ri-Ruth, s. 184; WILDEBOER, Lit. d. Alt. Test:s, s. 342; STAVE, Inl., s. 170; STEUERNAGEL, Einl., s. 430 f.

institution, då författaren synes känna densamma som ett i Israel sedan gammalt vedertaget bruk.¹

Det bör dock särskilt betonas, att i Ruts bok leviratet på grund av kombinationen med andra rättsinstitut med hänsyn till sin ursprungliga innebörd undergått en viss förskjutning och sannolikt även — såsom i det följande vid behandlingen av geulla-rätten närmare skall angivas — till stor del förlorat den omfattande betydelse det en gång som gammal folksed ägt. Författaren till Ruts bok har nämligen än upptagit gamla, med den ursprungliga leviratsseden givna tankar, än sökt på lämpligt sätt med varandra förknippa geulla-sed och levirat, än rört sig med senare föreställningar, som sammanhänka med en yngre tids arvsrättsliga förhållanden, och därvid strävat att förena skilda motiv till ett helt. Men om än detta vållat, att den forna seden här föreligger i mycket förändrat skick, då författaren till Ruts bok säkerligen icke längre förstått, vad den från början inneburit, lämnar likväl boken en och annan betydelsefull vink, när det gäller att söka utröna, vad den deuteronomiska lagstiftningen åsyftat med bestämmelsen om leviratsäktenskapet.

Som leviratets syfte anger Dt (v. 6), att den döde broderns namn 'icke må utplånas ur Israel' (ולא ימחה שמו מִיִּשְׂרָאֵל), i det den i det nya äktenskapet förstfödde sonen skall upptaga (eg. 'stå på' יָקִים על) hans namn, d. v. s. räknas som hans son.² Betänker man nu, vilken betydelse man hos hebréerna liksom hos de flesta gamla folk tillskrev en persons namn såsom varande ej en tom form, utan något reellt, ett uttryck för hans eget väsen,³ kan man redan härav förstå omtanken för att hans namn ej skulle spårlöst försvinna efter hans död. Men detta skedde, om han ej efterlämnade någon son, som kunde bära och fortplanta detsamma. Namnet utslocknade genom barnlöshet. Det är således utan tvivel fruktan för namnets utdöende genom barnlöshet, som ligger bakom Dt:s föreskrifter om leviratet, och samma orsak framkallade helt visst också den gamla seden.⁴

¹ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 57 f.; NOWACK, a. a. s. 188, 197.

² STEUERNAGEL, Deut., s. 91.

³ Jfr ORELLI, PRE 13, s. 627 f.

⁴ BENZINGER, a. a. s. 113, 288. Jfr Gn 38:8; Rut 4:5, 10.

Men frågas vidare, varför barnlöshet och därmed namnets utplånande skulle kännas som en stor förlust, är man ej alldeles ense om svaret.

Vanligen hänvisas med bestämdhet på den kult, som undandroges den döde, om han icke hade någon son,¹ och man har påpekat leviratsäktenskapets förefintlighet särskilt hos folk med ankult.² Sannolikt är också, att leviratet på många håll hade till uppgift att förskaffa den döde en ättling, som kunde ombesörja kulten av honom, såsom hos de gamla hinduerna och hos grekerna.³ Men säkerligen har detta ej överallt varit fallet. Det visar sig nämligen, att leviratet och kulten av de döda äro inrättningar, som ej alltid följas åt.⁴ Det ligger därför nära till hands att förmoda, att man hos hebréerna kan ha att söka en annan förklaringsgrund till leviratsäktenskapet än kulten av de avlidna, och de gammaltestamentliga källorna tyckas också ge stöd åt ett sådant antagande. Ty bortsett från den mycket omtvistade frågan om ankultens förekomst i Israel,⁵ torde sannolikt den tolkning, som Dt givit åt leviratsäktenskapets egentliga innebörd, vara en helt annan, än den man merendels är böjd för att tillgripa.⁶ Därmed är naturligtvis icke sagt, att Dt:s uppfattning om leviratet skulle ha överensstämt med den, som legat till grund för detta bruk i äldsta tid, ty dess ursprungliga betydelse kan mycket väl hava för Dt gått förlorad⁷ eller vid kodifikationen modifierats. Men Dt ådagalägger i alla händelser, vilka föreställningar man på dess tid förknippade med ifrågavarande institution.

Det synes av åtskilliga antydningar framgå, att Dt avsåg att genom leviratet få arvsförhållandena tryggade, så att fäderneärvd egendom allt framgent kunde bevaras inom familjen.⁸ Det är

¹ STADE, *Gesch.* I s. 393 ff.; NOWACK, *Arch.* I, s. 345; BENZINGER, *a. a. s.* 113 f., PRE 5, s. 746; BERTHOLET, *Deut.*, s. 77; SCHWALLY, *Das Leben nach dem Tode*, s. 28.

² STADE, *a. a. I*, s. 394.

³ WILUTZKY, *a. a. 2*, s. 42, 48; COULANGES, *La Cité antique*, s. 53 f.

⁴ FRAZER, *a. a. II*, s. 339 f.

⁵ Se härom AURELIUS, *Förest.* i Israel om de döda, s. 142 ff.

⁶ Jfr KAUTZSCH, *Theol.*, s. 12.

⁷ Jfr EWALD, *Altert.*, s. 279; BENZINGER, PRE 5, s. 746.

⁸ BENZINGER, *a. st.*; HERNER, *a. a. s.* 155. Med samma syfte synes leviratet förekomma bland araberna i våra dagar, väl icke som en absolut nödvändighet, men som en vanligen iakttagen sed (BURCKHARDT, *Bern.*, s. 91).

tydiligen detta, som Dt åsyftar, då den vill förekomma, att den dödes namn genom barnlöshet utplånas ur Israel. För denna åsikt tala följande omständigheter.

1. Uttrycket: 'om bröder bo tillsammans' (v. 5) synes, såsom ovan framhållits, tyda på att det här är fråga om bröder, som gemensamt besitta fäderneärvd egendom. När sedan omedelbart därpå föreskrives, att, om en av dem dör utan att efterlämna någon son, hans hustru ej får gifta om sig med någon man utom släkten, utan skall äkta sin svåger, får man genast det intrycket, att det varit arvsrättsliga intressen, som påkallat denna bestämmelse.

2. I samma riktning visar även den symboliska handlingen i v. 9, då svägerskan, om den dödes broder trots påtryckningar från de äldste i staden vägrar ingå äktenskapet, i deras närvaro skall draga skon av hans fot. Dt använder sig här av en gammal, även annorstädes förekommande sed, enligt vilken, då skon är en symbol av äganderätten, man genom att sätta foten på ett jordområde förklarar sig vara ägare till detsamma, men genom att avdraga skon erkänner sig avstå från besittningen därav.¹ Så är enligt Rut 4:7 f. skoavdragandet ett tecken till att man frivilligt uppgiver den äganderätt, som man eljest kunde göra anspråk på.² Med symbolen i Dt 25:9 menas således tydligen, att mannens vägran att ingå leviratsäktenskapet åsamkar honom förlusten av rätt till arv efter den avlidne brodern.³ Därigenom att det är kvinnan själv, som här handlar, skall förmodligen särskilt poängteras, att svågern genom sin vägran låter beröva sig en rätt, som han av pietet mot den döde borde ha ansett för en hederssak att begagna sig av.⁴ I denna handling ligger tillika en skymf mot mannen, vars uraktlåtenhet att infria en moralisk förpliktelse på så sätt liksom brännmärkes, men sannolikt är detta ett sekundärt drag, som egentligen ej ingick i sedens ursprungliga innebörd.⁵ Dt har alltså genom att upptaga denna symboliska handling i sin

¹ Jfr NOWACK, Ri-Ruth, s. 198.

² BERTHOLET, Ruth, s. 67; NOWACK, a. st.

³ Jfr STEUERNAGEL, a. a. s. 92; NOWACK, Arch. I, s. 346; HERNER, a. st.

⁴ Jfr DRIVER, Deut., s. 283.

⁵ NOWACK, Ri-Ruth, s. 198.

leviratslag angivit leviratets nära samband med arvsrättsliga förhållanden.

3. Slutligen bekräftas denna åsikt genom antydningar i Ruts bok, där leviratsäktenskapet utan tvivel åsyftas, även om det av förut angivna skäl förlorat åtskilligt av sin ursprungliga innebörd. Det gäller där att 'upprätthålla den dödes namn vid hans arvedel' (הקים שם המת על נחלתו) (4: 5, 10). Den uppgift, som Dt tillägger leviratet, nämligen att förekomma, att den avlidne broderns namn utplånas, har det således även för författaren till Ruts bok, vilken därjämte närmare belyser innebörden i D:ts uttryck genom att särskilt betona, att namnet är på det närmaste fäst vid den dödes arvedel och fortlever därigenom, att denna bevaras åt hans släkt. Vad Ruts bok meddelar om leviratet, tyckes därför bestyrka det som ovan anförts beträffande detta äktenskaps av Dt framhållna syfte.

Lagens mening med leviratsinstitutionen synes alltså vara den, att en man, som icke efterlämnat någon son, därigenom kan er-hålla en sådan, vilken skall upprätthålla hans namn genom att bevara den med namnet innerligt förbundna fäderneärvda egen- domen som en självständig och oförytterlig familjebesittning.¹ Dt har alltså med sin bestämmelse velat tillgodose ett mycket berättigat krav. Betänker man, vad den fäderneärvda jorden betydde för den gamle israeliten och med vilken stark känsla av pietet han var fäst vid den, är det ock högst sannolikt, att denna föreskrift, oaktat den av Dt ej gjorts obligatorisk, i de flesta fall blev iakttagen just på grund av pietet mot den döde. Att Hl ansett sig böra förbjuda leviratet, har förut framhållits.² Däremot har genom P:s utsträckta arvsbestämmelser i Nu 27 och 36 detta äktenskaps förekomst betydligt inskränkts. Då ju även döttrar kunde ärva, när någon son icke fanns, och sådana därjämte ej fingo gifta sig utom sin egen stam, behövde leviratsäktenskapet sedermera anlitas, endast om en man dött alldeles barnlös.

¹ Jfr LÉVY, a. a. s. 196 ff.; GUNKEL, Deutsche Rundschau 125 (1905), s. 52; CANONGE, La femme dans l'Anc. Test., s. 60.

² Se ovan s. 175 f. Om den talmudiska rättens ingående leviratsbestämmelser jfr DUSCHAK, Eherecht, s. 110 ff.; NORDIN, Det sex. sedl. tillst. bland judarne I, s. 122 f.

§ 11. Föräldrarätt och arvsrätt.

Kring barnen koncentrerade sig den gamle israelitens högsta intresse. Rikedom på barn ansågs i Israel som en den största lycka och ett bevis på Jahves särskilda välsignelse, barnlöshet däremot gällde för en skam och en olycka, ja, betraktades rent av som ett gudomligt straff.¹ Vi ha förut sett, hur man för att undgå detta tillgrep alldeles speciella åtgärder² och hur i synnerhet kvinnan inför en dylik eventualitet ej drog sig för att energiskt bryta med sedens fordringar och därvid utsätta sig för klander och förakt.³

Med familjens stora betydelse i Israels sociala liv är det också lätt att förstå ett sådant betraktelsesätt, och de handlingar, som avsågo att förekomma barnlöshet, kunna från denna synpunkt tyckas äga ett visst berättigande, även om de för ett mera fortskridet moraliskt medvetande gällde som klandervärda. En barnlös familj ansågs förfela sitt egentliga ändamål såväl för egen del som för folkets liv i det stora hela. Barnen skulle ju upptaga och föra vidare släktens traditioner, befästa och öka dess makt och anseende. De hade att övertaga familjens egendom för att i sin tur lämna den i arv åt sina efterkommande. Genom dem fortlevde familjefaderns namn, sedan han en gång samlats till sina fäder. En familj utan barn var prisgiven åt död och undergång. Den lades för alltid i graven utan att lämna efter sig något varaktigt minne.

1. Lagar om förhållandet mellan föräldrar och barn.

Lagstiftningens föreskrifter om förhållandet mellan föräldrar och barn beröra endast en och annan särskild punkt, som av någon anledning syntes påfordra direkta bestämmelser. I allmänhet följdes nog här gällande sed. Så ha vi förmodligen att tänka oss, att i det gamla Israel rådde ungefär samma patriarkaliska förhållanden som hos andra forntida folk, om ock föräldramakten bland

¹ SELLIN, Beiträge II, s. 49 f.; BENZINGER, PRE 5, s. 747.

² Jfr ovan s. 119, 193 ff.

³ Jfr ovan s. 169, 173 f.

hebréerna ej torde ha varit fullt så oinskränkt. Sannolikt var den fornhebreiske fadern ej samme absolute enväldshärskare över liv och död som t. ex. romarnas pater familias i äldsta tid.¹ Men säkert har i Israel föräldraauktoriteten hållits lika högt som i det forntida Rom och pieteten mot föräldrar varit en lika djupt känd plikt.

Lagens strävan att skydda föräldramakten framgår särskilt därav, att vördnad för föräldrar sättes såsom den främsta av en människas sociala plikter. Dk meddelar nämligen omedelbart efter de bud, som röra förhållandet till Gud, budet att hedra fader och moder (*Ex 20: 12*; jfr *Dt 5: 16*), och särskilt vill Dt:s recension ge däråt ökad skärpa genom det löfte, som därmed förknippas.² Även i Hl finnes ett liknande bud, inordnat bland smärre föreskrifter av religiös art (*Lv 19: 3*). Det följer där direkt på Hl:s grundfordran: 'I skolen vara heliga' såsom angivande ett speciellt område, där helighetskravet skall förverkligas, och är därjämte förbundet med den särskilda motiveringen: 'jag är Jahve, eder Gud'. Lagen vill alltså giva sin fordran på pietet mot föräldrar ett djupt religiöst underlag.

Utom dessa allmänna bestämmelser, som söka värna om föräldraauktoriteten genom att av barnen kräva pietet, aktning och vördnad, finnas även ett par specialförordningar, vilka vända sig direkt emot förseelser av för denna auktoritet högeligen kränkande art.

Fb stadgar, att den som slår fader eller moder skall straffas med döden (*Ex 21: 15*). Det är således här fråga om misshandel av föräldrar, och det stränga straff, som blivit åsatt en dylik handling, bekräftar ytterligare, vilken djup respekt lagen ger föräldramyndigheten rätt att fordra. Däremot lämnas i Israels lag ingen straffbestämmelse i fråga om föräldramord. Förmodligen ansågs en sådan förbrytelse vara av alltför oerhörd beskaffenhet för att ens tänkas kunna komma i fråga. Men skulle den någon gång behöva beivras, kunde förordningen *Ex 21: 12* härvid tillämpas.

¹ DILLMANN, Nu-Jos., s. 342; DRIVER, Deut., s. 248; jfr SMITH, Rel. d. Sem., s. 42.

² Med BAENTSCH (*Ex-Nu*, s. 183) o. a. anse vi *Ex 20: 12* f., där ävenledes tillfogas löftet om ett långt liv, icke tillhöra den ursprungliga recensionen, utan vara en senare deuteronomistisk tillsats.

Även förbannelse av fader eller moder belägger Fb med dödsstraff (*Ex 21: 17*),¹ och den efterföljes här av Hl, som innehåller en likartad bestämmelse, varvid uttryckligen säges, att blodskuld låder vid den skyldige (*Lv 20: 9*). Samma förseelse är tydligen åsyftad även i förteckningen över dem, som enligt Dt 27 drabbas av förbannelse, ehuru formuleringen där är något mildrad (*Dt 27: 16*).² En förbannelse innebar enligt hebreisk åskådning något vida mer än blotta uttalandet av en smädelse, då förbannelsen ordet ansågs gömma på en real kraft, som ägde förmåga att direkt meddela sig åt och påverka den, mot vilken det var riktat, ja, till hans skada kunde mana fram övernaturliga makter.³ Därav kan man förstå, att lagen så hårt vill straffa den, som förbannar sina föräldrar. Straffet är detsamma, som Hl fordrar för gudsförsmädelse (*Lv 24: 16*). Det gudomliga majestätet och föräldramaktens majestät ställas således av lagen på ungefär samma linje, det förra liksom möter en människa i det senare. Därför straffas också förbrytelser mot såväl det ena som det andra lika strängt.

I samband med dessa bestämmelser må lämpligen erinras om det av Hl i *Lv 19: 32* meddelade påbudet att stå upp för ett grått huvud och ära den gamle. Föreskriften utgör en konsekvens av lagstiftningens stadganden om barns plikter mot föräldrar och ger ett vackert uttryck åt dess önskan att inskräpa åldringens rätt att behandlas med aktning och vördnad.

Upprepade gånger ha vi i Israels lagar funnit spår av familjefaderns vidsträckta befogenhet, och i detta sammanhang kan därjämte hänvisas till Fb:s medgivande för en fader att sälja sin dotter som slavinna (*Ex 21: 7*), en rättighet, som han icke ägde beträffande hustrun, oaktat hon var hans lagligen förvärvade egendom. Ett särskilt tydligt vittnesbörd om den patriarkala maktens stora

¹ I LXX följer v. 17 omedelbart på v. 15, och detta har helt visst varit den ursprungliga ordningen (jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 41, Ex-Nu, s. 192 f.; HERNER, a. a. s. 80).

² I Dt 27 användes det svagare uttrycket מְקַלֵּה i st. f. det på de övriga ställen brukliga (אִישׁ אִשְׁרֵי יִקְלֵל).

³ Jfr SMEND, Rel.gesch., s. 115; STADE, Theol. I, s. 151 f. Om samma förhållande på andra rättsområden se WESTERMARCK, Sociological Papers 1905, s. 145 ff.

räckvidd i äldsta tid är den jurisdiktionsrätt, som familjens överhuvud hade över samtliga familjemedlemmar. I vilken utsträckning rättigheten att straffa ursprungligen låg i familjefaderns hand, är svårt att avgöra. Förmodligen stod det honom icke fritt att utan vidare bestämma över liv och död, men i alla händelser synes den gamla seden ha inrymt åt honom en tämligen vidsträckt befogenhet härvidlag (jfr Gn 38: 24).¹

Emellertid har uppenbarligen denna rätt senare mer och mer kommit att överflyttas från familjefadern till vederbörande ortsmyndighet, och ett uttryck härför är den i *Dt 21: 18—21* lämnade bestämmelsen. En vanartig och uppstudsig son, mot vilken föräldrars maningar och bestraffningar intet förmå, bör av fader och moder föras till stadens äldste, anklagas inför dessa och dömas till döden, varefter folket i staden skall stena honom. Det stränga straffet ådagalägger, vilka djupa rötter pieteten mot föräldrar ägde i Israel, och själva sättet för dess verkställande visar, hur lagen ansåg det vara samhällets plikt som sådant att reagera mot varje kränkning av denna pietet. Anmärkningsvärt är, att enligt bestämmelsen i fråga inga som helst indicier synas ha varit erforderliga för styrkandet av den anklagades skuld, utan att denne kunnat dömas på föräldrarnas blotta angivelse. Man har häri velat se ett ytterligare vittnesbörd om lagens uppfattning av föräldramaktens höghet och okränkbarhet, då själva anklagelsen skulle inför rätta få gälla som ett tillräckligt bevis, enär det knappast vore tänkbart, att föräldrar utan starkt talande skäl skulle förmå sig till ett sådant steg.² Sannolikare torde emellertid vara, att lagen utelämnade alla föreskrifter om bevisföring i detta fall, då det blott gällde att även här tillämpa den på annat ställe (*Dt 17: 6*) givna bestämmelsen, att ingen fick dömas till döden, om hans skuld ej bevisats genom två eller tre vittens utsago.³

Tydligen är familjefaderns befogenhet att straffa här kringskuren av en senare lagstiftning, som, åtminstone då det gäller svårare straff, vill överlåta saken åt de äldste. Men det oaktat synes även *Dt* ha till största delen lämnat den patriarkala makten

¹ NOWACK, Arch. I, s. 172; BUHL, Die soc. Verh., s. 29.

² DILLMANN, Nu-Jos., s. 342; NOWACK, a. a. I, s. 326 not 1.

³ Jfr DRIVER, a. a. s. 248.

relativt oberörd i utöväandet av sedan gammalt medgivna rättigheter. Dt:s förut behandlade äktenskapslagstiftning har ådaga-lagt faderns rätt att efter behag bortgifta sin dotter och mannens stora frihet att bestämma över hustrun, även om vissa begränsningar icke saknas, och man synes därför vara befogad att antaga, att också för en yngre lagstiftning familjefadern var tämligen oinskränkt herre i sitt hus.

Vad slutligen beträffar den praktiska tillämpningen av sist-nämnda lag, synes det vara sannolikt, att de stränga bestämmelserna mera sällan kommit till användning.¹ De stå dock där som ett bevis för hur kraftigt lagen velat skydda föräldraauktoriteten i Israel, och säkerligen ha de bidragit till att i många fall förekomma åsidosättande av de plikter, varom här är fråga.

Förhållandet mellan föräldrar och barn är även i den babylo-niska rätten föremål för särskilda föreskrifter, liknande dem i Israels lagstiftning. Så stadgar CH, att den son, som slår sin fader, skall straffas med händernas avhuggande (§ 195), en direkt till-lämpning av dess flitigt använda talionsprincip, medan Israels lag i detta fall kräver dödsstraff och därjämte uttryckligen nämner även modern. En ytterligare analogi till den hebreiska rättens strävan att ingiva respekt för föräldrars makt och myndighet utgör bestämmelsen, att en vanartig son skall efter företagen rätts-lig undersökning om förhållandet vid upprepad förseelse förlora sina rättigheter som son och utstötas ur familjen (§ 168 f.).

Straffen för bristande pietet mot föräldrar äro således strängare i Israels lagstiftning, då ju där den i § 168 f. omtalade förseelsen straffas med stening och dessutom förbannelse av fader eller moder belägges med dödsstraff. Detta sammanhänger med en helt olikartad grunduppfattning hos de båda rättssystemen rörande pietetsförhållandet till föräldrar. Medan CH härvidlag mera vill söka reglera den yttre sidan av saken och betraktar behand-lingen av föräldrar som pietetslös och straffbar, blott när den direkt stör god borgerlig och familjär ordning, gå däremot Israels lagar betydligt djupare och finna här oändligt höga sedliga krav,

¹ COOK, *Laws of Moses*, s. 137; DRIVER, a. st.; TSCHERNOWITZ, ZVRW 27, s. 410; jfr SMITH, a. st.

som med all makt måste få göra sig gällande, därför att på detta område de religiösa motiven i alldeles särskild grad spela in.¹

2. Arvslagar.

Den grekisk-romerska rättens skarpt uppdragna skillnad mellan legitima och illegitima barn var fullkomligt okänd för hebreisk rättsåskådning.² Då Israels lagar ej hade något att invända mot polygamiska förbindelser, följde därav, att alla i dylika förbindelser födda barn med gemensam fader inför lagen gällde som i lika grad legitima, vare sig de tillhörde hustrun eller någon av mannens konkubiner.³ Under det fullt genomförda patriarkatet räknades ju också härstamningen från fadern som det avgörande, och det spelade då i allmänhet en jämförelsevis underordnad roll, vem modern var.

Däremot synes redan den gamla seden ha i ett annat avseende gjort en ingalunda betydelselös åtskillnad mellan barnen, vilken även kommer till uttryck i lagstiftningen, då det nämligen gives åt sonen ett bestämt företräde framför dottern. En sons födelse hälsades merendels med större tillfredsställelse än en dotters.⁴ Den man, som dog utan att äga någon son, ansågs hava gjort en mycket kännbar förlust, och man sökte medelst leviratet skaffa honom ersättning härför. Sonen var ju efter faderns död den själv-skrivne representanten för familjen. Han ombesörjde dess kult, förvaldade dess egendom, hämnades mot den begångna våldsgärningar och oförrätter och fortplantade den dödes namn till kommande släktled. Dottern övergick däremot genom gifte till mannens släkt och blev alltså för sin egen familj av långt mindre betydelse än sonen, även om hon genom det för henne erlagda brudpriset kunde komma att bereda densamma en ekonomisk vinst.

Av sönerna intager den förstfödde en avgjord särställning inom familjen. Sedvanerätten synes alltifrån äldsta tid ha tillagt honom en sådan. Bland de övriga bröderna har han ett slags ledarställ-

¹ Jfr BILLING, *De etiska tankarne* I, s. 131.

² BERTHOLET, *Stell.*, s. 62.

³ NOWACK, a. a. I, s. 349; BENZINGER, *Arch.*, s. 114; ENGERT, a. a. s. 67.

⁴ Jfr SELLIN, a. a. II, s. 49; AMALRIC, *La cond. de la femme*, s. 27.

ning, och i synnerhet vid viktiga angelägenheter tyckes hans inflytande ha gjort sig mycket gällande.¹ I genealogierna plägar speciellt angivas, vilken av de uppräknade sönerna som är den förstfödde.² Vad som förnämligast förskaffat honom denna privilegierade plats, torde emellertid ha varit den honom tillkommande rättigheten att i främsta rummet ärva fadern och i denna egenskap övertaga förvaltningen av familjens fasta egendom. Det synes därför ock ha ålegat honom att efter faderns död handhava tillsynen över familjen i dess helhet och därvid sörja för dess kvinnliga medlemmar.³

Att med egendomens stora betydelse i det israelitiska folkets liv och i dess sociala lagstiftning till arvsrätten hörande frågor blivit i lagen så jämförelsevis litet beaktade, måste väcka förvåning. Leviratsinstitutionen har visat, hur angelägen man var att rädda familjefaderns namn undan förintelse och bevara den fäderneärvda egendomen åt familjen. Just samma syfte måste också väl ordnade arvsrättsliga förhållanden kunna tjäna. Men medan detta område i t. ex. den babyloniska rätten är föremål för synnerligen detaljerade föreskrifter, inskränka sig dessa i Israels lagstiftning till endast några få.

Säkerligen handlade man här i de flesta fall enligt gammal sed. Fadern synes i äldsta tid ha efter behag disponerat över vad han ägde och i allmänhet före sin död själv närmare förordnat om sin kvarlåtenskap.⁴ Tydligen hade han härvid full frihet att, som han fann för gott, träffa sina bestämmelser, vilka dock vanligen torde ha överensstämt med gällande sedvanerätt. Enligt denna voro hustrun och döttrarna uteslutna från arvsrätt och blott sönerna arvsberättigade, varvid den förstfödde närmast kom ifråga. Man har satt detta förhållande i samband med ankulten,⁵ men det torde ligga närmare till hands att hänvisa till det hos andra semitiska folk förefintliga bruket, att blott de fingo ärva, som hade sig ålagd plikten att utkräva blodshämnd.⁶ Sannolikt

¹ Gn 27: 29, 37; 49: 3; Gn 24: 50 ff. ENGERT, a. a. s. 80.

² Gn 22: 21; 25: 13; 35: 23.

³ NOWACK, a. a. I, s. 349; BENZINGER, a. a. s. 115.

⁴ Gn 24: 36; 25: 5; 48: 22; jfr 2 S 17: 23.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 348.

⁶ SMITH, Kinship, s. 53 f., 264; jfr ENGERT, a. a. s. 82.

delades icke den fasta egendomen mellan sönerna i bestämda lotter, utan den innehades antagligen av dem gemensamt med den förstfödde som ledare och förvaltare av det hela.¹ Faderns stora frihet vid de arvsrättsliga dispositionerna i äldre tid visade sig särskilt däri, att han till och med kunde överflytta förstfödsrätten på en annan av sina söner, som han av någon anledning föredrog framför den förstfödde.² För övrigt äro de upplysningar, som de historiska källorna giva om arvsförhållandena i Israel, mycket knapphändiga, och på många betydelsefulla punkter lämnas vi alldeles i ovisshet om den sedvanerätt, som här tillämpats. Ovan angivna arvsrättsliga praxis synes i allmänhet ha överensstämt med vad som var sed och bruk bland araberna.³

Till denna vid arvs skiftande följda sedvanerätt ha Israels lagar blott några bestämmelser att foga.

Fb iakttager i detta fall fullständig tystnad. Däremot upptagas arvsrättsliga frågor till behandling i *Dt 21: 15—17*, det enda ställe i den på familjerättens område ganska utförliga deuteronomiska lagstiftningen, där föreskrifter om arvsrätt meddelas.

Lagen riktar sig här emot familjefaderns ovan omnämnda befo-genhet att efter gottfinnande fördela arvet och särskilt emot varje försök att undandraga den förstfödde sonen den honom i denna egenskap tillkommande rätten att vara huvudarvinge. Dylika strävanden torde ej ha varit ovanliga⁴ och synas ofta ha sammanhängt med av polygamiska eller bigamiska förbindelser föranledda misshälligheter inom familjen, i det att t. ex. av tvenne hustrur den ena lyckades vinna mannens tillgivenhet i högre grad än den andra.⁵ Det kunde då ligga nära till hands för fadern att vid arvskifte giva den förras son, även om denne tilläventyrs vore yngre, en förstfödd sons rättigheter på bekostnad av hans äldre broder, som således

¹ NOWACK, a. a. I, s. 349; ENGERT, a. a. s. 67.

² Gn 48: 17 ff.; 49: 3 f.; jfr 1 K 1: 11 ff. Jfr även Gn 27, där den yngre sonen genom bedrägeri lyckas komma i åtnjutande av sin faders välsignelse och därmed även av de rättigheter, som tillhöra den förstfödde. Välsignelse och förstfödsrätt framställas här som identiska (jfr GUNKEL, Gen., s. 314).

³ Jfr WILKEN, Matriarchat, s. 65; SMITH, a. a. s. 54, 95 f., 264. Endast undantagsvis kunde bland araberna kvinnor få ärva (WELLHAUSEN, Ehe, s. 467).

⁴ ENGERT, a. a. s. 81; BERTHOLET, Deut., s. 66; COOK, a. a. s. 139.

⁵ Jfr ovan s. 121 f.

på grund av att han var son av den försmådda hustrun skulle komma att gå förlustig sin förstfödslorett. Emot sådant godtycke inlägger Dt en bestämd gensaga och föreskriver uttryckligen, att fadern skall erkänna den äldre sonen som förstfödd och alltså vid arvets fördelning bibehålla honom vid hans rätt. Den sedan gammalt vid arvsrättsliga uppgörelser betydelsefulla förstfödsloretten vill alltså lagen genom denna föreskrift skydda från obehörigt intrång, varvid familjefadern förlorar den möjlighet, som han förut ägde, att av en eller annan anledning gynna någon av sina yngre söner framför den förstfödde.

Dt anser sig även böra närmare bestämma, vari den förstföddes rätt består, och ålägger därför fadern att giva honom 'dubbel lott (פי שנים)' av allt vad han äger' (v. 17). Som reglerande de arvsrättsliga förhållandena är dock denna föreskrift ytterst ofullständig. Det säges där ingenting om de övriga sönerns andelar av arvet. Emellertid tyckas orden: 'då han fördelar, vad han äger, som arv åt sina söner' (v. 16) giva vid handen, att något slags fördelning mellan alla ägt rum. Var och en av sönerna har sannolikt fått sig anvisad en viss anpart med självständig besittningsrätt, och den förstfödde tillerkändes ett företräde framför de andra därigenom, att han erhöi en dubbelt så stor arvedel som varje annan. Om häri även inbegreps fast egendom, som således skulle ha styckats i lika delar, varvid åt den äldste lämnades en dubbel lott, är icke fullt klart. Förmodligen var dock jordegendomen härifrån undantagen¹ och ställd under den förstfödde sonens förvaltning, vilket ju också överensstämmer med den i lagen flerstädes framträdande tendensen att bevara fäderneärvd jord oförändrad åt familjen. De större förmåner, som den förstfödde sonen sålunda fick, synas dock ha medfört den särskilda skyldigheten att taga hand om de kvinnliga medlemmarna i familjen, så länge de voro ogifta. Dt har således i sina arvsrättsliga bestämmelser inskränkt sig till att skydda den förstfödde sonens rätt

¹ STADE, *Gesch.* I, s. 392; BUHL, a. a. s. 55 not 2. Angående arvsrättsliga förhållanden bland fellaherna i nuvarande Palestina se BALDENSPERGER, *PEFQ* 1894, s. 130. Sönerna få där vid arv lika lotter och bruka vanligen sina jordområden gemensamt, men den äldste har en viss privilegierad ställning bland sina bröder; döttrar erhålla däremot endast en halv lott var.

emot eventuella orättvisor från den patriarkala maktens sida. Den motiverar faderns förpliktelse härvidlag därmed, att den äldste sonen såsom varande 'förstlingen av hans kraft' bör få den rätt, som honom tillkommer. Lagstiftaren tyckes ha delat den gamla sedvanerättens uppfattning om ett visst hemlighetsfullt samband mellan familjefadern och den förstfödde sonen¹ och velat vindicera åt denne de förmåner, som han enligt urgammal åskådning ansågs berättigad till.

Några ytterligare föreskrifter på detta område giva de förexiliska lagarna icke, och därför veta vi ej, hur man i Israel plägade förfara med arvsrätten i andra förekommande fall, varom de historiska källorna ej lämnat några upplysningar. Troligen hade här vedertagen sed skapat så pass fasta normer, att lagbestämmelser voro obehöfliga. Möjligt är, att, om någon manlig arvtagare icke fanns, en i huset född slav ofta insattes som arvinge.² Likaledes synes sedan gammalt i Israel ha förekommit ett slags adoption, som säkerligen medförde arvsrätt, men varom lagarna intet förmåla.³ Att även konkubinernas söner fingo ärva, framgår av Gn 21: 10, men det kan ej avgöras, om de härvid voro likställda med övriga söner eller ej.⁴

De ytterst sparsamma meddelandena om hur arvsrätten bland hebréerna var beskaffad enligt hävdvunnen sed och lagarna i förexilisk tid kunna emellertid fullständigas genom ett par bestämmelser i den efterexiliska lagstiftningen, varigenom denna rätt i vissa fall utsträcker sig även till döttrar.

Efter vad de tillgängliga källorna ge vid handen, var i Israel kvinnan sedan gammalt ej arvsberättigad. Varken hustrun eller döttrarna fingo ärva. Den sannolika huvudorsaken härtill har ovan angivits.⁵ Dessutom sammanhänger nog denna praxis med den gängse uppfattningen av kvinnan såsom mannens egendom,

¹ Jfr ENGERT, a. a. s. 67, 80.

² Gn 15: 2 f.; NOWACK, a. a. I, s. 350; BERTHOLET, Stell., s. 56. Jfr även i Kr 2: 34 f., där en husbonde bortgifter sin dotter med en främmande slav, som därigenom blir arvtagare.

³ Jfr ENGERT, a. a. s. 69 ff.; GUNKEL, a. a. s. 333; PROCKSCH, Gen., s. 102.

⁴ BENZINGER, a. a. s. 296; jfr PEDERSEN, a. a. I—II, s. 59.

⁵ Se ovan s. 209.

en åskådning, som gör, att hennes förmögenhetsrättsliga ställning bär samma karaktär av omyndighet som hennes ställning i allmänhet enligt övriga familjerättsliga lagar. Även bland hebreerna förekom i äldre tid, att änkan samtidigt med mannens förmögenhet övergick till hans arvtagare.¹

Först den allra yngsta lagstiftningen gör på förevarande område en ändring, i det att P tillförsäkrar dottern arvsrätt, om ingen son finnes (*Nu* 27: 1—8).

Lagen i fråga är framkallad av en anhållan från den döde Selofhads döttrar, att då denne icke hade någon son, som kunde ärva honom, åt dem måtte beredas en besittning bland deras faders bröder. Denna framställning beviljas, och samtidigt göres det i detta speciella fall lämnade medgivandet till en allmän regel, som för framtiden skall tillämpas. Medan den dödes egendom eljest skulle ha övergått till hans bröder,² ändras nu denna förut följda praxis genom P:s bestämmelse, så att hädanefter, om döttrar finnas, men ingen son, dessa skola ärva.

Såsom motiv för denna av P införda nya lag angives särskilt, att faderns namn icke skall behöva utplånas ur hans släkt, därför att han icke hade någon son. Även här få vi bekräftelse på den uppfattning om det intima sambandet mellan den dödes namn och hans egendom,³ som uppbar leviratsinstitutet. Men vad leviratslagen ville vinna genom att medelst svågeräktenskapet förskaffa den döde en son, som sedan enligt gällande arvsrätt övertog hans egendom, har P sökt åstadkomma genom att i stället införa helt andra arvsrättsliga bestämmelser. Dessa skulle nämligen garantera, att vid en mans frånfälle hans egendom bibehölls inom hans släkt och hans namn därigenom fortlevde. För övrigt är ej uteslutet, att denna P:s förordning grundar sig på gammal rätt, som dock först här blivit kodifierad,⁴ liksom man ej hållit det för osannolikt, att även bland araberna kvinnan fick ärva, om ingen manlig släkting fanns, som kunde sörja för henne.⁵

¹ NOWACK, a. a. I, s. 348; BENZINGER, a. a. s. 112.

² Jfr PEDERSEN, a. a. I—II, s. 60.

³ Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 636; PEDERSEN, a. a. I—II, s. 60, 63, 190.

⁴ BENZINGER, a. a. s. 297; jfr HOLZINGER, ZAW Beih. 27, s. 237.

⁵ NÖLDEKE, ZDMG 40, s. 153.

Skall emellertid genom en arvsdotters giftermål egendomen ej försvinna ur släkten och den dödes namn ej utplånas där, måste ytterligare garantier lämnas. Ursprungligen behövdes måhända ej sådana, då den man, som ingick äktenskap med en arvsdotter, därigenom sannolikt ansågs övergå till hustruns släkt¹ och därvid också antog svärfaderns namn.² Först med detta antagande låter nämligen den av Selofhads döttrar i Nu 27: 4 framställda motive-ringen för deras begäran förena sig. P söker dock genom en särskild bestämmelse med hänsyn till denna fråga komplettera lagen om döttrars arvsrätt, förmodligen emedan nämnda form för äkten-skap kommit ur bruk.³

I Nu 36: 1—12 föreskrives, att döttrar, som ärva, endast få gifta sig inom en släkt, tillhörande deras egen fädernestam, på det att varje stam måtte få behålla sin arvedel oförminskad. Även denna lag är given med anledning av det speciella fall, som föreligger i Nu 27. Huvudmännen för familjerna inom Gileads släkt, dit Selofhads döttrar hörde, framställa sina farhågor för att vid ett eventuellt giftermål den av döttrarna ärvda besittningen skulle komma att övergå till annan stam. De ifrågavarande arvsdöttrarna hänvisas då till att vid äktenskaps ingående förfara på ovannämnda sätt, varefter detta påbjudes som gällande lag.

Då gammal praxis synes ha varit, att en man, som icke ägde någon son, ärvdes av sina bröder eller, om sådana ej funnos, av närmaste agnat, är tydligen denna nya lag ett slags kompromiss med äldre arvsrättslig sedvänja.⁴ De närmaste agnaterna, som genom bestämmelsen i Nu 27 gå förlustiga en förmån de förut haft, kunna i stället genom denna förordning möjligen få en ersättning därigenom, att arvsdöttrarna ingå äktenskap med nära släktingar. Enligt Nu 36: 10 f. gifte sig också Selofhads döttrar med sina kusiner. Föreskriften om den slutna krets, inom vilken äkten-skapliga förbindelser med dylika arvtagande döttrar få knytas,

¹ BENZINGER, a. a. s. 297; HOLZINGER, Num., s. 137.

² BAENTSCH, a. a. s. 697; HOLZINGER, a. a. s. 172; ENGERT, a. a. s. 82. Jfr Esr 2: 61; Neh 7: 63.

³ BENZINGER, a. st.

⁴ STADE, Gesch. I, s. 391; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 696; BENZINGER, PRE 1, s. 139.

innehåller dock egentligen ingenting nytt, utan är endast ett återupplivande i lagens form av den gamla sedens strävanden i detta fall, likaledes i avsikt att trygga och ytterligare befästa inom stammen befintlig egendom.¹

Slutligen må framhållas, att denna lag såsom komplement till Nu 27: 1—8 dock är ofullständig så till vida, som den icke lämnar erforderlig säkerhet för att den dödes namn skall äga bestånd inom hans släkt, utan blott garanterar, att hans arvsbesittning ej skall behöva försvinna ur den stam han tillhört. Det förra kunde endast ske på så sätt, att dotterns man genom giftermålet betraktades såsom upptagen i hennes släkt. Har detta varit överensstämmande med gängse uppfattning på den tid, då lagen tillkom, har ju densamma ej inneburit något ytterligare skydd för den dödes familjeegendom och därför egentligen varit alldeles onödig, enär egendomen då under alla förhållanden skulle ha stannat kvar inom hans släkt, även om hans dotter gift sig med en helt främmande person. Men högst troligt är, att sedvänjan härutinnan förändrats, och för övrigt tyckes v. 3 förutsätta en strängt genomförd patriarkal ordning, varför också lagen tydligen härrör från annan hand än stadgan i Nu 27.² I så fall har den dock lyckats sörja för att den avlidnes arvsbesittning vid dotterns giftermål kommit att bibehållas inom stammen.

P:s intresse genom lagbestämmelsen i Nu 36 synes alltså förnämligast ha varit att förhindra rubbningar i de olika stammarnas egendomsförhållanden,³ liksom dess föregående arvslag haft ett liknande syfte beträffande familjen. Det är därför ej sannolikt, att i den yngre lagstiftningens strävan att tillförsäkra kvinnan en arvsrättslig förmån, som enligt källornas vittnesbörd den gamla seden icke gav henne, skulle ligga ett försök att gottgöra en mot henne förut begången orättvisa. Den begränsade omfattning, i vilken arvsrätt medges henne, tyder knappast härpå. Dessutom visar motiveringen, som åtföljer P:s arvslagar, att dessa framkallats av omsorgen om familjeegendomens bevarande och genomgående uppbäras av tendensen att på detta sätt vilja trygga familjernas

¹ Jfr ovan s. 164 f.

² HOLZINGER, Num., s. 172.

³ BAENTSCH, a. a. s. 696.

och släkternas förmögenhetsrättsliga intressen, men däremot ej torde ha berott på att kvinnan i senare tid vunnit en mera aktad och ansedd ställning.¹

I samband med dessa förordningar om döttrars arvsrättsliga förhållanden föreskriver P även, hur med arvsrätten bör förfaras, om en man dör barnlös (*Nu 27: 9—11*). Hans egendom skall då ärvas i främsta rummet av hans bröder och därnäst av farbröder. Om icke närskylda av detta slag finnas, övergår arvet till närmaste blodsförvant inom hans släkt. Det är tydligen här den gamla seden, att, för den händelse någon son icke fanns, närmaste agnat var arvsberättigad, som av P gjorts till lag, sedan dock i sådant fall döttrarnas rätt först blivit tillgodosedd.

Av ovanstående är klart, att den israelitiska lagstiftningens arvsrättsliga dispositioner icke underkasta hithörande frågor någon vidare ingående behandling. Lagarna nöja sig med dels en inskränkning av familjefaderns befogenhet vid arvets fördelning och en närmare bestämmelse rörande den förstfödde sonens rättigheter, dels en utsträckning av successionsrätten till döttrar i vissa fall och en föreskrift om agnaternas arvsrättsliga ställning. Men om än arvsbestämmelserna möjligen från början varit flera, ha sannolikt framför allt de kulturella betingelser, som det sociala livet i Israel hade att räkna med, varit en bidragande orsak till att även arvsrättsliga förhållanden merendels ordnades i överensstämmelse med gällande sedvanerätt och därför i så begränsad utsträckning blevo i lagstiftningen reglerade.

Vända vi oss från dessa fåtaliga stadganden till babylonisk rätt, finna vi där en ärvdabalk, inrymmande betydligt utförligare och mera komplicerade föreskrifter. I de talrika paragrafer i CH, som meddela arvslagar, i allmänhet § 162—184, är nämligen ej blott söners, utan även döttrars rätt noga tillvaratagen samt hustrurs och änkors förmögenhetsrättsliga ställning vederbörligen skyddad.

Efter hustruns död ärva hennes barn den hemgift hon medförde vid äktenskapets ingående (§ 162), men om hon dör barnlös, återfaller hemgiften till hennes fader, som i stället har att till mannen återbetala brudpriset (§ 163). I fråga om arv efter mannens död synes CH särskilt vilja betona, att sönerna skola få lika delar,

¹ Jfr STADE, a. a. I, s. 391; ENGERT, a. a. s. 82; BAENTSCH, a. a. s. 635.

varvid dessutom en av fadern särskilt gynnad son äger behålla, vad hans fader skänkt honom under sin livstid (§ 165), och en yngre ogift son erhåller den summa, som han behöver betala i brudpris, när han gifter sig (§ 166). Ävenså tillkommer alla söner lika arvsrätt efter fadern, om de ock äro födda i olika giften, och blott hustruns hemgift ärves enbart av hennes egna barn (§ 167; jfr § 162). Mannens barn med en slavinna ha lika arvsrätt med hans barn inom äktenskapet, för så vitt fadern i livstiden erkänt de förra såsom sina och därigenom adopterat dem; dock ha de senare förmånen att utvälja sin arvslott (§ 170). Äro däremot slavinnans söner ej adopterade, bli de arvslösa, men skola jämte sin moder frigivas (§ 171).

Medan i Israels lag änkans ekonomiska villkor ej tryggats, har däremot den babyloniska rätten i detta avseende vidtagit behöriga åtgärder. Enligt CH har en änka, så länge hon lever, underhåll i hemmet och nyttjanderätt av hemgift och morgongåva, men hon får ej sälja något därav, utan hennes barn skola taga det i arv efter henne (§ 171). Dessutom lämnas ytterligare föreskrifter om änkans arvsrättsliga anspråk, för den händelse hon ej erhållit någon morgongåva eller hon träder i nytt gifte, samt om arvsrätten efter henne i detta senare fall (§ 172—174). § 177 skyddar minderåriga barns förmögenhetsrättsliga ställning, om deras moder gifter om sig.

Vidare förordnas om döttrars arvsrätt, varvid utförliga bestämmelser meddelas om tempeltärnors rättigheter härutinnan (§ 178—184). Döttrarna ägde visserligen ej samma arvsrättsliga anspråk som sönerna, men de hade dock i detta hänseende i Babylonien betydligt större förmåner än bland hebreerna.¹ En dotters andel i den fäderneärvda egendomen synes enligt CH ha utgjorts av hemgiften eller, om sådan ej lämnats, av en lika stor arvslott, som den brodern fick, dock endast med nyttjanderätt (§ 180, 183).² Andra urkunder tyda emellertid på att dottern, särskilt om hon var av legitim börd, jämte hemgiften erhöll arvslott³ och att hon fick ärva, om son ej fanns.⁴

¹ COOK, a. a. s. 145 f.; OETTLI, Ges. Ham:s, s. 45.

² Vi följa den tolkning av § 183, som givits av KOHLER u. PEISER samt JOHNS.

³ COOK, a. a. s. 146.

⁴ KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 125; JOHNS, DB Extra Vol., s. 599.

Utan motstycke i Israels lag äro slutligen de i § 185—193 meddelade föreskrifterna om adoption och adopterade barns rättigheter och plikter. Även testamenten synas ha varit brukliga, ehuru CH intet nämner därom.¹

Av dessa antydningar om det rikliga arvsrättsliga materialet i CH torde vara uppenbart, med vilken omsorg denna lag sökt ordna arvsfrågor. Motsatsen till Israels få arvslagar framträder starkt. De babyloniska bestämmelserna bära alltigenom vittne om ett högt utvecklat kultursamhälles strävan att nogga tillvarataga med privategendomen förknippade intressen, en strävan så mycket mera nödvändig, som dylik egendom i Babylonien måste ha fått en oerhört stor betydelse för kulturlivets olika förgreningar.

§ 12. Slavrätt.

Inom Israels sociala lagstiftning intar slavrätten en särställning så till vida, som den i jämförelse med motsvarande bestämmelser hos andra gamla folk torde få anses ge uttryck åt en av sällsynt stark humanitet buren rättsuppfattning. Väl ha också i de lagar, som i det föregående undersökts, humana drag ofta kunnat skönjas. Ty sådana synas nästan oskiljaktigt förbundna med all rättsbildning på hebreisk mark. Men de framträda dock mera avgjort, då det blir fråga om att meddela bestämmelser rörande slavar ävensom beträffande tjänande och beroende människor över huvud taget.

Liksom den hebreiska rättens humanitetssträvanden genomgående vila på religiös basis, som förläna dem deras egenartade styrka, så har också slavrättens humana karaktär sin grund i en religiöst motiverad åskådning. Helt visst torde härvid den intensitet, varmed humanitetstanken gjort sig gällande, få sin förklaring därigenom, att lagstiftarnas betraktelsesätt i detta fall alldeles särskilt vuxit fram ur Israels egna historiska upplevelser. Israel är Jahves tjänare, som av honom befriats från trälståndet i Egypten, Jahve allena har att fordra av det hörsamhet och lydnad, det är hans egendom. Därför bör icke heller någon medlem av detta folk

¹ Keilinschr. Bibl. IV, s. 16.

behandlas som slav av andra. Så påminner Dt upprepade gånger om den egyptiska tråldomstidens hårdhet och förtryck och den lärdom, som därav är att hämta: mildhet och människovänlighet mot dem, som befinna sig i en beroende ställning (jfr 5: 15; 15: 15). Även Hl är angelägen om att framhålla denna synpunkt (Lv 25: 42, 55). Slavrättens humanisering är således på det närmaste förknippad med religionens allt omdanande makt.

Man hade ju möjligen kunnat tänka sig, att utifrån denna motivering, med dess särskilda betonande av frihet för individen såsom en medlem av Jahves egendomsfolk, av lagstiftarna röster skulle ha höjts för slaveriets fullständiga avskaffande i Israel. Så sker emellertid ej av helt naturliga skäl. Liksom slaveriet hos alla gamla folk synes ha betraktats som en absolut nödvändig institution, som icke utan skada för deras materiella livsbetingelser kunde avvaras,¹ är detta också fallet hos hebreerna. De social-ekonomiska förhållandena nödgade dem att använda slavar. Redan under ökenvandringen torde slavar få anses ha förekommit, om än i ringa utsträckning,² i all synnerhet om man håller före, att de hebreiska stammarna då varit halvnomader. Men i och med ett bofast levnadssätt blev slaveriet i högre grad av behovet påkallat. Ty när Israel började driva åkerbruk, måste det än mer betjäna sig av slavar, då det icke inom sig ägde någon klass av fria arbetare, vilka kunde övertaga trälarnas funktioner. Slaven representerade en relativt billig, men högst värdefull arbetskraft, som för ett folk på Israels kulturnivå gällde som alldeles outhärlig.

Om hebreerna med hänsyn till slaveriets allmänna förekomst alltså icke skilde sig från övriga forntida folk, var likväl, som nämnt, slavarnas lott bland dem väsentligen långt bättre än på andra håll. Visserligen voro trälarna även i Israel sin herres egendom och i alla avseenden honom underkastade. Men detsamma gäller ock om familjens medlemmar i allmänhet i deras ställning till den patriarkala makten. Väl synes den gamla seden ofta ha betraktat slaven som blott och bart ett stycke egendom, likställd med famil-

¹ Jfr WALLON, *Hist. de l'esclavage* I, s. 6 ff.

² Jfr HERNER, a. a. s. 80.

jens övriga bohag.¹ Väl finnas därjämte, särskilt i den äldre lagstiftningen, exempel på att man ville tillägga honom ett betydligt ringare personlighetsvärde, än den frie ägde. Fullkomlig rättslöshet behövde han dock ej ha att frukta, då han alltid såsom människa stod skyddad för grymhet från sin husbonde tack vare den djupa känsla för människovärdet, som under religionens inflytande vunnit insteg i den hebreiska rättsåskådningen.

Slavar och fria voro därför i Israel ingalunda några absoluta motsatser. Slaveriet har där aldrig skapat — såsom förhållandet var hos t. ex. romarna² — en bestämt avgränsad, av förnedring och förtryck brännmärkt folkklass, som genom en fruktansvärd handlingens opposition mot sitt hårda öde kunde bli en överhängande fara för den allmänna säkerheten. Tvärtom behandlades slavar i de flesta fall väl. De ägde rätt att deltaga i familjens kult och räknades vanligen såsom hörande till familjen.³ Att mången härvid lyckades ernå ett ganska stort inflytande, framgår av åtskilliga i källorna meddelade exempel.⁴ Slaven fick understundom ärva sin herre, ja, kunde till och med erhålla dennes dotter till hustru.⁵

När lagstiftarna lämna bestämmelser rörande slavar, gå deras strävanden ut på att närmare trygga och befästa samt vidare utveckla den humana uppfattning, som redan den gamla seden på detta område lagt i dagen. Då något försök att upphäva slaveriet av ovan angivna skäl icke kunde komma i fråga, avse de givna föreskrifterna i stället att med hänsyn till slavar tillämpa en så långt gående mildhet som möjligt. Israels lagar vilja därför dels bereda den hebreiske slaven möjlighet att erhålla friheten, dels skydda slaven för godtycklig och hänsynslös behandling av hans herre. Härvid kan särskilt iakttagas, att den sålunda genom-

¹ Jfr Gn 12: 16; 24: 35; 30: 43, där slavar uppräknas bland husdjuren. Så ock i båda Dekalogrecensionerna (Ex 20: 17; Dt 5: 21).

² MANDL, *Das Sklavenrecht d. alt. Test.*, s. 7 ff.; WALLON, *a. a.* II, s. 177 ff., 286 ff.; MARQUARDT, *Das Privatleben d. Römer* 1, s. 175 ff.; BLÜMNER, *Die röm. Privataltert.*, s. 290 ff.; LUNDBERG, *Slaveriet i forntiden*, s. 85 ff., 91 ff.; CICCOTTI, *Der Untergang d. Sklaverei*, s. 136 ff.

³ Jfr BENZINGER, *a. a.* s. 125.

⁴ Jfr Gn 24: 1 ff.; 1 S 9: 1 ff.; 25: 14 ff.; 2 S 9: 1 ff.; 16: 1 ff.

⁵ Se ovan s. 212.

förda humanitetstanken växer i styrka i och med rättsutvecklingens fortskridande, i det att de senare lagarna i många stycken ha att uppvisa vida märkbarare humanitära tendenser än de äldre.

1. Hebreiska slavar.

I lagstiftningen göres en bestämd skillnad mellan slavar av hebreisk härkomst och sådana, som stamma från ett främmande folk. De senare tyckas i Israel ha utgjort flertalet.¹ Tillhörigheten till den ena eller den andra kategorien medförde ett helt olika framtida öde och i flera avseenden även en olika behandling i övrigt, varvid en långt förmånligare ställning tillkom den israelitiska slaven.²

Om de sätt, varpå israeliter kunde råka i slaveri hos landsmän, innehålla lagarna några föreskrifter. Dessutom förutsätta de, vad som tydligen var gällande praxis, och synas därmed sanktionera denna.

Man kunde först och främst alltifrån födelsen ha varit slav, i det de barn, som föddes av en slav och den kvinna hans herre givit honom till hustru, för alltid voro bestämda till slavtjänst (*Ex* 21: 4). Sådana slavar, de 'i huset födda', ansågos som särskilt värdefulla och pålitliga, då de voro nära förbundna med familjen.³ Därjämte ägde fadern rätt att sälja sin dotter som slavinna (*Ex* 21: 7), vilket dock icke betraktades såsom något för den allmänna rättskänslan kränkande, utan snarare som en fattig mans nödfallsåtgärd, om han ej kunde försörja de sina, alltså som en försörjningsplikt.⁴ Vidare skulle den för stöld ertappade tjuven säljas

¹ BERTHOLET, Stell., s. 53.

² Språket förfogar icke över någon enbart för begreppet 'slav' bruklig term, ty עֶבֶד, den stående benämningen för slav i laglitteraturen, äger en rätt skiftande betydelse (jfr GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 550; BAUDISSIN, ZAW Beih. 34, s. 1 ff.). Sannolikt är dock, att ordets primära betydelse är slav, näml. i dennes egenskap av arbetare (BAUDISSIN, a. art. s. 1). Även hos araberna är det motsvarande عَبْد det vanliga uttrycket för slav (jfr LANE, Arabic-English Lexicon, Book I, s. 1935).

³ BERTHOLET, a. a. s. 55 not 1, 56; ANDRÉ, L'esclavage chez les anc. Hébreux, s. 130.

⁴ DILLMANN, Ex-Lv, s. 252; BAENTSCH, a. a. s. 190.

som slav till gäldande av det stulna, om han icke förmådde på annat sätt ersätta det (*Ex* 22: 2). I de flesta fall tyckes dock skuld ha varit orsaken till att en israelit inträdde som slav hos en annan (*Dt* 15: 12; *Lv* 25: 39). När den fattige gäldenären icke kunde infria sina förbindelser, hade han ingen annan utväg än att bli sin borgenärs träl, en sed, som också av lagen förutsättes såsom något mycket vanligt. Fb nämner visserligen icke uttryckligen skuldsättning som en anledning till slavtjänst, men sannolikt var även på dess tid detta förfarande brukligt.¹ Möjligt är, att någon sedermera bortfallen lagparagraf innehållit något stadgande härom.²

Den mest i ögonen fallande humana föreskriften beträffande hebreiska slavar, vilken för övrigt framhåller den huvudsakligaste skillnaden mellan dem och sådana av främmande nationalitet, lämnas redan av Fb, som inskränker deras tjänst endast till vissa år och ger dem rätt att därefter erhålla friheten (*Ex* 21: 2—6).

Efter sex års tjänstetid skall en hebreisk slav på sjunde året givas fri utan ersättning (v. 2), så lyder den allmänna bestämmelsen, sedan närmare utförd med hänsyn till olika speciella fall. Särskilt betydelsefullt är detta lagstadgande som ett uttryck för det principiella betraktelsesätt, som ligger till grund för den israelitiska slavrätten. Slavens herre äger förfoga över ett visst mått av arbetskraft, som genom slavtjänsten ställes till hans disposition, men däremot icke över slavens personlighet i egentlig mening.³ Genom att fixera ett bestämt antal år för denna tjänst tyckes lagen vilja göra gällande, att den mänskliga arbetskraften får utnyttjas på ett sätt, som kan anses stå i rimlig proportion till vederbörande slavägares berättigade krav, men ej otillbörligt utsugas. Den sålunda fastställda sexåriga tjänsteterminen med frigivning på sjunde året har troligen tillkommit under inflytande av sabbatsidén, varvid dock bör märkas, att denna tid ej är identisk med sabbatsåret, utan att här är fråga om det löpande sjunde året i varje särskilt fall.⁴ På detta sätt kunde slaven liksom tjäna av den fordran hans herre ägde på honom, vare sig denna var en ren

¹ ENGERT, a. a. s. 72.

² Jfr ANDRÉ, a. a. s. 34.

³ Jfr ENGERT, a. a. s. 75.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 250.

skuldfordran eller bestod i anspråk på gottgörelse för den köpesumma, som han för slaven erlagt. Då det dessutom uttryckligen säges, att frigivningen på sjunde året skall ske utan ersättning, har man anledning antaga, att det varit möjligt för en slav att före denna tid få köpa sig fri.¹ Denna bestämmelse tyder alltså på att redan den äldsta lagstiftningen tillagt de hebreiska trälarna ett personlighetsvärde, som den vill skydda genom stadgandet om att endast vissa arbetsprestationer under vissa år få av dem utkrävas.

Fb meddelar därjämte ytterligare föreskrifter om frigivningen med särskild hänsyn till slavens familjeförhållanden. Kom slaven till sin herre allena (eg. 'med sin kropp'), skall han frigivas allena. Var han före sin slavtjänst gift, skall ock hans hustru på samma gång bliva fri (v. 3). Lagen förutsätter alltså, att mannens försättande i slaveri ådrager även hustrun samma öde, varav följer, att frigivandet sedan gäller också beträffande henne. Har däremot slavens herre givit honom en hustru, måste denna jämte de i äktenskapet födda barnen fortfarande kvarstanna i slaveri, och mannen erhåller friheten endast för sin personliga del (v. 4). Detta senare stadgande är ytterligt belysande för uppfattningen om kvinnans ställning i Israel i äldre tid. Hon var och förblev mannens egendom. Slavinnan tillhörde oinskränkt sin herre, och icke ens den omständigheten, att han givit henne till äkta åt en av sina slavar och denne sedan blivit fri, kunde upplösa det tidigare beroendeförhållandet. Kvinnan blev även då alltför sin herres egendom.

Vi torde här ha att göra med en punkt i lagstiftningen, som vid sidan om dennas uppenbara humanitära tendenser på området i fråga tydligen är ett uttryck för en så gammal, segt inrotad sedvanerätt, att den äldsta kodifieringen i Israel säkerligen icke hade märkat rå på densamma, om den däri funnit något i etiskt avseende betänkligt. Dock bör å andra sidan framhållas, att den hebreiska slavrätten härutinnan så till vida kan uppvisa ett avgjort framsteg framför t. ex. den romerska, att enligt romersk rätt en slav icke kunde ingå ett lagligen erkänt äktenskap med en slavinna.² Detta tilläts honom i Israels lag, och den slavinna, som hans herre gav

¹ ENGERT, a. st.

² BLÜMNER, a. a. s. 286.

honom till hustru, har tydligen varit en främmande kvinna, då den inhemska slavinnan var avsedd till konkubin åt husbonden själv eller hans son.¹

Vidare tänkes den möjligheten, att slaven av tillgivenhet för sin herre eller, om han såsom fri måste skiljas från hustru och barn, av kärlek till dessa icke önskar begagna sig av den erbjudna friheten, utan hellre väljer att förbliva träl (v. 5 f.). Han måste då stanna i sin herres tjänst för beständigt, sedan detta tillhörighetsförhållande för livstiden högtidligen beseglats genom en symbolisk handling. Husbonden skall föra en sådan slav 'inför Gud' (אלהים) och vid dörren eller dörrposten genomborra hans öra med en syl. Som genomborrandet av öronen hos åtskilliga folk i orienten användes som tecken till slaveri och dessutom var brukligt även på andra håll för att antyda ett tillhörighetsförhållande i allmänhet, skall denna rit här uppenbarligen angiva ett absolut beroende. Genom densamma kommer slavens öra att liksom för alltid fästas vid husets dörr, d. v. s. hans lydnad måste för beständigt givas åt den, som är herre i huset.² Uttrycket 'inför Gud' är till sin innebörd omtvistat, men torde sannolikt vara en reminiscens från äldre religiösa föreställningar och åsyfta de vid dörren uppställda bilderna av husgudarna, inför vilka handlingen försiggick och varigenom den fick den bestämda karaktären av en religiös akt.³ Slaven upptogs på detta sätt i alldeles speciell mening till delaktighet i familjens kult, till vilken han även förut haft tillträde, och ansågs sedan fullt införlivad med familjen såsom dess egendom för evärdlig tid.⁴

Fb:s lag om trälars frigivning är, om man ser på dess allmänna grundbestämmelse (v. 2), otvivelaktigt uppbyren av en stark

¹ KAHN, Die Sklaverei nach Bibel und Talmud, s. 28; BENZINGER, EBB IV, sp. 4655.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 251; BAENTSCH, a. a. s. 190; NOWACK, a. a. I, s. 177 not 1. FRAZER vill med stöd av ett omfattande jämförelsematerial (Folk-Lore III, s. 165 ff.) göra gällande, att till grund för ifrågavarande rit skulle djupast ligga vissa magiska föreställningar (a. a. III, s. 167, 268 f.).

³ BAENTSCH, a. st.; NOWACK, a. a. I, s. 177; BENZINGER, a. st.; EERDMANS, Expositor 1909, 2, s. 163 f.; jfr HOLZINGER, Exod., s. 82.

⁴ Jfr BAENTSCH och NOWACK, a. st.

humanitetskänsla. Men detta omdöme bör kanske något modifieras, om man närmare beaktar en av de följande föreskrifterna.

Vad beträffar de av lagen omnämnda motiven för slavens önskan att kvarstanna hos sin herre, så är ju kärleken till husbonden endast ett bevis för de relativt gynnsamma omständigheter, som voro förbundna med den hebreiska slavtjänsten. Slaven valde måhända ej sällan en säker om ock beroende ställning under drägliga förhållanden framför en långt osäkrare belägenhet i frihet. Det var nämligen ofta ovisst, om han, efter att såsom fri ha lämnats alldeles åt sig själv, förmådde bereda sig fördelaktigare levnadsvillkor, än han förut hade. Av vad lagen säger om denna anledning till slavens kvarstannande kunde husbonden möjligen eggas att behandla honom särskilt väl, då han därigenom hade utsikt att få behålla honom, och så till vida får ju denna bestämmelse en humanitär syftning, även om den fordran, som därmed förknippas, att slaven skall förbinda sig att för livstiden förbli träl, kan tyckas väl krävande.

En vida starkare bevekelsegrund för trälens vägran att mottaga friheten torde emellertid kärleken till hustru och barn ha varit, varför bestämmelsen om deras kvarhållande, för den händelse slaven fått sin hustru av husbonden, säkerligen ofta framkallat dylik vägran. Denna föreskrift synes alltså ha lämnat slavägaren en avsevärd hjälp till att få ha slaven kvar, ja, rent av satt i hans hand ett medel till ernående av detta.¹ Han behövde blott giva trälen en av sina slavinnor till äkta, för att denne antagligen i de flesta fall skulle komma att försaka friheten. Man får nästan det intrycket, att denna till den allmänna förordningen fogade speciella föreskrift är avsedd att vara ett tillmötesgående mot de förmögnare.² I så fall torde den vara följden av en kompromiss, enligt vilken lagstiftaren visserligen å ena sidan genom påbudet om frigivning tillerkänner slavarne en avsevärd förmån, men å andra sidan icke vill fråntaga deras herrar den gamla rätten att oinskränkt disponera över de slavinnor, som de lämnat sina trälär

¹ Jfr ANDRÉ, a. a. s. 55. Den talmudiska rätten förbjuder en slavägare att genom äktenskap fästa en vid inträdet i slavtjänsten ogift hebreisk träl vid sitt hus (WINTER, Stell. d. Sklaven, s. 19).

² Jfr ENGERT, a. a. s. 72.

till äkta, och därigenom önskar bereda dem en utväg att få behålla trälarna i sin tjänst. Humaniteten i denna slavlag synes vara endast skenbar. Dock kan ej förnekas, att lagens allmänna syfte vittnar om beaktansvärda strävanden i humanitär riktning, om det än måste medgivas, att den gjorda restriktionen otvivelaktigt innebär en avknappning på den humanitetstanke, som tagit sig uttryck i föreskriften om hebreiska slavars frigivning.

Dessa Fb:s bestämmelser upprepas sedan av Dt med ett par ändringar och smärre tillägg och med särskilda motiveringar (*Dt* 15: 12—18).

Då Dt stadgar, att även slavinnan skall givas fri, har den ej heller kunnat godtaga Fb:s medgivande för husbonden att i vissa fall kvarhålla trälens hustru och barn. Det var säkerligen för Dt med dess högre etiska åskådning en självklar sak, att slaven skulle under alla förhållanden vid frigivningen få åtföljas av sin familj. Till påbudet om frigivning efter en sexårig tjänstetid fogas den föreskriften, att slaven icke skall gå tomhänt ifrån sin herre, utan av honom utrustas med gåvor från hjord, lada och vinpress. Det är Dt:s humana åskådningssätt, som här åter lyser fram, i förening med försöket att avhjälpa en äldre lagstiftnings förbiseenden och brister. En slav, som i saknad av alla medel utan vidare släpptes lös, befann sig uppenbarligen i en kritisk belägenhet, vilken mycket ofta ingalunda kunde betraktas som förmånligare än hans forna ställning. Detta missförhållande vill Dt därför råda bot för. Dessutom är frånvaron av varje som helst motivering för Fb:s stadganden här ersatt dels av en erinran om befrielsen ur Egypten, som borde medföra däremot svarande förpliktelser, jämte löfte om framtida välsignelse av Jahve, dels av en hänvisning till den rent ekonomiska fördel, som en sådan slav berett sin herre, då denne genom hans tjänst kunnat undvara en legodräng, vars arbete skulle ha kostat honom dubbelt så mycket.¹

Liksom Fb räknar även Dt med den eventualiteten, att slaven av tillgivenhet för sin herre ej önskar lämna hans hus. För sådant fall föreskrives också här den i Ex 21:6 omnämnda riten, men med den förändringen, att Dt icke stadgar, att slaven skall

¹ Så med DILLMANN, DRIVER, BERTHOLET, STEUERNAGEL efter den utan tvivel riktigaste tolkningen av v. 18.

föras 'inför Gud', då ju en dylik bestämmelse ej hade kunnat förenas med dess religiöst-kultiska åskådning.¹ Därmed har emellertid den symboliska handlingens ursprungliga religiösa innebörd gått förlorad, och för övrigt var säkerligen det gamla bruket på Dt:s tid ej fullt begripligt.²

Slutligen må erinras om att, medan Fb förutsätter, att husbonden 'köpt' trälen (Ex. 21: 2), Dt:s lag använder uttrycket, att trälen 'sålt sig' (v. 12). Däri kunde ligga en antydning om att Fb betraktar detta som en affär, som var rätt vanlig, medan däremot på Dt:s tid en hebreisk mans eller kvinnas försättande i slaveri företrädesvis ansågs som ett av ekonomiskt obestånd föranlett undantagsfall, vilket mera sällan borde behöva förekomma.³

Man märker tydligt, att Dt i sin lag om slavars frigivning går utöver Fb. Bortsett från den skillnaden, att slavinnan här jämställts med slaven, äro i allmänhet de humana tendenserna vida starkare utpräglade. Hos Dt förekomma inga begränsningar, som kunna fresta till eller rent av framtvinga ett avstående från den erbjudna friheten. Lagstiftarens omtanke går längre än till det närvarande ögonblicket, i det åtgärder vidtagas för att betrygga slavens existens åtminstone den närmaste tiden efter frigivningen. Det hela är ock religiöst motiverat, och därigenom får humanitetstanken en större innerlighet och på samma gång ett fast underlag för sina strävanden. Vi känna redan här något av den värme, som utmärker allt vad Dt vill göra för människor i beroende ställning.

¹ EERDMANS, a. st.; KITTEL, Gesch. I, s. 287 not 1.

² BAENTSCH, a. a. s. 190. Det har ansetts, att vv. 16 f. skulle vara en yngre tillsats och borde få gälla endast som en ur Ex 21: 5 f. med nödiga ändringar och tillägg av senare hand infogad dubblett (BERTHOLET, Deut., s. 48; STEUERNAGEL, Deut., s. 57 f.; ENGERT, a. a. s. 73 not 1). Men då verserna av språkliga skäl icke torde kunna fränkännas Dt och dessutom motivet för slavens eller slavinnans begäran att fortfarande få dröja kvar synes vara en direkt följd av den ytterst humana behandling, som Dt genom sina föreskrifter vill tillförsäkra trälarna, samt alltså mycket väl passar samman med dess allmänna åskådningssätt, kan man nog vara berättigad att räkna dem såsom från början hörande till Dt, även om de egentligen äro en bearbetning av motsvarande ställe i Fb (DRIVER, Deut., s. 184).

³ Jfr DILLMANN, a. a. s. 672; DRIVER, a. a. s. 183.

Konsekvenserna av Dt:s starka medkänsla med de israelitiska slaverna ha ytterligare utdragits i Hl (*Lv 25: 39—55*).¹

Lagstiftaren vill särskilt betona, att en hebreisk man, som på grund av fattigdom nödgats sälja sig åt någon, icke får av denne användas till trälarbete, utan i stället skall anses äga en daglönares mera fria och oberoende ställning och begagnas blott till lättare göromål (v. 39 f., 53). Han bör också bemötas milt och hovsamt (v. 43, 46, 53). Föreskriften motiveras därmed, att israeliterna såsom Jahves tjänare, räddade av honom ur trældom i Egypten, icke få säljas som slavar eller som sådana behandlas. De tillhöra honom och kunna därför ej träda in under någon annans makt (v. 42, 55). Därjämte lämnas olika bestämmelser, allteftersom den fattige hebreén sålt sig åt en landsman eller åt en rik främling.

I förra fallet (v. 39—43) skall slaven jämte sina barn återfå friheten i och med det vart femtionde år infallande jubelåret och då även ånyo taga i besittning den fäderneärvda egendom, som han förlorat.²

Hl har alltså till skillnad från den äldre lagstiftningen helt nya bestämmelser, vilka tvivelsutan måste anses stå i ren motsats till denna.³ De försök, som gjorts, att tolka de yngre föreskrifterna så, att de stämma samman med tidigare frigivningslagar,⁴ lida alla av den bristen, att de i Hl:s stadganden inlägga tankar, som textens enkla ordalydelse icke ger an-

¹ Beträffande ifrågavarande kapitels komposition se § 17.

² Redan här bör anticipationsvis erinras om att föreskrifterna om jubelåret säkerligen äro av sekundär art i förhållande till Hl:s övriga stadganden samt att Hl:s slavbestämmelser troligen ej från början varit förknippade med jubelårsinstitutionen, utan först senare därmed satts i samband. Egentligen hörde väl till dessa bestämmelser blott de allmänna humanitära föreskrifterna, vilka därför med säkerhet kunna anses utgöra själva kärnan i Hl:s slavlagar, sådana de nu föreligga (BAENTSCH, a. a. s. 422, Heil.-Ges., s. 61 f.). I Hl:s äldsta slavlagar har sannolikt intet nämnts om slavars frigivning, utan lagstiftaren har förmodligen tänkt sig, att härvid skulle gälla, vad Dt stadgat. Först senare synas Hl:s föreskrifter om slavars humana behandling ha tillökats med bestämmelserna om frigivning på jubelåret.

³ Jfr BUHL, Die soc. Verh., s. 113.

⁴ Se härom närmare DILLMANN, Ex-Lv, s. 672; ANDRÉ, a. a. s. 69 ff.

ledning till. Man måste därför stanna vid att de äldre och de yngre lagarna ej kunna med varandra förenas, utan tillhöra olika epoker och äro framgångna ur skilda tiders åskådningssätt och strävanden.

Vad sedan beträffar det praktiska värdet av Hl:s bestämmelser om slavars frigivning, så blir detta tydligen beroende av om Dt:s lag fortfarande gällde eller ej. Att här träffa ett avgörande är knappast möjligt. Visserligen synes Jer 34:8 ff. giva vid handen, att den ej efterlevts, men man kan ej avgöra, om den omtalade uraktlåtenheten även sedermera fortfor. Gällde Dt:s lag, blir Hl:s föreskrift i allmänhet meningslös och obehöfvig. Den motsäger dessutom den äldre förordningen om kvarstannande i slaveri för livstiden. Endast i det fall, att för en slav till jubelåret återstode mindre än sex år, är Hl:s bestämmelse fördelaktig. Ty enligt allenast den gamla lagen om frigivning skulle den, som blivit slav så, att jubelåret inträffade, innan den sexåriga tjänstetiden gått till ända, vid jubelåret återfå sin egendom, men ännu ej bli fri. Hl vill då här inträda kompletterande och förebygga, att någon skulle nödgas vara slav, oaktat han ägde rättighet att få tillbaka sin arvsbesittning. Gällde Dt:s lag däremot icke, äro bestämmelserna mera begripliga såsom avseende att fylla ett berättigat krav. Emellertid befinnas de vid närmare betraktande under vissa förutsättningar vara ovanligt hårda och föga svarande emot den hebreiska lagstiftningens humanitet mot slavar, under andra åter mera milda och hänsyntagande. Allt berodde i detta fall på huru långt före jubelåret man blivit slav. Det är nämligen tydligt, att de allra flesta av dem, som i början av en jubelårsperiod råkat i slaveri, knappast kunde få tillfälle att komma i åtnjutande av den med jubelåret förenade förmånen av frihet, medan däremot den, som förlorat sin frihet kort före jubelåret, genom denna lag kom i ett mycket gynnsamt läge. Denna synnerligen ojämna verkan, där en ren tillfällighet komme att bestämma, huruvida lagen skulle medföra en förändring i slavens belägenhet eller ej, visar, att den var behäftad med ganska stora brister.

Har däremot en israelit på grund av iråkad fattigdom nödgats sälja sig åt en rik främling (v. 47—55), vare sig denne är en גר eller en רִשָּׁב, d. v. s. en i landet bosatt främling, i förra fallet

utan, i senare fallet med fast egendom,¹ eller han över huvud taget tillhör en främlingssläkt, kan israeliten när som helst lösas ut antingen genom sina närmaste släktingar eller med egna medel, som han lyckats förskaffa sig. Lösesummans storlek skall därvid noga beräknas på så sätt, att den ursprungliga försäljningssumman jämnt fördelas på de år, som ligga emellan försäljningsåret och jubelåret, varefter det sålunda erhållna beloppet multipliceras med antalet år, som ännu återstå av slavens tjänstetid. Storleken av lösesumman kommer därigenom att avtaga i jämn proportion, allteftersom jubelåret rycker närmare. Husbonden har alltså egentligen icke köpt slaven som sin egendom, utan för denne ursprungligen erlagt blott en legosumma, betalad för hans tjänst från året för köpet till nästa jubelår. Vad slaven genom sitt arbete hunnit tjäna in av denna summa, räknas honom till godo vid utlösningen. Saknar han åter helt och hållet möjlighet till ett sådant friköpande, skall han under alla förhållanden givas fri vid jubelåret.

I samband med dessa bestämmelser om slavars frigivning och utlösande vill Hl genom en särskild föreskrift ytterligare poängtera, att den för en israelit aldrig medger något större beroende än en lejd tjänares. Den förklarar nämligen, att, om man vill förskaffa sig en verklig träl, en sådan bör köpas bland främlingar (v. 44—46).

De av Hl meddelade slavlagarna röja således ännu ett framsteg i humanitär riktning, i det Hl går vidare efter den av Dt uppdragna linjen. Genom att söka eliminera bort begreppet slav och reducera slavens arbete och ställning till en fri lönarbetares samt därtill bestämt förbjuda all hård och hänsynslös behandling har lagstiftdaren än mera skärpt föregående humanitetsfordringar. Den flera gånger återkommande religiösa motiveringen förlänar liksom hos Dt de framställda fordringarna vederbörlig värme och innerlighet, varigenom de också få karaktären av helt naturliga krav, som självfallet böra respekteras.

Liksom Hl icke medger verkligt slavarbete för en hebré,

¹ Jfr BERTHOLET, Stell., s. 159. Vi läsa i v. 47b efter LXX med BAENTSCH och BERTHOLET (Komm. t. st.) samt KITTEL (Bibl. Hebr.) לגר ולחֹשֶׁב.

vill den ej heller tillåta, att en sådan användes i någons tjänst för alltid, ej ens på grund av frivilligt åtagande. Väl måste med Hl:s sätt att ordna frigivningen praktiskt taget mången komma att för livstiden bindas vid sin herre. Men i teorien har Hl dock uttalat sitt ogillande härav. Visserligen kommer den också att genom sitt stadgande i de flesta fall fordra en vida längre tjänstetid än de äldre slavlagarna och kan därför tyckas innehålla långt strängare bestämmelser än dessa. Men till ersättning har den i stället infört rätt betydande kvalitativa förändringar. Tjänsten som slav blir lättare än förut, så att man knappast kan tala om något slaveri i egentlig mening. När den sedan i och med jubelåret upphört, vill Hl därtill genom föreskriften om egendomens återställande bereda den frigivne ännu större förmåner, än han genom tidigare lagar kunnat få. Samma tanke, som tagit sig uttryck i Dt:s påbud, att slaven vid frigivningen skall försees med vederbörlig utrustning, har Hl genom denna bestämmelse på ett mera radikalt sätt sökt förverkliga, och därmed har den velat lämna erforderliga garantier för att slaven för framtiden skulle äga nödiga existensvillkor för sig och de sina.

Slutligen har Hl ytterligare understrukit och närmare utfört den redan hos Fb skönjbara idén, att trälens herre fick göra anspråk endast på ett visst kvantum arbetskraft, som han genom köp förvärvat sig rätt till. Bestämmelserna i v. 47—55 äro härvid särskilt belysande, då där föreskrives en noggrann beräkning av trälens arbetstid och arbetskraft och dennes tjänst därför närmast får karaktären av ett arbetsavtal med ömsesidiga plikter och rättigheter. Genom frigivningen påläggas sålunda slavägaren inga personliga uppoffringar.

Samlar man de karakteristiska dragen i Hl:s slavbestämmelser, träffar man därvid på åtskilliga originella idéer, som förut ej framträtt i lagstiftningen beträffande slavar. Även om bestämmelserna under alla förhållanden i mångt och mycket få en utopisk prägel, äro de dock av värde såsom uttryck för vissa betydelsefulla tendenser och strävanden inom slavrättens gebit. Ty ifrågavarande stadganden ådagalägga nogsamt, hurusom den fortskridande rättsutvecklingen sökte bana väg för allt mänskligare tankar rörande slaveriets institution bland hebréerna.

Med det ovan sagda har redan den frågan berörts, huruvida dessa lagar om hebreiska slavar verkligen efterlevts. Att Hl:s bestämmelser om frigivning delat samma öde, som vederfors jubelårsinstitutionen i det stora hela, är nog så gott som säkert. Om Fb:s och Dt:s motsvarande föreskrifter iakttagits, kan ej bestämt avgöras; i varje fall ha de ej alltid blivit följda. I samband med den från Jeremias tid omtalade frigivningen av slavar, varvid dock de lössläppta träslarna snart åter försattes i slaveri (Jer 34: 8 ff.), lämnas den notisen, att lagen härom ej tillämpats (v. 14). Sägnes detta beträffande de äldre slavbestämmelserna, gäller samma förhållande helt visst i ännu högre grad om de i Hl meddelade.

2. Hebreiska slavinnor.

En annan ställning än den inhemske slaven intog den israelitiska slavinnan. Hon var i främsta rummet sin herres konkubin, och från denna synpunkt bedömdes hennes såväl rättigheter som skyldigheter.¹ Att konkubinförhållandet var det väsentliga, då det gällde hennes och husbondens ömsesidiga rättsanspråk, har den äldsta lagstiftningen tydligt lagt i dagen. Den meddelar nämligen bestämmelser, som åsyfta att skydda slavinnan för godtycklig behandling genom att tillförsäkra henne de förmåner, vilka hon såsom konkubin var berättigad till (*Ex 21: 7—11*).

Fb stadgar först och främst, att, om en man åt någon säljer sin dotter till slavinna,² denna icke skall äga den rätt att givas fri, som tillkommer slavarne (v. 7). Som konkubin är hon för livs-

¹ ANDRÉ, a. a. 102, 107; ENGERT, a. a. s. 77; BENZINGER, Arch., s. 126. Jfr FRIEDRICHS, ZVRW 10, s. 268.

² Den härför använda benämningen אִמָּה, vilken genomgående förekommer i laglitteraturen med undantag av Lv 19: 20 såsom uttryck för 'slavinna', synes beteckna slavinnan särskilt i hennes egenskap av husbondens konkubin. Ordet skiljer sig i detta hänseende från אִשָּׁה, som möjligen äger en lägre valör och aldrig användes om mannens konkubin, men däremot ofta om den slavinna, över vilken hustrun själv disponerar (jfr SAALSCHÜTZ, Arch. II, s. 243 f.; GRÜNFELD, Stell. d. Slaven, s. 13 f.; ANDRÉ, a. a. s. 18 ff.; BAENTSCH, Bundesb., s. 65; BERTHOLET, a. a. s. 55).

tiden bunden vid sin herre, och förbindelsen påminner mera om ett äktenskap än om ett vanligt slävförhållande,¹ varför den icke heller får upplösas, sedan viss tid förflutit. Att lagen så uppfattat slavinnans ställning, framgår ytterligare av därpå följande specialföreskrifter, som efter det allmänna förbudet mot frigivning i v. 7 närmare fixera slavinnans rättigheter i olika fall och pålägga hennes herre vissa förpliktelser (v. 8—11).

Lagstiftaren utgår från förutsättningen, att slavinnan misshagat sin herre, och tänker sig först det fallet, att denne ännu icke med henne ingått någon förbindelse (v. 8 f.).²

Husbonden är då skyldig att låta henne köpas fri, varvid lagen tydligen närmast räknar med att fadern återköper sin dotter, vilket dock icke utesluter, att denne sedan ånyo kan sälja henne åt en annan, som hon har utsikt att bättre behaga. Meningen är således icke, att slavinnan ovillkorligen skall återfå fullständig frihet, utan endast, att hon på grund av husbondens beteende frigöres från beroendet av denne.³ Fb föreskriver dessutom bestämt, att husbonden icke har rätt att sälja henne åt någon annan,⁴ sedan han på detta

¹ Jfr BENZINGER, EBB IV, sp. 4654; RAUH, Fam.recht, s. 26.

² Vi läsa i v. 8a med. BUDDÉ (ZAW 1891, s. 103 f.) och BAENTSCH (Ex-Nu, s. 190) אֲשֶׁר לֹא יִדְעָה. Då vv. 10 f. förutsätta, att verklig förbindelse ägt rum mellan husbonden och slavinnan, synas vv. 8 f. avse det motsatta fallet, i synnerhet som v. 9 tydligen fordrar, att husbonden ännu ej använt slavinnan som konkubin. Först ovannämnda läsart tyckes sålunda giva en med kontexten överensstämmande mening.

³ Jfr DILLMANN, a. a. s. 252; BAENTSCH, a. a. s. 191.

⁴ לְעַם נָכְרִי v. 8b bör sannolikt ej översättas 'till ett främmande folk', såsom BAENTSCH och DILLMANN göra, utan 'till en främmande släkt' eller 'familj' (jfr KAHN, a. a. s. 44; HOLZINGER, Exod., s. 83; KAUTZSCH, Heil. Schrift I, s. 114). Säkertligen har det allmänna rättsmedvetandet i Israel med dess humana behandling av slavarne ej medgivit, att man sålde en konkubin till utlänningar, varför lagen helt visst icke behövt betona detta. Avsikten är tydligen i stället att förbjuda en konkubins försäljande i allmänhet, vilket ytterligare bestyrkes av arabisk rättspraxis, då det nämligen bland araberna ansågs skamligt att avyttra en till konkubin avsedd slavinna (BURCKHARDT, Reisen in Arabien, s. 276; SNOUCK HURGRONJE, Mekka II, s. 135 f.; SMITH, Kinship, s. 73). Har en slavinna fött sin herre barn, är det enligt muhammedansk rätt förbjudet att sälja henne, och föder hon honom en son, erhåller hon ofta friheten (ROBERTS, Fam.recht im Qorân, s. 9).

sätt bemött henne och därigenom begått en trolöshet emot henne.

Är slavägaren däremot icke hågad att medgiva hennes friköpande och sålunda helt och hållet lämna sin bestämmanderätt över henne, kan han överlåta henne åt sin son. Denna bestämmelse grundar sig helt visst på gammal israelitisk och arabisk rätt, enligt vilken den vuxne sonen av fadern erhöll en slavinna till konkubin.¹ Hon synes därigenom ha kommit att intaga en aktad och ansedd ställning,² varför denna utväg ytterligare ådagalägger, hur man behandlade den hebreiska slavinna med mycken hänsyn. Fb tillägger henne också i detta fall gent emot husbonden 'döttrarnas rätt', d. v. s. tillförsäkrar henne, utom erforderligt underhåll, i egenskap av familjemedlem ett långt aktningsfullare bemötande, än slavinna i allmänhet kunde göra anspråk på. Hon betraktas ej längre som slavinna, utan som dotter, varav följer, att husbonden hädanefter icke kan ingå någon förbindelse med henne.³

Sedan räknar lagen med den möjligheten, att slavinna, som väckt sin herres ovilja, blivit av honom använd som konkubin (v. 10 f.).

Önskar han nu skaffa sig en annan slavinna, får han icke förskjuta den förra, utan är tvärtom skyldig sörja för att hon allt fortfarande bibehålles vid sina med konkubinförhållandet förbundna rättsanspråk och därvid icke erhåller någon minskning i 'kost, beklädning och äktenskaplig rätt' (v. 10). Hon har tydligen i egenskap av konkubin vissa bestämda rättigheter, som hennes herre icke äger att efter godtycke knappa av på. Lagen vill dessutom ge henne ytterligare garantier i detta fall genom att föreskriva, att, om husbonden undandrager henne någon av dessa rättigheter, hon skall givas fri, utan att betalning behöver erläggas (v. 11). En hebreisk slavinna kan således enligt Fb erhålla fullständig frihet utan någon som helst ersättning, endast om hon efter ingången förbindelse med sin herre misshagat denne och för en senare tillkommen rival blivit tillbakasatt i sina förmåner som konkubin eller om hon ur-

¹ Jfr SNOUCK HURGRONJE, a. a. II, s. 157.

² BAENTSCH, a. a. s. 191.

³ ENGERT, a. a. s. 77.

sprungligen varit gift med en fri man och jämte denne råkat i slaveri, i vilket fall båda skola bliva fria på sjunde året.

Det kunde vid första påseende tyckas, som om slavinnans belägenhet enligt dessa Fb:s föreskrifter vore långt sämre än slavarnas, därigenom att hon råkade i ännu större beroende än dessa. Hon blev nämligen liksom kvinnan i och genom äktenskapet sin herres egendom i alldeles särskild mening och skulle därför ej givas fri. Men å andra sidan torde olägenheten härav i viss mån ha uppvägts av därmed förknippade fördelar. I sin egen-
skap av husbondens konkubin kunde slavinnan icke utan vidare överlåtas åt en annan ägare. Hon behandlades väl och åtnjöt större aktning än slaven, i det hon mer än denne tillhörde familjen, därigenom också fick ett större personligt värde samt i allmänhet var hänvisad till lättare arbete.¹

Dt skiljer sig från Fb:s bestämmelser beträffande israelitiska slavinnor däruti, att den är långt mera liberal med att medgiva dem rätt till frihet, i det den härvid likställer dem med slavarne och sålunda påbjuder alla slavinnors frigivning vart sjunde år, varjämte också dessa vid frigivandet skola erhålla vederbörlig utrustning (*Dt 15: 12*). Dessutom kan riten med örats genomborrande företagas även med trälinnan, så att det alltså överlättes åt hennes fria val, om hon efter en sexårig tjänstetid vill kvarstanna hos sin herre eller ej (*Dt 15: 17*).²

I bestämmelsen, att också slavinnan skall erhålla friheten, har man velat se ett uttryck för en högre etisk uppfattning, enligt vilken den gamla seden, att hon merendels blev husbondens kon-

¹ Jfr KAHN, a. a. s. 43 f.

² Man har sökt bortförklara Dt:s här omnämnda skiljaktighet från Fb genom att betvivla föreskrifternas äkthet. Orden *אֵין הַעֲבָרִיָּה* i v. 12 skulle då vara att anse som en glossa (HOLZINGER, Hex., s. 313 not 1), och v. 17b vore ävenledes ett efter denna glossa avpassat senare tillägg (STEUERNAGEL, a. a. s. 57 f.). Sannolikheten av att vv. 16 f. äro ursprungliga har redan framhållits (s. 227 not 2), och vad som därvid anförts gäller även om de omstridda orden i v. 12. Intet språkligt eller sakligt skäl synes nämligen ge anledning till tvivelsmål om deras ursprunglighet. De synas passa mycket väl samman med Dt:s uppfattning av kvinnans ställning: större likställighet med mannen och i samband därmed långt hänsynsfullare behandling. Det torde därför ej förefinnas tillräckliga grunder för att fränkänna Dt ifrågavarande bestämmelser.

kubin, i allmänhet skulle vara försvunnen på Dt:s tid.¹ Något sådant som konkubinförhållande omtalas ej heller av Dt. Möjligt är, att fadern ej längre ägde befogenhet att utan vidare sälja sin dotter, då den patriarkala makten vid tiden för den deuteronomiska lagstiftningen ej var så oinskränkt som förr och ett dylikt medgivande åt fadern för övrigt skulle ha varit oförenligt med Dt:s högre värdesättning av kvinnan.² Han hade ej rätt att sälja sin son, och Dt synes här likställa båda könen. Dock kunde tydligen kvinnan själv sälja sig (v. 12) och på detta sätt bli slavinna, fast därmed nog icke var alldeles självklart, att hon skulle bli sin herres konkubin, såsom på Fb:s tid synes ha varit vedertaget bruk. Men om det än i denna Dt:s uppfattning torde från rent etisk synpunkt ligga ett avgjort framsteg, är därmed icke sagt, att en dylik förändring i slavinnans ställning för henne blev förmånligare. Tvärtom synes, såsom redan antytts, hennes lott som konkubin ha inneburit långt större trygghet än den här medgivna rätten att likställas med slavarne och därigenom i och med frigivningen gå en osäker framtid till mötes.³

Hl lämnar inga särskilda föreskrifter om slavinnor, men sannolikt gälla dess allmänna bestämmelser om slavers frigivning vid jubelåret även den hebreiska trälinnan.⁴ Lv 25:10 betonar ju uttryckligen, att jubelåret medför frihet för alla inbyggare i landet, och i Lv 25:41 angives, att frigivandet skall omfatta slaven själv och hans barn, således tydligen hela hans familj. Det finnes alltså ingen anledning att anse hebreiska slavinnor härifrån undantagna.

3. Främmande slavar och slavinnor.

Det är troligt, att de i lagarna meddelade bestämmelserna om hebreiska slavers frigivning gävo anledning till att man gärna sökte förskaffa sig utländska trälar och att därför dessas antal kom att överstiga de inhemska.⁵ Främmande trälar utgjorde en mycket

¹ NOWACK, a. a. I, s. 178.

² Jfr DRIVER, a. a. s. 183.

³ Jfr ANDRÉ, a. a. s. 102, 108.

⁴ ANDRÉ, a. a. s. 102 f.

⁵ Jfr BERTHOLET, Stell., s. 53.

omtyckt handelsvara¹ och voro nog ursprungligen krigsfångar, i synnerhet sedan man övergivit den gamla seden att nedgöra alla i krig fångna män. Detta bruk synes emellertid länge ha fortlevat, då till och med den eljest så humana Dt meddelar en föreskrift i dylik riktning (Dt 20: 10 ff.).² Men trots denna förordning ha antagligen även på Dt:s tid männen ofta gjorts till slavar, enär man fann det mera ändamålsenligt att på detta sätt använda sig av det tagna bytet. De främmande trälarna i Israel voro således antagligen krigsfångar, som hebreerna själva tagit, eller av dem inköpta slavar, varvid särskilt grannskapet med fenicierna, vilka bedrevo en vitt utbredd slavhandel,³ torde ha underlättat anskaffandet av dylika.

Såsom förut nämnts, befann sig en från ett främmande folk stammande träl i en mindre fördelaktig ställning än den slav, som var av inhemsk nationalitet. Redan den äldsta lagstiftningen bestyrker detta. Visserligen lämnar Fb inga direkta bestämmelser om främmande trälarna, men den anger i stället tydligt, att dess ovan behandlade föreskrifter endast gälla hebreiska slavar. Så gör ock Dt. Därav framgår, att dylika slavar voro uteslutna från den åt de hebreiska lämnade förmånen att frigivas efter sex år. Husbonden kunde fullt fritt disponera över dem, behålla dem, så länge han behagade, eller sälja dem åt den han fann för gott.⁴ Troligen gällde ej heller för dem de bestämmelser, som avsågo att skydda slaväktenskapet, varför slavägaren genom slavens försäljning sannolikt kunde skilja honom och hans hustru åt, även om denne varit gift, innan han råkade i slaveri.⁵

I Hl finnas däremot föreskrifter, som direkt beröra de främmande slavarna (*Lv 25: 44—46*). Först en sådan är en verklig träl, som kan åläggas grövre och mera tyngande arbete, medan åter den hebreiske slaven endast får betraktas som en vanlig daglönare och användas till lättare göromål. En dylik slav skall därför inköpas antingen från kringboende hedniska folk eller bland barnen till de främ-

¹ ANDRÉ, a. a. s. 125.

² Se härom i § 22: 2.

³ NOWACK, a. a. I, s. 174.

⁴ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 174 f.; BENZINGER, a. a. s. 124.

⁵ Jfr RAUH, a. a. s. 27.

lingar, som äro fast bosatta i Israel, eller bland personer av deras släkt, vilka äro födda i landet. Han får ej givas fri efter sexårig tjänst i likhet med den hebreiske trälen, utan är sin herres evärdliga egendom, som går i arv till hans barn efter honom. Den senare lagstiftningen har alltså genom dessa bestämmelser uppdragit en tydligt markerad skillnad mellan israelitiska och främmande slavar och därvid tillerkänt de förra mycket gynnsammare villkor.

En bättre lott torde däremot ha kommit de främmande slavinnorna till del, därigenom att de vanligen begagnades som frillor.¹ De synas dock icke ha haft samma gynnade ställning som hebreiska konkubiner, då de helt säkert ej i alla avseenden fingo göra anspråk på de rättigheter, som av Fb i Ex 21: 7—11 tillförsäkras dessa. Husbonden var därför gent emot en utländsk slavinna icke bunden av de föreskrifter, som Fb meddelar, utan kunde troligen förfara med henne tämligen godtyckligt, om hon misshagade honom.²

Dt har emellertid sökt avhjälpa bristen på skyddande bestämmelser här, i det den i en särskild förordning beträffande främmande slavinnor fordrar ett mycket humant behandlingssätt (*Dt* 21: 10—14). En i krig fången kvinna, som segerherren önskar taga till hustru åt sig,³ skall han föra till sitt hus, varpå han där bör låta henne raka sitt huvud och klippa sina naglar samt avlägga de kläder hon förut bar. Dessa åtgöranden äro tydligen en ceremoni, varigenom kvinnan införsättes i en helt ny miljö från tidigare levnadsvillkor, som hon därmed övergiver.⁴ Hon skall därefter

¹ NOWACK, a. a. I, s. 175 f.

² RAUH, a. a. s. 26.

³ Texten anger tydligt, att här ej avses ett konkubinförhållande, utan ett verkligt äktenskap (BERTHOLET, a. a. s. 59; ANDRÉ, a. a. s. 128).

⁴ DRIVER, Deut., s. 245. Om denna ceremoni tillika är förbunden med föreställningen om rening, då ju kvinnan såsom kommande från ett hedniskt land för hebreisk uppfattning är oren (DILLMANN, Nu-Jos., s. 340 f.; ANDRÉ, a. a. s. 129), eller om de här företagna handlingarna äro ett tecken till sorg (BERTHOLET, Deut., s. 66), är icke fullt klart. Sannolikast synes den ovan efter DRIVER framställda tolkningen vara, och man kan därvid hänvisa till en bland araberna förekommande sed, att en änka, som ämnade inträda i nytt gifte, plägade som ett tecken till uppgivandet av sitt forna änkestånd bl. a. klippa sina naglar (SMITH, Kinship, s. 178).

under en månads tid få begråta sina närmaste, och först efter denna sorgetids slut anses hennes herre äga rätt att göra anspråk på henne såsom sin hustru. Med dessa Dt:s humana bestämmelser angående kvinnans introducering i de nya förhållandena harmoniera även dess föreskrifter för det fall, att mannen sedermera av någon anledning icke längre finner behag i henne. Han får då icke sälja henne för penningar eller behandla henne som trälinna, utan är skyldig att släppa henne lös.

Dt känner således ett fall, då en i krig fången främmande kvinna kan återfå friheten. Hade hon från början av sin husbonde använts endast som slavinna, hade denne helt säkert haft rätt att sälja henne eller låta henne förrätta verklig träljänst. Men i och med det att han tagit henne till hustru, är han underkastad vissa bestämda skyldigheter gent emot henne, och säkerligen gälla även här bestämmelserna rörande hebreiska konkubiner i Ex 21: 7—11, så att kvinnan t. ex. ej får förvägras 'kost, beklädnad och äktenskaplig rätt'.¹ Visserligen är i denna lag fråga om ett äktenskap, varför den ej direkt kan anses vara ett uttryck för lagstiftarens uppfattning om de främmande slavinnornas ställning i allmänhet. Men den starka humanitetskänsla, varom lagens bestämmelser bära vittne, berättigar nog till den slutsatsen, att även de främmande slavinnor, som blott blevo konkubiner, på Dt:s tid i regel åtnjutit vissa förmåner, analoga med dem Fb giver den hebreiska trälinnan.²

Hebreiska och främmande slavar ha således, efter vad lagarna härom innehålla, med avseende på sin sociala ställning skilt sig från varandra huvudsakligen genom olika rättigheter i fråga om frigivning och därvid sannolikt olika skydd med hänsyn till äktenskapliga förhållanden vid frihetens återvinnande. I övrigt synes ingen väsentlig olikhet ha förefunnits mellan dessa båda kategorier av slavar, utan torde behandlingen av dem i det stora hela ha varit ungefär densamma.³ Visserligen söker Hl här uppdraga en mera skarpt markerad skillnad genom att föreskriva, att en främmande träl skulle användas till hårdare arbete än en inhemsk, men troligen har denna bestämmelse praktiskt taget ej kommit att medföra

¹ ANDRÉ, a. a. s. 129.

² Jfr BERTHOLET, Stell., s. 53.

³ BERTHOLET, Stell., s. 53 f.

någon egentlig försämring av de främmande slavarnas ställning. Möjligen har i stället Hl:s strävan att med hänsyn till israeliter eliminera bort begreppet slav haft det goda med sig, att behandlingen av trälarna över huvud taget, vare sig de voro av hebreisk eller utländsk börd, ännu mera humaniserats.¹ Skillnaden var helt visst huvudsakligen densamma som förr: rätt till frihet efter viss tid eller ej.

4. Slavars behandling i allmänhet.

Ovan genomgångna slavlagar ha lämnat en tydlig bild av det mycket mänskliga sätt, på vilket slavarna i Israel bemöttes, och vad som förut inledningsvis yttrats om humanitetstankens starka framträdande på detta gebit, har genom dessa lagar gång på gång vunnit bekräftelse. Ännu finnas emellertid en del här och där kringströdda föreskrifter, som på en och annan punkt tjäna att ytterligare belysa frågan om slavars behandling. Sannolikt gälla dessa stadgar främmande slavar lika väl som inhemska.²

Förutom redan omnämnda bestämmelser, enligt vilka slaven skall behandlas med hänsynsfullhet och välvilja och all brutalitet förbjödes, meddelas även andra föreskrifter, som avse att bereda honom vederkvickelse genom att tillerkänna honom vissa förmåner. I Dk:s båda recensioner stadgas, att sabbatsvilan skall oförminskad tillkomma även trälarna (*Ex* 20: 10; *Dt* 5: 14; jfr *Ex* 23: 12).³

¹ Utvecklingen tyckes gå i denna riktning, då såväl *Dt* som *Hl* vill bereda slavarna en bättre lott, än den de hade enligt den äldre lagstiftningen. För övrigt bör ihåkommas, att *Hl*:s slavlag i många avseenden kommit att bli blott ett teoretiskt utkast, som får sitt egentliga värde genom de därstädes skönjbara humaniseringstendenserna. Att dessa sedan skulle ha nämnvärt lyckats omgestalta de verkliga förhållandena, är knappast troligt. Man gör nog därför riktigast i att ej antaga, att *Hl* förmått avskaffa slaveri för israeliter eller att den skulle ha gjort slavgärslan väsentligen tyngre än förut för främmande trälare (jfr BERTHOLET, a. a. s. 162 f.).

² BERTHOLET, a. a. s. 54; jfr BAENTSCH, a. a. s. 194; ANDRÉ, a. a. s. 49.

³ Sannolikt är dock denna bestämmelse i *Ex*-recensionen ett senare deuteronomistiskt tillägg (BAENTSCH, a. a. s. 181), och i varje fall har den säkerligen ej hört med till den ursprungliga *Dk*. Detsamma gäller ock om *Ex* 23: 12b i förhållande till den ursprungliga *Fb* (jfr HERNER, *Ist der zw. Dek. etc.*, s. 27).

Likaså äga de utan åtskillnad rätt att med de fria israeliterna deltaga i påskfirandet, sedan de blivit omskurna (jfr Gn 17: 12 f.; Ex 12: 44), liksom i religiösa fester över huvud (*Dt* 12: 12; 16: 9 ff.) samt att få del även av tionde (*Dt* 12: 17 f.). Slutligen kunna också slavarne likt övriga israeliter under sabbatsåret få tillgodogöra sig markens avkastning (*Lv* 25: 6).

Några speciella förordningar beröra i slavernas liv rätt ofta förekommande fall.

Redan den äldsta lagstiftningen söker genom särskilda föreskrifter skydda slavar till liv och lem och stadgar därför skadestånd för på dem förövad misshandel. Dessa bestämmelser gälla i lika grad även slavinnor (*Ex* 21: 20 f., 26 f., 32).¹

Om en husbonde slår sin slav med en käpp, så att den slagne därvid dör, skall denne 'bliva hämnad' (v. 20). Vad straffets art beträffar, råda därom olika åsikter. De judiska kommentatorerna hävda, att Fb i detta fall velat pålägga dödsstraff,² och somliga anse lagens mening vara, att i detta fall blodig hämnd skall utkrävas, säkerligen då av slavens anhöriga.³ Andra däremot hålla före, att lagstiftaren tänkt sig, att straffet skulle bestå i böter, vilkas storlek fixerades i varje särskilt fall alltefter förhandenvarande omständigheter,⁴ troligen då genom vederbörande skiljedomares avgörande.⁵ Denna lindrigare straffart tyckes harmoniera med övriga i detta sammanhang meddelade straffbestämmelser för skadegörelse å slavar liksom även med det förhållandet, att husbonden tänkes oavsiktligt ha dödat slaven.⁶

Avlider slaven däremot först en eller två dagar senare, går

¹ Helt säkert är den nuvarande ordningen i Ex. 21: 18—27 ej ursprunglig, utan ha de där anförda fyra exemplen på skadegörelse genom människor råkat komma i oordning. Sannolikt ha föreskrifterna i v. 20 f. och v. 26 f., som skydda trälar mot misshandel, från början hört tillsammans (BUDDE, ZAW 1891, s. 106 ff.; BAENTSCH, a. a. s. 193). V. 32 tillhör däremot perikopen v. 28—32 vilken meddelar bestämmelser om skada, som genom djur tillfogas människor.

² KAHN, a. a. s. 89 f.; DILLMANN, Ex-Lv, s. 256.

³ FÖRSTER, Das mos. Strafrecht, s. 41 f.; MERZ, Blutrache, s. 97: jfr KAHN, a. a. s. 89.

⁴ BAENTSCH, a. a. s. 195; HOLZINGER, Exod., s. 85.

⁵ DILLMANN, a. st.; ANDRÉ, a. a. s. 154.

⁶ DILLMANN, a. st.

ägaren fri från straff (v. 21). Det anses nämligen icke med absolut visshet kunna fastslås, att han i så fall direkt varit vållande till slavens död, och för övrigt betraktas den rent ekonomiska förlust han därigenom gör som ett fullt tillräckligt straff. Slaven är ju 'hans penningar', d. v. s. hans för penningar köpta egendom, och han har alltså genom att föröva otillbörlig misshandel mot denne själv avhänt sig, vad han genom köp förvärvat.

Blir trälen slagen av sin herre, så att han förlorar t. ex. ett öga eller en tand, gäller här icke längre den eljest i dylika fall tillämpliga jus talionis (jfr v. 23—25). Trälen skall då i ersättning erhålla friheten (v. 26 f.). Husbonden går därigenom förlustig den arbetskraft, som han genom trälens inköpande förskaffat sig, och för trälen anses friheten som en fullt tillräcklig kompensation för den tillfogade skadan.

Om slutligen en träl ihjälstängas av en oxe, är dennes ägare förpliktad att till trälens herre utgiva ett skadestånd av 30 silver-siklar, varjämte oxen skall stenas (v. 32). Även här pålägges således endast bötesstraff. Det fastställda skadeståndet utgjorde sannolikt genomsnittspriset för en vanlig slav,¹ och genom att detta utbetalades till ägaren, erhöll denne fullgiltig ersättning.² Här är således fråga om ersättningsskyldighet endast efter det rent matematiska värdet av den arbetskraft, som genom slavens död berövats hans herre. Att slaven som person skulle ha betytt någonting och att på grund därav förlusten av ett människoliv borde ha krävt ett vida kännbarare skadestånd än det ådömda, kommer i detta fall ej i betraktande. Straffbestämmelserna äro här vida lindrigare, än när det är fråga om fria israeliter, då nämligen oxens ägare under vissa omständigheter kan få plikta med livet eller måste erlægga en dryg lösesumma (jfr v. 28—31.)

Till Fb:s skyddsbestämmelser rörande slavar kan till sist läggas en för Dt särskilt karakteristisk stadga (*Dt* 23: 16 f.). Där förordnas, att en bortlupen slav icke får utlämnas till sin ägare, utan skall erhålla skydd på det ställe, dit han tagit sin tillflykt. Av textens ordalydelse framgår med tämligen stor säkerhet, att

¹ DILLMANN, a. a. s. 259; DRIVER, Exod., s. 222.

² Om innebörden i föreskriften om oxens stenade se det följande § 20: 2.

det här är fråga om en israelitisk slav, som ur en främmande herres tjänst flytt till sitt hemland¹ och därför bör äga rättighet att hos sina landsmän kunna påräkna det stöd, som den nationella samhörighetskänslan måste göra det till en israelits oavvisliga plikt att giva. Lagen vill även förebygga, att någon annan söker använda flyktingen som slav för sin räkning. Då nämligen denne var hänvisad till att likt varje i Israel boende främling träda i ett slags klientförhållande till den, hos vilken han vistades, kunde detta lätt resultera i ett beroende, som föga skilde sig från rent slaveri. Sådant avser lagstiftaren att förhindra genom föreskriften, att den bortlupne slaven icke får förtryckas. I denna lag möter oss en humanitet, som tydligt sticker av mot hos Israels grannar säkerligen tillämpad praxis, om man får döma av ett från filistéerna meddelat exempel.²

Dessa lagstadganden äro mycket belysande för uppfattningen om slavarnas personlighetsvärde i Israel. Vi skönja genast en avgjord motsats till exempelvis den romerska och den babyloniska rättens omilda behandling av slavar. Medan hos romarna en slavägare kunde utan vidare döda sin slav, om denne råkat misshaga honom³, och i Babylonien slavens lott var ytterst hård, är trälen däremot hos hebréerna genom lagens bestämda föreskrifter jämförelsevis väl skyddad. Av israelitisk rätt betraktas han i regel som en fullt mänsklig varelse i besittning av mänskliga rättigheter, som en personlighet med anspråk på rättsskydd. Varje slags godtycklig och hänsynslös behandling, som man hos andra folk mycket väl kunde tillåta sig, är här utesluten, då lagen uttryckligen värnar honom för sådan.⁴

Men å andra sidan är slaven dock icke likställd med en fri israelit. Israels slavlagar ådagalägga otvetydigt, att honom tillmätas ett betydligt ringare värde i jämförelse med en fri. Han kommer faktiskt att intaga ett slags mellanställning mellan fria personer och ren egendom. Jus talionis gäller i allmänhet ej för

¹ BERTHOLET, Deut., s. 73; DRIVER, Deut. s., 264; ANDRÉ, a. a. s. 185.

² 1 K 2: 39 f.

³ MARQUARDT, a. a. 1, s. 175; CENTERWALL, Rom. Fornkunskap 1, s. 128; LUNDBERG, a. a. s. 91.

⁴ Jfr FARBSTEN, Das Recht d. unfreien u. d. freien Arbeiter, s. 16 f., 19 f.

slaven, ty hans liv värderas långt mindre än den fries. Visserligen måste nog med stöd av Ex 21: 12 antagas, att mord på en slav, om dess avsiktlighet låg i öppen dag, i Israel straffades med döden.¹ Men i övrigt äro straffen, som ådömas för förbrytelser mot trälar, relativt milda, och rättsproceduren tyckes icke ha förknippats med någon mera ingående undersökning.² Trälen kommer trots lagliga skyddsåtgärder i mycket stort beroende av sin herre och blir även såsom mänsklig varelse knappast mer än hans egendom, varöver han visserligen icke får förfoga alldeles efter behag, men som dock vid skadegörelse kan ersättas med ett visst densamma åsatt penningvärde.

Såsom totalomdöme måste emellertid sägas, att den israelitiska slavrätten, även om den icke kunnat frigöra sig från den med slaveriets institution nedärvda föreställningen om ett lägre människovärde hos trälarnas klass, genomgående bär en ytterst human prägel. Den överträffar i detta fall, vad alla andra nationer i den gamla världen förmått prestera, ett företräde, som särskilt bjärt lyser fram vid jämförelse med den romerska och den babyloniska rätten. I synnerhet ha härvidlag Dt och Hl utvecklat tendenser, som ej återfinnas inom andra forntida rättsområden.

* * *

Om än den babyloniska slavrätten företer vissa likheter med den hebreiska, röjer den dock framför allt så betydande avvikelser, att genom dessa de båda rättssystemens skiljaktiga syn på hithörande frågor tydligt träder fram.

Bland förefintliga paralleller må först och främst erinras om att oförmåga att betala skuld även i Babylonien försätter gäldenären och hans familj i slaveri (§ 117). Liksom i Israel en till konkubin avsedd slavinna intog en mera gynnad ställning, hade vidare den slavinna, som fött sin herre barn, också enligt CH vissa företrädesrättigheter. Blev hon av sin herre såld till betäckande av hans skuld, var han förpliktad återköpa henne (§ 119),

¹ DILLMANN, a. a. s. 256; BAENTSCH, a. a. s. 194. Jfr Dt 19: 11 ff.; Lv 24: 17, 21.

² Detta framgår tydligt av Ex 21: 32 jämfört med v. 28—31.

och gjorde hon sig skyldig till trots mot sin herres legitima hustru, fick hon av denna väl degraderas till vanlig trälinna, men däremot ej säljas (§ 146). De förmåner, som tillkommo hennes barn efter husbondens död, äro förut omnämnda.¹ Slutligen kan hänvisas till likheten mellan bestämmelserna i CH § 252 och Ex 21: 32, enligt vilka för en av en ox ihjälstängad slav ägaren skall gottgöras med resp. $\frac{1}{3}$ mina och 30 siklar. Beloppet är alltså högre i Fb, som särskilt omnämner även slavinnan och därjämte stadgar, att oxen skall stenas.

Så mycket talrikare äro däremot på detta område olikheterna mellan de båda lagsamlingarna.

Att slaven är sin herres egendom, har den babyloniska rätten poängterat långt starkare än den hebreiska. En babylonisk träl synes enligt CH ha ägt ett ytterst ringa, om ens något människovärde, och dess slavlagar vilja nästan uteslutande tillgodose slavägarens intressen och bevaka dennes rättigheter genom detaljerade bestämmelser. Så meddelas närmare föreskrifter om köp av slavar, varvid en föregående ägares rättsanspråk noga skyddas (§ 278—281). Husbonden hade säkerligen ej rätt att döda slaven,² men i övrigt synes hans sätt att behandla honom ej ha lidit några inskränkningar. Slaven kunde efter gottfinnande säljas eller lämnas som pant med undantag dock för slavinnan i ovan anförda fall (§ 118, 147). Den i hebreisk rätt gjorda åtskillnaden mellan inhemska och främmande slavar med därav följande olika behandling förekommer ej här. Under det Fb vill skydda slaven för av hans herre förövat våld, tar CH endast hänsyn till fall, där någon misshandlar eller skadar en annans träl (§ 199, 213 f., 219 f.; jfr 231). Dylig misshandel eller skadegörelse betraktas enbart som mot trälens herre begången egendomsförbrytelse, varför också den ådömda ersättningen tillfaller denne.

Den mosaiska rättens bestämmelser om slavars frigivning sakna till allra största delen motsvarighet i CH. Enligt denna lag skall skuldslaven givas fri på fjärde året (§ 117), och den babyloniska rätten är ju i detta fall mera liberal än den hebreiska. Men man bör särskilt märka, att denna Hammurabi-lagens föreskrift kom-

¹ Se ovan s. 217.

² KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 106.

mer endast en viss kategori av slavar, nämligen skuldslavarna, till godo, medan däremot i Israel varje hebreisk träl skulle erhålla friheten efter sex år. Någon allmän frigivning såsom bland hebreerna förekommer alltså ej, varför den hebreiska rätten i denna fråga måste anses intaga en mycket humanare ståndpunkt. Dessutom skulle enligt CH slavinnan och hennes ej adopterade barn erhålla friheten efter husbondens död, och för övrigt synes babylonisk rätt ha medgivit en slav att köpa sig fri.¹

På det sorgfälligaste vill CH förhindra alla försök att undkomma en gång iråkat slaveri. Den träl, som söker undandraga sig slavtjänsten, straffas med öronens avskärande (§ 282). I samma syfte meddelas även utförliga bestämmelser om förlupna slavar, varvid CH betydligt försvårar slavars flykt genom att för all dem därvid lämnad hjälp stadga mycket hårda straff och belöna den, som griper och återför en flyende slav (§ 15—20). Dessa lagar synas emellertid ej ha varit något för Babylonien särskilt utmärkande, då även hos andra folk undanhållande av trälarna, som genom flykt velat rädda sig ur slaveri, jämställts med stöld och därför strängt beivrats.² Under sådana förhållanden torde Dt:s synnerligen humana stadga rörande en flyende slav få betraktas som ett alldeles speciellt undantag från de rättsbestämmelser, som i allmänhet gällde hos forntida folk i dylika fall.

Ovan anförda drag ur den babyloniska slavrätten ådagalägga tydligt, att trälarna måste ha behandlats långt hårdare i Babylonien än i Israel. Deras lott synes enligt Hammurabi-lagen och andra därom upplysande dokument genomgående ha varit en det tunga beroendets, och några i egentlig mening mänskliga rättigheter torde trälen, om man får döma av de tillgängliga urkunderna, knappast ha ägt. Därför kan ej heller den av Fb omnämnda eventualiteten, att en slav av kärlek till sin herre avstår från erbjuden frihet, tänkas vara möjlig på babylonisk mark, såsom ock rättsdokumenten nogsamt utvisa.

Den olika åskådning, som i jämförelse med Israels lagar på denna punkt kännetecknar babylonisk rätt, sammanhänger säkerligen med dennas i övrigt ytterst sparsamt framträdande humani-

¹ MEISSNER, *Aus d. altbab. Recht*, s. 9 f., *Beiträge*, s. 7.

² Jfr DARESTE, *Nouv. Rev. hist. de droit fr. et étr.* 27, s. 10 not 2.

tära tendenser. Människovärdet bedömes i Babylonien efter social-ekonomiska och ej efter etiskt-religiösa synpunkter. Därmed är slavens ställning given i en kulturstat som den babyloniska med dess utvecklade agrara och industriella förhållanden. I en sådan bli trälarna absolut nödvändiga delar i ett arbetsmaskineri, avsett att tillgodose kulturlivets alltjämt växande anspråk, och med hänsyn härtill regleras alla dem berörande rättsförhållanden. Det är då naturligt, att lagstiftningen kommer att taga sikte på ej så mycket deras rättigheter, utan nästan enbart deras förpliktelser och att den särskilt vill skydda slavägarna i besittningen av denna för dem högst värdefulla egendom.

Utifrån ett kulturhistoriskt orienterat betraktelsesätt blir alltså mångt och mycket i den babyloniska slavrätten förklarligt, och man förvånas ej över att i densamma finna bestämmelser, som synas omänskliga och hårda.¹ Men säkerligen skulle dessa, även med de kulturhistoriska förutsättningar, varpå de bygga, ha mildrats högst väsentligt, om såsom i Israel religionen fått bana väg för en mera human anlagd rättsuppfattning.

§ 13. Humanitetslagar.

I de lagar, som hittills behandlats, ha tydliga bevis för den hebreiska rättsåskådningens ytterst humana karaktär kunnat erhållas. Denna framträdde i all synnerhet vid jämförelser med analoga bestämmelser i babylonisk rätt, ty därigenom ådagalades, att Israel ägde en avgjord överlägsenhet, då det gällde att låta rent mänskliga synpunkter få komma till sin rätt vid lagbestämmelsers avfattande och mildra dessas skärpa. Vi kunna nu fullständiga bilden av de humanitära dragen i Israels lagstiftning genom att under benämningen 'humanitetslagar' sammanföra en hel del stadganden av växlande innehåll, vilka ha det gemensamt, att de alla behärskas av humanitetens idé. Dessa lagar vilja nämligen låta humanitetstanken mera direkt få göra sig gällande vid ordnandet av Israels sociala förhållanden och i människors sammanlevnad med varandra.

¹ Jfr KOHLER, DLZ 1903, sp. 1548.

Överblickar man hithörande föreskrifter, befinnas de flesta av dem vara ett utslag av de sociala utjämningssträvanden, som oavlatligt sysselsätta Israels lagstiftare, särskilt i en senare tid, medan andra vilja inskräpa vikten därav, att humanitära grundsatser i allmänhet få sätta sin prägel på människors handlande, och därvid angiva olikartade fall, i vilka sådant kräves. De förra fullfölja sålunda ett mera speciellt praktiskt syfte, i det de avse att bidraga till lösningen av ett betydelsefullt samhällsproblem i Israel. De senare sträva icke mot något social-ekonomiskt bestämt mål, utan önska se humanitetstanken realiserad i olika situationer. Dock måste medgivas, att gränsen mellan de grupper, som vi på nu angivna sätt sökt särskilja, understundom visar sig vara rätt flytande.

1. Lagar med socialt utjämnande syfte.

Innan vi ingå på ifrågavarande bestämmelser, må först lämnas en kortfattad redogörelse för den sociala utveckling, som omsider framkallade de i dessa humanitetslagar gjorda ansatserna att åstadkomma en utjämning mellan i socialt hänseende olika lottade. Det gäller således att klargöra, hur motsatsen mellan rika och fattiga uppstått i Israel och småningom blivit alltmera tillspetsad, samt därmed skissera den sociala bakgrund, mot vilken förevarande stadganden avteckna sig.

I det äldsta Israel härskade en genomgående social likställighet. På nomadlivets stadium är stammen den enhet, i vilken alla uppgå och varav alla äro i lika avseende beroende. Individen förmår intet på egen hand, utan är stark nog i kampen för tillvaron, endast för så vitt hans liv står under stammens skydd. Därav följer, att den egendom, som livet i öknen kräver för sitt fortbestånd och som väsentligen består i hjordar och betesplatser, i allmänhet gäller som stammens tillhörighet.¹ I detta avseende råder nära nog fullständig kommunism, och någon privat egendom i egentlig mening existerar ej, då sådan dels är obehövlig på grund av de enkla seder, som känneteckna livet, dels ock måste förefalla

¹ Jfr SMITH, Kinship, s. 55; WELLHAUSEN, Skizzen IV, s. 110 f.; BUHL, Muh., s. 53.

mindre begärlig under det med ökenlivet förknippade osäkerhetstillståndet.¹ Så länge Israels stammar strövade kring i öknen, voro därför alla i stort sett i socialt hänseende jämbördiga.

Med den förändring i folkets liv, som inträdde i och med bofast levnadssätt, där åkerbruket blev huvudnäringen, skapades emellertid betingelserna för nya sociala förhållanden. Jorden och vad för dess odlande erfordrades utgjorde nu den egendom, som framför allt blev eftersträfvansvärd. De olika släkterna inom varje stam lyckades troligen förvärva var och en sitt bestämda jordområde, som sedan fördelades mellan de enskilda,² så att varje israelit omsider kom att äga en fäderneärvd jordlott. På detta sätt uppstod verklig privategendom, kring vilken den enskildes intressen hädanefter måste koncentrera sig. Ty dels blev dylik egendom mer och mer en nödvändig förutsättning för vinnandet av personligt inflytande, dels erhöll den ett större värde på grund av den relativt lugna och säkra miljö, vari man efter övergången till fasta bostäder levde.

Israels bosättning i Kanaan medförde således uppkomsten av självständiga odalmän på de från kananéerna erövrade områdena. Till en början förefunnos inga abnorma förhållanden, som störde det sociala jämviktsläget. Visserligen synes enligt källornas uppgifter från domaretiden och den första konungatiden en och annan enskild person ha ägt större rikedomar,³ men några i egentlig mening fattiga och för sin existens kämpande har denna period knappast känt, åtminstone ej såsom en allmänt förekommande social företeelse.⁴ Livet präglades i det stora hela av mycket enkla seder, som bibehållit sig från ökentiden.

Först från och med Salomos dagar började Israels sociala liv länkas in på andra banor. Inflytelserna från kananéernas överlägsna kultur hade då hunnit mera tränga igenom, och här till sällade sig kulturpåverkningar från andra håll.⁵ Konungadömet fick allt tydligare karaktären av ett orientaliskt despotvälde och

¹ Jfr SMITH, a. st.; WILUTZKY, a. a. 2, s. 82 f.

² Jfr NOWACK, Die soz. Probl., s. 4; SELLIN, Beitr. II, s. 39.

³ Jfr 1 S 25: 2; 2 S 19: 33.

⁴ Jfr SELLIN, a. a. II, s. 41 ff.; KITTEL, PRE 2, s. 60.

⁵ KITTEL, Gesch. II, s. 252 f.

utvecklade i samband därmed en prakt och glans, som bjärt stack av mot äldre tiders av dylikt oberörda förhållanden. En prunkande hovhållning och dyrbara byggnader medförde ökat behov av nya inkomstkällor, och de för den stegrade lyxen otillräckliga tillgångarna föranledde, att extraordinära åtgärder tillgrepos, såsom undersåtarnas betungande med hårda skatter och utnyttjandet av deras arbetskraft vid byggnadsverkens utförande. Därjämte var en hel stab av kungliga ämbetsmän vanligen redo att genom utsugningar, rättskränkningar och förtryck tillgodose despotismens intressen. De begynnelse till sociala missförhållanden, som under Salomos regering framträdde, fortforo sedan att under de följande konungarna efter rikets delning prägla den samhälleliga utvecklingen.

Efter kananéernas underkuvande hade även handeln övertagits från dem av israeliterna. Därmed kom en ny kulturförmån av stor betydelse folket till del, men en förmån, som även medförde sina faror. Visserligen följde därav vidsträckta förbindelser, en rik uppblomstring av näringslivet och på många håll ökad materiell välmåga. Men å andra sidan blevo de större rikedomar, som på detta sätt alltför lätt kunde vinnas, ett privilegium för ett fåtal, och folkkaraktärens sämsta egenskaper: vinningslystnad, förvärvsbegär, bristande redlighet i handel ochandel, gjorde sig i samband därmed ej så sällan gällande.

Hela denna kulturutveckling uppenbarade omsider sina för samhällslivet vanskliga följder. Inom Israel uppstodo djupgående åtskillnader efter stånd och förmögenhetsvillkor. Rikedomer hopades hos en minoritet, medan fattigdom och betryck blev ett flertals öde. Hos Israels i socialt hänseende under äldre tider lyckligt lottade folk, där idoga bönder genom mödosamt arbete avunnit de fäderneärvda tegarna sitt uppehälle, hade genom kulturens välsignelser och förbannelser ett högst betänkligt socialt läge skapats. Fattiga kämpade mot rika den tröstlösa kampen om rätten till en draglig existens.

De äldre skriftprofeternas dystra skildringar ådagalägga, att spänningen i kampen ofta kunde vara oerhört stark. De giva oss bilden av ett samhälle, där lyx, njutningslystnad och begär efter enskild vinning behärskade livet i vida kretsar. Maktägande och inflytelserika personer tillgrepo de mest hänsynslösa medel för

att kunna alltmer ohejdat hänge sig åt ett yppigt levnadssätt. Genom oärlighet vid avyttrandet av jordens produkter, genom att ständigt utvidga sin besittning av fast egendom och därvid skickligt begagna sig av de ekonomiskt svagas ogynnsamma konjunkturer samt genom att samvetslöst indriva skuldfordringar och för ändamålet taga till och med livets nödvändighetsartiklar som pant hade de bragt skaran av fattiga och nödlidande i en oavslutlig tillväxt. Förgäves sökte de förtryckta och utpressade på rättslig väg skaffa sig upprättelse. Sådan stod dem i de flesta fall ej att vinna. Ty antingen sutto förtryckarna som deras egna domare eller ock förstodo de att genom ett väl anlagt mutsystem få rättskipningens representanter i sina händer, varigenom de fattigas rätt förvandlades till något rent illusoriskt. En hel serie av om moralisk dekadans vittnande företeelser i förening med vissa social-ekonomiska faktorer vållade sålunda ett olidligt tillstånd i socialt hänseende. Ty genom förhållandenas makt kom omsider jorden att ägas av ett fåtal rika personer, medan däremot en stor del av befolkningen måste komma att sakna till och med det för livets uppehålle oundgängligen erforderliga.¹

Israels sociala utveckling hade på detta sätt resulterat i en högst väsentligt vidgad klyfta mellan rika och fattiga och därigenom skapat ett ytterst svårlöst problem. Hade profeterna i sina straffpredikningar med skärpa oavslutligen betonat vars och ens etiska förpliktelser gent emot dem, som drabbats av det sociala nödläget, funno sig nu andra uppfordrade till att med andra medel bidra till detta nödläges avhjälpande. Det var Israels lagstiftare, som här genom allehanda praktiska åtgärder sökte realisera de ideala krav, vilka återljödo ur profeternas förkunnelse. Man kände sig stå inför en social fråga av betydande räckvidd, och det gällde att på de praktiska reformsträvanden vägen finna dess lösning. Redan Fb:s lagar vilja förhindra tilltagande fattigdom och motarbeta förtryck, ehuru de ej kunna sägas röja förhandenvaron av några egentliga sociala missförhållanden.² Först Dt har att

¹ Om den i det föregående skildrade utvecklingen se närmare BUHL, Die soc. Verh., s. 11 ff.; WALTER, Die Propheten in ihrem soz. Beruf, s. 23—76, 100—110, 111 ff., 129 ff., 152 ff., 179 ff.

² Jfr SELLIN, a. a. II, s. 42.

på allvar taga upp ifrågavarande problem och synes därvid fatta som en av sina förnämsta uppgifter att ställa sin lagstiftning i de sociala reformernas tjänst och dymedelst bidra till att förverkliga ett samhällsideal, där fattigdomen skulle vara i görligaste mån begränsad. Det är också hos Dt, som vi återfinna flertalet av de humanitetslagar, vilka inriktats på detta syfte, medan övriga lag-samlingar av dylika bestämmelser endast meddela en och annan. Att så är förhållandet, överensstämmer helt med Dt:s anda och åskådningssätt. Ty denna lags stiftare kunde ju på grund av sin starka känsla för det äkta mänskliga ej undgå att alldeles speciellt beakta varje företeelse, varigenom de mest elementära mänskliga krav blivit tillbakasatta eller uppenbart kränkta.

När vi efter denna orienterande översikt närmare granska de humanitetslagar, som vilja bidra till en social utjämning i Israel, frapperas vi genast av hur man här sökt nå det avsedda målet genom att begagna sig av jämförelsevis ringa medel. Medan Israels senare lagstiftning för samma ändamål vid ett tillfälle gått synnerligen radikalt till väga och ansett sig böra vidtaga mera genomgripande förändringar i de rådande samhällsförhållandena,¹ ha däremot dessa lagars upphovsmän på grundvalen av det bestående velat lösa de föreliggande sociala uppgifterna. Genom ifrågavarande lagbestämmelser, vilkas huvudsakliga syfte varit att under olika former påbjuda större humanitet gent emot de fattiga och nödställda, utan att de besuttnas rätt därvid skulle behöva lida någon nämnvärd inskränkning, har man trott sig väsentligen kunna vinna ett trefaldigt mål: 1) att lindra den redan befintliga nöden, 2) förebygga uppkomsten av alltför stor fattigdom samt 3) förhindra rikedomens otillbörliga tillväxt. Dessa olika strävanden mötas och samverka med varandra vanligen så, att i var och en av hithörande lagar huvudvikten kommer att falla på något av dem.

Främst upptagas här några föreskrifter, varigenom möjlighet beredes de fattiga att förskaffa sig åtminstone det allra nöd-torftigaste i existensväg.

Dt 23: 25 f. ger var och en rätt att i en annans vingård äta sig mätt, men han får icke därifrån medföra några druvor. Likaså

¹ Se härom i § 17.

äger man att på ett främmande sädesfält plocka ax med handen, men ej att med skära borttaga säd. Dt kan sålunda i enlighet med sin varma medkänsla med den fattige israeliten ej tillåta, att någon skulle behöva hungra, när landets frukt börjar mogna, men vill å andra sidan bestämt förhindra allt missbruk av den givna förmånen. Det kunde vara frestande nog för mången att begagna tillfället att på sin nästas bekostnad hopsamla ett eget förråd av livsmedel, men lagen förbjuder detta. Med denna Dt:s föreskrift överensstämmer det även i senare tid i Palestina förekommande bruket, att man vid passerandet av ett sädesfält med full rätt avplockar ax för att därmed stilla sin hunger.¹

Även under själva skördetiden skall den fattiges rätt tillgodoses, och speciellt omnämnas främlingen, den faderlöse och änkan såsom särskilt behövande (*Dt 24: 19—22*). En på åkern kvarglömd kärve skall då icke återhämtas, ej heller skall man hålla efterskörd i olivplanteringar och vingårdar, utan de fattiga få tillvarataga det överblivna. Föreskrifterna motiveras därmed, att en sålunda visad omtanke om de nödställda kommer att medföra välsignelse av Jahve och att dessutom slaveriet i Egypten bör kunna påminna om vars och ens plikt i detta fall. Hl förbjuder likaledes efterskörd i vingård och har därjämte den nya bestämmelsen, att man icke får skörda intill yttersta kanten av åkern eller på densamma efter skörden göra någon axplockning (*Lv 19: 9 f.; 23: 22*). Också denne lagstiftare tänker härvid särskilt på den fattige och främlingen. Medan Dt ville åt de hjälpsbehövande reservera, vad som tillfälligtvis kunde återstå efter skörden, går Hl i sin förutseende omsorg något längre. Dess nya föreskrift fordrar nämligen, att man redan under själva skördearbetet skall vara betänkt på att avsiktligt lämna en ringa del av åkern övrig åt dem, som ej hava någon egen gröda att inbärga. Även dessa bestämmelser erinra om den från nuvarande Palestina omtalade sedvänjan, att fattiga kvinnor, särskilt änkor med sina barn, under några veckors tid pläga begiva sig till platser, där man skördar, för att samla ax.²

¹ ROBINSON, Pal. II, s. 419, 430.

² KLEIN, ZDPV 4, s. 76; BERGHEIM, PEFQ 1894 s. 199; BALDENSPERGER, PEFQ 1900, s. 178. Om i nu omnämnda lagar kan sägas föreligga en rest från

Ett försök att förhindra, att fattigdomen antager alltför stora proportioner, göres genom Dt:s bestämmelse om s. k. tiondeår (*Dt 14: 28 f.; 26: 12—15*). Vart tredje år skall all tionde av landets avkastning under året användas till lindrande av den sociala nöden. Den bör för detta ändamål föras från varje ägares område och uppläggas inom städernas portar, att sedan leviten, främlingen, den faderlöse och änkan därav må äta och bliva mätta. På detta sätt erhöill man på varje ort ett slags depositum av livsmedel, som utgjorde gemensam egendom och skulle komma de fattiga till del.

Medan Dt eljest stadgar, att varje ägare är skyldig att årligen avlämna tiondedelen av markens gröda eller värdet därav i penningar till centralhelgedomen, där en offermåltid skall hållas,¹ och att därvid leviten bör särskilt ihågkommas (*Dt 14: 22—27*), får däremot genom denna föreskrift nämnda tionde vart tredje år tjäna ett helt annat syfte. Det i anslutning till LXX gjorda påståendet, att i senare fallet skulle avses en andra tionde, synes osannolikt, då Dt antagligen, om så vore förhållandet, hade tydligt angivit detta.² Här är säkerligen fråga om en och samma tionde, som under olika år användes på olika sätt.³ Dt låter det religiösa syftet vart tredje år få vika för ett praktiskt-socialt i överensstämmelse med tidens krav. Det tredje året benämnes uttryckligen 'tiondeår', och vikten av att noga fullgöra den förpliktelse, som under detsamma åligger var och en, inskärpes särskilt (*26: 13 ff.*). Först på tiondeåret pålades också israeliten ett slags tribut, som innebar en viss uppoftning, därigenom att tionden då uteslutande användes för ett publikt ändamål, medan den under de två föregående åren till centralhelgedomen avförda tionden eller dess värde kom även ägaren och hans familj till godo.

den tid, då gemensam äganderätt till jord var vanlig (jfr BERTHOLET, *Lev.*, s. 67), är ovisst. GALL (*ZAW* 1910, s. 96) hänvisar till att sådan äganderätt omfattade blott jorden, men ej dess avkastning eller någon del därav och anser dessa föreskrifter ursprungligen framgångna ur strävanden att genom lämplig omtydning utrota ett gammalt baaloffer (a. art. s. 98).

¹ Jfr EISSFELDT, *Erstlinge u. Zehnten*, s. 49 f.

² Jfr BENZINGER, *Arch.*, s. 385; DRIVER, *Deut.*, s. 170.

³ RIEHM, *Handw.b.* II, s. 1822; ZEHNPfund, *PRE* 21, s. 629; EISSFELDT, a. a. s. 52 f.; HERNER, *Vegetab. Erstlingsopfer*, s. 22 f.

Däremot föreskrives ej, på vad sätt de sålunda hopbragta förråden skulle utdelas åt de hjälpbehövande. Möjligt är, att lagstiftaren tänkt sig en tid efter annan anordnad högtidsmåltid, till vilken dessa skulle inbjudas, alldeles som offermåltiderna borde stå öppna för leviten. Mera sannolikt förefaller dock, att man på lämpligt sätt fördelade de hopsamlade livsmedlen mellan dem, som på varje ort därav voro i behov.¹

För åstadkommande av förbättrade sociala förhållanden ha även en del bestämmelser rörande skuld- och pantväsendet i Israel träffat anstalter. Därigenom söker lagen stödja dem, som kommit på ekonomiskt obestånd och därför nödgats sätta sig i skuld. Dess föreskrifter avse att, så långt möjligt är, förebygga en på grund av skuld hotande fattigdom, på samma gång som de på detta sätt även vilja förhindra rikedomars otillbörliga och hastiga tillväxt.

Vad som här genast faller i ögonen, är den utomordentliga grad av enkelhet, som till skillnad från t. ex. den babyloniska rätten karakteriserar dessa stadganden. För Israels folk hade nämligen handeln i äldre tid en ytterst ringa betydelse. Därav följde också frånvaron av varje slags kreditsystem, som lätt kunnat bringa den enskilde i ekonomiska svårigheter och ådraga honom en skuldbörda, för vilken han måste duka under. I Israel saknades alltså förutsättningarna för de komplicerade finansiella förhållanden, som rådde i Babyloniens högt utvecklade handelsstat, och detta icke blott i äldre skeden av folkets historia, utan jämväl under den tid, som den senare lagstiftningen omfattar. Icke ens Dt, som på detta område lämnar de utförligaste bestämmelserna, låter dessa motiveras av omständigheter, vilka stå i samband med handelsväsendets ökade inflytande, oaktat på dess tid de kommersiella förbindelserna blivit betydligt livligare. Tvärtom betraktas städse all skuld av lagen såsom direkt förorsakad av ett oförskyllt nödläge, såsom beroende på den enskildes fattigdom. På grund av denna uppfattning få också de föreliggande skuld- och pantlagarna nästan genomgående en och samma prägel. Det

¹ Jfr DRIVER, a. a. s. 168; POWIS SMITH, AJTh 1914, s. 123; EISSFELDT, a. a. s. 54. En analogi till denna bestämmelse är den av Muhammed införda fattigtributen (WELLHAUSEN, Skizzen IV, s. 69 f.).

gäller att genom dem söka skydda den fattige och beroende mot förtryck och omänsklig behandling, som en obarmhjärtig fordringsägare kunde vilja tillåta sig gent emot honom.

I de äldsta föreskrifter, som vi äga härom, Fb:s (*Ex 22: 24—26*), är denna synpunkt fullt genomförd.

Först lämnas här garantier mot hänsynslöst förfarande vid penninglån, då lagen förbjuder den, som utlånar penningar till en annan israelit,¹ att handla mot denne כְּנִשֶׁה (v. 24).

Vad detta ord innebär, är dock något omtvistat. Frågan torde emellertid ej kunna avgöras med ledning av v. 24b: 'I skolen icke pålägga honom någon ränta', emedan dessa ord sannolikt äro ett senare tillägg.² Vidare synes det vara tydligt, att Fb icke kan hava åsyftat för affärsändamål utlånade penningar, då om låntagaren användes benämningen הַעֲנִי och dessutom någon handel i egentlig mening knappast existerade på Fb:s tid. Här är säkerligen endast fråga om ett lån såsom understöd åt en i fattigdom stadd israelit, varvid långivaren förbjödes att gent emot låntagaren uppträda כְּנִשֶׁה. Sannolikt avses med uttrycket företrädesvis det obarmhjärtiga pockandet på penningarnas återbetalande vid en för gäldenären oläglig tidpunkt eller i övrigt under villkor, som måste förefalla denne betungande.³

Om detta innefattar även förbud mot ocker i vanlig mening eller räntetagande över huvud, sammanhänger med frågan, huruvida bruket att taga ränta på utlånade penningar på Fb:s tid förekommit eller ej. Även om den möjligheten icke är helt utesluten, att dylik praxis då var okänd,⁴ synes det dock mycket troligt, att denna

¹ I detta sammanhang betecknad med עַמִּי d. v. s. 'någon, tillhörande mitt (Jahves) folk', varigenom påbudet får en viss religiös motivering. Däremot yttrar sig Fb ej om huru främlingen i detta fall borde behandlas.

² Vi fatta med BAENTSCH (Kom. t. st., Bundesb., s. 48), HOLZINGER (Kom. t. st.), NOWACK (Arch. I, s. 354) o. a. v. 24b som en under deuteronomistiskt inflytande tillkommen glossa, enär den på grund av verbets pluralform ej tyckes vara ursprunglig.

³ BUHL, AJTh 1897, s. 730, Die soc. Verh., s. 98 f.; HOLZINGER, a. a. s. 92. Möjligt är, att lagstiftaren även åsyftat att härmed betona nödvändigheten av ett skonsamt förfarande vid panträttens användning, vilket sedan närmare utföres genom ett i de följande verserna angivet specialfall (HEJCL, Das alttestam. Zinsverbot, s. 72).

⁴ BUHL, AJTh 1897, s. 730.

från kananéerna övertagits av israeliterna¹ och därför varit vanlig under den kulturepok, som Fb:s lagstiftning förutsätter.² Var så förhållandet, har Fb genom sin föreskrift velat förbjuda — utom ett hänsynslöst indrivande av skulden — icke blott ocker, utan sannolikt även varje räntetagande för lån, som avsåg att hjälpa en fattig landsman,³ varmed alltså den i v. 24b gjorda tillsatsen överensstämmer. Lagstiftaren har tydligen önskat framhålla det otillbörliga däri, att man av nästans fattigdom beredde sig en inkomstkälla.⁴ Att saken ej närmare preciserats i Fb:s stadga, berodde kanske på att i den allmänt härskande seden en tillräcklig norm redan förefanns och Fb följaktligen ansåg sig endast behöva fordra ett så humant handlingssätt som möjligt.

Vid penninglån synes borgen ej ha förekommit, men däremot var det helt visst överensstämmande med gammal sedvanerätt, att långivaren skaffade sig säkerhet för den utlånade summan genom att taga pant. Fb söker förebygga ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid förpantandet genom att påbjuda, att manteln, som för detta ändamål tagits ifrån någon, före solnedgången skulle till honom återställas, då han under natten behövde därmed hölja över sig. Att underlåta detta vore ett åsidosättande av den enklaste barmhärtighetsplikt, inför vilket Jahve icke kunde förhålla sig passiv (v. 25 f.).

Därjämte må erinras om Fb:s stadgande om skuldslavars fri-

¹ Jfr HEJCL, a. a. s. 69.

² Jfr HERNER, Den mos. tiden s. 89; HOLZINGER, a. st.

³ STAVE, BF 1908, s. 419; HEJCL, a. a. s. 72.

⁴ Jfr DRIVER, Exod., s. 232. Ett analogt förfaringsätt förekom i Rom, där det i 4:e årh. lyckades den fattige bonden att genomdriva lagförbud mot allt räntetagande (PÖHLMANN, Gech. d. soz. Frage II, s. 508). I Babylonien brukade penningar understundom utlånas på kortare tid utan ränta (MEISSNER, Beitr. z. Assyriol. III, s. 498, Beiträge, s. 9; jfr COOK, Laws of Moses, s. 228), och i Egypten voro räntefria lån i äldre tid något mycket vanligt (HEJCL, a. a. s. 18 ff.). Islamsk rätt förbjuder räntetagande såsom varande ett skamligt försök att till egen förmån utnyttja gäldenärens nödläge (TORNAUW, ZVRW 5, s. 163; KOHLER, ZVRW 6, s. 214 ff.), och bland beduinerna i våra dagar tillämpar man samma förfarande, som Fb i förevarande bestämmelse kräver (DOUGHTY, Ar. Des. I, s. 318). Beträffande den talmudiska rättens detaljerade stadganden i fråga om räntetagande se KOHLER, ZVRW 20, s. 182 ff.

givning vart sjunde år (Ex 21:2), vilket ju innebär ett fullständigt efterskänkande av den ännu resterande skuldsumman.

Emellertid synas dessa föreskrifter hava föga praktiserats, något som tydligt framgår av profeternas mörka teckningar av sin samtids sociala förhållanden. Särskilt har ett hjärtlöst utnyttjande av panträtten och ett det mest obarmhärtiga sätt att i övrigt behandla fattiga gäldenärer givit anledning till ljungande protester i den profetiska förkunnelsen.¹ Dt känner det därför som sin uppgift att ånyo med kraft hävda de förtrycktas rätt och gör detta genom att med en delvis mera bestämt avfattad formulering ytterligare skärpa och tillika komplettera Fb:s stadganden.

I Dt 23:20 f. förbjudes långivande mot ränta. Varken på penningar eller på livsmedel äger man rätt att av en landsman utkräva ränta (נֶשֶׁךְ), ty varje lån inom Israel blir för Dt ett understöd, en barmhärthetsåtgärd, som ej får begagnas i spekulationssyfte. Att under sådana förhållanden taga ränta på vad man lånat ut är att söka draga direkt vinst av sin nästas nödställda läge,² och detta blir för Dt liktydigt med ocker. Lagstiftaren har uppenbarligen velat betona, att eljest vid lån brukliga affärsprinciper icke få tillämpas, då det är fråga om att hjälpa den fattige. Däremot har man rättighet att av en utlänning, נֹכְרִי, fordra ränta, enär ett lån till honom betraktas som ett slags kapitalplacering, för vilken vanliga affärssynpunkter gälla.³ Detta medgivande berör således icke en גֵּר, d. v. s. den främling, som bosatt sig inom Israels område och på grund därav kunde påräkna ett visst skydd, ty för honom fordrar Dt genomgående en ytterst human behandling. Föreskriften i fråga åsyftar uteslutande utlänningar, som för drivande av affärer tillfälligtvis uppehöll sig i Israel, och dess mening är, att man icke genom räntefria lån åt främmande affärsmän skall bereda dem möjlighet att rikta sig på ett alltför lättvindigt sätt. Av denna förordning framgår tillika, att på Dt:s tid livligare handelsförbindelser uppstått och penningen därigenom fått ett ökat värde.

Rörande pantväsendet meddelar Dt föreskrifter, som än nog-

¹ Jfr Am 2:8 samt från senare tid Hs 18:7, 12 f., 16; 22:12; 33:15.

² Jfr DRIVER, Deut., s. 267.

³ Jfr TSCHERNOWITZ, ZVRW 27, s. 414.

grannare än den tidigare lagstiftningens hävda de fattigas rätt (*Dt* 24: 6, 10—13, 17 f.). I humanitetens intresse förbjödes bestämt att som pant taga livets nödvändighetsartiklar, såsom t. ex. handkvarnen, vilket vore detsamma som att 'taga livet i pant', eller den fattiges mantel eller ankans kläder. Ej heller får borgenären tränga in i låntagarens hus för att där välja sig en pant, utan han skall utanför vänta på den pant, som denne bär till honom. Likaledes fordrar *Dt*, att en fattig man, som givit sin mantel som pant, skall återfå denna, när solen går ned. Genom här angivna ting, som ej få tagas i pant, har *Dt* liksom *Fb* tydligen velat lämna några typiska exempel på högst outhärliga ägodelar, vilka man ej äger rättighet att för ifrågavarande syfte beröva en fattig person. Föreskrifterna ha säkerligen genom denna sin formulering avsett att energiskt betona, att den, som nödgats sätta sig i skuld, skall röna en så mild och skonsam behandling som möjligt.¹ I likhet med *Fb* har naturligtvis även *Dt* försett sina fordringar med religiös motivering (v. 13, 18).

Den deuteronomiska lagstiftningens mest originella åtgärd för skuldförhållandenas ordnande är dock det i *Dt* 15: 1—11 stadgade שנת השמטה. Vart sjunde år skall varje fordringsägare fullständigt efterskänka den av honom utlånade summan, om den icke dessförinnan blivit av gäldenären betald. Påbudet får en religiös motivering: det har det året utropats en eftergift ליהרה (till Jahves ära). Däremot gäller, liksom *Dt*:s föreskrift om ränta, denna bestämmelse icke för utlåningen, ty av honom får en skuld krävas igen under det sjunde året.

Det är således ett mycket radikalt tillvägagående, som *Dt* tillgriper för att söka utjämna motsatsen mellan rika och fattiga.² Här är ej fråga om en blott tillfälligtvis anlitad åtgärd för att för stunden upphjälpa det tryckta ekonomiska läget bland de beroende inom samhället, utan om en fix termin, som regelbundet återkommer samtidigt för hela landet,³ och således om införandet av

¹ Jfr BUHL, *Die soc. Verh.*, s. 100; COOK, a. a. s. 234.

² Ett härmed analogt förfarande, ehuru endast temporärt och ej periodiskt återkommande, användes t. ex. av Solon i Athen (PÖHLMANN, *Gesch. d. soz. Frage* I, s. 205).

³ WELLHAUSEN, *Prol.*, s. 112; BENZINGER, a. a. s. 398; LOTZ, *PRE* 17, s. 292.

mera permanenta förhållanden till skuldbördors lindrande. Det är detta, som gör, att bestämmelsen kan synas väl starkt inkräkta på den privata äganderätten, och som ger den nära nog ett i social-ekonomiskt hänseende revolutionärt skaplynne. Man kan med skäl fråga sig, om ej en sådan föreskrift, så välment den än månne varit till sitt syfte, skulle kommit att resultera i raka motsatsen mot vad den avsåg. Det förefaller nämligen rätt troligt, att genom en dylik lag möjligheterna för de fattiga att erhålla lån i en nödställd belägenhet i själva verket skulle blivit ytterst ringa.

På grund av de praktiska svårigheter, som genomförandet av denna Dt:s bestämmelse alltid måste stöta på, har man genom andra tolkningar sökt reducera dess egendomliga fordran till mera rimliga proportioner. Att tyda orden i v. 2 *לֹא יִגֵּשׁ אִם רֵעוּ* så, att i det hela skulle ligga endast ett förbud mot räntetagande under det sjunde året, är oförenligt med Dt 23: 20, där en israelit bestämt förvägras att taga någon som helst ränta av en landsman. De i v. 2 f. använda uttrycken avse också tydligt lånet självt och ej någon ränta. Andra ha lagt särskild tonvikt på ordet *וְיָ* och ansett, att lagen förbjuder blott skuldens indrivande vart sjunde år och således medgiver, att betalning kan få krävas under ett följande.¹ Denna tolkning å sin sida strider emot den utan tvivel riktigaste översättningen av ordet *שְׁמוֹט* i v. 2, vilket säkerligen måste avse skuldens fullständiga annullerande.² Om meningen hade varit, att fordringsägaren allenast för ett år skulle ha avstått från att göra sin fordringsrätt gällande, borde dessutom detta ha angivits i tydligare ordalag.

Ovan hävdade uppfattning³ av denna bestämmelses innebörd tyckes för övrigt vinna ett stöd i v. 7—11. Lagstiftaren uppmanar där sina landsmän att gärna låna den behövande och varnar dem särskilt för den nära till hands liggande frestelsen att omedelbart före eftergiftsåret förvägra en fattig israelit att erhålla

¹ SAALSCHÜTZ, Das Mos. Recht, s. 162 f.; WELLHAUSEN, a. a. s. 112; DILLMANN, Nu-Jos., s. 307.

² STEUERNAGEL, Deut., s. 57; DRIVER, a. a. s. 174, 179.

³ En dylik tolkning av lagen omfattas av t. ex. följande forskare: NOWACK (a. a. I, s. 355 f.), BUHL (a. a. s. 109), BENZINGER (a. a. s. 293), STEUERNAGEL (a. st.), BERTHOLET (Deut., s. 47), GIESEBRECHT (AJTh 1907, s. 49).

lån. Detta vore väl knappast behöfligt, om lagen om ett eftergiftsår endast fordrade, att man då ej finge taga ränta eller indriva skuld. Däremot tyda dessa uppmaningar på att lagstiftaren klart insett, att mången ej skulle vara hågad utlåna penningar med risk att sedan nödgas skänka bort dem. I känsla av det till synes överdrivna i den meddelade bestämmelsen har han därför på detta sätt velat förekomma, att den kunde bliva de fattiga till skada i stället för till hjälp. Så mycket mera måste han vara angelägen att framhålla nödvändigheten av hjälpsamhet i ifrågavarande hänseende, som han känner sig övertygad om att motsatsen mellan rika och fattiga i Israel aldrig skall helt försvinna: 'de fattiga skola aldrig upphöra att finnas i landet' (v. 11).¹

Om än lagen om ett periodvis inträdande eftergiftsår från långivares synpunkt kan förefalla tämligen obillig, synes den dock endast vara en konsekvens av Dt:s förut berörda åskådningssätt angående skuldväsendet i Israel. De utlånade penningar, varom här är fråga, ha för Dt ej med affärsförbindelser att göra, utan betraktas enbart som ett i barmhärtighetens intresse lämnat understöd.² Men är enligt Dt:s uppfattning skuldsättning allenast en följd av oförvållad fattigdom och lån således en tillfällig hjälp i ett nödläge, ligger för lagstiftaren den tanken icke långt borta, att lånet under vissa förhållanden bör kunna förvandlas till en gåva. Detta är endast humanitetstankens stegrade tillämpning på skuldförhållandena i Israel i syfte att genom deras mildrande åstadkomma en social utjämning. Dock synes denna lag på grund av de stora fordringar, som den måst komma att ställa på den enskildes oegennyttia, knappast ha blivit efterlevd.³ Den tillhörde säkerligen de bestämmelser i Israels lagstiftning, som ej kunnat förverkligas, därför att de framställt alltför vittgående ideala krav utan att samtidigt taga i beräkning det praktiskt möjliga.

¹ Vad som i denna vers jämte v. 7 säges, står tydligen i uppenbar motsats till vv. 4—6, vilka dels på grund härav, dels ock såsom innehållande anspelningar på andra tidshistoriska förhållanden, än dem Dt hade att räkna med, med all sannolikhet äro ett senare tillägg (BERTHOLET, a. a. s. 48; STEUERNAGEL, a. a. s. 55, Einl., s. 199).

² BERTHOLET, a. a. s. 47; DRIVER, a. a. s. 178.

³ NOWACK, a. a. I, s. 355.

Särskilt måste lagens genomförande ha vållat betydande svårigheter, om den tillämpats på lån för affärers bedrivande.¹ Ehuru Dt vid stadgandet om eftergiftsår helt visst tänkt endast på nödhjälpslån, tyckes den ha känt till även rena affärslån. Dess föreskrift, att ränta kan få tagas av en utlänning, liksom undantagsbestämmelsen, att eftergiftsåret ej medför några förpliktelser gent emot utlåningar (v. 3), ha säkerligen avsett för finansiella behov utlånade penningar.² Handelsväsendets ökade betydelse på Dt:s tid gjorde dylika restriktioner nödvändiga. Det var dock först senare, då judarna började ägna sig mera uteslutande åt handel, som denna lag bragte dem i en mycket besvärlig dilemma. I syfte att förena nitet för lagens bokstavliga observans med det rena affärsintresset måste de söka uppfinna allehanda knep för att rädda sig ur svårigheterna. Särskilt omtyckt var härvid en på Hillels auktoritet grundad utväg, varigenom borgenären medelst ett inför rätta gjort förbehåll att när som helst få kräva igen sitt lån kunde dispensera sig från att behöva iakttaga bestämmelsen om eftergiftsår.³ Förfarandet i fråga visar tydligt denna föreskrifts oförmåga att realisera, vad lagstiftaren genom densamma avsett, då säkerligen det nyss omnämnda tillvägagångssättet, även om det använts företrädesvis beträffande affärslån, också anlitas vid långivande åt behövande. Det oaktat står lagen som ett tydligt vittnesbörd om Dt:s ädla strävan att förhjälpa de socialt undertryckta till bättre villkor, som ett uttryck för Dt:s storslagna sociala ideal.⁴

I likhet med Fb föreskriver också Dt, att alla skulds-lavar skola erhålla friheten på sjunde året (Dt 15: 12—18), varvid må erinras om den ytterligare humanisering detta stadgande fått under Dt:s hand.

Även Hl lämnar föreskrifter till förbättrande av den beroende ställning, vari en fattig israelit råkat genom skuld (Lv 25: 35—

¹ Jfr TSCHERNOWITZ, ZVRW 27, s. 414.

² EWALD, Altert., s. 244; BERTHOLET, Stell., s. 89.

³ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 356; STAVE, BF 1908, s. 433; SCHÜRER, Gesch. d. jüd. Volkes II, s. 427 f.

⁴ Om denna lag såsom tillhörande de i Israels lagstiftning meddelade bestämmelserna om sabbatsår se närmare i § 16.

40a, 42 f.). Har han kommit på obestånd och därför nödgats avhända sig sin egendom, skall han få påräkna samma skydd som en inom Israel bosatt främling.¹ Liksom hos Dt förbjudes även här ränta² på såväl penningar som livsmedel med uteslutande religiös motivering. Den gamla seden att antaga inhemska skuldsavtal medgives, men mildras genom den förut omnämnda föreskriften om dessas hovsamma behandling. Slutligen har jubelårslagens förordning om egendomens återgående till den ursprunglige ägaren givit anledning till bestämmelsen, att alla hebreiska skuldsavtal på jubelåret skola frigivas, varigenom lagstiftaren avsåg att försätta dem i ett ännu gynnsammare läge, än det de enligt Dt kunde erhålla, då de samtidigt skulle återfå såväl friheten som dem en gång tillhörig egendom (Lv 25: 39 ff.).³ Om Hl velat tillåta ränta på lån åt utlänningar eller ej, säges icke. Men då den föreskriver, att utländska trälar skola behandlas hårdare än hebreiska skuldsavtal, i det de förra få användas till verklig slavtjänst och ej äga förmånen att frigivas på jubelåret, är det högst troligt, att den även beträffande räntetagande tänkt sig en skillnad emellan landsmän och fria utlänningar, som måst sätta sig i skuld. I överensstämmelse med Dt har sannolikt även Hl ansett, att ränta borde få utkrävas från de senare. Till sist må även erinras om den möjlighet att kunna lösas ut Hl

¹ Jfr BERTHOLET, Stell., s. 161.

² Medan i förut omnämnda lagar ränta uttryckts med ordet נֶשֶׁךְ, vilket i Dt 23: 20 användes om såväl penningar som livsmedel, får man enligt ifrågasvarande bestämmelse i Hl icke taga נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית (v. 36), och i v. 37 förbjudes att lämna ut penningar mot נֶשֶׁךְ (eg. bett) och livsmedel mot תַּרְבִּית (eg. tillväxt). Man har sökt angiva skillnaden mellan dessa båda ord så, att det förra skulle beteckna ockerränta, det senare vanlig ränta, eller ock så, att det förra skulle genomgående användas i fråga om penningar, det senare beträffande livsmedel. Ingendera förklaringen låter emellertid förena sig med Dt 23: 20. Sannolikast torde vara, att båda orden i förening avse att på ett uttömmande sätt uttrycka begreppet ränta, varvid, enligt dessa benämningars etymologi, נֶשֶׁךְ framhåller räntan såsom någonting som för låntagaren innebär en förminskning, medan תַּרְבִּית åter uttrycker, att långivaren genom räntan erhåller ett tillskott till vad han utlånat (MÜLLER, Sitz.ber. d. Ak. d. Wiss. in Wien 153: 3, s. 16 f.).

³ Se härom närmare i § 12: 1 och § 17.

berett den, som nödgats sälja sig åt en rik främling (Lv 25: 47 ff.).¹

Såväl av flera hittills undersökta som av en del ännu återstående humanitetslagar framgår, att Israels lagstiftning vill lämna skydd åt vissa kategorier av människor, som den företrädesvis räknar till de hjälpbehövande och vilkas intressen den är angelägen om att genom speciella åtgärder tillvarataga. Leviten, främlingen, den faderlöse och änkan stå merendels som representanter för av fattigdom och nöd hemsökta och anbefallas därför åt medmänniskors barmhärtighet. Hos Dt återfinnes vanligen denna sammanställning. De tre senare kategorierna ligga dessutom profeterna varmt om hjärtat och framhållas ofta i deras strafftal mot sociala orättvisor.² Att leviten, som endast Dt i detta sammanhang omnämner, måste kunna påräkna denna lagstiftnings särskilda intresse, är uppenbart, då ju dess stora centralisationsreform kom att försätta vid offerhöjderna anställda präster i en ytterst prekär situation. Berövade sitt levebröd, voro de vanligen faktiskt hänvisade till att få sitt uppehälle genom välvilliga människors hjälp. Även de främlingar, som av någon anledning bosatt sig inom Israels område och där vunnit en relativt tryggad ställning, men ej åtnjöto fulla medborgerliga rättigheter, voro i behov av lagens skydd. Deras sociala villkor synas understundom ha varit tämligen torftiga, och ej sällan torde de ha tillhört de mindre lyckligt lottade.³ Slutligen har lagstiftaren funnit nödvändigt att särskilt tänka på dem, som berövats sitt naturliga stöd i livet och därför hade det svårt att draga sig fram, nämligen faderlösa och änkor.

Utom förut anförda speciella bestämmelser, genom vilka lagen avsett att bereda dessa samhällsgrupper av i socialt hänseende vanlottade bättre ekonomiska förhållanden, finnas även åtskilliga smärre, delvis mera allmänt hållna föreskrifter, som söka förhindra, att nämnda samhällsmedlemmar utsättas för en med beskaffenheten av deras sociala läge nära sammanhängande mindre

¹ Jfr s. 229 f.

² Jfr. t. ex. Am 1: 6 f.; 4: 1; 5: 11 f.; 8: 4 ff.; Jes 10: 1 f.; Jer 5: 28; Hs 22: 7, 29; Sak 7: 10.

³ Se härom i § 22: 1.

human behandling. Då vi framdeles återkomma till frågan om främlingens rättsliga ställning i Israel, må här endast omnämnas den äldsta lagstiftningens förbud mot att förorätta eller förtrycka en främling (*Ex* 22: 20, 22; 23: 9), Dt:s och Hl:s än mera skärpta, i positiv form framställda krav härutinnan (*Dt* 10: 19; *Lv* 19: 33 f.) samt Dt:s stadgande, att man ej får förvränga rätten för främlingen (*Dt* 24: 17 f.; [27: 19]). Änkor och faderlösa vill Fb skydda mot hård behandling genom att hota den förorättande med att Jahve skall låta honom själv falla för svärd och därigenom prisgiva hans hustru och barn åt värnlöshet (*Ex* 22: 21, 23).¹ Likaledes förbjuder lagen, att man förvränger rätten för dem, och samma förbud meddelas även beträffande den fattige (*Ex* 23: 6; *Dt* 24: 17; 27: 19). Dessa föreskrifter, för vilka sedermera skall redogöras,² voro säkerligen av behovet påkallade, då just ifrågasvarande personer ytterst lätt blevo utsatta för de titt och ofta betygade rättskränkningar, som domare och vittnen kunde tillåta sig.

Men hebreisk rätt giver icke blott det negativa budet att ej förorätta eller kränka, utan även en tydlig positiv föreskrift om att man bör bereda dylika under sociala missförhållanden levande människor glädje och vederkvickelse. En sådan tendens har framskymtat redan i de nyss anförda bestämmelserna i *Dt* 10: 19 och *Lv* 19: 33 f. Nu föreskrives ytterligare, att vid de religiösa festerna skola särskilt ihågkommas — utom främlingen — leviten, den faderlöse och änkan, i det dessa böra med familjens medlemmar få dela högtidsglädjen (*Dt* 16: 11, 14). Likaledes skall, jämte främlingen, leviten deltaga i de kultfirandes glädje vid förstlingsfruktens frambärande (*Dt* 26: 11).

Till sist bör framhållas, att lagen söker värna ännu en grupp av människor, som i sin beroende ställning särskilt behövde

¹ Möjligt är, att v. 21 och v. 23 på grund av sin pluraliska tilltalsform i likhet med v. 20b äro ett senare deuteronomistiskt tillägg till Fb:s bestämmelser. V. 22 är helt visst en omedelbar fortsättning av v. 20 a (jfr DILLMANN, BAENTSCH, HOLZINGER, Komm. t. st.). Dock synes det ej vara osannolikt, att Fb från början meddelat någon bestämmelse om skydd för änkor och faderlösa och att denna nu föreligger i överarbetat skick i v. 21 och v. 23.

² Se § 19: 2.

dess stöd. Ett mellanting mellan fria israeliter, vilka i ekonomiskt hänseende voro fullt självständiga, och slavar utgjorde de lejda arbetarna. De ägde visserligen personlig frihet, men saknade nödiga medel för att kunna vinna och vidmakthålla ett socialt oberoende, varför deras lott väsentligen berodde på arten av den arbetsanställning, som de genom överenskommelse lyckades erhålla. Daglönarnas klass, vilken tydligen rekryterades bland såväl främlingar som israeliter,¹ kunde under sådana förhållanden lätt bli utsatt för arbetsgivares mer eller mindre godtyckliga behandling, helst som till skillnad från babylonisk rätt i Israel inga rättsliga normer fastställde arbetslönens storlek. Av Dt 15: 18 torde emellertid framgå, att en viss praxis härvidlag gjort sig gällande och att en daglönares anställande ansågs vara dubbelt så dyrt som att hålla en slav.² Att denna samhällsgrupp understundom måste ha befunnit sig i ett mindre gynnsamt läge, synes den senare lagstiftningens strävan att lämna den vissa rättsliga garantier ådagalägga. Dt föreskriver, att man icke får göra den fattige daglönaren orätt genom att innehålla lönen för hans arbete. Samma dag detta fullgjorts skall hans avlöning utbetalas, oavsett om han är en israelit eller en i landet bosatt främling (*Dt 24: 14 f.*). Hl meddelar likaledes förbud mot att förhålla dagakarlen hans lön över natten till morgonen (*Lv 19: 13*) samt stadgar dessutom, att sabbatsårets förmåner skola tillkomma även daglönaren (*Lv 25: 6*).³

Samma omtanke, som här ägnats de fria arbetarna, har ju i ännu högre grad kommit de ofria, slavar, till del. Vi ha nämligen förut sett, hurusom talrika humanitära föreskrifter sökt mildra deras oblida öde och därigenom tillförsäkra dem långt bättre sociala villkor, än vad fallet var med deras likar i andra forntida samhällen.

¹ Jfr BERTHOLET, *Stell.*, s. 156.

² Se ovan s. 226.

³ Om de synnerligen ingående talmudiska bestämmelserna rörande lönarbetare se FARBSTEIN, a. a. s. 41 ff.

2. Lagar av allmänt humanitär innebörd.

Utom nu genomgångna humanitetslagar, som samtliga avse att verka för genomförandet av större social jämlikhet i Israel, äga vi ännu åtskilliga av olikartat innehåll, vilka icke uppbäras av detta syfte, utan blott önska bereda ett mera humant förfarande vid olika tillfällen insteg i det sociala livet.

Främst bland dessa lagar må nämnas några i *Lv 19: 16—18* sammanförda föreskrifter. Där förbjuder Hl yttringar av ett sådant sinnelag mot medmänniskor, som måste betraktas som ett absolut hinder för ådagaläggandet av verklig humanitet, såsom förtal, hämndlystnad, hat och bitterhet. Märkligare än dessa negativa förhållningsregler är emellertid det i v. 18 meddelade positiva budet: 'du skall älska din nästa såsom dig själv', religiöst motiverat genom den för Hl karakteristiska formeln: 'jag är Jahve'. Genom denna föreskrift röjer den israelitiska socialagstiftningen sin höga etiska ståndpunkt. Den nöjer sig icke med att påbjuda en i yttre hänseende korrekt behandling av medmänniskor. Den går tvärtom vida djupare och söker för sina etiska fordringar en bärande grund genom kravet på rent personlig beredvillighet att i förhållande till andra visa känslor av hängivenhet, aktning och sympati med samma intensitet, som man eljest kan vara benägen att utveckla, då det gäller tillgodoseendet av egna intressen. Det är tydligt, att detta bud måste komma att framhålla den viktigaste grundförutsättningen för humanitetstankens framgångsrika omsättande i handling.

I de humanitära bestämmelser, som vilja skydda människor för godtycklig och brutal behandling, möter man genomgående en starkt utpräglad känsla för människovärdet. Detta fordrar att på allt sätt tillvaratagas och värnas, och beaktandet av den oförytterliga rätt var och en såsom människa kan göra anspråk på visar sig i många fall ha utgjort en tungt vägande synpunkt vid hithörande rättsbestämmelsers avfattning.

Ett dylikt betraktelsesätt gör sig gällande i förbudet mot onödig hårdhet vid kroppslig bestraffning. Lagen vill där sörja för att man ej berövar delinkventen den hänsyn han trots sin brottslighet

i egenskap av mänsklig varelse äger rätt att fordra (Dt 25: 2 f.).¹ För övrigt behärskas hela den israelitiska kriminallagstiftningen av stor humanitet. De i den babyloniska rätten ytterst vanliga kroppsstympningarna, som ofta ådömas till och med för relativt obetydliga brott, påbjudas ej av Israels lagar utom i ett enda fall.² Likaså är dödsstraffet i Israel långt mera sällsynt, än det var i Babylonien, i det Israels lagstiftning anlitar det blott vid grövre förbrytelser emot religiösa och sedliga ordningar. Skärpes det en och annan gång, har lagen noga tillsett, att detta ej medför ökad grymhet, i det att den därmed åsyftade vanärande behandlingen då endast går ut över förbrytarens lik (Dt 21: 22 f.).

Även i ett annat hänseende kräver lagstiftningen tillbörlig respekt för det rent mänskliga, då den nämligen vill skydda människovärdet hos de varelser, som av naturen styvmoderligt behandlats. Dt 27: 18 uttalar förbannelse över den, som för en blind vilse på vägen, och Hl meddelar förbud emot att förbanna en dövd och att i en blinds väg utlägga något, som kan bringa honom på fall (Lv 19: 14). Dessa föreskrifter utgöra en i ett par speciella fall gjord tillämpning av den Israels lagstiftning genomgående principen, att framför allt åt värnlöshet och rättskränkningar hemfallna individer böra få känna sig åtnjuta lagens hägn. Även här liksom eljest i dylika fall söker den giva sina fordringar karaktären av ofrånkomliga krav genom att religiöst motivera dem. Fruktan för Jahve såsom den, som beskyddar de svaga och hjälplösa, bör ovillkorligen påkalla åtlydnad för varje bud, som hävdar dessas rätt.

Hit höra slutligen ett par lagar rörande krigstjänst och krigsföring, i vilka Dt lämnar ingående bestämmelser om ett visst tillmötesgående mot de till krigstjänst skyldiga samt om krigets humana förande (Dt 20: 1—20; 24: 5 f.).³ Även må hänvisas till Dt:s förut omtalade föreskrift om hur i krig fången slavinna skall behandlas (Dt 21: 10—14).⁴

Israels lagstiftning nöjer sig emellertid ej med att tillförsäkra

¹ Se närmare om denna lag i § 20: 2.

² Se ovan s. 161.

³ Se § 22: 2.

⁴ Se ovan s. 238 f.

mänskliga varelser behörigt skydd mot ovärdig behandling, utan går i sina humanitetssträvanden ännu längre och innesluter även naturen, särskilt djuren, inom den rättssfär, där det fordras ett bestämt respekterande av humana grundsatser. För hebreisk uppfattning är också naturen ett åt Jahve i viss mån helgat område såsom varande en hans skapelse.¹ Men ställes naturen in under denna synvinkel, följer därav, att den självfallet bör vara fredad för brutalitet och förstörelselusta från människors sida och äga rätt att behandlas skonsamt och hänsynsfullt. De humanitära krav, som Israels lagstiftare härutinnan anse sig böra göra gällande, synas således även de djupast sett bottna i ett religiöst betraktelsesätt.

Ett vittnesbörd om den hebreiska rättsåskådningens humana uppfattning i fråga om naturen föreligger redan i Dt:s nyss omnämnda krigslagar, där det stadgas, att man vid belägringen av en stad ej får nedhugga där omkring tilläventyrs befintliga träd med ätbar frukt (Dt 20: 19 f.).² Även om vissa praktiska hänsyn otvivelaktigt spelat in vid denna bestämmelse, torde den dock böra anses som ett uttryck för den deuteronomiska lagstiftningens krav på humanitet i människors sätt att under krigföring handskas med naturen.

En härmed jämförlig fordran möter oss i *Lv 19: 23—25*, där Hl stadgar, att nyplanterade fruktträd i tre år skola gälla som oomskurna och därför ej få under denna tid berövas sin frukt. Det fjärde årets frukt skall helgas åt Jahve, och först under det femte kommer avkastningen människorna till godo. Måhända ligga för denna bestämmelse uråldriga tabu-föreställningar till grund,³ vilkas ursprungliga innebörd på Hl:s tid gått förlorad. Men samtidigt med att bestämmelsen i fråga vill vara en kultlag, som lämnar föreskrifter om hur förstlingsgrödan av fruktträden skall helgas åt Jahve, avser den säkerligen även att hävda naturens rätt att av människor bli med skonsamhet utnyttjad.⁴ Lagstiftaren

¹ Jfr EWALD, a. a. s. 221.

² Se härom i § 22: 2.

³ BAENTSCH, Ex-Nu, s. 399; BERTHOLET, Lev., s. 69. Jfr HERNER, Vegetab. Erstlingsopfer, s. 33.

⁴ Jfr EWALD, a. st.

ställer tillika i utsikt, att i förevarande fall en viss moderation, då det gäller att tillgodogöra sig naturens möjligheter, skall leda till att denna blir så mycket mera givmild (v. 25), och en sådan erinran synes bekräfta, att Hl med ifrågavarande föreskrift velat fullfölja även ett humanitärt syfte.

Än tydligare framträder den hebreiska rättens här berörda egenart i de bestämmelser, som ådagalägga, hur lagen ägnar en rörande omtanke åt djuren och därvid fordrar, att de av människor behandlas med stor mildhet. När den gammaltestamentliga lagstiftningen sålunda räknar även djuren till de varelser, som behöva och äga rätt till lagenligt skydd, och därvid icke meddelar ett i allmänna ordalag avfattat bud, utan flera i detalj gående föreskrifter, har den därigenom visat sig intaga en ståndpunkt, som i detta avseende ställer den över andra forntida folks rättsurkunder¹ och till fullo svarar emot dess höga uppskattning av människovärdet. Man har ansett sig kunna konstatera, att människovänlighet och djurvänlighet i folkens historia alltid hålla jämna steg,² och åt denna iakttagelses riktighet tyckes den israelitiska lagstiftningen giva ett bestämt stöd. Den gamle semiten tänkte sig nog ej en så skarp åtskillnad mellan människa och djur, som vi äro vana att göra,³ utan synes tvärtom här ha antagit en viss släktskap.⁴ I Israel tillade man även djuret ett slags själ,⁵ och så vitt som det var en levande varelse med förmåga att känna smärta, ägde det enligt hebreisk åskådning samma rätt till skonsam och human behandling som levande varelser av högre art. Det är tydligen respekten för livet såsom sådant i dess egenskap av att vara av Jahve givet och därför heligt,⁶ som djupast ligger till grund för den hebreiska rättens strävanden att värna och skydda detsamma även hos djuren.

I Dk:s recensioner stadgas, att jämväl husdjuren skola få del av den vila och vederkvickelse sabbatsbudet vill skänka alla dem,

¹ CORNILL, Das A. T. u. d. Humanität, s. 17.

² Jfr BERTHOLET, Stell., s. 14.

³ Jfr STADE, Theol. I, s. 180.

⁴ SMITH, Rel. d. Sem., s. 218, 226, 228, 272.

⁵ CORNILL, a. st.

⁶ Jfr KLEINERT, StKr 1895, s. 695, 708.

som bära dagens tunga och hetta (*Ex* 20: 10; *Dt* 5: 14; jfr *Ex* 23: 12).¹

Även Fb ger ett exempel på dylik humanitet, då den föreskriver, att var och en som påträffar en fiendes oxe eller åsna, som råkat komma vilse, skall återföra djuret till dess ägare. Likaså skall man, då en oväns åsna dignat under alltför tung börda, tillsammans med mannen hjälpa upp djuret² (*Ex* 23: 4 f.). Denna föreskrift vill således betona, att den omständigheten, att man gent emot någon ej hyser vänskapliga känslor, icke får berättiga till försummelse av plikten att bispringa en sådan person tillhöriga husdjur i situationer, då ens hjälp kunde behövas. En dylik skyldighet åligger var och en, oberoende av i vilket personligt förhållande han står till djurets ägare, ty fiendskap mot denne bör icke få influera på behandlingen av ett oskyldigt djur.³ Dessutom kan denna bestämmelse sägas indirekt vilja hävda kravet på kärlek jämväl till en fiende.⁴

Emellertid är det företrädesvis *Dt*, som genom åtskilliga detaljerade stadganden lägger i dagen en välvillig omsorg om djuren.

Fb:s senast anförda förordning upprepas av denne lagstiftare med vissa modifikation och tillägg (*Dt* 22: 1—4). *Dt* har vidtagit den förändringen, att den omnämner icke en fiendes, utan en 'broders' husdjur. Bestämmelsen kan härigenom tyckas få en vidsträcktare omfattning.⁵ Dock är måhända sannolikare, att denna variant sammanhänger med Israels hos *Dt* allt starkare framträdande exklusivitet.⁶ Dessutom ålägges den, som bringar hjälpen, att, om djurets ägare icke bor i närheten eller är för honom okänd, föra detsamma till sitt hus för att sedan vederbörligen återställa det, då det av ägaren efterfrågas. *Dt* har på detta sätt sökt förebygga eventuella svårigheter, som kunde bli förknippade med det bortkomna djurets återlämnande, och detta

¹ Med denna föreskrifts ursprunglighet i *Dt* förhåller det sig på samma sätt som med bestämmelsen om sabbatsvila för trälär (se ovan s. 240 not 3).

² Så med BAENTSCH (a. a. s. 205 f.) och KITTEL (Bibl. Hebr.).

³ Jfr CORNILL, a. a. s. 18.

⁴ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 205; NIKEL, *Das A. T. u. d. Nächstenliebe*, s. 30 f.

⁵ DRIVER, *Deut.*, s. 250.

⁶ BERTHOLET, *Deut.*, s. 67 f., *Stell.*, s. 86 ff.

tillägg till Fb:s föreskrift är därför anmärkningsvärt såsom ett bevis för den förutseende omtanke Dt:s stegrade humanitetskänsla framkallat. Slutligen tillfogas, att på samma sätt bör förfaras, då någon förlorat även annan egendom än djur och det förlorade av hans nästa upphittats.

Vidare påbjuder Dt, att den som finner ett fågelbo, där honan ligger på ungarna eller på äggen, icke skall taga både modern och ungarna, utan endast de senare; modern däremot bör få behålla friheten (*Dt 22: 6 f.*). Denna bestämmelse vill tydligen anbefalla största möjliga skonsamhet, då det gäller livet, och Dt avser att härigenom förhindra fullständigt utrotande.

Samma strävan att förekomma onödigt grymhet ligger till grund även för förbudet att binda till munnen på en tröskande oxe (*Dt 25: 4*).¹ Att förvägra ett djur att under tungt arbete äta av den säd, som det ständigt ser för sina ögon, synes nämligen alldeles oförenligt med de enklaste humanitära krav.²

Slutligen meddelas beträffande djur ytterligare några humanitetsbestämmelser, vilkas ursprungliga innebörd dock ej torde vara fullt klar.

På tre ställen i lagen stadgas, att man ej får koka en killing i dess moders mjölk (*Ex 23: 19; 34: 26; Dt 14: 21*). Säkert har detta bud av Dt upptagits i uteslutande humanitärt syfte. Seden att koka lammkött i mjölk är betygd bland araberna,³ och till detta bruk anslöt sig väl stadgandet i fråga. Det föreföll lagstiftaren högst motbjudande, att man skulle koka ett kid i dess moders mjölk, varav det egentligen borde hämta sin näring,⁴ och budet torde för Dt:s vidkommande bära tillskrivas denna lagstiftnings humana tendenser.⁵ Det synes höra samman med de föreskrifter, som vilja förbjuda all hänsynslös och rå behandling av levande varelser. Emellertid är det mycket troligt,

¹ Om förekomsten av en dylik sed i Palestina i senare tid se ROBINSON, Pal. II, s. 521.

² Jfr CORNILL, a. a. s. 18.

³ BURCKHARDT, Bem., s. 50; BERGGREN, Resor i Europa och Österländerne I, s. 309.

⁴ EWALD, a. a. s. 216.

⁵ DILLMANN, Ex-Lv, s. 280.

att bestämmelsen från början ägt en helt annan betydelse, som Dt ej längre känner till. Budets placering i Fb och Ex 34 omedelbart efter en mängd kultstadgar tyckes tyda på att det där är fråga om en kultsed, som lagen förbjuder, förmodligen emedan den grundade sig på magiska föreställningar.¹ Man synes nämligen ha använt sådan mjölk vid vissa fruktbarhetsriter liksom vid hedniska skördefester,² och de äldre lagstiftarna ha sannolikt förkastat själva seden som sådan på grund av den hedniska styggelse, som därmed var förknippad. Detta utan tvivel urgamla kultbruk har under århundraden segt fortlevat, varvid dock småningom dess primära innebörd kommit att glömmas bort.³ På Dt:s tid var säkerligen dess ursprungliga kultiska mening alldeles okänd, och Dt har därför endast av humanitetsskäl vänt sig emot detsamma.

Även Hl har ett par föreskrifter, som något erinra om denna bestämmelse (*Lv 22: 27 f.*). En kalv, ett får eller en get får icke brukas till offer, förrän djuret i fråga diat sin moder i sju dagar (jfr Ex 22: 29). Ej heller äger man rätt att slakta något djur och dess avföda på en och samma dag. Sannolikt vilja även dessa stadgar ge uttryck åt kravet på en skonsam och mild behandling av djur, och de synas därför vara av lagstiftaren meddelade av rent humana hänsyn. Dock är det ej uteslutet, att de ursprungligen riktat sig mot med hedniska offerbruk sammanhängande föreställningar.⁴

* * *

Medan humanitetslagarna intaga ett mycket framstående rum i Israels lagstiftning, finnas däremot i babylonisk rätt få bestämmelser med liknande innehåll och syfte. Några paralleller till de hebreiska lagar, som med anlitande av rent humanitära medel vilja bidra till en social utjämning, förekomma ej, även om understundom en viss hänsyn toges till de beroendes ställning (jfr § 140, 216, 222). I CH tillämpas nästan alltigenom grundsatsen

¹ DILLMANN, a. a. s. 280 f.

² DILLMANN, a. st.; DRIVER, Deut., s. 166.

³ Jfr GRESSMANN, RGG III, sp. 2085 f. Om analogier hos andra folk till det i dessa stadganden omnämnda bruket se FRAZER, Folk-Lore III, s. 118 ff.

⁴ Jfr BERTHOLET, Lev., s. 77; BAENTSCH, a. a. s. 411.

suum cuique. Privatförmögenheten, som i en stor kulturstat måste få ett betydande värde, ligger det i lagarnas speciella intresse att skydda, och dessa ledas därför nästan uteslutande av egoistiska motiv. Den mosaiska lagstiftningens talrika altruistiska hänsyn äro i allmänhet för babylonisk rättsåskådning okända. Ej heller ha de särskilt för Dt karakteristiska bestämmelser, som i skilda fall vilja påtrycka mänskligt handlande en human prägel, någon nämnvärd motsvarighet i Hammurabi-lagen. En dylik fläkt av varm medkänsla med såväl människor som djur är mestadels främmande för CH, där allt i stället blir ordnat med nykter och kall beräkning efter strängt juridiska grundsatser, med avseende särskilt fäst vid ett kultursamhälles krav på ett betryggande rättsskydd och med sorgfälligt tillgodoseende av med privategendomen nära förbundna intressen.

Ehuru således inga direkta humanitetslagar finnas i CH, är därmed icke sagt, att denna lag skulle alldeles sakna humana drag. Tvärtom meddelar även den bestämmelser, som tydligt kännetecknas av billighet och rättvisa. Förut har framhållits, hurusom den mosaiska lagstiftningen anbefaller särskilt änkor och faderlösa åt medmänniskors barmhärtighet och välvilja och strängt förbjuder, att deras rätt kränkes. Även CH har sört för dem, säkerligen på ett mera verksamt sätt än Israels lagar, då den genom sina förut anförda arvsrättsliga föreskrifter söker betrygga deras sociala ställning (§ 172, 177). Likaledes kan erinras om de stadgar, som förbjuda skadegörelse på slavar (§ 199, 213 f., 217, 219 f.) och grym behandling av djur (§ 245—248). Även om här det djupast liggande intresset torde vara att skydda egendomen, röja nog dessa förordningar det oaktat en viss humanitet i rättsuppfattningen.

Särskilt intressant är att iakttaga skillnaden mellan de båda rättssystemens bestämmelser rörande skuld- och pantväsendet. Under det att på grund av handelns mera underordnade betydelse för Israel hithörande föreskrifter i dess lagar äro ytterligt enkla och så gott som uteslutande ha karaktären av humanitetslagar samt den mosaiska lagstiftningen därför ej kan sägas innehålla någon obligationsrätt, avse de däremot i Babylonien att tjäna rent merkantila intressen, beroende på det högt uppdrivna affärslivets

behov av en ordnad penninghushållning och ett utvecklat kreditväsen. CH:s skuld- och pantlagar, av vilka somliga troligen gått förlorade genom den företagna bortmejslingen av en del bestämmelser,¹ reglera skuldväsendet efter stränga affärssynpunkter. Så lämnas föreskrifter om förpantning, vilka på sätt, som närmare bestämmes, medgiva borgenären erforderlig del av avkastningen från gäldenären tillhörig jordegendom (§ 49 f., 52). Härigenom erhöill långivaren ett slags hypotek som säkerhet för de utlånade penningarna och garanterades dessutom en viss ränteinkomst.² Var låntagaren ur stånd att infria sin skuld, ägde hans fordringsägare rätt att beröva honom och hans familj friheten (§ 117, jfr 115 f.). Vidare finnas stadganden om betalning av skulden in natura (§ 51, 108, jfr 111) eller medelst lösegendom (omkr. § 88³), meddelas inskränkande bestämmelser rörande skulders indrivande (§ 113 f.) och föreskrifter om fängslade gäldenärers behandling (§ 115 f.), förordnas om huru man skall förfara med skulder före äktenskapet (§ 151 f.) o. s. v.

Om än de babyloniska skuld- och pantlagarna röja en tydlig strävan att skydda privategendomen och därför ingalunda kunna anses släpphänta, vore det dock orätt att alldeles fränkänna dem humanitära ansatser,⁴ delvis erinrande om den mosaiska lagstiftningens. I händelse av missväxt befrias gäldenären från betalningsskyldighet av in natura utgående ränta (§ 48),⁵ enligt § 113 får en fordran icke utkrävas utan gäldenärens vetskap (jfr Dt 24: 10 f.), och § 241 förbjuder att i pant taga ett outhälsamt boskapsdjur⁶ (jfr Ex 22: 25 f.; Dt 24: 6). Vidare belägges orättmätigt indrivande av skuld med böter (§ 114), och misshandel med dödlig utgång av en för skuld fängslad bestraffas strängt samt gör borgenären förlustig den utlånade summan (§ 116). Härtill kan slutligen fogas bestämmelsen om skuldslavars frigivning redan efter tre år (§ 117).

¹ OETTLI, a. a. s. 68; WINCKLER, Ges. Ham:s, s. 18 f.

² JOHNS, Bab. a. Assyr. Laws, s. 262.

³ Så enligt KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 82.

⁴ Jfr COOK, a. a. s. 228, 275.

⁵ Jfr MEISSNER, Beitr. z. Assyriol. III, s. 498.

⁶ KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 67, 114.

Av dessa antydningar liksom även av förut anställda jämförelser mellan hebreisk rättsåskådning och CH framgår tydligt, vilket oerhört försteg Israels lagstiftning äger framför babylonisk rätt, när det gäller genomförandet av verklig humanitet i rättsskipningen. Även om humana tendenser icke helt saknas hos CH, är det dock de maktägandes och besuttnas intressen, som dess bestämmelser företrädesvis komma att tjäna. De svagas och ringas rätt blir i allmänhet här föga tillgodosedd, oaktat såväl prologen som epilogen framställt såsom lagens egentliga syfte att värna just denna rätt. Så mycket mera storartad ter sig då i detta stycke den israelitiska lagstiftningen med sina talrika humanitetslagar, vilka avse att skydda i synnerhet de ekonomiskt tryckta i samhället.

Att Israel härutinnan i jämförelse med Babylonien intager en sådan särställning, beror nog till en del på att i ett kultursamhälle, där privategendomen har ytterst stor betydelse, lagstiftningen mycket lätt kommer att få en genomgående egoistisk prägel. Dess huvudintresse måste nämligen bli att skänka för kulturlivets befrämjande nödiga inrättningar ett effektivt rättsskydd, varvid humanitära synpunkter i jurisdiktionen högst väsentligt träda tillbaka.¹

Men framför allt får den hebreiska rättens företrädare framför den babyloniska i detta avseende sin förklaring i Jahvereligionens enastående förmåga att omgestaltande inverka på alla sociala förhållanden. När Israels sociala lagstiftning i så betydande grad låter sina rättsliga åtgärder dikteras av humanitära hänsyn och därigenom bereder humanitetstanken ett avsevärt inflytande på folkets samhällliga liv, måste man finna huvudorsaken härtill i den omständigheten, att humanitetens idé omedelbart vuxit fram ur Israels religion. Högre kan människovärdet knappast sättas, än det religiösa tänkandet i Israel gjort, då människan framställes såsom skapad till Guds avbild (Gn 1: 27). Med en sådan grundåskådning om människans väsen bli på hebreisk mark humanitetskraven självklara postulat, som med en inre nödvändighet spontant träda fram. Men icke blott en av det religiösa tänkandet präglad åskådning om människans gudslighet har varit

¹ Jfr KOHLER, DLZ 1903, sp. 1547.

ägnad att påfordra humanitetstankens konsekventa genomförande i det praktiska livet, utan även en annan lika viktig faktor torde här ha varit verksam. I den religiösa betraktelsen av Israels historia såsom varande ett levande vittnesbörd om Jahves handlande med sitt folk ha lagstiftarna funnit en tydlig vägledning, då det gällde att söka skapa ett av sann humanitet uppbyggt samhällsliv. Det sätt, på vilket Jahve härvid gått till väga och varom folkets historiska upplevelser äro en ständig påminnelse, blir för Israel en kraftig eggelse att beakta de etiska förpliktelser, som till följd härav måste ställas på dess sociala liv. Därav dessa krav på humanitet i livets skilda förhållanden, särskilt gent emot alla socialt lågt stående, ja, icke blott mot människor, utan även mot levande varelser över huvud, och därav dessa upprepade motiveeringar för de framställda fordringarna genom erinran om vad Jahve i framfarna dagar gjort för sitt folk och vad som måste vara ett villkor för att det allt framgent skall få åtnjuta hans välsignelse.

Och när det är fråga om att genom bestämda åtgärder söka mildra de sociala motsatserna i samhället, blir det ett religiöst betraktelsesätt, som alltid innerst ligger bakom även dylika strävanden. Ty icke blott samma varma medkänsla, som uppbär övriga humanitetslagar, är här den drivande kraften, utan till grund för dessa bestämmelser ligger också en annan åskådning, som tagit sig uttryck i t. ex. den senare lagstiftningens bestämmelser om jubelåret.¹ Israels land äges av Jahve, som betraktar de enskilda som sina tjänare och som förvaltare av de besittningar han förlänat dem. Inför honom äro de alla bröder, och fattigdom behöver strängt taget ej resa några skrankor dem emellan. Ett dylikt socialt ideal, tillkommet tack vare religionens makt att behärska och ge en speciell prägel åt de rättstankar, varmed lagstiftningen opererar, är det, som Dt:s lagstiftare vill se förverkligat.

Väl står det för honom å andra sidan klart, att härmed är angivet endast ett ideal, som ej kan uppnås, ty verkligheten synes peka i helt motsatt riktning: 'fattiga skola aldrig upphöra att finnas i landet' (Dt 15: 11). När han därför måste nöja sig med att göra det bästa möjliga av de faktiskt existerande förhållandena, får

¹ Se härom i § 17.

religionen alltför en avgörande betydelse vid utformandet av de humanitetslagar, som sätta sig detta mål före. För lagstiftarens religiöst orienterade uppfattning blir det en självfallen sak, att den fattige har, rent principiellt sett, i grund och botten samma sociala ställning och samma sociala anspråk som den rike, och på denna förutsättning basera sig de i de sociala utjämningslagarna framställda kraven. För den rike betonas, vare sig nu detta sker genom särskilda bestämmelser eller genom de med bestämmelserna förknippade motiveringarna, att den fattige och beroende är hans broder, hans nästa, som ej får kränkas i någon rättssak, ej förfördelas genom otillbörliga utsagningsförsök vid indrivande av skuld eller tagande av pant och i allmänhet ej behandlas med hårdhet och hänsynslöshet, därför att han är den svage. Alla äro bröder i ett land, som är en gåva av Jahve (Lv 25: 38) — ur detta betraktelsesätt såväl som ur ovan framhållna, med Israels religion givna förutsättningar äro de hebreiska humanitetslagarna framsprungna, och därför få de en innerlighet och en värme, som ställer dem högt över analoge lagbestämmelser hos andra folk.

FJÄRDE KAPITLET.

Sakrätt.

Liksom familjen var grundläggande för alla sociala bildningar i Israel och innerst uppbar hela det sociala livet, var i sin ordning egendomen ett oundgängligt villkor för familjens existens.

Om denna egendomens stora betydelse avge den israelitiska lagstiftningens sakrättsliga bestämmelser ett otvetydigt vittnesbörd. I dem finnas föreskrifter om såväl lös som fast egendom. Beträffande det förra slaget lämnas en hel del stadganden, som nog samt betyga lagstiftningens uppsåt att värna om äganderätten, men det synes förnämligast vara den fasta, av fäder ärvda jordbesittningen, som uppväcker lagstiftarnas största intresse. Av de sakrättsliga lagarna framgår nämligen med bestämdhet, att det i synnerhet är den fasta egendomen, som anses som den egentligen värdefulla. Ty just denna gälla bestämmelserna i de fall, där lagarna äro av för Israel originell art och för vinnande av sina syften vilja påkalla utomordentliga mått och steg.

Besittandet av dylik egendom fordrar nödvändigt bofast levnadssätt. För de hebreiska nomaderna med deras ombyten av boningsplatser och deras i övrigt växlande förhållanden var det huvudsakligen lös, mestadels av hela stammen disponerad egendom, som betydde något. Först när Israel efter Kanaans erövring blivit ett åkerbrukande folk och mera stabila egendomsförhållanden därigenom inträtt, kunde privategendom i egentlig mening uppstå, varvid naturligtvis den fasta egendomen kom att tillmätas det högsta värdet.

Ett sådant tillstånd förutsätta i de flesta fall de sakrättsliga lagarna, även när deras bestämmelser avse lös egendom. De synas utgå från det förhållandet, att varje stam har sitt särskilda område och de olika släkterna och familjerna inom stammen var

sin andel därav. Det är visserligen ej möjligt att ur källorna få en klar föreställning om huru denna fördelning av jorden närmare försiggått.¹ Men troligen har vad varje stam vid landets småningom fortgående erövring lyckats sätta sig i besittning av kommit att uppdelas på de vapendugliga männen inom stammens olika släkter och familjer, så att den enskilde israeliten och hans familj på detta sätt fick en jordlott att bruka.²

Emellertid har utvecklingen från gemensam egendom till privat besittningsrätt antagligen även i Israel liksom annorstädes förflutit ytterst långsamt. Det är en överallt konstaterad regel, att jorden från början ägts gemensamt av en större sammanslutning av människor.³ Liksom privat egendom över huvud taget är ett sent begrepp i den ekonomiska utvecklingen, gäller detta i all synnerhet om enskild äganderätt till jord, ty sådan rätt har kommit till stånd först efter en långvarig process med många genomgångsstadier.⁴ När en stam vid övergång till bofast levnadssätt tagit ett landområde i besittning, har detta gällt som hela stammens egendom, vilken sedan i och för jordens brukande periodvis fördelades på stammens olika släkter och familjer utan att därmed upphöra att ägas av stammen såsom sådan.⁵ Efter viss tids förlopp har ny fördelning åter kunnat företagas. Genom dessa åtgärder uppstod småningom privat äganderätt, och den förmedlande länken härvidlag var det arbete, som å den till nyttjande upplåtna marken nedlagts. Begreppet egendom synes nämligen ursprungligen ha inneburit det som man genom arbete kunnat prestera, särskilt i fråga om livets nödvändighetsartiklar,⁶ och denna tankegång har omsider lett till enskild besittningsrätt även av fast egendom. Den som haft sig tilldelad jord, som tillhört det allmänna, har genom sitt arbete med markens uppodling efter hand kommit att betraktas som ägare till ifrågavarande allmänning.⁷

¹ Jfr SELLIN, Beitr. II, s. 39.

² NOWACK, Die soz. Probl., s. 4.

³ POST, Grundl., s. 313, 328.

⁴ WILUTZKY, a. a. 2, s. 113 ff.

⁵ POST, a. a. s. 313.

⁶ WILUTZKY, a. a. 2, s. 120.

⁷ POST, Geschl.gen., s. 125, 146, Grundl., s. 314, 340 f.; WILUTZKY, a. a. 2, s. 121. Jfr SMITH, Rel. d. Sem., s. 104; KLEIN, ZDPV 4, s. 72.

Med all sannolikhet kan en dylik utvecklingsgång för privat egendoms uppkomst antagas även för Israel, då man finner spår av den hos de gamla araberna.¹ I alla händelser föreligga påtagliga antydningar om att i Israel jorden i äldsta tid varit gemensam egendom.² Där ha troligen existerat förhållanden, liknande dem, som kunna påvisas såväl i Babylonien³ och bland araberna⁴ som även i Palestina⁵ under nyare tid. Dock sakna vi uppgifter om de närmare villkor, som hos hebréerna voro förbundna med dylik besittningsrätt. Även om, såsom vi framdeles skola finna, vid en och annan bestämmelse torde föreligga reminiscenser från den tid, då gemensam äganderätt till jord förekom i Israel, är dock den egendom, varom Israels lagstiftning meddelar föreskrifter, uteslutande privategendom. Det är överallt den enskilde israelitens fäderneärvda besittning, som lagstiftarna avse med sina förordningar rörande fast egendom.

Denna jordlott har, som nämnts, för den israelitiska familjen uppenbarligen betytt oerhört mycket.⁶ Liksom den utgjorde den materiella förutsättningen för varje familjs fortkomst, var den ock en nödvändig betingelse för att husfadern skulle erhålla fulla medborgerliga rättigheter och socialt inflytande över huvud taget.⁷ Den stannade kvar inom familjen eller åtminstone inom släkten, när familjens överhuvud gått bort, då lagstiftningen genom arvsbestämmelser och andra betryggande åtgärder garanterade dess fortvaro såsom familje- eller släktegendom och noga förhindrade, att den kunde för all framtid komma i främmande händer. Vid fäderneärvd jord var israeliten bunden med pietetens starka

¹ WELLHAUSEN, Reste, s. 107 f.

² BUHL, AJTh 1897, s. 731 ff., Die soc. Verh., s. 56 ff.

³ COOK, a. a. s. 184; CUQ, Nouv. Rev. hist. de droit fr. et étr. 30, s. 721 ff.

⁴ WELLHAUSEN, Reste, a. st., Skizzen IV, s. 18.

⁵ I Palestina har åt varje ort anvisats ett bestämt område av till sädesodling avsedd jord, vilken sedan genom lottning fördelats på de enskilda (KLEIN, ZDPV 4, s. 74 ff.; KOHLER, ZVRW, 17, s. 217). KOHLER håller före (a. st.), att sådan utlottning av offentlig egendom varit bruklig även i Israel i äldsta tid. Jfr även HERNER, Den mos. tiden, s. 217. Om en dylik kommunism i Moab i våra dagar se MUSIL, Ar. Petr. III, s. 293 f.

⁶ Jfr PEDERSEN, Israel I—II, s. 53 f.

⁷ Jfr BUHL Die soc. Verh., s. 45, 55; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 427.

band, den var för honom helig, och det syntes honom som den största olycka i världen att nödgas avhända sig densamma.¹

Tvenne bestämda tendenser kunna i de sakrättsliga lagarna iakttagas. Å ena sidan gällde det att skydda egendomen, dels så, att stöld av och skadegörelse på densamma förhindrades, dels så, att den stannade kvar inom släkten såsom dennas uteslutande tillhörighet för evärdlig tid. Å andra sidan ville man söka förebygga en alltför stor olikhet i egendomsfördelningen och därför periodvis åstadkomma ett utjämning av de disproportioner i denna fördelning, som genom förhållandenas makt i många fall uppstått.

§ 14. Lagar om egendomsskydd.

Lagstiftningens strävande att skydda egendomen framträder först och främst genom en hel del ganska detaljerade bestämmelser, som rikta sig emot stöld och skadegörelse. I föreskrifterna om skadegörelse kommer såväl lös som fast egendom i betraktande. De flesta av dessa stadganden återfinnas i Fb, medan däremot övriga lagsamlingar beröra blott en och annan enstaka punkt på detta område. Bland hithörande förordningar vilja flera lämna skydd för depositum, och av vissa praktiska skäl behandla vi särskilt för sig, vad som stadgas om anförtrödd egendom.

1. Lagar om stöld.

Ett bestämt förbud mot stöld innehåller redan Dk (*Ex 20: 15*; jfr *Dt 5: 19*). Anmärkningsvärt är, att den icke nöjer sig med att förkasta själva handlingen som sådan, utan också vill förekomma densamma genom att förbjuda jämväl varje begär till en annans egendom (*Ex 20: 17*; jfr *Dt 5: 21*). Därmed synes Dk ha antytt, att i begreppet stöld ligger djupast sett icke endast — vad Fb från sin rent rättsliga synpunkt framhåller — en egendomsförbrytelse, en yttre rättskränkning mot nästan, utan även en från etisk synpunkt förkastlig förseelse, som bör kunna und-

¹ Jfr särskilt 1 K 21: 3.

vikas, därigenom att varje incitament till den förbjudna handlingen inom det sedliga livet undertryckes.

Utförligare stöldlagar meddelas sedan i Fb (*Ex 21: 37—22: 3*). Enligt dessa medför emellertid stöld icke annan påföljd än en viss ersättningsplikt, utgörande en fördubbling eller en flerdubbling av det stulnas värde. Därigenom skulle dels ägaren få tillbörlig gottgörelse för vad han förlorat, dels tjuven dessutom straffas genom pålagda böter, som tillföllu den bestulne.¹ Fb:s bestämmelser handla därför företrädesvis om tjuvens ersättningsskyldighet, vilken till sitt omfång varierar alltefter den bortstulna egendomens beskaffenhet.

Stjäl någon en oxe eller ett får, blir gottgörelsen femdubbel för oxen och fyradubbel för fåret, för så vitt tjuven fått tillfälle att använda sig av det stulna djuret för egen räkning genom att t. ex. slakta eller sälja det. Då oxen på grund av sin större arbetskraft måste anses värdefullare och för lantbruket outhärligare än fåret, har lagen avpassat ersättningsplikten därefter.² Om däremot ett stulet boskapsdjur, av vad beskaffenhet det vara må, påträffas levande i tjuvens ägo, nöjer sig lagen med att fordra endast dubbel ersättning.³

I förra fallet är stölden fullt genomförd, då tjuven sökt draga största möjliga nytta av det stulna för egen del och därför ej kunnat återlämna det till dess ägare. I det senare däremot har denne möjlighet att återfå, vad som frångåtits honom, varjämte det ju även vore tänkbart, att tjuven kunde ångra sig och självant återställa det stulna. Detta förklarar, att för de båda fallen stipuleras olika straffpåföljd.⁴

För övrigt stadgas uttryckligen, att den bestulne under alla förhållanden måste erhålla full gottgörelse. Sådan tillförsäkras honom genom bestämmelsen om tjuvens försäljande, för den händelse denne ej är i stånd att lämna fullgiltig ersättning,⁵ varvid försäljningssumman skall användas till gäldande av det stulna.

¹ Jfr POST, Grundriss II, s. 430 f.

² DILLMANN, Ex-Lv, s. 260; jfr POST, a. a. II, s. 420 f.

³ Jfr POST, a. a. II, s. 429 f.

⁴ Jfr SAALSCHÜTZ, Das Mos. Recht, s. 555; DILLMANN, a. st.

⁵ Jfr ovan s. 221 f., samt POST, a. a. II, s. 433 f.

Även håller lagen ägaren skadelös, om denne ertappar tjuven vid ett nattligt inbrott och därunder råkar slå ihjäl honom.¹ Den bestulne går i detta fall fri från blodskuld, enär det under sådana omständigheter begångna dråpet betraktas som förorsakat av att han för att skydda sitt eget liv gjort bruk endast av sin nödvärnsrätt.² Om dagen anses han däremot kunna påkalla hjälp³ eller ock beräknas den ertappade tjuven komma att lämna sitt rov i sticket,⁴ varför ägaren ådrager sig blodskuld, om han då förgriper sig på tjuvens liv.⁵

Dessa Fb:s lagar om stöld äro helt visst mycket gamla och kunna med tämligen stor säkerhet sägas återgiva ända från nomadlivets tid gällande rätt.⁶ Det är företrädesvis boskapsdjur, nomadiserande stammars enda egentliga egendom, som i Fb:s stöldlagar komma i fråga, och i jämförelse härmed synes annan egendom tillmätas ett ringare värde. En ålderdomlig prägel förråda förevarande stadganden även därigenom, att stöld av ett större djur medför större ersättningsskyldighet än stöld av ett mindre, varjämte själva ersättningsproceduren ej påfordrar opartiska domares mellankomst.⁷ Begreppet stöld synes vidare i förevarande bestämmelser knappast ha inneburit något i etiskt avseende diskvali-

¹ Jfr POST, a. a. II, s. 427.

² DILLMANN, a. a. s. 261; HOLZINGER, Exod., s. 88; VOGELSTEIN, JM 1904, s. 518.

³ DILLMANN, a. st.

⁴ VOGELSTEIN, a. art. s. 515.

⁵ Denna bestämmelse om dråp på en inbrottstjuv (Ex 22: 1—2a) har säkerligen från början stått i ett annat sammanhang och sedan blivit här infogad (BUDDÉ, ZAW 1891, s. 104 ff.). Kanske har den egentligen tillhört någon förordning om blodskuld (BAENTSCH, Bundesb. s. 44). Den är emellertid här upptagen, då den vill hävda en bestulens mans rätt att skydda liv och egendom. Analogt stadganden återfinna vi även i den antika världen, och samma betraktelsesätt gör sig gällande inom en mångfald olika rättsområden (jfr DILLMANN a. a. s. 261; DRIVER, Exod., s. 224; MÜLLER, Ges. Ham:s, s. 177, 207; POST, a. st.). Dessutom må erinras om att stöld om natten vanligen gäller som betydligt mera svårartad än ett dylikt om dagen begånget brott samt att stöld i förening med inbrott likaledes anses vara mera graverande än vanlig tjuvnad (POST, a. a. II, s. 424).

⁶ HERNER, a. a. s. 86 f.

⁷ Jfr HERNER, a. a. s. 87; AMRAM, JQR New Ser. 2, s. 200 f.

ficerande, då själva handlingen betraktas endast såsom egendomsförbrytelse, som medför ersättningsskyldighet. Detta förutsätter en äldre åskådning, enligt vilken ej är fråga om ett brott, som såsom sådant bör beläggas med verkligt straff från det allmännas synpunkt, utan blott om en handling, som förpliktar den skyldige att lämna den förfördelade av lagen föreskriven gottgörelse.¹

Men oaktat bestämmelserna tyda på hög ålder, röja de dock en mild och human uppfattning i fråga om den stadgade straffpåföljden. Stöld beivras eljest i äldre tid hos många folk ytterst strängt, i det dödsstraff ofta förekommer för dylik förbrytelse.² Så är förhållandet t. ex. i äldre grekisk,³ romersk⁴ och germansk⁵ rätt, och framför allt kräver den babyloniska rättsåskådningen, att tjuven behandlas med synnerlig hårdhet,⁶ något som är fallet även hos de gamla perserna.⁷ Därför är de hebreiska stöldlagarnas påfallande mildhet anmärkningsvärd, och vi ha här ytterligare ett vittnesbörd om den humana anda, som kännetecknar hebreisk rättsuppfattning. Visserligen kan den omständigheten, att egendomen betydde vida mindre i Israel än t. ex. i Babyloniens kultursamhälle, ha bidragit till de hebreiska stöldlagarnas mer humana karaktär.⁸ Men även med hänsyn tagen till detta förhållande måste Israels bestämmelser om stöld tillerkännas en synnerligen långt gående humanitet, om man betänker, att många andra folk, som i kulturellt hänseende erinra vida mera om Israel än om Babylo-nien, med tjuvnadsbrott förfarit betydligt strängare än den hebreiska rätten.⁹ Möjligt är dock, att även i Israel i äldre tid sedvane-

¹ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 30 not 1.

² POST, Geschl.gen., s. 157, Grundriss II, s. 434; WILUTZKY, a. a. 3, s. 34; MÜLLER, a. a. s. 84.

³ BUSOLT, Griech. Staats- u. Rechtstert., s. 144.

⁴ CENTERWALL, Rom. Fornkuns-kap 1, s. 116; MOMMSEN, Röm. Strafrecht, s. 750 f.

⁵ WILDA, Strafrecht d. Germ., s. 889 ff.

⁶ Se härom närmare s. 287.

⁷ DARESTE, Études d'hist. d. droit, s. 116.

⁸ Jfr KOHLER, DLZ 1903, sp. 1547 f.

⁹ Egendomligt är, att inom olika rättsområden stöld betraktats och bedömts så ytterst olika. Än har man häri sett en jämförelsevis ringa och obetydlig handling (POST, Grundriss II, s. 427), än åter ett svårartat rättsbrott, för vilket ej sällan mycket grymma straff tillgripits (POST, a. a. II, s. 434 ff.). Än beundras

rätten understundom kan ha krävt till och med dödsstraff för stöld.¹

Från övriga lagsamlingar kunna anföras några bestämmelser, som rikta sig emot orättmätigt tillägnande av annans egendom.

Dt har ingen stöldlag, men lämnar däremot föreskrifter beträffande några av Fb ej omnämnda slag av oberättigat intrång på det, som tillhör en annan. Förbudet mot att flytta någons rāmärke (*Dt 19: 14*; [jfr *27: 17*]) torde ej ha varit av behovet påkallat på Fb:s tid, utan har tydligen tillkommit med anledning av de rikas försök att utvidga sina jordagods på småbrukarnas bekostnad.² Hos flera folk, såsom t. ex. babylonier, greker och romare, betraktades gränsmärkena som heliga och stodo under gudarnas beskydd.³ Likaså synes Dt vilja antyda, att ett rāmärke, som 'fäderna hava uppsatt', begränsar en för ägaren helig arvedel, vilken i denna egenskap bör anses okränkbar. Huru vanliga ingrepp härvidlag icke desto mindre voro, framgår av profeternas och andra källors vittnesbörd.⁴ Även bruket att vid köpande och säljande söka begagna sig av falska vikter och mått tyckes ha tillhört en senare tid, då handeln nått ökad utveckling, varför först Dt innehåller förbud häremot (*Dt 25: 13—16*), ett förbud, som upprepas av Hl (*Lv 19: 35 f.*). Nödvändigheten av bestämmelserna i fråga synas profeternas skrifter tydligt ådagalägga.⁵ Slutligen må i detta sammanhang lämpligen erinras om Dt:s och Hl:s förut omtalade föreskrifter, att daglönaren bör ordentligt utfå sin lön (*Dt 24: 14 f.*; *Lv 19: 13b*).⁶

Utom nu angivna, med Dt gemensamma stadganden meddelar Hl ett särskilt förbud mot stöld utan att nämna någon straffpåföljd, och den tillfogar den mera allmänt hållna föreskriften,

tjuven som en förslagen och tilltagsen individ, mot vilken berättigat klander kan riktas endast, om han bär sig så oskickligt åt, att han blir upptäckt, än gäller han som en grov brottsling, som knappast kan straffas nog hårt (jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 33 ff.; SAALSCHÜTZ, a. a. s. 558 not 699).

¹ Jfr det följande s. 387.

² BERTHOLET, Deut., s. 62; COOK, a. a. s. 194 f.

³ Jfr COOK, a. a. s. 183; WILUTZKY, a. a. 2, s. 130; DRIVER, Deut., s. 234 f.

⁴ Jfr Hos 5: 10; Jes 5: 8; Ordspr 23: 10; Job 24: 2.

⁵ Jfr Am 8: 5; Mik 6: 10 f.

⁶ Se ovan s. 266.

att man ej får med orätt eller med våld taga något ifrån en annan (*Lv 19: 11, 13a*).

Även P har en bestämmelse om stöld och orättmätigt tillägnande, vilken vi dock behandla under depositum, då den omnämner även anförtrott gods.

Jämför man med de hebreiska stöldlagarna den babyloniska rättens talrika förordningar om stöld av olika slag, är skillnaden uppenbar. Såsom redan anmärkts, bestraffas dylik förbrytelse i Babylonien enligt CH ytterst strängt, vanligen med döden. Så är förhållandet med tempel- och palatsstölder, varvid dock i stället i vissa fall även 30-faldig ersättning förekommer. Dock blir tjuven dödad, om han ej kan betala (§ 6, 8). Vid privatstöld synes företrädesvis dödsstraff ha ådömts, varjämte det stulna skulle återställas. Ingående föreskrifter lämnas därvid om stulet gods, som sedermera blir sålt och av den ursprunglige ägaren anträffas hos någon annan. Under en noggrann rättslig undersökning skall förmedelst vittnen utrönas, vem tjuven är, och denne straffas med döden, men även den forne ägaren drabbas för falsk anklagelse av samma straff, om han ej genom vittnen kan styrka sin påstådda äganderätt (§ 9—13). Inbrott och röveri beivras på samma sätt (§ 21 f.). Kan rövaren ej ertappas, är den kommun, inom vars område brottet blivit begånget, ersättningspliktig (§ 23). Om någon vid en eldsvåda tränger in i det brinnande huset och stjälar, skall han utan vidare kastas i elden (§ 25). På samma sätt som tjuven straffas även den, som hemlighåller eller mottager tjuvgods (§ 6 f.). Vid ett tillfälle bestraffas stöld med kroppsstympning (§ 253). I några fall åter är straffpåföljden lindrigare, och lagen nöjer sig då med viss ersättning (§ 254 f., 259 f.).

Att de babyloniska stöldlagarna vida överträffa de hebreiska i stränghet, väcker ej förvåning, om man tar i betraktande den olika kulturmiljö, ur vilken resp. lagar vuxit fram. Det är nämligen en ej ovanlig företeelse, att, ju högre utveckling ett folks förmögenhetskultur nått, desto strängare äro straffen för stöld. Egendomens ökade värde framkallar mycket rigoröst avfattade stöldlagar.¹ Att under sådana förhållanden den babyloniska rätten skulle genom hårda straff söka sätta en damm för de många möjligheter att

¹ Jfr KOHLER, DLZ 1903, sp. 1547 f.

tillägna sig annans egendom, som utan tvivel måste förefinnas i en stor handels- och industristat, är just vad man kunnat vänta. Måhända har även den omständigheten härvidlag spelat in, att på grund av det tillstånd av överhandtagande rättslöshet, som synes ha föregått Hammurabis regering, skärpta bestämmelser för egendomens tryggande krävdes.¹ Man får sålunda ej utan vidare beskyllda den babyloniska rättskipningen för brist på humanitet i lagarna om stöld, utan måste förklara dessas beskaffenhet ur rent kulturhistoriska förutsättningar.

2. Lagar om skadegörelse.

I fråga om skadegörelse har Fb beaktat några fall, då egendom skadas genom vårdslöshet, således oavsiktligt. Bestämmelserna återfinnas i *Ex* 21: 33—36; 22: 4 f.

Dessa föreskrifter gälla först skydd av boskap, som av tvenne olika anledningar blivit skadad.

Den, som öppnar en redan förefintlig brunn eller låter gräva en ny, är skyldig tillse, att denna blir övertäckt. Han är eljest ansvarig, om någon annans oxe eller åsna råkar falla ned i brunnen, och blir i så fall skyldig lämna djurets ägare tillbörlig ersättning i penningar, varemot han själv får behålla den döda kroppen (21: 33 f.).

Som brunnar i öknen synas ha varit en hel stams eller flera stammars gemensamma tillhörighet,² medan däremot enligt denna lag brunnen tydligen är privat egendom, kunna bestämmelserna i fråga ej gärna ha avsett förhållanden under ökenvandringen, utan förutsätta uppenbarligen bofast levnadssätt med enskild äganderätt till mark.³ Hur stor penningersättning som skall erläggas, föreskrives ej. Lagstiftaren har förmodligen tänkt sig, att skiljedomare här finge träda emellan,⁴ och detta tyckes hänvisa på senare, mera utvecklade rättsförhållanden. Bestämmelserna höra därför sannolikt ej till de äldsta i Fb. För övrigt kan erinras

¹ COOK, a. a. s. 214.

² Jfr SMITH, Kinship, s. 55; KOHLER, Rechtsvergl. Stud., s. 75 f.; POST, Grundriss II, s. 712 f.

³ Jfr HERNER, a. a. s. 86.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 260.

om hur även i vår tid icke övertäckta brunnar bland beduinerna ofta vålla den skada, som Fb här vill förekomma.¹

En annan ej ovanlig skadegörelse på djur förorsakas därav, att t. ex. någons ox stångar ihjäl en annans. Detta ger än i dag ofta anledning till bittra fejder mellan herdarna, och långvariga tvister kunna uppstå rörande ersättningsanspråk för härigenom lidna förluster.² Dylika eventualiteter söker Fb emellertid förhindra genom att stadga, att vid sådan skadegörelse den levande oxen skall säljas och att de båda ägarna sinsemellan skola dela såväl de därför erhållna penningarna som den döda kroppen (21:35). Då förlusten av oxen i detta fall icke anses kunna bero på någon direkt försummelse hos det levande djurets ägare, utan torde vara att betrakta snarare som ren olyckshändelse, har lagen låtit ansvaret därför drabba båda parterna i lika grad. Annorlunda ställer sig saken däremot, om det varit bekant, att oxen brukade stångas, och dess ägare det oaktat ej vidtagit nödiga mått och steg till skadans förekommande. Han blir då ensam ersättningspliktig och måste lämna en annan ox i den dödas ställe, men har rätt att taga vara på den döda kroppen (21:36).

Denna stadga synes äga en mera ålderdomlig prägel än föreskrifterna om icke övertäckta brunnar på grund av de synnerligen enkla rättskipningsåtgärder den påkallar. Ersättningen skall nämligen ej utgå med av skiljedomare fastställt penningbelopp, och någon värdering i övrigt behöver ej förekomma, utan parterna kunna själva ordna hela ersättningsfrågan efter lagens tydliga anvisningar.³ Enär lagen därjämte berör med nomadlivet sammanhängande förhållanden, torde den på goda grunder kunna räknas till Fb:s äldsta föreskrifter.

Utom förordningarna om skadegörelse på boskap meddelas bestämmelser, varigenom en ägare tilldömes gottgörelse, för den händelse hans åker och dess gröda förstöres genom eld.

Om någon låter avbränna sin åker eller vingård utan iakttagande av nödig försiktighet, så att elden sprider sig till grannens

¹ THOMSON, *The Land a. the Book II*, s. 335.

² Jfr THOMSON, a. st.; DOUGHTY, *Ar. Des. I*, s. 351.

³ Jfr HERNER, a. a. s. 86.

åker och där anställer skada,¹ är han skyldig ersätta det som förstörts med det bästa av avkastningen från egen åker och vingård. Har däremot, utan att någon försummelse från en ägares sida föreligger, eld från dennes ägor förts över till grannens mark, genom brännbara ämnen såsom törnsnår och dylikt fått ökad fart och fördärvat kärvar, mognande gröda eller vad eljest som växer på åkern, måste den som vållat branden lämna full ersättning. Om denna skall bestå i penningar eller i egendom, angives ej (Ex 22: 4 f.).

I förra fallet är således ersättningsplikten skärpt, då elden anses ha spritt sig på grund av vårdslöshet hos den, som antänt elden. I senare fallet däremot stadgas endast full ersättning av det skadade, enär den, på vars ägor elden uppstått, ej gjort sig skyldig till någon försummelse och eldens begränsande dessutom försvårats genom å grannens mark befintliga, lätt antändbara ämnen.² Denna lag förutsätter tydligen bofast levnadssätt med åkerbruk och enskild äganderätt till jord, varför den säkerligen uppstått först efter invandringen i Kanaan.

I Hl meddelas en bestämmelse om skadegörelse på egendom (Lv 24: 18, 21a). Där stadgas, att den som slår ihjäl ett boskapsdjur skall ersätta det, varvid dock intet säges om själva sättet för ersättningen eller om dennas storlek. Ej heller göres någon skillnad mellan avsiktligt och oavsiktligt dödande av djur.

Även CH har i likhet med den hebreiska rätten träffat anstalter till förekommande av att någons egendom skadas genom annans vårdslöshet. Väl saknas analogier till de nyssnämnda föreskrifterna om otäckta brunnar och ihjälstängade boskapsdjur, och måhända ordnades dessa bland ett åkerbruksidkande folk säker-

¹ Vi följa här den av HOFFMANN (ZAW 1883, s. 122), BAENTSCH (Kom. t. st.) och KITTEL (Bibl. Hebr.) i v. 4a föreslagna läsarten (יִבְעֶרְהָ) i st. f. בְּעִירָהּ och (יִבְעֶרְהָ) i st. f. (יִבְעֶרְהָ) på av BAENTSCH och HOFFMANN för denna tolkning av stället förfäktade, synnerligen starka skäl. Även DRIVER (Kom. t. st.) förklarar ifrågasvarande uppfattnings riktighet mycket sannolik, och DILLMANN (Kom. t. st.) erkänner dess stora förtjänster, då genom den ett betydligt bättre sammanhang vinnes mellan v. 4 och v. 5. Om stränga straff bland araberna i våra dagar för här åsyftad försummelse jfr THOMSON, a. a. II, s. 343.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 262.

ligen mycket vanliga fall enligt gammal sedvanerätt, varför härom direkta lagbestämmelser befunnos överflödiga.¹ Men i stället upptager Hammurabi-lagen några andra stadganden, till vilka Fb ej äger motstycken. Den herde, som låter sin boskap beta på någon annans fält, är skyldig att, sedan skörden inbärgats, lämna ägaren ersättning i säd på sätt lagen närmare bestämmer (§ 57). Om skadan förövas, när den vanliga betestiden gått till ända och grödan följaktligen måste anses mera mogen,² blir gottgörelsen 3 gånger så stor (§ 58). Dessutom skall vid å fält och gröda anställda vattenskadur, vilka uppkommit därigenom, att någon dåligt byggt eller illa underhållit sin damm eller genom ovarsamhet vid bevattning släppt vatten in på grannens område, den försumlige ersätta skadan (§ 53—56). På grund av den betydelse för Babylo-niens hela åkerbrukskultur, som ett sorgfälligt ordnat kanal-system för artificiell bevattning måste få, synas ifrågavarande föreskrifter ha varit mycket väl motiverade. Läger man så härtill ännu några bestämmelser, som i det närmast följande skola anföras, torde CH få anses ha tillbörligen sörjt för att egendomen i Babylonien tryggats mot vanligast förekommande slag av skadegörelse.

3. Lagar om skydd för depositum.

Genom lämpliga bestämmelser söker Fb slutligen skydda egendom, som anförtrots åt annan person vare sig såsom direkt depositum eller i annat syfte (*Ex 22: 6—14*). Härvid är fråga om både stöld och skadegörelse, och vid skadegörelse har hänsyn tagits till såväl handlingens avsiktlighet som dess oavsiktlighet.

Bruket att i någons vård överlämna löseegendom av olika slag, om man av en eller annan anledning, såsom företagande av en resa eller dylikt, ej var i stånd att själv tillse, vad man ägde, synes ha varit rätt vanligt i orienten. Den babyloniska rätten lämnar ingående bestämmelser härom,³ och ännu i dag härskar denna sed bland beduinerna, varvid den, som mottagit ett depositum, anses ha fått ett heligt förtroende.⁴

¹ COOK, a. a. s. 223.

² Jfr COOK, a. a. s. 200.

³ Se det följande s. 297.

⁴ COOK, a. a. s. 227; DOUGHTY, a. a. I, s. 176, 267, 279 f., II, s. 301.

Fb vill först och främst hålla ägaren skadeslös, för den händelse penningar eller husgeråd (כלים), som han lämnat åt någon annan att förvara, från denne bli bortstulna (v. 6 f.).

Tjuven skall i detta fall, om han ertappas, gottgöra ägaren, och därvid betraktas det dubbla värdet som tillräcklig kompensation. Dylik löseegendom har tydligen skattats mindre än boskapsdjur, då det under alla förhållanden fordras endast dubbel ersättning. Lagstiftaren gör nämligen vid ersättningens bestämmande ej någon skillnad mellan gods, som tjuven efter stölden lyckats försälja, och gods, som anträffats hos honom och därför utan vidare kunnat återställas.

Kan tjuven däremot icke anträffas, åligger det den, åt vilken det stulna anförtratts, att fria sig från misstanke för att han själv förövat tillgreppet. Sannolikt skulle detta ske genom en vid närmaste helgedom avlagd ed, vilken synes ha betraktats som ett slags ordal.¹ En dylik ed gällde nämligen som ett fullt tillförlitligt indicium för ådagaläggande av skuld eller oskuld. Den anklagades brottslighet var bevisad därigenom, att han, om han begick mened, enligt gängse uppfattning ovillkorligen skulle komma att drabbas av de olyckor, som han för sådan händelse frambesvurit över sig. Uteblevo däremot dessa, var han oskyldig.² Mened ansågs sålunda för den skyldige medföra samma fördärvliga följder som vilken gudsdöm som helst.³ Möjligt är också, att blotta avläggandet

¹ Föreskriften i v. 7, att depositarien skall föras אל האלהים, är till sin närmare innebörd något omtvistad. Så mycket är emellertid säkert, att här i motsats till Ex 21:6 måste åsyftas en offentlig helgedom, vid vilken den misstänkte skulle på något sätt dokumentera sin oskuld. Beträffande själva förfarandet härvid ha BAENTSCH (Kom. t. st.) och GRAF (ZDMG 18, s. 311 f.) tänkt på ett avgörande genom det prästerliga oraklet, medan däremot DILLMANN, HOLZINGER och DRIVER (Komm. t. st.) ansett, att fråga är om en ed, som skulle avläggas vid helgedomen inför där fungerande domare, sannolikt prästen (jfr FRIES, Finsk Tidskrift 1903, 1, s. 223). Den analoga bestämmelsen i v. 10 om en 'ed vid Jahve' såsom bevismedel i ett liknande fall tyckes tala för denna senare uppfattning. Vi ha troligen här att göra med en till helgedomen förlagd edsordal (jfr POST, Grundl., s. 441; HIRZEL, Der Eid, s. 210 f.; PEDERSEN, Der Eid bei d. Sem., s. 144 f.).

² Jfr KOHLER, ZVRW 5, s. 374 f.; POST, Grundriss II, s. 478, 493 f.

³ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 152 ff.; BAENTSCH, a. a. s. 199; HOLZINGER, a. a. s. 89.

av eden betraktades som ett bevis på att den anklagade var oskyldig, då han, om han varit brottslig, ej skulle ha vågat närma sig helgedomen för att med ed värja sig.¹ Ännu förekommer bland araberna, att en för stöld misstänkt person kan fria sig genom en högtidlig ed inför schejken, varvid vissa ceremonier måste företagas till omgivningens skyddande emot edens hemlighetsfulla kraft.²

Härefter meddelas en mera allmänt hållen föreskrift om hur förfaras skall, då någon påstår, att hans ägodelar blivit förskingrade eller på annat orättmätigt sätt honom fräntagna, vare sig dessa utgöras av boskapsdjur eller av annan lösegendom (v. 8).

Denna bestämmelse avser sålunda olika tänkbara fall av förskingring av olika slags ägodelar (כל דבר פשע) och gäller därför även om egendom, vilken ej är att betrakta som direkt depositum.³ För den skyldiges uppdagande skall båda parternas sak dragas 'inför Gud' (ער האלהים), och den som därvid förklaras brottslig förpliktas giva ägaren dubbel ersättning. Om ersättningens beskaffenhet nämnes intet. Beträffande själva rättsproceduren torde även här liksom vid nyss behandlade rättsfall en vid en helgedom avlagd ed ha tillmätts den avgörande betydelsen, då det gällde att utröna, vem som var den skyldige. Uttrycket 'den som Gud dömer skyldig' tyder på att två eller flera personer kunna misstänkas för förbrytelsen i fråga⁴ och därför åläggas att genom ed fria sig. Däremot synes den anklagande parten lika litet här som i föregående fall ha avlagt ed för att därigenom bekräfta rättmätigheten av sina anspråk.⁵ Slutligen bör märkas, att även beträffande boskapsdjur stadgas i detta fall liksom i

¹ Jfr KOHLER, a. art. s. 375; BAENTSCH, a. st.

² BURCKHARDT, Bem., s. 103 f.; DOUGHTY, a. a. I, s. 267; LANDBERG, Arabica V, s. 124 ff.

³ Jfr DILLMANN, a. a. s. 263.

⁴ Jfr DILLMANN, a. st.

⁵ Så även bland araberna i nyare tid (BURCKHARDT, a. a. s. 102), medan däremot enligt äldre sedvänja även en av den anklagande parten avlagd ed under vissa förutsättningar kunde tjäna som bevismedel (WELLHAUSEN, Reste, s. 187 f.; PEDERSEN, a. a. s. 181 ff). Om den analoga bestämmelsen i CH § 120 se det följande s. 297 f.

v. 3 blott dubbel ersättning, enär man tydligen förutsätter, att det förlorade fortfarande kan av den skyldige återställas.

En tredje lag avhandlar frågan om ersättning vid förlust av eller skadegörelse på boskapsdjur, som av ägaren lämnats åt annan person, troligen en herde, vilken fått sig anförtrott att vakta den förres boskap (v. 9—12). Förordningen i fråga räknar med tre olika eventualiteter.

Om djuret har dött eller fått någon lem bruten eller bortrövats och de närmare omständigheterna därvid ej kunnat styrkas av brist på åsyna vittnen, måste herden genom en vid Jahve svuren ed (שבועה יהוה) bevisa sig vara utan skuld till vad som inträffat. Ägaren är skyldig godtaga hans edliga försäkran¹ och får ej kräva någon ersättning av honom (v. 9 f.). Om eden vid Jahve säges ej uttryckligen, huruvida dess avläggande måste försiggå vid någon helgedom eller kunde äga rum utan dömande myndighets medverkan. Troligen har lagen avsett, att ägaren och den misstänkte herden själva fingo ordna saken, då det ej såsom i v. 7 och v. 8 föreskrives, att avgörandet skall ske 'inför Gud'.²

Har ett boskapsdjur däremot blivit bortstulet, åligger det herden att lämna ägaren ersättning (v. 11). Stölden anses tydligen möjliggjord genom försummelse å herdens sida, varför han blir ersättningspliktig. Att i förra fallet, då fråga var om skadat eller bortrövat djur, herden kunde fria sig från ansvar, berodde säkerligen på att man ansett, att förlusten ej kunnat av honom förebyggas. Likaledes är skillnaden mellan ifrågavarande bestämmelse och föreskriften i v. 7 anmärkningsvärd. Förklaringen till att den bestulne förvararen av en annans äodelar ej blir ådömd ersättning, om tjuven ej anträffas, men att den bestulne herden däremot i liknande fall måste kompensera ägaren, torde ligga däri, att den förre utan vedergällning såsom depositum mottagit äodelarna i fråga, medan herden emot betalning åtagit sig att vakta det stulna boskapsdjuret.³ Om ersättningens storlek nämnes ingenting. Troligen förfor man i överensstämmelse med den analoga före-

¹ Så enligt DILLMANN, BAENTSCH, DRIVER, (Komm. t. st.).

² Jfr HERNER, a. a. s. 87.

³ DILLMANN, a. a. s. 264.

skriften i Ex 21: 36, så att ett annat djur av samma slag lämnades i det förlorades ställe och någon värdering därvid ej förekom.

Då slutligen ett boskapsdjur ihjälrivits, såsom ofta inträffar i orienten, är herden ej skyldig ersätta det, om han såsom bevis kan framlägga det ihjälrivna djuret (v. 12). Han ansågs nämligen därigenom ha styrkt, dels att det av lagen åsyftade fallet verkligen inträffat, dels ock att bristande vaksamhet hos honom ej förelegat, då han lyckats förjaga rovdjuret, innan det fullständigt förtärt sitt byte. Lagen har säkerligen förutsatt, att domare härvid ej behövde anlitas.¹

Med föreskrifterna i v. 6—12 sammanhänger nära vad som i v. 13 f. stadgas angående boskapsdjur, som utlånats åt någon, sannolikt i och för åkerbruksarbete.

Om ett dylikt djur skadas eller dör, blir frågan om ersättning beroende därav, om djurets ägare vid skadegörelsens förövande var frånvarande eller tillstädes. I förra fallet skall han erhålla full ersättning för den förlust han gjort, då den som lånat djuret måste anses ensam bära skulden till det inträffade. I det senare åter får ägaren ej göra anspråk på gottgörelse, enär han tänkes ha kunnat vara i tillfälle att förhindra, att djuret blev utsatt för hård behandling, och genom att underlåta detta synes ha på sätt och vis gillat den av lagen omnämnda skadegörelsen.² Var djuret däremot lejt, gäller den erlagda legan som ersättning i händelse av olycksfall.³ Visserligen kan denna gottgörelse ingalunda anses uppväga djurets värde, men lagen synes ha utgått från att ägaren alltid måste räkna med en viss risk och själv borde få

¹ HERNER, a. a. s. 88.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 264.

³ Så fatta vi meningen med v. 14b i anslutning till DILLMANN och DRIVER (Komm. t. st.), HERNER (a. a. s. 85) och GESENIUS-BUHL, (Handw.b., s. 779). Man nödgas tolka bestämmelsen i fråga på detta sätt, om sammanhanget med det föregående skall kunna bevaras. Vv. 13 f. synas nämligen innehålla föreskrifter beträffande djur, som *utlånats*, dels utan betalning (v. 13—14a), dels mot en viss legosumma (v. 14b). Svårigheten med denna tolkning är visserligen den, att det omnämnda beloppet synes vara en alltför ringa ekvivalent för ett skadat och i synnerhet för ett förlorat djur. Men försöket att komma ifrån denna svårighet genom att med BAENTSCH (Kom. t. st.) översätta: 'men om det är en daglönare, kommer den (skadan) på hans lön' torde ej vara tillfredsställande,

vidkännas en del av förlusten, då han genom att utlåna djuret för penningar kunnat bereda sig inkomst av detsamma.¹

De i Ex 22: 6—14 sammanförda bestämmelserna synas med ett undantag datera sig från tiden efter invandringen i Kanaan. Särskilt visar helgedomarnas betydelse för tvistefrågornas avgörande liksom även bruket att som depositum lämna penningar och därjämte andra ägodelar än boskap på ett bofast levnadssätts mera utvecklade förhållanden. Vv. 13 f. avse troligen ett för jordens brukande behövt djur och förutsätta åkerbruk som näringsfång. Däremot torde vv. 9—12 få anses bäst återgiva situationer ur nomadlivet och därför böra tillskrivas en högre ålder. Den egendom, som omnämnes, är nämligen uteslutande boskapsdjur, och att de tvistande parterna själva ordna sina mellanhavanden, tillhör nog herdelivets mera enkla rättskipning.²

En analogi till dessa Fb:s stadgar erbjuder P:s lagsamling i perikopen *Lv* 5: 20—26, där dessutom omtalas även sådan egendom, som icke är depositum. Den som förnekar anförtrött gods eller vad han tagit från sin nästa eller upphittat eller den som över huvud på orättmätigt sätt frånhänt en annan något skall, om han sedan erkänner förseelsen, återställa, vad han med orätt tillägnat sig, till dess fulla belopp jämte femtedelen därav, samtidigt med att han frambär sitt skuldoffer. Lagen i fråga berör sålunda olika slag av orättrådigt förfarande med annans egendom och erinrar om Ex 22: 8.

Den ringa ersättningsskyldighet, som denna lag i motsats till de äldre bestämmelserna pålägger, får sin förklaring därav, att den skyldige här frivilligt erkänner en förbrytelse, som förut ej blivit upptäckt; denna betraktas som en försyndelse mot Jahve och kräver till sin soning, jämte en viss ersättning åt den förfördelade, framför allt ett skuldoffer.³ Hade hans förseelse däremot

då därigenom v. 14b skulle bli en helt ny bestämmelse, som handlade ej om ett utlånat djur, utan om ett, som ägaren för egen räkning anförtrött åt en av honom avlönad herde. Föreskriften borde då ha stått i ett annat sammanhang. I Bundesb. (s. 24) däremot har BAENTSCH tolkat stället på ovan angivna sätt.

¹ Jfr HOLZINGER, Exod., s. 90.

² HERNER, a. a. s. 87 f.

³ Jfr BEWER, AJSL 30, s. 41 f.

blivit på annat sätt känd, skulle han utan tvivel ha ådömts en vida strängare ersättning i enlighet med Fb:s bestämmelser, vilka sannolikt fortfarande gällde.¹ P har genom sin lag ej velat avskaffa dessa, utan endast framhålla synpunkten av skuld och nödvändigheten av dennas soning på övligt sätt samt därjämte tillse, att den förorättade erhåller gottgörelse. Vi ha således här ett uttryck för P:s egendomliga åskådningssätt, enligt vilket en inför den borgerliga lagen straffbar rättskränkning, då den erkännes som skuld, utslutande får karaktären av religiös förseelse och därför kräver soning genom offer.² Skuldoffret är här det väsentliga, och ersättningen till den förorättade träder i bakgrunden.

Nu 5: 5—10 kompletterar denna bestämmelse genom att föreskriva, att ersättningen skall lämnas åt prästen,³ om den förorättade dött och icke har någon bördeman, som kan mottaga den.

Medan den israelitiska lagstiftningens föreskrifter om depositum äro av mycket primitiv art, har däremot den babyloniska rätten härom mera komplicerade bestämmelser. Sådana erfordrades i en högt utvecklad handelsstat, där man i affärsintresse ofta behövde anförtro någon penningar eller andra ägodelar. Depositum måste överlämnas i vittnens närvaro och villkoren därvid kontraktsevenligt avfattas,⁴ för så vitt ägaren ej ville riskera att förlora sin egendom, om depositarien förnekade, att han mottagit den (CH § 122 f.). Liksom i Ex 22: 8 blev depositarien, om han trots sitt nekande inför rätta överbevisades, skyldig ersätta ägaren dubbelt (§ 124). Vid stöld av depositum var i motsats mot Ex 22: 6 f. depositarien pliktig gottgöra ägaren, men fick sedan hålla sig skadeslös genom att av tjuven utkräva vedergällning (§ 125). Ägaren av i en annans hus upplagd spannmål skyddades i sin rätt, i det han vid skadegörelse på eller förlust av det anförtrodda genom en ed 'inför Gud' kunde styrka det berättigade i sina

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 480; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 331.

² Jfr BEWER, a. st.

³ Vi läsa i v. 8 med HOLZINGER (Kom. t. st.) och KITTEL (Bibl. Hebr.) ליהוה i st. f. ליהוה.

⁴ Jfr KOSCHAKER, Rechtsvergl. Studien, s. 9 ff.

anspråk,¹ varpå förvararen av säden måste ersätta honom dubbelt (§ 120).

Likaledes äga bestämmelserna om förlust av boskapsdjur, som lämnats åt en herde eller lånats ut för penningar, analogier i CH. Herden måste ersätta dylik förlust med djur för djur (§ 263) och är i allmänhet pliktig gottgöra varje skada, som vållats genom hans försummelse (§ 267). Han är ansvarig till och med för avkommans storlek (§ 264) och blir, om han härvidlag förfar bedrägligt liksom om han säljer en annans djur, skyldig lämna 10-faldig ersättning (§ 265). Har ett åt herden lämnat boskapsdjur däremot dödats genom vis major, såsom ett åkslag eller ett lejon, skall herden genom en högtidlig ed fria sig från misstanke för försummelse och ägaren får själv bära förlusten (§ 266). Medan enligt Ex 22: 12 olyckan skall styrkas genom att resterna av det dödade djuret framläggas som bevis, är bevismedlet här i stället en ed 'inför Gud'. Därjämte lämna §§ 244—249 föreskrifter om ersättning för skada å bortlejda djur. Dödas ett sådant djur t. ex. av ett lejon, får ägaren själv vidkännas förlusten (§ 244). Omkommer det genom en plötslig olycka, skall den som lånat djuret genom ed fria sig från ansvar (§ 249). Dör djuret däremot av hård behandling, skall det ersättas med ett annat djur av samma slag (§ 245). Mindre skada måste dessutom på noga föreskrivet sätt gottgöras (§ 246—248).

Slutligen bör i detta sammanhang omnämnas förefintligheten av åtskilliga andra bestämmelser om penningar och ägodelar, som i affärssyfte eller av därmed jämförlig anledning överlämnats åt annan person, varvid särskilt förhållandet mellan en köpman och hans agent noga regleras (§ 100—107, 112) samt dessutom närmare föreskrifter meddelas om förpaktning av åkerfält (§ 42—47), om fältuppsyningsmän och andra lönarbetare (§ 253—258) samt om avgifter för bortlejda djur och dylikt (§ 268—272).

Denna översikt torde giva en tillräcklig antydan om hur den babyloniska rätten visar sig på förevarande område ha anlagt rent

¹ Man beakte, att i CH det är egendomens *ägare*, som 'inför Gud' gör sina rättsanspråk gällande, medan däremot i den analoga bestämmelsen Ex 22: 7 *förvararen* av egendomen 'inför Gud' värjer sig för misstanke för att han förskingrat det honom anförtrödda.

affärsmässiga synpunkter. Medan det i Israel övervägande är fråga om egendom, som mera tillfälligt lämnats som depositum, har CH synbarligen haft att räkna med något i affärslivet regelbundet återkommande. Därför äro hithörande förhållanden synnerligen noga ordnade genom bestämmelser för en mångfald speciella fall, varvid särskild vikt lägges på att skriftligen avfattade fördrag eller förhandenvaron av vittnen eller edliga försäkringar kunna på ett bindande sätt inför rätta styrka den ena eller den andra partens anspråk vid uppkommande tvister. Även dessa föreskrifter visa sålunda tydligt, hur egendomen på grund av sin stora betydelse för Babyioniens kulturliv ansågs påfordra ett verkamt rättsskydd.

§ 15. Geulla-rätt.

Den förra av de sakrättsliga lagarnas båda tendenser, vilken avsåg att skydda egendomen, ha vi funnit genomförd i åtskilliga förbud mot stöld av och skadegörelse på egendom. Samma tendens framträder även i en lagstiftningsåtgärd, varigenom släkten erhåller vissa garantier för att någon dess medlem tillhörig fast egendom ej skulle behöva övergå i främmande händer. Detta sker genom föreskriften om לְנִי, d. v. s. den plikt och rätt en israelits nämaste anförvant har att, för den händelse hans släkting av någon anledning måst avyttra sin arvsbesittning eller en del därav, i egenskap av hans לְנִי inlösa densamma.¹

Ehuru bestämmelsen härom meddelas först i H1 och alltså är upptagen i en lagsamling från senare tid, finnas dock uppenbara antydningar om att den måste ha grundat sig på äldre sedvänja. Säkerligen ha vi här att göra med en i Israel mycket gammal sed, som sannolikt är ett residuum från den tid, då den fasta egendomen var gemensam för hela släkten och såsom dennas tillhörighet fördelades på dess enskilda medlemmar med nyttjanderätt.² När sedan privat egendom med mera obegränsad disposition blivit genomförd, ägde man i geulla-plikten en institution, som borgade

¹ Radix לְנִי är tydligen en till affärslivet hörande term med grundbetydelsen 'utlösa', 'återköpa' (GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 123).

² Jfr BUHL, AJTh 1897, s. 724, Die soc. Verh., s. 59.

för att egendomen alltid skulle komma att stanna kvar inom släkten, även om den enskilde nödgades avhända sig den. Nämda rätt är alltså ett vackert uttryck för de krav, som kärleken till fäderneärvd jord och pieteten för fädernas minne ställde på en israelit.

Då de upplysningar, som utanför laglitteraturen kunna erhållas om denna gamla sed, äro av stor betydelse, därigenom att de fullständiga geulla-lagens föreskrifter, må först närmare uppmärksamhet ägnas åt ifrågavarande vittnesbörd.

På två ställen i den gammaltestamentliga litteraturen, nämligen i Jer 32 och i Ruts bok, omtalas geulla-seden som något alldeles självklart, och det synes härav framgå, att den varit ett sorgfälligt iakttaget bruk, långt innan den genom lag blivit påbjuden. Detta förklarar sannolikt också, att de äldre lagsamlingarna icke ansett nödigt lämna några föreskrifter om densamma. Det förhåller sig tvivelsutan med denna sedvänja som med så många andra gamla seder och bruk i Israel: de ha ej beaktats av lagstiftarna, därför att de redan voro tillräckligt fast inrotade i folklivet och med makten av urminnes hävd ovillkorligen förpliktade var och en.

Tydligt och klart framträder geulla-sedens ovan angivna syfte i Jer 32: 6 ff. Den uppmaning, som riktas till profeten Jeremia att köpa en hans kusin tillhörig åker vid fädernestaden Anatot, motiveras därmed, att profeten till åkerfältet i fråga ägde משפט הגאולה. Här är emellertid icke fråga om att inlösa en redan försäld egendom, utan att köpa egendomen av en släkting före någon annan¹ och således förekomma, att den av ägaren avyttras till någon utom släkten. Det är alltså släktens intressen, som genom geulla-plikten i främsta rummet skola tillgodoses, varjämte även den enskilde på detta sätt får tillfälle att bevaka sin rätt till den egendom, som framdeles en gång kan komma att tillfalla honom som arv, men som han naturligtvis måste gå miste om, för den händelse den blir försäld till annan person.

Medan geulla-seden i Jer 32 finnes omnämnd i största enkelhet och korthet, har den i Ruts bok däremot på grund av kombinationen med andra sociala rättsinstitut fått en mera komplicerad

¹ Jfr GIESEBRECHT, Jeremia, s. 176; SCHAEFFER, *Legisl. of the Prim. Sem.*, s. 66 ff.

gestalt och en utförligare behandling. Därigenom blir det oss möjligt att ytterligare komplettera de i Jer 32 förefintliga antydningarna om denna sed. Vi kunna sålunda konstatera följande för densamma karakteristiska kännetecken, enligt vad framställningen i Ruts bok ger vid handen.

1. Geulla-plikten tillkom den närmaste manlige släktingen, som härutinnan ej fick förbigås av någon mera avlägsen frände. Denna praxis, som tydligt framgår av 3:12 f. och 4:4, synes få sin förklaring därav, att i återbördandet låg icke endast en plikt, som bördemannen hade gent emot släkten, utan även en rättighet, som under vissa omständigheter kunde för honom personligen innebära en stor förmån. Det berodde härvid på helt individuella förhållanden, huruvida återköpandet av egendomen blev bördemannen fördelaktigt och av honom betraktades som en företrädesrätt, genom vars utnyttjande han kunde bereda sig ett välkommet nyförvärv, eller fick karaktären endast av en ren förpliktelse, som han enligt gammal sedvänja i solidaritetens intresse kanske till och med högst ogärna påtog sig. Under sådana omständigheter ägde uppenbarligen i främsta rummet den, som på grund av släktskap stod den forne ägaren närmast, att fullgöra geulla-sedens fordringar, och man synes, att döma av framställningen i Ruts bok, ha varit mycket noga med att härvid ej träda någons rätt för nära.

Men å andra sidan kunde bördemannen tydligen avstå från sin rätt, utan att detta klandrades, åtminstone enligt vad Ruts bok utvisar. Återköpandet av den där omnämnda åkern är ingen absolut plikt, som gängse sedvänja påtvingar bördemannen. Han betraktar köpet snarare som ett privilegium, vilket han frivilligt uppgiver på grund av den därmed förknippade skyldigheten att gifta sig med Rut. Om emellertid situationen hade blivit en annan, för den händelse någon ytterligare bördeman ej funnits att tillgå, låter sig ej med bestämdhet avgöra. Måhända hade i så fall en vägran att iakttaga den gamla sedvänjan mötts av skarpt ogillande, i likhet med vad förhållandet var i fråga om leviratsäktenskapet.

2. Geulla-plikten avsåg ej blott förekommandet av en egendoms försäljande, utan även återköpandet

av en redan försäld egendom. Enligt Jer 32 bestod bördemannens uppgift i att genom köpet förebygga egendomens försäljande till någon utom släkten. Ruts bok visar, att geulla-seden åsyftade att åt släkten återförvärva den egendom, som av ägaren redan måst säljas till någon främmande. Vi fatta nämligen med KEIL,¹ BERTHOLET¹ och NOWACK¹ מִכְרָה i 4:3 som egentligt perfektum, då förslaget att tillägga ordet betydelsen av en tillämnad handling, vare sig det punkteras som ett participium eller som ett perfektum, synes något långsökt.² Ruts bok utfyller sålunda på denna punkt vår kunskap om geulla-seden enligt Jer 32, och säkerligen har denna sed alltid inneburit, att den närmaste släktingen var berättigad såväl att köpa sin frändes egendom före någon annan som att återköpa den, sedan den sålts.³

3. Geulla-plikt och arvsrätt hörde tydligen nära samman med varandra. Den närmaste släktingen, som ägde skyldigheter såsom bördeman, var ju ock arvtagare, om barn ej funnos (i äldre tid, om son ej fanns).⁴ Hans förpliktelse att förekomma egendomens avyttrande eller att inlösa den, sedan den redan försålts, blir därför, på samma gång den innebär en skyddande åtgärd för släkten, i de fall, där ägaren är barnlös (resp. utan son), tillika en möjlighet att kunna förhindra, att ett honom själv tillkommande arv på grund av ägarens obestånd går honom ur händerna.

I Rut 4:3 uppträder likväl Noomi, Elimeleks hustru, såsom fritt förfogande över det åkerstycke, som denne i livstiden ägt och som efter honom säkerligen ärvts av hans söner,⁵ medan man enligt de hebreiska arvslagarna skulle ha väntat, att bördemannen såsom närmaste agnat efter Elimeleks och hans söners död tagit

¹ Kom. t. st.

² Denna senare tolkning med participialpunktering av ordet, vilken hävdas särskilt av BUHL (AJTh 1897, s. 735, Die soc. Verh., s. 60), grundar sig framför allt på uppgiften, att åkern köpes 'av Noomis hand' (v. 5, 9). Men detta uttryck synes med BERTHOLET och NOWACK (Komm. t. st.) mycket väl kunna förklaras därav, att återköpet plägade verkställas genom den forne ägarens förmedling.

³ SMITH, Encycl. Brit. XV, s. 532; KENNEDY, DB II, s. 223.

⁴ Jer 32:8; BENZINGER, a. a. s. 297.

⁵ BEWER, AJSL 19, s. 145 not 6; KEIL, Jos-Ruth, s. 401.

egendomen i arv.¹ Huru man än må förklara detta förhållande,² som uppenbart strider emot för oss kända hebreiska arvsbestäm-
melser, är det emellertid faktiskt, att Noomi före de i Rut 4 skildrade
händelserna disponerat åkern och sedan av en eller annan orsak
nödgets avhända sig den. När nu jämlikt geulla-seden bördeman-
nens förpliktelse inträder, kommer den att innebära ej enbart ett
återköpande av åkerstycket, utan därmed även skyldighet att
taga Rut, den avlidne Mahlons hustru, till äkta.³ Bördemannen
förnekar ej heller, att detta senare är överensstämmande med
geulla-sedens krav i föreliggande fall.

Men frågar man vidare, varför geulla-plikten skulle ha inne-
fattat även skyldighet till äktenskap med den forne ägarens hustru,

¹ KEIL, a. st.

² Här om ha olika meningar uttalats. Så skulle Elimelek före sin död genom
någon särskild åtgärd ha tillförsäkrat hustrun äganderätt till fältet (BUHL,
AJTh 1897, s. 736). Eller ock föreläge här såsom ett slags utfyllnad till lagen
om döttrars arvsrätt en yngre sed, enligt vilken en moder, som var änka, ärvde,
om hennes söner vid sin död ej efterlämnade några barn, (BEWER, a. art. s. 148)
och en änka ärvde sin man, om denne var barnlös, varvid i detta fall, förutsatt
att änkan ej gifte om sig, arvet övergick till mannens släktingar först efter hen-
nes död (KEIL, Arch., s. 678). I egenskap av Mahlons hustru synes då också
Rut ha fått sin andel med av arvet. En tredje förklaringsmöjlighet har man
trott sig finna i den förmodan, att ifrågavarande åkerstycke i enlighet med lagens
föreskrift visserligen skulle tillfalla Elimeleks närmaste manlige anförvant,
men att, då lagen ej bestämde, inom vilken tid den avlidnes släkting skulle till-
träda sitt arv, sedvanerätten medgav, att änkan under sin livstid hade nyttjande-
rätt till mannens egendom och då också rätt att i händelse av nöd sälja densamma
(KEIL, Jos-Ruth, s. 401 f.). Man har ock sökt lösa svårigheten genom att göra
Noomi till arvsdotter (CASPARI, NKZ 1908, s. 115 ff.). Emellertid synes detta
vara ett antagande, som alldeles saknar stöd i författarens framställning, där det
i stället tydligt betonas, att här är fråga om en åker, som tillhört Elimelek och
således icke gärna kan ha varit Noomis fäderneärvda egendom (jfr KEIL, Arch.,
s. 678). Slutligen må nämnas, att KOHLER (ZVRW 19, s. 419 f.) velat förklara
förhållandet därmed, att Noomi skulle ha förvaltat åkerstycket för den son,
som Rut ansågs komma att få med den dödes bördeman. Av här angivna för-
klaringsförsök torde de båda första böra betecknas som de bästa, utan att det
synes vara möjligt att avgöra, vilkendera av dem som är den sannolikast riktiga.

³ 4: 5, 10. Med BERTHOLET och NOWACK (Komm. t. st.), KITTEL (Bibl. Hebr.)
o. a. läsa vi i 4: 5 i anslutning till 4: 10 קנית .. את רות, då den massoretiska
texten på av BERTHOLET och NOWACK anförda skäl måste anses fullständigt
meningslös. Jfr 3: 9, 13.

synes förklaringen ligga däri, att den person, som i egenskap av någons närmaste agnat var dennes bördeman, såsom sådan ej blott hade sig ålagt att fullgöra sin geulla-plikt, utan även ägde rätt att ärva den, vars bördeman han var. Till en bördemans arvsrätt hörde nu även, att han, om han enligt hebreisk rätt såsom arv mottagit en avliden släktings egendom, jämte arvet borde övertaga den bortgångnes hustru. Detta var utan tvivel en gammal sed.¹ När därför den i Ruts bok omnämnda åkern blev bördemannens — här visserligen ej genom arv, men genom återköp — följde med geulla-plikten ett åliggande för honom att äkta den dödes hustru, emedan han såsom bördeman var dennes arvtagare.²

4. Medan nu angivna för geulla-seden utmärkande egendommigheter föreligga klara och tydliga, är det däremot ett ännu icke på långt när utrett spörsmål, i vilket förhållande geulla-plikt och leviratsäktenskap enligt Ruts bok sinsemellan stå till varandra. Att författaren till Ruts bok kände till leviraten, är otvivelaktigt, ty i 1: 11—13 förekomma uppenbara anspelningar på denna gamla sed.³ Det är å andra sidan tydligt, att framställningen i nämnda bok blott på ett par enstaka punkter kan sägas giva uttryck åt de tankar, som uppburo den gamla levirats-seden, men i övrigt till sitt grundväsentliga innehåll synes stå tämligen främmande för leviratsens egentliga syfte. När i kap. 1—3 hänsyftning göres på äktenskapet mellan Rut och Boas, finner man ingen antydning om att därtill anknutits föreställningen om ett levirat i egentlig mening, då det nämligen är av hänsyn till Ruts lycka och välfärd (3: 1) och ej för att förskaffa den avlidne Mahlon en son, som tanken på nämnda giftermål energiskt fullföljes. I kap. 4 angives visserligen på ett par ställen som ifrågasvarande äktenskaps ändamål, att den dödes namn skall uppväckas och fästas vid hans arvedel, d. v. s. att han skall erhålla en son, som ärver honom, (v. 5, 10) och dessutom spåras tanken på ett levirat i bördemannens vägran i v. 6, men med här förekommande uttryck och vändningar harmonierar ej framställningen i övrigt,

¹ BENZINGER, PRE 1, s. 138; BEWER, StKr 1903, s. 330 f.; COOK, a. a. s. 144. Jfr ovan s. 213.

² Jfr NOWACK, a. a. s. 195; KAUTZSCH, Heil. Schrift II, s. 375.

³ BERTHOLET, a. a. s. 57 f.; NOWACK, a. a. s. 188.

då man enligt denna allmänt önskar, att Boas' hus på detta sätt må bli uppbyggt (v. 11 f.).¹

Av det sätt, på vilket leviratsätelsen sålunda antydes i Ruts bok, ledes man till den förmodan, att leviratsäktenskapet av denna boks författare betraktats som en föråldrad institution och därför blott svagt efterverkar. Detta äktenskap hade synbarligen börjat förlora sin betydelse, då det av Hl förbjudits och dessutom för en senare tids uppfattningssätt sannolikt befunnits mer och mer obehövt, måhända under inflytandet av P:s utsträckta arvs-lagar.² Författaren till Ruts bok har nu sökt med geulla-seden förbinda leviratsinstitutionen. I förra fallet gällde det en sedvänja, som segt höll i sig och som på hans tid tydligen ägt en mycket stor betydelse, något som synes bestyrkas därav, att det är först i en senare tid, som en särskild geulla-lag tillkommer. I senare fallet åter är fråga om en gammal institution, som sannolikt ej längre tillmättes så stort värde. Självfallet kom därför intresset att röra sig huvudsakligen kring de med geulla-seden förbundna föreställningarna, medan däremot den idé, som låg till grund för leviratsätelsen, blott i förbigående genom enstaka uttryck skymtade fram. Säkerligen ha vissa omständigheter bidragit till att levirats-tanken av författaren ej blev bortglömd. När arvsrättslig praxis fordrade, att arvtagaren även äktade den dödes hustru, låg det nära till hands att härmed förknippa föreställningen om ett leviratsäktenskap, och vidare har utan tvivel den symboliska handlingen i 4: 7 genom sin likhet med riten i leviratslagen i Dt 25 verkat i samma riktning. Dessa skilda motiv: med geulla-seden sammanhängande föreställningar och bruk samt gamla, med den ursprungliga leviratsätelsen givna tankar, har författaren till Ruts bok sökt förena till ett helt, varvid de senare dock fingo en under-ordnad betydelse. Något närmare torde ej med bestämdhet

¹ I v. 21 nämnes Obed uttryckligen som son av Boas, ej av den döde. Huruvida genealogien 4: 18—22 är en ursprunglig beståndsdel av Ruts bok, torde emellertid vara svårt att med bestämdhet avgöra (jfr NOWACK, a. a. s. 201). Men även om dessa verser äro en senare tillsats, tyckes dock enligt 4: 11 f. författaren ha betraktat Obed som son av Boas. Jfr SCHAEFFER, a. a. s. 77.

² Jfr NOWACK, Arch. I, s. 346.

kunna sägas om förhållandet mellan geulla-seden och leviratet på den tid, då nämnda bok skrevs.¹

Såsom redan nämnts, lämnas icke förrän i Hl någon bestämd förordning angående geulla. I *Lv 25: 23—34* finnes en geullalag, som är rätt utförlig och innehåller nödiga specifikationer för olika tänkbara fall. Men liksom i Ruts bok geulla-seden i ett och annat hänseende blivit något dunkel och svårfattlig på grund av förbindelsen med andra rättsföreställningar, är förhållandet detsamma med föreliggande lag. Bestämmelserna i denna äro nämligen kombinerade med föreskriften om jubelåret, vilket vållar, att det av lagen ej blir klart, vad som hörde till den ursprungliga geulla-seden i förexilisk tid och vad som är endast senare moment, tillkomna genom den med geulla-institutet förknippade jubelårslagstiftningen.²

Hl gör först geulla-seden till allmän lag under förklaring, att det skall vara tillåtet att åter inlösa försäld jordegendom, då jord icke får säljas för evärdlig tid i Israel (*v. 23 f.*). I motiveringen framhålles dock här något helt annat, än vad som legat till grund

¹ Ett annat sätt att lösa ifrågavarande problem har tillgripits av BEWER (StKr 1903, s. 328 ff., 502 ff.; AJSL 19, s. 143 ff., 20, s. 202 ff.). Han gör gällande, att i berättelsen, sådan den föreligger, visserligen omtalas ett slags leviratsäktenskap, men att denna idé där ej kan vara ett ursprungligt element, då den ej passas samman med framställningen i det stora hela. De uttryck i Rut 4: 5, 10, vilka direkt åsyfta leviratet, äro därför senare tillägg, som ej ingått i bokens ursprungliga komposition. De ha tillkommit sannolikt på grund av riten i 4: 7, vilken förde tankarna på Dt 25: 5 ff. och föranledde en senare avskrivare att förse texten med förtydligande tillägg i syfte att framhålla, att det omtalade äktenskapet var ett verkligt leviratsäktenskap. BEWER betonar, att författaren till Ruts bok ej avsåg att här framställa något leviratsäktenskap och att det var endast i egenskap av bördeman och ej av levir, som Boas äktade Rut, då han såsom bördeman var pliktig att inlösa arvet och därmed övertaga även hustrun, som betraktades som en del av arvet.

² Jfr BUHL, Die soc. Verh., s. 62. Så t. ex. kan man ej avgöra, om rättigheten för ägaren att själv återbörda, vad han sålt, (*v. 26*) tillkom honom enligt den gamla geulla-seden eller om den införts först under jubelårslagstiftningens inflytande. Skulle sagda rättighet ha tillhört den gamla seden, är det likaledes ovisst, om ägaren enligt denna vid återköpet fick något avdrag för den tid, under vilken köparen berett sig inkomst av egendomen, (*v. 27*) eller om denna lindring i villkoren för inlösandet uppkommit genom inverkan av jubelårslagens föreställningar (jfr *Lv 25: 15 f.*).

för sedens förekomst och sorgfälliga iakttagande i äldre tid. Medan geulla-plikten då dikterades uteslutande av strävan att bevara det fasta bandet mellan släkten och dennas egendom, betonar Hl, att landet tillhör Jahve och att israeliterna således uppehålla sig där endast som främlingar och gäster med en viss nyttjanderätt, men ej som privata egendomsherrar, varför jorden ej får avyttras för beständigt. Vi ha här ett uttryck för P:s egendomliga teologiska betraktelsesätt med dess teokratiska syn på alla borgerliga förhållanden, och motiveringen i fråga är karakteristisk för P tillhörig eller av P influerad litteratur.¹ Men även med denna motivering blir det dock på visst sätt tillika släktens äganderätt, som skyddas, i det att för P egendomen gäller som ett slags förläning, som av Jahve givits åt enskilda och varigenom den oförminskade besittningsrätten tillförsäkras deras släkt.

Efter denna i allmänna ordalag fastställda grundsats föreskrives, hur själva återbördandet skall ske (*v* 25—28).² Lagen tänker sig härvid tre möjligheter.

Fullt överensstämmande med den gamla seden är bestämmelsen, att, om någon av fattigdom nödgats avyttra något av sin arvsbesittning, hans närmaste bördeman skall lösa igen, vad han sålt (*v*. 25).³ Naturligtvis gäller lagen även, om hela arvsbesittningen försäljes.⁴ Dess formulering synes emellertid giva vid handen, att det vanligaste var, att blott en del avyttrades. Lagen talar om försäljande endast på grund av fattigdom och antyder ej, huruvida det gällde för tillåtet att av andra skäl, såsom i affärsyfte eller dyl., sälja fäderneärvd jord. Rabbinerna ansågo detta förbjudet.⁵ Uttryckligen betonas, att geulla-plikten åligger i främsta rummet den närmaste släktingen, något som även den gamla seden, enligt vad som framgår av Ruts bok, tyckes ha lagt

¹ Jfr SMITH, *Rel. d. Sem.*, s. 55.

² Om det senare ursprunget av bestämmelserna i *v*. 26—34 se § 17. Jfr KAUTZSCH, *Heil. Schrift I*, s. 179 f.

³ Vi tolka med BAENTSCH (*Kom. t. st.*), emot BUHL (*a. a. s.* 61 f.) och KOHLER (*ZVRW* 17, s. 218), *v*. 25 så, att enligt densamma försäljningen av egendomen verkligen ägt rum och ej är endast tillämnad att ske.

⁴ SAALSCHÜTZ, *Das Mos. Recht*, s. 147.

⁵ SAALSCHÜTZ, *a. st.*

stor vikt vid. De olika graderna av släktskap nämnas ej här. Dock synes Hl enligt v. 48 f. ha ansett en mans anförvanter vara geullapliktiga i följande ordning: broder, farbroder, farbroders son och därefter någon annan nära blodsförvant av hans släkt.

Men Hl har även förutsett, att den fattige jordägaren möjligen icke kunde få hjälp av någon bördeman, beroende på att han icke hade någon sådan eller att hans bördeman av fattigdom var oförmögen att verkställa återköpet¹ (v. 26 f.). Han har då rättighet att själv igenlösa sin egendom, om han kan anskaffa erforderliga medel. Genom att geulla-rätten därjämte förmåler sig med en ur jubelårsinstitutionen hämtad idé, erhåller den forne ägaren dessutom en avsevärd lättnad vid återköpet. I enlighet med den i jubelårslagstiftningen uttalade grundsatsen, att vid försäljande av jord det egentligen blott är jordens avkastning, som avyttras,² får den ursprunglige ägaren räkna sig till godo de år, som förflutit, sedan den nye ägaren tillträtt köpet och varunder denne dragit inkomst av egendomen. Han behöver därför erlægga lösen endast för den till jubelåret återstående tiden. Denna bestämmelse om möjlighet för en person att själv återbörda försäld egendom är måhända en av Hl införd nyhet, som åtminstone icke omnämnas i den äldre litteraturen, även om den på den tiden skulle ha varit i bruk.³

Slutligen har Hl tagit hänsyn till den eventualiteten, att avyttrad egendom varken genom bördemans förmedling eller genom säljarens egna ansträngningar kunnat utlösas (v. 28). Den forne ägaren är då berättigad att på jubelåret återfå sin besittning, och köparen gör härigenom ingen förlust, då egendomens avkastning intill jubelåret måste anses hava givit honom tillbörlig ersättning för vad han en gång erlagt för densamma.

Rätten till inlösande av försäld egendom är sedan underkastad olika bestämmelser alltefter egendomens beskaffenhet (v. 29—34).

Boningshus, belägna i en med murar omgiven stad, måste inlösas inom ett år, vid äventyr att köparen och hans efterkommande eljest för beständigt få behålla dem utan att behöva avstå dem

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 668.

² Jfr Lv 25:16; se härom närmare i § 17.

³ Jfr BENZINGER, PRE 1, s. 138.

ens på jubelåret (v. 29 f.). Dylika hus anses nämligen ej hänga så nära samman med familjernas eller släkternas jordegendomar på landet, att deras avyttrande kan innebära någon egentlig minskning av det jordområde, som varje familj eller släkt innehar.¹ Av samma skäl kan ej heller försäljandet av ett sådant hus för evärdlig tid vara stridande mot den ovan berörda åskådningen, att landet tillhör Jahve och de enskilda israeliterna därför ha endast nyttjanderätt till sina resp. åkerlotter. Ett hus i en stad synes nämligen enligt denna uppfattning i vida högre grad än t. ex. ett åkerstycke ha betraktats som den enskildes privategendom, varöver han kan fritt förfoga, då det ju tillkommit genom hans eget eller en tidigare ägares arbete.² Under sådana förhållanden vill lagen visserligen bereda möjlighet till husets återköpande, men å andra sidan har den ej ansett, att geulla-rättens syfte att skydda släktens egendom skulle vara åsidosatt, om ett dylikt hus komme att för beständigt övergå till någon annan.

Däremot skola boningshus i byar utan murar räknas såsom tillhörande på landet befintlig egendom och behandlas som sådan, när det blir fråga om deras försäljande och återköpande. Dessa kunna återbördas när som helst och skola, om detta icke sker, på jubelåret återgå till tidigare ägare (v. 31). Här är lagen sålunda angelägen om att låta geulla-rätten utan inskränkning vinna tillämpning, då Israels materiella förkovran övertvägande var beroende av åkerbruk och boskapsskötsel samt lantegendom och därmed likställd besittning i byar följaktligen måste såväl för den enskilde som för hans släkt få den största betydelse.

Slutligen meddelas några föreskrifter angående leviternas geulla-rätt, varvid dessa komma att intaga en särställning (v. 32—34). I de städer leviterna fått sig tilldelade som arvsbesittning äga de när som helst återbörda försålda hus utan att härvid vara bundna av den för husen i andra städer gällande korta tiden av ett år (v. 32). Om någon levit ej inlöser³ ett dylikt försålt hus, skall det i alla händelser åter tillfalla honom på jubelåret, då levitstädernas

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 669.

² Jfr DILLMANN, a. st.; KEIL, Lv-Deut., s. 165.

³ Vi läsa i v. 33a med DILLMANN, BAENTSCH, BERTHOLET (Komm. t. st.) וְאִשֶּׁר לֹא יִגְאָל och בעיר i st. f. ועיר.

hus givits leviterna som arvsbesittning och därför ej fingo övergå i främmande händer (v. 33). Däremot få de betesmarker, som sträcka sig runt omkring leviternas städer, alls icke säljas, utan måste behållas som en evärdlig besittning (v. 34). Anledningen till dessa undantagsbestämmelser är tydligen den, att leviterna i motsats mot övriga israeliter ej erhållit några ärftliga jordagods, utan fått endast vissa städer sig anvisade. Det blev då nödvändigt att för beständigt tillförsäkra dem äganderätten till husen i dessa städer, vilka för leviterna spelade samma roll som jordegendomar för andra stammar, och att därjämte tillse, att de ej lämnade sin boskap utan betesmarker genom att avyttra, vad som för detta ändamål upplåtits åt dem i städernas omedelbara närhet.

I Lv 25 har alltså upptagits en ganska detaljerad geulla-lag. Om ock de där meddelade bestämmelserna i flera avseenden fått en egendomlig utformning på grund av geulla-sedens förbindelse med jubelårsinstitutionens idéer och ett påtagligt inflytande av P:s teokratiska uppfattning, är det dock den gamla geulla-seden, sådan vi förut lärt känna den, som genom dessa föreskrifter göres till lag. Geulla-institutionens syfte är tydligen även här detsamma som hos Jeremia och i Ruts bok: att bevara fäderneärvd egendom som en släktens oförytterliga besittning och sålunda befordra i första hand släktens bästa.

Emellertid råder, såsom redan antytts, just på grund av nyssnämnda kombination i dessa lagstadganden en viss otydlighet. Geulla-rätten skulle ju garantera, att den egendom, som någon nödgats avyttra, ej gick förlorad för hans släkt, jubelårsinstitutionen åter, att den forne egendomsherren själv återfick, vad han, en gång mist. I förra fallet var det således kollektiva, i det senare individuella rättsanspråk, som skulle tillvaratagas. Att sammanställningen av tvenne rättsinstitutioner, som synas ge uttryck åt något olika strävanden med hänsyn till äganderätten, måste förläna vederbörande bestämmelser en viss oklarhet, är uppenbart. Så t. ex. lämnas ingen föreskrift om huruvida en bördeman, som genom att inlösa en fattig anförvants arvsbesittning räddat den åt släkten, skall vara skyldig att på jubelåret avträda denna till den förre innehavaren. Förmodligen var det lagens mening,

att jubelårsbestämmelsen i detta fall icke hade någon tillämpning.¹ Bördemannen fick troligen behålla, vad han i kraft av sin geulla-rätt inlöst, då denna rätt ville lämna garantier endast för egendomens kvarstannande inom släkten samt det av en börde-man verkställda inlösandet ej torde hava fullt likställt med vanligt köp och därför ej träffats av jubelårslagens föreskrift.

Den institution, som vi här gjort bekantskap med, lämnar ett tydligt vittnesbörd om hur stark solidaritetskänslan var i Israel och hur i kraft av denna känsla den enskilde uppfattade som sin plikt att, om så erfordrades, även med personliga uppoffringar tillgodose sin släkts intressen. Den är därjämte, som nämnt, ett bevis på hur kärleken till den ärvda jordlotten var så djupt rotad bland släktens medlemmar, att de ansågo sig skyldiga förhindra, att sådan jord övertogs av en främling. Härvid kan ock erinras om att samma idé går igen i lagen om arvsdöttrars giftermål i Nu 36. Den förmån, som geulla-rätten tillförsäkrade släkten, skulle genom denna lag beredas stammen, nämligen att ej behöva avhändas inom dess gränser befintliga jordområden. Tack vare dylika känslor av solidaritet och pietet, som innerst uppburo geulla-institutionen, kunde genom densamma bevaras den fasta egendom, som utgjorde villkoret för familjens och släktens bestånd.

Men institutionen i fråga kommer att indirekt tjäna även ett mera allmänt socialt syfte. Den blir ett led i strävandet att hålla vid makt en jämnare egendomsfördelning och således åstadkomma, vad man också hos andra folk funnit nödigt att på lagstiftningsväg söka genomföra.² Därmed har geulla-rätten i viss mån förarbetat, vad en av Israels märkligaste skapelser, jubelårsinstitutionen, avsett att på ett betryggande sätt förverkliga.

¹ BUHL, a. a. s. 62.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 668 f.

§ 16. Lagar om sabbatsår.

Bestämmelserna om sabbatsår erinra om båda de tendenser, som kunna spåras i lagarna rörande egendom. Dels innebär denna institution ett slags egendomsskydd, då jorden för att kunna hållas vid hög kultur ej fick otillbörligt utsugas och därför efter vissa år behövde få ligga i träde. Dels finna vi här en strävan att nivellera de sociala ojämnheterna människor emellan. Tvenne av den hebreiska sociallagstiftningens älsklingstankar — insikten om egendomens höga värde och om dess därav motiverade behov av rättsskydd samt den sociala jämlikhetens ideal — gå således här igen för att omsider på hithörande lagars sista utvecklingsstadium nära nog fullständigt undanskymmas av en helt annan åskådning.

I *Ex 23: 10 f.* meddelas den äldsta föreskriften om ifrågavarande inrättning. Sedan jorden under sex år blivit besädd och dess gröda inbärgad, skall man det sjunde året låta marken vila och ligga orörd. Det som då växer fram efter föregående års utsäde tillfaller de fattiga, och markens djur få tillvarata, vad dessa lämna kvar. På samma sätt skall förfaras med vingård och olivplantering.

Denna i all korthet avfattade bestämmelse grundar sig utan tvivel på härskande sedvanerätt, som Fb kodifierat och tillika förstätt att utnyttja i humanitärt syfte. Att jorden efter vissa års bearbetande skulle ligga i träde, var säkerligen ett bruk, som sedan långliga tider förefunnits i Kanaans land, och innebar nog ingen av Fb införd nyhet.¹ En dylik sed är för övrigt så vanlig hos åkerbruksidkande folk,² att, även om Fb ej innehållit något stadgande här-om, man tryggt kunnat antaga, att den förefunnits bland hebréerna.

Då nu Fb på grundvalen av gängse sed påbjuder ett trädesår, vill den därmed föreskriva, att varje hebreisk jordbrukare skall se till, att hans åker, vingård och olivplantering en gång vart sjunde år komma att ligga i träde.³

¹ Jfr HARFORD-BATTERSBY, DB IV, s. 325; BENZINGER, PRE, I, s. 139.

² Jfr MAINE, Village-Communities, s. 79 ff.

³ Genom att hänföra suffixen i verben *וַיִּשְׁמְרֵהָ וַיִּשְׁמְרֵהָ* (v. 11) till *וַיִּשְׁמְרֵהָ* i föreg. v. kommer WELLHAUSEN (Prol., s. 111) till den slutsatsen, att det är endast skörden, som ägaren det sjunde året skall för egen del lämna orörd, men att jorden då bör på vanligt sätt odlas. En dylik föreskrift måste emellertid redan

Att lagstiftaren genom denna förordning skulle ha velat inrätta ett för hela landet på en och samma tid infallande trädesår, synes föga troligt i betraktande av de högst betydande praktiska svårigheter, som en dylik åtgärd otvivelaktigt måste föra med sig.¹ Ett så pass långt avbrott i arbetet med jordens brukande samtidigt för ett helt lands befolkning, som nästan uteslutande var hänvisad till dylikt näringsfång, skulle för visso ha vållat alltför stora olägenheter. Så mycket mindre vore man benägen att vänta en sådan anordning av Fb, som denna lagstiftning visar sig genomgående äga en nykter blick för verklighetens krav och därför säkerligen ej velat meddela ett stadgande, som måste anses taga väl liten hänsyn till det praktiskt gagneliga.

Här åsyftas i stället utan tvivel en termin, som växlar efter olika lokala förhållanden och sålunda kommer att för det ena jordområdet infalla på en tid, för det andra på en annan.² Ordet אֶרֶץ (v. 10) får då icke fattas såsom avseende hela Israels land, utan är en beteckning för den jord eller det åkerstycke, som tillhör den enskilde israeliten.³ Lagen vill tydligen icke binda en jordägare vid ett och samma trädesår för all den egendom, som tillhör honom. Tvärtom synes dess mening vara, att ett trädesår skall av var och en iakttagas, men att det därvid står honom fritt att låta olika delar av sin jord olika år ligga i träde, allteftersom han finner lämpligt.⁴ Fattas lagens innebörd så, måste man erkänna, att den på ett klokt och praktiskt sätt i anslutning till gällande sedvanerätt påbjuder en trädesinstitution, som för visso sedan gammalt ansetts

från synpunkten av det humanitära syfte, som Fb vill vinna, förefalla högst egendomlig, då lagstiftaren tydligen har avsett, endast att de fattigas tillfälliga behov skola avhjälpas, men ej att från väl bestämda åkrar större förråd för framtiden böra få insamlas. Som därjämte v. 10 i sin helhet tydligt angives stå i bestämd motsats till innehållet i v. 11, synes den enda riktiga tolkningen vara att i analogi med framställningen i Lv 25: 2 ff. efter LXX låta nämnda suffix referera sig till אֶרֶץ i v. 10. Så bl. a. DILLMANN, BAENTSCH, DRIVER (Komm. t. st.).

¹ Jfr härom särskilt RIEHM, StKr 1871, s. 760 ff.

² NOWACK, Arch, I, s. 229; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 206; MEINHOLD, Sabbat und Woche, s. 22.

³ DILLMANN, a. a. s. 274; RIEHM, Handw.b. II, s. 1332. Jfr Gn 23: 15.

⁴ RIEHM, a. st.; HARFORD-BATTERSBY, a. art. s. 324; MEINHOLD, a. st.

nödvändig till befordrande av jordens fruktbarhet. Att härvid bestämts just det sjunde året i stället för det i dylika fall oftast förekommande femte,¹ synes bero på inverkan av sabbatsidén.² Huruvida den här stadgade tidsperioden förefanns redan hos den gamla seden eller infördes först av Fb, måste emellertid lämnas därhän.

Men Fb avser med denna lag även och framför allt något annat. Den betjänar sig av den agrariska bestämmelsen i rent filantropiskt syfte, i det trädesinstitutionen förklaras äga till uppgift att bereda de fattiga möjlighet till en tillfällig utkomst. Vidare framträder i detta sammanhang den hebreiska lagstiftningens ofta återkommande omsorg om djuren. Fb anser sålunda, att det icke är lagens huvudändamål att förordna om ett trädesår. Ty i så fall vore nog bestämmelsen tämligen överflödigt, då bruket att låta marken ligga i träde säkerligen sedan gammalt praktiserats i enlighet med gängse sed och även alltför skulle ha befunnits nödvändigt av hänsyn till lantbrukets behov, även om det ej hade varit i lag påbudet. Däremot lägger lagstiftaren nämnda inrättning till grund för en ur ett religiöst-sedligt betraktelsesätt framvuxen humanitär åtgärd, som för honom blir själva huvudsaken.

Detta moment i lagen är därför antagligen något, som ej varit förbundet med den gamla seden, alltså en nyhet, som Fb inför. Ty i början av Israels bosättning i Kanaan var nog landet tämligen jämnt fördelat, så att varje israelit genom besittningen av sin jordlott ägde ett säkrat levebröd och några i egentlig mening fattiga ej funnos.³ Först när en längre tid förflutit, började motsatsen mellan rika och fattiga träda fram, varför särskilda åtgärder på lagstiftningsväg till de senares förmån kunde anses nödiga.⁴ Härvid erbjöd då trädesinstitutet, som de nya erövrarna torde ha övertagit såsom en gammal kananeisk inrättning, en anknytningspunkt för erforderliga humanitära anstalter. Denna inrättning synes ursprungligen ha hängt samman med det äldre kultur-

¹ MEINHOLD, a. st.

² BAENTSCH, a. a. s. 206.

³ Jfr NOWACK, Die soz. Probl., s. 4; KÖBERLE, Soz. Probl., s. 2 ff.

⁴ Jfr NOWACK, a. a. s. 5; HERNER, a. a. s. 77 f.

stadium, då jorden var gemensam¹ och då man kunde förskaffa sig äganderätt till jord genom att uppodla, vad som gällde som allmänning, men därjämte också förlorade, vad man på detta sätt gjort till sitt, så snart man upphörde att bruka och begagna det.² Det synes då vara en rätt nära liggande tanke, att avkastningen av jord, som under ett år är obrukad, under denna tid kan betraktas och behandlas som allmänning, och Fb:s åtgärd att helt enkelt dekretera, att vad en trädesjord frambringar skall tillhöra landets fattiga, torde måhända till en viss grad böra förbindas med nu antydda föreställningar om ägandet av jord i äldsta tid.

Dock vilar helt visst denna humanitära åtgärd djupast på religiös grund. Bestämmelsen härom tillhör nämligen Fb:s דברים³ och är sålunda upptagen bland stadganden av religiöst-kultiskt innehåll.⁴ Måhända har redan Fb häri velat se en av Jahve såsom landets herre vidtagen anstalt, varigenom den enskildes nyttjanderätt till den jord, som han ägde, temporärt inskränkts till de sämre lottades båtnad. Därmed behövde emellertid denne ej underkasta sig några egentliga uppoftfringar, i synnerhet om han, såsom vi ansett vara lagens mening, under olika år lät olika delar av sina ägor ligga i träde.

Slutligen bör framhållas, att vi här ha att göra med ett verkligt sabbatsår, sådant den israelitiska lagstiftningen känner det i dess äldsta gestalt, även om denna benämning förekommer först i Hl.⁵ NOWACK påpekar, att ett sabbatsår icke omnämnes i hela den förexiliska litteraturen,⁶ och är av den bestämda uppfattningen, att en lag om ett sådant då icke ens fanns till.⁷ Men säkerligen kan Fb på goda grunder anses ha i Ex 23: 10 f. lämnat föreskrifter om ett sabbatsår, för vilket åkerbruket och därmed sammanhängande

¹ BUHL, a. a. s. 10, 64; DRIVER, Exod., s. 240.

² POST, Gundriss I, s. 342; WILUTZKY, a. a. 2, s. 121 ff.

³ BAENTSCH, a. a. s. 185, 206.

⁴ Jfr MEINHOLD, a. a. s. 24.

⁵ Jfr EWALD, Altert., s. 488 ff.; BAENTSCH, Bundesb., s. 109, 115; HERNER, a. a. s. 78.

⁶ A. a. II, s. 162.

⁷ A. a. II, s. 164.

förhållanden lagts till grund, och just denna förordning föreligger utan tvivel i Lv 25: 2—7 vidare utbildad, varvid dock dess innebörd blivit en annan under inflytande från en med P befryndad teologisk riktning.¹ För denna åsikt talar bl. a., att lagen om trädesåret återfinnes bland Fb:s religiöst-kultiska förordningar, liksom även, att på bestämmelsen i fråga följer omedelbart i v. 12 själva sabbatsbudet. Det torde därför svårligen kunna bestridas, att det är sabbatsårsinstitutionens äldsta form, som i denna Fb:s lag möter oss.

Att i Gamla testamentets övriga urkunder inga notiser finnas om denna inrättning, förvånar ej. Ett trädesår, som ej iaktogs samtidigt överallt, utgjorde intet anmärkningsvärt, i synnerhet som det tyckes ha vilat på urgammal hävd, och lagens humanitära moment synes ej ha varit av den art, att det kunnat stöta på gensägelse såsom innebärande något betungande för den enskilde ägaren. Sannolikt har förordningen blivit efterlevd, enär den tydligen väl anpassats efter verklighetens krav.²

Den deuteronomiska lagstiftningen upptager och utbildar sabbatsårsidén på ett högst säreget sätt. Enligt Dt 15: 1—11³ skall vart sjunde år utgöra ett s. k. שנת השמיטה, då varje fordringsägare måste efterskänka (שמיט), vad en israelit lånat av honom.

Säkerligen var Fb:s trädesårslag för Dt väl bekant, och den gällde nog fortfarande på dess tid,⁴ varför Dt saknar anledning att med sin lagsamling införliva denna bestämmelse. Däremot tager den vad som här redan förelåg till utgångspunkt för en lag med ett helt annat innehåll.⁵

Liksom Fb av trädesinstitutet skapat en inrättning, som skulle komma de fattiga till godo, har Dt funnit en liknande åtgärd för sin tid än mera nödvändig. Emellertid hade åkerbruket nu icke

¹ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 115; BERTHOLET, Lev., s. 87; MEINHOLD, a. a. s. 23 f.

² Uppgifterna i Lv 26: 34 f., 43 och 2 Kr 36: 21, att föreskrifterna om sabbatsårsinstitutionen icke iakttagits, gälla säkerligen Hl:s bestämmelse om denna inrättning, varigenom den påbjudes på en och samma tid över hela landet.

³ Jfr ovan s. 259 ff., där denna lag behandlas i samband med övriga humanitetslagar med särskild hänsyn till dess tillhörighet till humanitära bestämmelser rörande skuld- och panträtt.

⁴ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 306; LOTZ, PRE 17, s. 293.

⁵ Jfr DILLMANN, a. st.; BAENTSCH, a. a. s. 109; MEINHOLD, a. a. s. 23.

längre samma stora betydelse som på Fb:s tid, även om Fb:s trädesårsföreskrift bör antagas ha ännu alltså blivit efterföljd. Dt kan alltså inrikta hela sitt intresse på att åstadkomma en lag, där sabbatsåret får träda uteslutande i humanitetssträvandenas tjänst. Den låter därför ej en agrarisk institution uppbära de humanitära åtgärderna, utan ger sin lag en helt annan utgestaltung, varigenom den bättre kan tjäna det av lagstiftaren åsyftade ändamålet.

Även Dt:s sabbatsår skall medföra ett שמיט, men icke av jorden och dess avkastning, utan av de fattigas skulder. Detta för båda lagarna gemensamma uttryck synes bekräfta ovan antydda förbindelse dem emellan.¹ Men på samma gång röja de olika objekt, som ifrågavarande verb får hos resp. lagar, den vitt skilda miljö, varur dessa vuxit fram. De förändrade samhällsförhållandena på Dt:s tid, då särskilt motsatsen mellan rika och fattiga högst avsevärt stegrats, krävde betydligt mera effektiva åtgärder än dem, som Fb anlitat. På grund härav meddelar Dt en sabbatsårslag, som direkt anpassats efter den nya tidens behov och ansågs på ett radikalare sätt kunna ingripa till de sociala missförhållandenas avhjälpande.²

Medan Fb:s trädesår infaller olika för olika jordområden, är däremot sjuårsperioden enligt den deuteronomiska lagen en för hela landet samtidigt återkommande termin i likhet med Hl:s sabbatsår.³ Även därutinnan visar sig Dt:s förordning vara en föregångare till Hl:s föreskrift, att institutionens religiösa innebörd ganska tydligt träder fram, då det i v. 2 heter, att man offentligen utropat en eftergift till Jahves ära.⁴ Fullgörandet av den genom eftergiftsåret pålagda förpliktelsen tenderar att bli en akt, som företages i religiöst syfte. Att detta religiösa moment sedan omedelbart går över i ett rent humanitärt betraktelsesätt, varigenom eftergiftsåret upptages i de sociala utjämningssträvandenas tjänst, sammanhänger med Dt:s allmänna åskådning. Dock blev, såsom

¹ Jfr BAENTSCH, a. st.; DRIVER, Deut., s. 177; MEINHOLD, a. st.

² Jfr NOWACK, a. a. II, s. 163.

³ NOWACK, a. st.; BUHL, a. a. s. 63; WELLHAUSEN, Prol., s. 112.

⁴ STEUERNAGEL, Deut., s. 55, 57. Jfr den i Dt 31: 9—13 meddelade föreskriften, att vid lövhyddohögtiden under eftergiftsåret den deuteronomiska lagen skall uppläsas för det församlade folket.

i det föregående påpekats, denna lag säkerligen blott ett i teorien framställt uttryck för idealt hållna fordringar, vilka såsom förenade med väl stora praktiska svårigheter med all sannolikhet aldrig kommit att tillämpas.¹

Först Hl påbjuder i *Lv 25: 2—7* firandet av ett שנת שבתון. Vart sjunde år skall över hela Israels land på en och samma gång för dettas olika delar jorden njuta fullständig vila. Då skall varken åkern besås ej heller vingården skäras, och icke ens den avkastning, som jord och vingårdar det oaktat lämna, får av ägarna inhöstas. Sabbatsvilan skall sträcka sig över hela landet, och alla, som där vistas, såväl rika som fattiga, ja, till och med djuren, skola för sitt uppehälle äga lika rätt till landets produkter.

En närmare undersökning av Hl:s förordning ådagalägger, att denna visserligen å ena sidan innehåller moment, som erinra om de föregående lagsamlingarnas bestämmelser om sabbatsårsinstitutionen, och sålunda synes delvis bygga på dessa,² men att å andra sidan denna institution här undergått en högst betydande förvandling i enlighet med det åskådningssätt, som var för lagstiftaren och hans tid egendomligt. Vi kunna tydligt skönja konturerna i *Ex 23: 10 f.*, i det att också här ett allmänt trädesår stadgas. Det bestämda humanitära syfte, varpå Fb lade huvudvikten, är jämväl i denna lag angivet, ehuru det ej så starkt betonas.³ Även med *Dt* överensstämmer Hl därutinnan, att sabbatsåret blir en fast termin och sålunda skall iakttagas av hela landets bebyggare samtidigt. Men skillnaden mellan förevarande lag och de tidigare bestämmelserna framträder skarpt, om man tar sikte på den grundidé, som i Hl:s bud är den genomgående.

Redan i Fb:s sabbatsårslag kunde vi spåra ett religiöst influerat betraktelsesätt, och ännu tydligare gjorde sig ett sådant gällande hos *Dt*. I Hl får den religiösa synpunkten en alltigenom central ställning. Vad som här motiverar förordningen om ett sabbatsår, kan efter lagens tydliga ordalydelse icke vara något annat än detta: landet skall vila. Och detta vilomotiv är uteslutande religiöst

¹ MEINHOLD, a. a. s. 26. Jfr ovan s. 261.

² Jfr NOWACK, a. a. II, s. 163; BERTHOLET, *Lev.*, s. 87; MEINHOLD, a. a. s. 23 f.

³ Jfr EERDMANS, *Alttest. Studien IV*, s. 122.

bestämt: vilan fattas som en kultakt, ett prestandum, som landet fullgör åt Jahve.

Man möter alltså i denna lag en senare tids utformning av sabbatsbegreppet i dettas tillämpning på landet såsom ett kultfirande subjekt, som ägnar Jahve den dyrkan han påbjuder.¹ Att jorden efter någon tids förlopp behöver ett trädesår för att kunna bliva bärkraftig, såsom Fb utan tvivel genom sin lag velat hävda,² har i Hl ej antytts. Ej heller är det sociala moment, som Fb och Dt tillmätta den avgörande betydelsen och varigenom sabbatsårsinstitutionen får en så vittgående etisk syftning, något, som Hl anser sig böra räkna med såsom motiv för ett sabbatsår. Dessa båda synpunkter ha tvärtom här nästan helt trängts undan av föreställningen om en ren kultprestation, som Jahve kräver av Israels land.³

Men om sålunda ett rent religiöst krav i dess betydelse av något i kultiskt hänseende förpliktande i överensstämmelse med Hl:s allmänna åskådning blir det allt behärskande vid konceptionen av förordningen om sabbatsår och om enbart av denna anledning för hela landet under det sjunde året dekreteras en absolut sabbatsvila, som utesluter varje planmässigt anlagt skördearbete, så komma dock — ehuru blott såsom något sekundärt — Fb:s och Dt:s nyss antydda moment att inrymmas även i Hl:s sabbatsårslag.⁴ Den stadgade arbetsinställelsen medför, dels att jorden vart sjunde år måste ligga i träde, dels att den avkastning, som den av sig själv utan människors åtgöranden giver, gäller som gemensam egendom för landets samtliga bebyggare, då den icke får på vanligt sätt inbärgas som skörd. Detta senare finner Hl vara en självklar sak, då den i ännu högre grad än föregående lagstiftare betraktar landet såsom tillhörande Jahve och de enskilda endast som förvaltare av det, vartill de djupast sett äga blott nyttjanderätt. Vi kunna här spåra begynnelsen till en åskådning, som sedan jubelårslagen med full klarhet hävdar.

¹ Detta framhålles tydligt och klart i v. 2 och v. 4.

² Jfr EWALD, a. a. s. 488 f.

³ Jfr härom DILLMANN, a. a. s. 659 f.; BERTHOLET, a. a. s. 87 f.; BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 79.

⁴ Jfr DILLMANN, a. st.

Även hos Hl återfinnes således, ehuru först som en konsekvens av dess religiöst-kultiska påbud, samma sociala ideal, som av föregående lagstiftare med sådan värme omfattats. De fattiga nämnas visserligen ej uttryckligen, men då lagen föreskriver, att varje ägare samt hans slav och slavinna, hans daglönare och den hos honom bosatte främlingen skola vara hänvisade till att få sitt uppehälle av vad jorden frambringar, synes den härmed genom angivande av representanter för skilda sociala villkor ha velat framhålla, att alla landets bebyggare oberoende av sin sociala ställning böra under sabbatsåret vara i lika grad berättigade till jordens avkastning. Här äro säkerligen även de fattiga åsyftade. Sannolikt ha de av lagstiftaren inbegripits under de två sistnämnda kategorierna, vilka omfatta människor i beroende ställning med knappa existensmöjligheter.¹ Dessutom har Hl liksom Fb tänkt även på djuren.

De skilda synpunkter, som på sabbatsårsinstitutionens tidigare utvecklingsstadier i olika grad framträtt, synas alltså i Hl vara liksom förenade. Jorden skall vila genom ett periodvis återkommande trädessår, varigenom den bäst kan hållas vid hög kultur. Sociala åtskillnader måste i humanitetens intresse bringas att försvinna eller i görligaste mån reduceras, så att alla utan undantag åtminstone någon gång då och då finna sig hänvisade till samma existensvillkor, känna sig nästan »som nomadiserande gäster i landet». Och framför allt, av religiöst-kultiska hänsyn kräves lika väl som en sabbatsdag för människor och djur ett sabbatsår för landet, då av Jahve påbjuden vila skall sätta sin prägel på alla förhållanden. Det är av vikt att fasthålla, att i Hl denna sistnämnda synpunkt är den primära och alltigenom behärskar de tvenne föregående, vilka låta sig ur densamma endast härledas såsom nära liggande konsekvenser. Den ger också åt Hl:s förordning ett säreget skaplynn, varigenom denna bestämt skiljer sig från sina föregångare inom den hebreiska sabbatsårslagstiftningen.

Man kan näppeligen undgå att finna, att en sabbatsårslag, sådan Hl avfattat den, måste erbjuda icke ringa svårigheter, då det gäller de meddelade föreskrifternas tillämpning. Att jorden utan i vederbörlig ordning utfört såningsarbete kan giva en viss avkastning genom vad som vid föregående års skörd råkat falla till marken

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 662; LOTZ, PRE 17, s. 293; BERTHOLET, Stell., s. 159.

av de mogna kornen, har iakttagits i såväl nuvarande Palestina som andra länder.¹ En annan fråga blir däremot, i vad mån en dylik avkastning finge anses tillräcklig till beredande av livsuppehälle åt landets befolkning.

Betänkligheter härutinnan ha säkerligen framkallat det tillägg till Hl:s förordning, som återfinnes i *Lv* 25: 18—22.² Här lämnas den försäkran, att genom Jahves välsignelse det sjätte året skall bringa en så riklig skörd, att man därav kan livnära sig, ända till dess det nionde årets gröda står färdig att inbärgas. Författaren räknar tydligen med att, såsom ännu är förhållandet i Palestina, jorden efter att ha legat i träde måste plöjas ända till tre gånger, innan den giver sin fulla avkastning, och att en sådan alltså ej kan väntas förrän på andra året efter trädetsåret.³ Tillika äro dessa verser ett karakteristiskt uttryck för hur man i av Hl:s åskådning influerade kretsar värdesatte en sådan kultprestation som det lagenliga firandet av sabbatsåret, då denna betraktades såsom förbunden med en alldeles speciell välsignelse från Jahve, varigenom ett befarat nödläge måste anses uteslutet.⁴

Om än denna perikop på grund av sin litterära beskaffenhet torde få tillmätas endast ett sekundärt värde för klarläggandet av det föreställningssätt, som är utmärkande för Hl:s sabbatsårsförordning, har den dock sin betydelse såsom ett vittnesbörd om att man säkerligen rätt snart börjat få blicken öppen för de olägenheter, som ett efterlevande av förordningen komme att föra med sig. Medan Fb:s sabbatsårslag fått en sådan avfattning,

¹ DILLMANN, a. st.

² Dessa verser referera sig uppenbarligen till bestämmelserna i v. 2—7 och ha nog ursprungligen haft sin plats efter detta stycke. De kunna emellertid knappast vara skrivna av samma person, som författat sabbatsårslagen. Ty dels blir den i v. 20 framställda frågan alldeles omotiverad efter den anvisning, som i v. 6 f. givits angående möjligheten till livsuppehälle under det sjunde året, dels rör sig svaret på nämnda fråga med helt andra föreställningar än dem, som möta oss i v. 6 f. Sannolikt härstamma ifrågavarande verser från någon, som funnit nödigt betona, att sabbatsårslagen ej skulle behöva försätta landets invånare i någon prekär situation på grund av livsmedelsfrågan (jfr BAENTSCH, *Heil.-Ges.*, s. 57 f., *Ex-Nu.*, s. 423, 425; BERTHOLET, *Lev.*, s. 86).

³ BAENTSCH och BERTHOLET, *Komm. t. st.*; NOWACK, a. a. II, s. 164 not 2.

⁴ Jfr BERTHOLET, *Lev.*, s. 90.

att den mycket väl kunde iakttagas, och med all sannolikhet även blivit tillämpad, har däremot Hl högst betydligt försvårat ifrågasvarande institutions praktiska genomförande genom föreskriften, att sabbatsåret skall hållas samtidigt över hela landet. Även om det icke kunde anses absolut omöjligt att iakttaga Hl:s bestämmelse,¹ måste dock firandet av ett sabbatsår i enlighet därmed ovillkorligen vålla betydande rubbningar i det ekonomiska livet, varjämte en så lång tids sysslolöshet för ett lands åkerbruksidkande befolkning svårigen kunnat vara i socialt hänseende gagnelig. Hl:s anordning synes därför ådagalägga, att lagstiftaren ej haft känsla för vad som från social-ekonomisk synpunkt är ändamålsenligt eller ej, och bör lämpligen räknas till de hebreiska lagar, som bära en mer eller mindre utopisk prägel. Att lagen fått denna karaktär, beror tvivelsutan på att den tillkommit ej för att fylla ett socialt behov, utan endast för att tillgodose ett religiöst-kultiskt syfte, varvid den på ett ensidigt teoretiskt sätt utarbetats på grundvalen av Hl:s uppfattning om sabbatsbudets innebörd. Det antydes också, som ovan nämnts, på ett par ställen, att denna lag i förexilisk tid icke blivit följd.²

Emellertid finnas icke desto mindre exempel på att sabbatsår i den av Hl angivna formen i efterexilisk tid verkligen firats. Bortsett från den i Neh 10: 32 meddelade uppgiften, att man förpliktade sig att iakttaga påbudet om sabbatsår, lämnas notiser härom endast i utombiblisk litteratur, och dessa ådagalägga förekomsten av sabbatsår vid flera olika tillfällen.³ Att något sådant varit möjligt, visar, vilken makt föreskrifter, som avse rena kultförpliktelser, i efterexilisk tid måste ha haft, då man ställt sig dem till efterrättelse, även när de avgjort kommit i konflikt med andra det sociala livet nära berörande intressen.⁴ Av dessa uppgifters förefintlighet torde tillika framgå, att de tydligen relatera blotta undan-

¹ DILLMANN, a. a. s. 660; LOTZ, a. art. s. 293.

² Lv 26: 34 f., 43; 2 Kr 36: 21. Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 435; NOWACK, a. a. II, s. 164.

³ Jfr CASPARI, StKr 1877, s. 181 ff.; SCHÜRER, Gesch. d. jüd. Volkes I, s. 35 ff., 214, 258 f.

⁴ Man jämföre härmed sabbatsbudets sorgfälliga iakttagande, under mackabéertiden även vid de mest kritiska situationer (SCHÜRER, a. a. I, s. 203, II, s. 559 f.).

tagsfall, som anförts, därför att de tilldragit sig en viss uppmärksamhet. Det synes sålunda, av allt att döma, som om denna lag på dessa undantag när ej blivit efterföljd, och man har knappast kunnat vänta annat, då den alltför ensidigt sökt genomföra en viss idé i ett överspönt helighetssträvandes intresse utan att samtidigt taga i beräkning, vad som tillfredsställde rimliga krav från synpunkten av det praktiskt utförbara och det socialt gagneliga.

Lagarna om sabbatsår, som sakna analogier i babylonisk rätt, lämna oss intressanta vittnesbörd om hur sabbatsidén blivit på ett omfattande sätt socialt utnyttjad och hur lagstiftarna härvid förstått att låta en på denna idé baserad inrättning omgestaltas alltefter nya mötande krav. Det är en och samma institution, som vi i de tre ovan behandlade lagarna på olika stadier gjort bekantskap med,¹ varvid Fb:s trädesår och Dt:s eftergiftsår äro genomgångsskeden i en utveckling, som slutar med Hl:s sabbatsår. Institutionens religiösa innebörd, som i Hl är den förhärskande, har skymtat fram även på tidigare utvecklingsstadier. Samma idé är också överallt den genomgående: sabbatsidén. Liksom var sjunde dag innebar ett avbrott i det vanliga livets gång, så ock vart sjunde år, fast i olika former: dels som ett jordens liggande i träde, varigenom även vissa humanitära syften kunde uppnås, dels som ett avhjälpande av begynnande sociala missförhållanden genom en allmän eftergift av ådragen skuld, dels slutligen som en ren kultakt, framgången ur Israels strävan att visa sig vara ett heligt folk. Sabbatsåret har genomlupit ungefär samma utvecklingsgång, som kan iakttagas i lagarna om sabbaten: från att i Fb vid sidan av sin religiösa innebörd äga ett för det sociala livet betydande värde, tankar, som sedermera i Dt närmare utföras, har den i P blivit uteslutande självändamål, en kultisk plikt med avgjort asketisk prägel. Vi ha således i sabbatsårslagarna ett exempel på hur en institution fortlever genom olika tider och därvid utvecklas till att bli bärare av de skilda tidernas skiftande behov, anpassas efter deras förhållanden samt påtryckes den bestämda prägel, som det för resp. lagsamlingar kännetecknande allmänna åskådningssättet är ägnat att ge densamma.

¹ Jfr HERNER, a. a. s. 78.

§ 17. Lag om jubelår.

Ett ytterligare steg i syfte att upphäva sociala åtskillnader, som ojämnheter i egendomsfördelningen givit anledning till, tages genom jubelårsinstitutionen. Därmed vill lagstiftningen tydligt göra en kraftigare ansats till att bota sociala brister, än som skett någonsin förut, och gripa djupare in i förhållandena genom dessas nära nog fullständiga omdanande. Utgångspunkten bilda helt visst redan bestående inrättningar, vilka man på ett säreget sätt söker komplettera och omforma.

Redan vid en flyktig genomläsning av jubelårslagen, *Lv 25: 8—55*, finner man, att framställningen där icke kan vara enhetlig, och en närmare undersökning av perikopen i fråga bestyrker ytterligare denna förmodan. Liksom det allmänt erkännes, att *Lv 25: 2—7* (lagen om sabbatsår) tillhör Hl,¹ så är ock den uppfattningen härskande, att återstående delen av kapitlet i sitt nuvarande skick ursprungligen icke kan ha ingått i denna lagsamling. Ty även om denna del såväl formellt som materiellt företer åtskilligt, som är för Hl karakteristiskt, finnas dock där avvikelser från Hl:s språkliga egendomligheter och allmänna åskådning, varjämte vissa uppgifter ej låta förena sig med de omedelbart föregående bestämmelserna om sabbatsår.² När man genom en analys av ifrågavarande parti vill söka klarlägga jubelårslagens komposition, inställa sig, såsom allmänt medgives, mycket stora svårigheter.³ Det synes dock, som om BAENTSCH genom sina ingående undersökningar av denna fråga⁴ anvisat vägen för den sannolikast riktiga lösningen av problemet.

Man kan nämligen i *Lv 25* påvisa vissa bestämmelser, vilka med stor säkerhet kunna hänföras till Hl, och får därigenom en kärna av föreskrifter, som helt visst ha bildat kapitlets äldsta beständsdelar. Dit höra, förutom den nyssnämnda sabbatsårslagen, vv. 14, 17, (18—22),⁵ 23—25, 35—38 samt därjämte åtskilliga andra

¹ DRIVER, Einl., s. 58; CORNILL, Einl., s. 77; STAVE, Inl., s. 61.

² BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 54 f.

³ BERTHOLET, Lev., s. 86; WELLHAUSEN, Comp., s. 164 ff.

⁴ A. a. s. 53—63.

⁵ Se angående dessa verser det föregående s. 321.

smärre humanitära stadganden, inströdda här och där och anslutande sig till sistnämnda verser, nämligen vv. 39—40a, 42 f., 47—49, 53, 55. Gemensamt för alla dessa partier är, att där ej talas om något jubelår. Vad sedan beträffar övriga delar av kapitlet med deras jubelåret reglerande och av jubelåret influerade bestämmelser, ledes man till den slutsatsen, att de äro av senare datum än de ovannämnda, då jubelåret tydligen förutsätter sabbatsåret och bygger vidare på detta. Det torde därför få anses högst sannolikt, att jubelårslagstiftningen är »eine sekundäre Schicht» i Hl och att de ovan angivna delarna av Lv 25 utgjort den grundstomme, kring vilken föreskrifterna om jubelåret sedermera sammanförts.¹

Emellertid äro de bestämmelser, där jubelåret omnämnes, ej alla av samma ålder, utan de visa sig vid en närmare granskning bestå av äldre och yngre element.² Såsom man mer och mer synes vara böjd för att antaga, har den äldsta jubelårslagen troligen föreskrivit endast jordegendomens återställande, en restitutio in integrum beträffande arvsbesittningen, men däremot ej innehållit övriga moment, som ingå i jubelårsbestämmelserna, sådana de nu föreligga i Lv 25.³ Denna äldsta lag, bestående av vv. 8, 10, 15, 16, har sedan införlivats med de partier av kapitlet, som tillhörde Hl. Först senare torde jubelårslagstiftningens övriga beståndsdelar ha kommit till, i det att jubelåret utvidgades till att medföra personlig frihet åt slaverna samt dessutom gav anledning till åtskilliga i v. 26—34 meddelade nya bestämmelser beträffande geulla-institutionen. Förmodligen upptogos i samband härmed bland jubelårslagens fordringar jämväl föreskrifterna om att under ett jubelår allt arbete med sådd och skörd skulle vila (v. 11 f.)³ och förflyttades på grund härav vv. 18—22 från sin ursprungliga plats efter v. 7. Ty att jubelåret från början skulle ha stått i samma relation till åkerbruket som sabbatsåret, kan av rent praktiska skäl svårigen ha varit fallet.⁴ Sannolikt

¹ BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 61 ff., Ex-Nu, s. 422 f.; STAVE, Inl., s. 61; jfr BERTHOLET, a. st.

² BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 59 f.; HARFORD-BATTERSBY, DB IV, s. 325b.

³ BAENTSCH, a. st.; BERTHOLET, a. st.

⁴ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 56 f., 60.

äro därför vv. 11 f., som tillägga även jubelåret en agrarisk funktion, en direkt efterbildning av motsvarande bestämmelse i sabbatsårslagen. Slutligen ha smärre redaktionella tillägg blivit gjorda (v. 9, 13), vilka röja uppenbara likheter med P och sannolikt böra tillskrivas dess redaktör.¹

Såsom härav framgår, har Lv 25 tydligen en ganska invecklad historia bakom sig, och jubelårslagen tillhör ett senare skede i densamma. Men även om lagen är ett sekundärt stycke i Hl, synes den dock äga ett visst samband med denna lagsamling. Redan med hänsyn till formen är jubelårslagstiftningen anpassad efter Hl, då nämligen trots befintliga avvikelser Hl:s språkliga egendomligheter ofta kunna spåras i bestämmelserna om jubelåret.² Men även lagens innehåll synes ha tillkommit i nära anslutning till Hl, och särskilt torde härvid föreskrifterna om sabbatsåret ha i viss mån fått bilda den grundval, på vilken jubelårslagstiftningen baserats.³ Man brukar betrakta jubelårslagen som en utvidgad sabbatsårslag. WELLHAUSEN finner här en uppenbar parallell till pingstfesten.⁴ Liksom denna avslutar de sju skördeveckorna, så är också jubelåret slutpunkten i sju på varandra följande sabbatsårsperioder. Jubelåret blir för honom »eine künstliche Einrichtung aufgebaut auf den Brachjahren als Erntesabbathen, nach der Analogie des Pfingstfestes». Tämlichen säkert är, att sabbatsidén och sabbatsåret utgjort det schema, efter vilket den nya institutionen skapats. Men å andra sidan får man nog icke driva schematiseringen ända därhän, att man anser denna lag *avsedd* att vara endast en konstlad teori, som uppgjorts på papperet efter lagen om sabbatsåret som mönster och på vars praktiska realiseringsmöjlighet lagstiftaren själv tvivlade. Tvärtom torde ett och annat kunna påvisas, som är ägnat att närmare belysa jubelårslagens historiska genesis. Åtskilliga indicier föreligga nämligen, vilka synas ådagalägga, att lagstiftaren ej velat giva blott ett teoretiskt utkast utan samband med den föregående utvecklingen, utan att lagen tillkommit genom en fortverkan av

¹ BAENTSCH, a. a. s. 56 f., Ex-Nu, s. 423.

² BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 62.

³ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 54, 60; WELLHAUSEN, Comp., s. 167.

⁴ Prol., s. 113.

äldre föreställningar, som här tagits upp och på ett egenartat sätt utförts.¹

Först och främst åsyftade den gamla geulla-seden att realisera en tanke, erinrande om den, som jubelårslagen vill förverkliga. Även om geulla-institutionen och jubelåret skilja sig från varandra bl. a. därigenom, att den förra söker bevara egendomen åt släkten, det senare däremot skydda den enskilde i hans besittningsrätt, blir det dock trots denna olikhet gemensamt för båda dessa inrättningar, att de vilja förebygga, att egendomen för beständigt övergår i främmande människors händer. Även genom jubelårslagens bestämmelse, att den enskilde skall återfå fäderneärvd jord, kommer denna dessutom att stanna kvar inom släkten. Vidare kan hänvisas till den i det gamla Israel gängse åskådningen om arvsbesittningens oerhörda värde, ja, nära nog heliga karaktär för individen, på grund varav denne endast i yttersta nödfall avhände sig sin egendom. En periodvis återkommande restitutio in integrum finner dessutom analogier även hos andra folk² och är därför ingalunda något, som uteslutande kännetecknar hebreisk lagstiftning, även om själva tanken där kommit att få en originell utgestaltung. Slutligen synes det särskilt för en senare tid utmärkande religiösa motivet, att Jahve är landets egentlige herre och de enskilda israeliterna hans förlänings-tagare, som såsom sådana ej äga att genom köpande och säljande vidtaga några förändringar i landets ursprungliga fördelning,³ ha spelat in vid föreskrifterna om jubelåret.

På grund av dessa omständigheter torde man alltså böra betrakta jubelårslagen som en organisk fortbildning av i Israel ganska gamla tankar, vilka där legat bakom andra institutioner, såsom geulla-rätt och arvsrätt, och sedan genom denna lag fått en ny egendomlig utprägling, då det gällde att råda bot för sociala missförhållanden. Därjämte ha tydligen också teokratiska motiv av senare datum kommit till och påverkat bestämmelsernas utformning. När själva lagen fixerades, kan emellertid knappast med

¹ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 88 f.; EERDMANS, Studien IV, s. 127.

² Jfr MAURER, Gesch. d. Dorfverfassung I, s. 304 ff.; DILLMANN, a. a. s. 668 f.; MAINE, Ancient Law, s. 277 ff.

³ Jfr SMITH, Rel. d. Sem., s. 55; STADE-BERTHOLET, Theol. II, s. 46.

säkerhet avgöras. Somliga hålla den för förexilisk;¹ andra hänvisa den däremot med stor bestämdhet till en senare tid.² Med den ovan framställda åsikten om jubelårslagens komposition kunna vi stanna vid att lagens äldsta beståndsdelar erhållit sin skriftliga avfattning först under exilisk tid, dess yngre element säkerligen ännu senare.

*

När det sedermera gäller att söka ge en framställning av jubelårslagens innehåll, ha vi att först och främst dröja vid det parti av densamma, som synes vara det äldsta, nämligen föreskrifterna rörande egendomens återställande till den ursprunglige ägaren.

I *Lv* 25: 8, 10 stadgas, att efter förloppet av sju årsveckor det femtionde året bör helgas till en religiös festtid, då frihet (דְּרוֹר) skall kungöras för landets inbyggare. Det sålunda infallande jubelåret (שְׁנַת הַיּוֹבֵל, יוֹבֵל) kommer att medföra en fullständig omplacering av egendomsförhållandena, i det var och en då skall återfå sin arvsbesittning, som han av en eller annan anledning nödgats avhända sig. Syftet med denna bestämmelse ligger i öppen dag. Den är tillkommen uteslutande i den sociala jämlikhetens intresse och avser att skapa den likställighet i socialt hänseende, som Israels lagstiftare sedan långliga tider tillbaka strävat att förverkliga.

Att en förordning av så genomgripande art som denna ej uppstått utan vidare, utan grundar sig på vissa förutsättningar i den föregående sociala utvecklingen, är redan antytt. Tidigare ha vi upprepade gånger fått tillfälle konstatera, hurusom varje familj tillmätte sin fäderneärvda egendom det största värde. Detta berodde först och främst på rena pietetshänsyn. Vad gångna släktled under möda förvärvat och sorgfälligt vårdat, hade man växt fast vid med den kärlek till den egna torvan, som var hos israeliten särskilt starkt utpräglad. Det var ett arv, som man betraktade som en helig plikt att väl bevara och ytterligare förkovra. Men därjämte spelade här mera praktiska skäl in. Av omsorgen

¹ LOTZ, PRE 17 s. 294; EERDMANS, a. a. IV, s. 128 ff. Även DILLMANN synes luta åt denna uppfattning (a. a. s. 664).

² BERTHOLET, a. a. s. 89; BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 130, Ex-Nu, s. LVII, 424; NOWACK, Die soz. Probl., s. 21.

för en betryggad ekonomisk och social ställning var man nödsakad tillse, att fäderneärvd jord ej övergick till andra. Hos ett åkerbrukande folk utgjorde nämligen den fasta egendomen det huvudsakliga villkoret för tillbörlig bärgrning, och förlusten av arvsbesittningen betydde dessutom ett nedsjunkande till en lägre social nivå, då fulla medborgerliga rättigheter tillkommo endast den, som ägde jord.¹ Genom frånträddandet av den egna jordlotten fann sig dess förre innehavare snart hänvisad till en lönarbeters osäkra förhållanden, där fattigdom till slut kunde bli en nära liggande följd, och därmed hade han också förlorat sin självständiga och oberoende ställning i socialt hänseende. Man kan sålunda förstå, att den gamla seden fordrade ett ytterst segt fasthållande vid fäderneärvd egendom och att man högst ogärna avyttrade något av densamma.

Emellertid måste denna goda tradition småningom vika för trycket av en hård nödvändighet. När sociala åtskillnader uppkommo i Israel och motsatsen mellan rik och fattig blev en faktor, som man alltmer hade att räkna med, tvangs mången, driven av nöd, att sälja, vad han ägde. Än svårare blevo förhållandena, då de rika började söka utvidga sina jordagods, strävanden, som trots profeternas energiska protester grepo omkring sig i oroväckande grad och hotade att förvandla de smärre jordbrukarna till fullständiga proletärer.²

Vi ha förut sett, hur lagstiftarna oavlätligt haft sin uppmärksamhet riktad på dessa förhållanden och genom åtgärder av skilda slag velat åstadkomma ett bättre sakernas tillstånd. Dithän syftade flera av humanitetslagarna samt därjämte bestämmelserna om geulla-rätt och sabbatsår. Att dessa lagar likväl ej blevo till fyllest för det avsedda ändamålet, då de i allmänhet kunde bereda endast en tillfällig, högst otillräcklig hjälp mot ekonomiskt betryck, måste man rätt snart kommit under fund med. Det återstod då för lagstiftarna att slå in på en annan väg och därvid särskilt bemöda sig om att på ett mera varaktigt och verksamt sätt söka avhjälpa det sociala nödläget.

Ett försök i antydd riktning gör jubelårslagen. Utgående från

¹ Se härom närmare i § 21.

² Jfr SCHAEFFER, a. a. s. 143 ff.

den grundförutsättning, att ägandet av jord är ett oeftergivligt villkor för socialt välstånd, vill lagstiftaren lämna garantier för att ingen för all framtid skulle behöva förlora sin arvsbesittning. Därvid har man tänkt sig, att den sociala utvecklingen skulle få obehindrat fortgå under en period av fyrtionio år (sju årsveckor), utan att något ingripande gjordes i genom köpande och säljande uppkomna förskjutningar i egendomsfördelningen. Efter en dylik periods slut borde däremot alla sålunda skedda förändringar upphöra och de förhållanden åter inträda, som vid dess början existerade. Något återköpande av vad som försålt behövde ej ifrågakomma, ty egendomen skulle utan vidare återfalla direkt till den ursprunglige ägaren. Lagstiftaren har alltså åsyftat att tidvis kunna åvågabringa mera stabila förhållanden i äganderätten och därigenom velat göra en kraftigare insats till den sociala frågans lösning, än tidigare bestämmelser mäktat på grund av sina mera tillfälliga dispositioner.

Nu avsåg visserligen även geulla-institutionen att förhindra, att fäderneärvd jord komme att stanna i andras händer, men därmed hade tydligen ej kunnat erbjudas tillräckliga garantier för bibehållandet av social likställighet. Jubelårslagen vill därför på ett vida effektivare sätt fullfölja den i geulla-institutionen skönjbara tendensen. Från en sida sett synes den också giva mer än geulla-plikten, då icke blott släkten, utan även varje enskild skyddas i sina rättigheter och den en gång avyttrade egendomen ej behöver inlösas, utan skall återgå utan något som helst vederlag. Därjämte var ju även tänkbart, att geulla-plikten ej alltid kunde fullgöras. Från en annan sida åter innebär denna lag ett minus i jämförelse med geulla-föreskrifterna, enär den skulle tillämpas blott vart femtionde år, medan däremot försäld egendom genom någon inom släkten kunde omedelbart inlösas.

Emellertid nödgas man vid en närmare betraktelse betydligt reducera värdet av jubelårsinstitutets nyssnämnda företrädare framför geulla-institutionen, att den tidigare ägaren utan något slags återköp skulle få tillbaka vad han försålt. Dylika bestämmelser måste uppenbarligen föra med sig konsekvenser av vittgående art, därigenom att de voro ägnade att på ett särskilt sätt påverka i synnerhet villkoren för köpande och säljande av fast egendom.

Det intrång i en köpares rättigheter, som otvivelaktigt göres genom föreskriften, att vad han en gång tillhandlat sig utan vidare skall återlämnas, vållade med all säkerhet ej obetydliga svårigheter, då det gällde att finna personer, som på dylika villkor voro villiga att köpa jordegendom. Det syntes därför nödvändigt, att något slags compensation bereddtes köparen, om han ej skulle anse de av jubelårslagen uppställda fordringarna fullkomligt oantagliga och därigenom avskräckas från köpet. Ty egendom, som skulle säljas, kunde ej rimligtvis, om den efter viss tid utan vidare måste återställas, betinga samma värde, som om den avyttrats med full äganderätt för köparen för all framtid. En oundviklig följd av föreskriften om egendomens återfallande blir alltså, att saluvärdet pressas ned, så att det kommer att betydligt understiga egendomens värde i och för sig.

Lagstiftaren inser också detta och meddelar i *Lv 25: 14—17* en uttrycklig bestämmelse i nyss antydd riktning. Till den säkerligen från Hl härstammande maningen, att ingen vid köpande eller säljande får göra sin nästa orätt (v. 14, 17),¹ lägges en föreskrift om hur köpeskillingens storlek skall beräknas, när fast egendom säljes. Priset på egendomen kommer att sättas i bestämd relation till det antal år, varunder köparen äger rätt att disponera densamma. Vad ägaren får betalning för, är endast ett visst antal årsgrödor, och salupriset blir därför högre eller lägre, allteftersom flera eller färre år återstå till nästa jubelår. Lagen har därmed tydligt utsagt, att det blott är nyttjanderätten till fast egendom, som för vissa år kan avyttras, varemot själva äganderätten i enlighet med jubelårslagens ovan antydda, på ett teokratiskt betraktelsesätt grundade åskådning ej får genom köpet undergå någon förändring. Hela transaktionen innebär under sådana förhållanden endast, att köparen till säljaren erlägger ett slags arrendesumma för rättigheten att under viss tid bruka egendomen i fråga, och blir därför strängt taget intet köp i egentlig mening.

Genom dessa av själva jubelårslagens beskaffenhet framkallade begränsningar måste alltså de fördelar, som lagen kunde bjuda den enskilde säljaren, högst väsentligt inskränkas. Då köpeskillingen reducerades till en blott och bar arrendesumma, kunde

¹ BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 62.

försäljningen knappast medföra någon vinst för ägaren, varför man måhända ej utan tvingande skäl kände sig hågad för en dylik affär. Förmånligare blev lagen däremot för den, som av nödtvång avyttrade sin jord. Ty om än den erhållna köpesumman långt understeg det försåldas verkliga värde, lämnade dock föreskriften om egendomens återgående — naturligtvis under den förutsättningen, att jubelåret ej var alltför avlägset — en framtidsgaranti, som för en i tryckta ekonomiska förhållanden stadd måste bli synnerligen välkommen. Han räddades från den ekonomiska ruin, som för ögonblicket hotade, och ägde på samma gång utsikt till en tryggad ställning för framtiden, då han ej för alltid behövde mista sin jordegendom. Dessutom erhöll han, därigenom att prisets storlek av lagen åtminstone approximativt fixerats, säkerhet för att köparen ej skulle kunna begagna sig av hans nödställda läge till att vid själva köpet skaffa sig otillbörliga fördelar som en ersättning för den förlust nästinstundande jubelår komme att åsamka honom. Lagen vill således bestämt förhindra alla affärsspekulationer och har därför å ena sidan sökt kompensera köparen för hans skyldighet att på jubelåret återställa den egendom han köpt, å andra sidan velat betaga honom möjlighet att med utnyttjande av säljarens tryckta belägenhet bereda sig en oskäligen vinst.

Förutom nu behandlade föreskrift om försåld jordegendoms återställande innehåller jubelårslagen en del andra fordringar, vilka, såsom ovan framhållits, med all sannolikhet tillhöra dess yngre beståndsdelar. De referera sig till av Israels lagstiftare i andra hänseenden vidtagna åtgärder, för vilka jubelårslagen måste komma att medföra vissa konsekvenser och vilka på grund härav förses med kompletterande stadganden.

Den i Lv 25: 10 meddelade bestämmelsen, att frihet skall på jubelåret utropas för alla landets bebyggare, en bestämmelse, som omedelbart därefter får sin förklaring genom föreskriften om fäderneärvd egendoms frigivande genom dess återgång till den forne ägaren, utsträcker i Lv 25: 39—55 till att omfatta jämväl personlig frihet. Alla inhemska slavar skola på jubelåret erhålla friheten (v. 40b, 41, 54), och närmare föreskrifter meddelas, då en slav, tillhörande en främling, skall utlösas, varvid jubelårets

idé lägges till grund för fastställandet av lösesummans storlek i analogi med vad som skett i fråga om salupriset vid köp av fast egendom (v. 50—52). Som dessa förordningar tidigare behandlats,¹ må här endast tilläggas, att de synas vara en direkt konsekvens av jubelårslagens stadgande om egendoms återgående.² Blev fäderneärvd jord i och med jubelåret den ursprunglige ägarens fria besittning, måste naturligen även denne, om han för skuld nödgats sälja sig som slav, då bliva en fri man, enär han eljest icke kunde besitta egendom. Hade åter slaven ursprungligen ej haft fast egendom, betraktades det i alla händelser som en självfallen sak, att jubelåret för hans personliga del borde medföra en liknande återgång till ett tidigare status quo, som det gjorde i fråga om egendom. Först om jubelårsinstitutionen tillika återgav slaverna frihet, kunde dess syfte att åstadkomma full social jämlikhet förverkligas. För att erforderliga garantier i dylik riktning skulle finnas, har en senare författare kompletterat jubelårslagens stadganden genom att till Hl:s föreskrifter om slavars behandling i allmänhet lägga vissa i perikopen v. 39—55 infogade bestämmelser även om deras frigivning.

Likaledes ha de av Hl i Lv 25: 23—25 lämnade geulla-rättsliga bestämmelserna blivit utvidgade, därigenom att jubelårsinstitutionen influerat och synts lagstiftaren kunna på ett värdefullt sätt komplettera den gamla geulla-rätten (Lv 25: 26—34). Vi finna även här jubelårsidén tillämpad efter samma princip, som då det var fråga om att fastställa villkoren för köp av fast egendom och för skuldslavars utlösande: lösesumman för egendom, som skall återbördas, beräknas blott efter den till jubelåret återstående tiden. Angående hithörande lagbestämmelsers närmare innehåll hänvisas till det föregående.³

Till jubelårslagens yngre element måste vi slutligen räkna de verser, som tillskriva jubelåret samma agrariska betydelse, som sabbatsåret ägde (*Lv 25: 11 f.*). Bortsett från de praktiska svårigheter, som två på varandra följande trädesår otvivelaktigt måste föra med sig, synes hela trädesårsinstitutionen med dess såväl

¹ Se ovan s. 228 ff.

² Jfr EERDMANS, a. a. IV, s. 127 f.

³ Se ovan s. 307 ff.

agrariska som sociala innebörd ha ursprungligen varit för jubelåret alldeles främmande.¹ Jubelåret har intet som helst agrariskt syfte, utan vill enbart lösa en social fråga och gör detta på ett i förhållande till liknande försök hos sabbatsåret fullständigt nytt och originellt sätt. Då härtill kommer, att ifrågavarande verser förråda ytterst stora formella likheter med motsvarande bestämmelse i sabbatsårslagen Lv 25: 2—7,² synes man på goda grunder vara berättigad att betrakta dem som ur denna lag med vissa obetydliga variationer direkt upptagna. Därmed är också, som redan framhållits, den rätta innebörden av och ursprungliga platsen för v. 18—22 klarställd.³

Jämte dessa i Lv 25 sammanförda jubelårsbestämmelser böra till sist omnämnas även ett par andra förordningar, vid vilkas avfattande jubelårsinstitutionen kommit i betraktande och vilka därför i vissa avseenden komplettera jubelårslagen. De tillhöra båda P:s lagstiftning.

I Lv 27: 16—25 lämnas föreskrifter angående åt Jahve helgad egendom. En sådan överlättes åt Jahve på det sättet, att ägaren avstår blott själva avkastningen, i det han till helgedomen erlägger ett efter utsädet storlek och antalet till jubelåret återstående år beräknat penningbelopp, varemot han själv behåller den egentliga äganderätten. Är det hans egen arvsbesittning, kan han på sätt, som närmare bestämmes, igenlösa den, men han återfår eljest på jubelåret sin rätt att fullt fritt förfoga däröver, för så vitt han icke genom egendomens försäljande till någon annan liksom förgripit sig på Jahves tillhörighet, i vilket fall den på jubelåret tillfaller Jahve utan att dessförinnan kunna inlösas.⁴ Var emellertid egendomen av honom köpt, skall den på jubelåret återgå till den, vars arvsloft den ursprungligen varit. Jubelårslagen har således sin tillämpning även på till helgedomen utlovad jord utom i det fall, att denna gällde för 'tillsplillogiven'.

¹ BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 54 f., 60; RIEHM, Handw.b. I, s. 752 f. Även DILLMANN (a. a. s. 666) nödgas medgiva, att här kan föreligga en genom P för-
anledd teoretisk utvidgning av den ursprungliga jubelårsidén.

² BAENTSCH, a. a. s. 55, Ex-Nu, s. 425.

³ Se ovan s. 321.

⁴ Jfr DILLMANN, a. a. s. 688; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 439.

Däremot framgår av Nu 36:4, att jubelårslagen icke skulle gälla för arvedel, som genom arvsdötrars giftermål kunde komma att övergå till en släkt inom någon annan stam, då nämligen sådan arvedel på jubelåret ej fick återgå till dylika dötrars fäderne-släkt. Hade jubelårslagen härvidlag vunnit tillämpning, skulle arvsdötrars giftermål inom främmande stam ha betytt mindre med hänsyn till frågan om släktegendomens framtida öde. För att nu den jämnare egendomsfördelning, som jubelårslagen åsyftat att realisera, icke genom här förutsedda eventualitet skulle behöva i vissa fall omintetgöras, stadgas omedelbart därpå, att en sådan arvsdotter ej får gifta sig utom sin egen stam, varför arvslotten under alla förhållanden blir stammens egendom (Nu 36:6—9).

*

Genom sina föreskrifter om äganderättens utjämning vart femtionde år har jubelårslagen avsett att framkalla en betydande omvälvning på det sociala livets område. En sista allvarlig kraft-ansträngning gjordes här för att avhjälpa de sociala bristerna, vilka trots tidigare lagars försök därtill med tiden blivit alltmera kännbara. Av beskaffenheten av de samhälleliga missförhållanden, som redan de äldre skriftprofeterna så skarpt klandrade och som att döma av den därpå följande profetförkunnelsen tyckas blott ha än mera förvärrats, kunna vi sluta oss till den sociala bakgrund, mot vilken jubelårslagens bestämmelser avspeglar sig,¹ och denna bakgrund torde ha kännetecknats av ett ytterligt skärpt socialt nödläge, vartill förnämsta orsaken synes ha varit de rikas med allt större hänsynslöshet åstadkomna domänbildningar.² Skulle därför ett bättre sakernas tillstånd kunna skapas, måste nödvändigtvis dessa strävandens menliga konsekvenser så långt möjligt var neutraliserats genom nya legislatoriska åtgärder. För att här vinna ett positivt resultat har man ansett sig nödsakad att gå synnerligen radikalt till väga. Man stod inför uppgiften att lösa ett socialt problem, som föregående lagstiftare icke mäktat med. Därför måste man vid försöken att förebygga ojämnheter i egendoms-

¹ Jfr BUHL, Die soc. Verh., s. 25; WELLHAUSEN, Gesch., s. 163.

² NOWACK, Die soz. Probl., s. 20.

fördelningen och på så sätt avskaffa den sociala nöden till skillnad från äldre ansatser att åstadkomma mera tillfälliga förbättringar av betydligt mindre räckvidd förfara på ett sätt, som kunde tyckas nära nog social-ekonomiskt omstörtande.

Dock brytes liksom udden av denna radikalism genom en egenartad religiös motivering för den utomordentliga åtgärden. Vad som från social synpunkt blir en stor omvälvning, måste för lagstiftarens religiöst orienterade uppfattning falla sig alldeles självklart, och det är denna religiösa syn på saken, som i lagen betonas, medan däremot i dess formulering något socialt syfte ej göres gällande.¹ Landet är nämligen Jahves, och israeliterna äro egentligen endast främlingar och gäster hos honom (Lv 25: 23). De olika stammarna och släkterna ha av detta land erhållit sina respektive arvsbesittningar, och individen är blott förvaltare av ett lån, som av Jahve givits åt släkten.² Den enskilde äger endast nyttjanderätten, men icke egendomen såsom sådan och kan därför ej i vanlig mening avyttra den, utan blott förpakta ut den på viss tid. Den högste egendomsherrn i Israel är och förblir Jahve.

Jubelårslagen blir så djupast sett en konsekvens av detta religiösa betraktelsesätt. Den ter sig med denna motivering som en helt naturlig sak, som endast innebär ett återgående till tidigare, med Jahves vilja överensstämmande förhållanden i Israel, i det alla israeliter skulle vara fria medborgare med tämligen likartade existensbetingelser. Vad som genom egenmäktigt mänskligt förfarande rubbats i gudomliga anordningar rörande landfördelningen, så att därav följt ett i socialt hänseende betänkligt samhällsläge, vill jubelårslagen åter ställa till rätta. På så sätt kommer den å ena sidan att erbjuda ett visst skydd för den privata äganderätten — nämligen i den betydelse vi här få inlägga i detta begrepp — när någon på grund av ekonomiskt betryck måste avyttra fäderneärvd jord. Men å andra sidan medför den en mycket stor inskränkning i denna rätt, då ingen kan för evärdlig tid få behålla fast egendom, som han genom köp förvärvat sig. Att härvidlag den ekonomiskt svage blir den skyddade, den mera förmögne däremot genom lagens föreskrifter finner sina rättig-

¹ Jfr BUHL, a. a. s. 113.

² Jfr KÜBEL, Die soc. u. volkswirtsch. Gesetzgebung, s. 30 ff.; NOWACK, a. a. s. 21.

heter avsevärt begränsade, är just överensstämmande med jubelårslagens syfte.

Men även om denna lag framställer krav, som kunna synas alltför starkt inskränka privat äganderätt, är det dock en väsentlig skillnad mellan det ideal, varåt den ger uttryck, och vissa moderna samhällsideal. Det är intet nytt samhälle, som jubelårslagen vill skapa, utan inom ramen av det bestående skola de förändrade förhållandena komma till stånd. Ej heller förutsätta dessa samhällsförhållanden några socialiseringsåtgärder till avhjälpande av en ojämn egendomsfördelning eller kännetecknas av något slags kommunistiskt levnadssätt i en eller annan form, där den privata äganderätten är avskaffad.¹ Den enskilde har fortfarande sin egendom kvar, fast den egentliga rätten att besitta och disponera över jorden tillkommer Jahve, och detta motiverar åtgärder av så genomgripande innebörd som jubelårslagens.²

Vad som i det föregående blivit sagt om de fördelar och nackdelar, som jubelårslagen kunde medföra, och om det egenartade sätt, varpå denna lag ville ingripa i den sociala utvecklingen, har avsett att närmare belysa innebörden av bestämmelserna och det värde, som skulle kunna tillmätas dem, när man nämligen betraktar dem förnämligast från teoretisk synpunkt. Vi ha emellertid därvid bortsett från frågan om dessa föreskrifters faktiska efterlevnad och möjligheten av deras genomförande, och denna fråga bör därför till slut något beaktas.

Redan förut ha vi gjort bekantskap med åtskilliga lagar, om vilkas förmåga att över huvud kunna åstadkomma, vad som genom dem åsyftats, man måste hysa välgrundade tvivelsmål. De blevo troligen aldrig eller åtminstone med ytterst stor begränsning iakttagna. Med ännu större säkerhet torde detta kunna påstås om jubelårslagen. Man finner nämligen inga som helst

¹ Jfr KÜBEL, a. a. s. 32.

² Jfr KÜBEL, a. a. s. 40. — I detta sammanhang må erinras om hurusom den moderna jordreformrörelsens mest energiska förkämpar, en Henry George och andra, skänkt sin oförställda beundran åt många av den israelitiska lagstiftningens bestämmelser rörande jordegendom och särskilt åt de tankar och planer, som i jubelårslagen framläggas, samt i dessa senare funnit flera beröringspunkter med denna reformrörelsens strävanden (jfr DAMASCHKE, Die Bodenreform in der Bibel, s. 3 ff.).

antydningar i bibliska källor eller i den utombibliska litteraturen, vilka kunna giva stöd åt det antagandet, att denna lag verkligen blivit efterlevd.¹ Hade så varit förhållandet, skulle man i betraktande av åtgärdens enastående art ha väntat åtminstone någon notis därom eller någon säker anspelning därpå, i likhet med vad fallet är med sabbatsåret. Judarnas tradition förklarar också bestämt, att jubelårslagen ej iakttagits.² Och detta förvånar ej. Ty för mycket primitiva förhållanden hade man möjligen kunnat tänka sig, att en dylik lag skulle ha bidragit till bevarandet av social jämlikhet, medan den däremot i ett samhälle med mera komplicerade sociala ordningar svårligen kunnat vinna tillämpning. Lagen visade sig tydligen omöjlig att efterleva genom sin bristande hänsyn till det praktiska livets krav. Den menar sig kunna skapa ett tillstånd, där alla israeliter skulle äga en oberoende ställning som fria jordägare, men det sätt, varpå den vill lösa de därmed förbundna svårigheterna genom att endast proklamera ett status quo femtio år tillbaka i tiden, innebär ett fullständigt negligera av varje som helst utvecklingstanke.³ Därför kom den ock, även om vissa historiska anknytningspunkter kunna påvisas, vilka till en del förklara dess tillkomst, att från synpunkten av sitt ringa praktiska värde te sig som ett i det stora hela konstlat system, hopkonstruerat efter ett socialt jämlikhetsideal.

Detta utesluter likväl icke, att jubelårslagen kan gömma på religiösa och etiska tankar av stort värde, och det är häruti, som dess egentliga betydelse ligger. Framför allt blir den inom hebreisk rättskipning det mest koncentrerade och storartade uttrycket för idén om social likställighet, som för Israels lagstiftare alltifrån första stund varit en av de bärande grundtankarna och till vars realiserande de därför aldrig tröttnat att på olika sätt lämna sina bidrag. Väl kommer härvid jubelårslagen att framstå som ett eklatant exempel på hur dessa lagstiftare mycket ofta ej lyckats göra de idéer, varav de voro besjälade, fruktbärande för den samhälleliga utvecklingen genom att utfinna lämpliga organisationer

¹ Jfr NOWACK, Arch. II, s. 170 f.

² NOWACK, a. st. Om en motsatt uppfattning jfr EWALD, Altert., s. 500; EERDMANS, a. a. IV, s. 123 ff.

³ Jfr STAVE, BF 1908, s. 434.

för dessa idéers praktiska genomförande. Men det oaktat blir samma lag ett storstilat vittnesbörd om att trots de desillusioner, som på grund av de tekniska bristerna i de av lagstiftarna vidtagna anordningarna förr eller senare måste inställa sig, idealet likväl aldrig släppts ur sikte, utan fortfarit att vara en ständig sporre till förnyade ansträngningar.

Vad som särskilt är ägnat att ge det sociala ideal, för vilket jubelårslagen vill kämpa, prägeln av ett ofrånkomligt krav, det är, att det intimt bindes samman med och motiveras av rent religiösa synpunkter. Att idealet här kan ställas så högt, som sker, och berättiga till åtgärder, som måste te sig nästan revolutionerande, beror framför allt på med Israels religion givna tankar och upplevelser. På denna grund vilar idén om att i Israels land varje individ bör vara en fri personlighet med oavvislig rätt till en existens utan tryckande sociala villkor, en idé, som är en genomgående grundtanke hos denna lag. Men på samma gång vill lagen hålla vid makt det medvetandet, att de enskilda israeliterna, trots all frihet och självständighet i socialt hänseende, dock djupast sett äro endast främlingar och gäster hos Jahve i ett land, där var och en av honom förlänats sin beskärda del. Jubelårslagen blev den israelitiska sociallagstiftningens sista stora reformtanke.

§ 18. Hesekiels sociala reformförslag.

I och med den sociala framtidsbild, som Hesekiel i slutet av sin bok tecknar och varigenom han vill visa, hur ett för upprörande missförhållanden fredat samhälle kan skapas, erinras man i åtskilligt om de tankar, som det sociala lagstiftningsarbetet i Israel sökt förverkliga. Vad Hs meddelar, är visserligen blott ett rent teoretiskt utkast, men detta må det oaktat här vinna beaktande, då det lägger i dagen ett nytt och originellt försök att i framtiden på ett betryggande sätt ordna Israels sociala liv.

Även för Hs är den ojämna fördelningen av egendomen den djupaste anledningen till uppkomsten av socialt abnorma förhållanden, och för att förebygga sådana måste han därför i detta stycke söka få till stånd en annan ordning. Men medan tidigare lagstiftare velat lösa problemet genom tillfälliga förbättringar

av det bestående och efter Hs jubelårslagen visserligen förfar nog så radikalt genom att fordra en återgång till femtio år förut existerande förhållanden, men dock ej rubbar det historiskt givna, anser Hs däremot nödvändigt att organisera ett helt och hållet nytt sakernas tillstånd, där den absoluta jämlikhetens ideal är i detalj genomfört.

Då landet egentligen äges av Jahve, blir det för Hs en självklar sak, att alla där bosatta böra få sig upplåtna lika jordlotter att bruka. Därför meddelas en synnerligen noggrant utarbetad plan för landets fördelning, varvid den gamla grupperingen i stammar blivit bibehållen (*kap. 45: 1; 47: 13—48: 29*). Här föreskrives under bestämt angivande av de olika stammarnas läge i förhållande till templet och tempelområdet såsom det centrala, att hela Israels land skall delas i tolv lika stora områden, ett för varje stam. Inom resp. stammar äga de enskilda att genom lottkastning få sig anvisade lika lotter, och denna rätt tillkommer ej blott israeliter, utan även i Israel bosatta främlingar, som där grundat familj. Varje jordlott betraktas som en arvsbesittning, som icke kan frångas innehavaren.

Hs har, beaktande historiens lärdomar, tagit med i räkningen även de möjligheter till intrång i de enskildas besittningsrätt, som stodo de maktägande öppna, och söker förebygga dylika eventualiteter. I detta syfte meddelas närmare föreskrifter om de förmåner och de sociala uppgifter, vilka tillkomma 'fursten' (נָשִׂיא) (*kap. 45: 7—12; 46: 16—18; 48: 21 f.*). Denne skall i nära anslutning till tempelområdet erhålla en särskild besittning, som han ej får utvidga på stammarnas bekostnad. Hs avser, enligt vad som i 45: 8 och 46: 18 tydligt anges, att genom denna åtgärd förhindra ett upprepande av forna makthavandes tillägnande av sina undersåtars fasta egendom och begränsar därför furstens rätt att förfoga över jordegendom till det honom tilldelade området. Av detta får han giva sina söner arvsbesittningar, som dessa äga behålla, medan däremot jordlotter, som han fördelat åt ämbetsmän, på 'friåret' (שָׁנַת הַדְּרוֹר) åter skola tillfalla honom.¹ Tillika inskärpas

¹ Med det i 46: 17 omnämnda 'friåret' åsyftas nog icke jubelåret (emot SCHAEFFER, a. a. s. 176) och ej heller någon med detta i sak överensstämmande inrättning (emot EERDMANS, Alttest. Studien IV, s. 125 f.), utan med all sannolikhet

furstens förpliktelser att tillse, att livet inom teokratien genomgående präglas av social rättfärdighet.

Hs:s sociala nyskapelse, där den egentliga orsaken till missförhållandena inom samfundslivet skulle vara undanröjd, visar oss jämlikhetssträvandenas yttersta konsekvenser utdragna. På en efter så noggranna kalkyler uppgjord grund vilar emellertid ingen samhällsbyggnad, och det har tidigare framhållits, att här kan vara fråga endast om ett förslag av uteslutande teoretiskt värde, vilket omöjligen kunde bli i praktiskt hänseende användbart.¹ Detta är så mycket mer fallet, som Hs härmed icke velat ingripa till det närvarande sociala livets omgestaltning, utan blott tecknat ett framtidsideal, som skulle innebära lösningen på samtidens sociala problem.

Att Hs i och med detta sätt att komma till rätta med den sociala frågan lämnat verklighetens mark och försatt sig hän till framtidsdrömmarnas förlovade land likt den utopiska socialismens representanter under tidernas lopp, torde knappast någon vilja bestrida. Kanske har han ej heller själv trott på detta ideals fulla förverkligande.² Men i alla händelser äro hans reformtankar ett aktningvärt utslag av ett uppenbart socialt intresse, även om detta avgjort underordnar sig hans uppfattning om kultens betydelse för Israels liv, och ett vittnesbörd om hur nödvändigt man i vissa kretsar under exilen måste ha ansett de sociala missförhållandenas fullständiga avhjälpande vara för Israels framtida lycka och välgång.

i anslutning till Jer 34: 14 vart sjunde år, men säkerligen då tänkt som en fast termin (jfr SMEND, BERTHOLET och KRAETZSCHMAR, Komm. t. st.; BUHL, Die soc. Verh., s. 115 not 1; PATON, JBL 18, s. 54).

¹ Se ovan s. 102.

² Jfr KRAETZSCHMAR, a. a. s. 262.

FEMTE KAPITLET.

Offentlig rätt.

De förhållanden, som falla inom den offentliga rättens område, ha, om man undantager, vad som beröres av de straffrättsliga bestämmelserna, i jämförelsevis ringa utsträckning blivit i Israels lagstiftning reglerade. Orsaken härtill ligger i öppen dag. Israel utgjorde intet kultursamhälle, som fordrade rikt utvecklade organisationer, såsom fallet var med de stora kulturstaterna vid Eufrat och Tigris. Tvärtom kännetecknades hebréernas sociala liv av mycket enkla samfundsformer, och detta icke blott i äldre tid, utan även allt framgent. Ty det israelitiska samhället kom att under skilda utvecklingsskeden bibehålla i stort sett samma karaktär av ursprunglig enkelhet, även då inflytelser från en mera fortskriden kultur gjorde sig gällande inom detsamma.

Att Israels äldsta lagstiftning innehåller få föreskrifter, som taga hänsyn till offentliga rättsförhållanden, faller sig därför helt naturligt. Sådana bestämmelser voro där ej behövliga, ty denna lagstiftning synes genomgående förutsätta vissa primitiva ordningar, som gängse sedvanerätt på detta område skapat. Först Dt meddelar flertalet av hithörande stadganden. Men innan vi närmare ingå på de lagar, som reglera den offentliga rätten i Israel, torde till belysning av vad Israels kodifikationer i detta hänseende tyckas betrakta såsom fast bestående inrättningar med ledning av de historiska källornas vittnesbörd en kortfattad översikt böra lämnas av Israels författningsrättsliga förhållanden under de utvecklingsskeden, till vilka ifrågavarande lagar höra.

Under hela den tid, som föregick konungadömet införande, har Israels liv tydligen behärskats av den gamla stamförfattningen¹ och härutinnan varit väsentligen likartat med andra semitiska folks

¹ NOWACK, Arch. I, s. 300; BENZINGER, PRE I, s. 224.

på deras primitiva utvecklingsstadium. På samma gång denna organisation medförde stammedlemmarnas inbördes likställighet, hade den dock en genomgående aristokratisk läggning.¹ Behovet av enhetlig ledning vid krigiska förvecklingar och en högre rättsinstans för tvistefrågors avgörande i vissa fall tillgodosågs av den av medlemmarna korade stamhövdingen, som dock ej ägde någon absolut maktfullkomlighet, utan kunde sätta sin vilja igenom, endast så långt han förmådde göra sitt moraliska inflytande gällande.² Som självskrivna rådgivare vid hans sida stodo de olika släkternas mest ansedda män inom varje stam, deras s. k. äldste, vilka tillsammans med hövdingen synas ha haft det avgörande ordet i fråga om stammens angelägenheter.³ Denna stamorganisation, som varit utmärkande för hebréerna alltifrån äldsta tid,⁴ återspeglar sig i källornas flitiga omnämnande av *קני ישראל* såsom Israels äldsta auktoritativa funktionärer.

Redan före ökenvandringen omtalas på några ställen äldste i Israel,⁵ och i skildringarna av ökentidens händelser förekomma de rätt ofta.⁶ Utan tvivel ha vi här att göra med fullt historiska förhållanden⁷ och icke en tillbakadatering av en organisation från källskriftförfattarnas egen tid,⁸ då ju de äldste överallt framträda som folkets självfallna representanter, i likhet med vad förhållandet är hos andra folk på ungefär samma kulturstadium.⁹ De synas intaga ett slags mellanställning mellan Mose och folket och vid Moses sida ha ungefär samma betydelse som bland beduinerna 'schejkernas divan' i förhållande till stamhövdingen.¹⁰ Det är förnämligast E, som omnämner dem, men även de övriga

¹ BUHL, Die soc. Verh., s. 39 f.

² NOWACK, a. a. I, s. 321; BENZINGER, Arch., s. 249, 272; COOK, Laws of Moses, s. 52 f.; LOFTHOUSE, Expositor 1908, I, s. 452.

³ BENZINGER, a. a. s. 249; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 25.

⁴ Jfr AMRAM, JBL 19, s. 34 f.

⁵ Ex 3: 16, 18; 4: 29; 12: 21.

⁶ Jfr t. ex. Ex 17: 5; 18: 12; 19: 7; 24: 1, 9; Nu 11: 16, 24 f., 30; 16: 25; Dt 5: 23; 27: 1; 29: 9; 31: 9, 28; Jos 7: 6.

⁷ Jfr BENZINGER, PRE I, s. 224.

⁸ Jfr AMRAM, a. art. s. 49 f.

⁹ Jfr Nu 22: 4, 7; Jos 9: 11. SEESEMAN, Die Ältesten im A. T., s. 14.

¹⁰ Jfr BENZINGER, Arch., s. 249.

källorna känna institutionen i fråga.¹ Härvid är Israel alltid tänkt som en enhet; vi höra under denna tid aldrig talas om äldste från någon viss stam, utan endast om 'äldste i Israel'.

Med bosättningen i Kanaan framträdde efter hand behovet av mera fasta ordningar inom samfundslivet.² Levnadssättet som åkerbrukare med stadigvarande boningsplatser på gårdar och i byar och de första begynnelseerna till ett ordnat stadsliv föranledde vissa förändringar i förhandenvarande författningsrättsliga bildningar. Stamförfattningen bestod visserligen fortfarande, men dess bärande grund, tillhörigheten till stammen genom släktskap, kom nu i stället att undanskjutas av mera territoriellt bestämda förhållanden. Känslan av släktgemenskap fick mer och mer vika för medvetandet att tillhöra det begränsade område, som varje stam och släkt fått sig anvisat,³ varjämte stammar och släkter småningom tillfördes främmande beståndsdelar genom blandningen med de kringboende kananéerna.⁴ Den intima sammanhållning, som släktskapen förut förlänat, blev därför efter invandringen alltmera lös, och det enande bandet utgjordes sedermera förnämligast av gemensamma lokala intressen.⁵

På grund av denna omdaning av stamorganisationen måste också äldste-institutionen komma att undergå en däremot svarande förändring. Väl omnämns fortfarande, jämte de äldste inom vissa stammar eller släkter,⁶ de äldste i Israel,⁷ men mer och mer synas inom varje ort de där boende äldste ha börjat göra sig gällande och småningom bildat ett slags lokal myndighet för handhavande av ortens angelägenheter.⁸ Vi höra också tämligen snart talas om וְקֵי הָעִיר, i det varje stad för sitt eget område och den av

¹ BAENTSCH, a. a. s. 25.

² NOWACK, a. a. I, s. 303 f.

³ BENZINGER, Arch., s. 251; VOLZ, Altert., s. 447.

⁴ NOWACK, a. a. I, s. 304; KITTEL, Gesch. II, s. 112.

⁵ BUHL, a. a. s. 40 f.

⁶ Dm 11:5; 1 S 30:26.

⁷ 1 S 4:3; 8:4; 2 S 3:17; 5:3.

⁸ Jfr Dm 8:14; 1 S 11:3; 16:4; 30:27 ff. BENZINGER, PRE I, s. 225, Arch., s. 272; AMRAM, a. art. s. 34.

staden beroende kringliggande landsbygden¹ synes ha ägt sina äldste.² Kananéerna hade tydligen en sådan organisation i sina städer.³ Huruvida Israels stadsäldste böra betraktas som en från kananéerna utan vidare övertagen inrättning, må lämnas därhän.⁴ Sannolikt är, att denna korporation i de städer, som hebréerna lyckats bemäktiga sig, spontant utvecklat sig ur den gamla äldsteinstitutionen från ökentiden.⁵ Men hade då närmast en ädel börd utgjort de äldstes specifika kännemärke, synes däremot efter bosättningen förmögenhet ha varit det egentliga villkoret för tillhörighet till korporationen i fråga. Bland en fast bondebefolkning fick nämligen egendomen avgörande betydelse, och ägandet av en större mängd jord och därav härflytande rikedom blev det, som förlänade anseende och berättigade till en representativ ställning.⁶

Källorna omnämna aldrig, huru de äldste tillsattes, utan förut-sätta endast deras tillvaro som en naturlig sak. Ej heller finnas antydningar om i vad mån deras antal av gängse sedvanerätt på något sätt fixerats.⁷ Förmodligen växlade detsamma bland olika stammar och på olika orter under inverkan av faktorer, som vi ej känna till.⁸ Lika litet meddelas några bestämda uppgifter om denna organisations åligganden. Att de äldste utgjorde ett slags representation, är tydligt, men vad man får inlägga i detta obestämda begrepp, synes däremot ej fullt klart. Utan tvivel tillkom dem, jämte det allmänna ombesörjandet av stammens eller ortens

¹ NOWACK, a. a. I, s. 304; WELLHAUSEN, Gesch., s. 90; SULZBERGER, JQR New Ser. 3, s. 23 ff.

² Jfr t. ex. 1 S 30: 27—31. MERZ, Blutrache, s. 35; BUHL, a. a. s. 41.

³ Jfr Jos 9: 11.

⁴ Jfr SEESEMANN, a. a. s. 27.

⁵ Jfr KITTEL, a. a. II, s. 113 not 2.

⁶ BUHL, a. st.; KITTEL, a. a. II, s. 113 not. 1.

⁷ Notisen i Dm 8: 14 kan svårigen vilja säga, att i Sukkot skulle ha funnits 77 äldste, ty ett dylikt antal är tydligen en fullständig orimlighet för en så liten ort. Sannolikt avser uppgiften icke blott de äldste i eg. mening, utan även övriga män från ansedda familjer i staden, vare sig de ägde några funktioner såsom styrande eller ej (jfr MERZ, a. a. s. 35 not 2; SEESEMANN, a. a. s. 29; AMRAM, a. art. s. 35). Därför torde av detta ställe icke kunna dragas några slutsatser beträffande de äldstes antal i föreliggande fall.

⁸ Jfr AMRAM, a. st.

angelägenheter såväl i fråga om dess inre förhållanden som även utåt, såsom t. ex. vid politiska förvecklingar, att framför allt handhava rättskipningen. Denna tillhörde sedan gammalt släkten, varför de äldste i egenskap av släkternas ledande män torde i jurisdiktionen ha ägt en av sina viktigaste uppgifter. Särskilt ha säkerligen de äldste i städerna, där en fastare rättsordning blev än mera nödvändig,¹ på grund av sina funktioner såsom domare lyckats förskaffa sig en inflytelserik ställning och småningom blivit ett slags adelsaristokrati med vidsträckt makt och myndighet på sina respektive orter.

Genom konungadömet inrättande blev författningen ytterligare förändrad. Man hade kunnat vänta, att denna nya styrelseform skulle ha medfört avsevärda omdaningar av Israels samhällsförhållanden. Så var emellertid ingalunda fallet. Väl kan ej förnekas, att konungamakten i flera hänseenden skapade en annan tingens ordning, men förändringarna härvidlag blevo dock ej av så genomgripande art. Framför allt är det anmärkningsvärt, att förut bestående samfundsorganisationer genom den nya regimen ej upphävdes och att den begränsning i deras hittillsvarande makt-sfär, som omsider gjordes, långt ifrån innebar någon fullständig omgestaltning och under alla förhållanden först ytterst långsamt inträdde.

Stam- och släktordningen bibehöll nämligen i de former, som den antagit efter bosättningen, allt framgent under hela konungatiden ett ofta rätt betydande inflytande.² Visserligen hade de olika orternas äldste då ej längre i politiskt avseende någon ledande ställning,³ om de än understundom vid tilldragelser av politisk art synas ha spelat en ej oväsentlig roll.⁴ Ty i frågor rörande krig och fred och i finansiella angelägenheter för hela samhället, såsom upptagande av skatter o. dyl., var nog konungen, biträdd av sina ämbetsmän, så gott som allenarådande.⁵ Däremot har sannolikt

¹ Jfr MERZ, a. a. s. 35.

² Jfr BENZINGER, PRE I, s. 226; MERZ, a. a. s. 38 f.; PEDERSEN, Israel I—II, s. 22 f.

³ BENZINGER, a. st.

⁴ Jfr t. ex. 2 S 17: 4, 15; 1 K 20: 7; 2 K 10: 1, 5. BERTHOLET, Kulturgesch., s. 176.

⁵ Jfr LÖHR, Kulturentw., s. 42 ff.; BERTHOLET, a. a. s. 181 ff.

förvaltningen av kommunernas inre angelägenheter i allmänhet skötts av deras representativa män utan inblandning av kungliga maktsträvanden.¹ På en punkt torde dock konungamakten ha kommit att småningom begränsa de olika orternas självstyrelse. Konungen var även högste domare, säkerligen en av hans betydelsefullaste uppgifter,² och i denna egenskap skipade han rätt såväl personligen som genom sina ämbetsmän. Det är tydligt, att på detta område konungadömet efter hand måste medföra förändringar med avseende på släktorganisationens befogenhet, och då före detsamma och under dess äldre skede rättskipning tyckes ha varit de äldstes förnämsta prerogativ, minskades utan tvivel deras inflytande genom konungens ingrepp i denna deras företrädesrättighet.³ Inemot konungatidens slut började släktordningen mer och mer förfalla för att omsider leva upp igen under och efter exilen.⁴

Någon stark konungamakt såsom sammanhållande enhet för det hela kom emellertid aldrig att existera i Israel,⁵ ej heller någon sträng organisation för politiska och administrativa syften. Därför kan man här ej tala om en rättsstat i egentlig mening, ty därtill är allt för löst hopfogat och i saknad av erforderlig såväl koncentration som organisation. De författningsrättsliga förhållanden, som genom ovan uppdragna konturer påvisats, äro över huvud ovanligt enkla och röja även på sitt mera fortskridna utvecklingsstadium ett samhälle, som ej ens tillnärmelsevis i sig upptagit en kulturstats sociala och politiska inrättningar. Med dessa förhållanden har Israels lagstiftning inom den offentliga rättens område att räkna, och hithörande bestämmelser tjäna att närmare bestyrka och tillika på ett värdefullt sätt komplettera, vad de historiska källorna meddela om denna sida av hebreiskt samhällsliv.

¹ BENZINGER, Arch., s. 261; VOLZ, a. a. s. 463; AMRAM, a. art. s. 43; jfr WELLHAUSEN, a. a. s. 84 f., 90.

² NOWACK, a. a. I, s. 309; BERTHOLET, a. a. s. 185, 195 f.

³ BENZINGER, a. a. s. 255.

⁴ BENZINGER, a. a. s. 263.

⁵ WELLHAUSEN, a. a. s. 93 f.; MERZ, a. a. s. 38 ff.

§ 19. Processrätt.

1. Lagar om äldste och domare.

Bestämmelser till rättsordningens tryggande meddelas, som nämnt, ytterst sparsamt i Israels äldsta lagstiftning. Detta torde bero på att vid tiden för hithörande lagars tillkomst Israels mycket enkla rättsförhållanden genom gällande sed varit på ett tillfredsställande sätt ordnade, så att några lagbestämmelser härutinnan ej ansågos behövliga. Fb förutsätter utan tvivel den författning, som bestod i Israel före konungadömet införande. Den innehåller visserligen inga direkta föreskrifter i detta stycke, men dess talrika rent juridiska förordningar i allmänhet och särskilt dess straffrättsliga stadganden samt dess maningar till en opartisk rättsskipning synas ådagalägga, att Israels rättsliga liv vid tiden för dessa lagars kodifiering varit på något sätt organiserat, om än under mera primitiva former.

Några bestämmelser hos Fb beröra dock med rättsprocedurer sammanhängande förhållanden. Helt allmänt inskärpes på ett ställe plikten av vördnad för överheten. I *Ex 22: 27* tillägges nämligen efter föreskriften, att man icke får häda Gud, följande påbud: 'en hövding (נֹשֵׁא) bland ditt folk skall du icke förbanna'. Ordet נֹשֵׁא, som, utom på detta ställe och i *Gn 34: 2*, eljest i pentateuken förekommer blott hos P¹ och i förevarande bestämmelse sannolikt är en beteckning för stamhövdingen,² uttrycker sålunda i detta sammanhang begreppet världslig överhet. Föreskriftens nära samband med omedelbart föregående förbud mot hädelse ger en antydning om att den världsliga makten enligt lagstiftarens uppfattning handhaver rätten med gudomlig auktoritet och därför i egenskap av gudomens representant kräver pliktskyldig aktning.³ Vad Fb därjämte stadgar om ett opartiskt förfarande vid tvistefrågors avgörande, skall i det följande närmare omnämnas bland bestämmelser om rättsförhandlingar.

I jämförelse med Fb:s tydliga brist på processrättsliga lagar

¹ Jfr *Ex 16: 22*; *35: 27*; *Lv 4: 22*; *Nu 10: 4*.

² PROCKSCH, *Eloh.qu.*, s. 230.

³ Jfr BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 203.

är Dt:s större intresse för denna sida av hebreisk rätt omisskänligt. Att Dt ägnat uppmärksamhet åt dessa frågor, sammanhänger helt naturligt med de förändrade samhällsförhållanden, för vilka den deuteronomiska lagstiftningen var avpassad. En annan författningsform, som sedan flera århundraden tillbaka satt sin prägel på Israels samfundsliv, och en högre kulturutveckling i övrigt hade efter hand framkallat behovet av ett bättre organiserat rättsväsende, och i syfte att härvidlag dels befästa redan existerande rättsförhållanden, som sedvanerätten småningom skapat, dels införa nya rättsordningar meddelar Dt åtskilliga stadganden av processrättslig art.

Först träffa vi en del förordningar, där de äldste omnämnas och av vilka slutsatser kunna dragas angående dessa funktionärers betydelse för rättskipningen. I dessa bestämmelser synes lagstiftaren räkna med en fast bestående institution, som för det allmänna medvetandet intager en hävdvunnen auktoritativ ställning och därför har karaktären av en lokal myndighet med viss befogenhet.¹ Dt:s lagstiftning känner endast stadsäldste, och de åligganden, som dess förordningar tillägga dem, sammanhånga genomgående med förhållanden, som påfordra rättsligt inskridande.

Enligt bestämmelsen i *Dt 19: 11 f.* skall en person, som efter ett mord flytt till någon fristad, på befallning av de äldste i sin stad hämtas från asylplatsen och överlämnas åt den mördades blodshämnnare. Föreskriften är märklig så till vida, som den dels röjer fortlevandet av primitiva rättsföreställningar, i det att den gamla blodshämnden ännu gäller, ehuru begränsad (jfr v. 3, 6), dels även är ett uttryck för den mera fortskridna uppfattningen, att rättskipningens handhavande bör vara en angelägenhet, som tillkommer samhället genom dettas representanter.² Båda föreställningarna liksom mötas här: de äldste företräda det allmänna vid rättsförvaltningen, och därjämte äger individen fortfarande kvar den honom enligt gammal sed tillhörande rättigheten och skyldigheten att på egen hand skaffa sig upprättelse genom att utkräva hämnd.

Förordningen i *Dt 21: 1—9* om hur av okänd gärningsman

¹ Jfr SEESEMAN, a. a. s. 23 ff.; DILLMANN Nu-Jos., s. 316 f.

² DRIVER, Deut., s. 233, f.; BERTHOLET, Deut., s. 61.

förövat mord skall sonas¹ pålägger de äldste vissa förpliktelser i samband med den soningsrit, som påbjudes på grund av omöjligheten att anträffa den skyldige och att således låta honom drabbas av rättslig vedergällning. De äldste från kringliggande städer ha därvid att undersöka, vilken stad som ligger närmast mordplatsen och därför bör göras ansvarig för brottet. Denna stads äldste skola sedan i sin ordning enligt meddelade föreskrifter fullgöra den stadgade riten och samtidigt å samhällets vägnar fritaga detta från all skuld till ogärningen. De äldste uppträda alltså här som samhällets högste rättsvårdare och giva genom sitt handlingssätt uttryck åt samfundets reaktion mot det begångna dådet.

Förutom dessa båda fall, där fråga är om mord, hänskjuter den deuteronomiska lagen några familjerättsliga tvister till de äldste.

Dt 21: 18—21 stadgar, att en vanartig son skall av föräldrarna angivas hos de äldste, vilka tydligen ha att konstatera den anklagades skuld och döma honom till döden.² Likaså åligger det de äldste enligt *Dt 22: 13—21* att, då en man anklagat sin hustru för sedeslöshet före äktenskapet, på hemställen av kvinnans föräldrar undersöka, huru härmed förhåller sig, samt, om anklagelsen befinnes ogrundad, bestraffa mannen eller i motsatt fall låta kvinnan undergå dödsstraff.³ Slutligen hänvisar *Dt 25: 5—10*, då en man vägrar fullgöra sin leviratsplikt, dennes svägerska att med sina klagomål vända sig till de äldste, vilka skola söka göra sitt moraliska inflytande gällande i syfte att övertala den pliktförgätne. Inför de äldste skall kvinnan också företaga den i v. 9 omnämnda ceremonien.⁴ De äldste ha i detta fall ingen juridisk befogenhet, utan uppträda som ett slags medlare i en familjerättslig angelägenhet, där det gällde att på frivillighetens väg förmå en man att uppfylla en som en hederssak ansedd plikt.

Av dessa *Dt:s* föreskrifter är tydligt, att de äldste i varje stad utgjorde dennas rättsförvaltande myndighet. Enligt de anförda

¹ Se närmare härom i § 20:2.

² Se ovan s. 206 f.

³ Se ovan s. 150 ff.

⁴ Se ovan s. 194 ff.

bestämmelserna hade de att i vissa fall handlägga mål rörande kapitalförbrytelser och familjerättsliga tvistefrågor. De synas företrädesvis ha haft till uppgift att fastslå den anklagades skuld eller oskuld, varefter det i lagen bestämda eller av gängse sed fordrade straffet gick i verkställighet. Någon dödsdom hava de måhända ej ägt rätt att utan vidare avkunna, utom för så vitt en sådan dom enligt lag eller sedvänja blev en given följd därav, att någon förklarades skyldig till ett honom påbördat brott. Som exekutiv myndighet vid fullbordandet av dödsstraff angives menigheten själv, och förmodligen hade de äldste att övervaka, att av dem fattade beslut utfördes.¹

Emellertid kan man på grund av dylika sporadiska bestämmelser knappast bilda sig en fullständig uppfattning om de äldstes befogenhet. Föreskrifterna äro endast några ur Israels rättsliv gripna exempel och kunna därför långtifrån sägas uttömma det avhandlade spörsmålet, så mycket mindre som deras närmaste syfte ej är att meddela några stadganden angående äldsteinstitutionen. Själva kärnan i dem utgör i varje fall en föreskrift om huru med anledning av ett brott eller en tvistefråga av kriminal- eller familjerättslig art skall förfaras. Därvid bli de äldste omnämnda, emedan de i föreliggande rättssak äro kallade att ingripa. Man torde alltså av den roll, som de äldste i dessa Dt:s förordningar tyckas spela, kunna draga den allmänna slutsatsen, att de i varje stad bildat en kollegial myndighet med uppgift att å samhällets vägnar vaka över rättssäkerheten i orten (staden med dess närmaste område) och upptaga till bedömande och avgörande rättstvister av varjehandla slag, som drogos inför deras domvärjo.²

Jämte ovan anförda bestämmelser innehåller Dt ytterligare några lagar angående rättsskipningen, i vilka dock äldsteinstitutionen icke finnes omtalad.

I Dt 16: 18—20 föreskrives, att i de olika städerna skola tillsättas särskilda שפטים ושטרנים, 'domare och bisittare', med uppgift att döma folket och därvid iakttaga oväld och rättvisa. Detta senare betonas särskilt, då Dt tillägger ett bestämt förbud emot, att rätten förvränges eller att domaren vid sin ämbetsutövning

¹ Jfr NOWACK, a. a. I, s. 322; AMRAM, JQR New Ser. 2, s. 200 f.

² Jfr DILLMANN, a. a. s. 316 f.; SULZBERGER, a. art. s. 47 f.

låter förleda sig att hava anseende till person eller taga mutor. Förordningen stadgar intet om den närmare beskaffenheten av den sålunda inrättade institutionen eller om dithörande funktionärers antal och arten av de rättsfrågor, som de hade att handlägga, utan det hela är ytterst kortfattat och allmänt hållet.

Det är otvivelaktigt, att denna bestämmelse står i samband med Dt:s grundlag om kultens centralisation och indragandet av de i landets skilda delar befintliga kultplatserna.¹ Vid dessa hade sedan gammalt även skipats rätt, i det prästerna avgjort de tvistefrågor, som hänskjutits till dem. När nu landet ägde blott en enda legitim kultplats, blev det nödvändigt, att möjlighet att på de skilda orterna erhålla dylika rättsavgöranden på något sätt bereddes, och detta behov vill ifrågavarande stadga i Dt tillgodose. Man väntar sig helt naturligt, att då hädanefter ej präster, utan profana domare skulle ombesörja denna rättskipning, de erforderliga åtgärderna vidtagits i nära anslutning till den rättsordning, som i allmänhet varje ort redan hade i äldsteinstitutionen. Därom saknas likväl varje antydning, och på grund av bestämmelsens knapphändiga och i allmänna ordalag avfattade innehåll och de ofullständiga uppgifter, som Dt meddelar om de äldste, är det svårt att med bestämdhet avgöra, i vilket förhållande förutnämnda 'domare och bisittare' stodo till de äldste. Som emellertid de äldste, att döma av de funktioner Dt:s förut anförda föreskrifter tillägga dem, synas ha haft ett rätt stort inflytande inom sina resp. samhällen, är det knappast troligt, att Dt i förevarande fall alldeles bortsett från dessa dömande myndigheter, som de skilda orterna redan förut ägde. Inför prästerna vid helgedomarna drogos i allmänhet mera svåra och omtvistade rättsfall, och då nu Dt genom insättandet av 'domare och bisittare' ville skaffa en ersättning för förlusten av de andliga rättsinstanser, som förut varit förbundna med kultplatserna, är det mycket sannolikt, att med denna beteckning åsyftas vissa ur de äldstes krets utvalda personer, som på grund av särskild sakkunskap voro skickade att handlägga och avdöma jämväl svårare rättsfrågor.²

¹ STEUERNAGEL, Deut., s. 62; BERTHOLET, a. a. s. 53; PUUKKO, Deut., s. 233 not 3.

² Jfr NOWACK, a. a. I, s. 322 not 1; BENZINGER, Arch., s. 273.

Den använda terminologien är till sin innebörd ej fullt klar. Med שפטים avses emellertid antagligen domare i egentlig mening, vilka sålunda hade att leda rättsförhandlingarna och fälla utslagen, med שטרים¹ sannolikt de förra underordnade ämbetsmän, vilka som ett slags notarier ägde att bistå vid de rättsliga undersökningarna och ombesörja den skriftliga avfattning, som vid förhandlingarna kunde ha förekommit.²

Om prästerna, enligt vad man av den föregående bestämmelsen tyckes kunna sluta, antagligen förlorat det avsevärda inflytande på rättskipningen landet runt, som hittills tillkommit dem i kraft av deras vid helgedomarna utövade domsrätt, sörjer dock Dt genom en annan lag för att deras befogenhet i detta hänseende fortfarande hålles vid makt. Dt 17: 8—13 stadgar nämligen, att alla svårare rättsfall skola avgöras av prästerna vid centralhelgedomen i Jerusalem.³ Som exempel på olika därvid förekommande

¹ Ordet betyder egentligen 'skrivare' och synes vara en benämning på skrivkunniga ämbetsmän i allmänhet (STEUERNAGEL, a. a. s. 3 f.; DILLMANN, Ex-Lv, s. 59; GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 815). Översättningen 'Amtleute' (så STEUERNAGEL) torde i förevarande sammanhang vara ett väl allmänt uttryck (jfr KÖNIG, Deut., s. 134), varför vi hellre återge ordet med 'bisittare'.

² Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 317; DRIVER, a. a. s. 17, 200; BERTHOLET, a. a. s. 4.

³ Den föreliggande texten är säkerligen ej bevarad i sitt ursprungliga skick. Att lagen åsyftar en med centralhelgedomen förknippad rättsinstitution, är otvivelaktigt; men däremot torde de antydningar om denna institutions beskaffenhet, som lagen genom sin nuvarande formulering synes giva, knappast ha överensstämt med verkliga förhållandet. I v. 9 och v. 12 omtalas icke blott präster, utan även 'domare'; men då Dt 16: 18 lämnar föreskrifter om domares tillsättande, är det här tydligen lagens mening att hänvisa alla svårare rättsfall till en enbart prästerlig rättsinstans i enlighet med prästernas urgamla rätt att handlägga dylika ärenden. Vi ansluta oss därför till den av STAERK (Deut., s. 14) och BERTHOLET (Deut., s. 53 f.) hävdade uppfattningen, att uppgiften om domares förekomst i förevarande fall är en glossa, måhända föranledd av Dt 16: 18. Även STEUERNAGEL (Deut., s. 64 f.) har insett omöjligheten av att bibehålla texten i dess nuvarande gestalt, men vill lösa svårigheten genom antagandet, att här föreligger en sammanarbetning av två lagar, av vilka den ena lämnar avgörandet åt centralhelgedomen, den andra däremot förbehåller det åt 'domaren', d. v. s. åt konungen. Emot försöket att rädda textens ursprunglighet under hänvisning till att här skulle avses en av präster och lekmän sammansatt rättslig myndighet, identisk med eller liknande den av Josafat enligt 2 Kr 19: 8—11 inrättade överdomstolen i Jerusalem, (DILLMANN och DRIVER, Komm. t. st.)

mål nämnas blodssaker, där det gäller att skilja בין דם לדם, d. v. s. avgöra, om verkligt mord eller blott dråp föreligger,¹ civilmål, såsom frågor om egendomsbrott o. dyl., samt slutligen misshandlingsmål. Dt finner det viktigt, att i varje sådant fall, där tvekan om ärendets riktiga handläggning kan uppstå, den större sakkunskap, som förutsättes tillkomma prästerna vid centralhelgedomen, blir anlitad, på det att vederbörande rättssak må avgöras i noggrann anslutning till de lagbestämmelser, som äro på densamma tillämpliga, eller, där sådana saknas, på sätt som en mera ingående juridisk fackkunskap prövar rättvist. Därför föreskrives sammanfattande, att inför detta prästerliga forum böra dragas över huvud taget alla ריבתי, d. v. s. saker, som äro föremål för tvist, för den händelse tvivel föreligga om deras riktiga bedömande. Prästerna skola i varje sådant fall anställa en undersökning² och fälla utslaget. Lagstiftaren inskräper till sist, att den rättssökande har att ställa sig det av prästerna meddelade avgörandet till ovillkorlig efterrättelse. Därför stadgas ock, att varje härvid visat trots skall straffas med döden.

Slutligen finnes i Dt ännu en lag, som i en speciell rättssak hänvisar till ett bestämt forum. Enligt Dt 19: 16—21 skola parterna, då någon gjort sig skyldig till falskt vittnesmål,³ träda fram 'inför Jahve, inför prästerna och de dåvarande domarna', och 'domarna' ha sedan att efter noggrann undersökning av saken fälla avgörandet. På grund av textens överarbetade skick synes det emellertid omöjligt att bestämt fastslå, vilken rättsinstans som avses, då vi på nyss anförda skäl icke heller beträffande denna

kan anföras, att man ej torde kunna med bestämdhet avgöra, huru mycket som i kronistens notis blott återger senare förhållanden, (jfr WELLHAUSEN, Prol., s. 186; BERTHOLET, Chron., s. 104; KITTEL, Chron., s. 136, 139 f., Gesch. II, s. 410) och att man sålunda av denna uppgift ej synes kunna för förevarande fråga draga några egentliga slutsatser, i all synnerhet som Konungaböckerna ej känna till någon dylik rättsorganisation. Hade Dt avsett en liknande inrättning, väntar man, att lagen skulle ha omnämnt dennas sammansättning tydligare, än som skett.

¹ DRIVER, Kom. t. st. Jfr Ex 21: 12—14.

² Vi läsa i v. 9 efter Sam. o. LXX med STEUERNAGEL och DRIVER ודרשו.

³ Om denna föreskrift se även i § 19: 2.

stadga kunna antaga, att här skulle vara fråga om en av både präster och lekmän bestående myndighet. Vare sig man vill göra gällande, att dylika mål skulle avdömas av de i Dt 16: 18 omnämnda domarna¹ eller att de borde handläggas av prästerna vid centralhelgedomen,² torde emellertid böra medgivas, att ingendera av dessa uppfattningar kan för sig göra anspråk på större sannolikhet än den andra.

Genom föreskriften, att i mera invecklade fall rätt skall skipas vid centralhelgedomen, har emellertid ingen ny rättsinstitution införts. Lagen förutsätter, att helgedomen i Jerusalem är såsom rättsinstans allmänt erkänd och i funktion, och föreskriver blott, vilka mål som där skola handläggas.³ Dess syfte är alltså tydligen att hålla vid makt den rättsliga befogenhet, som sedan gammalt tillkommit prästerna i Israel, och att tillförsäkra dessa även hädanefter, vad de förut ägt, nämligen det avgörande ordet i mera omtvistade rättssaker. Säkerligen avser Dt dessutom att genom denna åtgärd söka bereda prästerna ett ännu större inflytande på rättskipningen, än de tidigare haft, och detta just på de äldstes bekostnad.⁴ Därför förläggas, när de många helgedomarna i landet slopats, samtidigt med genomförandet av kultens centralisation den högsta rättsförvaltande myndigheten till Jerusalem, och lagstiftaren är uppenbarligen angelägen om att därmed skapa garantier för rättens enhetliga fortbildning och sålunda förebygga godtycke vid rättskipningens handhavande på de skilda orterna. Detta synes ha varit av behovet påkallat särskilt i de fall, där fixa lagbestämmelser eller gängse sedvanerätt icke lämnade anvisning för det rättsliga avgörandet,⁵ ty man hade att då förfara i enlighet med de rättstraditioner, som utbildat sig i all synnerhet vid helgedomarna och som

¹ STEUERNAGEL och BERTHOLET (Komm. t. st.) samt PUUKKO (a. a. s. 233 not 3) mena, att de uttryck i v. 17, som hänsyfta på prästerlig rättskipning, äro tillsatser av en glossator, som ansett, att ett svårare rättsfall här förelåg och att därför bestämmelsen i Dt 17: 8 ff. borde tillämpas.

² Enligt STAERK (a. a. s. 14 f.) är omnämnandet av domare i v. 17 f. sekundärt, då avgörandet i förevarande fall bör tillkomma prästerna såsom högsta instans enligt Dt 17: 8 ff.

³ Jfr DRIVER, a. a. s. 207.

⁴ BENZINGER, PRE 1, s. 226; COOK, a. a. s. 57.

⁵ Jfr DRIVER, a. st.

efter dessas upphörande utan tvivel just vid centralhelgedomen tillvaratagits och vidare utvecklats. Dennas stora betydelse för det rättsliga livet ådagalägges till fullo genom tillkomsten av en lagstiftning sådan som Dt, och det synes alltså ha varit av vikt för rättens framtida utgestaltung i Israel, att man vid templet i Jerusalem ägde en för hela landet avsedd högsta rättsinstans.

Men även i ett annat hänseende är förordningen om prästernas rättskipning vid centralhelgedomen liksom ock bestämmelsen om domares tillsättande på skilda platser märklig.

I det föregående har antytts, att konungamakten med tiden gjorde sig gällande jämväl inom det område, för vilket dessa bestämmelser i Dt lämna föreskrifter. Konungen var högste domare i landet,¹ och i denna egenskap måste han otvivelaktigt utöva ett visst inflytande på gängse rättspraxis. Man kunde vädja till honom som högsta instans² och till och med direkt påkalla hans avgörande i en rättssak med förbigående av närmast liggande forum,³ varvid i regel antagligen endast mera svåra och omtvistade fall drogos inför konungen.⁴ Dennes domsrätt överflyttades naturligtvis även på hans ämbetsmän liksom honom tillkommande funktioner i allmänhet,⁵ men källorna giva inga antydningar om i vilket förhållande deras befogenhet stod till övriga i landet dömande myndigheters.

Det är uppenbart, att konungens rättskipning måste ha varit ägnad att åtminstone till en del försvaga de äldstes auktoritet, då man icke blott kunde från dem vädja till landets herre, utan även vända sig omedelbart till honom utan att anlita sin orts domhavande. Dock blev därmed denna auktoritet ingalunda neutraliserad, ty vi ha här att göra med en institution, som genom urgammal hävd synes ha slagit mycket djupa rötter i folkmedvetendet.⁶ Att de äldstes bestämmanderätt ej ens under konungadömet dagar fick helt negligeras, framgår av bl. a. ett sådant exempel som 1 K

¹ BENZINGER, Arch., s. 255, 273. Jfr 1 S 8: 5, 20; 1 K 3: 9; 7: 7; 2 K 15: 5.

² 2 S 14: 1 ff.

³ 2 S 15: 2 ff.; 1 K 3: 16 ff.; 2 K 8: 5 f.; jfr 2 K 6: 26 ff.

⁴ PUUKKO, a. a. s. 184.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 309; BENZINGER, PRE 1, s. 226.

⁶ Jfr AMRAM, JBL 19, s. 36.

21:8 ff., där konungens åtgärd att på rättsvidrig väg bringa en medborgare om livet fordrade de äldstes medverkan.¹

När det emellertid i Dt stadgas, att i städerna skola tillsättas 'domare och bisittare', kan man knappast värja sig för den förmodan, att även om dessa tagits ur de äldstes krets, härigenom av konungamakten i viss mån beroende funktionärer inrättats i landets skilda delar. Samtidigt med att genom denna bestämmelse en ersättning skulle givas för de genom lokalhelgedomarnas indragande avskaffade domsplatserna, har föreskriften utan tvivel jämväl velat tillförsäkra konungen ett ökat inflytande på rättskipningen landet runt.²

Även stadgandet om svårare rättsfalls avdömande vid centralhelgedomen synes peka i samma riktning. Om också denna bestämmelse otvivelaktigt är dikterad av en strävan att fortfarande bevara åt prästerna den juridiska maktsfär, som sedan gammalt tillkommit dem, och att därjämte utvidga denna på de äldstes bekostnad,³ är det likväl högst troligt, att genom ifrågavarande åtgärd konungamakten även skulle beredas tillfälle att vinna ett ökat rättsligt inflytande. I vilken utsträckning detta blev möjligt, beror särskilt på huruvida prästerna vid centralhelgedomen varit helt likställda med kungliga ämbetsmän eller intagit en i förhållande till konungen mera fri och oberoende ställning. Men även om de skulle ha ägt en självständigare position än övriga ämbetsmän, voro de för visso långt ifrån fullt oberoende,⁴ och vi taga säkerligen icke fel, om vi i denna centralisation av vissa rättsärendens handläggande finna ävenledes en tendens att giva konungen större möjlighet att indirekt ingripa i rättsliga angelägenheter.⁵

Slutligen kräver i detta sammanhang ett ytterligare spørsmål beaktande. Enligt källornas uppgifter om rättskipningen i Israel

¹ Jfr MERZ, a. a. s. 38 f.

² Jfr STADE, Gesch. I, s. 404 not 1; BENZINGER, a. st.

³ COOK, a. a. s. 57.

⁴ Jfr BENZINGER, Arch. s. 348.

⁵ Möjligt är, att de förut omnämnda tillsatserna i Dt 17:9, 12, enligt vilka de till centralhelgedomen hänskjutna rättsfallens avgörande tillkommer även domare, böra betraktas som uttryck för ett ytterligare hävdande av denna tendens att skaffa konungen en vidsträcktare rättsbefogenhet (jfr BERTHOLET, Deut., s. 54, Kulturgesch., s. 196).

utövades denna dels av prästerskapet vid helgedomarna, dels av världsliga domare, i synnerhet de äldste. Man frågar sig därför, var gränsen gick mellan dessa båda kategoriers rättsliga åligganden.

Att helgedomarna sedan gammalt varit centralpunkter för en på uråldrig hävd vilande rättskipning, har flera gånger påpekats. Men vilka mål som drogos inför detta andliga forum och vilka rättssaker världsliga domare hade att avgöra, det framgår ej alltid vare sig av de historiska källornas notiser eller av lagarnas föreskrifter. Dock saknas ej vissa antydningar härom, och i synnerhet äro uppgifterna om Moses rättskipning härvidlag belysande. Enligt Ex 18:13 ff. tillsatte Mose, som tidigare omnämnts, särskilda män, vilka fingo avgörandet av lättare rättssaker sig ombetrott, medan han för egen del behandlade endast mera omtvistade rättsliga angelägenheter. Av denna åtgärd synes tydligt framgå, »dass die geistliche, priesterliche Leitung des Volkes das ursprüngliche und wichtigste, die weltlichen Behörden sekundär und nur Delegierte und Stellvertreter jener sind».¹ Detta betraktelsesätt kännetecknade säkerligen gällande rättspraxis även under den följande tiden. I Fb finna vi föreskrifter om att i ett par fall, som uppenbarligen på grund av sin svårutredda beskaffenhet ej ansågos kunna på annat sätt handläggas, parterna skulle få sin rättstvist avgjord 'inför Gud', d. v. s. genom förmedling av prästen vid orakelhelgedomen.² I övriga av Fb meddelade bestämmelser saknas däremot dylika stadganden, tydligen emedan resp. rättsfall betraktats som mera klara och det därför gällde för vederbörande domare att vid dessa helt enkelt endast tillämpa lagens föreskrifter. Samma tendens kan även, såsom vi nyss sett, skönjas i Dt, som till prästerna vid centralhelgedomen hänskjuter invecklade mål, under det rättsavgöranden i mera alldagliga fall träffas av de lokala domstolarna.

Av det ovan sagda synes man kunna sluta sig till huru det i huvudsak torde ha förhållit sig med den rättsliga befogenheten hos andlig och världslig dömande myndighet i Israel. Då vid helgedomarna från urminnes tider skipats rätt och gamla rättsavgöranden

¹ MEYER, Die Israeliten, s. 98.

² Ex 22:7 f. Jfr härmed bestämmelsen i v. 10 om en 'ed vid Jahve'. Angående den närmare innebörden i dessa föreskrifter hänvisas till det föregående s. 292 f.

bevarats och fortplantats, voro dessa orter ursprungligen de enda domsplatserna. De där anställda prästerna gällde tydligen som speciellt rättskunniga, emedan de förfogade över nedärvda rätts-traditioner och med ledning av dessa fällde sina domslut samt i tvistiga fall handlade efter det av dem rådfrågade oraklets anvisningar. Innan ännu någon kodifierad rätt förelåg, var den prästerliga rättskipningen på grund av de resurser, som stodo den till buds, den enda, som kunde göra anspråk på verklig auktoritet.

När man sedermera efter sedvanerättens skriftliga fixering hade kodifierade lagbestämmelser att tillgå och rättstvister sålunda lättare än förut kunde avgöras av även icke prästerliga domare, fortfor dock alltjämt rättskipningen vid helgedomarna. Särskilt torde man ha nödgats påkalla densamma i de fall, där tydliga stadganden saknades och ett avgörande alltså kunde ske endast med ledning av gängse rättstraditioner eller där på grund av sakens mera omtvistade beskaffenhet oraklet måste fälla utslaget. De sakrala rättsplatserna erhöello därigenom småningom karaktären av ett slags högre instans för rättssökande. Prästerna vid helgedomarna kommo att handlägga de mera invecklade rättsfallen, till världsliga domare hänskötos däremot rättssaker, som på grund av gällande lags bestämda anvisningar voro enklare att avgöra. Och denna uppfattning, att prästerliga domare såsom de egentliga fackmännen på området i fråga borde slita alla svårare rättstvister, de världsliga myndigheterna åter ombesörja rättskipningen i vanligast förekommande fall, synes ha varit utmärkande för rättsväsendet i Israel alltifrån Moses dagar.

2. Lagar om rättsförhandlingar.

I äldsta tid torde inga ordentliga rättsförhandlingar ha förekommit i Israel, utan den förfördelade ägde att själv skaffa sig upprättelse för begången rättskränkning. Mot sådan reagerades i allmänhet på detta primitiva utvecklingsstadium genom av den kränkte eller hans anförvanter tagen hämnd. Understundom kunde det inträffa, att parterna drogo sitt mellanhavande inför stamhövdingen eller någon annan betydande person såsom skiljedomare, men denne ägde härvid endast en moralisk auktoritet,

och alltid berodde det på deras eget gottfinnande, om ett dylikt skiljerättsligt avgörande kunde bilägga tvisten eller ej.¹ I de flesta fall synes man ha väddat till våldet och genom utkrävande av blodshämnd berett sig vederlag för förövat rättsbrott, och denna urgamla sed har i högre eller lägre grad tydligen fortlevat i Israel hela konungatiden igenom, ehuru åtskilliga lagbestämmelser röja uppenbara tendenser att avsevärt begränsa densamma.²

Emellertid gjorde sig behovet av större rättslig trygghet omsider gällande. De mera ordnade förhållanden, under vilka man efter bosättningen i Kanaan levde, medförde småningom, bl. a. med hänsyn till egendomens ökade värde och nödvändigheten av att åt denna bereddes ett mera effektivt skydd, fastare former för rättskipningens handhavande, varigenom ett rättsligt inskridande emot begångna förbrytelser möjliggjordes. Fb förutsätter tydligen ett dylikt förhållande, även om privathämnden fortfarande, ehuru med vissa inskränkningar, kunde tillgripas av den förorättade parten. En mera fortskriden ståndpunkt i detta avseende representeras av Dt. Av åtskilliga antydningar här och där i dess lagstiftning och av vissa bestämmelser, som mera direkt beröra, vad här är fråga om, kan man bilda sig en, om ock ofullständig föreställning om arten av de rättsförhandlingar, som på Dt:s tid synas ha förekommit i Israel.

Tillvägagångssättet vid processer torde dock även då ha varit av mycket enkel beskaffenhet. Någon allmän åklagare fanns ej, varför förövaren av ett rättsbrott kunde rannsakas och dömas, endast om den förfördelade drog saken inför vederbörande myndighet. Förhandlingarna i fråga höllos gemenligen 'vid stadsporten',³ sedan gammalt, såsom ännu är fallet i orientaliska städer,⁴ den självskrivna platsen för ordnandet av offentliga angelägenheter, och de bevismedel, som man företrädesvis använde sig av, voro vittnens utsagor.

Rörande dessa förhållanden har Israels lagstiftning jämförelsevis litet att meddela. Dock finnas där åtskilliga bestämmelser om

¹ Jfr SMITH, *Prophets of Israel*, s. 36; WELLHAUSEN, *Ein Gemeinwesen*, s. 8 f.

² Se härom i § 20.

³ Dt 21: 19; 22: 15; 25: 7.

⁴ Jfr SEETZEN, *Reisen durch Syrien, Paläst. II*, s. 88.

vittnens uppträdande inför rätta samt av dem avlagda vittnesmål.

Redan Dk innehåller ett uttryckligt förbud mot falskt vittnesbörd (*Ex* 20: 16; jfr *Dt* 5: 20).¹ Likaledes förbjuder Fb, att någon uppträder som ett 'orättfärdigt vittne' (עֵד חֹמֶם) eller i sitt vittnesmål låter bestämma sig av majoritetshänsyn eller tager parti för den mäktige (*Ex* 23: 1—3).² Någon straffpåföljd för falskt vittnesbörd stipuleras ej av Fb, sannolikt emedan dylik förbrytelse i äldre tid ej varit belagd med ett genom gängse sed uttryckligen fixerat straff.³

Dessa bestämmelser kompletteras sedan i vissa avseenden av Dt. Först och främst fastställs noga det antal vittnen, som erfordras, för att en anklagelses riktighet skall anses till fullo bestyrkt. Under inga förhållanden får en dödsdom avkunnas på allenast ett vittnes utsago, utan två eller tre personers vittnesmål kräves för den anklagades fällande (*Dt* 17: 6).⁴ Vad som här uppställs som villkor för ett rättsgiltigt domslut i en kapitalförbrytelse, utsträcker till att gälla även om rättsliga avgöranden över huvud taget, i det att minst två vittnen äro nödvändiga för konstaterande av någons skuld i en rättssak (*Dt* 19: 15).⁵

Vidare har Dt betydligt skärpt de äldre bestämmelserna om falskt vittnesmål. Om någon beskylls för att vara ett 'orättfärdigt

¹ I den formella avfattningen av detta bud förefinnes en skillnad mellan de båda textställena, i det att Ex-recensionen använder uttrycket עֵד שקר, Dt-recensionen däremot benämningen עֵד שוֹנֵא. Den förra beteckningen synes vilja skarpere framhålla vittnesbördets brist på sanningsenlighet, dess karaktär av ren lögn, medan den senare benämningen mera allmänt uttrycker vittnesuttagans absoluta haltlöshet. Båda recensionerna avse dock att meddela i sak detsamma, nämligen ett förbud mot falskt vittnesmål (jfr DILLMANN, *Ex-Lv*, s. 233, 239 f.).

² Vi läsa i v. 3 med BAENTSCH och HOLZINGER (Komm. t. st.) גֵּרֹל i st. f. גֵּרִי i anslutning till *Lv* 19: 15, där just verbet גֵּרֹר förekommer med ungefär samma objekt (פְּנֵי גֵּרֹל). Det synes nämligen företrädesvis ha varit hänsyn till de rika och mäktiga, som givit anledning till partiskt uppträdande inför rätta.

³ HERNER, a. a. s. 91.

⁴ Om sannolikheten av att denna bestämmelse ansetts böra äga tillämpning vid t. ex. föräldrars angivelse mot vanartig son (*Dt* 21: 18—21) se ovan s. 206.

⁵ DILLMANN, *Nu-Jos.*, s. 334; DRIVER, a. a. s. 206, 235.

vittne' (עַד הַמֵּס), skall av den rättsinstans, där vittnet och den anklagade hava att infinna sig,¹ en ingående undersökning företagas. Befinnes falskt vittnesbörd föreligga, drabbas den skyldige av samma straff, som han avsett att genom sitt vittnesmål tillskynda den anklagade, och det föreskrives uttryckligen, att talionsprincipen i detta fall utan skonsamhet skall tillämpas (*Dt 19: 16—21*).² Denna till synes rigorösa föreskrift står i full överensstämmelse med Dt:s grundåskådning. Ty om än en långt gående humanitet i uppfattningen är ett av denna lagstiftnings mest framträdande kännetecken, blir Dt dock, där elementära religiösa och sedliga krav omedvetet och avsiktligt kränkas, lika omutligt sträng, som den eljest är påfallande hänsynsfull och mild.

Till ovan anförda stadganden kunna läggas ännu ett par föreskrifter om vittnen och vittnesmål. Även Hl meddelar förbud mot att svärja falskt (*Lv 19: 12*). P stadgar i likhet med Dt, att ingen får dömas till döden efter endast en persons vittnesmål. En dråpare t. ex. kan blott på grund av vittnens utsago förklaras skyldig att undergå sitt straff (*Nu 35: 30*). Den prästerliga lagstiftningen har dessutom en ny bestämmelse. *Lv 5: 1, 5 f.* förbjuder underlåtenhet att genom vittnesmål yppa något, som man sett eller eljest fått kännedom om.³ Här kompletteras sålunda den tidigare lagstiftningen, så att hebreisk rätt ej blott på det skarpaste vänder sig emot på falskt sätt avlagt vittnesbörd, utan även söker förebygga, att vid en rättslig undersökning omständigheter, vilka bort genom vittnesmål komma i dagen, hemlighållas, därigenom att någon undandraget sig plikten att framträda som vittne.

Förutom vittnesmål omnämnas både av Fb och Dt även andra bevis, såsom företeende av corpus delicti eller av andra kännetecken, varigenom skuld eller oskuld kunde anses ådagalagd (*Ex 22: 12; Dt 22: 15*).

¹ Se ovan s. 354 f.

² Om samma förfarande på andra rättsområden se POST, Grundriss II, s. 402 f.

³ Denna bestämmelse anspelar på en fråga såväl semitiskt som germanskt rättsområde känd gammal sed, att vid en begången förbrytelse gärningsmannen eller möjligen befintliga vittnen till dådet genom en offentlig uttalande förbannelse uppfordras att giva sig tillkänna och meddela, huru allt tillgått (WELHAUSEN, *Reste*, s. 192; FÖRSTER, *Das mos. Strafrecht*, s. 42; PEDERSEN, *Der Eid bei d. Sem.*, s. 103 f.; jfr *Dm 17: 2*).

Slutligen finnas i lagstiftningen i en del tidigare omnämnda rättsfall spår av en äldre tids bevismedel.¹ Vid anklagelse för förskingring av anförtrodd egendom eller för orättmätigt tillägnande av något upphittat värjer sig den tilltalade genom ed (Ex 22: 9 f.; Lv 5: 22).² Därjämte må erinras om det enda tillfälle, då enligt hebreisk rätt gudsdomen användes för att utröna, huruvida en anklagad person är brottslig eller ej (Nu 5: 11—31).³ Såväl eden som i synnerhet ordalen röja gamla rättsföreställningar⁴ och hänvisa därför på ett äldre skede av Israels rättskipning. Däremot tyder användandet av vittnen vid rättsliga förhandlingar på en mera fortskriden rättsuppfattning.⁵ I förra fallet konstateras den anklagades skuld eller oskuld genom förhandenvaron eller uteblivandet av en magiskt verksam kraft, som tillskrives ett gudomens direkta ingripande, i det senare åter möjliggöres ett rättsligt avgörande genom den bestyrkta kännedom om vad som faktiskt tilldragit sig.

Liksom den hebreiska rätten är angelägen om att vid processer kräva en på tillförlitliga grunder baserad bevisföring, vill den ock med samma kraft hävda nödvändigheten av dömande myndighets opartiska förhållande.

I Ex 23: 6—9a föreskriver Fb oväld vid rättskipningen. Här förbjödes förvrängandet av den fattiges rätt (v. 6). Ett på falska vittnens utsago grundat rättsavgörande⁶ får man ej låna sig till redskap åt (v. 7a). Därjämte inskärpes vikten av att tillse, att intet justitiemord blir begånget⁷ samt dessutom att den, som uppenbarligen är skyldig, ej blir frikänd⁸ (v. 7b). Vidare synes redan på

¹ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 160.

² Se ovan s. 293, 296.

³ Se ovan s. 143 ff.

⁴ Jfr KOHLER, ZVRW 5, s. 374 f. samt det föregående s. 146 ff.

⁵ WILUTZKY, a. st.

⁶ DILLMANN och BAENTSCH, Komm. t. st.

⁷ Föreskriften 'den, som är oskyldig och har rätt, skall du icke dräpa' liksom även den närmast föregående i v. 7a synes adressera sig ej blott till domare, utan även till vittnen och åklagare, som genom sina åtgöranden möjligen kunde bidraga till en oskyldigs fällande (BAENTSCH och DRIVER, Komm. t. st.).

⁸ I v. 7b bör efter LXX med all säkerhet läsas וְלֹא חֲצִירִיק כִּי לֹא אֲצִירִיק (BAENTSCH, Bundesb., s. 26 not 15, Kom. t. st.).

Fb:s tid bruket att taga mutor ha förekommit, ty lagstiftaren inlägger här ett bestämt veto (v. 8a).¹ Slutligen påbjudes, att främlingen icke får förtryckas (v. 9a).²

Liknande stadganden givas även av Dt. I den lag, som förordnar om tillsättandet av domare i städerna (*Dt 16: 18—20*), påbjudes särskilt, att de med rättvisa skola utöva sin domsrätt. Denna allmänna föreskrift utvecklas sedan närmare³ genom uttryckliga förbud emot att förvränga rätten, hava anseende till person och taga mutor under framhållande av mutors demoraliserande inverkan. I en parentetisk tillsats inskräpes slutligen kravet på rättfärdighet som en dominerande princip i Israels liv.

Till denna lag komma ännu ett par förordningar. Den nyss omnämnda föreskriften, att rätten ej får förvrängas, upprepas än en gång i *Dt 24: 17a*, där särskilt främlingen och den faderlöse angivas såsom behövande lagens skydd. Likaså stadgar *Dt 25: 1*, att vid en rättstvist ett opartiskt domslut skall fällas. I *Dt 19: 18* betonas nödvändigheten av att en noggrann rättslig undersökning anställes, och som här är fråga om en rättssak av svårartad beskaffenhet (anklagelse för falskt vittnesbörd), synes detta krav kunna betraktas som typiskt för förbry-

¹ V. 8 b, som framhåller de skadliga följder mutor måste föra med sig, överensstämmer i det närmaste ordagrant med *Dt 16: 19 b* och är förmodligen en deuteronomistisk tillsats till Fb:s bud (jfr HOLZINGER, Kom. t. st.).

² V. 9 a synes visserligen misstänkt på grund av sin nära nog fullständiga överensstämmelse med *Ex 22: 20a* och kunde betraktas som redaktionell tillsats i syfte att låta sistnämnda föreskrift här utsträckas till att gälla främlingens rättsliga ställning vid processer (så BAENTSCH, Kom. t. st.). Den torde dock på goda grunder kunna bibehållas (HOLZINGER, Kom. t. st.), då det är högst sannolikt, att även Fb i likhet med Dt meddelat någon bestämmelse om främlingens behandling inför rätta. V. 9b däremot är säkerligen ett deuteronomistiskt tillägg (jfr *Ex 22: 20b* och HOLZINGER, a. st.).

³ Visserligen tilltalas i v. 19 icke domarna, utan folket, som i v. 18 ålägges att insätta domare, för vilka sedan i samma vers en i allmänna ordalag avfattad stadga meddelas. Emellertid synes trots denna formella oegentlighet v. 19 icke behöva betraktas som sekundär, enär de föreskrifter, som här formellt adresseras till själva folket, tydligen befinnas gälla folkets för rättsvårdens handhavande utsedda representanter och sålunda realiter ingen motsägelse föreligger mellan denna vers och den föregående. Däremot är säkerligen v. 20 ett senare parentetiskt tillägg (STEUERNAGEL, Deut., s. 62).

telser, vilka voro belagda med dödsstraff, och för mera invecklade mål.

Slutligen må nämnas, att i det sekundära kapitlet *Dt 27* uttalas förbannelse över den, som förvränger rätten för främlingen, den faderlöse och änkan (*v. 19*), och den, som tager mutor för att bringa en oskyldig om livet (*v. 25*).

Också *Hl* har ansett nödigt att inskräpa en domares plikter, medan däremot *P* helt saknar stadganden av ifrågavarande art. *Hl* meddelar emellertid ingen ny bestämmelse, utan föreskriver blott i största korthet i anslutning till de äldre lagsamlingarna, att man skall avkunna rättvis dom och icke får taga parti vare sig för den ringe eller för den mäktige (*Lv 19: 15, 35a*).

* *

Under det att Israels processrättsliga lagar dels förutsätta, dels kräva relativt enkla åtgärder för rättskipningens handhavande, tyda däremot motsvarande stadganden inom den babyloniska lagstiftningen på ett vida mera utbildat rättsväsende. Visserligen har *CH* på detta område färre direkta bestämmelser, än man väntar sig finna. Men tages därjämte hänsyn till vad åtskilliga av dess övriga lagar liksom en hel del andra urkunder synas betrakta som gällande rätt i detta avseende, får man en ganska god föreställning om det babyloniska rättssystemets långt fortskridna utveckling.

CH omnämner ofta domare. Dessa synas i Babylonien ha utgjort en klass av kungliga ämbetsmän med hög rang, om vilkas kvalifikationer, tillsättning, särskilda befogenhet o. dyl. dock i *CH* saknas närmare föreskrifter.¹ Än fungera de som en kollegial institution

¹ *JOHNS*, Bab. a. Assyr. Laws, s. 82 f. Att domaremakten i Babylonien skulle ha utövats uteslutande av prästerna såsom de enda skrivkunniga (*MEISSNER*, Beitrage, s. 5, Aus. d. altbab. Recht, s. 5) är nog för den allra äldsta tiden sannolikt. Om så varit förhållandet även på Hammurabis tid, synes emellertid vara högst ovisst (*JOHNS* a. st.), så mycket mer som den babyloniska rätten då känner tillvaron av särskilda skrivare för uppsättandet av vid rättskipningen förekommande dokument (*JOHNS*, a. a. s. 83 f.).

(§ 13, 177), än talas blott om en enskild domare (§ 5).¹ Därjämte förekomma i lagstiftningen i samband med rättsliga avgöranden även äldste. Men dessa ha tydligen icke som i Israel utövat någon egentlig domsrätt, utan torde snarare ha betraktats som sakkunniga medhjälpare och i denna egenskap såsom bisittare vid rättsförhandlingar bildat ett slags jury.² De påträffas ofta som vittnen i offentliga urkunder, såsom fördrag o. dyl., och synas även ha uppträtt med formliga vittnesmål vid rättsliga undersökningar.³ Trots CH:s mycket knapphändiga bestämmelser om dömande myndigheter måste man likväl antaga, att det här är fråga om högt utvecklade organisationer. Såväl den mångfald rättsliga angelägenheter, som enligt Hammurabis lag skulle hänskjutas till domares prövning och avgörande, som särskilt den bild av det babyloniska rättsväsendet man får genom innehållet i Hammurabis brev⁴ måste anses ådagalägga, att det hela varit ett rätt invecklat maskineri.

Vad själva rättsproceduren angår, vill lagen framför allt sörja för att varje sak undersökes med största möjliga noggrannhet. Detta framgår tydligt av vissa föreskrifter (jfr t. ex. § 9, 13), och särskilt synas egendomsbrott ha påkallat en den mest sorgfälliga prövning, i det att detaljerade bestämmelser härvid lämnas för olika tänkbara fall (jfr § 9—13, 113—116, 120—126). Såsom bevismedel inför rätta tjäna vittnen, i synnerhet vid sakrättsliga tvister (§ 9—11), och finnas vittnen ej tillstädes, lämnas frist för deras inkallande (§ 13). Vidare användes betydligt oftare än i Israel eden i den babyloniska rätten. Åklagaren kan i flera fall med ed styrka sina rättsanspråk (§ 23, 106 f., 120, 126, 240), men för det mesta synes dock eden ha avlagts av den anklagade, som därigenom ägde möjlighet att fria sig gent emot framställda beskyllningar för rättsbrott (§ 20, 103, 131, 206 f., 227, 249, 266).

¹ JEREMIAS, Mos. u. Ham., s. 32 not 1; KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 132.

² JOHNS, a. a. s. 85 f.

³ JEREMIAS, a. a. s. 32.

⁴ Jfr NAGEL, Beitr. z. Assyriol. IV, s. 435 f.; SCHORR, Urkunden d. altbab. Zivil- u. Prozessrechts, s. 336 ff.; UNGNAD, Babyl. Briefe, s. 2 ff., Briefe König Ham:s, s. 61 ff., 85 ff.

Slutligen förekommer även vattenordalen vid två speciella tillfällen (§ 2, 132).¹

Att få till stånd ett rättvist och opartiskt förfarande vid processer har synts även den babyloniske lagstiftaren nödvändigt, varför några bestämmelser i CH vilja härutinnan lämna vissa garantier. En domare, som efteråt annullerar en avkunnad dom,² drabbas av avsättning jämte skyldighet att utgiva en tolv gånger så stor ersättning som den av honom i processen utdömda (§ 5). Likaså går lagen strängt till väga med vittnen, som göra sig skyldiga till bristande sanningsenlighet. Den, som avlägger falskt vittnesmål i en rättssak, där den brottslige dömes till döden, skall undergå samma straff som denne (§ 3). Vid en förmögenhetsrättslig tvist medför falskt vittnesbörd ävenledes den påföljd, att det falska vittnet ålägges att betala samma ersättning, som lagen kräver av den skyldige (§ 4). Bestämmelserna i dessa båda paragrafer överensstämma sålunda med vad som i detta stycke stadgas i Israels lagstiftning. Däremot finnes ej i CH någon motsvarighet till den hebreiska rättens föreskrifter om det antal vittnen, som för en fällande dom erfordras.

Det mera primitiva rättssystem, som den hebreiska processrätten avspeglar, framstår alltså tydligt mot bakgrunden av den babyloniska rättens rikare utgestaltung av samma område. Men om än den israelitiska lagstiftningens processrättsliga bestämmelser äro till omfattning och innebörd av mycket enkel beskaffenhet, röja de dock ett för denna lagstiftning kännetecknande drag, varigenom de trots sin påfallande brist i det, som rör den yttre organisatoriska sidan av rättsväsendets ordnande, dock måste tilldraga sig särskild uppmärksamhet. Liksom den hebreiska rätten i sina humanitära och sina sakrättsliga lagar uppenbarar en hos Israels folk starkt utvecklad känsla för social jämlikhet och lägger i dagen en bestämd strävan att motverka sociala orättvisor, har den genom sina processrättsliga stadganden visat sig fullfölja ett liknande syfte: att åstadkomma ett ordnat rättsskydd och därigenom lämna garantier för att inom samhällets gränser sträng

¹ Se ovan s. 147.

² Så enligt den tolkning, som WINCKLER, JOHNS, KOHLER u. PEISER samt MÜLLER givit åt ifrågavarande lag.

juridisk rättvisa kan av var och en påräknas oberoende av hans sociala villkor. För detta ändamål ha meddelats dels bestämmelser om inrättandet av dömande myndigheter och om deras befogenhet, dels närmare föreskrifter om tillvägagångssättet vid rättsförhandlingar. Lagen har sålunda velat skapa ett betryggande rättsväsende i syfte att avskaffa det osäkerhetstillstånd, som den urgamla självhämnadens oinskränkta fortvaro måste föra med sig, och därvid sökt med särskild sorgfällighet tillse, att oväld och rättvisa ådagalades i de rättssaker, som upptogos till avdömande.

Att den härvidlag ej i allo lyckades få sina strävanden praktiskt förverkligade, framgår av de historiska källorna och av profeternas skrifter. Självhämnaden tyckes allt fortfarande ha florerat tämligen ohöljd. Framför allt var det ofta illa beställt med opartiskheten vid rättsförhandlingar. Ett sådant exempel som 1 K 21 visar tydligen, att falska vittnen icke voro någon ovanlig företeelse och att de styrande ej drogo i betänkande att använda sig av detta medel i vinningslystnadens intresse. Profeternas gensagor mot såväl falskt vittnesbörd som domares orättfärdighet, rättskränkningar mot de svaga och benägenhet att taga mutor blotta en under vissa tider i somliga kretsar rätt allmän korruption, mot vilken lagstiftarnas åtgärder tydligen ofta stått maktlösa. Det är därför förklarligt, att Israels processrättsliga lagar med sådan intensitet vända sig emot dylika missförhållanden. De juridiska organisationer de införa äro ämnade att bliva befordrare av det rättfärdighetsideal, som Israels lagstiftare vilja se realiserat på samhällslivets skilda områden. Därav dessa upprepade föreskrifter för både vittnen och domare att ådagalägga sträng och omutlig rättskänsla, dessa maningar att ej förvränga rätten för den fattige och ringe.

I jämförelse med den babyloniska rätten framträder bäst den höga ståndpunkt, som Israels processrättsliga bestämmelser måste anses representera trots sina brister med avseende på det rent juridiskt-tekniska. Att i Babylonien rättskränkningar vid processer genom domare och vittnen voro lika vanliga som i Israel, är, om man får döma av CH:s prolog och epilog, högst troligt. CH nöjer sig emellertid med att genom endast ett par tre bestämmelser rikta sig däremot. I dess processrätt är det i stället huvud-

sakligen den formella juridiska fulländningen hos ett kultursamhälles invecklade rättsväsende, som eftersträvas. I den hebreiska rätten däremot ligger tyngdpunkten på helt annat håll. Israels lagstiftning äger här ett starkt etiskt inslag. Allt samlar sig kring hävdandet av viktiga etiska krav, som de juridiska organisationerna äro avsedda att bli bärare och befordrare av och som får ett så träffande uttryck i den parenetiska tillsatsen till en av de förut omnämnda lagarna: 'rättfärdighet, rättfärdighet skall du eftertrakta' (Dt 16: 20).

§ 20. Straffrätt.

Ett folks straffrätt är kanske mer än något annat rättsområde ägnat att uppenbara många av de egendomligheter och särdrag, som äro utmärkande för detsamma såsom folk. Det sätt, varpå lagarna avväga förhållandet mellan brott och straff, tjänar att närmare belysa åtskilligt av folkets kulturella egenart och att lägga i dagen framför allt dess allmänna etiska nivå. Straffen avspegla ofta genom sin beskaffenhet vissa för folkkaraktären kännetecknande drag. Man får genom dem en god föreställning om folkets allmänna läggning och lynnesart, ty dess strafflagar röja, om över detsamma vilar i stort sett en prägel av något övervägande hårt och strängt eller om det även eller företrädesvis kan anses äga en om mildhet och humanitet vittnande livssyn. De ge dessutom en inblick i vilka värden som stå högst hos ett folk, vad man där mest uppskattar och följaktligen är angelägen om att skydda genom pålagda stränga straff för rättskränkningar.

Tydligen måste därför den hebreiska straffrätten komma att på ett ytterst värdefullt sätt förmedla kännedom om viktiga sidor av det israelitiska folkets religiöst-etiska utrustning. Den ger oss en träffande bild av vad som inom detta folks samhällsliv framstår såsom dess mest oskattbara förmåner och vad som där tillmätas ett ringare värde. Den uppenbarar i många fall en långt djupare livsbetraktelse, än den man finner hos andra forntida folk på en med Israels jämförlig kulturståndpunkt. Och den ådagalägger framför allt, att religionen mäktigt påverkat den uppfattning, som gör sig gällande i fråga om med straffrätten samman-

hängande företeelser och som har att uppvisa en egendomlig förening av på en gång mildt hänsyntagande och omisskännlig skärpa.

Vad den israelitiska lagstiftningen stadgar om straff för rättskränkningar, är redan till stor del i korthet angivet, då i samband med förut behandlade lagar också meddelats de straff, som i respektive lagar fastställts för överträdelse av deras stadganden. Då nu alla straffrättsliga bestämmelser här sammanföras, är vårt syfte därmed att särskilt få tillfälle att utveckla de grundsatser, som befinnas genomgå den hebreiska straffrätten, och därefter dels påvisa, hur dessa grundsatser tillämpats vid förut omnämnda straffrättsliga föreskrifter, dels tillägga de kriminallagar, som hittills ej blivit berörda, samt slutligen fästa uppmärksamheten vid vissa egenartade drag i den hebreiska straffrätten.

1. Israels uppfattning om brott och straff i rättshistorisk belysning.

De straffrättsliga föreställningar, som man i Israels lagstiftning gör bekantskap med, tyda i flera hänseenden på rätt utvecklade förhållanden. Man finner, att mycket ofta en primitiv rättsuppfattning eller segt fortlevande rester av en sådan legat till grund för lagstiftarnas sätt att bedöma brott och föreskriva straff. Innan vi ingå på de straffrättsliga lagarna, bör därför redogöras för grunddragen av den utveckling, som begreppen brott och straff i Israel undergått, från en äldre tids mera naiva rättsåskådning till en senare periods under inflytandet av en högre religiös och kulturell ståndpunkt präglade uppfattning. Det material, som här står oss till buds, utgöres dels av vad de historiska källorna uppenbara om gängse folkliga rättsföreställningar, dels av den kodifierade rättens vittnesbörd.

Det är en rättshistoriskt allmänt betygd företeelse, att begreppet straff är ett relativt sent begrepp i ett folks rättsutveckling.¹ På primitiva samfundsstadier existerar nämligen icke det för modernt rättsmedvetande självklara förhållandet, att en av individen begången rättsvidrig handling ovillkorligen påkallar det all-

¹ WILUTZKY, a. a. 3, s. 29 f.

männas reaktion däremot, d. v. s. medför straff. Den uppgift, som straffet har att fylla i ett av en fortskriden rättsuppfattning uppbyggt samhällsligt liv, tillkommer enligt den primitiva människans åskådningssätt hämnden. Men hämnden har för henne såsom sin omedelbara förutsättning icke rättsbrott i objektiv mening, ty detta begrepp är likaledes främmande för ett primitivt föreställningssätt, utan personlig kränkning.¹ Vad som på ett senare stadium av rättsutvecklingen benämnes en av offentlig myndighet bestraffad förbrytelse motsvaras för primitiv åskådning av en såsom personlig kränkning uppfattad handling, på vilken hämnd följer. Hämnd är således en vedergällning av rent privat art.²

Karakteristiskt för hämnden i äldsta tid är dess fullständiga obundenhet. Den känner inga hämmande skrankor,³ utan det står i den förorättades fria skön att utöva den i den utsträckning hans maktresurser medgiva. Såsom ett utslag av vrede över tillfogad kränkning är den hämnd han tager till sin omfattning överlåten åt hans subjektiva godtycke. Detta gäller även Israels ursprungliga rättsuppfattning. Källorna från äldre tid röja förekomsten av en tygellös hämnd, som alltigenom uppbäres av ohejdad lidelse och ofta icke står i rimlig proportion till den förorättandes handling.⁴

Därjämte synes man i Israel vid hämnads utkrävande ej sällan ha ansett vilka medel som helst berättigade. I källorna lämnas understundom upplysningar om hämndakter, vid vilka list och bakslughet tagits till hjälp, och lönnmord tyckes därvid ha varit en flitigt anlita utväg.⁵ Man har konstaterat, att hämnden hos semiterna ofta äger denna karaktär.⁶ Bland araberna betraktades för detta syfte alla medel tillåtna,⁷ och arabiska skalder lovsjunga

¹ Jfr FÖRSTER, *Das mos. Strafrecht*, s. 12.

² Jfr MERZ, *Blutrache*, s. 9.

³ FÖRSTER, a. a. s. 9; POST, *Geschl.gen.*, s. 156 f., *Grundl.*, s. 385, 399 f.

⁴ Jfr Gn 4: 15, 23 f.; 34; Dm 8: 4—21. Jfr angående araberna JACOB, *Beduinleben*, s. 144, 220.

⁵ Jfr Gn 34: 13 ff.; 2 S 3: 27; 13: 22—29.

⁶ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 82 f.

⁷ BURCKHARDT, *Bem.*, s. 123.

med förkärlek listigt utförda gärningar av hämnd, där grymhet och försåt förenat sig för att göra denna så effektiv som möjligt.¹ Nyss anförda ställen ur hebreiska källor ådagalägga, att man i Israel icke ryggade för att tillfredsställa sin hämndlystnad genom avskyvärda våldsgärningar. I motsats härtill hade hämnden hos de gamla germanerna en prägel av något öppet och rättframt. Den skulle tagas i ärlig strid. Att låta den gå ut över en värnlös motståndare eller genom list och på bakvägar söka överrumpla denne var oförenligt med germansk rättsåskådning.²

Vad som i synnerhet gör ett på hämnd baserat rättstillstånd i längden fullständigt outhärdligt, det är, att därigenom icke blott av en rättskränkning berörda individer bli varandras fiender, utan framför allt de med stamförfattningen givna organisationerna, familjer, släkter och stammar, sinsemellan råka i de häftigaste konflikter.

Hämnden såsom rättsakt sammanhänger till art och omfattning på det intimaste med av den gamla släktorganisationen betingade förhållanden. Hos under stamförfattning levande folk saknar individen varje självständig betydelse. Han är en medlem av sin stam och sin släkt, och endast genom att i denna egenskap åtnjuta erforderligt rättsskydd kan han framleva en tryggad existens. En inom stammen eller släkten förövad rättskränkning innebär ett brott mot den ordning, som dess medlemmar äro skyldiga att underkasta sig. Den sociala jämvikten, som därigenom blivit störd, måste då på något sätt återställas. Detta sker därigenom, att stammen eller släkten inskrider mot den, som vållat rättsbrottet i fråga, och endast genom ett mot denne sålunda riktat rättstvång kan jämvikt återinträda. Den vanliga formen för detta inskridande är, att den brottslige utstötes ur stammen eller släkten och därmed förlorar dess rättsliga skydd, den garanti till liv och egendom, som han förut ägde. Han blir på detta sätt fredlös.³ En dylik akt utgör

¹ WILUTZKY, a. st.

² WILDA, *Strafrecht d. Germ.*, s. 158 ff., 169 f.; FÖRSTER, a. a. s. 11.

³ Det bör särskilt framhållas, att detta begrepp för primitiv semitisk rättsuppfattning synes äga en blott passiv innebörd och sålunda betyder, att stammen eller släkten undandrager missdådaren sitt skydd. Enligt germansk rättsåskådning utsätter däremot fredlöshet den brottslige för direkt förföljelse av vem som helst (MERZ, a. a. s. 85 not 1; WILDA, a. a. s. 281 ff.).

således ett slags reaktion från det allmännas sida gent emot förbrytaren, varigenom stammen eller släkten tillvaratager sina intressen. Det blir sedan den förorättades sak att för rättskränkningen skaffa sig upprättelse genom att på den skyldige taga hämnd, och detta går nu så mycket lättare, då brottslingen såsom fredlös saknar all möjlighet att av någon stam- eller släktfrände erhålla skydd.¹

Mera komplicerat blir däremot förhållandet, om medlemmar av olika stammar resp. släkter begå rättsbrott mot varandra. Därmed har en rubbning skett i det sociala jämviktsläget mellan stammarna. Ty stammen är som sådan ansvarig för varje av någon dess medlem förövat brott, och den förorättades stam är å sin sida förpliktad att skaffa den förfördelade upprättelse. Ett utjämnande av dessa intresse motsatser blir alltså nödvändigt. Det kan åvägabringas därigenom, att förbrytaren utstötes ur sin egen stam resp. släkt och därefter såsom fredlös hemfaller åt den kränktes eller hans fränders hämnd. Kvarstår han åter inom stammen, gör denna därigenom hans sak till sin samt får bära ansvaret för hans förbrytelse, och de stammar, som parterna tillhöra, komma på fientlig fot med varandra. Den störda jämvikten dem emellan kräver, att hämnd tages, och denna drabbar antingen våldsverkaren eller någon annan medlem av dennes släkt eller stam, liksom även ej endast den förorättade, utan ock varje hans släkting eller stamfrände är förpliktad att deltaga i hämnens utövning.²

Till följd av den solidaritet, som stamkänslan skapar mellan medlemmarna av en stam, kunna tvenne stammar på grund av en kanske relativt obetydlig rättskränkning invecklas i de blodigaste fejder med varandra. Såsom obegränsad består nämligen hämnens i äldsta tid mycket ofta i dödande, den är blodshämnd.³ Vis-

¹ Jfr FÖRSTER, a. a. s. 20; POST, Grundl., s. 384 f., 388.

² Jfr FÖRSTER, a. a. s. 21; POST, a. a. s. 399 ff.; BENZINGER, PRE 6, s. 579; BUHL, Muh., s. 46 f.

³ Begreppet blodshämnd fatta vi med POST (Grundl. s. 113, 134) o. a. såsom innebärande varje genom blodsutgjutelse utövad hämnd oavsett det begångna rättsbrottets beskaffenhet. Andra åter (jfr MERZ, a. a. s. 10) begränsa detta begrepp till att gälla endast sådan blodig vedergällning, som utkräves för blodsdåd. Visserligen är blodshämndens vanligaste förutsättning förövande av mord

serligen äro de former, som en regellöst utövad hämnd kan antaga, olika alltefter de sociala förbandens karakteristiska egendomligheter, de begångna rättsbrottens beskaffenhet o. dyl.¹ Även på ett primitivt stadium synas ej ovillkorligen alla förbrytelser ha medfört blodig hämnd, utan för mindre rättsbrott har hämnd företrädesvis tagits genom på annat sätt utkrävd vedergällning.² Men ej ovanligt är dock, att blodshämnd följt även på ringare förseelser,³ och särskilt ha egendomsbrott på många håll i äldre tid straffats ytterst strängt.⁴ Vad brott mot annans liv beträffar, synas dessa understundom ej ha ansetts så svårartade som för modernt rättsmedvetande.⁵ Men i allmänhet torde dock hos primitiva folk varje skada till livet hava ådragit gärningsmannen blodig hämnd från den dödades anförvanter.⁶ Hos semiterna liksom överallt, där blodshämnden utövas, gäller den som en helig plikt, som med oblidkelig stränghet måste uppfyllas.⁷ Så finner man, att bland araberna möjlighet att på annat sätt sona mot någons liv begånget brott högst ogärna medgives.⁸

Denna uppfattning av blodshämndens starkt förpliktande art synes ytterst vila på religiös grund.⁹ Det är en gammal tro ej blott hos semiterna, utan även hos andra folk, att livet har sitt säte i blodet, som fysiskt sett innehåller livets substans.¹⁰ Men livet är heligt för stamguden, och varje kränkning av detsamma genom blods utgjutande innebär därför ett intrång i stamgudens rättigheter, är en förgripelse på det, som för honom är heligt.¹¹

eller dräp, och i det följande torde vi i allmänhet ha att räkna med av denna anledning tagen blodshämnd. Men det synes riktigare att inrymma åt själva begreppet ovan angivna vidsträcktare betydelse, då blodig vedergällning ej sällan faktiskt utkrävs även för andra förbrytelser än brott mot annans liv.

¹ POST, a. a. s. 385, 399.

² POST, a. a. s. 365, Studien s. 134.

³ POST, Geschl.gen., s. 156.

⁴ POST, a. a. s. 157; WILUTZKY, a. a. 3, s. 34.

⁵ WILUTZKY, a. a. 3, s. 32.

⁶ POST, Grundriss I, s. 236 f.

⁷ SMITH, Rel. d. Sem., s. 208; POST, a. a. I, s. 228 f.

⁸ BURCKHARDT, Bem., s. 251 ff.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 82.

⁹ PATTON, AJTh 5, s. 704.

¹⁰ SMITH, a. a. s. 134, 176.

¹¹ PATTON, a. art. s. 703.

Likaledes starkt utpräglad är föreställningen om det gemensamma blodet hos stammens alla medlemmar, varigenom dessa känna sig som en fast enhet.¹ Då nu blodet anses som bärare av livet, tänkes även detta senare vara något för alla stamfränder gemensamt, i vilket var och en liksom har del. Om en stamfrände dödas, kränkes därigenom stammens gemensamma blod och stammens gemensamma liv och därmed också det för stamguden heliga. Ett dylikt brott kunde medföra, att guden avbröt sina förbindelser med stammen, och till förekommande härav måste det ovillkorligen hämnas.²

Att utgjutet blod oavvisligen kräver hämnd, är således en övertygelse, som djupast sett torde återgå på religiösa motiv. Därjämte ha utan tvivel magiska föreställningar spelat in vid sidan av de rent religiösa. Den uppfattningen var hos skilda folk allmänt utbredd, att den dödes ande icke kunde få ro i graven, så länge hans utgjutna blod lämnades ohämnat.³ Den oroade och plågade de efterlevande, och det låg därför i deras eget intresse, på samma gång som det var en välgärning mot den döde, att hämnd snarast möjligt blev tagen. Särskilt synes hos semiterna denna tro på att en mördad persons ande förde ett slags olycksalig tillvaro efter döden ha varit mycket vanlig.⁴

Slutligen ha även andra grunder av rent praktisk innebörd varit medbestämmande för blodshämnden. Så torde den förlust av arbetskraft och stridsdugligt människomaterial, som en stam eller en släkt tillskyndades genom någon medlems dödande, ha drivit dennes fränder att tillfoga brottslingens förband en liknande skada och därigenom åtminstone negativt bereda sig ett slags materiellt vederlag.⁵ En kraftig drivfjäder till blodshämnd låg naturligtvis också i strävan att återupprätta stammens eller

¹ SMITH, a. a. s. 27 f., 146.

² PATTON, a. art. s. 704.

³ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 57; PATTON, a. art. s. 712 f.; ROHDE, *Psyche* I, s. 260 ff., II, s. 230 f.; GLOTZ, *Études*, s. 11.

⁴ Jfr JASTROW, *Rel. d. Bab. u. Assyr.* I, s. 372 f.; FREYTAG, *Einl.*, s. 191 PROCKSCH, *Blutrache*, s. 32.

⁵ MERZ, a. a. s. 11: WEISMANN, *Talion u. öff. Strafe*, s. 40.

släktens kränkta ära,¹ ett motiv, som hos de stolta ökenbeduinerna än i dag torde vara verksamt nog att föranleda de mest ödeläggande hämnandetåg.²

Samma åskådning om blodshämnden som en helig plikt finna vi hos Israel. De hebreiska källorna visa, att den såväl enligt gällande sed som av lagstiftningen betraktas såsom något självfallet, som även i Israel liksom bland övriga semiter sedan uråldriga tider existerat, att den är oskiljaktigt förbunden med nomadlivet och sedermera under perioder av en begynnande statlig utveckling allt fortfarande rätt segt håller i sig³. Även här är den uppfattningen tydligt uttalad, att utgjutet blod såsom innehållande livet⁴ ovillkorligen fordrar hämnd på grund av livets helighet,⁵ och dylik hämnd betecknas såsom av Jahve själv påbjuden,⁶ är alltså en religiöst motiverad åtgärd. Likaledes möta vi även i Israel den hos beduinerna gängse föreställningen, att ohämnat blod ropar efter hämnd, och detta rop adresseras till Jahve, när mänsklig hämnare icke kan påkallas.⁷ Att utgjutet blod skulle få lämnas ohämnat, synes således för uråldrig hebreisk rättsföreställning vara fullkomligt otänkbart.⁸ Blodshämnden är en ofrånkomlig plikt, som av Jahve oundgängligen kräves.

Frågar man sig sedan, vem blodshämnden i främsta rummet

¹ Hos de gamla germanerna ansågs hänsynen, vördnaden för den döde ovillkorligen fordra blodshämnd, enär dennas uteblivande kunde ge anledning till den föreställningen, att han missaktades av sin släkt som en ovärdig medlem. Att hämnas den döde var en plikt mot hans ära och rykte (WILDA, a. a. s. 171 f.).

² Jfr BUHL, a. a. s. 48 f.

³ KENNEDY, DB II, s. 223b f.; SMEND, Rel.gesch., s. 163.

⁴ Dt 12: 23; Lv 17: 11, 14; Gn 9: 4. Jfr DRIVER, DILLMANN, PROCKSCH, Komm. t. resp. st.

⁵ Gn 9: 5 f.; PROCKSCH, Gen., s. 457 f.

⁶ Gn 9: 6. Troligen är v. 6a, såsom dess stilistiska egenart synes antyda, en av P upptagen mycket gammal rättsutsaga, som förutsätter blodshämnden som ett uråldrigt rättsinstitut i Israel (jfr GUNKEL, Gen., s. 149). Om blodshämnden som religiös plikt se närmare MERZ, a. a. s. 63 ff.

⁷ Gn 4: 10. För arabisk folktro har den dödes krav på hämnd tagit sig uttryck i myten om dödsfågeln, som över en ohämnad mans grav oavslåtligen skriar: 'Giv mig att dricka' (nämligen mördarens blod) och ej upphör med sitt rop, förrän hämnd tagits (FREYTAG, a. st.; PATTON, a. art. s. 712 f.).

⁸ PATTON, a. art. s. 729.

åligger, kan enligt såväl arabisk som hebreisk rättsåskådning konstateras en nära förbindelse mellan blodshämnd och arvsrätt.¹ Bland araberna synes plikten att utöva blodshämnd i första hand ha varit begränsad till en trängre krets, således ej utan vidare tillkommit stammen, utan företrädesvis betraktats som en familjens angelägenhet.² Blodshämnare var den dödades närmaste släkting, varvid brodern nämnes i främsta rummet och därefter äldste sonen.³ Han kallas den dödades *walî*, ett ord, som även användes för att beteckna 'arvinge'.⁴ Likaledes har enligt hebreisk rättsuppfattning var och en sin *אב*, som i egenskap av hans närmaste anförvant är pliktig att vara hans blodshämnare (*אבל הורם*). En *אב* hade förutom detta åliggande vissa med frändskapen givna både förpliktelser och förmåner, vilka i synnerhet hänförde sig till med egendomen och arvsrätten sammanhängande förhållanden.⁵ Då uppgiften att utkräva blodshämnd även i Israel — liksom hos araberna⁶ och i allmänhet bland de folk, där detta rättsinstitut förekommer⁷ — gällde som en helig plikt, måste dennas åsidosättande ådraga den försumlige allmänt förakt.⁸ Blodshämnarens befogenhet vid uppfyllandet av ifrågavarande plikt synes i äldsta tid ha varit tämligen oinskränkt, men har sedan genom av lagstiftningen vidtagna åtgärder blivit avsevärt begränsad.

Men om än skyldighet att taga blodshämnd egentligen gällde

¹ Detta är mycket ofta fallet även annorstädes i den rätthistoriska utvecklingen (WILUTZKY, a. a. s. 3, s. 56; FULD, ZVRW 7, s. 107).

² PROCKSCH, a. a. s. 13, 25, 28.

³ PROCKSCH, a. a. s. 26 f.; PATTON, a. art. s. 705.

⁴ Verbet *ولي*, betyder ursprungligen 'vara nära', sedan även 'försvara', och det därav härledda *walî*, 'närstående', anger den närmaste släktingens såväl skyldigheter (= försvarare, hämnare) som rättigheter (= arvtagare) (jfr PROCKSCH a. a. s. 25).

⁵ Då *radix* *אב*, som tidigare nämnts, synes äga grundbetydelsen 'utlösa, återköpa' och egentligen vara ett slags affärsterm, är *אבל הורם* således en person, som genom hämnd liksom återköper eller åter indriver det blod (= liv, jfr ovan s. 374), som mördaren berövat någon (GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 123; MERZ, a. a. s. 46; jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 218; DRIVER, Deut., s. 232).

⁶ SMITH, a. a. s. 208.

⁷ POST, Studien, s. 114, Grundriss I, s. 228 f.

⁸ PATTON, a. art. s. 729.

som en familjesak och därför främst tillhörde den dödades närmaste anhöriga, kunde dock även stammen resp. släkten under vissa omständigheter finna sig nödsakad att uppfylla denna förpliktelse. Särskilt var detta fallet, om blodshämnnaren kände sig för svag för att med framgång inskrida eller av annan anledning undandrog sig. Solidariteten inom stammen krävde då, att alla dess medlemmar gemensamt åtog sig hämnd för en stamfrändes dödande,¹ ty den kränkning, som därigenom tillfogats stammens gemensamma blod och som inom stammen uppfattades som en svår förbrytelse,² fick under inga förhållanden lämnas ostraffad.

Å andra sidan var solidariteten inom den skyldiges stam lika stark. Det har förut framhållits, att ett rättsbrott av någon stammedlem mot annan medlem av samma stam vanligen medförde den förres uteslutande ur stamgemenskapen och blottställande för den förorättades hämnd. Var brottet begånget mot någon, tillhörande en annan stam, kunde likaledes ett sådant uteslutande äga rum. Nu hände emellertid ytterst sällan, att den, som berövat någon medlem av en annan stam livet, för denna handling utstöttes ur sin egen stam och därigenom priskgavs åt den dödades blodshämnnare.³ Detta berodde därpå, att en dylik handling, som förövats utom den egna stammens område, av gärningsmannens stamfränder ej betraktades som något egentligt brott, då endast deras egen stams blod av dem ansågs som heligt. Här förelåg enligt deras mening blott ett utslag av obetänksamhet, varigenom förövaren kunde utsätta sig själv och andra för farliga förvecklingar.⁴ Den skyldige var i sin egen stams ögon ej någon förbrytare, och därför åtnjöt han i regel fortfarande dess skydd. Att han blottställdes för den främmande stammens hämnd, förekom endast i sällsynta undantagsfall, ty stammen räknade det för en hederssak att här ställa sig solidarisk med honom.⁵ Därmed kom, såsom redan antytts, en viss medansvarighet för den begångna rätts-

¹ PROCKSCH, a. a. s. 28 f.; PATTON, a. art. s. 707.

² PATTON, a. art. s. 705

³ BUHL, a. a. s. 46.

⁴ PATTON, a. art. s. 704 f., 709.

⁵ PROCKSCH, a. a. s. 11 f.; PATTON, a. art. s. 709.

kränkningen att vila över hans stam, och följden blev, att hämn-
den kunde träffa vilken medlem som helst av samma stam.¹

På grund av stamsolidariteten utsträcktes blodshämnden sålunda
mycket lätt långt utöver det område, som av en begången för-
brytelse närmast berördes, och detta ledde till de mest oförson-
liga stam- och släktfejder. Hämnnden antog därigenom ej sällan
formen av fullständiga utrotningskrig, då man sökte döda så
många som möjligt av den fientliga stammens medlemmar.²
Därmed hade emellertid blodshämnden vida överskridit det syfte,
som med den egentligen avsågs, nämligen att för utgjutet blod
skaffa en däremot svarande gottgörelse. Ett dylikt allmänt blod-
bad måste sedan ge anledning till förnyade hämnandetåg, ty för
varje dödad stammedlem ansåg sig den angripna stammen skyldig
att utkräva ny hämnd, och på detta sätt uttänjdes understundom
de av blodshämnd framkallade fejderna in infinitum.³ Så kunde
t. ex. en enda mordgärning för tvenne stammar resultera i kri-
giska förvecklingar, som varade under avsevärda tidrymder.⁴

För Israels vidkommande bekräfta källorna till fullo de ödes-
digra verkningar, som blodshämnden måste föra med sig.

I det föregående har hänvisats till flera ställen, som vittna om
den regellöshet och den lidelsefullhet, varmed man understundom
i Israel urkrävde blodig hämnd. Lika tydligt framträdande är
den känsla av samhörighet, som tog sig uttryck vid blodshämndens
utövande. Den dödades hämnare kunde påräkna hjälp av hela
släkten, i det denna antingen gemensamt med honom eller i hans
ställe tog hämnd på gärningsmannen.⁵ Å andra sidan var mördarens
hela släkt med honom ansvarig för det dåd han begått, så att, om
den skyldige ej anträffades eller om han var död, då blodshämnnaren
hade kunnat nå honom, någon eller några av hans anförvanter

¹ BURCKHARDT, Bem., s. 121; SMITH, Kinship, s. 23 f.

² BURCKHARDT, a. a. s. 260; PROCKSCH, a. a. s. 29; PATTON, a. art. s. 704;
POST, Studien, s. 115.

³ POST, Grundl., s. 400; PATTON, a. art. s. 708; WELLHAUSEN, Ein Gemein-
wesen, s. 10; BUHL, a. a. s. 47 f.

⁴ Jfr LANE, Sitten und Gebräuche I, s. 212; JENNINGS-BRAMLEY PEFQ
1907, s. 135 f.

⁵ Jfr t. ex. Gn 27: 41—45 och 2 S 14: 4—7, där släktens ingripande i det
förra fallet förutsättes (GUNKEL, Gen., s. 315), i det senare omnämnes.

eller ock hela hans familj utsattes för hämnd.¹ Dessutom hände det säkerligen ofta, att även familjen eller släkten jämte förbrytaren utan förbarmande drabbades av blodshämnd.² Denna åskådning om släktens medansvarighet för ett begånget brott, varigenom skulden liksom ärvdes på samma sätt som efterlämnad egendom, sammanhängde, såsom ovan antytts, med de grundföreställningar, på vilka stam- och släktorganisationen vilade.³ Den var icke blott i Israel och bland semiterna i övrigt, utan även eljest som universell företeelse urgammal⁴ samt kunde hos hebréerna först genom den senare lagstiftningens ingripande och under inflytandet av profetisk förkunnelse — dock säkerligen med stor svårighet och ytterst långsamt⁵ — bringas att vika för den högre uppfattningen om en uteslutande individuell ansvarighet. Liksom bland de arabiska stammarna gav även i Israel denna starkt utpräglade stam- och släktkänsla anledning till att blodshämnden understundom antog oerhörda proportioner, så att en enskild hämndakt snart nog kunde växa ut till ett formligt utrotningskrig, avseende att förgöra en hel stam eller släkt.⁶

När det gäller att söka vinna kännedom om blodshämndens faktiska förekomst i Israel i äldre tid, får man emellertid ej förbise, att vad de historiska böckerna härom meddela ej kan anses giva en så fullständig bild av förhållandet, som önskvärt vore. De relaterade fallen äro nämligen rätt fåtaliga, om man tar i betraktande, att här är fråga om en ytterst vanlig, i folklivet djupt inrotad företeelse. Dessutom spela i de flesta av de i dem omnämnda

¹ PATTON, a. art. s. 725. Jfr 2 S 21: 1—10; 2 K 9: 25 f.

² Några sådana fall omnämnas visserligen ej direkt, men tydliga spår av denna praxis föreligga i källorna. I Gn 34: 30 uttalas som en självklar sak farhågan för att hämnden träffar förutom den skyldige hela hans släkt. 2 S 3: 29 och 1 K 2: 31—33 meddela önsknningar om en liknande hämnd. Särskilt betydelsefull är uppgiften i 2 K 14: 5 f., att i ett speciellt fall förbrytarnas barn ej dödades jämte sina fäder. Då detta uttryckligen angives, är här utan tvivel fråga om ett undantag från ett förut allmänt brukligt förfaringssätt (KITTEL, Kön., s. 260; MERZ, a. a. s. 81).

³ Jfr PATTON, a. art. s. 725.

⁴ POST, Geschl.gen., s. 159, 174 ff.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 58 ff.

⁵ Jfr PATTON, a. art. s. 725.

⁶ Dm 19 f.; Gn 34. Jfr Dm 9: 26—45.

hämndakterna i högre eller lägre grad politiska motiv in, och därigenom få blodshämnnarnas åtgärder en viss särprägel, så att ur dem ej utan vidare torde få dragas slutsatser beträffande gällande folkpraxis på ifrågavarande område. Slutligen synes man äga grundade skäl att antaga, att i Israel även i äldre tid kompensation trätt i blodshämndens ställe vida oftare, än vad fallet tyckes ha varit i forntida och nutida beduiners liv.¹

I det föregående har framhållits, vilka ytterst vanskliga konsekvenser en på blodshämndens princip grundad vedergällning av rättskränkningar visat sig äga i den sociala sammanlevnaden. Men å andra sidan bör dock betonas, att denna institution haft en mycket betydelsefull uppgift att fylla i okultiverade stammars sociala liv. Den har nämligen alltid tjänat som en kraftig hämsko på den absoluta tillintetgörelsesdriften, och ofta har säkerligen endast fruktan för de följder, som förövandets av blodsdåd måste föra med sig, avhållit medlemmar av fientliga stammar från att i tid och otid utgjuta blod.² Blodshämnden måste således på ett samfundsstadium, som saknade möjlighet att genom fasta organisationer skapa ett betryggande rättsskydd, verksamt ha bidragit till att giva den enskilde åtminstone en relativ säkerhet till liv och egendom. Men detta hindrar icke, att vad ovan anförts om denna institutions högst förödande verkningar kvarstår som ett ovedersägligt faktum.

Så har ock utan tvivel varit förhållandet i Israel. Källorna ådagalägga, att blodshämnden under de hebreiska stammarnas tidigare historia praktiserats med all den lidelsefullhet, som kännetecknar denna folkseds utövning på ett primitivt rättsstadium, och samma ödeläggande inflytande har ofta kunnat spåras långt senare. När Israels lagstiftare meddela rättsbestämmelser angående förbrytelser, som enligt urgammal sed drabbades av blodshämnd, ha de tydligen klart insett, att en dylik i folkmedvetandet fast inrotad sedvänja av så uråldriga anor omöjligen kunde avskaffas genom än aldrig så bestämda förbud däremot. De ha därför måst nöja sig med att i detta hänseende i görligaste mån söka begränsa och mildra,

¹ Se härom närmare i det följande.

² BURCKHARDT, Bem., s. 119 f.; FREYTAG, a. a. s. 190; BUHL, a. a. s. 48; MUSIL, Ar. Petr. III, s. 359.

vad som först under inflytandet av en högre religiös och kulturell utveckling kunde småningom försvinna.

I ett par punkter röjer dock i Israel blodshämnden redan tidigt en påverkan av Jahvereligionens fördjupande inflytande. Medan bland araberna det ej ansågs som ett verkligt brott att döda en medlem av en annan stam, i all synnerhet som på ett primitivt stadium främlingen vanligen betraktades som fiende, finna vi dock aldrig, att de hebreiska källorna giva uttryck åt en dylik uppfattning. I starkt medvetande om människolivets helgd stämpla de tvärtom, när något uttalande eller någon antydning härom göres, varje förgripelse på detsamma, oavsett om den dödade är stamfrände eller ej, som en etiskt förkastlig handling, som ovillkorligen måste medföra sträng vedergällning.¹ Samma djupa känsla för livets helighet ligger till grund även för den flerstädes uttalade tanken, att Jahve är blodshämnnaren, som skyddar livet och inskrider mot den brottslige.² Till Jahve ropar det utgjutna blodet,³ och han sörjer själv för vedergällningen. När människor fullgöra blodshämndens plikt, äro de därför enligt hebreisk åskådning endast verktyg, som den gudomlige blodshämnnaren betjänar sig av.⁴ I denna idé ligger tillika fröet till en senare tids uppfattning om vedergällningen såsom tillkommande en offentlig straffande myndighet. Den hämnande vedergällningen överlåtes av Jahve framför allt åt dem, som i Israel gälla som hans representanter och i denna egenskap handla å hans vägnar.⁵

Vi ha sett, att blodshämnden — oaktat dess betydelse för ett äldre kulturstadium i straffrättsligt hänseende ej kan förnekas — just genom stam- och släktsolidariteten förvandlas till ett fruktansvärt medel att skapa och vidmakthålla ett av oavbrutna stam- och släktfejder prägladt osäkerhetstillstånd. Detta förhållande fortfar, så länge ännu hämnden tillhör ett äldre rättsstadium, där den är fullständigt obegränsad och utövas efter den enskildes gottfinnande. En ansats till en högre ståndpunkt förefinnes redan,

¹ PATTON, a. art. s. 730.

² Gn 4: 9 ff., 15; 9: 5. Jfr Jes 26: 21; Hs 24: 8. MERZ, a. a. s. 65.

³ Gn 4: 10.

⁴ Gn 9: 5 f. Jfr DILLMANN, Kom. t. st.

⁵ Jfr PATTON, a. art. s. 727.

då man börjar inse, att vad som skall drabbas av hämnd bör vara något som rent objektivt ter sig som rättskränkning, således en handling, som av gällande sed stämplas som ett brott och ej innebär allenast en personlig kränkning. Småningom anses under inflytandet av gängse sedvanerätt hämnd tillåten, endast om någon viss bestämd förbrytelse förövats mot den förorättade. Den förut oinskränkta hämnden blir därigenom bunden vid objektiva normer, i det att den får förekomma allenast vid sådana handlingar, mot vilka det allmänna rättsmedvetandet måste upprepa sig.¹

På detta stadium är dock fortfarande själva sättet för hämndens utövning lämnat åt den enskildes fria självbestämning. Hämnden är blott begränsad så till vida, som det genom gängse sed fastställts, i vilka fall den är berättigad eller ej. Men den yttre form, som den antager, är alltfört beroende av den hämnandes gottfinnande. Även för ringare förseelser blir hämnden då understundom som förut blodshämnd.

Ett avgjort framsteg innebär det därför, att hämndens beskaffenhet omsider avpassas efter det begångna brottet. Då man med en fortskridande kulturutveckling börjar reflektera över rättsliga företeelser, inställer sig nödvändigheten av att tillse, att hämnden till sin intensitet kommer att svara emot den förbrytelse, som framkallat den.

Detta sker genom tillämpningen av den s.k. *jus talionis*. Denna grundsats, som fått sitt eklatanta uttryck i den bekanta formeln: 'öga för öga, tand för tand' etc., möter oss som universell regel hos alla folk på en kulturståndpunkt, där man övervunnit den obegränsade hämndens rättsstadium och där hämnden sålunda utvecklats till rättsidé.² Till grund för denna princip ligger strävandet att låta den brottslige drabbas av en vedergällning, som står i noggrann överensstämmelse med den handling han låtit komma sig till last. Talionssystemets väl avvägda jämlikhetsprincip fordrar, att samma skada, som av någon tillfogats en annan, också skall träffa gärningsmannen själv. Vid tillämpningen av denna

¹ Jfr FÖRSTER, a. a. s. 12 f.

² POST, Grundl., s. 28; WILUTZKY, a. a. 3, s. 47 ff. Jfr DILLMANN, Ex-Lv, s. 258.

rättsprincip har man sökt giva den vedergällande handlingen även en yttre form, som om möjligt bokstavligen ansluter sig till själva rättskränkningens beskaffenhet. Understundom utkräves därför talio så, att vedergällningen drabbar just den lem, varmed förbrytelsen begåtts.¹ Så hård och barbarisk den strängt genomförda talionsgrundsatsen än kan tyckas vara, är den dock ett framsteg i rättsutvecklingen. Ty den sätter en damm för en av otyglad lidelse uppbyren hämnd med dennas ofta oberäkneliga följder och skapar en rimlig proportion mellan förbrytelse och vedergällning.²

Jus talionis behärskar nära nog genomgående den hebreiska lagstiftningen. Vid vissa förbrytelser har den tydligen tillämpats under Israels skilda rättsepoker, ty för dessa brott stadgas talio i såväl äldre som yngre rättskällor. Så framför allt för dödande.³ Här är den ursprungliga formen för hämnd fortfarande bibehållen, då hämnaden i äldsta tid merendels utkrävdes därigenom, att man tog den skyldiges liv, understundom till och med vid en relativt obetydlig rättskränkning. Långt innan talionstanken satt sin prägel på rättsutvecklingen, var således satsen 'liv för liv' tillämplig. Vidare inträder jus talionis vid tillfogad kroppsskada.⁴ Lika vedergällning i bokstavlig mening fordras i detta fall även av de yngre rättsurkunderna. Dock är sannolikt, att vad som här teoretiskt framställs som gällande lag mycket ofta till och med i äldre tid ej hade så stor praktisk betydelse, ty säkert fann man rätt snart den gamla talionsgrundsatsens användning vid dylika förseelser hård och obillig och började mer och mer låta den ersättas av böter.⁵ Det är troligt, att Israels rättskipning i detta stycke icke utgjorde något undantag från vad som på så många andra håll kunnat konstateras, att nämligen jus talionis ej sällan blir mera en teori än en i handling omsatt princip.⁶ Slutligen förekommer

¹ POST, a. a. s. 29. Detta förekommer bl. a. i CH (§ 192—195, 226; jfr 218—220), i Manus lagbok, i arabisk och germansk rätt (jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 49 ff.). I hebreisk rätt omnämnes ett enda sådant fall (Dt 25: 11 f.).

² FÖRSTER, a. a. s. 17; WEISMANN, a. a. s. 32.

³ Ex 21: 12, 14, 23; Dt 19: 11 f., 21; Lv 24: 17 f., 21.

⁴ Ex 21: 24 f.; Dt 19: 21; Lv 24: 19 f.

⁵ AMRAM, JQR New Ser. 2, s. 194 ff., 202; WEISMANN, a. a. s. 30.

⁶ POST, a. a. s. 28 f.

en egendomlig användning av talionsprincipen vid bestraffning av falskt vittnesmål, i det att Dt för menedaren kräver samma straff, som han genom sitt vittnesbörd avsett att tillskynda sin nästa.¹

Ehuru jus talionis måste anses representera ett avgjort högre rättsligt betraktelsesätt än det, som låg till grund för den oinskränkta hämndens stadium, då den innebar ett avvägande av den straffande vedergällningen till full motsvarighet mot ett begånget rättsbrott, ägde den dock en påfallande hårdhet, som om-sider måste visa sig oförenlig med en mera fortskriden rättsutveckling. Den stränga vedergällningsrättens ståndpunkt blev därför småningom mer och mer uppgiven under inflytandet av en av större humanitet påverkad uppfattning. Samtidigt ha även vissa materiella hänsyn gjort sig gällande, och dessa faktorer i förening ha åstadkommit, att ett nytt slag av gottgörelse, nämligen böter, efter hand började ersätta den begränsade, noggrant fixerade hämnd, som framträdde i form av talio.

Ursprunget till bötesinstitutionen är att söka i gärningsmannens eller hans släkts strävan att efter en rättskränkning genom skänker eller därmed jämförliga åtgärder blidka den förorättades vrede och således förmå honom att avstå från rätten att utkräva hämnd.² Från början endast sporadiskt förekommande, blev detta sätt att med anledning av en oförrätt få till stånd en uppgörelse småningom mera allmänt brukligt. Dels började vid rättstvisters ordnande en humanare uppfattning framträda, och denna krävde ett för ett högre utvecklat rättsmedvetande mera tilltalande förfarande än blodshämnd eller talio. Dels blev det ökade värde, som egendomen erhöll genom bofast levnadssätt och i allmänhet med kulturutvecklingens fortskridande, en anledning till att man vid rättskränkningar hellre skaffade sig något materiellt vederlag än bokstavligen tillämpade talionsgrundsatsen. Därigenom undgick man den förlust av arbetskraft, som blev följden av någons dödande efter ett begånget brott, och likaså gavs vid t. ex. kroppsskada och skada på egendom möjlighet att erhålla en positiv gottgörelse, som talio däremot icke kunde bereda.³

¹ 19: 18 f.

² WILUTZKY, a. a. 3, s. 87; FÖRSTER, a. a. s. 31. Jfr Gn 20: 14.

³ Jfr MERZ, a. a. s. 93 f.

Överenskommelsen om skadeersättning parterna emellan erhöll karaktären av ett fördrag, varigenom den förfördelade uppgav alla anspråk på hämnd mot det att den skyldige till honom erlade en viss bötessumma.¹ Dennas storlek, som ursprungligen torde ha bestämts efter den förorättades gottfinnande, fastställdes sedermera i anslutning till gällande sed eller enligt förefintliga rättsföreskrifter eller genom skiljedomares avgörande.² Bötesbeloppet blev därvid på ett objektivt sätt avmätt efter den föröfvade handlingens beskaffenhet, så att det kunde anses täcka den skada, som den kränkte lidit. På detta sätt uppstodo småningom för olika slag av rättsbrott fixa tariffer, vilka naturligtvis betydligt varierade hos olika folk och efter olika förhållanden.³

I början var den förorättade alls ej förpliktad att ingå på någon dylik överenskommelse, utan han ägde själv avgöra, om böteserbjudandet skulle godtagas eller ej.⁴ Småningom utbildade sig emellertid genom gängse sedvanerätt fasta normer, varigenom det för vanligast förekommande rättsfall var på objektivt sätt fastslaget, om hämnd fick förekomma eller om böter skulle erläggas.⁵ I detta avseende gällde olika praxis vid olika förbrytelser. Vid somliga visade det sig lättare att få talionsprincipen övergiven, och i dessa fall var hämnd tillåten endast för den händelse de stadgade böterna ej erlades.⁶ Vid andra brott åter blev den äldre rättsståndpunkten energiskt fasthållen, så att rätten till hämnd i form av talio kvarstod orubbad. Utvecklingen från ett äldre

¹ POST, a. a. s. 413. Den ursprungliga formen för bötesstraff har ej varit penningersättning. Kompensationen synes på sitt äldsta stadium ha bestått däri, att den skyldige för den skada han åsamkat fick sin egendom förstörd. När sedan böter började förekomma, ha som sådana under en äldre rättsepok icke lämnats penningar, utan egendom, varvid företrädesvis sådana ägodelar kommo i fråga, som för den skyldige gällde som särskilt värdefulla. Först på ett högre kulturstadium, då penningar, uppvägdade eller myntade, började användas som betalningsmedel, utgjordes bötesstraffet av ersättning i penningar. (WILUTZKY, a. a. s. 3, s. 53; FÖRSTER, a. a. s. 32.) Ännu i dag betalas bland primitiva folk böterna in natura (LINDBLOM, *The Akamba*, s. 155 ff.).

² WILUTZKY, a. a. s. 3, s. 87 f.; FÖRSTER, a. st.

³ POST, a. a. s. 410.

⁴ WILUTZKY, a. a. s. 3, s. 88.

⁵ FÖRSTER, a. a. s. 33.

⁶ FÖRSTER, a. st.

till ett yngre stadium har i somliga fall gått betydligt fortare än i andra.

Israels lagstiftning avger tydliga vittnesbörd om att såväl den tidigare som den mera fortskridna ståndpunkten inom densamma företrädes. Även här märker man, att den senare rättsutvecklingen på ett olika sätt gjort sig gällande i fråga om olika förbrytelser.

Vid stöld är hämnden avskaffad, och bötesstraff har trätt i dess ställe.¹ Dock finnas i de historiska källorna ännu spår av en rättsuppfattning, enligt vilken tjuven drabbats av hämnd,² liksom av en annan ståndpunkt, som fordrat hämnd jämte ersättningskyldighet.³ Kunna böter ej erläggas, har man enligt lagen ej rätt att utöva hämnd, utan tjuven skall då säljas som slav till bötessummans gäldande.⁴ Detta visar tydligt, att förekomsten av hämnd vid stöld under alla förhållanden principiellt uppgivits.

För skada på egendomen stadgas genomgående ersättning, än medelst egendom, än genom penningar. Understundom synes härvid dylik skada ha beivrats i noggrann anslutning till vederställningsrättens grundsatser. Enligt Ex 22:4 skall nämligen i ett sådant fall den påbjudna ersättningsskyldigheten fullgöras på det sättet, att den skyldige därigenom lider en skada, fullt svarande mot den han själv förövat.

Vid kroppsskada synes utvecklingen ha gått långsammare än i fråga om egendomsbrott. Äldre rättsbestämmelser kräva här till-

¹ Ex 21:37; 22:2 f., 6.

² Gn 31:32; 44:9. Omnämmandet av dödsstraff för stöld i dessa ställen får visserligen icke anses ådagalägga, att på den tid de avse stöld skulle i Israel ha bestraffats med döden. Det är nämligen endast den oberättigade misstanken för dylikt brott, som här avvisas genom frivilligt erbjudande, att detta straff skall tillämpas, om anklagelsen skulle vara befogad, och det hårda straffet har man därför föreslagit i syfte att än starkare betona den misstänktes oskuld (GUNKEL, Gen., s. 348, 454). Men sannolikt är dock, att här föreligger reminiscenser från en rättsåskådning, enligt vilken man på tjuven utkrävde blodig hämnd (jfr WILDEBOER, Nieuw Licht, s. 203).

³ 2 S 12:5 f. Med LXX bör i v. 6 sannolikt läsas שבעתי. Det synnerligen stränga straffet torde bero på att här föreligger ett brott, som anses begånget under ytterst försvårande omständigheter (jfr BAENTSCH, Bundesb., s. 120; HERNER, Den mos. tiden, s. 87).

⁴ Ex 22:2.

lämpning av *jus talionis* även för mindre betydande skador.¹ I senare tid tyckes talio ha förekommit endast vid grövre kroppsskada, som vållat den förorättade ett lyte, medan för mindre oförrätter blott kompensation fick tagas.² Troligt är dock, att även i äldre tid talio ofta, oaktat lagen påbjöd dess användande, ersattes av kompensation, särskilt om den tillfogade kroppsskadan var av lindrigare art.³ Detta synes framgå av ett par i Fb omnämnda specialfall, där ersättningsplikt föreskrives, tydligen emedan den förorättade ej genom våldet lidit någon mera varaktig skada.⁴ Ex 21: 26 f. gör det sannolikt, att för skadade kroppsdelar genom gängse praxis vissa bötesbelopp blivit fastställda, som nog ofta ersatte talio.⁵

Däremot har hämnaden bibehållits vid dödande även enligt en senare tids rättsliga uppfattning. Israels djupa känsla för livets höga värde har gjort, att lagen för dylikt brott ej kunnat medgiva böter. I ett speciellt undantagsfall, där den skyldiges brottslighet beror på försummelse, står det dock den dödades anhöriga fritt att som vedergällning mottaga lösepenning.⁶ Men i övrigt har lagen bestämt förbjudit, att den, som tagit en annans liv, får genom penningersättning rädda sitt eget.⁷

¹ Ex 21: 23—25.

² Lv 24: 19 f.

³ AMRAM, a. art. s. 194 ff.; WEISMANN, a. a. s. 30.

⁴ Ex 21: 18 f., 22.

⁵ Jfr FÖRSTER, a. a. s. 34.

⁶ Ex 21: 29 ff.

⁷ Dylikt förbud finnes först hos P (Nu 35: 31), som genom denna föreskrift torde ha velat avskaffa ett måhända allt emellanåt förekommande bruk att låta dödande i vissa fall sonas med böter. Vanligen finner man hos de flesta folk en stark obenägenhet för att godtaga böter såsom soning för mord. Visserligen har man understundom, där kompensationssystemet nått en hög utveckling, även för detta brott nöjt sig med bötesstraff. Men i regel anses dock blodshämnd ovillkorligen böra utkrävas för dödande (POST, *Geschl.gen.*, s. 159 ff., *Grundl.*, s. 403, 411 f., *Studien*, s. 115). Särskilt är detta fallet hos araberna, vilka ytterst ogärna mottaga några blodspenningar. Sådant betraktas vanligen som ett tecken till svaghet, ja, rent av som något vanärande, och under inga förhållanden är det förenligt med en stams heder, att initiativet till en pekuniär uppgörelse skulle utgå från blodshämnnaren och hans folk. Om böter någon gång medgivas av en stark och mäktig stam, äro de vanligen ytterst höga. Däremot förekom-

Vad slutligen behandlingen av äktenskapsbrott beträffar, synes för denna förbrytelse vedergällningen alltifrån äldsta tid ha bestått i blodig hämnd, och detta har säkert även under senare rättsepoker varit regel.¹

Ehuru sålunda *jus talionis* i de flesta fall med en fortskridande rättsutveckling mildrades därigenom, att vedergällningen började utkrävas genom böter, följde dock på dödande i allmänhet blodig hämnd. Men även beträffande ett dylikt brott kom omsider en humanare rättsuppfattning att göra sig gällande, i det att gärningsmannen bereddes skydd mot en obegränsad hämnads våldsamheter. Detta skedde genom asylrätten, ett rättsinstitut, som i universell utsträckning förekommer vid övergången från hämnd till böter.²

Den som tagit en annans liv ägde för att undgå omedelbar vedergällning av den dödades blodshämnare att fly till ett heligt område, där han var fredad för förföljelse. Såsom sådana heliga platser gällde vanligen helgedomarna.³ Även härden var i äldsta tid i egenskap av husets altare asyl,⁴ och hos araberna erbjödo och erbjuda fortfarande också begravningsplatserna, jämte helgedomarna, ett dylikt skydd.⁵ Närmaste syftet med asylrätten synes ha varit att lämna förbrytaren tillfälle att undgå blodshämnaren, medan ännu den första häftiga vreden över det begångna brottet varade,⁶ ävensom att bereda honom möjlighet att få sin sak ordentligt

mer oftare, att en svag stam, som ej ser sig i stånd att utöva hämnd eller fruktar för blodshämnarens konsekvenser, ingår på kompensation (WILUTZKY, a. a. 3, s. 98; BURCKHARDT, Bem., s. 122 ff., 253 ff.; FREYTAG, a. a. s. 191 f.; PATTON, a. art. s. 704, 707, 709, 715 f.; BALDENSBERGER, PEFAQ 1897, s. 128 f.). Emellertid medger islamsk rätt, att vid mord blodspenningar på grund av frivillig överenskommelse få tagas, och enligt samma rätt skall vid oavsiktligt dödande blodshämnden avlösas av kompensation (TORNAUW, *Das Moslem. Recht*, s. 239; KOHLER, *Blutrache*, s. 17, 21).

¹ Jfr FÖRSTER, a. a. s. 36.

² WILUTZKY, a. a. 3, s. 101.

³ POST, *Grundl. s. 414*, Grundriss II, s. 253; FULD, *ZVRW* 7, s. 119.

⁴ WILUTZKY, a. a. 3, s. 104.

⁵ WILUTZKY, a. a. 3, s. 112; WESTERMARCK, *ERE* 2, s. 161, 163, *Sociol. Papers* 1905, s. 168; JACOB, *Altarab. Parall.*, s. 12.

⁶ WILUTZKY, a. a. 3, s. 103.

undersökt, innan vedergällningen gick ut över honom.¹ Man har tydligen tänkt sig, att, sedan någon tid förflutit efter gärningens förövande, under intrycket av en mera lugnad sinnesstämning en omåttlig hämnd vore mindre sannolik eller att en förlikning lättare skulle kunna komma till stånd. Det har även betecknats som möjligt, att i asylrättens institution skulle ligga en, om ock omedveten, tendens att vilja underställa förbrytelsen en över stammen och släkten stående högre dömande makt.²

Asylrätten framträder olika utbildad på olika håll. Utom den ovan angivna, vanligaste formen av asylskydd, som förbindes med heliga platser, förekommer ofta, att vissa personer anses kunna erbjuda förbrytare en tryggad fristad.³ Hos somliga folk står asylrätten öppen vid en mångfald olikartade brott, hos andra däremot är den mera begränsad.⁴ I dessa senare fall åter råder olika praxis. Än finner man, såsom i de antika samhällena, att vid allt dödande, oberoende av brottets mer eller mindre svårartade beskaffenhet, den skyldige berättigas att erhålla asylskydd och att detta därvid ej är av blott tillfällig art, utan ett rättsskydd för all framtid, så att han under alla förhållanden går fri för straffande vedergällning.⁵ Än tillkommer honom denna förmån, endast när vissa förmildrande omständigheter vid den brottsliga handlingens begående föreligga, och då kan asylplatsen, såsom t. ex. i Israel, skydda en uppenbar mördare, blott så länge arten av hans brott ännu ej blivit konstaterad.⁶

Till grund för åskådningen om asylskyddets omfång i senast angivna fall ligger en förändrad uppfattning angående innebörden av begreppet brott. Den äldsta föreställningen kännetecknades härvid av ett enbart objektivet betraktelsesätt. Vid bedömandet av en handlingens beskaffenhet var endast resultatet av den, de följder den förde med sig, det utslagsgivande, och i och med det att

¹ FULD, a. art. s. 106, 293; MERRILL, DB IV, s. 213.

² WILUTZKY, a. a. 3, s. 101 f.

³ FULD, a. art. s. 135, 150 f.; MERZ, a. a. s. 88 f.; BURCKHARDT, Bem., s. 259; POST, Grundriss II, s. 254.

⁴ FULD, a. art. s. 117 f.; POST, a. a. II, s. 254 f.

⁵ Jfr WILUTZKY, a. a. 3, s. 103; FULD, a. art. s. 118, 131, 294; WEISMANN, a. a. s. 72; WESTERMARCK, Urspr. u. Entw. d. Mor.begr. 2, s. 503.

⁶ Jfr POST, a. a. II, s. 255; SMITH, Rel. d. Sem., s. 108.

handlingen kunde konstateras vara ett rättsbrott i objektiv mening, gällde den ovillkorligen som straffbar. Däremot togs ingen hänsyn till den grad av viljebestämmdhet, som låg bakom densamma, och begreppet skuld var fullständigt okänt för en primitiv rättsåskådning.¹ Detta ensidigt objektiva sätt att betrakta en begången förbrytelse gjorde, att hämnden för en rättskränkning riktades mot den, som vållat denna, oavsett om något moment av verklig skuld förelåg eller ej, och därför blev på detta rättsstadium även djuret hemfallet åt vedergällning i samma grad som människan.² Inom Israel finnas tydliga spår av en sådan rättsuppfattning såväl i de historiska källorna som i lagstiftningen.³

Ett framsteg i utvecklingen gjordes sedan, då man vid ett brotts bedömande började taga i betraktande, huruvida det var följden av gärningsmannens avsiktliga handlande eller endast berodde på mera tillfälliga faktorer. Därmed hade förbrytelsens subjektiva sida kommit att beaktas. Den större eller mindre grad av skuld, som hos den brottslige kunde anses föreligga, blev då avgörande vid fastställandet av den på brottet följande vedergällningens beskaffenhet. Denna skillnad mellan avsiktlig och oavsiktlig handling uppträder från början icke vid alla slag av förbrytelser, utan förekommer ursprungligen endast i fråga om dödande.⁴ Att oavsiktligt taga någons liv gällde då visserligen fortfarande som ett brott, på vilket hämnd följde, men då verkligt uppsåt att döda ej förefanns, blev skulden därigenom mindre, och det ansågs rättvist, att hämnden borde på något sätt kunna stävjas.

Israels lagstiftning använder asylrätten som medel att vid oavsiktligt dödande begränsa blodshämndens förekomst. Skiljandet mellan mord och dråp och detta senare brotts mildare bedömande i dess egenskap av oavsiktlig handling måste utan tvivel betecknas som ett framsteg i rättsutvecklingen till blodshämndens inskränkande. Dock kan icke förnekas, att det skydd,

¹ Post, Grundl., s. 354; WILUTZKY, a. a. 3, s. 40 f.

² Post, a. a. s. 359, Grundriss II, s. 231 f.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 41; Westermarck, a. a. 2, s. 216 ff.

³ 1 S 14: 24 ff.; Gn 9: 5; Ex 21: 28; jfr Lv 20: 15.

⁴ FÖRSTER, a. a. s. 45 f.

som lagen erbjuder dråparen emot blodshämnd, är mycket ofullständigt. Det kommer egentligen endast att bereda honom en möjlighet att åtminstone tills vidare vara fredad för blodshämnd. Med den hebreiska rättens humana läggning hade man väntat, att ett lindrigare straff för dråp skulle ha fixerats genom uttryckliga lagbestämmelser, såsom skett i t. ex. CH. Att så ej är fallet, beror måhända på Israels utpräglade sinne för livets helgd. Vid en handling, varigenom någon, om än oavsiktligt, berövat en annan livet, blir därför blodshämnd ej under alla förhållanden förbjuden, utan den är fortfarande principiellt medgiven, dock med vissa inskränkande villkor.

Sedan sålunda beträffande dödande den brottslige ansetts ha ådragit sig ett mindre ansvar, då brottet befanns vara oavsiktligt, kom efter hand samma betraktelsesätt att gälla även i fråga om andra förbrytelser.¹ Småningom tog man hänsyn till avsikten vid bedömandet av alla rättsbrott, och vedergällningen blev till sin stränghet avpassad efter den grad av uppsåt, som kunde konstateras hos den skyldige vid brottets begående. Även för Israels rättsföreställning synes rätt tidigt en överträdelse ha framstått i en betydligt gynnsammare dager genom frånvaron av brottslig avsikt.² Lagstiftningen ådagalägger tydligt, att ouppsåtlig förbrytelse belägges med lindrigare straff,³ och särskilt har för P en handlings avsiktlighet eller oavsiktlighet gällt som en viktig faktor vid fastställandet av därigenom ådragen skuld.⁴

En ytterligare konsekvens av denna rättsutveckling är, att begreppet försummelse vinner insteg i lagstiftningen och blir av betydelse vid straffpåföljdens bestämmande. Försumlighet fritager ej från ansvar, men gör, att en förseelse ingalunda tillräknas gärningsmannen så strängt som en avsiktligt förövad rättskränkning. Såväl den äldre⁵ som den yngre⁶ lagstiftningen läm-

¹ FÖRSTER, a. a. s. 48.

² Jfr Gn 20: 1—5 (E).

³ Jfr Ex 21: 18 f.

⁴ Jfr Lv 4: 2, 13, 22, 27; 5: 15, 17.

⁵ Ex 21: 29 f., 33 f., 22: 8 ff.

⁶ Lv 5: 1—6.

nar exempel på att vid ett brott, som tillkommit genom visad försummelse, det ådömda straffet mildras.

Av ovan antydda utvecklingsstadier har framgått, att den hebreiska straffrätten i flera avseenden innehåller element, som stamma från en primitiv rättsuppfattning. Hämnden sätter allt framgent även i sin genom lagstiftningen begränsade omfattning i mångt och mycket sin prägel på det rättsliga livet. Dock finner man tydliga vittnesbörd om att en högre rättsbetraktelse här och var börjar göra sig gällande. Sådana äro särskilt den stränga talionsprincipens mildrande genom införandet av böter och tillbörlig hänsyn till en förbrytelses subjektiva sida, därigenom att förefintligheten eller frånvaron av brottslig intention hos gärningsmannen vid straffets fixerande kommer i betraktande.

Emellertid är på detta rättsstadium den på ett brott följande vedergällningen fortfarande ett utslag av hämnd, även om denna vedergällning framträder under formen av ett av lagen fixerat straff. I detta förhållande sker ingen ändring, så länge ännu förbrytelsen och dess vedergällande har karaktären enbart av ett mellanhavande mellan tvenne parter, där det beror på den kränkte, om han vill utkräva vedergällningen eller ej. Vedergällningen blir då alltjämt en privaträttslig akt, en omedelbar följd av den enskildes rätt att taga hämnd, om ock denna rätt ej längre såsom under primitiva förhållanden får utövas fullkomligt godtyckligt, utan är underkastad vissa av gällande lag fastställda inskränkningar. Principiellt övervunnen blir hämndens rättsståndpunkt, först när brottet betraktas som en rättskränkning, som berör även samhället, och vedergällningen som en det allmännas reaktion däremot. Straffet är då icke längre ett utslag av privat vedergällning, utan ett offentligt straff, ådömt och verkställt genom offentlig myndighet. Det är således samhällets intressen, som skola tillvaratagas, därigenom att ett inom detsamma begånget brott genom dess rättsliga organ bestraffas i överensstämmelse med lagens föreskrifter.¹

I Israels lagstiftning är denna rättsståndpunkt ännu ej fullt genomförd, ty man finner där endast vissa tendenser till att betrakta

¹ Jfr WEISMANN, a. a. s. 2 ff., 33 f., s. 90 ff.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 116 ff.; FÖRSTER, a. a. s. 40 ff.

brottet som en för samhället skadlig handling och vedergällningen som en det allmännas angelägenhet. Vid somliga förbrytelser motiveras straffets nödvändighet därmed, att landet genom brottet blivit befläckt och att det onda måste utrotas ur Israel. Detta är fallet vid vissa sedlighetsförbrytelser,¹ vid mord² och i fråga om falskt vittnesmål.³ Därför skall menigheten, särskilt vid dödsstraff genom stening, gemensamt verkställa det ådömda straffet. Föreställningen om ett offentligt straff synes ligga till grund även för Dt:s åtgärder att skapa officiella organ för rättskipningens utövande. Man kan därför hos Israel endast tala om vissa, om än rätt påtagliga, antydningar om att en förbrytelses bestraffande är en uppgift, som ej får överlätas åt den privata hämnden — låt vara att denna till sin beskaffenhet och sin utsträckning noga fixerats genom gällande lag — utan åligger samhället som sådant. Denna rättsuppfattning, som med en fortskridande kultur förr eller senare tränger igenom hos ett folk, söker visserligen i Israels lagstiftning arbeta sig fram, men har ännu ej utvecklats därhän, att den kan sägas behärska dess straffrättsliga bestämmelser.

Den hebreiska straffrätten måste följaktligen anses stå på övergången mellan ett äldre och ett yngre rättsstadium. Gamla rättsföreställningar fortleva här med stor seghet, mildras och omgestaltas i många avseenden under inflytandet av religiöst-etiskt och kulturellt framåtskridande, men ha ännu ej helt avlösts av den ståndpunkt, som kännetecknar de straffrättsliga föreställningarna inom ett högre utvecklat kultursamhälle.

2. Straffrättsliga lagar.

Efter denna redogörelse för den hebreiska straffrättens allmänna beskaffenhet från rättshistorisk synpunkt övergå vi till en sammanställning av de straffrättsliga bestämmelserna och gruppera dessa lämpligast kring de straffarter, som för olika brott finnas stadgade.

¹ Dt 22: 21 f.; jfr Lv 18: 24 ff.; 20: 22.

² Dt 19: 13; 21: 9; Nu 35: 33 f.

³ Dt 19: 19.

Liksom hos alla gamla folk har dödsstraff i Israels lagstiftning ganska flitigt tillgripits.¹ Men medan det på ett primitivt rättsstadium och i äldre lagstiftningar, t. ex. CH, ofta användes även vid mindre betydande förbrytelser,² är detta dock ingalunda fallet i den hebreiska rätten. Även om detta straffs tillämpning där understundom måste anses vittna om stränghet, får likväl dess förekomst i sådana fall sin naturliga förklaring av Israels religiöst-etiska grundåskådning. Man kan därför icke påstå, att Israels lagstiftning statuerar dödsstraff på ett onödigt grymt och barbariskt sätt.

Med döden bestraffas framför allt mord. Alltifrån äldsta tid synes det ha varit tydligt för det allmänna rättsmedvetandet i Israel, att människolivets är något heligt och okränkbart och att därför livets förlust ovillkorligen måste drabba den, som avsiktligt tager en annans liv.³ Denna den äldsta rättsåskådningens uppfattning av mord som ett med livsstraff belagt brott är också lagstiftningens. Samtliga lagsamlingar stadga nämligen, att dylikt brott skall straffas med döden, och vi ha här säkerligen ett uttryck för en urgammal rättspraxis. Redan Dk har bland sina satser ett bestämt förbud mot att taga någons liv (*Ex 20: 13*; jfr *Dt 5: 17*). Här föreskrives visserligen ingen straffpåföljd, då Dk ej är en strafflag i vanlig mening, utan endast vill inskräpa de viktigaste elementära krav, som ställas på Israels religiösa och sociala liv. Men utan tvivel har på Moses tid mord enligt gammal sedvänja straffats med döden.⁴ Vid sedvanerättens kodifiering har sedan denna allmänna praxis blivit i lag bestämt fastslagen. Gemensamt för alla lagsamlingar är vidare, att de vid mordgärningars bestraffande räkna med blodshämnden såsom något alldeles självklart och därför godtaga den enskildes på urgammal hävd grundade rätt att själv utkräva straffet.

Ursprungligen synes i Israel allt dödande ha behandlats på enahanda sätt.⁵ Man hade tydligen då icke hunnit över det primitiva

¹ NOWACK, Arch. I, s. 328 f.

² POST, Geschl.gen., s. 157, Studien, s. 134 f.; COOK, Laws of Moses, s. 50; KOHLER u. PEISER, Ham's Ges. I, s. 127.

³ Jfr EWALD, Altert., s. 224 ff.

⁴ Jfr HERNER, a. a. s. 82 f.

⁵ MERZ, a. a. s. 97; jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 694 f.

rättsstadium, då en brottslig handling bedömdes uteslutande rent objektivt efter de verkningar, som den förde med sig. Ingen skillnad gjordes mellan det ena eller det andra brottet mot annans liv, utan varje dylik förbrytelse drabbades utan vidare av blodig hämnd. Emellertid togs redan tidigt ett betydelsefullt steg i riktning hän mot ett högre betraktelsesätt, varigenom blodshämnden kom att rätt avsevärt inskränkas. Den fortskridande rättsutvecklingen krävde nämligen, att handlingens avsiktlighet eller oavsiktlighet blev avgörande, då det gällde att bestämma brottets valör, att skuldmomentet vederbörligen beaktades. Man skilde därför noga mellan avsiktligt och oavsiktligt dödande, mellan mord och dråp.

Redan i Fb:s lag om dödande (*Ex 21: 12—14*) är denna skillnad fullt genomförd. Först fastställs där såsom allmän grundsats, att den som slår någon, så att han dör, skall straffas med döden (v. 12). Denna för all förgripelse på livet gällande huvudregel, i vilken utan tvivel uråldrig rättspraxis träder oss till mötes, tillägges därpå omedelbar giltighet, endast då brottslig avsikt förefinnes hos den skyldige. Har därför någon utan att på försåtligt sätt ha angripit en annan¹ på grund av en olycklig skickelse begått ett dråp, vill lagen skydda för blodshämnd genom att medgiva honom asylrätt (v. 13). Däremot skall ovillkorligen den, som 'med list' dräper sin nästa och således handlar i uppenbart brottsligt syfte, utan skonsamhet dödas. Ej ens tillflykt till något altare såsom asyl kan rädda gärningsmannen, ty blodshämnnaren har sig i så fall ålagt att vid altaret gripa honom och sedan straffa honom med döden (v. 14).² Lagens bestämmelse om själva asylens

¹ Det av lagstiftaren använda verbet לָרַחַץ synes äga grundbetydelsen 'lura på, ligga i försåt för' (GESENIUS-BUHL, *Handw.b.*, s. 667; DILLMANN, *Ex-Lv*, s. 254).

² Man har påstått, att vv. 13 f. måste vara en senare tillsats till den i v. 12 givna föreskriften (STAERK, *Deut.*, s. 38; FÖRSTER, a. a. s. 46; jfr ERBT, *Sicherstell. d. Monotheismus*, s. 55), då det ej vore sannolikt, att här först framställdes en allmän grundsats, vilken omedelbart därpå erhöle en blott betingad giltighet, och då dessutom skiljandet mellan avsiktligt och oavsiktligt dödande skulle förråda en senare tid. Gent emot den förra invändningen kan erinras om att detta sätt att avfatta lagbestämmelser även eljest förekommer i Fb. Där meddelas nämligen ofta en allmän regel, varpå sedan följa specialfall, varigenom den gene-

beskaffenhet är ej fullt klar. Det säges endast, att 'plats' (מקום) skall anvisas, dit den skyldige kan fly. Detta omtvistade uttryck har man tolkat antingen på grund av kontexten såsom avseende altaret¹ eller som beteckning för någon annan friplats, då altaret svårigen i längden kunde erbjuda tillräckligt skydd.² Sannolikt åsyftas därmed hela den ort, där närmaste helgedom var belägen, varvid altaret i synnerhet, men i övrigt även hela kultplatsen gällde som ett för blodshämnnarens förföljelse fridlyst område.³ Av lagens ordalydelse framgår, att lagstiftaren därvid ej nödvändigt tänkt sig blott en enda sådan friplats.⁴ Troligt är, att på Fb:s tid flera asylor måste ha funnits, om avsikten med lagens bestämmelser att skydda var och en, som uppsåtligen tagit någons liv, skulle kunnat förverkligas.

Fb förutsätter alltså blodshämnden såsom en alltfört verksam institution och vill blott söka inskränka dess allmänna förekomst. Den tillåtes endast vid dödande med berätt mod. Då straffets verkställande av lagstiftaren i enlighet med urgammal rättsedvänja lägges i blodshämnnarens hand och således blir en familjens eller släktens angelägenhet, omnämnes ingen offentlig straffande myndighet, som skulle äga att inskrida å samhällets vägnar.⁵ Ett begånget mord eller dråp blir därför för Israels äldsta lagstiftning fortfarande en ren privatsak, dess bestraffande får karaktären av privat hämnd. Dock synes man av lagens distinktion mellan mord och dråp med därav följande olika straffbarhet för den ena eller den andra förbrytelsen vara berättigad att antaga,

rella bestämmelsen ibland undergår modifikationer med hänsyn till sin giltighet (jfr Ex 21: 2 ff., 7 ff., 28 ff.). Det har likväl icke fallit någon in att av denna anledning vilja betrakta dessa specialföreskrifter som sekundära. Vad åter det senare argumentet beträffar, så synes ett dylikt särskiljande fullt överensstämma med Fb:s sätt att bedöma även andra förbrytelser, vid vilka frånvaron av avsikt att skada gäller som en förmildrande omständighet (jfr Ex 21: 30; 22: 4 ff.). Troligt är dessutom, att redan under mosaisk tid dödande bestraffades olika alltefter dess avsiktlighet eller oavsiktlighet (HERNER, a. a. s. 83).

¹ DILLMANN och DRIVER, Komm. t. st.

² HERNER, a. st.

³ Jfr HOLZINGER, Exod., s. 84.

⁴ HERNER, a. st.

⁵ MERZ, a. a. s. 97.

att redan på Fb:s tid åtminstone vissa ansatser till en rättslig organisation gjorts.¹ Helt visst tänker sig lagstiftaren, att varje fall underkastas något slags auktoritativ undersökning, såsom t. ex. av de äldste eller av den vid asylhelgedomen tjänstgörande prästen, för att det därigenom må fastslås, om mord föreligger eller ej.² Har på detta sätt blivit ådagalagt, att handlingen varit avsiktlig, kan altaret ej längre skydda. Lagen menar tydligen, att brottslingen i detta fall skall gripas och föras bort ifrån altaret³ för att undergå sitt straff, ty på den heliga platsen fick intet blod utgjutas.

Fb:s föreskrifter om mord och dråp återfinnas till sitt huvudsakliga innehåll i den deuteronomiska lagstiftningen (*Dt 19: 1—13*). Även här göres en bestämd skillnad mellan oavsiktligt och avsiktligt dödande. Då någon mot sin vilja råkar slå ihjäl sin nästa, lämnar honom av lagen närmare föreskriven asylrätt erforderligt skydd emot blodig hämnd. Såsom kriterium på ett dylikt uppsåtligt dödande nämnes frånvaron av hatfullt sinnelag mot den dödade (v. 4). Handlingens beskaffenhet exemplifieras närmare genom ett av lagen ponerat konkret fall. Så t. ex. äger oavsiktligt dödande rum, om vid vedhugning ute i skogen någons yxblad råkar fara av skaftet och träffa en annan, så att döden därav följer (v. 5). I alla därmed analoga fall skulle asylrätten förhindra, att genom den ofrivillige gärningsmannens dödande oskyldigt blod kom att utgjutas och landet därigenom ådroge sig blodskuld (v. 6, 10). Å andra sidan betonas med skärpa, att, om någon, driven av hat och bitterhet mot en annan, på försåtligt sätt bringar denne om livet, han utan skonsamhet skall dödas. Har han sökt skydd vid någon asylplats, åligger det de äldste i hans stad att låta hämta honom därifrån och överlämna honom åt blodshämnnaren för straffets verkställande (v. 11—13).

I fråga om för en dråpare avsedda asylplatser lämnar *Dt* bestämmelser, som gå utöver Fb:s och utgöra en direkt konsekvens av *Dt*:s kultcentralisation. Genom denna åtgärd blevo hittills som asylter tjänliga helgedomar avskaffade, och centralhelgedomens

¹ Jfr SULZBERGER, JQR New Ser. 5, s. 290.

² Jfr NOWACK, a. a. I, s. 330; HOLZINGER, a. st.

³ Jfr *Dt* 19: 12.

användande som enda asylplats skulle då erbjuda ett högst otillräckligt skydd för avlägset boende, varjämte måhända såväl rena utrymmesskäl som hänsyn till platsens helgd framkallat betänkligheter mot att dråpare från hela landet där församlades.¹ Lagstiftaren påbjuder därför, att för asyländamål tre städer skola avskiljas, en för var och en av landets olika delar, och att vägarna till dessa orter skola hållas i gott stånd (v. 1—3, 6 f.). Dessutom tillägges ett stadgande om ytterligare tre städers avskiljande för samma syfte, när Israels område i framtiden blir utvidgat (v. 8—10).² Med dessa asylstäder vill Dt sålunda skapa en ersättning för de asylhelgedomar, som man förut ägde. Några närmare föreskrifter om dråparens vistelse vid asylplatsen meddelas icke. Där emot får den, som befinnes ha gjort sig skyldig till uppenbart mord, ej kvarstanna vid en dylik ort, utan han skall befordras till vederbörligt straff.

Dt:s lag om förgripelse på livet röjer i stort sett samma uppfattning, som i Fb i detta hänseende kommit till synes, dock med de förändringar beträffande asylskyddet, som nödvändiggjorts av dess allmänna kultföreskrifter. Emellertid finner man här även antydningar om en mera utvecklad ståndpunkt. Brottet blir ej längre enbart en privatsak, utan därjämte något som berör hela samhället. Dt:s fördjupade religiösa uppfattning gör, att förbrytelsen stämplas som skuld och tänkes införa ett i Jahves förhållande till sitt folk störande moment. Genom brottet befläckas landet, och först genom gärningsmannens bestraffande blir det onda bortskaffat och befläckelsen upphör. Likaledes kommer blodskuld att vila över Israel, om någon straffas med döden, utan att han gjort sig skyldig till mord. I enlighet med denna åskådning blir en mordgärnings beivrande tillika en samhällelig angelägenhet. Visserligen sanktionerar lagen alltfört blodshämnden, ehuru denna liksom hos Fb får förekomma endast vid avsiktligt dödande,

¹ Jfr MERZ, a. a. s. 129.

² Möjligt är, att vv. 8—10 äro ett senare tillägg, avseende att bringa notisen i Dt 4: 41—43 om Moses avskiljande av tre fristäder i Ostjordanlandet i samklang med förevarande lag (BERTHOLET, Deut., s. 61; MERZ, a. a. s. 130; STADE, Gesch. I, s. 664 not 3). Dt:s lag skulle då ha föreskrivit endast tre städer och först P ökat deras antal till sex (NOWACK, a. a. I, s. 331).

och blodshämnaren är för Dt den egentlige straffexekutorn. Men samhället har genom de äldste en viss kontroll över att en mördare ej begagnar sig av asylrätt, och blodshämnaren handlar ej enbart i egen sak, utan fullgör tillika ett i samhällets intresse honom tillkommande åliggande.¹ Den begynnelse till ett slags rättsorganisation, som redan i Fb synes kunna spåras, har således i Dt:s lagstiftning tagit ett steg vidare. De äldste åläggas här uttryckligen att förhindra, att en mördare undgår sitt straff, och troligen hade de då att i varje fall undersöka, om mord eller dråp begåtts.

Dt äger därjämte en för densamma särskilt karakteristisk lag, som visserligen ej tager sikte enbart på mord och dråp, men som utan tvivel kommit att få sin största betydelse, då det gällt just dylika brott. Den tidigare berörda åskådningen om gemensamt ansvar hos en förbrytares hela släkt eller familj kunde i längden icke bestå inför ett högre religiöst-etiskt betraktelsesätt. Den synes visserligen enligt de historiska källornas uppgifter fortleva rätt länge, och ännu på Jeremias och Hesekiels tid är den tydligen ej övervunnen.² Men under inflytandet av profetisk förkunnelse försvinner den omsider, ty såväl Jeremia³ som Hesekiel⁴ vänder sig skarpt mot densamma, och den profetiskt påverkade lagstiftningen förbjuder tillämpningen av en dylik straffrättslig grundsats. I *Dt 24: 16* föreskrives uttryckligen, att ingen skall dödas för annan förbrytelse, än den han själv begått. Emot den hävdvunna seden att låta barnen umgälla föräldrarnas brott och tvärtom inläggas bestämd gensaga, och straffet skall hädanefter utmätas med hänsyn uteslutande till individens personliga ansvarighet. Genom en sådan bestämmelse har Dt sålunda velat absolut förhindra användandet av denna en äldre tids oerhört hårda straffrättsliga praxis.

I detta sammanhang kan slutligen erinras om att enligt *Dt 27: 24* den, som i hemlighet dödar sin nästa, drabbas av förbannelse.

Även Hl meddelar straffbestämmelser för mord (*Lv 24: 17*,

¹ Jfr MERZ, a. a. s. 108 f.

² PATTON, a. art. s. 725.

³ Jer 31: 29 f.

⁴ Hs 18: 20.

21b). De äro där infogade bland övriga talionsföreskrifter och ge endast i största korthet uttryck åt talionsprincipens tillämpning vid dödande. Det stadgas blott, att den som slår ihjäl en människa skall dödas, och om någon åtskillnad mellan avsiktlig och oavsiktlig handling nämnes intet.

Efter väsentligen samma linjer, som uppdragits i Dt, har P avfattat sina föreskrifter angående mord och dråp (*Nu* 35: 9—34). Även denna lagstiftning bedömer handlingen strängare eller mildare efter dess avsiktlighet eller oavsiktlighet. På ett mera detaljerat sätt utföres här, vilka indicier som berättiga till antagandet av förefintlig avsikt (v. 16—21). Så måste den, som med ett livsfarligt vapen, såsom något verktyg av järn, eller med en sten eller ett föremål av trä mot någon riktar ett dråpslag med dödlig utgång, anses hava uppsåtligt berövat denne livet. Genom vapnets beskaffenhet fann man nämligen den brottsliga avsikten till fullo konstaterad. På samma sätt bedömes en av hat eller fiendskap förövad mordgärning. Om däremot någon av våda råkar döda en annan genom att i ögonblickets ingivelse stöta till honom eller mot honom kasta något föremål eller genom att träffa honom med en sten utan att på förhand ha sett honom och någon fiendskap dem emellan ej förekommit, kan han ej sägas ha handlat i brottsligt syfte (v. 22 f.).

För att ett begånget blodsdåd ej må drabbas av strängare straff, än som rätteligen bör utmätas, stadgar P inrättandet av sex asylstäder, vilka med en enbart hos P förekommande terminus technicus benämnas *ערי מקלט* (v. 10—15). Dessa skola stå öppna både för israeliten och för den hos honom bosatte främlingen, och såväl en mördare² som en dråpare äger att vid en dylik ort söka skydd undan blodshämnarens omedelbara ingripande. Det åligger sedan menigheten³ att närmare undersöka varje enskilt

¹ Betydelsen av verbet *קלט* synes vara 'sammandraga, upptaga' (GESENIUS-BUHL, *Handw.b.* s. 708; BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 693.).

² BAENTSCH, a. st. Jfr v. 12.

³ Tydligen avses härmed menigheten i asylstaden, och proceduren försiggick troligen liksom alla rättsförhandlingar vid stadsporten. Därav förklaras uttrycket i v. 25, att menigheten skall låta dråparen 'vända tillbaka' till fristaden (BAENTSCH, a. a. s. 693, 695).

fall och därvid fastslå brottets beskaffenhet av mord eller dråp (v. 12, 24). Den som då befinnes ha med avsikt tagit någons liv överlämnas åt blodshämnnaren, som äger att straffa honom med döden (v. 19, 21). Föreligger däremot endast ouppsåtligt dödande, får den skyldige vända åter till asylstaden och skall vid risk att utom dess område vara prisgiven åt blodshämnnaren dröja kvar där, så länge den tjänstgörande översteprästen innehar sitt ämbete. Först efter denna tid kan han utan fara begiva sig tillbaka till sin hemort (v. 25—29).¹ Vistelsen vid asylstaden synes av lagen betraktas som ett slags internat, varigenom dråparen blir straffad, men är på samma gång i sin egenskap av strafflindring en förmån, som denne kommer i åtnjutande av.²

Slutligen uppvisar P:s lagstiftning om mord en viss skärpning av föregående lagsamlingars föreskrifter. Uttryckligen förbjödes, att lösen för en mördares liv tages (v. 31), tydligen en reaktion mot en på vissa håll tillämpad praxis att låta kompensations-systemet i detta fall komma till användning.³ Ej heller får någon, som på grund av dråp uppehåller sig i en asylstad, mot lösen återvända till sin hemtrakt före den i lagen bestämda tiden (v. 32). Att P är angelägen om att vidmakthålla ett strängt förfarande vid bestraffande av mord, synes sammanhänga med dess av kultisk-rituella synpunkter behärskade totalåskådning. Utgjutet blod förorenar landet (v. 33), och dylik förorening fattas såsom varande av företrädesvis fysisk art, om den än synes äga även en rent etisk innebörd.⁴ För föroreningens borttagande kräves likaledes blods-

¹ För P med dess teokratiska grundåskådning blir naturligtvis översteprästens ämbetstid en för det borgerliga livet betydelsefull epok, vars början (resp. slut) plägar motivera vidtagandet av särskilda åtgärder av skilda slag, såsom amnesti för förbrytare o. dyl. (jfr DILLMAN och BAENTSCH, Komm. t. st.).

² BAENTSCH, a. a. s. 695 f.; FULD, ZVRW 7, s. 109; jfr MERZ, a. a. s. 122; GRAY, Numbers, s. 476. Möjligt är, att P därmed även vill ge uttryck åt tanken, att dråparen såsom förorenad genom den handling han begått bör så långt möjligt hindras från att komma i beröring med andra (MERZ, a. a. s. 132).

³ MERZ, a. a. s. 102; FÖRSTER, a. a. s. 35.

⁴ Föroreningen kan nämligen ej avlägsnas genom en reningsakt, utan endast genom ett rättsligt förfarande, och dettas beskaffenhet är beroende av huruvida den förorenande handlingen varit avsiktlig eller ej. Se härom närmare MERZ, a. a. s. 115 ff.

utgjutelse (v. 33), och P måste därför hålla på att lagen strikt följes, när den ej på grund av förmildrande omständigheter själv medgiver lindrigare straff.¹ För att ej landet må vanhelgas och blodskuld komma att vila över detsamma, fordrar P alltså, att en mördare utan skonsamhet straffas med döden. Men om en mördares straff sålunda för P är oåterkalleligt, måste den ytterligare kräva, att domen vilar på starka grunder. Av denna anledning stadgas, att ingen får dömas till döden på allenast ett vittnes utsago (v. 30).²

Karakteristiskt för P:s mordlagstiftning är sålunda — utom dennas detaljerade framställning av kännetecknen på mord och dråp och en större skärpa i fråga om lagarnas tillämpning — att den påbjuder en ordentlig rättslig undersökning av varje förekommande fall och att avgörandet härvid lägges i menighetens hand. Blodshämnnaren har endast att verkställa straffet, när mord konstaterats, men äger i övrigt ingen som helst privat befogenhet. Det står ej längre i hans makt vare sig att mot compensation uppgiva sin rätt att taga en mördares liv eller att för endast dråp utkräva blodig hämnd, för så vitt ej den skyldige före stadgad tid lämnar sin fristad. Den redan i Dt skönjbara tendensen att fatta brott mot någons liv såsom en hela samhället vidkommande angelägenhet har här fullständigt slagit igenom. Blodshämndens begrepp är nära nog helt utplånat, och lagstiftarens åtgärder visa, att begreppet offentligt straff börjar mer och mer dominera inom rättsuppfattningen, i den utsträckning detta är förenligt med beskaffenheten av Israels samhällsorganisation.

Det sätt, på vilket Israels lagstiftare bedömt förbrytelser mot

¹ När P uttryckligen betonar, att soning för utgjutet blod kan åvägabringas endast genom dens blod, som utgjutit det, (v. 33) måste det utifrån detta betraktelsesätt förefalla egendomligt, att P kunnat fasthålla vid skillnaden mellan avsiktligt och oavsiktligt dödande och i senare fallet tillåta ett mildare straff. Denna inkonsekvens beror säkerligen på att redan den tidigare lagstiftningen gjort denna åtskillnad, och P har ej ansett sig kunna upphäva den (jfr MERZ, a. a. s. 121).

² En variant till P:s asyllag i Nu 35 föreligger i Jos 20: 1—9 (P), där emellertid en senare redaktör i anslutning till Dt 19: 1 ff. infört en bestämmelse om att asylstadens äldste skola undersöka dråparens sak (jfr DILLMANN, a. a. s. 568 f.; HOLZINGER, Josua, s. 86; MERZ, a. a. s. 135 f.).

livet, harmonierar såväl med det drag av humanitet, som genomgår lagstiftningen, som även med Israels uppfattning om livets helighet. Å ena sidan har man intagit en mildare ståndpunkt, när brottets beskaffenhet ansågs berättiga därtill. Å andra sidan gällde det att betona, att man ej fick taga det för lätt med brott av dylika slag. När nu alltefter frånvaron eller förhandenvaron av brottslig avsikt hos gärningsmannen ett mildare eller strängare förfarande av lagen påbjudes och detta betraktelsesätt kännetecknar rättsuppfattningen i såväl äldre som yngre tid, framgår härav, att Israels lagstiftning vid meddelande av bestämmelser angående dödande redan övervunnit det äldre rättsstadium, som vid fastställande av ett brotts svårare eller lindrigare art fäste sig enbart vid den genom detsamma förövade skadan med bortseende från alla subjektiva moment. Därigenom blir den grad av personlig skuld, som kunde tillräknas gärningsmannen, det utslagsgivande vid straffets utmätande. Den högre religiöst-etiska anda, som genomgående präglar Israels lagstiftning, har således även i detta stycke framkallat en fördjupad rättsuppfattning, och man har all anledning att antaga, att redan under mosaisk tid samma åskådning förefunnits.¹ Utmärkande för ifrågavarande lagar är vidare, att de, för att så sträng rättvisa som möjligt må skipas, framställa vissa ofta i detalj utförda kriterier på brottets avsiktlighet eller oavsiktlighet. Enligt samtliga urkunder ligger härvid den avgörande vikten därpå, huruvida den skyldige måste antagas ha varit personlig fiende till den dödade eller ej.

Vad slutligen de ovan relaterade asylbestämmelserna angår, så har genom dem en helt säkert även i Israel mycket gammal institution av lagstiftningen upptagits och sedermera omformats i anslutning till härskande kultföreställningar. Fb:s asylplatser äro av det slag, som i allmänhet förekommer till skydd mot utövad blodshämnd, nämligen helgedomar. Den trygghet, som där bereddes en dråpare, betraktades så mycket säkrare, ju mera den helgedom, dit han tagit sin tillflykt, åtnjöt anseende som gammal ärevärdig kultplats.² I Dt och P har sedan denna form av asyl ersatts av särskilda städer. Emellertid visade det sig vid dessa bestäm-

¹ Jfr HERNER, a. a. s. 83.

² MOORE, Ebb I, sp. 377.

melsers tillämpning, att denna åtgärd faktiskt ej kommit att införa något i alla avseenden nytt, utan att därigenom förut gällande asylrätt endast på ett säreget sätt ombildats. Man synes nämligen till asylstäder ha valt företrädesvis urgamla kultorter, som redan i förisraelitisk tid i denna egenskap ägde erkänt rykte och då även tjänat som asyl.¹ För övrigt är inrättandet av asylstäder ingen specifikt hebreisk egendomlighet, ty sådana omnämnas även på andra håll.²

Asyllagarnas bestämmelser äro ofullständiga i ett och annat. I Fb:s och Dt:s stadganden säges t. ex. intet om huru länge lagstiftaren tänkt sig, att en dråpare skulle vistas vid asylplatsen, eller hur han föreställt sig, att saken sedermera skulle avvecklas. För visso var även den hebreiska lagstiftningens egentliga mening med asylrätten att förhindra, att vedergällningen skulle drabba brottslingen, innan ännu förbittringen över hans dåd hunnit lägga sig, och att därigenom också lämna tillfälle till en närmare undersökning av det begångna brottet.³ Däremot avsåg lagen ingalunda att genom denna institution helt befria den skyldige från all straffpåföljd. Även en mördare ägde därför rätt att uppsöka en asylplats. Men medan denne, sedan beskaffenheten av hans brott fastslagits, ej fick dröja kvar där, utan överlämnades åt blodshämnnaren, var däremot den som utan uppsåt tagit någons liv okränkbar, så länge han ej lämnade asylén. Någon längre tids uppehåll vid densamma torde Fb:s lag knappast ha avsett, då detta antagligen hade varit förenat med stora praktiska svårigheter, enär asylplatsen utgjordes av en helgedom. Däremot vore med Dt:s bestämmelser en dylik vistelse tänkbar, ty i en fristad kunde säkerligen den förföljde finna möjlighet att uppehålla sig till och med under åratall.

Troligt är emellertid, att parternas mellanhavande i de flesta fall rätt snart ordnades genom överenskommelse om pekuniär ersättning⁴ och att därför det skydd, som asylén erbjöd gärningsmannen, behövde anlitas, endast till dess sådan uppgörelse skett.

¹ MERZ, a. a. s. 130; MOORE, a. art. sp. 378.

² POST, Grundl., s. 414, Grundriss II, s. 252 f.

³ Jfr HOLZINGER, Num., s. 170 f.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 103.

⁴ SULZBERGER, a. art. s. 305.

Man ledes till antagandet, att detta varit praxis, av P:s asylbestämmelser.¹ De synas nämligen vilja inlägga en bestämd protest emot ett dylikt förfaringssätt, då de uttryckligen förbjuda, såväl att böter få förekomma till sonande av mord som även att en till varaktigt asylskydd berättigad dråpare emot lösen får lämna sin fristad inom viss föreskriven tid. Måhända blevo dock P:s föreskrifter härom mera en teori, som ej förmådde ändra den praxis man redan länge vant sig att följa.²

Slutligen må som en egendomlighet anföras, att de historiska källorna lämna så ytterst få notiser om att mördare och dråpare begagnat sig av rätten att uppsöka asylplatser. Att någon tagit sin tillflykt till en fristad nämnes aldrig.

Bland de hebreiska bestämmelserna om mord och dråp intager en endast hos Dt förekommande lag genom sin i flera hänseenden egendomliga beskaffenhet en särställning. I Dt 21: 1—9 lämnas föreskrifter om hur man skall förfara, då ett mord blivit begånget och gärningsmannen är okänd.

Till grund för dessa stadganden ligger den förut omnämnda åskådningen, att genom mordet blodskuld vilar över landet och att denna måste på något sätt bortskaffas (v. 8 f.). Lagstiftarens uppgift blir därför dels att fastslå, vem som bör betraktas som ansvarig för det oskyldigt utgjutna blodet, då brottslingen ej kan ertappas och mordet sålunda ej kan på rättslig väg bestraffas, dels att träffa anstalter därför, att vad som ej kan utjämnas genom rättslig vedergällning under andra former på tillbörligt sätt sonas.

I detta syfte ålägger Dt Israels äldste³ att uppmäta avståndet

¹ AMRAM, a. art. s. 202.

² Jfr MERZ, a. a. s. 133.

³ וְשֵׁנִי (v. 2) synes vara ett senare tillägg, då i det följande endast de äldste å samhällets vägnar ombesörja, vad som hör till den föreskrivna soningsriten, och några domare i detta sammanhang ej alls nämnas. Tillsatsen är förmodligen gjord med tanke på Dt 16: 18 och avser att låta där omnämnda domare även i detta fall framträda som samhällets representanter (jfr BERTHOLET, Deut., s. 64.; STEUERNAGEL, Deut., s. 77; SEESEMANN, a. a., s. 23). Med 'dina äldste' åsyftas tydligen endast de äldste från närliggande orter. Ävenledes torde v. 5 vara av sekundärt ursprung. De där omtalade 'prästerna' erhålla inga bestämt angivna funktioner, utan skola endast 'träda fram', och detta först sedan hela riten är

mellan mordplatsen och kringliggande städer (v. 2). Invånarna i den närmast belägna av dessa få bära skulden för brottet¹ och äro på grund härav pliktiga att sörja för dettas sonande. Därvid skall tillgå så, att ifrågavarande stads äldste föra en kviga, som ännu ej använts som dragare, till en med rinnande vatten försedd dal, där jorden ej berörts av plogen. Nacken på kvigan skall där krossas, och de äldste skola i bäcken två sina händer, bedyrande sig vara utan skuld till det föröfvade dådet.² Genom den sålunda utförda soningsriten föranledes Jahve att betrakta den över orten vilande blodskulden såsom borttagen (v. 3 f., 6—8).

Denna lag är ett intressant exempel på hur hos Dt begreppet solidariskt ansvar befinnes vara ganska starkt utvecklat. Det fördjupade religiösa betraktelsesätt, som den deuteronomiska lagstiftningen anlägger på sociala företeelser, har lett till att en förbrytelse ej längre gäller enbart som en yttre rättskränkning, utan tillika som en försyndelse mot Jahve, varigenom förbrytaren ådrager sig skuld. Denna kommer att vila såväl över den, som förövat ett brott, som även på grund av den enskildes samhörighet med sitt folk över hela Israel. Land och folk förorenas genom den missgärning individen begått. En konsekvens härav blir,

ett fullbordat faktum. Sannolikt återgår detta tillägg på någon, som ville ge den symboliska handlingen karaktären av ett enligt deuteronomisk uppfattning legitimt förrättat offer och dessutom i anslutning till Dt 17: 8—10 ansåg, att prästernas förmedling vid ett rättsfall som det förevarande oundgängligen krävdes (jfr BERTHOLET, a. a. s. 64 f.; STEUERNAGEL, a. a. s. 77 f.; CORNILL, Einl., s. 32).

¹ Angående ett analogt fall bland araberna se SMITH, Rel. d. Sem., s. 323 not 725. ROBINSON (Pal. II, s. 602) omnämner, att i distriktet 'Arkûb varje by gällde som ansvarig för inom dess område föröfvade stölder; det som bortstulits eller bortrövats måste ersättas av den by, där förlusten gjorts. Enligt gammalgermansk rätt var samfundet förpliktat att erlægga penningar för en dödad person, som påträffats inom dess område, om gärningsmannen ej kunde ertappas (WILDA, Strafrecht d. Germ., s. 216 ff.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 91). Om dylika analogier från andra rättsområden se DARESTE, Nouv. Revue hist. de droit fr. et étr. 27, s. 10 not 4.

² Jfr det av SMITH (Kinship, s. 263) påpekade förhållandet, att i Arabien en Ortsbefolkning hade att med ed betyga sig vara oskyldig till ett inom dess område begånget mord, ävensom den gammalgermanska rättens fordran, att vid ett dylikt tillfälle invånarna i den ifrågavarande trakten skulle avlägga ed på att de varken själva utfört ogärningen ej heller kände till den skyldige (WILDA, a. st.).

att samhället i eget intresse måste känna sig uppfordrat att tillse, att brottet bestraffas. I alldeles särskild grad påkallas det allmännas inskridande, då den skyldige ej kan nås och dessutom är okänd samt fråga är om en så svår förbrytelse som ett mord. Då får samhället påtaga sig ansvaret för den över landet vilande blodskulden och genom någon åtgärd söka bli denna kvitt.

Men blod kan sonas endast genom blod. Man måste därför använda sig av den symboliska handlingen av ett djurs dödande, varigenom det för sonandet erforderliga blodet utgjutes. Djuret träder då liksom in i mördarens ställe och blir det medel, genom vilket soning kan ernås.¹ Säkert ha vi här att göra med en mycket gammal rit, vars ursprungliga innebörd på lagstiftarens tid ej längre uppfattades.² Såväl djurets³ som platsens⁴ beskaffenhet tyder på att den av lagen föreskrivna handlingen från början utgjort en kultakt och i så fall utan tvivel ett slags offerhandling. Denna dess offerkaraktär är emellertid i lagen helt försvunnen. Ty av sammanhanget där synes man endast berättigad att fatta handlingen såsom av lagstiftaren avsedd att tjäna ett för honom behöfligt praktiskt syfte. Kvigans dödande i den brottsliges ställe var en nödvändig åtgärd, för att det oskyldigt utgjutna blodet skulle med blod kunna sonas.⁵ Därför skulle det vara ett symboliskt uttryck för att de närvarande fränsade sig all delaktighet i vad som skett och att de varit villiga att på samma sätt straffa mördaren, om han hade kunnat anträffas.⁶

Även i ett annat hänseende synes det ha ägt betydelse för soningens fullständiga genomförande, att riten försiggick på en plats av den beskaffenhet lagen fordrade. Då nämligen marken där ej tagits i anspråk för profant bruk, behövde man ej befara, att det av jorden uppsugna blodet genom dennas upplöjande åter skulle blot-

¹ DILLMANN, STEUERNAGEL, DRIVER, Komm. t. st. Jfr det av CURTISS (Ursem. Rel., s. 214) från nuvarande Palestina omtalade bruket, att försoning mellan mördaren och blodshämnaren beseglas genom dödandet av ett djur och vissa därmed förknippade riter.

² Jfr EWALD, Altert., s. 227 f.

³ Jfr Nu 19:2; Dt 15:19.

⁴ Jfr BAUDISSION, Studien II, s. 148 ff.

⁵ DILLMANN, a. a. s. 338.

⁶ BERTHOLET, Deut., s. 65; STEUERNAGEL, a. a. s. 78.

tas.¹ Än säkrare kunde blodet försvinna genom att spolås bort av bäckens rinnande vatten.¹ Och detta måste anses nödvändigt. Ty enligt uråldrig semitisk åskådning skulle en mördad persons blod, som icke var betäckt, komma att oavslåtligen skria efter hämnd,² och även beträffande dödade djur var man, såsom uttryckliga bestämmelser ådagalägga,³ angelägen om att låta deras blod upptagas av jorden, vilka motiv som nu än må ha legat till grund för en dylik uppfattning.⁴

Till dessa lagar om mord och dråp kunna läggas några av Fb lämnade föreskrifter angående vissa speciella fall, där genom någons mer eller mindre direkta förvållande en annans liv tages och den skyldige kan straffas med döden. Vi behandla dem först i det följande, då bestämmelserna härom förekomma bland föreskrifter, som stadga tillämpning av *jus talionis* för tillfogad kroppsskada eller ock kompensation. Ett undantag från Fb:s förordning om ansvarighet för dråp föreligger i bestämmelsen, att den, som slår ihjäl en tjuv vid dennes inbrott nattetid, ej därigenom ådrager sig blodskuld. Här anses nämligen nödvärn föreligga. Däremot vilar blodskuld över honom, om inbrottet skett om dagen och han då tagit tjuvens liv (*Ex 22: 1—2a*). Denna stadga visar, att begreppet nödvärn vunnit insteg redan i Israels äldsta kodifikation. Men i övrigt beröres det knappast i den israelitiska lagstiftningen. Däremot har detta begrepp i Talmud givit anledning till mycket ingående bestämmelser, varvid såväl situationer av den art förevarande lag omförmäler som i all synnerhet fall, där nödvärnsrätten tillgripes till förekommande av kyskhetsbrott, på ett synnerligen detaljerat sätt behandlas.⁵

På samma sätt som en mördare bestraffas även den, som stjälar en människa, enligt såväl Fb som Dt (*Ex 21: 16; Dt 24: 7*). Medan i Fb intet säges om den stulnes nationalitet, betonar Dt, att förordningen avser att lämna skydd endast åt medlemmar av Israels

¹ DILLMANN och DRIVER, Komm. t. st.

² JACOB, *Beduinenleben*, s. 146; GUNKEL, *Gen.*, s. 408; MERZ, a. a. s. 50.

³ Dt 12: 16, 24; 15: 23; Lv 17: 13.

⁴ Jfr BERTHOLET, *Lev.*, s. 60.

⁵ Jfr VOGELSTEIN, *JM* 1904, 518 ff., 529 ff.; KOHLER, *ZVRW* 20, s. 223 f.

folk.¹ Fb² angiver bestämt, att tjuven skall drabbas av straffet i lika grad, vare sig han redan sålt den stulne som slav eller denne ännu blott anträffas i hans ägo. I senare fallet kunde han tänkas antingen ämna behålla den stulne som slav för egen räkning eller ännu ej ha medhunnit hans försäljande. I Dt omnämnes icke denna senare möjlighet, utan där förutsättes blott, att den stulne genom att säljas som slav undergått en brutal behandling. Dessa bestämmelser visa, att den personliga friheten i Israel skattades lika högt som själva livet, och lagstiftarna ha därför genom strängast möjliga straff velat förhindra, att någon med våld berövades sin rätt härutinnan. Den hebreiska lagstiftningen överensstämmer i detta fall med vad som var rättspraxis i de antika samhällena.³

Likaledes skall även trolldom bestraffas med döden (*Ex 22: 17; Lv 20: 27*). Fb stadgar, att man icke skall låta en trollkvinna leva, och Hl föreskriver, att man eller kvinna, som befattar sig med magiska konster, skall stenas. Det av Fb använda uttrycket 'du skall icke låta leva' i stället för det i fråga om dödsstraff eljest brukliga 'han (hon) skall döden dö' synes antyda, att lagstiftaren här ej kräver någon egentlig rättslig undersökning, utan medgiver var och en rätt att utan vidare förgöra den, som gjort sig skyldig till dylik förseelse.⁴ Man torde vara berättigad att häri se ett uttryck för den fullkomliga avsky, med vilken Israels lagstiftare betraktade trolldom, och detta förhållande belyses än ytterligare genom det sätt, varpå Dt förbjuder magi av olika slag utan att dock därtill foga några straffbestämmelser.⁵ Sådana brott gälla i Israel i främsta rummet som religiösa förbrytelser, men synas enligt urgammal åskådning ha ansetts innebära även en stor fara för

¹ Säkerligen har dock även Fb åsyftat företrädesvis israeliter (BAENTSCH, *Ex-Nu*, s. 192; DRIVER, *Exod.*, s. 216).

² Vi översätta dess lagtext i anslutning till BAENTSCH och DRIVER (Komm. t. st.) sålunda: 'Om någon stjälar en människa och säljer henne eller om hon ännu påträffas i hans hand, skall han straffas med döden.'

³ Jfr DILLMANN, *Ex-Lv*, s. 255.

⁴ DILLMANN och HOLZINGER, Komm. t. st.; COOK, *Laws of Moses*, s. 243. Jfr 1 S 28: 9 f.

⁵ Dt 18: 9—14.

andras liv.¹ I t. ex. Babylonien hade magiska konster fått en avsevärd utbredning, och anlitandet av magiens medel i syfte att skada framkallade där allmänt den största fruktan, såsom ock tyckes framgå av ett par bestämmelser i CH.² Även i Israel såg man säkerligen i och genom dessa företeelser hemlighetsfulla krafter av real innebörd på ett fruktansvärt sätt verksamma.³ Det måste därför ligga i lagstiftarnas intresse att genom stränga straffbestämmelser härvidlag lämna skydd gent emot sådant, som var absolut oförenligt med Jahvereligionens väsen och tillika kunde anses medföra uppenbar skada till livet.

Med samma stränghet som mord beivras även förseelser, varigenom föräldraauktoriteten kränkes. Såväl misshandel som förbannelse av fader eller moder straffas med döden (Ex 21: 15, 17; Lv 20: 9), och Dt är i detta stycke ännu mera rigorös genom att påbjuda samma straff för visad uppstudsighet och vanart (Dt 21: 18—21).⁴ Sistnämnda lagsamling pålägger dödsstraff också för ohörsamhet mot rättslig auktoritet, representerad av de levitiska prästerna (Dt 17: 12 f.).⁵

Även äktenskapsbrott behandlas i Israels lagstiftning med ytterlig skärpa, i det såväl Dt som Hl låter båda de skyldiga undergå dödsstraff (Dt 22: 22; Lv 20: 10) och Dt i detta avseende likställer trolovad jungfru med gift kvinna (Dt 22: 23—27).⁶ Som äktenskapsbrott bedömer och bestraffar Dt ävenledes av hustru före äktenskapets ingående visad sedeslöshet (Dt 22: 13—21).⁷

Vid övriga sedlighetsförbrytelser är dödsstraff mycket vanligt, särskilt i Hl. På detta sätt bestraffas enligt Lv 20 för förbindelser i förbjudna led båda de skyldiga parter-

¹ DILLMANN, Ex-Lv, s. 266; ORELLI, PRE 21, s. 614, 616; BLAU, Das altjüd. Zauberwesen, s. 17 f.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 36 ff.; POST, Grundriss II, s. 395 f., 454.

² § 1 f. Jfr COOK, a. a. s. 241 f.; ROTHSTEIN, Moses u. d. Ges. I, s. 36.

³ Jfr PEDERSEN, Israel I—II, s. 336, 350.

⁴ Se ovan s. 204 ff.

⁵ Se ovan s. 354.

⁶ Se ovan s. 139 ff.

⁷ Se ovan s. 150 ff.

na.¹ Samma straffpåföljd är även åsatt abnorma sexuella förbindelser, såsom tidelag (Ex 22: 18; Lv 20: 15 f.; jfr Dt 27, 21), umgänge med menstruerande kvinna (Lv 20: 18) samt pederasti (Lv 20: 13).² Slutligen är även prästdotter, som gör sig skyldig till skökolevnad, hemfallen åt döden (Lv 21: 9).³

Bland de sätt, på vilka i Israel dödsstraff verkställes, är enligt hebreisk rätt stening det vanligast förekommande.⁴ Medan hos greker och romare denna straffform mera sällan uppträder såsom av lagen erkänd och påbjuden⁵ och därför endast i undantagsfall kan sägas vara rättsgiltig, är den däremot mycket allmän bland hebreerna. Trots källornas sparsamma antydningar finner man, att steningen i Israel försiggick under iakttagande av vissa former. Exekutionen ägde rum utanför stadsporten⁶ och fullgjordes av

¹ Se ovan s. 168 ff. Sannolikt föreskriver Hl i dessa samtliga fall dödsstraff, ehuru den därför brukliga terminus *technicus* מוֹתֵי הַבַּיִת ej på alla ställen förekommer. Även med övriga formuleringar: 'de skola utrotas ur sitt folk', 'de skola bära sin missgärning', 'barnlösa skola de dö (bliva)' etc. avser lagstiftaren troligen samma straff, nämligen dödsstraff genom stening, där ej annorlunda finnes angivet om själva dödssättet (BÜCHLER, JM 1906, s. 664 ff., 674 f.; jfr STADE, Gesch. I, s. 421; EWALD, Altert., s. 419). Dock är ej fullt tydligt, huruvida lagstiftaren tänkt sig, att de skyldiga skulle straffas genom världslig myndighets försorg eller utrotas av Jahve (jfr HERNER, a. a. s. 146 not 5).

² Se ovan s. 160 f.

³ Se ovan s. 160. Därjämte må erinras om hur i Israels lagstiftning, särskilt hos P, ett flertal religiösa förseelser straffas med döden, vare sig man nu vill tolka lagens bestämmelser såsom avseende ett av människor verkställt straff eller den skyldiges förgörande genom Jahves inskridande. Se härom närmare NOWACK, Arch. I, s. 333 f.

⁴ Stening påbjudes i lagstiftningen för etiska förbrytelser på följande ställen: Dt 21: 18—21 (uppstudsighet mot föräldrar); 22: 20 f. (sedeslöshet hos kvinna före äktenskapet); 22: 23 f. (förförelse av trolovad jungfru). Dessutom stadgas det i följande fall för religiösa förseelser: Dt 13: 10 (förförelse till avguderi); Dt 17: 5, Lv 20: 2 (bedrivande av avguderi); Lv 20: 27 (andebesvärjelse); Lv 24: 14, 16 (smädande av Jahves namn), jfr 1 K 21: 10; Nu 15: 35 (sabbatsbrott). Jfr även Ex 19: 12 f., där den, som träder Sinai berg för nära, hotas med samma straff.

⁵ HIRZEL, Die Strafe d. Steinigung, s. 3, 30 f., 36, 39.

⁶ Dt 17: 5; 22: 24; 1 K 21: 10, 13. I Lv 24: 14 och Nu 15: 36 påbjudes stening 'utanför lägret', enligt Dt 22: 21 skall den brottsliga kvinnan stenas 'utanför dörren till sin faders hus'.

menigheten gemensamt, varvid vittnena kastade de första stenarna på den brottslige.¹ Understundom synes denne ha fullständigt övertäckts med stenar.² Ehuru straffets verkställande sålunda tillkom alla gemensamt, har tydligen den hebreiska rätten lagt vikt vid att detta skulle ske i noggrann ordning och ej få karaktären av någon tumultuarisk hämndakt från en upphetsad pöbel, såsom fallet ofta var hos greker och romare.³

Man frågar sig, varför just hebreerna kommit att använda särskilt denna straffart. Förklaringen härtill torde böra sökas däri, att de föreställningar, som utan tvivel legat till grund för stening, synas ha varit utmärkande för semiternas allmänna åskådning i religiöst och rättsligt hänseende. Karakteristisk för semitisk uppfattning var en bestämd motvilja mot att utgjuta blod utom för heligt ändamål, såsom offer och dylikt.⁴ Blodet var såsom bärare av livet heligt, och därför undvek man gärna att verkställa dödsstraff på ett sätt, som direkt var förbundet med blodsutgjutelse.⁵ Vidare krävde stamsolidariteten, som vilade på föreställningen om det gemensamma stamblodet och stammens gemensamma liv, vari alla dess medlemmar hade del, att stammen såsom ett helt inskred mot varje inom dess område av någon medlem begånget rättsbrott. Skulle någon stammedlems liv tagas såsom straff för förövat brott, kunde detta ske endast genom gemensamt uppträdande av stammens samtliga medlemmar.⁶ Samma åskådning var förknippad med dödsstraffs verkställande genom stening. Alla voro här med för att verkställa straffet, och var och en bar lika del i ansvaret för den vedergällande handlingens rättmätighet, liksom ock ansvaret för att brottet verkligen blev hämnat tillkom alla inom samfundet i lika grad.⁷ Slutligen erinrade stening om den äldsta formen för hämnd, varigenom förbrytaren

¹ Dt 17: 7; jfr Dt 13: 9; Lv 24: 14.

² Jos 7: 25 f.

³ HIRZEL, a. a. s. 3, 37, 39; KÖNIG, PRE 18, s. 792. Om steningens omnämnande vid liknande tillfällen i Israel jfr Ex 17: 4 och 1 S 30: 6. I Ex 8: 22 förutsättes den såsom folksed bland egypterna.

⁴ PATTON, AJTh 5, s. 703; jfr ERBT, a. a. s. 55.

⁵ SMITH, Rel. d. Sem., s. 322.

⁶ Jfr SMITH, a. a. s. 216.

⁷ SMITH, a. a. s. 216 f.; HIRZEL, a. a. s. 17.

utstöttes ur det förband han tillhörde och sålunda gjordes fredlös.¹ Detta uteslutande, som på ett åskådligt sätt illustrerades genom straffets verkställande utanför stadsporten, befriade samfundet från den skuld, som ansågs vila över detsamma, så länge förbrytelsen var ohämnad.²

Utom stening föreskriver Israels lagstiftning som dödssätt även bränning, ehuru endast vid ett par tillfällen. Äldre tiders sedvanerätt har tydligen krävt detta straffs användning vid äktenskapsbrott,³ sålunda i ett fall, där sedermera lagen stadgar stening.⁴ I den hebreiska rätten påbjudes vidare tvenne gånger bränning för svårare sedliga förseelser, nämligen bigami med kvinna och hennes moder samt skökolevnad av prästdotter.⁵ Måhända är elddöden en gammal straffform,⁶ vilken ursprungligen var vanligare i Israel, men däremot i en senare tid undanträngdes av stening, som var ett mildare dödssätt, och då endast undantagsvis förekom. De i Hl omnämnda båda fallen kunna vara en kvarleva från en äldre tids mera stränga straffrättsliga praxis.⁷ Bränningen synes ha givit uttryck åt den uppfattningen, att samhället genom den begångna förbrytelsen blivit förorenat och att erforderlig renhet kunde ernås endast genom fullständigt förintande av den, som vållat föroreningen.⁸

Därjämte var i Israel brukligt, att en avlivad missdådares kropp understundom brändes,⁹ en åtgärd, som tydligen avsåg att skärpa dödsstraffet vid någon synnerligen graverande förbrytelse. Man har till och med ansett, att de ovan anförda fallen av elddöd avsett endast ett dylikt förfarande och att bränning i Israel aldrig använts

¹ Hirzel, a. a. s. 20.

² FÖRSTER, a. a. s. 45.

³ Gn 38: 24.

⁴ Dt 22: 23 f.

⁵ Lv 20: 14; 21: 9. Man jämföre härmed CH § 110, där otukt hos tempeltärna, och § 157, där blodskam med moder bestraffas med bränning. Möjligt är, att elddöd egentligen är ett babyloniskt straff, som av Israel sedermera övertagits genom kananeisk förmedling (jfr PROCKSCH, Gen., s. 203).

⁶ Jfr DILLMANN, Gen., s. 401; MÜLLER, Ges. Ham:s, s. 131 not 3.

⁷ FÖRSTER, a. a. s. 44.

⁸ FÖRSTER, a. a. s. 43.

⁹ Jos 7: 15, 25.

som självständigt straff.¹ Huru härmed förhåller sig, är emellertid osäkert.² Sannolikt synes vara, att detta straff under en äldre rättsepok ej var ovanligt,³ men sedan kommit mera ur bruk. Det tyckes dock fortfarande ha bibehållits, dels som självständig straffform i enstaka fall,⁴ dels som ett sekundärt straff för att särskilt markera ett brotts svårartade beskaffenhet och behovet av fullständig rening genom den brottsliges förintande.

Däremot tyckes hängning enligt Israels lagstiftning ej ha använts för att bringa någon om livet. Källorna omnämna denna straffart på flera ställen. I somliga fall angives uttryckligen, att det är fråga endast om likets upphängande efter döden.⁵ I andra åter saknas denna uppgift.⁶ Lagstiftningen omtalar straffet i fråga endast i *Dt 21: 22 f.* Där stadgas, att, om någon blivit avlivad och sedan upphängd på trä, den döda kroppen icke får lämnas kvar över natten, utan skall begravas samma dag den blivit upphängd. Föreskriften motiveras därmed, att den upphängde är 'en Guds förbannelse', vilket uttryck synes tyda på en mera svårartad beskaffenhet hos det brott han begått. Genom kroppens upphängning framställs missdådaren offentligen som ett avskräckande och varnande exempel, och dessutom har man säkerligen ansett, att förbannelsen skulle föras vidare ut över landet och drabba även detta, om liket

¹ DILLMANN, Ex-Lv, s. 615; BERTHOLET, Lev., s. 71. Även NOWACK tolkar på detta sätt Hl:s nyss citerade bestämmelser (Arch. I, s. 188, 329).

² HERNER, a. a. s. 108 f.; RIEHM, Handw.b. II, s. 1703.

³ NOWACK, a. st.

⁴ BÜCHLER, JM 1906, s. 150 ff.; jfr MÜLLER, a. st.

⁵ Jos. 10: 26 f.; 1 S 31: 10; 2 S 4: 12. Jfr Gn 40: 19, där upphängandet av den döda kroppen (jfr DILLMANN, Kom. t. st.) omtalas som ett egyptiskt bruk. Samma sed förekommer bl. a. även hos perserna (Herod. 3: 125; 9: 78) och kartagerna (Justin. 21: 4).

⁶ Nu 25: 4; Jos 8: 29; 2 S 21: 6, 9. Det på sistnämnda ställe och i Nu 25: 4 förekommande וְהִקְיָה återgives av de flesta med 'upphänga'. Dess tolkning är emellertid osäker (jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 169 f.; HOLZINGER, Num., s. 128).

SMITH sammanställer det med det arabiska نَدَسْتَا, 'nedstöta', och anser det åsyfta

den hos araberna betydade, i 2 Kr 25: 12 omtalade seden att nedstörta delinkventen från en klippa (Rel. d. Sem., s. 322 not 724). Om detta sätt för dödsstraffs verkställande bland hebréerna i senare tid och bland andra semiter se BÜCHLER, a. art. s. 686 ff.

finge hänga kvar.¹ Av denna bestämmelse, vars ordalydelse tydligt visar, att den upphängde förut blivit dödad, synes framgå, dels att hängning förutsattes såsom något ej ovanligt, dels att avsikten därmed var att skärpa dödsstraffet vid särskilt svåra förbrytelser.²

Sannolikt böra förut anförda ställen, i vilka det icke särskilt framhållas, huruvida brottslingen var död eller ej, när han upphängdes, fattas på i denna lag angivna sätt.³ Den rabbiniska tolkningen av källornas uppgifter går i denna riktning: hängning innebär hos hebreerna enligt gammaltestamentliga vittnesbörd endast en skärpning av straffet efter döden.⁴ Man finner ej heller, att en dödsdoms verkställande genom hängning skulle vara ett uttryck för någon för Israel särskilt utmärkande religiös eller rättslig åskådning, såsom fallet var med stening och bränning. Först i senjudisk tid synes ifrågavarande dödssätt ha börjat förekomma genom inflytande från romarna.⁵

Några andra straffarter vid förbrytares avlivande nämnas ej. Med svärd eller annat vapen anställd blodsutgjutelse omtalas icke såsom medel att fullgöra en av rättslig myndighet avkunnad dödsdom.⁶ Mycket ofta föreskriver lagen endast, att förbrytelser skola bestraffas med döden, utan särskilt angivande av dödssättet, och sannolikt användes i sådana fall stening.⁷

*

I hebreisk rätt finnes kroppsstraff i allmänhet endast så tillvida stadgat, som det blir en omedelbar följd av lagens föreskrifter om talionsprincipens tillämpning.⁸

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 342; PEDERSEN, Der Eid bei d. Sem., s. 74.

² DRIVER, Deut., s. 248; DILLMANN, a. st.; SAALSCHÜTZ, Das Mos. Recht, s. 460 f.

³ DILLMANN, a. a. s. 169, 477.

⁴ MENDELSON, SJE III, s. 555.

⁵ NOWACK, a. a. I, s. 329; SAALSCHÜTZ, a. a. s. 463 f.; BÜCHLER, a. art. s. 701 ff.

⁶ NOWACK, a. st.

⁷ HERNER, a. a. s. 108; KÖNIG, PRE 18, s. 793; BÜCHLER, a. art. s. 664, 666, 674 f., 704 POUCHER, DB I, s. 527; RIEHM, a. a. II, s. 1702.

⁸ Jfr DUSCHAK, Strafrecht, s. 11 f.

Samtliga lagsamlingar innehålla bestämmelser om användandet av jus talionis (*Ex* 21: 23—25; *Dt* 19: 16—21; *Lv* 24: 19 f.). Denna straffart förekommer, utom i fråga om dödande, förnämligast vid kroppsskada. I *Dt* har den därjämte påbudits för en alldeles speciell förseelse.

Talionsgrundsatsen uppträder sålunda under olika skeden av hebreiskt rättsliv, och den synes såsom de flesta rättsliga företeelser under tidernas lopp ha undergått en viss förändring. Vid närmare aktgivande på de formler, genom vilka denna princip fått sitt uttryck, skall man nämligen finna, att den i äldre tid tyckes ha tillämpats i en vidsträcktare omfattning, än vad senare torde ha varit fallet. I *Fb*:s bestämmelser föreskrives talio — vi bortse här från dess självklara tillämpning vid dödande — som straff icke blott för grövre kroppsskada, såsom förlust av eller allvarlig skada på öga, tand, hand och fot, utan jämväl vid skadegörelse av mera obetydlig art, såsom brännskada och blånad. Helt säkert har, såsom förut anmärkts, praxis rätt avsevärt inskränkt denna hårda straffmetods förekomst, och i all synnerhet torde detta ha varit regel vid alla mindre rättskränkningar.¹ Har sålunda gällande sed utan tvivel bidragit till att småningom betydligt reducera antalet rättsfall, där talio tillgripits, tyckes *Hi* genom sin förordning ha velat sanktionera denna begränsning. Dess formel föreskriver nämligen talio endast vid sådan kroppsskada, varigenom någon får ett lyte (מִיָּט), och nämner såsom exempel härpå bruten lem samt skadegörelse på öga och tand.

Hos *Dt* har talionsprincipen fått en egenartad användning. Vid ådagalagt falskt vittnesmål skall den skyldige ådömas samma straff, som han genom sitt vittnesbörd avsett att bereda sin nästa (*Dt* 19: 16—21).² Lagen är anmärkningsvärd så till vida, som talio eljest plägar tillämpas på den, som verkligen tillfogat en annan någon oförrätt. *Dt*:s formel överensstämmer realiter med *Hi*:s, ehuru den bokstavliga avfattningen ej är fullt lika. Liksom *Hi* har även *Dt* uteslutit mindre oförrätter, och detta tyder på att redan på dess tid den praktiska begränsningen av *Fb*:s talio-lag blivit allmänt vedertagen.

¹ AMRAM, JQR New Scr. 2, s. 194.

² Se ovan s. 362.

Att emellertid denna barbariska straffart måhända ej i Israel praktiserats i bokstavlig mening, åtminstone icke i den utsträckning, som lagbestämmelserna tyckas vilja medgiva, utan antagligen rätt tidigt börjat vika för bötesstraff, är mycket sannolikt.¹ Säkert har den under alla förhållanden ej tagit sig uttryck i de grymma kroppsstympningar, som enligt CH tydligen varit mycket vanliga i Babylonien.² Vid ett enda tillfälle föreskrives dock i Israels lagstiftning kroppsstympning, nämligen avhuggandet av handen, varvid talio antager den formen, att vedergällningen går ut över just den lem, med vilken förbrytelsen förövats (Dt 25: 11 f.).³

Angående prygelstraffets förekomst lämnas i lagstiftningen ofullständiga antydningar. I ett par fall har det måhända stadgats för en bestämd förseelse, nämligen då en man falskeligen anklagat sin hustru för före äktenskapet begången sedeslöshet (Dt 22: 18)⁴ samt då någon haft förbindelse med en annans slavinna (Lv 19: 20).⁵ I Dt 25: 1—3 förordnas, huru straffet skall verkställas, när vid en tvists avgörande inför rätta den skyldige ådömes prygel. Genom sin formulering förutsätter lagen, att nämnda straff allt som oftast förekommer, och det synes ha kunnat användas av vederbörande myndighet, när ett begånget brott ansågs motivera detsamma.⁶ Om straffets utförande stadgas, att detta skall ske i domarens åsyn samt att därvid skall utdelas det antal slag, som motsvarar den dömdes brottslighet. Båda dessa föreskrifter äro tydligen avsedda att förebygga otillbörlig hårdhet vid avstraffningen. I samma syfte stadgas vidare som maximum under alla förhållanden fyrtio slag. Bestämmelsen motiveras därmed, att ett över-skridande av detta antal skulle vanära den brottslige i hans landsmäns ögon, uppenbarligen emedan hans skuld då kunde komma att framstå i en långt sämre dager, än som överensstämde med verkligheten.⁷ Lagen i fråga visar sålunda, att enligt hebreisk

¹ Jfr DUSCHAK, a. a. s. 12.

² Jfr SAALSCHÜTZ, a. a. s. 449 ff.

³ Se ovan s. 161.

⁴ Se ovan s. 152.

⁵ Se ovan s. 159.

⁶ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 355; SAALSCHÜTZ, a. a. s. 469.

⁷ Jfr STEUERNAGEL, Deut., s. 91.

rätt prygelstraffet icke i och för sig uppfattades såsom något vanhedrande,¹ men fick denna karaktär, först om det ej tillämpades med en viss moderation.

*

Det rättsstadium, på vilket compensation börjar användas, visar sig Israels lagstiftning i många fall företräda. Rätt vanlig är där förekomsten av bötesstraff. I vissa fall stadgas detta straff vid brott mot person, men förnämligast är det brott mot egendom, som på dylikt sätt beivras.

Beträffande brott mot person föreligga ett par bestämmelser om compensation, då någon genom yttre våld skadar en annan, utan att dennes liv därigenom sättes på spel eller den tillfogade skadan visar sig bli av varaktig beskaffenhet. Det är Fb, som omnämner tvenne specifika fall av dylik kroppsskada, varvid fråga är om av uppkommande tvister föranledd misshandel (*Ex. 21: 18 f., 22*).

Om under en tvist någon slår en annan, så att denne därav blir sängliggande, men den förövade misshandeln dock icke är svårare, än att den slagne efter någon tids förlopp åter kan gå ute, är den skyldige förpliktad att lämna honom ersättning för förlorad arbetstid och för erforderlig sjukvård (v. 18 f.). Har däremot misshandeln till följd, att verklig olycka (יָסָר²) inträffar, så att den slagne dör eller får framtida men, tillämpas talionsprincipen, och den skyldige skall då som straff lida samma skada, som hans nästa genom våldet tillskyndats (v. 23—25).³

Även vid ett annat ytterst egenartat fall av skadegörelse tillåtes compensation (v. 22). Lagstiftaren tänker sig, att män kom-

¹ DUSCHAK, a. a. s. 12.

² Detta ord, varmed lagen vill beteckna en skadegörelse, vars verkningar måste anses bli av permanent beskaffenhet, förekommer även eljest om något särskilt svårt, för någons liv eller hälsa vådligt olycksfall (*Gn 42: 4, 38; 44: 29*).

³ Se ovan s. 417. Texten i *Ex 21: 18—27* har tydligen råkat i oordning, sannolikt därigenom att, såsom BUDDE uppvisat, v. 20 f. och v. 23—25 kommit att sinsemellan byta plats. Den ursprungliga ordningen mellan bestämmelserna har troligen varit följande: v. 18 f., 23—25, 22; 20 f., 26 f. Därigenom vinnes ett betydligt klarare sammanhang. Först omnämnes ett fall av lindrigare kroppsskada, förövad under tvist mellan två personer (v. 18 f.). Därefter tillägges en föreskrift om talionsprincipens tillämpning, för den händelse skadegörelsen

mit i tvist med varandra och att en havande kvinna söker medla mellan de tvistande.¹ Om då någon av dessa råkar stöta till kvinnan, så att hon framförder sitt foster, men i övrigt icke tager någon allvarlig skada (נִסְתָּן), skall den skyldige för det av honom förorsakade missfallet² erlägga den bötessumma, som kvinnans man bestämmer. Böterna bli enligt lagstiftarens mening en åt mannen lämnad ersättning för den förlust han åsamkats, därigenom att barnet dött. Det är således barnets värde, som genom det pålagda förmögenhetsstraffet skall kompenseras.³ Skulle däremot kvinnan genom vad som förefallit ha ådragit sig dödlig skada eller framtida men, gälla tydligen även här de i v. 23 ff. meddelade bestämmelserna om hårdare straff enligt jus talionis.⁴

Av de båda förordningarna framgår, att för kroppsskada redan på Fb:s tid lagen ej alltid ovillkorligen fordrade talio. Kompensation medgavs tydligen, särskilt när den tillfogade skadan befanns vara av mera lindrig art såsom ej medförande några för den skadade menliga följder för framtiden. Vål synes Fb påbjuda talionsprincipens användning även vid kroppsskada av jämförelsevis ringa betydelse, men praxis torde här, såsom ovan anmärkts,

skulle ha visat sig vara av mera svårartad beskaffenhet (v. 23—25). Därpå omtalas ännu ett fall av kroppsskada av mera ovanlig innebörd, men till sin art dock sådan, att den förut relaterade jus talionis därvid ej behövde ifrågakomma (v. 22). Sedan följa förordningar om skadegörelse på slavar, såväl svårare (v. 20 f.) som lindrigare (v. 26 f.). (Jfr BUDE, ZAW 1891, s. 111 f.; BAENTSCH, Ex-Nu, s. 193 f.).

¹ Om kvinnors mellankomst i och för medling vid strid se WILUTZKY, a. a. I, s. 26. I en arabisk källa omnämnes vid strid mellan tvenne kvinnor ett olycksfall av samma slag som det i förevarande bestämmelse avhandlade (SMITH, ZAW 12, s. 163), och BUDE (ZDPV 18, s. 93) erinrar om ett analogt fall från turkiskt rättsområde.

² Vi följa här den av BUDE (a. art. s. 106 f.) föreslagna samt av BAENTSCH och HOLZINGER (Komm. t. st.) upptagna läsarten בַּנְּסִינָה, då den massoretiska texten erbjuder språkliga svårigheter och dessutom omnämnandet av skiljedomare förefaller högst egendomligt, när lagen medgiver mannen rätt att själv fixera skadebeloppet.

³ AMRAM, a. art. s. 199. Om straff för dylik skadegörelse jfr Post, Grundriss II, s. 343.

⁴ AMRAM, a. st.

i många fall ha mildrat den stränghet, som lagens slaviska efterlevnad skulle ha medfört.

Liksom lagstiftningen ansett det nödvändigt att skydda människor för genom andras misshandel vållad skada, har den träffat anstalter även till förebyggande av skadegörelse på människor genom djur. I regel torde här bötesstraff ha kommit i fråga. Bestämmelser av detta slag finnas endast i Fb (*Ex* 21: 28—32).

Här stadgas, att, om någon blir ihjälstängad av t. ex. en oxe, djuret skall stenas och dess kött icke får ätas, enär det betraktas som orent till följd av den blodskuld, som vilar över oxen.¹ Oxs ägare går dock fri från straff, då han icke kan sägas hava på något sätt förskyllt det inträffade och då han i alla händelser genom förlusten av djuret får vidkännas ett visst skadestånd (v. 28).² Hade däremot oxen haft för vana att stängas och dess ägare blivit varskodd, men ändock ej vidtagit nödiga försiktighetsmått till förekommande av olyckor, drabbas han av hårt straff. Liksom oxen i detta fall skall stenas, skall ock ägaren dödas, då han indirekt varit vållande till den stängades förolyckande (v. 29). Dock medgiver lagen, att han med lösepenning kan friköpa sitt liv, och är han i så fall skyldig att erlagga, vad den dödades anhöriga fordra av honom (v. 30). Ytterligare föreskrives, att samma lag skall gälla icke blott i fråga om man eller kvinna (v. 29), utan även, om det är en gosse eller en flicka, som på detta sätt dödates (v. 31). Däremot betraktas, såsom förut framhållits,³ ihjälstängandet av en träl eller en trälinna som en skadegörelse av mera underordnad vikt. Den anses som egendomsbrott, och det är därför tillräckligt, att slavägaren i vederlag erhåller 30 siklar silver och att oxen stenas (v. 32).

Dessa bestämmelser röja på flera punkter den för Israels lagstiftning karakteristiska åskådningen om människolivets höga värde.

Vad först beträffar föreskriften, att oxen skall stenas, så ligger det nära till hands att häri se ett uttryck för den förut omnämnda

¹ BAENTSCH och DILLMANN, Komm. t. st.; EWALD, Altert, s. 227.

² Jfr *Ex* 21: 21, där på liknande sätt förlusten av en slav, som av sin herre slagits till döds, anses motivera, att slavägaren för misshandeln ej bör ådömas straff.

³ Se ovan s. 242.

primitiva föreställningen om brottets begrepp.¹ Den, som varit anledningen till ett rättsbrott, är utan vidare ansvarig därför, och straffet avpassas uteslutande efter den brottsliga handlingens följder. Ett djur, som förorsakat en människas död, måste således dödas. Bestämmelsen erinrar om hos andra folk förekommande fall, då djur och livlösa föremål straffas för åstadkommen skada och till och med formliga rättegångar mot djur anställas.² Emellertid torde denna föreställning ej vara tillräcklig att förklara ifrågavarande stadgande, ty säkert har lagstiftaren letts av djupare liggande motiv. Den hebreiska uppfattningen av livet såsom något heligt och okränkbart har utan tvivel här legat till grund. För en sådan åskådning måste utgjutet blod ovillkorligen kräva blod såsom soning³ och därvid framför allt dens blod, som åstadkommit blodsutgjutelsen.⁴ Ehuru denna tanke formulerats först så sent som hos P, uttrycker den säkert en i Israel mycket gammal föreställning.⁵ I det rättsfall, varom här är fråga, måste således människolivets höga värde fordra även djurets liv.⁶ Måhända förefann lagstiftaren som gängse praxis, att man i fall som det ifrågavarande plögade döda djuret, och denna praxis har sannolikt från början framgått ur ovan relaterade ålderdomliga föreställningar om brott och straff. Men när han bland sina bestämmelser upptog en föreskrift om samma åtgärd, var det utan tvivel — att döma av källornas antydningar i denna sak — känslan för människolivets helighet, som motiverade ett dylikt krav.

Samma uppfattning gömmer sig också bakom stadgandet, att djuret skall dödas, även då en slav blivit ihjälstängad. Skadan kan visserligen då av oxens ägare gottgöras genom erläggande av ett bestämt fixerat penningbelopp och får därigenom karaktären av ett egendomsbrott. Men rättskränkningen innebär därjämte

¹ Se ovan s. 390 f.

² POST, Grundl., s. 359 f.; WILUTZKY, a. a. 2, s. 131, 3, s. 41. Även hos grekerna finnas bestämmelser om att det djur, som bragt en människa om livet skulle dödas (DILLMANN, a. a. s. 251).

³ Gn 9: 5 f.

⁴ Nu 35: 33.

⁵ Jfr DUSCHAK, a. a. s. 20; GUNKEL, Gen., s. 149.

⁶ Jfr Gn 9: 5 och EWALD, a. st.

något mera. Det är även här fråga om ett människoliv, om än av ringare värde, och dess tillspillogivande måste med blod sonas, varför oxen skall dödas.

Bestämmelsen, att oxens ägare kan medgivas rättighet att erlägga lösepenning för sitt liv, är det enda fall, då enligt hebreisk rätt någon genom penningersättning får befrias från det dödsstraff han såsom vållande till annans död egentligen borde undergå. Denna lindring av straffet sammanhänger tydligen med lagens särskiljande av avsiktligt och oavsiktligt dödande och den roll, som begreppet försummelse spelar på ett mera fortskridet rättsstadium såsom en förmildrande omständighet vid bedömandet av graden av brottslighet. Dock har lagen härmed ingalunda velat avpruta något på sin höga värdesättning av livet, vilket tydligt framgår av bestämmelsens formulering. Det belopp, som fordras av mannen, är nämligen icke en pekuniär ersättning för den förlust den dödades anhöriga gjort. Detta plägar eljest vara syftet med compensationen, ty därmed skall lämnas ett slags materiellt vederlag för den genom rättsbrottet dödade personen.¹ Här säges i stället, att det är lösepenning för sitt eget liv (פְּדִיּוֹן נַפְשׁוֹ), som mannen ålägges att betala. Lagen har därigenom velat betona, att från etisk synpunkt sett dödsstraffet fullt svarar emot den skuld, som vilar över den försumlige ägaren, även om frånvaron av varje uppsåt att skada bör kunna möjliggöra ett mildare strafförfarande. Det är sålunda här snarare fråga om en redemption än en compensation i eljest vedertagen mening.² Därmed har också lagstiftarens i övrigt tydligt ådagalagda uppskattning av livets helighet teoretiskt fasthållits. Att vid tillämpningen av denna förordning det mildare tillvägagångssättet i regel tillgripits, är nog sannolikt.³

Slutligen vittnar också föreskriften, att lagen skall tillämpas på samma sätt, även när en gosse eller en flicka ihjälstängats, om lagstiftningens höga värdering av livet. Det ofta förekommande bruket att låta compensationen kvantitativt graderas efter bl. a.

¹ WILUTZKY, a. a. 3, s. 87; MERZ, a. a. s. 94.

² WEISMANN, a. a. 48 f., 51; MERZ, a. a. s. 99 f.

³ DILLMANN, a. a. s. 259.

ålder och kön¹ vore oförenligt med hebreisk åskådning. Livet har i och för sig ett så stort värde, att varje fri individ på det noggrannaste måste skyddas. Måhända vill lagstiftaren genom detta stadgande även rikta sig emot den ålderdomliga straffrättsliga praxis, enligt vilken i förevarande fall ihjälstångandet av ett barn skulle ha vållat, att vedergällningen utkrävdes på den ansvariges barn.²

I de bestämmelser, som avhandla brott mot egendom, finnas exempel på såväl den äldre rättsståndpunkten, där ersättningen utgöres av egendom såsom kompensation för vad man tillägnat sig eller skadat, som ock den yngre, enligt vilken bötesstraffet utdömes i form av penningar med eller utan angivande av fixa belopp.

Bötesstraff av förstnämnda slag stadgas framför allt vid stöld, varvid boskapsdjur värderas högre än annan egendom och större eller lägre ersättningsskyldighet pålägges alltefter det stulna djurets beskaffenhet samt stöldens mer eller mindre fullständiga genomförande.³ Stöld av penningar straffas följaktligen mildare än stöld av annan egendom.

Vid skadegörelse skall vederlag lämnas än i penningar, än i egendom efter olika förekommande fall.⁴ Härvid är särskilt att märka, att lagen avpassar ersättningens storlek med hänsyn därtill, om försummelse hos den som vållat skadegörelsen kan anses ha förelegat eller ej.

Beträffande depositum, som stulits eller skadats, det må gälla boskapsdjur eller annan egendom, har ersättningsskyldigheten bestämts med avseende fäst vid om deponenten förlorat sin egendom eller fått den skadad vare sig genom depositariens avsiktliga tillvägagående eller på grund av försummelse å hans sida eller ock utan att han kan påstås ha direkt eller indirekt varit vållande till deponentens förlust eller till skadegörelse på hans egendom.⁵

¹ Post, Grundl., s. 409.

² Jfr MÜLLER, Ges. Ham:s, s. 166 ff. — Om de ingående talmudiska bestämmelserna i fråga om skadegörelse på människor genom djur se KOHLER, ZVRW 20, s. 225 ff.

³ Se ovan s. 283.

⁴ Se ovan s. 288 ff.

⁵ Se ovan s. 291 ff.

Som egendomsbrott behandlas förförelse av icke trolovad jungfru, varvid enligt Fb den skyldige skall, om flickans fader vägrar honom äktenskap med henne, betala i böter en summa, till storlek motsvarande vad som plägade givas såsom brudpris (Ex 22: 16), men i Dt brudpriset fixeras till 50 siklar silver och äktenskap påbjudes (Dt 22: 29).¹ Vid falsk beskyllning mot hustru för ett sedeslöst förhållande före äktenskapet ålägger Dt mannen bl. a. att till svärfadern böta 100 siklar (Dt 22: 19).²

Skada på andras slavar är likaledes egendomsbrott och beivras med bötesstraff (Ex 21: 32).³ På liknande sätt bestraffas även svårare misshandel av egen slav, varigenom denne förlorar t. ex. ett öga eller en tand (Ex 21: 26 f.).⁴ Den stadgade frigivningen av slaven blir nämligen ett slags penningstraff, ty husbonden får ej den valuta för sina pengar som ett oinskränkt förfogande över slavens arbetskraft kunnat inbringa honom. Möjligen vill även Ex 21: 20 pålägga den bötesstraff, som slår sin slav, så att döden därav följer.⁵

I några av dessa stadganden om kompensation är bötesbeloppet fixerat,⁶ i andra åter stadgas 'ersättning'⁷ eller 'full ersättning'⁸ eller 'dubbel ersättning'.⁹ I ett fall föreskrives, att ersättningen skall givas i penningar,¹⁰ i tvenne andra, att den skyldige skall böta, vad som ålägges honom.¹¹ Flera av de stadganden, där ersättningens art icke närmare angives, ha utan tvivel åsyftat, att annan egendom skall givas i den skadades resp. förlorades ställe. Så synes ha varit förhållandet, särskilt då fråga är om boskapsdjur. Skulle där- emot ersättningen utgå i penningar, utan att summan i lag blivit

¹ Se ovan s. 156 f.

² Se ovan s. 152.

³ Se ovan s. 421.

⁴ Se ovan s. 242.

⁵ Se ovan s. 241.

⁶ Ex 21: 32; Dt 22: 19, 29.

⁷ Ex 22: 11, jfr 21: 19.

⁸ Ex 22: 2, 5, 13. Så även Lv 5: 24 och Nu 5: 7, där dessutom femtedelen av värdet skall erläggas.

⁹ Ex 22: 3, 6, 8.

¹⁰ Ex 21: 34.

¹¹ Ex 21: 22, 30.

fastställd, fick bötesbeloppets storlek bestämmas på privat väg eller i enlighet med gällande sed eller genom skiljedomares avgörande.

Enligt ovan angivna bestämmelser, som påbjuda bötesstraff, tyckes denna straffform vid Israels rättskipning ha rätt ofta tillgripits. Troligt är, att den förekom alltemellanåt även vid förbrytelser, för vilka lagen stadgade hårdare straff.¹ Som begreppet offentligt straff i Israel var mycket ofullständigt utvecklat, har sannolikt även i en senare tid frågan om vedergällning vid ett rättsbrott oftast kommit att bli en angelägenhet mellan den kränkte och den förorättande. Vederbörande myndighet inskred måhända vanligen endast, då parterna ej kunde enas om en uppgörelse, ty förmodligen ordnade de i allmänhet själva sitt mellanhavande och träffade därvid överenskommelse om pekuniär ersättning även i de fall, där lagen föreskrev ett strängare förfarande.²

*

Vid en jämförelse mellan i det föregående relaterade straffrättsliga lagar och motsvarande bestämmelser i babylonisk rätt befinnes även här liksom i Israel jus talionis vara strafflagstiftningens genomgående princip, dock tillämpad med än större konsekvens än hos hebreerna och mera sällan mildrad av den humanitet, som besjälar Israels lagstiftare. Därav får den babyloniska strafflagstiftningen en prägel av osedvanlig hårdhet och skärpa. Vi ha förut vid jämförelser i synnerhet mellan CH:s och de israelitiska lagarnas slavrätt och bestämmelser till egendomens skyddande haft tillfälle att konstatera den oblidkeliga strängheten hos de av CH ådömda straffen. Särskild uppmärksamhet ådrogo sig de ytterst ofta förekommande dödsstraffen, vilka alldeles speciellt tillgrepos vid beivrandet av egendomsbrott. Nu antydda karaktär hos de babyloniska strafflagarna kan alltjämt iakttagas även beträffande de av dem reglerade rättsförhållanden, som hittills ej berörts, nämligen då det gäller deras åtgärder i syfte att bereda skydd åt människolivet.

Den babyloniska rättens bestämmelser till skydd för liv och lem

¹ AMRAM, a. art. s. 201 f.; WEISMANN, a. a. s. 30.

² AMRAM, a. st.

erinra i flera avseenden om den mosaiska lagstiftningens. Visserligen innehåller CH egendomligt nog ingen uttrycklig allmän föreskrift om mord, men säkerligen straffades sådant brott även i Babylonien med döden, då ju dödsstraff rätt flitigt användes för långt obetydligare förbrytelser.¹ I ett speciellt fall omnämnes dock mord i Hammurabi-lagen, i det § 153 stadgar, att hustru, som bringar sin man om livet, skall korsfästas. Utförliga bestämmelser meddelas om förövad kroppsskada (§ 196—214), i vilka liksom i Israel den stränga talionsprincipen hävdas, dock i allmänhet genomförd med ännu mera oeftergivlig skärpa, och därjämte vid straffets utdömande hänsyn togs till såväl gärningsmannens som den skadades sociala ställning. Därvid har ock CH velat skydda havande kvinnor för misshandel (§ 209—214).

Liksom i Israel stöld av en människa straffas med döden, fordrar CH enahanda straff för den, som stjälar en annans minderårige son (§ 14), och samhällets förpliktelse att, om någon blir bortrövad, utan att brottslingen kan anträffas, lämna penningersättning åt den bortrövades anhöriga (§ 24) påminner i viss mån om Dt 21: 1—9. Även användandet av trolldom i syfte att skada någon till livet bestraffas av CH mycket strängt (§ 1 f.), något som är lätt förklarligt i betraktande av magiska konsternas täta förekomst och fruktade inflytande i Babylonien. En ytterligare parallell ligger i skiljandet mellan avsiktligt och oavsiktligt våld, vilket senare även för CH motiverar ett lindrigare straff (§ 206 f.). Slutligen erbjuda bestämmelserna i § 250—252 om hur förfaras skall, då någon blir ihjälstängad av en oxe, slående likheter med Fb:s föreskrifter. Även Hammurabi-lagen gör distinktionen mellan oxe, som har vana att stängas, och oxe, som endast helt oväntat dödar någon, och låter den bli avgörande för ägarens fällande eller frikännande, varjämte liksom i Fb straffet blir olika alltefter den dödades ställning i socialt hänseende. Det ådömda straffet är dock i CH blott penningersättning, och ägaren får tydligen behålla djuret.

Utan motsvarighet i hebreisk rätt äro däremot föreskrifterna om misslyckade operationer (§ 218—220), varvid läkaren, om en fri man därigenom dödas eller tillfogas allvarlig skada, skall straffas

¹ OETTLI, a. a. s. 48; COOK, a. a. s. 260.

med händernas avhuggande. Här är således fråga om en av talionsgrundsatsen skapad, i CH flera gånger använd straffform, genom vilken den skyldige berövas just den lem, varmed han förövat skadan (jfr § 192—195, 226). Likaledes saknas analogi till stadgan om byggmästares ansvarighet, för den händelse ett illa uppfört hus störtar samman och dödar någon (§ 229—231). Föreskriften, att byggmästarens son skall dödas, om husägarens son förolyckas (§ 230), visar, att CH hävdar den arkaistiska utprägling av talionsrätten, varigenom straffet drabbar gärningsmannens familj eller någon medlem därav (jfr även § 116, 210).

Dessa förordningar ådagalägga, att också den babyloniska rätten skänker livet behörigt skydd, även om det ej kan bestridas, att man i Babylonien ingalunda haft samma känsla för livets höga värde som i Israel. I CH stadgas dödsstraff i icke mindre än 33 fall,¹ men i de flesta av dessa är dock ej fråga om mot någons liv förövad skada, utan om egendomsbrott. Liksom den mosaiska lagstiftningen, då det gäller skydd för människolivet, stipulerar mycket stränga straff, är så förhållandet även med den babyloniska. I några fall äro dess straffbestämmelser mildare än Israels, i flera andra åter betydligt hårdare, beroende på ett mera konsekvent genomförande av *jus talionis*. Därför ha särskilt kroppsstympningar, som i raffinerad grymhet icke lämna något övrigt att önska, fått en så utbredd användning i den babyloniska rätten.

Men i ett hänseende röjer dock CH en mera fortskriden rättsuppfattning. Medan i Israel den urgamla blodshämnden av lagstiftningen bibehållits och endast underkastats vissa inskränkningar, synes den däremot vara helt försvunnen ur det babyloniska rättsystemet.² Där bär nämligen rättsordningen alltigenom prägeln av en fastare organisation, lämpad efter ett högt stående kultursamhälles fordringar, och i överensstämmelse därmed har straffets utkrävande upphört att vara en privat angelägenhet och i stället uteslutande överlämnats åt offentlig myndighet.

¹ OETTLI, a. a. s. 79.

² Jfr KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 139; COOK, a. a. s. 260.

3. Karakteristiska egendomligheter i den hebreiska straffrätten.

Söker man i korthet sammanfatta, vad som kan sägas vara för den hebreiska straffrätten särskilt utmärkande, visa sig de för dess rättsbestämmelser kännetecknande särdragen vara en given följd dels av de allmänna kulturförhållanden, som under skilda rätts-epoker präglade hebreernas samhälleliga liv, dels av Israels specifika religiöst-etiska utrustning.

Även om den israelitiska lagstiftningens senare skeden tydligt röja högre utvecklade samhällsförhållanden än dem, som den äldre rättsbildningen hade att räkna med, måste dock Israel i jämförelse med österns stora kulturstater i det stora hela sägas stå på en relativt låg kulturnivå. Detta förklarar, att, såsom ovan framhållits, man i dess straffrätt återfinner åtskilliga primitiva rättsföreställningar.

Fortfarande synes familjen resp. släkten även under Israels senare rättsepoker äga kvar en god del av sin urgamla jurisdiktionsrätt, då saknaden av fasta samhälleliga inrättningar förde med sig, att släktförfattningens representanter trots denna organisationsforms begynnande upplösning kommo att utöva ett ej obetydligt inflytande till och med långt in i konungatiden.¹ Vid sidan härav träder även samhällets straffande befogenhet fram. Dock äro linjerna här ännu så pass oklara, att någon skarpt uppdragen gräns mellan familjens makt och samhällets i detta avseende ej kan skönjas. Långt mindre kan den israelitiska straffrätten ens under något utvecklingsskede påstås ha nått det stadium, då det offentliga straffet, ådömt och verkställt av myndighet, som utgör en integrerande del av en fast statlig organisation, helt avlöst det på familjerättslig väg pålagda och utkrävda.²

Därmed sammanhänger, att i Israel blodshämnden allttjämt fortlever, ej blott tolererad, utan jämväl sanktionerad av lagen, som utan vidare förutsätter ifrågavarande institutions faktiska förhandenvaro och för densamma lämnar föreskrifter. Vål ha lagstiftarna utan tvivel haft en klar blick för dess högst menliga

¹ MERZ, a. a. s. 30, 38 ff.; jfr 1 K 21; 2 K 4: 13.

² Jfr MERZ, a. a. s. 39, 41, 137.

följder, och därför gå deras åtgärder ut på att genom restriktiva bestämmelser söka stävja den och därigenom motverka dess överdrifter. Men blodshämndens förekomst såsom allmän rättssed kvarstår emellertid, om man ock häri ingalunda får se ett bevis för en etisk underlägsenhet hos Israels lagstiftning. Ty liksom nämnda rättsinstitut som universell företeelse alltid återfinnes på ett visst kulturstadium och för detsamma är oundgängligen nödvändigt samt börjar försvinna först med en fastare statlig organisation,¹ så ha även Israels lagstiftare i fråga om blodshämnden måst känna sitt beroende av dessa betingelser.² Lagbud, framgångna ur huru djupt liggande etiska motiv som helst, hade aldrig kunnat avskaffa den i Israel, utan den upphörde först, då samhällsutvecklingen nått den höjdpunkt, att andra rättsinstitutioner trädde i blodshämndens ställe och gjorde den obehövlig.³

Vidare tyder den härskande ställning, som talionsprincipen intager i lagstiftningen, på en mera primitiv rättsuppfattning. Även denna grundsats är en naturlig konsekvens av Israels allmänna kulturståndpunkt. Om redan blodshämnden för denna ståndpunkt är en självklar sak, som icke kan anses vittna om särskilt barbariska rätts seder, så gäller detta ännu mer om vedergällningsrätten, vilken utgör ett tydligt framsteg utöver blodshämnden. Visserligen gör jus talionis i sin hävdvunna formulering intryck av att vara ett hårt och omänskligt sätt att utmäta straff för begångna rättsbrott, och den synes föga stämma samman med den hebreiska rättens erkänt humana läggning i det stora hela. Men även här inträffar nog som så ofta eljest i Israels lagstiftning, att teori och praxis ingalunda täcka varandra. Ty även om talionsprincipens teoretiska utformning måste betecknas som ett primitivt inslag i den hebreiska straffrätten, har dock, såsom ovan anmärkts, tillämpningen av jus talionis säkerligen mycket ofta mildrats genom

¹ WILUTZKY, a. a. 3, s. 70; POST, Grundl., s. 404 f.

² Jfr MERZ, a. a. s. 136 f.

³ SULZBERGER, a. art. s. 299. Fullständigt oberättigat är sålunda att t. ex. i CH vilja finna en högre etisk anda än i Israels lagar, emedan blodshämnden för CH tillhör ett övervunnet rättsstadium. Det är enbart samhällsbyggnadens struktur, som för denna rättssedvänjas tillvaro eller icke-tillvaro blir det avgörande, och ej några faktorer av etisk art.

den humana anda, som ej sällan utövat sina ombildande inflytelser på från ett äldre kulturstadium stammande sedvänjor.

Slutligen bör även den föreställning om gemensamt ansvar för en enskilds förbrytelse, som länge kännetecknade Israels rättspraxis och som den äldsta lagstiftningen ej opponerat sig emot, skrivas på de primitiva rättsuppfattningarnas konto. Att den skyldiges familj skulle umgälla den ogärning han förövat antingen gemensamt med honom eller i hans ställe, stadgas visserligen ej i lagstiftningen, men där saknas icke antydningar om att ett dylikt förfarande överensstämde med gängse åskådningssätt såväl beträffande mänsklig rättskipning som i fråga om av Jahve utkrävd vedergällning.¹ Dessutom betyga, som nämnts, de historiska källorna förefintligheten av sådan rättspraxis,² och när lagstiftningen sedermera meddelar uttryckliga förbud däremot, förutsätter detta, att den har i sikte ett allmänt missförhållande, som den vill avskaffa. Denna onaturligt hårda straffrättsliga sedvänja har emellertid Israels äldsta lagsamling med tyst gillande eller ogillande låtit passera. Fb:s straffbestämmelser gälla visserligen blott den skyldige, och likaså har dess särskiljande av avsiktligt och oavsiktligt dödande tanken på individuell skuld till nödvändig förutsättning.³ Men något förbud mot gängse praxis att låta även andra umgälla den enskildes brott finnes där ej. Det förhåller sig i viss mån med denna gamla rättssed som med blodshämnden: först när släktförfattningen började falla samman och begreppet individuell skuld mera trängde igenom i det allmänna medvetandet, kunde den småningom bringas att upphöra; dessförinnan fort-

¹ Jfr Dt 22: 8, där någons död, vållad genom annans försummelse, säges draga blodskuld över den försumliges hus, och Lv 20: 2—5, som vid en religiös förbrytelse ställer i utsikt, att Jahve skall inskrida mot den skyldige och hans släkt (BAENTSCH, Kom. t. st.). Därjämte må hänvisas till de till vissa lagbestämmelser fogade parenetiska tillsatser, vilka uttala hotelse om att Jahve skall straffa den enskildes missgärning på hans efterkommande (Ex 20: 5; 34: 7; Dt⁷ 5: 9; Nu 14: 18). Säkertligen ge dessa pareneser uttryck åt en i Israel mycket gammal rättsföreställning, oaktat deras skriftliga avfattning är av långt senare datum (LÖHR, a. a. s. 8).

² Om Jahves inskridande mot den brottsliges släkt och hans efterkommande enligt samma urkunder se LÖHR, Soz. u. Indiv., s. 8 ff.

³ Jfr PATTON, AJTh 5, s. 725 f.; LÖHR, a. a. s. 15.

levde den som ett vittnesbörd om att en uråldrig rättsåskådning gärna håller sig kvar, så länge ännu de förutsättningar, varur den en gång framgått, ej helt och hållet försvunnit.

Trots dessa om en primitiv rättsbetraktelse vittnande drag röjer dock den hebreiska straffrätten å andra sidan även högre föreställningar, som ej i samma grad finnas hos andra folk på ett liknande kulturstadium. Här visar det sig, vad Israels religion förmått åstadkomma till rättsidéernas fördjupande och fortbildning. Den enastående religiösa och såsom en följd därav även etiska utveckling, som Israels folk oaktat sin kulturella underlägsenhet undergått, har i flera avseenden omdanande påverkat dess strafflagstiftning.

Redan Fb har så gott som fullständigt lämnat den äldre rättsståndpunkt, enligt vilken en handlingss brottslighet fastställdes enbart efter objektiv måttstock och den, som varit orsak till förövad skada, såsom ansvarig straffades därför utan hänsyn till om han kunde anses vara personligen skyldig eller ej. Skuldmomentet, som är främmande för primitiv uppfattning, blir i Fb rätt sorgfälligt beaktat. Visserligen synes Fb ej alldeles sakna spår av den äldre åskådningen,¹ men den utsträckning, vari den mera fortskridna rättsuppfattningen på denna punkt gör sig gällande även i Fb, ådagalägger, att en högre sedlig anda mycket tidigt i Israel banat väg för större rättvisa vid bedömandet av förhållandet mellan brott och straff. Samma föreställningar möta vi också i de på Fb följande lagsamlingarna. Särskilt må härvid erinras om Dt:s bestämt hävdade grundsats, att för begånget brott ådragen skuld ej får tillräknas någon annan än gärningsmannen själv. Därmed har lagstiftningens nyss antydda framhävande av skuldmomentets betydelse vid brottets bedömande ytterligare fullständigats genom uttryckligt betonande av att skulden enbart är personlig, individuell skuld.

Ännu ett för den hebreiska straffrätten karakteristiskt drag, som vittnar om att den är framgången ur en högre religiöst-sedlig totalåskådning, är en där skönjbar djupare känsla för brottets fördärvbringande följder och straffets därmed sammanhängande uppgift. Såväl i Dt som i Hl och P framträder denna uppfattning.

¹ Se ovan s. 421 f.

Brottet är icke blott en yttre rättskränkning, som för den därigenom åstadkomna skadegörelsen kräver ett vedergällande straff. Det blir dessutom för en djupare betraktelse något som befläcker och orenar land och folk och sålunda innebär något för Israel i religiöst hänseende depraverande, är en försyndelse mot Jahve. Orenheten låder vid, vad som sålunda befläckats, så länge ännu förbrytelsen är ostraffad. Straffets uppgift blir därför ej endast att låta förbrytaren drabbas av hämnande vedergällning, utan därjämte att avlägsna den av förbrytelsen förorsakade befläckelsen. Detta angives särskilt genom den för Dt karakteristiska formeln, att genom straffet det onda skall 'bortskaffas ifrån Israel',¹ och samma tanke möter även i Hl och P, varvid den ofta tar sig uttryck i den stereotypa vändningen, att den brottslige skall utrotas ur sitt folk.² Jämte detta straffets rent religiösa syfte framhåller lagstiftningen, ehuru icke så ofta, som dess etiska bestämmelse att hos andra injaga fruktan och sålunda avskräcka dem från att begå liknande förbrytelser.³ Däremot göres ej den synpunkten gällande i Israels rättsurkunder, att straffet även bör få vara ett medel till brottslingens förbättring.

Av den hebreiska straffrättens religiöst-etiska underlag förklaras såväl den stränghet, som i åtskilliga fall synes vara utmärkande för lagstiftarnas straffrättsliga åtgärder, som ock den vittgående humanitet, varmed de i andra avseenden förfarit.

Att Israels kriminallagar ej kunna fränkännas en viss rigorism på somliga punkter, är obestridligt. Man behöver blott erinra om de rätt ofta föreskrivna dödsstraffen. Men denna stränghet verkar dock aldrig barbarisk, om man betänker, att den ytterst framgått ur bestämda religiösa motiv. Den är konsekvent genomförd i fråga om allt, som kränker med religionen på ett intimt sätt förbundna livsvärden, vilka sålunda måste få en för Israel såsom ett Jahves folk central betydelse. Vid brott, begångna mot Jahve själv eller av Jahve skapade inrättningar, reagerar därför den israelitiska lagstiftningen med oerhörd skärpa. Därav de

¹ Dt 17: 7, 12; 19: 19; 21: 9, 21; 22: 21 f.; 24: 7.

² Jfr bl. a. Lv 18: 24 ff.; 20: 3, 5 f., 17 f.; Nu 35: 33 f. Nowack, Arch. I, s. 335.

³ Dt 13: 12; 17: 13; 19: 20; 21: 21.

stränga straffen för förbrytelser mot människolivets helgd, mot familjelivets höghet och för sexuella förirringar samt naturligtvis framför allt för rent religiösa förseelser. Vid en jämförelse med andra gamla folks lagar befinnes i flera av dessa fall de hebreiska lagstiftarnas tillvägagående vara något för Israel säreget och kan tyckas vittna om en ovanligt hård rättsskipning. Men medan hos dessa lagar strängheten ofta gör sig gällande beträffande förbrytelser, som i förhållande till det åsatta straffet ej kunna betraktas som svårare rättskränkningar, och dessutom ej låter sig förklara ur några djupare liggande grunder, är den likväl hos Israel innerst framsprungen ur religiösa hänsyn och får därigenom aldrig karaktären av onaturlig hårdhet.

Men å andra sidan har den hebreiska straffrätten att uppvisa mycket humana drag. Den känner inga barbariska straffmetoder, om man undantager, att lagen understundom fordrar en långt gående tillämpning av jus talionis, varvid dock, som nämnt, genomförandet av denna straffform i Israel aldrig torde ha saknat sin humana begränsning. Främmande för hebreisk rättsskipning är därför också varje slag av tortyr liksom all onödig skärpning av redan i och för sig stränga straff. Blott i ett fall påbjudes kroppsstympning, och lagen sörjer för att kroppslig bestraffning ej skall genom överdriven hårdhet kränka den skyldiges människovärde. Slutligen må även erinras om det mänskliga och milda sätt, på vilket många lindrigare rättsbrott, såsom t. ex. egendomsförbrytelser, behandlas i Israels lagstiftning, medan däremot samma rättskränkningar hos andra folk, särskilt hos babylonierna, beivras med ytterlig skärpa.

Det har förut vid undersökningen av humanitetslagarna framhållits, hurusom det just är Israels religion, som ytterst skapat den humana anda, varav såväl dessa lagar som Israels rättsuppfattning i övrigt uppbares. Detta gäller också om straffrätten. Om religionen visserligen bidragit till att understundom avsevärt skärpa de hebreiska lagstiftarnas straffbestämmelser, har den å andra sidan på många punkter visat sig utöva ett så avgjort humaniserande inflytande på Israels straffrätt, att denna i jämförelse med vad förhållandet är hos andra forntida folk måste anses äga en i stort sett mycket human prägel.

§ 21. Statsrätt.

Om i allmänhet den offentliga rätten — med undantag för straffrätten — tillmätts ett begränsat utrymme i Israels lagstiftning, gäller detta alldeles särskilt i fråga om de rättsbestämmelser, där med Israels politiska organisation sammanhängande förhållanden behandlas. Hebreernas författningsrättsliga lagar avse närmast att tillgodose rättskipningens behov och lämna därför nödiga föreskrifter om inrättandet av dömande myndigheter och dessas handhavande av rättsvården. Däremot saknas nästan helt och hållet stadganden rörande den politiska maktens utövande i Israel samt för detta ändamål erforderliga samfundsorganisationer, och beträffande allmänt medborgerliga rättigheter och skyldigheter är lagstiftningen mycket knapphändig.

Blott en enda lag representerar, vad hebreisk rätt har att föreskriva om den högsta styrelsen i landet. Den reglerar, om än på ett synnerligen ofullständigt sätt, huyudsakligen konungens förpliktelser. Däremot ha lagstiftarna alldeles underlåtit att giva några bestämmelser om förvaltningen i övrigt samt om för denna behövliga ämbetsmän och deras åligganden.

Den åsyftade stadgan är den i *Dt* 17: 14—20 upptagna konungalagen. Där lämnas föreskrifter angående konungens 1) tillsättning, 2) hovhållning samt 3) religiöst-sedliga förpliktelser.

1. Lagen stadgar först och främst, att till konung skall insättas den som Jahve därtill utväljer, d. v. s. den som för detta ändamål koras i överensstämmelse med Jahves vilja (v. 14—15a). För den teokratiska uppfattning, som kännetecknar denna lag, är en efter ovannämnda grund utvald konung att betrakta såsom utsedd genom de organ, som Jahve inom Israel betjänar sig av, och kan följaktligen sägas vara utvald av Jahve själv.¹ Meningen med denna bestämmelse synes vara att förebygga eller åtminstone inlägga en gensaga emot att någon kommer i besittning av konungamakten genom usurpation, såsom fallet ofta var i nordriket.

Därjämte föreskrives, att till konung icke får tagas någon utländsk man, utan att han skall väljas bland egna landsmän (v. 15b).

¹ DILLMANN, Nu-Jos., s. 321 f.

Bestämmelsen kan synas överflödig efter vad som närmast förut påbjudits, men det torde ha varit speciella, för oss ej kända förhållanden, som givit anledning till densamma.¹ Måhända har lagstiftaren befarat, att en främlings insättande som konung lätt kunde bana väg för en oinskränkt despotism efter utländskt mönster. Sannolikare kanske är, att religiösa motiv här spelat in: man har velat förhindra, att främmande kultelement vunne insteg till skada för Israels religion.² Möjligen har detta stadgande också avsett att förekomma, att i Israel bosatta främlingar, som lyckats vinna en i politiskt avseende inflytelserik ställning, skulle kunna uppträda som tronpretendenter.³

2. Ifråga om konungens hov lämnas sedan några inskränkande bestämmelser. Han får icke skaffa sig hästar i mängd (v. 16), likaledes förbjudes han att taga sig många hustrur, vilket motiveras med farhåga för därav föranlett avfall från Jahve (v. 17a), och slutligen äger han ej heller rätt att samla alltför stora rikedomar (v. 17b). Det är uppenbart, att dessa föreskrifter samtliga vilja undanröja faran för att konungadömet i Israel skulle urarta till ett orientaliskt despotvälde. Förbuden taga nämligen sikte på förhållanden, som voro särskilt kännetecknande för österns stormakter, och alludera tydligen på i Israels föregående historia skönjbara tendenser att härutinnan efterlikna de mäktiga grannstaterna i öster och söder.

Som ett av de förnämsta medlen till skapandet och bibehållandet av en enväldshärskares maktställning gällde naturligtvis till hans förfogande stående trupper. Den organiserade härsmakt, som efter konungadömet införande började upprättas i Israel,⁴ förstärktes under Salomos regering med två av hebréerna förut ej använda truppslag: kavalleri och stridsvagnar. För detta ändamål inköpte Salomo ett betydande antal hästar och vagnar från Egypten,⁵ sedan gammalt berömt för sina hästar.⁶ Denna handel avsåg

¹ Jfr DILLMANN, a. a. s. 322.

² DRIVER, Deut., s. 210 f.

³ BERTHOLET, Stell., s. 40.

⁴ BENZINGER, Arch., s. 298; NOWACK, a. a. I, s. 360.

⁵ 1 K 10: 26, 28 f. KITTEL, Gesch. II, s. 245, 250; STAVE, Isr:s hist., s. 110.

⁶ DRIVER, a. a. s. 211.

utan tvivel att framför allt bereda konungen ökade möjligheter till fullföljandet av tyranniska maktsträvanden och att därjämte förläna det kungliga hovet önskad prakt och glans.¹ Hästar och vagnar betraktas sedan alltjämt av profeterna med stark ovilja såsom utgörande de försvarsmedel, som en Jahves vilja trotsande maktpolitik företrädesvis förlitar sig på.² När därför Dt:s konungalag meddelar förbud mot anskaffande av för stort antal hästar, har den säkerligen för ögonen dessa Salomos åtgärder liksom därmed analoga från senare tid³ och vill genom att förebygga deras återupprepande beröva konungen ett av en enväldshärskares mest betydelsefulla maktmedel. Föreskriften, att konungen ej må sända folket tillbaka till Egypten för att anskaffa hästar i mängd, vill troligen förbjuda, att kungliga hästuppköpare skickas till detta land för att förmedla ifrågavarande handel,⁴ eller kan möjligen avse att förhindra, att mot hästars erhållande israeliter bort-sändes till Egypten som slavar.⁵

Ännu tydligare än denna bestämmelse anspelar den i v. 17 meddelade förordningen på vad som berättas om Salomos hov. Det talrika harem, som där fanns,⁶ medförde i religiöst avseende högst menliga följder och blev ej utan verkningar med avseende på den yttre politiken. Likaså alstrade hopandet av stora rikedomar⁷ njutningslystnad och benägenhet för ståt och prakt, och därigenom befordrades konungadömet's förvandling till ren despotism. Genom förbud i dessa båda hänseenden vill konungalagen sålunda motverka skadliga religiösa inflytelser och befarade politiska nackdelar, som Israel genom en konungs förmälning med främmande furstinnor kunde utsättas för, och därjämte förekomma den tendens till tyranni, som ett på överdrivna materiella resurser grundat hovliv måste skapa.

3. De positiva föreskrifter, som slutligen lämnas beträffande

¹ WELLHAUSEN, *Gesch.*, s. 65; STAVE, a. st.

² Jes 2: 7; 30: 16; 31: 1; Mik 5: 9; Sak 9: 10; jfr Hos 1: 7; 14: 4.

³ DRIVER, a. st.; STEUERNAGEL, *Deut.*, s. 66.

⁴ DILLMANN, *Nu-Jos.*, s. 323; DRIVER, a. a. s. 212. Jfr 1 K 10: 28.

⁵ BERTHOLET, *Deut.*, s. 56; STEUERNAGEL, a. st.

⁶ 1 K 11: 1 ff.

⁷ 1 K 10: 14—25, 27.

konungens förpliktelser, te sig onekligen något egendomliga i en statsrättslig lag, där man väntade sig finna konungens maktbefogenhet närmare reglerad. Han ålägges nämligen att efter sitt tillträde till regeringen skaffa sig en avskrift av den deuteronomiska lagen,¹ flitigt studera denna och sedan vid sin maktutövning noggrant följa de religiösa och sedliga principer, som känneteckna nämnda lagstiftning. Konungalagen söker härigenom lämna nödiga garantier till förekommande av maktmissbruk och lagstridiga åtgärder från konungens sida.

Dt:s konungalag vill icke vara någon för konungadömet i Israel konstitutiv förordning. Den inför ingen nyhet, utan förutsätter konungamaktens existens som en av historiska förhållanden framkallad nödvändighet, men meddelar samtidigt för denna redan förefintliga styrelseform några restriktiva bestämmelser i syfte att förhindra en utveckling i absolutistisk riktning till fara för Israels nedärvda nationella och religiösa egenart. Dock har denna lag vissa karakteristiska egendomligheter, varigenom den inom Dt:s lagstiftning intager en säregen ställning.

Den statsrättsliga företeelse, som här närmare regleras, har av lagstiftaren tydligen betraktats med mindre sympatiska blickar, och denna förutfattade mening har sedan influerat vid de lämnade föreskrifternas utformning. Liksom den yngre av de två källor, vilka i 1 S 8—12 berätta om konungadömet införande i Israel, i denna institution ser ett utslag av folkets otacksamhet och trots mot Jahve och därför synes vara tämligen ovilligt stämd mot densamma,² så tyckes konungalagen företräda en analog uppfattning i detta stycke. Konungadömet står utan tvivel för lagstiftaren som ett nödvändigt ont, som lätt kunde skada Israels nationella och religiösa utveckling. Särskilt synes Salomos gestalt, på vilken tydliga hänsyftningar i bestämmelserna föreligga, ha ansetts som ett varnande exempel härvidlag, ty denne konung betraktas som typen för en av despotiskt godtycke, praktlystnad och njutningsbegär besjälad regent, genom vars styrelse Israels nationellt religiösa egendomligheter kunde äventyras. När det därför gällde att meddela vissa föreskrifter för institutionen i fråga, har man

¹ DRIVER, a. a. s. 212.

² NOWACK, Sam., s. 31, 39; MARTI, Gesch. d. Isr. Rel., s. 92 f., 167.

utifrån ovan antydda åskådningssätt företrädesvis beaktat de skuggsidor, som konungadömet enligt tidigare gjorda erfarenheter understundom visat sig uppenbara. En rent teokratisk uppfattning har kommit att diktera lagstiftarens åtgärder. Man spårar i dem ingen känsla för någon som helst politisk betydelse, som kunde vara förbunden med konungamaktens utövning. Allt tjänar blott att inränga konungen i det teokratiska systemet och för detta syfte noga begränsa de världsliga maktmedel och det utnyttjande av främmande kulturinflytelser, varigenom konungadömet emancipation från en av teokratiska principer behärskad samfundsorganisation möjliggjordes. Förevarande lag strävar uteslutande att realisera ett teokratiskt ideal med förbiseende av de politiska faktorer, som nödvändigt sammanhånga med konungadömet institution.

Som rättslig urkund är Dt:s konungalag ytterst svag.¹ Den visar sig framgången ur helt andra strävanden än dem, som man väntade sig återfinna i en statsrättslig lag, och den allmänna grundstämning, som kännetecknar ifrågavarande stadga, framkallar därför berättigade tvivel på dess ursprungliga tillhörighet till Dt:s lagsamling. Det konungaideal, som sätter som regentens enda positiva uppgift att noga studera lagen och i praxis omsätta den, kan svårigen ha uppkommit förrän i en tid, då intresset för lagen och dess studium vann ett avgörande företräde framför allt annat.² I samma riktning pekar också uttrycket, att konungen skall hämta lagen från de levitiska prästerna. Prästerna framställas alltså som högsta vårdare av torastudiet, och detta passar svårigen in på Dt:s tid. Ty Dt var en officiellt antagen rikslag, som såsom sådan var allmänt känd och lätt tillgänglig och därför ej behövde hämtas från prästerna av den, som ville taga närmare kännedom därom.

För konungalagens senare uppkomst tala ytterligare ett par skäl. Bestämmelsen, att till konung icke får tagas en utländsk man, ger onekligen intryck av att man i Israel fått bevittna främlingars insättande på tronen och därigenom lärt sig inse, vilka skadliga

¹ Jfr NOWACK, Arch. I, s. 312.

² Jfr STAERK, Deut., s. 19.

följder dylikt kunde föra med sig.¹ Likaså kan v. 16 möjligen häntyda på politiska förbindelser med Egypten och därför vilja inlägga ett veto mot sådan politik, något som här synes förutsätta tilldragelser från Sidkias tid.² Man torde således ej sakna skäl för att betrakta konungalagen, sådan den här föreligger, som en tillsats till Dt:s lagstiftning. Såväl den allmänna åskådning, varom den bär vittne, som ock vissa sakliga detaljer i densamma tyckas tala för senare avfattning.³

Emellertid är ej uteslutet, att denna lag kan återge gamla rätts-element, vilka vid lagens utformning i en senare tid ombildats i enlighet med det betraktelsesätt, som satt sin prägel på lagen i dess helhet.⁴ Att i Israel funnits en konungarätt av hög ålder, är mycket troligt, då en för Israels hela utveckling så betydelsefull institution som konungadömet antagligen ej alldeles saknat rättsbestämmelser, varigenom konungen på något sätt fått sin maktbefogenhet reglerad. Den *משפט המלך*, som omnämnes i 1 S 8: 11, utgör tydligen en av förutnämnda källa given framställning av de möjligheter till despotiskt maktnissbruk, som en konung äger, och är ett uttryck för källskriftförfattarens ovilja mot konungadömet över huvud taget. Den av samma källa meddelade uppgiften i 1 S 10: 25 om en *משפט המלכה*, som Samuel kungjorde och upptecknade, torde vara blott en redaktionell upprepning av nyssnämnda notis.⁵ Men av 1 S 8: 11 synes man kunna sluta, att dess författare känt till förhandenvaron av ett slags konungarätt i Israel, som på något sätt fixerat konungens rättsliga ställning. Måhända äsyfta även ett par notiser om en högtidlig förbundsakt, som föregick konungens tillträde till regeringen, en av honom given förpliktelse att ställa sig förefintliga rättsbestämmelser till efterlevnad.⁶ Kan man alltså med skäl antaga, att Israel sedan

¹ BERTHOLET, Deut., s. 55.

² Jfr BERTHOLET, a. st.

³ Jfr CORNILL, Einl. s. 32; BERTHOLET, a. st.; STEUERNAGEL, Deut., s. 66, Einl., s. 199; NOWACK, a. a. I, s. 312; STAERK, a. a. s. 19; STADE, Gesch. I, s. 657.

⁴ Jfr DRIVER, Einl., s. 96 f.

⁵ NOWACK, Sam., s. 49; PUURKO, Deut., s. 183 not 1.

⁶ 2 S 5: 3; 2 K 11: 17.

gammalt haft en konungarätt, synes det ej vara osannolikt, att vi i Dt 17: 14—20 ha att göra med en till sin kärna gammal lag, som av en senare redaktör bearbetats och omgestaltats i syfte att bringa konungadömet institution i överensstämmelse med en senare tids ensidigt teokratiska uppfattningssätt.¹

Någon med denna lag jämförlig föreskrift finnes ej inom babylo-nisk rätt. Såväl prologen och epilogen till CH som ock denna lag själv giver oss bilden av ett starkt, i sin maktutövning oinskränkt konungadöme, vars innehavare synes på ett mycket verksamt sätt ha ingripit i de mest skilda grenar av administrationen inom sitt vidsträckta rike, och denna bild fullständigas än ytterligare genom vad Hammurabis brev meddela. Babyloniens kultursamhälle ägde tydligen den absoluta, av inga rättsbestämmelser begränsade konungamakt, som Dt:s konungalag så bestämt avvisar.

*

Vid sidan av den lag, som meddelas beträffande den politiska maktens högste innehavare i landet, kunna lämpligen ställas en del mera sporadiskt förekommande stadganden angående medborgerliga rättigheter och skyldigheter.

Individens rättsliga ställning som medborgare är mycket litet berörd i Israels lagstiftning. Man kan ur denna icke få någon klar föreställning om vad som varit villkoret för erhållandet av fulla medborgerliga rättigheter. Emellertid synes lagen förutsätta ett nära samband mellan dessa och fast egendom, och det är högst troligt, att även i Israel i analogi med förhållandet hos andra forntida folk som fullgiltig medborgare betraktats varje fri man av inhemsk nationalitet, vilken ägde gård och grund.² Söner, som ännu ej bildat familj, utan fortfarande vistades i hemmet och stodo under familjefaderns potestas, eller sådana gifta söner, som ännu dröjde kvar hos fadern och deltog i förvaltningen av hans jordegendom utan att ännu vara självägande, hade därför säkerligen ej fulla medborgerliga rättigheter.² Detsamma gällde även

¹ Jfr DRIVER, Einl., s. 96 f., Deut., s. 210; STERNBERG, Ethik d. Deut:s, s. 64 f.

² BUHL, Die soc. Verh., s. 45; STAVE, Israel II, s. 52.

om kvinnan, vare sig hon var gift eller ogift. Även om hon såsom gift understundom kunde få en i flera hänseenden mera fri ställning,¹ ansågs hon dock icke som ett självständigt rättssubjekt. Den gifta kvinnan var ställd under mannens förmynderskap och åtnjöt följaktligen ej medborgarliga rättigheter i samma utsträckning som denne. Slavar och vissa främlingar voro uteslutna från de förmåner, som voro förbundna med medborgarskap i Israel.

Att besittandet av fast egendom tyckes ha varit det, som företrädesvis givit den enskilde en fullt tryggad ställning som medborgare, synes vinna ytterligare bekräftelse genom den hebreiska rättens tydliga strävanden att skydda dylik egendom. Vare sig det gällde föreskrifter för genomförandet av social jämlikhet eller bestämmelser i syfte att bevara egendomen inom släkten eller familjen, giva samtliga dessa lagar tydliga intryck av att vilja vidmakthålla grundförutsättningen för en medborgares rättsliga ställning i Israel.

Lika litet som den hebreiska rätten innehåller något om villkoren för full medborgarrätts åtnjutande, lika litet lämnar den några föreskrifter om vilka förmåner dylik rätt i sig innefattade. Man torde dock med stöd av förefintliga antydningar i källorna kunna påstå, att genom medborgarskapet den enskilde förnämligast tillförsäkrades dels en viss medbestämmanderätt i sin orts angelägenheter, dels tillbörligt rättsskydd för sig och de sina.

Medan Israels lagstiftning underlätit att närmare stadga något om fullgiltiga medborgares företrädesrättigheter, har den däremot funnit behövt att för en särskild grupp av samhällsmedlemmar vidtaga vissa betryggande åtgärder. Vi ha förut bland humanitetslagarna meddelat de föreskrifter, varigenom man ville på olika sätt söka stödja de svaga och beroende inom samhället och dymedelst upphjälpa den prekära situation, i vilken dessa befunno sig. Hithörande bestämmelser äro sålunda ett vackert utslag av den israelitiska lagstiftningens beredvillighet att sörja särskilt för sådana medborgare, som i högre grad än andra voro i behov av lagens speciella skydd.

Bland medborgarliga skyldigheter är det endast plikten att

¹ Jfr LÖHR, Die Stellung des Weibes, s. 34 f.

göra krigstjänst, som blivit föremål för särskilda stadganden i hebreisk rätt.

Huru omfattande detta åliggande var, känner man ej med full säkerhet. Först P bestämmer en åldersgräns av 20 år och därutöver för dylik förpliktelse (*Nu* 1: 2 f.; 26: 2; jfr 14: 29). Det är dock troligt, att denna föreskrift grundar sig på gammal hävd,¹ ty helt visst tillkom det i äldsta tid alla vapendugliga män att deltaga i krigiska företag.² När emellertid Israel genom konungadömet erhöll fastare samfundsformer och samtidigt försvaret småningom ordnades genom upprättandet av en organiserad härsmakt, i vilken även fast anställda trupper torde ha ingått,³ synes värnplikten ha lagts företrädesvis på jordägarna och därvid sannolikt anpassats efter storleken av innehavd fast egendom.⁴

Utförligare bestämmelser lämnas däremot angående i vissa fall medgiven befrielse från krigstjänst. De återfinnas i *Dt* 20: 5—8; 24: 5 och angiva huvudsakligen åtskilliga med den enskildes husliga liv nära sammanhängande förhållanden såsom grund för dylik befrielse.

Här stadgas, att den, som byggt ett nytt hus, men ännu icke hunnit inviga det, ej skall behöva draga ut i fält (20: 5). Föreskriften motiveras därmed, att husets ägare kunde falla i striden och en annan därefter inviga, vad den förre uppbyggt. Det synes av denna bestämmelse, som om själva invigandet av ett hus — något som eljest icke omnämnes i fråga om privata byggnader — möjligen varit en med äganderätten eller arvsrätten nära förbunden handling, varigenom den, som uppfört byggnaden, måhända liksom officiellt dokumenterat sig som dess rättsinnehavare.⁵ Föreskriften har då avsett att förekomma av krigstjänst föranledda rubbningar i den enskildes besittningsrätt. Ett liknande syfte har framkallat den analoga bestämmelsen, att samma dispens medgives den, som planterat en vingård, men ej fått tillfälle att

¹ BENZINGER, PRE 11, s. 111; jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. 262.

² NOWACK, Arch. I, s. 361; BENZINGER, Arch. s. 297.

³ BENZINGER, PRE 11, s. 113, Arch., s. 299.

⁴ BENZINGER, Arch. s. 298; BUHL, a. a. s. 46.

⁵ Jfr BERTHOLET, Deut., s. 63.

skörda dess avkastning (v. 6).¹ Lagen finner det tillbörligt att på detta sätt sörja för att en annan ej skulle få tillgodogöra sig frukterna av den förres arbete.

Liksom äganderättens tryggande betraktats som ett talande skäl för erhållande av lindring i den enskildes militära åligganden, har ock av hänsyn till det äktenskapliga livet samma förmån beviljats. En trolovad, som ännu ej hunnit gifta sig, befrias från att gå ut i krig, enär eljest, om han stupade, en annan kunde taga hans trolovade till äkta (v. 7). Enahanda rätt medgives den nygifte under ett års tid, och i detta fall gäller befrielsen ej endast i fråga om värnplikt, utan även beträffande offentliga tjänsteåligganden över huvud taget (24: 5). Det är tydligt, att dessa båda föreskrifter äro ett uttryck för den hebreiska rättens strävanden att skydda familjelivet och därvid särskilt undanröja de hinder för släktens fortbestånd, som genom fullgörandet av andra medborgerliga plikter kunde uppstå.²

Slutligen får var och en, som intages av fruktan, tillåtelse att slippa draga ut mot fienden, att han ej genom sitt exempel må framkalla modlöshet även hos andra (v. 8).

Dessa bestämmelser äro uppenbarligen ett alldeles speciellt utslag av Dt:s humana syn på mänskliga förhållanden. Lagstiftaren har genom dem velat förebygga, att en medborgerlig plikt sådan som skyldighet att göra krigstjänst skulle råka i konflikt med andra berättigade intressesfärer. Såväl äganderättens som familjelivets helgd har härigenom respekterats på ett sätt, som tydligt svarar emot hebreisk lagstiftnings höga värdesättning av dessa båda rättsförhållanden. Vad det äktenskapliga livet beträffar, har dessutom genom dessa föreskrifter möjlighet lämnats den enskilde att fullgöra rent av en samhällelig plikt, och med så mycket större skäl kunde han i detta fall befrias från annat medborger-

¹ Med uttrycket וְלֹא חָלְלוּ åsyftas tydligen icke den första skörden, som vingården giver, utan den första skörden ägaren får inhösta för egen räkning. Den använda termen betecknar nämligen avkastningens utnyttjande till profant bruk, vilket enligt Lv 19: 23—25 tillåtes först på femte året, och sannolikt har Dt här förutsatt såsom gällande sed, vad Hl i detta fall påbjuder (jfr DILLMANN och BERTHOLET, Komm. t. st.).

² Jfr BENZINGER, PRE 11, s. 114.

ligt åliggande. I fråga om den sist meddelade bestämmelsen kunde det tyckas, som om lagen gått väl långt i humanitära hänsyn, då någon frikallas från sina militära plikter på grund av bristande personligt mod. Emellertid visar den angivna motiveringen, farhåga för ett demoraliserande inflytande på andra, att lagstiftaren härvid ej letts av känslomotiv, utan menat sig handla till det allmännas bästa genom att undanröja ett eventuellt hinder för härens krigsduglighet.

Dt:s lagar om krigstjänst kunna dock svårigen tillmätas något praktiskt värde,¹ ty helt naturligt måste en på dylika principer grundad krigsföring komma att te sig som ett synnerligen vanskligt företag. Det förhåller sig utan tvivel med dessa bestämmelser som med så många andra i hebreisk rätt, speciellt hos Dt. De äro som rättsliga åtgärder mycket svaga och vittna närmast om en teoretiserande idealism, oaktat lagstiftaren nog ansett dem både kunna och böra tillämpas.² Stadgarna i fråga tjäna därför endast att ytterligare belysa, huru som den deuteronomiska lagstiftningens humanitetssträvanden ej sällan visa sig vara ur stånd till att nå ett praktiskt resultat.

Det har förut framhållits, att mot de i Dt 21—25 sammanförda lagarna gjorts gällande vissa betänkligheter beträffande deras ursprungliga tillhörighet till Dt.³ Samma uppfattning har även uttalats rörande förordningarna om krigstjänst i Dt 20: 1—9. Väsentligen på grund av deras opraktiska innebörd har man förklarat dem vara en senare teoretikers fantasiprodukt.⁴ Men det är just utmärkande för Dt, att den ej sällan meddelar föreskrifter, som befinnas mer eller mindre omöjliga att förverkliga, och ifrågavarande bestämmelser torde böra räknas till dessa.⁵ Å

¹ NOWACK, Arch. I, s. 361; BENZINGER, Arch., s. 298 f.; STAERK, Deut. s. 19; TRABAUD, La loi Mos., s. 40.

² Ingenstädes i Gamla testamentet finnes någon uppgift om att någon av dessa lagar blivit efterlevd. Först från mackabéertiden omnämnes ett försök att praktiskt förverkliga dem (1 Mack 3: 55 f.).

³ Se ovan s. 75.

⁴ WELLHAUSEN, Comp., s. 192, 359; STAERK, a. st.

⁵ Jfr KUENEN, Einl. I:1 § 14, s. 251 f.

andra sidan röja de tydligt genom sin alldeles speciellt humana karaktär Dt:s anda och åskådningssätt, och man synes därför ej kunna av sakliga skäl fränkänna lagarna deuteronomiskt ursprung. Även om de icke skulle ha ingått i ur-Dt, måste man dock betrakta dem som ett uttryck för den deuteronomiska lagstiftningens ideella strävanden.

En annan fråga blir, om i dessa lagar, oavsett tiden för deras litterära tillkomst, möjligen kunna ingå element av ålderdomlig beskaffenhet. Till och med WELLHAUSEN medger, att bestämelsen om trolovads frihet från krigstjänst kan vara gammal.¹ Ett försök att åt samtliga hithörande föreskrifter vindicera en hög ålder har gjorts av SCHWALLY². Han utgår från förutsättningen, att kriget såsom ett Jahves krig är heligt, varför lagarna egentligen skulle avse att förhindra, att den, som av någon anledning vore kultiskt förorenad, deltog i krig. Till grund för dem låge då urgamla föreställningar, vilka SCHWALLY genom användande av ett rikhaltigt etnologiskt jämförelsematerial söker uppvisa.

Emellertid kunna lagarna, sådana de nu föreligga och såsom de tolkats och uppfattats på den tid, då de kodifierades, knappast ha haft en dylik innebörd, och detta medger även SCHWALLY.³ Allt talar för att vi här ha att göra med vissa åtgärder, som lagstiftaren huvudsakligen av rent humanitära skäl vidtagit och vilka ej äro betingade av kultiska hänsyn.⁴ Att däremot i dessa bestämmelser även föreligga äldre rättsseder eller reminiscenser från sådana, är troligt. WELLHAUSEN har i nyss anförda fall uttalat sig i denna riktning, och DILLMANN vill tillägga den analoga föreskriften i 24:5 ett ålderdomligt ursprung.⁵ Likheten i motiv mellan dessa båda förordningar och leviratsäktenskapet synes göra även för dem liksom för denna institution en hög ålder sannolik. Dessutom kan erinras om att Dm 7:3 verkligen omnämner

¹ Comp., s. 359.

² Sem. Kriegsaltert. I, s. 74—99.

³ A. a. s. 99.

⁴ BENZINGER, a. a. s. 299 not 1.

⁵ Nu-Jos., s. 352.

krigarens hemsändande på i Dt 20:8 angivna grund,¹ och möjligen anspelar även 1 K 15:22 på att befrielse jämväl av sådana, som voro användbara för krigstjänst, brukade förekomma.

Det kan nog därför anses sannolikt, att ålderdomliga element förefinnas i dessa lagar.² Att där omtalade rättsbruk ursprungligen förbundits med helt andra motiv än dem, som enligt den allmänna uppfattningen på Dt:s tid legat till grund för bestämmelserna, är mycket troligt, men vilka dessa motiv varit, synes man ej kunna med säkerhet uttala sig om. Det är möjligt, att åtskilliga av de föreställningar, som SCHWALLY anför, här spelat in. Men man kan knappast träffa ett bestämt avgörande enbart på grund av vissa rättsanalogier från andra kulturområden, utan att några från hebreiskt rättsgebit tillgängliga antydningar föreligga.

Till de av Dt meddelade undantagsbestämmelserna från medborgares åliggande att fullgöra värnplikt kan läggas P:s föreskrift, att leviterna voro befriade från krigstjänst (*Nu* 1:47—49; 2:33). I detta hänseende ägde prästerna på grund av sitt medborgerliga kall såsom tempeltjänare en särställning.

Hammurabis lag innehåller ej några egentliga föreskrifter om medborgares åligganden och rättigheter, utan förutsätter här i allmänhet av alla kända förhållanden, där antagligen gammal sed utan vidare följdes. I motsats mot Israels lagstiftning har CH att räkna med olika stånd inom samhället, och denna sociala åtskillnad gör sig märkbar i en del bestämmelser, särskilt då fråga är om straffs utmätande för begångna förbrytelser. Att i Babylonien rådde en strängt genomförd militärisk organisation, förstår man av ett par förordningar i CH, vilka stadga dödsstraff för försök att undkomma krigstjänst (§ 26, 33). I övrigt meddelas ej några förhållningsregler om medborgares militära skyldigheter. Däremot framgår av Hammurabis brev, att såsom i Israel befrielse

¹ Fråga är emellertid, om detta ställe kan sägas utgöra ett bevis för förefintligheten av en dylik gängse rättssed. Den egentliga orsaken till den företagna åtgärden var enligt v. 2 att det uppbådade manskapet befunnits vara för talrikt, och helt naturligt gjordes då en reduktion av dess antal på så sätt, att man i första hand hemförlovade de krigare, som ansågos för sin uppgift mindre lämpliga.

² Jfr BENZINGER, a. a. s. 298 f.

från krigstjänst understundom medgavs. Vissa gamla släkter ägde dylikt privilegium, och dessutom föreskriver Hammurabi särskilt, att i lantbrukets intresse herdegossarna skulle vara frikallade från detta alla vapendugliga män eljest tillkommande åliggande.¹

§ 22. Folkrätt.

De folkrättsliga angelägenheter, som Israels lagstiftning reglerar, äro även de relativt sparsamt företrädde. Hithörande stadganden äsyfta dels att beträffande främlingars ställning i Israel vidtaga vissa såväl betryggande som begränsande åtgärder, dels att lämna åtskilliga föreskrifter angående krigföring.

1. Främlingslagar.

Utom de egentliga medborgarna och slavarne känner hebreisk lagstiftning även en annan klass av människor, om vilkas rättsliga läge inom samhället den meddelar närmare bestämmelser, nämligen i Israels land befintliga främlingar. Medan en del av dessa torde ha stått så gott som utanför lagens skydd, har däremot en annan grupp tillförsäkrats vissa förmåner, så att de främlingar, som höra dit, med tiden kommo att vinna med medborgares i allmänhet i det närmaste likvärdiga fri- och rättigheter.

Lagen gör en bestämd skillnad mellan נכרי och גר, och dessa båda kategorier av främlingar få i Israel en helt olika rättslig ställning.

Med נכרי betecknas en person av främmande härkomst, som blott tillfälligtvis vistas i landet, utan att där ha berett sig någon stadigvarande boplatz eller mera varaktig sysselsättning. Benämningen kan därför lämpligast översättas med 'utlänning'. Dessa utlänningar ha företrädesvis utgjorts av kringresande köpmän, vilka vanligen anlant på de stora karavanvägarna och för någon kortare tid idkat handel inom Israels område. De ha tydligen endast åtnjutit det skydd, som de enligt gästvänskapens rätt kunde

¹ NAGEL, Beitr. z. Assyriol. IV, s. 439; DELITZSCH, Ibm s. 498.

påräkna, ty någon av lagen tryggad ställning eller några rättsliga förmåner i övrigt ha de ej ägt.¹

Till skillnad från נכרי avser däremot גר en främling, som en längre tid uppehållit sig inom Israels område och därför betraktades såsom bosatt i landet.² Dylika främlingar funnos säkerligen i rätt stort antal. Än uppträda de i större sammanslutningar, vilka företrädesvis utgjorts dels av ännu kvarvarande befolknings-element från tiden före Israels invandring,³ dels av främmande köpmän och hantverkare, som på vissa orter förskaffat sig mera varaktiga sysselsättningar och i städerna ofta fått sig vissa kvarter upplåtna.⁴ Än åter är här fråga om enskilda personer, som av en eller annan anledning flytt eller fördrivits från sitt hemland.⁵ De förra synas ofta genom vissa fördragsenligt givna garantier ha erhållit vederbörligt rättsskydd.⁶ Däremot måste de senare, de mera isolerat levande främlingarna, räkna med vida osäkrare förhållanden. De nödgades vanligen för att få en tryggad position ansluta sig till någon stam eller någon mäktig man eller ställa sig under den orts protektion, inom vilken de voro bosatta. På detta sätt vunno de ett slags medborgarskydd och kommo att småningom mer och mer växa samman med den nya miljö, vari de upptagits, och dess rättsinstitutioner utan att likväl äga fulla medborgerliga rättigheter.

Emellertid befunno sig de גרים, som i Israel levde som skyddsborgare, i mycket olika sociala villkor. Somliga av dem ha tydligen såsom konungens skyddslingar ernått en ansedd och aktad ställning och understundom stigit till höga värdigheter i samhället.⁷ Dessa torde i rättsligt avseende ha varit väsentligen jämställda med vanliga medborgare.⁷ Däremot fanns en annan talrikt representerad kategori av främlingar, vars sociala läge utan tvivel varit ganska tryckande. I saknad av såväl tillräckliga ekono-

¹ Jfr BERTHOLET, Stell., s. 2 ff., 103.

² Jfr BERTHOLET, a. a. s. 2, 5 ff., 27 f.

³ BERTHOLET, a. a. s. 5 ff.

⁴ BERTHOLET, a. a. s. 43 f.

⁵ NOWACK, Arch. I, s. 336 f.; BERTHOLET, a. a. s. 22.

⁶ BERTHOLET, a. a. s. 41 f.

⁷ BUHL, Die soc. Verh., s. 47; BERTHOLET, a. a. s. 39 f.

miska resurser som ett fullt betryggande rättsskydd, synas dessa främlingar ofta ha tillhört de socialt lägst stående. De hade visserligen sin personliga frihet, men voro i regel hänvisade till att genom tungt arbete förtjäna sitt uppehälle, varvid de lätt kunde komma att utnyttjas på ett sätt, som avsåg att uteslutande befordra deras skyddsherrars själviska intressen.¹ Det är förnämligast denna grupp, som Israels lagstiftare haft i sikte, då de funnit det nödigt att beakta även främlingens rättsliga ställning. Beskaffenheten av hithörande lagar visar nämligen, att det i de flesta fall gäller att bereda de sämst lottade främlingarna skydd mot rättskränkningar och förtryck och möjlighet till i ekonomiskt hänseende något förbättrade levnadsvillkor.

Rättsuppfattningen i Israel i äldre tid beträffande främlingar torde i mycket ha överensstämt med vad som i detta hänseende kännetecknade ett forntida betraktelsesätt. Främlingen gällde oftast som en fiende eller ansågs, om man också icke direkt bekämpade honom eller behandlade honom på fientligt sätt, som rätts- och skyddslös.² Han ägde ingen rätt att i ett främmande land för sin person påkalla ens tillnärmelsevis samma hänsyn, som visades dess egna medborgare, utan var där ett slags homo inferior, mot vilken man icke på långt när hade samma förpliktelser som mot medborgare över huvud. Visserligen erhöll han i de antika samhällena efter hand vissa rättsliga garantier, men i stort sett torde han dock kunna sägas ha stått mera vid sidan av samhället. Likaså betraktades bland araberna den främling, som icke kunde påräkna skydd av sin egen stam, såsom fullständigt värnlös, och han måste följaktligen för att få en tryggad tillvaro ansluta sig till någon annan stam. Här åtnjöt han som gäst obetingat skydd, men de förmåner, som visad gästvänskap innefattade, kunde han endast för några dagar göra anspråk på. Behövde han under någon längre tid stammens stöd och hjälp, måste han inträda i ett slags beroendeförhållande till densamma, varvid han för erhållna fördelar var skyldig att ställa sin arbetskraft till stam-

¹ BUHL, a. a. s. 48; BERTHOLET, a. a. s. 31 ff.; BENNETT, EBb IV, sp. 4816.

² STADE, Gesch. I, s. 510; POST, Grundriss I, s. 448 ff.; WILUTZKY, a. a. 3, s. 167 ff.; WESTERMARCK, Sociol. Papers 1905, s. 152 ff., Ur sedernas historia, s. 82 f.

mens förfogande. Rättigheter i samma utsträckning som stammens fullgiltiga medlemmar ägde han i varje fall icke.¹

Redan Israels äldsta lagar ha tagit sig an främlingar på ett sätt, som tydligt ådagalägger lagstiftningens klara blick för deras ofta rätt brydsamma läge. Här meddelas blott några bestämmelser, men de uppenbara tillräckligt tydligt de hebreiska främlingslagarnas nyss antydda tendens. Enligt Dk:s båda recensioner skall även främlingen åtnjuta sabbatsvila (*Ex* 20: 10; *Dt* 5: 14; jfr *Ex* 23: 12).² Fb:s strävan att tillvarataga värnlösa främlingars rätt framträder dels i ett förbud emot att i allmänhet förorätta eller förtrycka främlingen (*Ex* 22: 20, 22³), dels i ännu en föreskrift av därmed nära nog fullständigt likartat innehåll: 'en främling skall du icke förtrycka' (*Ex* 23: 9), vilken bestämmelse på grund av det sammanhang, vari den står, har en mera speciell innebörd och avser att trygga främlingen mot orättfärdig behandling inför rätta.⁴ Utlänningen omnämnes ej i Fb, som tagit sikte enbart på de främlingar, vilka bosatt sig inom Israels område och där anslutit sig till någon patronus, för vars godtycke de alltså genom de anförda rättsbestämmelserna skulle fresas.

Rättsutvecklingen i Israel efter Fb:s kodifiering har med hänsyn till frågan om Israels ställning till främlingar påverkats av vissa tankeströmningar, som givit den följande främlingslagstiftningen dess prägel. Å ena sidan finner man en med tiden allt tydligare framträdande benägenhet för avsöndring från allt främmande, och denna bestämda reaktion mot främmande inflytelser är av såväl religiös som nationell art. Den kan spåras i Israels historiska urkunder och äger framför allt i profeterna sina avgjorda för-

¹ Jfr SMITH, Kinship, s. 41 ff.; KOHLER, ZVRW 8, s. 244 f., 250 f.; FRAENKEL, Das Schutzrecht der Araber, s. 1 ff.

² Jfr ovan s. 240 not 3.

³ Om dessa versers ursprungliga samhörighet se ovan s. 265 not 1.

⁴ Man är, som förut antytts, vanligen benägen att betrakta endera av dessa bestämmelser som ett senare tillägg, varvid BAENTSCH (Kom. t. st.) tillerkänner den förra, BERTHOLET (Stell., s. 35) och JÜLICHER (JPTb 8, s. 303) den senare prioriteten. Dock har Fb sannolikt meddelat båda dessa föreskrifter, av vilka den ena har en mera allmän, den andra en mera speciell syftning (jfr ovan s. 364 not 2).

kämpar.¹ Å andra sidan gör sig en påtaglig strävan i universalistisk riktning gällande, avseende att för Jahvereligionen vinna medlemmar av andra folk, och även här är det profeternas förkunnelse, som blir av avgörande betydelse för denna universalisms uppkomst och vidare utveckling.²

Dt ger i sin lagstiftning rörande främlingars rättsförhållanden uttryck åt båda dessa nu angivna tendenser. Understundom intar denne lagstiftare en avgjort exklusiv position, varigenom beröringen med allt främmande väsende med ytterlig skärpa avvisas. Anledningen till denna ståndpunkt synes företrädesvis vara av religiös art: Israel får i sin egenskap av ett heligt, av Jahve utvalt folk ej profaneras genom att utsättas för främmande inflytelser, som kunna medföra en allvarlig fara för dess religiösa särställning. Denna uppfattning förklarar, varför vi hos Dt finna en bestämd motvilja mot att inrymma några som helst företrädesrättigheter åt en נכרי. Men trots Dt:s exklusivitet i detta avseende har dock profeternas universalism utövat ett visst inflytande på dess främlingslagar. När det gäller att meddela rättsbestämmelser beträffande de främlingar, som erhållit möjlighet till en mera varaktig vistelse inom Israels land, har lagstiftarens ovilja mot främlingar fått vika för ett annat betraktelsesätt. De betänkligheter, som förhandenvaron av dylika befolkningselement kunnat framkalla med hänsyn till bevarandet av Israels nationella och religiösa egenart, söker man nämligen undanröja genom att närmare införliva sådana främlingar med Israels samhälleliga liv och därvid särskilt låta dem känna sin nära samhörighet med det egna folket som kultfirande menighet. Dt bereder dem därför ett socialt skydd, på samma gång som den genom att göra dem delaktiga av vissa till kultlivet hörande förmåner och pålägga dem åtskilliga religiösa förpliktelser framför allt önskar framhäva, att de till ej ringa del böra vara likställda med övriga medborgare med avseende på bundenheten vid Israels religiösa författning. På detta sätt avlägsnas enligt Dt:s mening den fara för Israels nationella och religiösa liv, som genom främlingars bosättning i landet lätt kan uppstå.

¹ BERTHOLET, a. a. s. 79 ff.

² BERTHOLET, a. a. s. 91 ff.

Om Dt:s avvisande hållning gent emot allt främmande avgiva vissa bestämmelser angående utlänningar ett tydligt vittnesbörd. Av dessa föreskrifter framgår nämligen, att man mot en נכרי ej behöver iakttaga de förpliktelser, som man har sig ålagda beträffande medborgare i allmänhet. Den förmån, som det s. k. eftergiftsåret¹ bereder skuldsatta israeliter, kommer ej en utlänning till godo (Dt 15: 3). Likaså är det ej förbjudet att av utlänningen taga ränta (Dt 23: 21).² I konungalagen stadgas uttryckligen, att till konung ej får tagas en utländsk man (Dt 17: 15).³ Slutligen må erinras om Dt:s förbud mot äktenskap med utlänningar⁴ samt om det mera ogynnsamma läge, vari enligt såväl Fb:s som Dt:s antydningar slavar av främmande nationalitet i jämförelse med hebreiska trälar synas ha befunnit sig.⁵

Medan utlänningen av Dt lämnats utan varje slags rättsligt skydd, har däremot den i Israel bösatte främlingen blivit föremål för denne lagstiftares speciella intresse. Åtskilliga bestämmelser avse nämligen att bereda honom en mera tryggad ställning. Liksom Fb sökte garantera främlingar opartisk behandling vid processer, har även Dt velat förekomma, att de vid rättsskipningen utsätts för godtycke, då den uttryckligen stadgar, att man ej må förvränga rätten för främlingen (Dt 24: 17 f.). Lagstiftaren vill här, liksom i flertalet av Dt:s föreskrifter om främlingar, genom påminnelsen om Jahves befrielsegärning undan trældomen i Egypten religiöst motivera sin åtgärd, varigenom stadgandet i fråga får karaktären av ett enkelt rättfärdighetskrav, som med desto större beredvillighet borde uppfyllas. I Dt 27: 19 uttalas förbannelse över den, som förvränger främlingens rätt. Samma humana omtanke om främlingen möter oss också i bestämmelsen, att skyldigheten att ej undandraga den fattige daglönaren vad honom tillkommer gäller även i fråga om en främmande lönarbetare (Dt

¹ Se ovan s. 259 ff.

² Se ovan s. 251.

³ Se ovan s. 435 f.

⁴ Se ovan s. 188 ff.

⁵ Se ovan s. 237. Säsom exempel på den för Dt karakteristiska oviljan mot utlänningar kan ytterligare hänvisas till kultföreskriften, att, medan det ej var israeliten tillåtet att äta något självdött, han däremot fick sälja sådant kött åt en utlänning (Dt 14: 21).

24: 14 f.). Dessutom må hänvisas till den positiva utfyllnad, som dessa förbud mot oförrätter erhållit, då det i Dt:s parenetiska ram påbjudes, att man skall älska främlingen (Dt 10: 19).

Vid sidan av dessa försök att förhindra, att rättskränkningar begås mot främlingar vid den offentliga rättens utövning och vid privata mellanhavanden, finner man hos Dt vissa åtgärder, som avse att bereda främlingar en positiv hjälp till förbättrande av deras ej sällan tryckta läge. De fördelar i samband med skördens inbärgande, som komma änkor och faderlösa till del, gälla även främlingen (Dt 24: 19—22).¹ Denne skall också få bevista de glädjefester, som äro förbundna med veckohögtiden och lövhyddohögtiden, samt vid frambärandet av förstlingsfrukten deltaga i den allmänna glädjen över Jahves välsignelse (Dt 16: 10 f., 13 f.; 26: 11). Det bör särskilt framhållas, att Dt:s huvudsyfte med dessa föreskrifter synes vara ej att förplikta främlingen att fullgöra några kultprestationer, utan att bereda honom tillfälle att få del av de med högtidsfirandet sammanhängande måltiderna.² Slutligen skall även tionden komma främlingen till godo (Dt 14: 28 f.; 26: 12 f.),³ och kött av självdött djur, som israeliten ej får äta, men som kan säljas åt en utlänning, äger man rätt att utan vidare bortskänka åt en främling (Dt 14: 21). Denna bestämmelse visar, att Dt ej pålägger främlingen alla de religiösa förpliktelser, som tillkomma en israelit, medan däremot Hl i förevarande fall likställer främlingen och den infödde (jfr Lv 17: 15 f.). Dt:s sistnämnda stadga har företrädesvis karaktären av en mot främlingen övad välgärning.⁴

Dt:s strävanden att bereda främlingar ett verksamt rättsskydd och förbättra deras sociala läge upptagas och fullföljas av Hl, ehuru bestämmelserna där äro långt färre till antalet, varjämte denna lagstiftning pålägger främlingen ytterligare en mängd religiöst-kultiska förpliktelser och därigenom söker binda honom allt fastare vid Israels folk såsom kultmenighet.⁵ Även Hl finner

¹ Se ovan s. 253.

² Jfr NOWACK, Arch. I, s. 338.

³ Se ovan s. 254.

⁴ BERTHOLET, a. a. s. 102.

⁵ Jfr BAENTSCH, Heil.-Ges., s. 136 f.

nödigt att inskräpa, att främlingen icke får förtryckas, och att dessutom positivt fordra, att israeliten skall räkna honom som en inföding och älska honom som sig själv (*Lv 19: 33 f.*). Dessutom framhålles efter en föreskrift om mord och skadegörelse till liv och egendom, att samma lag skall gälla för främlingen lika väl som för infödingen (*Lv 24: 22*). På samma gång denna förordning alltså skyddar främlingar för våldsdåd, vill den även betona, att de för begångna rättsbrott drabbas av lagens straff, alldeles som varje medborgare i Israel.¹ I likhet med Dt har också Hl hävdad främlingens rätt att i skördetider få del av den hjälp, som från fält och vingårdar kan givas landets fattiga (*Lv 19: 9 f.; 23: 22*),² och i bestämmelsen om sabbatsår nämnes även främlingen bland dem, som böra hava sitt uppehälle av vad jorden då utan föregående sådd frambringar (*Lv 25: 6*).³

Emellertid meddelar Hl dessutom bestämmelser, som på visst sätt skilja sig från förut anförda beträffande i Israel bosatta främlingar. Lagstiftaren har nämligen förutsatt, att det ej alltid var främlingen, som var den tillbakasatta parten och därför behövde lagens skydd. Det kunde inträffa, att en främling förskaffat sig rikedom och inflytande och att under sådana förhållanden någon infödd israelit blivit av honom beroende. Men för sådant fall begränsas noga den rike främlingens rättigheter. Ty Hl föreskriver, att den hebré, som på grund av skuld sålt sig åt en dylik fordringsägare, skall kunna erhålla friheten antingen genom att lösas ut eller ock utan vidare i och med jubelåret samt att dessutom en sådan skuldslav ej får behandlas med hårdhet (*Lv 25: 47—55*).⁴ Den hebreiska rätten har således funnit det ovärdigt, att en fri israelit skulle genom omständigheternas makt i sitt eget land tjäna som slav under en främling, och därför sökt förekomma detta. Tillika vill jubelårsinstitutionen förhindra, att en dylik främling skulle för beständigt få inneha fast egendom, som han

¹ Jfr *Lv 18: 26*, där även främlingen ålägges att hålla förut meddelade sedlighetsbestämmelser, samt *Lv 20: 2* och *24: 16*, som vid ett par religiösa förbrytelser stadga samma straff för främlingen som för den infödde.

² Se ovan s. 253.

³ Se ovan s. 318.

⁴ Se ovan s. 229 f.

kunnat komma i besittning av, då en fattig israelit sålt sig åt honom.¹ Därmed har också berörts en annan av Hl stadgad inskränkning i främlingens rättsanspråk. En väsentligt olika lott beskäres å ena sidan israelitiska medborgare, å andra sidan såväl utlänningar som bofasta främlingar, då de blivit slavar under hebreiska herrar, i det den senare kategorien röner en långt hårdare behandling än de förra (Lv 25: 39—46).²

Vad som av Dt och än mera av Hl åtgjorts för att i religiöst-kultiskt hänseende införliva främlingen med Israels folk, har P:s lagstiftning sedermera på det noggrannaste sökt fullständiga. De främlingslagar, som vi där finna, handla nästan uteslutande om religiöst-kultiska åligganden. Undantag härifrån är P:s bestämmelse, att även främlingen skall åtnjuta den förmån, som asyl-rätten bereder varje medborgare (Nu 35: 15; jfr Jos 20: 9).³ Enligt P synes den omskurne främlingen i religiöst avseende ha varit fullt likställd med den infödde,⁴ och detta har sannolikt för P inneburit även borgerlig likställighet.⁵ Dock har P ej intresserat sig för denna sida av främlingens ställning, ty נא synes i dess lagstiftning ha blivit ett religiöst begrepp, som betecknar en icke-israelit, vilken helt eller nästan fullständigt blivit upptagen i den israelitiska teokratien.⁶ Men om än den omskurne främlingen på P:s tid ansågs socialt jämställd med övriga israeliter, torde man ej gärna ha sett, att han innehade fast egendom. Detta har tydligen under den äldre lagstiftningens epoker ej medgivits främlingar, och bestämmelserna i Lv 25: 47 ff. om den rike främlingen, för vilken även föreskrifterna om jubelåret gälla, giva ganska tydligt vid handen, att man på P:s tid ansåg främlingens rättigheter böra på

¹ BERTHOLET, a. a. s. 165 f.; BUHL, a. a. s. 50.

² Se ovan s. 228 ff., 237 f.

³ Se ovan s. 401 ff.

⁴ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 155, 167 f., 173. Enligt Ex 12: 48 f. och Nu 9: 14 ägde den främling, som låtit omskära sig, rätt att deltaga i påskfirandet. Det från Hl nyss anförda stadgandet om en och samma lags giltighet såväl för främlingen som för den infödde meddelas även av P (Ex 12: 49; Nu 9: 14; 15: 15, 16, 29).

⁵ Jfr BERTHOLET, a. a. s. 173; BUHL, a. a. s. 51.

⁶ BERTHOLET, a. a. s. 174.

denna punkt begränsas.¹ Men i övrigt har utvecklingen gått därhän, att den i Israel bosatte främlingen fått bredvid den infödde israeliten mer och mer en såväl socialt full tryggad som religiöst så gott som likvärdig ställning. Däremot har den redan av Dt skapade klyftan mellan utlänningen och israeliten allt tydligare antagit karaktären av ett befast svalg, ty han stod nu ännu mera än förut fullständigt utanför Israels samhälleliga och religiösa liv.²

Som allmänt omdöme om den hebreiska rättens främlingslagar måste sägas, att de bereda främlingen en mycket gynnad ställning,³ även om den exklusivitet, varmed Israel såsom nation städse strävat att bevara sin egenart gent emot allt främmande, mycket väl kan skönjas i dessa och särskilt skarpt framträder i förhållandet till sådana medlemmar av ett främmande folk, vilka ej voro fast bosatta i landet. Vid ordnandet av de främlingars rättsförhållanden, som i Israel blivit ett slags skyddsborgare, ha lagstiftarna däremot visat sig företräda en sant mänsklig uppfattning. I all synnerhet beundrar man de humanitära åtgärder, varigenom Dt och Hl sökt bereda värlösa främlingar behövt skydd och ekonomiskt stöd. Till belysande av den hebreiska rättens humana ståndpunkt i detta fall kunna ej återopas några babyloniska rättsanalogier, då CH såsom gällande ett av en mängd olika folk sammansatt kulturområde, för vilket nationalitetsprincipen kom att få en högst underordnad betydelse, saknat all anledning att meddela några främlingslagar.⁴ Däremot måste vid en jämförelse mellan Israels främlingslagar och främlingars rättsläge inom t. ex. de antika samhällena⁵ Israel tillerkännas ett bestämt företräde i fråga om human behandling av främlingar. Ty varken hos greker eller romare lyckades i vanliga fall den främ-

¹ BERTHOLET, a. a. s. 33, 160, 166. En mera liberal uppfattning synes dock i detta hänseende ha gjort sig gällande i vissa kretsar under exilen, då Hesekiel i sitt teokratiska författningsutkast vid landets fördelning likställer de i Israel bosatta främlingar, som där ägde familj, med infödda israeliter (Hs 47: 22 f.).

² BERTHOLET, a. a. s. 155.

³ Jfr KÖNIG, NKZ 1911, s. 286; NIKEL, Das A. T. u. die Nächstenliebe, s. 23; GOLDSCHMIDT, Die soz. Fürsorge in d. jüd. Rel., s. 13 ff.

⁴ Jfr KOHLER u. PEISER, Ham's Ges. I, s. 139 f.

⁵ Jfr COULANGES, La Cité antique, s. 226 ff.; BUSOLT, Griech. Staats- u. Rechtsaltert., s. 15 f.

ling, som upptagits som skyddsborgare, ernå en ställning, vilken som i Israel kom rätt nära en under lagens fullständiga hägn stående medborgares.

2. Krigslagar.

Om på fredlig väg tillkomna mellanfolkliga förbindelser nämnes i den egentliga lagstiftningen ingenting. Väl uttalas på några ställen — i Fb:s avslutning, i redaktionella tillägg i Ex 34 samt i Dt:s parenetiska inledning (Ex 23: 32; 34: 12, 15; Dt 7: 2) — förbud mot förbunds ingående med kananeiska folk, och förbuden motiveras därmed, att dylika förbindelser lätt kunna förleda till avgudadyrkan. Men dessa föreskrifter tillhöra ej själva lagstiftningen. De i Ex föreliggande böra säkerligen tillskrivas deuteronomistisk redaktion¹ och äro därför att betrakta som ett uttryck för en senare tids av profetisk åskådning influerade uppfattning om den fara för Israels gudsdyrkan, som den kananeiska religionen innebar. Ifrågavarande ställen stå dock, liksom ock Dt 7: 2, i full överensstämmelse med den deuteronomiska lagstiftningens avsky för allt kananeiskt väsen, något som tydligt framgår även av Dt:s krigslagar. Emellertid betyga källorna från äldre tider, att fredliga förbindelser mellan israeliter och kananeiska folkelement allt som oftast kommo till stånd.² När sedan med konungatiden den politiska synkretsen vidgades, började Israel alltmer träda i beröring med främmande folk för att på detta sätt söka trygga sin yttre maktställning.³ Från profetiskt håll inlades ofta sträng gensaga mot det politiska stöd, som man genom dylika anslutningar menade sig vinna. Men Israels lagar ha härutinnan ej lämnat några föreskrifter.

En mera betydande roll spelade däremot kriget i Israels liv, och även lagstiftningen bär vittne därom. Det blev nära nog ett livsvillkor för Israels nationella existens, ty med vapenmakt var folket hänvisat att taga sitt land i besittning, och under ständiga strider med såväl landets ursprungliga befolkningselement som kring-

¹ BAENTSCH, Ex-Nu, s. 209, 282.

² Jfr NOWACK, Arch. I, s. 358.

³ Jfr VOLZ, Altert., s. 465 f.

boende folk måste det under kommande århundraden hävda sitt oberoende.

Karaktéristiskt för Israels sätt att betrakta kriget var, att detta för folkmedvetandet alltifrån äldsta tid gällde som en helig handling. Urgammal semitisk uppfattning gick här igen. Bland arabiska stammar ansågs kriget stå under stamgudens speciella beskydd, och företagandet av ett krigståg blev ett religiöst åliggande, för vilket man genom särskilda riter vederbörligen invigde sig.¹ I Israel var kriget ett Jahves krig, d. v. s. ett i Jahve-religionens tjänst ställt företag, över vilket Jahve vakade och som han förhjälpste till framgång genom sin omedelbara närvaro. Jahve drog själv med i kriget. De deltagande krigarna hade att till detsamma 'helga sig' såsom till en kultakt och voro förpliktade att noga iakttaga allt, som var ett oeftergivligt villkor för kultisk renhet. I överensstämmelse härmed blev i Israel uttrycket *קדש מלחמה* en vanlig benämning för begynnandet av ett krig.² Denna åskådning om krigets helighetskaraktär har satt en tydlig prägel också på flera av de lagar, varigenom föreskrifter lämnas om en del med Israels krigföring sammanhängande förhållanden.

De krigslagar, som ingå i hebreisk rätt, äro nästan uteslutande meddelade av Dt.³ Dit höra bestämmelser om vissa förberedelser till krig samt om själva krigföringen, vartill komma ett par föreskrifter om krigslägrets renhet. Dessutom äga vi tvenne stadganden rörande bytesfördelning.

Huvudparten av Israels krigslagar föreligger i Dt 20: 1—20. Några bestämmelser av för militärväsendet i Israel grundläggande art lämnas här ej, utan lagarna förutsätta tillvaron av en organiserad härmakt och äsyfta endast att ge uttryck åt vissa för Dt:s åskådning karakteristiska principer med avseende på krigföring.

I den förra delen av ifrågavarande samling stadgar föreskrivas åtskilliga förberedande åtgärder för ett fälttåg (v. 1—9).

Israels urgamla föreställning om kriget såsom ett heligt krig

¹ Jfr SMITH, Rel. d. Sem., s. 123; GOLDZIHNER, Muh. Stud. I, s. 249 f.

² Jfr SCHWALLY, Sem. Kriegsallert. I, s. 1, 4, 6, 46 f.; BENZINGER, PRE 11, s. 119; KITTEL, Kriege in bibl. Landen, s. 13 f.

³ Vi bortse här från största delen av vad P på detta område stadgar av i det följande (s. 469) anförda skäl.

får för Dt:s krigslagstiftning en central betydelse och spåras här bakom den garanti, som förevarande bestämmelser först och främst vilja lämna. I parenetisk form gives de i ett krig deltagande den försäkran, att de ej behöva frukta för att draga ut emot en överlägsen fiende, som förfogar över stridsmedel, vilka sedan gammalt förefallit det israelitiska folket synnerligen farliga, såsom hästar och vagnar. Motiveringen härtill utgöres av en erinran om att Israels förnämsta styrka ligger i vissheten, att Jahve är med det, varom särskilt hågkomsten av folkets underbara befrielse ur Egypten bör bära vittne (v. 1).

Av härmed analogt innehåll är den följande föreskriften, att, innan man rycker ut till strid, prästen skall träda fram och genom uppmuntrande tilltal söka förekomma försagdhet och ängslan under framhållande av att Jahve själv strider för sitt folk och skall giva det seger (v. 2—4). Att präster åtföljde hären, synes liksom hos andra folk¹ även i Israel ha varit brukligt efter vad som är betygat av de historiska källorna, ty arken plägade i äldre tider medföras i fält, och detta påfordrade en eller flera prästers närvaro.² Antagligen har det prästerliga åliggandet förnämligast bestått i att vid förefallande behov inhämta oraklets mening om någon tilltänkt krigshandling,³ medan däremot de övliga offren i äldre tider icke nödvändigt behövde förrättas av en präst.⁴ Dessutom torde prästerna ha fullgjort även andra med ett krigståg förbundna ceremonier.⁵ Här tillägger Dt prästen den uppgiften att genom parenetiska medel medverka till härens stridsduglighet. Det kan visserligen ifrågasättas, om dessa verser äro ursprungliga. Ty dels äro de endast en med vissa variationer framställd upprepning av vad som säges i v. 1, dels synas de även formellt genom sitt pluraliska tilltal framkalla betänkligheter.⁶ Men att av dessa grunder helt utdöma dem ur sammanhanget torde ej vara nödvän-

¹ Jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 189, 335.

² 1 S 4: 4; 14: 8; jfr 2 S 15: 24 ff.

³ Dm 1: 1; 20: 18, 27 f.; 1 S 14: 37; 23: 1 ff.; 28: 6; 30: 7 f.; 2 S 5: 19, 23. SCHWALLY, a. a. I, s. 17 f.

⁴ 1 S 7: 9 f.; 13: 9 f.

⁵ Jfr Nu 10: 8 f.; 31: 6. RIEHM, Handw.b. I, s. 886.

⁶ Jfr CORNILL, Einl., s. 32.

digt, helst som dylika parenetiska tilltal säkerligen varit vanliga i Israel och vad Dt här stadgar därför tyckes grunda sig på gammal sed.¹ Möjligen kan bestämmelsen i fråga i sitt nuvarande skick vara en omredigering av en ursprungligen något annorlunda formulerad föreskrift.²

Som en ytterligare åtgärd, innan striden börjar, nämnes där-
efter i v. 5—8, att frihet från deltagande i kriget skall offent-
ligen tillkännagivas för sådana, som genom krigstjänsten hindras
i vissa särskilt angivna privata angelägenheter. Angående inne-
hållet i dessa bestämmelser hänvisas till det föregående.³ Denna
proklamation åligger de s. k. שטרים, varmed lagen troligen be-
tecknat ett slags underordnade militära funktionärer, vilka synas
ha ombesörjt uppskrivningen av de till krigstjänst skyldiga.⁴

Slutligen föreskrives i v. 9, att man efter hemsändandet av de
sålunda befriade skall tillsätta befälhavare över härens underavdel-
ningar.⁵ Först sedan de frikallade avskilts, kunde nämligen antalet
av i kriget deltagande exakt fastställas och vederbörlig indelning
av trupperna företagas. Vilka som skulle utvälja hövitsmännen,
säges icke, ty subjektet är tydligen här obestämt (=הפקירים).⁶

Efter dessa stadganden om vissa anstalter, som skola vidtagas,
innan hären drager åstad, övergår lagstiftaren i senare delen av
förevarande krigslagar till att giva närmare förhållningsregler
beträffande krigets förande (v. 10—20).

Innan Israel börjar belägra en stad, skall den först erhålla anbud
om fred. Om detta godtages och staden kapitulerar, äro de an-
fallande därmed dess herrar, och befolkningen blir arbetspliktig
åt dem (v. 10 f.). Lagstiftaren vill således i humanitetens intresse
om möjligt förebygga blodsutgjutelse och kräver därför, att man
först och främst föreslår en uppgörelse på fredlig väg. Att in-
vånarna i en stad, som frivilligt gav sig, icke dödades, utan endast
gjordes till slavar, synes ha varit en mycket vanlig sed.⁷ Denna

¹ STAERK, Deut., s. 20.

² Jfr STAERK, a. st.

³ Se ovan s. 443 ff.

⁴ DILLMANN, a. a. s. 335; DRIVER, Deut., s. 237. Jfr det föreg. s. 353.

⁵ Jfr 2 S 18: 1; 2 K 1: 9; BENZINGER, a. a. s. 299.

⁶ DILLMANN, DRIVER och BERTHOLET, Komm. t. st.

⁷ STAERK, a. st.

föreligger här i en ännu mildare form, då lagstiftaren nöjer sig med att fordra, att den erövrade stadens befolkning av segraren användes att göra dagsverken.¹

Avvisas däremot det gjorda fredserbjudandet, äger Israel rätt att belägra staden, och särskilda föreskrifter lämnas om huru med densamma bör förfaras, för den händelse den blir intagen (v. 12—18). Därvid skall en stad, som ligger mera avlägset, d. v. s. utanför landets gränser, behandlas annorlunda än en, som tillhör något inom Kanaans område boende folk (v. 15). I förra fallet få blott de manliga invånarna dödas, medan kvinnor och barn skonas till livet och jämte boskap och all annan i staden befintlig egendom tillfalla segervinnarna som byte (v. 13 f.). I senare fallet åter, nämligen om staden är bebodd av något av vissa uppräknade kananeiska folkslag, skall allt levande inom densamma förgöras (v. 16 f.).² Denna stränga åtgärd motiveras därmed, att Israel eljest kunde förledas till avguderier (v. 18).

Dt har således här närmare preciserat sin ställning till det vid Israels krigföring ofta förekommande bruket att låta vad som erövrades drabbas av חרם.³ Därmed förstås fullständig tillintetgörelse av hela eller en del av det vunna bytet. Denna sed, som säkerligen existerat sedan äldsta tid och för övrigt icke varit något för Israel särskilt utmärkande,⁴ sammanhänger med föreställningen, att kriget såsom Jahves krig är heligt.⁵ Allt taget byte anses därför hemfallet åt Jahve och måste såsom sådant tillintet-

¹ Uttrycket יהיו לך למם angiver nämligen, att här ej är fråga om slaveri i egentlig mening, utan endast om påtvinget hårt arbete (DRIVER och BERTHOLET Komm. t. st.). Så även hos araberna på Muhammeds tid (WELLHAUSEN, Das arabische Reich, s. 18 f.).

² Jfr Dt 7: 1 f.

³ Med חרם betecknas såväl det för tillintetgörelse bestämda som ock själva tillintetgörandet av detta. Ordets härledning är fullt klar. Det hebreiska verbet חרם liksom dess arabiska motsvarighet betyder 'utesluta, hindra från något förbjudet'. Derivationerna av det arabiska verbet tjäna att hos araberna särskilt uttrycka vad som är oantastbart, speciellt i dess egenskap att vara heligt (jfr GESENIUS-BUHL, Handw.b., s. 256 f.; SCHWALLY, a. a. I, s. 37; NOWACK, Arch. II, s. 266 not 3).

⁴ NOWACK, Sam., s. 73; DILLMANN, Ex-Lv. s. 692.

⁵ BENZINGER, PRE 11, s. 119.

göras.¹ Den ursprungliga formen för **הֵרֵם** bestod i fullständigt utrotande. Allt levande, såväl människor som djur, dödades, och husen jämnades med jorden eller blevo liksom all egendom uppbrända.² Av metall förfärdigade ägodelar synas dock ha undantagits från förstörelse och tillfallit helgedomen.³ Emellertid förekomma också vissa modifikationerna av detta ytterst stränga tillvägagångssätt. Man skonade en del av bytet av rent praktiska skäl, i det man hellre än att förstöra det sökte utnyttja det för egen räkning. Sålunda behölls boskap och övrig egendom, medan människorna tillintetgjordes.⁴ Ett ytterligare steg i denna riktning togs, då man började betänka, att krigsfångar representerade en värdefull arbetskraft, som det gällde att tillgodogöra sig särskilt för åkerbrukets behov.⁵ Som en övergångsform förekom,

¹ Om förklaringsgrunden till att Jahve tillfallet byte tillintetgjordes ha olika meningar uttalats. Att ett dylikt förfarande skulle ha givit uttryck åt att **הֵרֵם** varit en gåva åt Jahve, som genom tillintetgörrelse tillägnats honom (NOWACK, Arch. II, s. 266), synes mindre sannolikt, då åt gudomen helgade skänker ej prisgåvos, utan förvarades i helgedomarna (SCHWALLY, a. a. I, s. 39). Ej heller är det troligt, att här tanken på ett offer skulle ha legat till grund. Visserligen förefinnes mellan **הֵרֵם** och heloffret den likheten, att hos båda den fullständiga tillintetgörrelsen tjänade att förekomma, att någon del av det åt gudomen ägnade skulle kunna av människor användas. Men i övrigt synes ingen av de med tillspillogivandet förbundna föreställningarna föra tankarna på ett offer, och i 1 S 15: 14 ff., där en del av det prisgivna undantagits för att som offer fram-bäras, klandras detta handlingssätt skarpt (jfr SCHWALLY, a. a. I, s. 37 f.). Snarare har bytet tillintetgjorts, emedan det ansetts hemfallet åt Jahves vrede såsom taget från hans fiender (NOWACK, a. st., Sam., s. 73). Emellertid torde den mest sannolika förklaringen till ifrågakarande förhållande ligga däri, att dylikt byte gällde som tabu och av detta skäl ej fick av människor användas (SMITH, Rel. d. Sem., s. 118; SCHWALLY, a. a. I, s. 39). Redan blotta berörandet av detsamma ansågs ytterst farligt (SCHWALLY, a. a. I, s. 43; Jos 7; jfr Jos 6: 26; 1 K 16: 34), och enda sättet att ur människors närhet avlägsna, vad som kunde medföra de mest fruktansvärda verkningar, var att fullständigt tillintetgöra detta (SCHWALLY, a. st.).

² Jos 6: 17 ff.; 8: 2, 24 ff.; 1 S 15: 3 ff.; Dt 13: 13 ff. Uppgifterna i Jos 8: 2, 27 f., att boskapen och bytet skulle få behållas av de erövrade för egen del, äro sannolikt vid den deuteronomistiska redaktionen gjorda tillsatser (jfr DILLMANN, Nu-Jos., s. 472 f.; NOWACK, Arch. II, s. 266 not 6).

³ Jos 6: 19, 24.

⁴ Jos 11: 14; Dt 2: 34 f.; 3: 6 f.

⁵ WILUTZKY, a. a. 3, s. 170.

att kvinnor och barn gjordes till slavar och endast männen dödades, vilka såsom på grund av sin stridsduglighet fruktade på detta sätt lättast oskadliggjordes.¹ Sedermera lät man även männen leva för att kunna utnyttja deras arbetskraft.² Det är sannolikt, att Israel i allmänhet i sin krigsföring ej tillämpade חרם i dess allra strängaste form, utan i de flesta fall förfor mildare.³ Detta torde då ej få betraktas som ett utslag av någon strävan efter att ådaga-lägga större humanitet, utan berodde antagligen på att man lärt sig värdera de fördelar, som taget byte kunde medföra.⁴

Denna gamla krigssed har alltså den deuteronomiska lagstiftningen sökt mildra, så långt detta kunde låta förena sig med av Dt hävdade principer. Någon ansats att helt avskaffa den har icke gjorts, men däremot har man i detta stycke velat humanisera Israels krigsföring. Lagstiftarens första åtgärd blir därför att begränsa förekomsten av חרם genom att föreskriva, att vid krigiska förvecklingar man först bör söka få till stånd en fredlig överenskommelse. Intages däremot en stad efter belägring, får tillspillogivandet i allmänhet användas endast i en mildare form, då blott männen dödas, men kvinnor, barn och egendom tagas som byte. Undantag härifrån utgöra dock av kananeiska folk bebodda städer, för vilka fullständig tillintetgörelse stadgas. Det kan tyckas, som om Dt borde ha förfarit med ännu större humanitet. Men att i en erövrad stad döda männen gällde enligt den tidens åskådnings-sätt ingalunda som en överdriven grymhet. Vad åter påbudet om kananeiska städers förstörelse beträffar, ha härvid alldeles speciella hänsyn spelat in, såsom uttryckligen angives i den till omnämnda påbud fogade religiösa motiveringen. Trots sin humana karaktär är ju Dt genomgående ytterst sträng, när förseelser mot religionens grundkrav skola beivras. Därav denna rigorism mot allt kananeiskt väsende såsom innebärande en allvarlig fara för Israels religion. Man kan härmed jämföra Dt 13: 13 ff., där det stadgas, att om några i en stad söka förföra andra till avguderier,

¹ WILUTZKY, a. st. Jfr som exempel härpå Nu 31: 7—9.

² Jfr 2 S 12: 31 enligt den läsart, som föreslagits av NOWACK och H. P. SMITH (Komm. t. st.) samt KITTEL (Bibl. Hebr.).

³ BENZINGER, a. st.; SCHWALLY a. a. I, s. 33; VOLZ, Altert., s. 520.

⁴ SCHWALLY, a. st.

staden och dess samtliga invånare skola drabbas av fullständig ödeläggelse.

Medgivnas måste därför, att Dt:s lagstiftning förråder en tydlig strävan att få större humanitet genomförd i Israels sätt att föra krig. Från tiden före Dt saknas icke notiser om grymma krigs-seder.¹ Det är möjligt, att dessa mera äro att betrakta som undan-tagsfall,² då de måhända särskilt omnämnts endast på grund av det uppseendeväckande däri. Men även om dessa vittnesbörd skulle få anses återgiva, vad som alltemellanåt plägade förekomma, synas de dock ställa Israel i en relativt gynnsam dager, om man härmed jämför de underrättelser vi äga om oerhört råa och hårda krigsbruk, som voro gängse bland t. ex. assyrierna och egypterna.³ Därför torde Israels krigföring, sådan Dt genom sina bestämmelser vill reglera den, böra betecknas som mycket human, om den be-dömes enligt dåtida uppfattningssätt.⁴

Ett ytterligare bevis för Dt:s humaniseringstendenser beträffande krigs förande lämna de sista verserna i förevarande kapitel. I v. 19 f. föreskrives, att, då en stad utsättes för långvarig belägring, omkring densamma växande träd, som bära ätbar frukt, icke få förstöras, utan endast utnyttjas för härens proviantering. Där- emot äger man rätt att nedhugga och till bålverk använda sådana träd, som icke giva för människors uppehälle brukbar avkast- ning. Lagstiftaren framhåller det meningslösa i att förstörelse- verket riktas mot träden på marken i stället för mot de fiender, som man bekämpar.

Dt söker här mildra en gammal sed, som även i Israel synes ha praktiserats.⁵ Den var vanlig vid arabiska stammars krigföring,⁶ och ännu hos våra dagars beduiner omtalas detta bruk,⁷ ehuru det mera sällan tyckes komma till användning.⁸ Den israelitiska

¹ Jfr t. ex. Dm 1: 6; 2 S 8: 2; 2 K 8: 12; 15: 16.

² Jfr 1 K 20: 31.

³ Keilinschr. Bibl. I, 68 f., 70 f., 74 f. 90 f., 154 f.; KITTEL, a. a. s. 49 ff.

⁴ Jfr NIKEL, a. a. s. 8.

⁵ Jfr 2 K 3: 19, 25.

⁶ SMITH, Old Test., s. 369.

⁷ DRIVER, Deut., s. 240.

⁸ EUTING, Tagbuch I, s. III.

lagstiftaren finner det uppenbarligen barbariskt och vill därför i full överensstämmelse med sina humana strävanden betydligt reducera dess förekomst.

Till Dt:s ansatser att humanisera Israels krigföring kan ytterligare räknas förordningen i Dt 21:10—14 om en hänsynsfull behandling av i krig fången kvinna, som en israelit önskar taga till äkta.¹

Slutligen meddelas i Dt 25:17—19 en föreskrift om amalekiternas utrotande. Som emellertid ett dylikt stadgande knappast haft någon betydelse på Dt:s tid, är det sannolikt av sekundär beskaffenhet.²

I samband med vad Dt föreskrivit angående förfarandet med de fiender, som i krig blevo segrarens byte, må erinras om att P på ett ställe påbjuder åtgärder liknande dem, som skulle vidtagas med invånarna i erövrade kananeiska städer. Efter ett mot midianiterna företaget hämndetåg, då männen dräptes, men kvinnor och barn bortfördes som fångar, stadgas i Nu 31:14—18, att alla kvinnor, som ingått förbindelse med män, och dessutom alla gossebarn ävenledes skola dödas. Blott virgines intactæ få behålla livet för att av israeliterna användas som slavinnor.³ Denna stränghet, som tydligen föranletts av israeliternas förbindelse med midianitiska kvinnor,⁴ är uppenbarligen ett uttryck för en senare tids bestämda protest mot äktenskap med främlingar.⁵ Säkertligen har P icke menat, att samma tillvägagångssätt skulle bli regel vid krigföring i allmänhet, utan endast ansett, att det borde tillämpas vid med förevarande fall analoga krigiska företag.⁶

Den uråldriga åskådningen, att kriget är för Israel ett heligt krig, har vidare givit anledning till bestämmelser om krigslägrets renhet. Om nämligen krigets förande betraktas som en helig handling, gäller ock lägret för en helig plats. Jahve själv tänkes ju draga med Israel i dess krig och sålunda vara i lägret närvarande, något

¹ Se ovan s. 238 f.

² Jfr STEUERNAGEL, Deut., s. 93, Einl., s. 199; BERTHOLET, Deut., s. 79.

³ Jfr Dm 21:10 ff.

⁴ Nu 25:6 ff. BAENTSCH, Ex-Nu, s. 623.

⁵ BERTHOLET, Stellung, s. 146 f.

⁶ Jfr BAENTSCH, a. a. s. 654.

som i äldre tider symboliserades genom den vid krigiska företag medförda arken. Därav följer, att krigslägre måste skyddas för allt, som på något sätt kan förorena.¹

I *Dt* 23: 10—15 lämnas ett par föreskrifter, som avse att från lägre utestänga förorenande moment (v. 10). Liksom i allmänhet alla yttringar av det sexuella livet verkade kultiskt förorenande, ansågos också de i krig deltagande genom dylikt bliva orena. Det är en hos primitiva folk vitt utbrett sed, att krigare måste iakttaga sexuell avhållsamhet,² och detta bruk synes även i Israel ha varit vanligt.³ Dt stadgar intet härom, men meddelar i stället den föreskriften, att en genom pollution förorenad skall under påföljande dag hålla sig utanför lägre och först på aftonen få återvända dit, sedan han renat sig med vatten (v. 11 f.). Likaså förordnas, att naturbehovens tillfredsställande skall ske utanför lägre, och vissa åtgärder föreskrivas härvid i syfte att förebygga förorenande (v. 13 f.). Bestämmelserna motiveras uttryckligen därmed, att Jahves nävaro kräver lagrets helighållande, varför allt, som väcker anstöt, måste sorgfälligt undvikas, då Jahve annars kunde föranledas att draga bort ifrån lägre (v. 15).

En egendomlighet för dessa lagar är det rent fysiskt bestämda helighetsbegrepp, som i dem framträder. Helighet blir här liktydig med levitisk renhet, och skillnaden mellan rent och orent göres beroende av enbart yttre faktorer. För en sådan uppfattning av heligheten gälla vissa med människans natursida sammanhängande processer, som icke kunna undvikas, såsom något förorenande.

Bland krigslagar må slutligen anföras ett par bestämmelser angående disposition av i krig taget byte.

Redan från Davids tid omtalas förefintligheten av en sådan lag. I *1 S* 30: 24 f. stadgas nämligen, efter ett mot midianiterna företaget krigståg, att det vunna bytet skall delas mellan dem, som deltagit i striden, och dem, som kvarstannat vid trossen för lagrets bevakande, så att varje man får lika lott. Denna uppgift, som

¹ Jfr BERTHOLET, Deut., s. 72.

² SCHWALLY, a. a. I, s. 60 ff.

³ Jfr *1 S* 21: 4 ff.; *2 S* 11: 11. NOWACK, Sam., s. 191 f.

meddelas av den äldre av Samuelsböckernas källor,¹ är utan tvivel historiskt trovärdig. Uttryckligen framhålles, att den vid ifråga-varande tillfälle vidtagna anordningen hädanefter skulle vara lag och rätt i Israel, och vi ha sålunda här ett belysande exempel på hur en lag understundom kommer till. En konkret historisk situation påkallar ett bestämt avgörande i en föreliggande fråga, och denna auktoritativa åtgärd får sedan betydelsen av en för kommande tider gällande lag. Särskilt framställer P, såsom förut omnämnts, på detta sätt mycket ofta tillblivelsen av någon för dess urkund karakteristisk föreskrift.² Den nu relaterade byteslagen blev säkerligen bestämmande för det sätt, varpå bytesfördelningen under följande tid verkställdes. Därför lämnas ej bland Dt:s krigslagar någon särskild föreskrift härom, utan där förordnas endast, vad som skall tagas som byte och vad som måste prisgivas.

Däremot har P i *Nu* 31: 25—30 lämnat en stadga om fördelning av byte, som avviker från ovan anförda lag. Där föreskrives bytets uppdelande i två hälfter, den ena avsedd för de i strid deltagande, den andra för den övriga menigheten, och dessutom tillägges, att av krigarnas andel $\frac{1}{5}$ % skall som skatt till Jahve lämnas åt prästerna, av menighetens åter 2 % tillfalla leviterna. Denna lag torde emellertid, bortsett från stadgandet om en viss bytesandel till prästerskapet, få betraktas som en med vissa förändringar gjord upprepning av den bestämmelse, som vi känna från äldre tid. P har tydligen funnit det önskvärt, att gängse praxis rörande bytets användning framställdes i form av en på Mose återgående lag och sålunda kom att vila på verkligt auktoritativ grund.³ Men även föreskriften om att helgedomen och dess tjänare skulle vederbörligen tillgodoses med en viss anpart av taget byte — en stadga, som ju står i full överensstämmelse med P:s speciella intresse för kulten — torde återge gammal sedvänja.⁴ Bruket att reservera bytet eller en del därav för heligt ändamål synes även på annat sätt än genom tillspillogivande ha förekom-

¹ NOWACK, a. a. s. 144; STAVE, *Inl.*, s. 139.

² Se ovan s. 105.

³ BAENTSCH, a. a. s. 656.

⁴ HOLZINGER, *Num.*, s. 151.

mit i Israel i äldre tid¹ och äger hos araberna åtskilliga paralleller.²

Till sist kräva åtskilliga av P meddelade bestämmelser om åtgärder i och för krigföring ett omnämmande.

I Nu 1 f. lämnas detaljerade föreskrifter om mönstring av stammarna och om deras plats i lägret. Det erkännes emellertid allmänt, att här icke föreligger något dokument av historiskt värde, utan det hela torde betraktas som en mer eller mindre fri konstruktion.³ P vill uppenbarligen på sitt karakteristiska sätt tillägga det nomadiserande Israel en med systematisk noggrannhet genomförd organisation. Det är de kultiska inrättningarna, som härvid äro det väsentliga, ty medelpunkten utgör förbundsarken, och kring denna äro sedan alla yttre organisatoriska åtgärder grupperade. Men denna vandrande kultstat kräver också anstalter för att kunna bestå i för ökenlivet oundvikliga krigiska förvecklingar, och därför har P i Nu 1 f. framlagt ett utkast till en militärisk organisation. Som emellertid vad som här påbjudes varken kan anses återspegla ökentidens förhållanden ej heller — enligt vad de historiska källorna giva vid handen — vara ett uttryck för senare tiders militära ordningar, kan det ej lämna oss någon kännedom om de lagar, som reglerat Israels krigföring. Detsamma gäller även om de i Nu 10: 1—10 förefintliga bestämmelserna om larmsignalers givande, vilket enligt v. 9 skulle ske också vid uppbrott till krig. Slutligen kunde de stadgar, som av P meddelas till undvikande av lägrets förorenande huvudsakligen genom företeelser av sexuell art, men även av andra orsaker — Lv 15: 2, 19, 25; Nu 5: 1—4; 19: 11; 31: 19 — synas supplera Dt 23: 10—15. Härvid är dock att märka, att för den prästerliga uppfattning, som behärskar P:s åskådningssätt, kommer lägret i betraktande företrädesvis såsom medelpunkten för det gudstjänstliga livet. Vi ha således här närmast att göra med av hän-syn till kulten lämnade föreskrifter och ej med några krigslagar.⁴

* * *

¹ Dm 8: 27; 2 S 8: 10 f.

² SMITH, Rel. d. Sem., s. 185.

³ DILLMANN, Nu-Jos., s. 5 ff.; BAENTSCH, a. a. s. 446, 451; NOWACK, Arch. I, s. 372; jfr BENZINGER, PRE 11, s. 118.

⁴ Jfr KENT, Israels Laws, s. 82.

Även Israels folkrättsliga lagar besanna, vad som på så gott som alla andra hebreiska rättsområden kunnat iakttagas, nämligen att religiösa synpunkter mycket starkt spelat in vid bestämmelsernas avfattning. Så är fallet i fråga om främlingar. Det, som från början gjorde deras ställning till ett problem och vid försöken att rättsligt ordna densamma framkallade en del för Israel originella främlingslagar, var just hänsyn till med religionen sammanhängande krav. Ävenså visar sig Israels uppfattning av kriget liksom de rättsbestämmelser, som här meddelas, djupast återgå på ett religiöst betraktelsesätt. Detta förklarar, att i dessa lagar också kan finnas en och annan till synes hård och grym föreskrift. I babylonisk rätt saknas motsvarigheter till hebréernas folkrättsliga lagar. Men om analoga bestämmelser hade lämnats i CH, skulle man nog även då ha fått göra samma iakttagelse som beträffande andra av båda rättssystemen behandlade förhållanden. CH hade säkerligen ej nått upp till den humanitet, som Israel härvidlag lägger i dagen. Ty Israel befinnes äga synnerligen humana främlingslagar och även — trots skärpan i ett och annat hänseende — om stor humanitet vittnande krigslagar. Dess religion har, på samma gång den på detta område skapat en del för Israel egenartade bestämmelser, förlänat den hebreiska folkrätten många drag, som måste anses vittna om ett mycket mänskligt sätt att bedöma, vad som av densamma beröres.

III

DEN SOCIALA LAGSTIFTNINGENS RELATIVA SJÄLVSTÄNDIGHET OCH BETYDELSE

SJÄTTE KAPITLET.

Lagstiftningens relativa självständighet.

Att Kanaan ingalunda varit ett isolerat land, vars invånare skulle ha funnit sig hänvisade till ett av främmande inflytelser fullständigt oberört liv, ha framför allt de nyare orientaliska arkeologiska och språkvetenskapliga forskningarna lagt i dagen. Genom dem har det mer och mer blivit möjligt att vinna en ingående kunskap om det väldiga kultursammanhang, som rått mellan främre orientens länder, och även de allmänna kulturförbindelser, som Israels land ägde, har man sålunda allt bättre lyckats klarlägga.

Uppenbarligen får den vidgade kännedomen om dessa förhållanden den största betydelse för bedömandet av arten och beskaffenheten av det israelitiska folkets kulturella och religiösa utveckling. Ty antingen måste såväl dess materiella och andliga kultur som dess religiösa föreställningar befinnas ha på ett eller annat sätt — direkt eller indirekt — rönt påverkan av motsvarande företeelser hos andra folk. Eller ock har en sådan påverkan ej kommit till stånd, vare sig nu detta berott mera på en tillfällighet eller därpå, att alla främmande inflytelser bestämt avvisats. I varje fall kunna de mellanfolkliga förbindelserna ha givit anledning till en skarpare utprägling av det inhemska och säregna i medveten och avsiktlig motsats mot det, som utifrån bjudits.

Detta äger naturligtvis sin tillämpning även på det rättsliga livet och vad därmed sammanhänger. Det gäller därför att söka fastställa, huruvida det rättsmaterial, som inrymmes i Israels sociala lagstiftning, måste anses vara det israelitiska folkets arv och eget eller om det i högre eller lägre grad synes ha tillkommit som en följd av främmande kulturförbindelser.

§ 23. Israels land och främmande kulturområden.

Redan på grund av sitt geografiska läge har Israels land varit särskilt ägnat att komma i beröring med främre orientens kulturområden, och framför allt gäller detta om de äldsta och mest betydande kulturcentra där: Egypten och Babylonien. De gamla karavanvägarna dem emellan gingo fram genom Syrien och Kanaan, och Babylonien kunde endast genom dessa länder nå den för dess handelsförbindelser betydelsefulla Medelhavskusten.¹

Till dessa genom rena naturförhållanden givna betingelser för främmande påverkan komma än ytterligare förutsättningar, som den historiska utvecklingens förlopp skapat. Kanaans historia bragte det i flitig kontakt med dessa båda österns inflytelserikaste kulturbärare, och det har blivit de senaste assyriologiska och egyptologiska forskningarna förunnat att sprida ljus över denna utveckling alltifrån äldsta tid. Tack vare dem kan man numera inordna den i ett större universalhistoriskt sammanhang, varigenom det blir möjligt att få kännedom om Kanaans allmänna kulturställning redan sedan mer än ett par tusen år före vår tideräkning. Dessa forskningar ha ådagalagt, att det lilla landet alltsedan mitten av 3:e årtusendet f. Kr. stått i ett mer eller mindre starkt politiskt beroende av än den ena, än den andra av de mäktiga grannstaterna vid Nilen och Euftrat-Tigris.² En dylik avhängighet i politiskt hänseende måste emellertid föra med sig avsevärda kulturella inflytelser från den härskande statens sida, i synnerhet om denna befinner sig på en så betydligt högre kulturnivå, som vad fallet var med ovannämnda stater i jämförelse med de av dem beroende folken i Kanaan.³ Vi synas därför redan härigenom äga grundade skäl för det antagandet, att Israels land genom sina historiska öden utsatts för en bestämd påverkan från Egyptens och Babyloniens överlägsna kulturer.

Att ett sådant på geografiska och historiska grunder postulerat kulturellt inflytande verkligen förefunnits, vinner sin fulla bekräft-

¹ Se härom närmare LEHMANN-HAUPT, Israel, s. 1 ff.; BUHL, DB Extra Vol., s. 368.

² KITTEL, Gesch. I, s. 53 ff.

³ Jfr VOLZ, ZTK 1904, s. 216.

telse på arkeologisk väg genom de senaste årtiondenas palestinsiska utgrävningar. Därvid har nämligen konstaterats, att i Israels land, århundraden innan de hebreiska stammarna i eftermosaisk tid tagit det i besittning, främmande inflytelser av avgörande betydelse för kulturutvecklingen gjort sig gällande. Däremot kan man knappast tala om en i egentlig mening originell kananeisk kultur, ty landet synes, om man får döma av vad utgrävningarna på dess mark bragt i dagen, i kulturellt hänseende ha förhållit sig övervägande receptivt.¹

Dessutom har genom nämnda utgrävningar kunnat fastslås, att Kanaan i äldsta tid rönt påverkan från flera olika kulturområden, något som man förut alltför litet beaktat.² Det är alltså icke, såsom ofta påståtts, enbart Babylonien, som här kommer i fråga. Tvärtom synas de arkeologiska fynden giva vid handen, att den s. k. pan-babylonismen, vad Kanaan vidkommer, torde böra undergå vissa modifikation. Bland de kulturer, som influerat den kananeiska, spelade utan tvivel Egyptens och Babyloniens den viktigaste rollen, men även från andra håll ha tidvis värdefulla kulturella påverkningar utgått.

Tidigare än Babylonien har uppenbarligen Egypten, i synnerhet vad södra delen av Israels land beträffar, utövat ett mäktigt kulturinflytande, och de anställda grävningarna synas till fullo bestyrka, vad Gamla testamentets urkunder veta berätta om förbindelserna mellan Kanaan och dess granne vid Nilen.³ Det framgår likaledes av dessa grävningar, att även den babyloniska kulturen lämnat tydliga spår efter sig, ty några skriftliga minnesmärken ha anträffats,⁴ vilka givit ytterligare stöd åt de slutsatser, som man av Amarna-breven funnit sig berättigad att draga om denna kulturs insats i Kanaans utveckling. Vidare ha de norr ifrån kommande hetiterna redan långt före Amarna-tiden börjat söka intränga i Kanaan och där sedermera under ständiga strider med Egypten

¹ Jfr THOMSEN, *Komp.*, s. 16 ff.

² Jfr FRIES, *Israel*, s. 47 ff.; STAVE, *Israels hist.*, s. 21 f.; PEDERSEN, *Israel I—II*, s. 1 ff.

³ SELLIN, *Ausgrab.*, s. 26; GRESSMANN, *Ausgrab.*, s. 44 f.; VINCENT, *Canaan*, s. 435 ff.; COOK, *Expositor* 1909, 2, s. 100 f.

⁴ Jfr THOMSEN, *Palästina*, s. 57 ff.; LEANDER, *Det gamla Palestina*, s. 159 ff.

gjort sitt inflytande gällande. Genom senare undersökningar av den hetitiska kulturen, vars centrum varit förlagt till det gamla hetiterrikets huvudstad Boghazköi i Mindre Asien, har man ansett sig kunna konstatera, att av denna kultur förefinnas vissa rester i Palestina.¹ Slutligen ha genom feniciernas och filistéernas förmedling inflytelser från det egeiska kulturområdet sökt sig väg till Kanaan och där framträtt med olika styrka under olika tider alltsedan det 16:e årh. f. Kr.²

Att även andra kulturer än de nu nämnda sträckt sina verkningar till Kanaans land, är ju möjligt. Man kunde härvid närmast tänka på inflytelser från det mineisk-sabeiska kulturområdet. Men dels ha genom utgrävningarna i Palestina ännu ej anträffats några spår av en dylik förbindelse, dels äro de sydarabiska inskrifterna f. n. endast i ytterst ringa grad bearbetade, varför en påverkan från detta håll hittills ej kunnat uppvisas.³

Av föregående korta antydningar torde alltså vara klart, att Kanaan måste i betydande grad ha utsatts för inflytelser från de kulturmakter, med vilka det på grund av sitt läge och sin historia trädde i förbindelse. Det gäller nu att se till, i vad mån ett dylikt förhållande kan anses troligt även beträffande det område av mänskligt kulturliv, varom i denna undersökning är fråga, det rättsliga livets utgestaltung. Vi ha m. a. o. att söka besvara frågan, huruvida det i Israels sociala lagstiftning förefintliga stoffet kan sägas vara av enbart israelitiskt ursprung eller synes i större eller mindre utsträckning hava tillkommit under främmande påverkan.

Av de ovannämnda stora kulturområdena torde först och främst det hetitiska och det egeiska här knappast kunna komma i fråga, åtminstone ej, vad det förra beträffar, på forskningens närvarande ståndpunkt. Hetiternas inskrifter ha hittills blott mycket ofullständigt kunnat för forskningen utnyttjas, och den egeiska kulturen har först långt senare inom sitt gebit skapat rättsliga urkunder, vilka i varje fall äro yngre än Fb.⁴ De analogier till grekisk rätts-

¹ Jfr FRIES, a. a. s. 53 ff.; STAVE, Israel I, s. 25, 49.

² FRIES, a. a. s. 59 ff.; SELLIN, a. a. s. 26 ff.; STAVE, a. a. I, s. 41.

³ COOK, Laws of Moses, s. 34; WEBER, Arabien, s. 10 ff.; FRIES, a. a. s. 47 f.

⁴ Jfr PÖHLMANN, Grundriss d. griech. Gesch., s. 55, BUSOLT, Staats- u. Rechtsaltert., s. 137 f., 144 f.

åskådning, som vi i det föregående påträffat, utgöra intet bevis för att denna skulle ha influerat hebréerna. Tvärtom äro de analoga rättsfallen endast sådana, som den jämförande rättsvetenskapen ofta kunnat konstatera mellan folk på ett sinsemellan likartat stadium i rättsutveckling, vilka ej haft den ringaste beröring med varandra.

Däremot kunde möjligen Egypten tänkas ha haft en viss betydelse för israelitisk lagstiftning, om man tar i betraktande dess höga, ålderdomliga kultur och den lätthet, varmed denna kultur borde ha kunnat göra sig gällande i Kanaan på grund av Egyptens närbelägenhet, dess flitigt använda handelsvägar genom detta land och dess politiska herravälde över detsamma under långa tider. Som därjämte hebreiska stammar före och under mosaisk tid och för övrigt Mose själv stått i nära relation till Egypten, synes förhandenvaron av ett egyptiskt inflytande i ovan berörda avseende ej vara alldeles utesluten.¹ Man har till och med velat påstå, att egyptiska lagar skulle ha direkt tjänat som mönster för mosaiska.² Emellertid saknas varje som helst bevis härför eller säkrare antydningar härom, och man torde alltså få nöja sig med att framhålla blotta möjligheten av ett sådant inflytande. Likheter, som här och där finnas mellan egyptiska och hebreiska rättssedvänjor, behöva ej ådagalägga de senares beroende av de förra. De kunna mycket väl tillhöra sådana av den jämförande rättsvetenskapen allmänt betygade förhållanden, vilka ej innebära någon beröring mellan de folk, hos vilka dylika analoga företeelser uppträda.

Annorlunda förhåller det sig med det babyloniska kulturområdet. Från detta erbjudes nämligen ett mycket rikt jämförelsematerial för besvarandet av föreliggande spörsmål. Utom en synnerligen omfångsrik samling urkunder av skilda slag,³ genom vilka man får en ingående kännedom om Babyloniens rättsförhållanden alltifrån äldsta tid, kommer här särskilt i fråga den babyloniske konungen Hammurabis lag. Den föregående framställningen har påvisat såväl en hel del överensstämmelser som ock betydande olikheter mellan denna lagsamling och Israels

¹ Jfr KITTEL, *Ausgrab.*, s. 15.

² Jfr SELLIN, *Ausgrab.*, s. 10.

³ Se härom närmare WEBER, *Lit. d. Babyl. u. Assyr.*, s. 248 ff.; JOHNS, *Bab. a. Assyr. Laws*, s. 3 ff.

lagar, och det återstår att se till, vilka slutsatser som härav kunna dragas, då det gäller att söka klargöra förhållandet mellan babylo-nisk och hebreisk rättsåskådning. Dessutom har man helt nyligen funnit en samling gamla assyriska lagar, vilka ge en inblick i assyriska rättsförhållanden från tiden 1400—1200 f. Kr.¹ Även i denna lagsamling finnas vissa paralleller till i Israels lagstiftning föreliggande rättsmaterial, och den bekräftar därför ytterligare, vad Hammurabis lag lär oss om den betydelse, som kulturområdet vid Eufrat-länderna måste ha haft för den israelitiska rättsutvecklingen.

Innan vi emellertid ingå på frågan om förevarande kultursammanhang, böra såsom en sammanfattning av de förut anställda, detaljerade jämförelserna mellan Hammurabis lag och Israels lagstiftning, efter en erinran om Hammurabi-lagens tillkomst, de grundväsentligaste olikheterna mellan de båda rättssystemen i allmänna drag angivas.

§ 24. Sammanfattande jämförelse mellan Hammurabis lag och Israels lagstiftning.

Då vid de franska utgrävningarna i Susa i december 1901 och januari 1902 det väldiga dioritblock upptäcktes, på vilket konung Hammurabis av Babylon lagar befunnos inhuggna, fick man en tydlig bekräftelse på vad som redan förut genom talrika inskrifter och kontrakttavlor var känt om nämnde konungs oerhörda administrativa förmåga och intresse för rättskipningen. Det gjorda fyndet klarlade med ens rättsförhållandena i Babylonien omkr. år 2100 f. Kr.² och ställde dettas kulturliv vid denna tid i en helt ny belysning.

Liksom Israels lagar i deras för oss tillgängliga gestalt äro resultatet av en under århundraden fortgående rättsutveckling, är detta

¹ Största delen av dessa lagar har under fjolåret utgivits med transkription och översättning av SCHEIL i ett arbete med titel: *Recueil de Lois Assyriennes*.

² Tiden för Hammurabis regering bestämmes olika. Så sättes denna av WINCKLER, COOK, JEREMIAS m. fl. till omkr. 2250, av UNGNAD till 2123—2081, medan däremot andra, såsom EDUARD MEYER m. fl., anse, att Hammurabi regerat 1958—1916.

säkerligen fallet även med Hammurabis lag.¹ Den kan ej gärna vara en originalskapelse av den berömde konungen själv.² Redan dess ofantliga omfång och det komplicerade rättsmaterial, som i den finnes sammanfört, tyckas tyda på att den i likhet med varje annan större lagsamling har bakom sig en lång tillblivelsehistoria. Nu torde tillvaron av äldre babyloniska lagar, kanske även lagsamlingar, få anses obestridlig.³ Ty dels bildar Hammurabis regering avslutningen på Babyloniens i kulturellt och politiskt hänseende mest lysande period, och det är då knappast troligt, att ett så högt utvecklat kultursamhälle skulle före Hammurabis tid ha saknat kodifierad rätt. Dels finner man i från äldre tid stammande kontraktavlor en juridisk terminologi, som tvivelsutan är hämtad ur med dem samtida lagar, alldeles som kontrakt från Hammurabis tid begagna sig av i CH förekommande språkbruk.⁴ Dessutom äga vi i de s. k. sumeriska familjelagarna ännu i behåll skriftligen fixerad rätt av högre ålder än CH.⁵ Det ligger därför nära till hands att antaga, att i Babylonien från tiden före Hammurabi funnits måhända till och med ett betydande antal skrivna lagar.

Att Hammurabi vid sitt lagstiftningsarbete använt sig av redan förefintligt material,⁶ framgår av konstaterade såväl formella som reella överensstämmelser mellan hans lagar och urkunder av äldre datum.⁷ I vilken utsträckning detta skett, kan visserligen icke med bestämdhet avgöras. Men att döma av sättet för mera omfångsrika lagverks tillkomst, är det högst sannolikt, att Hammurabi huvudsakligen kodifierat redan existerande rätt,⁸ varvid säkerligen gammal sedvanerätt,⁹ genom tradition fortplantade

¹ COOK, a. a. s. 263 f.

² WEBER, a. a. s. 253.

³ Jfr JOHNS, a. a. s. 40; SAYCE, Bab. a. Ass., s. 195 ff.

⁴ JOHNS, a. st.

⁵ KOHLER u. PEISER, a. a. I, s. 134; WEBER, a. a. s. 251; WINCKLER, Ges. Ham:s, s. 7.

⁶ Jfr GAUTIER, La loi d. l'anc. all., s. 44; BUDDE, Gesch. d. althebr. Litt., s. 97 f.; ULMER, Ham., s. 20; DELITZSCH, Hand. u. Wand., s. 20.

⁷ LEHMANN, Bab:s Kulturmission, s. 47 f.

⁸ OETTLI, Ges. Ham:s, s. 10; GRIMME, Ges. Cham:s, s. 9 f.; LEHMANN, a. a. s. 52, Israel, s. 245 f.; JOHNS, a. a. s. 40.

⁹ COOK, a. a. s. 42, 263 f.

eller ur domares annaler hämtade rättsavgörelser¹ samt skrivna lagar² av honom upptagits och sammanförts till ett helt. Att dessutom åtskilliga nya lagar, lämpade efter senare rättsbehov, lagts till de gamla, lider nog intet tvivel.³

Men även om CH till största delen torde få anses som en kompilation av gamla rättssedvänjor och lagar, har dock dess upphovsman på densamma tryckt sin andes tydliga prägel. En viss planmässighet i anläggningen, en strävan efter att med nära nog systematisk noggrannhet — om ock ej alltid konsekvent genomförd — ordna det föreliggande stoffet är omisskännlig.⁴ Läger man så här till den sorgfällighet, med vilken Hammurabi sökt samla ett det möjligast rikhaltiga rättsmaterial, avsett att tillgodose kulturlivets skiftande behov, synes hans storartade lagkodex framstå som ett förkroppsligande av hans i prologen och epilogen uttalade avsikt att genom densamma på en gång grunda ett varaktigt rättskydd inom sitt vidsträckta rike och för kommande tider skapa ett verk av bestående värde.

En i detalj anställd jämförelse mellan Hammurabis och Israels rättsbestämmelser måste leda till den slutsatsen, att å vardera sidan förefinnas högst karakteristiska och om stor originalitet vittnande egendomligheter samt att på grund härav vartdera av dessa båda lagverk mycket väl kan försvara sin överlägsenhet över det andra alltefter den synpunkt, från vilken man ser saken.

I yttre avseende, betraktad som ren lagkodex med syfte att reglerande omspanna livets skilda förhållanden, är CH ett mästerverk. Stoffets detaljrikedom, mångfalden av anförda typiska rättsfall och den ytterliga noggrannhet, med vilken kulturlivets olika områden av lagstiftaren blivit beaktade, finner ej ens tillnärmelsevis en motsvarighet i Israels sociala lagar. Men saken får också sin helt naturliga förklaring i den vitt skilda miljö, som skapat de båda lagsamlingarna. Å ena sidan ett högt utvecklat samhälle med fasta former och ordningar sedan århundraden och i besittning av det rikaste kulturlivs alla förmåner; å andra

¹ Jfr JEREMIAS, a. a. s. II not 1; MEYER, *Gesch. d. Altertums*, I: 2, s. 511.

² WEBER, a. a. s. 253.

³ JOHNS, a. st.

⁴ Jfr särskilt LEHMANN, *Bab:s Kulturmission*, s. 47 ff.

sidan ett folk, som visserligen inrättat sig för bofast levnadssätt, men dock först på en tid, som de senare lagarna förutsätta, kan anses hava gjort begynnelsen till en samhällsbyggnad av ytterst enkel struktur. Hade Babylonien på grund av en långt mera komplicerad statsorganisation, en högt uppdriven industri och omfattande handelsförbindelser behov av ett välordnat rättsväsende, där lagarna togo hänsyn till det mångskiftande livet i en gammal kulturstat och därför måste på ett ingående sätt behandla en mängd olika rättsförhållanden, medgåvo däremot Israels betydligt mera primitiva sociala inrättningar en rättskipning av vida enklare beskaffenhet. Denna olika kulturhistoriska bakgrund för de kodifierade lagarna måste således vid en jämförelse mellan de båda rättssystemen på det noggrannaste fasthållas. Den förklarar, varför CH har ett betydande försteg framför Israels lagstiftning med hänsyn till det kodifierade rättsmaterialets omfång och varför Israels lagar i många fall röja en långt mera primitiv rättsuppfattning än de babyloniska.¹

Medan alltså CH, när en rent juridisk måttstock lägges till grund för bedömandet, visar sig överlägsen de mosaiska lagarna, blir däremot förhållandet ett annat, om man går till lagarnas s. a. s. inre sida, till de motiv, som ligga bakom, och den uppgift, som synes föresväva dem.

Först och främst bör då särskilt bemärkas, att den babyloniska lagen totalt saknar religiösa bestämmelser och i detta avseende således företer en högst betydande olikhet med den mosaiska. Emellertid torde denna omständighet i och för sig icke berättiga till den slutsatsen, att CH därigenom skulle röja en lägre religiöst-etisk ståndpunkt. Den babyloniske lagstiftaren synes tvärtom ha fullt avsiktligt uteslutit alla religiösa föreskrifter ur sin kodifikation² och därigenom givit den karaktären av en civillag. Möjligen har detta berott på att det ej ansetts lämpligt att intaga stadgar rörande religionen i en lag, som skulle gälla för det babyloniska världsväldets många underlydande nationer, bland vilka olika religioner härskade.³

¹ Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. LI not 4; KOHLER, DLZ 1903, sp. 1546 ff.

² Jfr COOK, a. a. s. 277; FRIES, Finsk Tidskrift 1903, I, s. 220.

³ FRIES, Israel, s. 58.

Om således frånvaron av alla religiösa bud i CH ej behöver innebära ett minus i kvalitativt hänseende, synes däremot den omständigheten, att religionen över huvud ej kommit att utöva något bestämmande inflytande på den babyloniska lagens stadganden, göra denna lag i vissa avseenden betydligt underlägsen Israels lagstiftning. Visserligen förklarar sig Hammurabi i såväl prologen som epilogen ha handlat på gudomligt uppdrag och offentliggjort av gudarna honom given rätt, men å andra sidan betraktar han dock lagarna lika mycket som sina egna och sig själv som den egentlige lagstiftaren. Av de ansatser, som i prologen och epilogen gjorts för att förläna lagen gudomlig auktoritet, märker man i övrigt intet spår, då religionen varken med hänsyn till lagstiftningens innehåll eller vid rättssatsernas formulering får någon betydelse. Den står i CH realiter alldeles utanför det hela. Det juridiska blir där aldrig influerat av ett religiöst betraktelsesätt. I Israel däremot råder, såsom i det föregående flerfaldiga gånger påvisats, ett det mest intima samband mellan religionen och det rättsliga livet. Liksom religionen där i allmänhet kommit att utöva ett ombildande och alla förhållanden utgestaltande inflytande av alldeles enastående art,¹ är detta fallet även inom rättens gebit. Här förefinnes således mellan de båda rättssystemen en grundväsentlig olikhet, som måste komma att i flera avseenden ge deras lagar ett helt olika skaplynne och därför också lämnar förklaringen till andra för de båda lagsamlingarna kännetecknande egendomligheter, varigenom de rätt betydligt avvika från varandra.

Det har förut framhållits, att den genomgående humana tendens, som utmärker den israelitiska lagstiftningen och som där ofta kan spåras även vid föreskrifter av relativt underordnad betydelse, är nästan fullständigt främmande för CH, om den ock understundom likasom undantagsvis skymtar fram. Humana ansatser ha där oftast uteblivit, delvis till följd av de kulturella betingelser, som föreligga i CH, förnämligast kanske dock på grund därav, att ett mäktigt religiöst inflytande alldeles saknas. I CH äro lagarna avfattade efter strängt juridiska normer och avslutande med syftet att garantera såväl samhället som den en-

¹ Jfr STAVE, BF 1908, s. 413.

skilde största möjliga mått av rättsskydd. Israels lagstiftning åter har tack vare religionen fått ett starkt humanitärt inslag. Den högre etiska uppfattning, som i hebreisk rätt gör sig gällande, vilar på rent religiös grund, och därav förklaras förpliktelseerna till största hänsyntagande vid rättslivets ordnande och tillkomsten av en humanitet, som saknar motstycke på babylonisk mark.

Såsom ett särdeles belysande exempel på det olika utrymme humanitetstanken får i babylonisk och i hebreisk rätt må hänvisas till vad som förut blivit sagt om de båda lagsamlingarnas straffrättsliga bestämmelser.¹ Medan i CH jus talionis härskar i en form, som knappast på någon enda punkt genombrytes av en högre sedlig åskådning, och därför också ytterst grymma straff understundom tillgripas, är den mosaiska lagstiftningen här i stort sett betydligt mildare, även om den i teorien med bestämdhet hävdar samma straffprincip och dessutom för somliga förbrytelser till och med stipulerar strängare straff än den babyloniska rätten. Det är i Israel återigen religionen, som här spelar in. Under det att i CH straffen utmätas med juridisk noggrannhet i överensstämmelse med vedergällningsrättens fordringar allena, har däremot Israel i sin strafflagstiftning aldrig släppt det innerliga sambandet mellan religiösa motiv och etiska krav.

Andra skiljaktigheter av liknande art kunde nämnas. Men av det anförda framgår den grundväsentliga olikheten mellan de båda rättssystemen tillräckligt tydligt. Emot den babyloniska rättens obestriddliga företrädare, när det gäller att skapa ett i tekniskt hänseende fulländat lagverk, står den hebreiska rättsåskådningens ur religionen framsprungna högre sedliga allvar, som CH från sin uteslutande juridiska ståndpunkt ej kunnat nå fram till.

¹ Se ovan s. 426 ff.

§ 25. Förklaringsgrunderna till förefintliga analogier i babylonisk och israelitisk sociallagstiftning.

Vid en jämförande undersökning av Hammurabis lag och Israels lagstiftning, då såväl de enskilda bestämmelsernas innehåll som lagsamlingarnas allmänna grunddrag tagas i betraktande, måste alltså å ena sidan vittgående olikheter, å den andra ej obetydliga överensstämmelser och likheter konstateras dem emellan.

Att de båda kodifikationerna avsevärt skilja sig från varandra, är, som nämnt, helt naturligt. Svårare är däremot att lämna en säker förklaringsgrund till de förefintliga parallellerna och att därvid bestämt avgöra, om trots analoga rättsbestämmelser en förbindelse mellan de båda rättssystemen måste anses utesluten eller om dessa stadganden synas tvinga till antagandet av en sådan förbindelse, i vilket fall den babyloniska rättsåskådningen på grund av sin högre ålder tydligen måste ha varit den påverkande. Stannar man för det senare alternativet, återstår vidare att utreda, på vad sätt det babyloniska inflytandet kommit till stånd och vilken grad av självständighet som även med ett dylikt inflytande bör kunna tillmätas Israels lagstiftning.

Vi ha här att göra med ett ganska invecklat problem, som på den arkeologiska forskningens nuvarande ståndpunkt endast torde kunna lösas med en större eller mindre grad av sannolikhet.¹ I den rikhaltiga litteratur, som med anledning av Hammurabi-fyndet sett dagens ljus, har också frågan om den mosaiska lagens förhållande till CH blivit föremål för forskares undersökningar. Man har härvid beträtt väsentligen tre olika vägar.

I. Genom påståendet, att i Israels lagstiftning skulle föreligga ett direkt lån från eller ett mer eller mindre omedelbart litterärt beroende av CH, har man tydligen velat tillskriva denna ett avgörande inflytande på hebreisk rättsåskådning. Så tror sig EDWARDS² kunna konstatera, att en äldre

¹ Jfr KAUTZSCH, StKr 1906, s. 480.

² Ham. Code, s. 134 f.

hebreisk lagsamling, som upptagit vissa stycken av Fb, skulle vara direkt hämtad ur CH. En liknande uppfattning hävdas med stor bestämdhet av D. H. MÜLLER.¹ Han postulerar efter en detaljerad undersökning av de analoga bestämmelserna en till grund för CH liggande 'Urgesetz', som han till och med menar sig kunna rekonstruera i dess allmännaste grunddrag och ur vilken Israels äldsta lagar närmast skulle ha härflutit. Denna urlag skulle nämligen, då hebréerna lämnade Ur-Kasdim, Hammurabis hemland, ha av dem medförts, bevarats under deras vandringar och slutligen kommit till Egypten, där Mose fått göra bekantskap med densamma.² Dock torde denna hypotes få betecknas som väl djärv³ och försöket att ur CH nära nog restituera en till grund för densamma liggande primär källa som tämligen fruktlöst. MÜLLERS åsikt har också framkallat stark opposition och i allmänhet blivit av kritiken mottagen med stor skepsis.⁴

2. Långt allmännare anslutning har den uppfattningen vunnit, att mellan CH och Israels lagar visserligen icke förefinnes något litterärt avhängighetsförhållande, men däremot ett verkligt historiskt sammanhang. CH har därigenom kommit att utöva ett direkt positivt inflytande på hebreisk rätt, utan att man behöver tänka sig, att den för Israels lagstiftare varit den omedelbara källa, ur vilken de lånat sina stadganden. De forskare, vilka omfatta denna åsikt, hålla nämligen före, att de reminiscenser från CH, som man vid ingående detaljundersökningar påträffar i Israels lagstiftning, förnämligast i Fb, avgjort tala för ett sådant beroende. När det sedan gäller att söka bestämma, på vilken väg det babyloniska rättsstoffet kommit till Israels kännedom, äro meningarna delade.

Man har sökt lösa frågan genom att beteckna Arabien som det land, över vilket babylonisk rätt skulle ha banat sig väg till de israelitiska nomadstammarna. Så framför allt J. JEREMIAS.⁵

¹ Ges. Ham:s, s. 210 ff.

² A. a. s. 219.

³ Jfr JEREMIAS, Das A. T. im Lichte d. A. Orients², s. 423 not 1.

⁴ Jfr bl. a. KOHLER, DLZ 1904, sp. 299 ff.; ZIMMERN, ZDMG 1904, s. 954 ff.; KAUTZSCH, StKr 1906, s. 461 ff.; LEHMANN- HAUPT, Israel, s. 250 ff.

⁵ Moses u. Ham., s. 62.

Även BENZINGER antager en förmedling på denna väg, ehuru den för honom icke är den enda.¹ De flesta anse emellertid, att den kananeiska kulturen till hebréerna förmedlat babyloniska rättsföreställningar, av vilka de sedan influerades i sin lagstiftning. På detta sätt förklaras parallellerna mellan CH och Israels lagstiftning av bl. a. BENZINGER (delvis)², KITTEL,³ KAUTZSCH⁴ och FRIES.⁵ Det bör särskilt anmärkas, att de två sistnämnda forskarna, även med antagande av en sålunda förmedlad babylonisk påverkan, starkt betona de israelitiska lagstiftarnas självständiga förfarande vid användandet av det babyloniska stoffet. Även NOWACK⁶ synes böjd för att betrakta den kananeiska kulturen som en förmedlande länk. OETTLI⁷ håller före, att såväl Arabien och den kananeiska kulturen som ock de hebreiska stammarnas vandringar från Eufrat-länderna kunna komma ifråga vid försöket att avgöra, hur de babyloniska rättsidéerna nått Israel. Likaså anser LEHMANN-HAUPT⁸ dessa olika förklaringsgrunder böra tagas med i räkningen, varjämte han finner även allmänsemitiska rättsföreställningar vara i båda lagsamlingarna kodifierade.

3. Kännetecknande för en tredje kategori av forskare är slutligen en bestämd strävan att ådagalägga den mosaiska lagstiftningens självständighet i förhållande till babylonisk rättsuppfattning, varvid dock somliga av dem kunna medgiva, att hebréerna härutinnan delvis påverkats från Babylonien, men att detta i så fall skett helt indirekt och omedvetet. Så anse KENT⁹ och JOHNS,¹⁰ att Israels lagstiftare på ett fullt egenartat sätt bearbetat det rättsmaterial, som förelegat i gammal, av babylonisk rätt influerad sed. KÖBERLE¹¹

¹ Arch., s. 267, Wie wurden die Juden etc., s. 10 f., PRE 23, s. 554.

² Arch., s. 266, Wie wurden die Juden etc., s. 6, 8 f., 17.

³ Ausgr., s. 47 f., Gesch. II, s. 117 not 1, Alttestam. Wissenschaft, s. 27.

⁴ StKr 1906, s. 479 f.

⁵ Finsk Tidskrift 1903, 1, s. 224.

⁶ Theol. Rundschau 1903, s. 469.

⁷ Ges. Ham:s, s. 86.

⁸ Israel, s. 247, 249, 254.

⁹ Israels Laws, s. 6 f.

¹⁰ DB Extra Vol., s. 611 f.; JTS 4, s. 182 f.

¹¹ Bez. zw. Isr. u. Bab., s. 53, 56.

betonar denna självständighet utan att bestrida ett visst inflytande från Babylonien. Däremot har åsikten om den israelitiska lagstiftningens fullständiga oberoende av CH på det ivrigaste förfäktats av KOHLER,¹ COOK,² GRIMME,³ ROTHSTEIN⁴ och delvis WILDEBOER,⁵ vilka framhålla, att Israels lagar, liksom CH, utgöra kodifikationer av gammalsemitisk sedvanerätt och att deras beröringspunkter med den babyloniska lagen följaktligen ha sin förklaringsgrund i båda lagsamlingarnas gemensamma semitiska ursprung.

När man närmare tar kännedom om den vetenskapliga diskussion, som ifrågasvarande problem framkallat, kan man ej undgå att finna, att därvid ofta alltför ringa uppmärksamhet ägnats åt en synpunkt, som otvivelaktigt förmår lämna ett mycket viktigt bidrag till problemets lösning. De undersökningar, som företagits för att klargöra förhållandet mellan israelitisk lagstiftning och babylonisk rättsåskådning, synas nämligen i allmänhet ej tillbörligt ha beaktat de lärdomar den jämförande rättsvetenskapens forskningsresultat haft att giva. Denna vetenskap har bland annat ådagalagt, att en hel del rättsföreteelser uppträda med en viss universalism hos folk, som nått en väsentligen likartad kulturell utveckling, utan att dessa folk ägt någon som helst beröring med varandra.⁶ Likasom vissa drifter äro alla människors gemensamma egendom, finnas även rättsidéer, som med inre nödvändighet utveckla sig ur den mänskliga naturen, så snart vissa yttre kulturbetingelser äro för handen.⁷ Genom dessa rättsidéer skapas analoga rättsbruk på skilda kulturområden, mellan vilka någon historisk förbindelse icke är tänkbar.

Om man med fasthållande härav jämför CH och Israels lagstiftning, skall man frapperas av att de därvid konstaterade likheterna

¹ DLZ 1903, sp. 1543 f., 1904, sp. 296 ff.; KOHLER u. PEISER, Ham:s Ges. I, s. 143.

² Laws of Moses, s. 281 f.

³ Ges. Cham:s, s. 25 ff., 43 f.

⁴ Moses u. d. Gesetz I, s. 45 f.

⁵ Nieuw Licht, s. 188 f.

⁶ Jfr KOHLER, DLZ 1904, sp. 299; WEISMANN, Talion, s. 7 f.

⁷ Jfr BERNHÖFT, ZVRW 1878, s. 33; KOHLER, a. art. sp. 302; WINCKLER, Die bab. Kult., s. 6.

ej sällan röra rent universella rättsföreteelser. Vi behöva endast påminna om äktenskapets ingående genom köp, åtskilliga förhållanden inom slavrätten, användandet av gudsdomar, särskilt vid misstanke för svårare brott, talionsprincipen, en del andra straffrättsliga grundsatser o. s. v. Förefinnas dylika överensstämmelser hos folk utan någon rasfrändskap sinsemellan och utan ömsesidiga historiska relationer,¹ är det så mycket mindre egendomligt att, såsom hos Israel och i Babylonien, påträffa dem hos semiter,² där just på grund av den etnografiska samhörigheten frånvaron av mera markanta likheter i rättsbruk skulle förefalla högst förvånansvärd.³ Här måste således i många fall föreligga för semiter gemensamma seder och bruk, vilka kännetecknat nomadlivet under århundraden och sedan, då ökenstammarna blivit bofasta och därför måste anpassa sig efter en högre kulturs fordringar, dels fortlevat med samma intensiva seghet, dels fortbildats och omformats efter de förändrade levnadsbetingelserna. Vi ha här att göra med samma semitiska sedvanerätt, som ännu i dag efter årtusenden i mångt och mycket behärskar de semitiska nomadernas och fellahernas rättsförhållanden, såsom tydligt framgått av i det föregående då och då påvisade analogier mellan dessa rättsförhållanden och bestämmelser i såväl Israels lagar som CH.

Denna gemensamma sedvanerätts betydelse för semiternas rättsliv har tydligen blivit förbisedd, då man velat fastslå ett mera påtagligt babyloniskt inflytande på Israels lagar. Härvid har merendels förfarits så, att man företagit en detaljerad jämförelse mellan båda lagsamlingarna och sedan vid uppdragandet av vissa likheter funnit sig böra genast konstatera, att den babyloniska rättsåskådningen mer eller mindre direkt påverkat den hebreiska, utan att man låtit andra viktiga faktorer få komma med i räkningen. De forskare, som ivrigast hävdad åsikten om ett dylikt inflytande, synas ej sällan i sin strävan att påvisa så slående beröringspunkter som möjligt ha framhållit likheter, som måste förefalla rättshistorikern mycket naturliga, och understundom vid vissa lagbestäm-

¹ Jfr de av COHN (Ges. Ham:s, s. 12 ff.) anförda analogierna mellan CH och äldre germansk rätt beträffande familjen och äktenskapet.

² Jfr SAYCE, AJTh 8, s. 263.

³ Jfr KOHLER, a. art. sp. 299.

melser ha drivits till en tolkning, som gör våld på textens enkla ordalydelse.¹ I motsats härtill torde en jämförelse, där man bemödar sig om att i om varandra erinrande lagar ej inlägga annan betydelse, än som kan anses förenlig med deras såväl formella avfattning som andemening, komma att avsevärt reducera det antal mera direkta överensstämmelser man understundom genom konstlade tolkningsförsök trott sig kunna uppvisa. De paralleller, som vid sådan jämförelse kunna iakttagas, äro vanligen av så pass allmän beskaffenhet, att det skulle ha förefallit högst egendomligt, om de ej alls existerat i tvenne ur semitisk mark uppvuxna lagkodifikationerna, utan att man därför behövt antaga den enas beroende av den andra.²

Om däremot ett mer eller mindre slaviskt beroende förelegat, hade man väntat sig finna långt flera och mera i detalj gående paralleller än de tämligen allmänna rättsföreteelser, som äro gemensamma för båda lagsamlingarna. Ett så rikt rättsmaterial som det i CH sammanförda borde i så fall ha långt flitigare utnyttjats för Israels rättskipning.³ Hade babylonisk rättsåskådning så direkt kopierats av Israels lagstiftare, som man på sina håll velat göra gällande, synes det anmärkningsvärt, att så många betydelsefulla lagar i CH ej alls funnit någon motsvarighet i Israels lagsamlingar, oaktat de där hade varit väl behöfliga såsom fallande inom för Israels liv viktiga rättsområden och oaktat de mycket väl skulle ha lämpat sig för Israels sociala förhållanden. Vi kunna exempelvis erinra om CH:s ingående bestämmelser i familjerätt, av vilka Israels lagstiftning hade kunnat erhålla värdefulla komplement. Likaså borde i händelse av ett närmare avhängighetsförhållande de rent formella beröringspunkterna ha varit flera. Ett visst inflytande från Babylonien på språkbruket i Israels lagar hade då med all sannolikhet kunnat spåras, och särskilt hade nog den juridiska terminologien i CH i flera fall vunnit insteg i hebreisk rätt.⁴

De forskare, som betonat allmän semitisk sedvanerätts betydelse; då det gäller att förklara analogierna mellan CH och Israels lagar, ha hänvisat på ett förhållande, som måste anses synnerligen beak-

¹ Jfr KAUTZSCH, StKr 1906, s. 467 ff.

² Jfr KAUTZSCH, a. art. s. 480; KOHLER, a. art. sp. 301 f.

³ COOK, a. a. s. 273, 275.

⁴ Jfr COOK, a. a. s. 267; KOHLER, a. art. sp. 298; GRIMME, a. a. s. 43 f.

tansvärt för vinnande av klarhet i förevarande fråga. Det är tydligen sådan sedvanerätt, som i båda lagsamlingarna kodifierats,¹ och det väcker därför ej alls förvåning, om dessa sinsemellan kommit att förete vissa likheter.

Emellertid kan denna ursemitiska sedvanerätt knappast ha varit en alltigenom konstant storhet, som uppträtt i alla avseenden fullt likartad inom skilda delar av den semitiska folkvärlden. Vissa elementära rättsgrundsatser ha säkerligen överallt bildat det gemensamma underlaget. Men i övrigt har nog denna sedvanerätt fått en olika prägelse alltefter de olika lokala förhållanden, under vilka av densamma behärskade folkstammar levat, och utsatts för olika kulturinflytelser, som småningom riktat den med nya rättsliga tillsatser och antagligen i viss mån även omformat det rättsmaterial, som förut förefanns. Med hänsyn till föreliggande fråga ha vi då att se till, i vad mån den i Kanaan gällande semitiska sedvanerätten kan hava rönt påverkan från annat håll eller m. a. o., då, såsom ovan framhållits, det här företrädesvis måste bli fråga om en babylonisk påverkan, vad vi kunna veta om en dylik på Kanaans kultur och speciellt på dess rättsliga liv. Härvid äga vi förmånen att kunna utgå från genom kilskriftsforskningens resultat faktiskt betygade historiska förhållanden.

Enligt vad man med säkerhet känner, sträckte sig Hammurabis inflytande även till västerlandet, troligen ända till Medelhavets kuster.² Då vidare av inskrifterna framgår, att Hammurabis regering infallit mot slutet av Babyloniens högsta kulturella och politiska utveckling,³ är det också tämligen visst, att detsamma under sin rikaste blomstringsperiod utövat ett minst lika stort inflytande på länderna vid Medelhavet, som det Hammurabis tid kunde uppvisa. Härför tala även de av Sargon från Akkad och hans son Naram-Sin vid mitten av 3:e årtusendet f. Kr. företagna lyckliga erövringsstågen västerut,⁴ efter vilken tid de där belägna länderna synas hava blivit utsatta för babyloniska kulturinflytelser.⁵

¹ KOHLER, a. art. sp. 301; GRIMME, a. a. s. 25 ff., 43.

² SCHRADER, Keilinschriften, s. 20; WINCKLER, Entw. Bab:s u. Ass:s, s. 13.

³ WINCKLER, a. a. s. 13 f.

⁴ WINCKLER, a. a. s. 11, Euphratländer, s. 9 ff.; KITTEL, Gesch. I, s. 63 f.

⁵ BENZINGER, a. a. s. 50, 266.

På grund av dessa förhållanden har man ansett för ej otroligt, att CH för ifrågavarande länder till och med varit statslag,¹ ett antagande, som emellertid icke närmare kan bestyrkas. Men har tiden före Hammurabi varit den kulturellt och politiskt mest blomstrande i Babyloniens historia, är det redan härav ganska sannolikt, att även rättsgrundsatser och rättsåskådningar företett en viss utveckling, ja, att till och med upptecknade lagar och rättsutsagor av olika slag förefunnits, vilka utgjort det material, varav CH sedan begagnat sig. I de kulturströmningar, som redan före Hammurabis tid från Babylonien synas ha banat sig väg västerut, ingingo därför utan tvivel rättsliga element. När Hammurabis lag utarbetats, har sannolikt även den förr eller senare blivit känd i västern och där i högre eller lägre grad utövat ett visst inflytande.² Intressant är härvid att iakttaga, huru, som tidigare nämnts, i källornas berättelser om förhållandena under patriarktiden i många fall den i CH gällande rättsåskådningen alldeles tydligt går igen.³ Det är också knappast troligt, att kändedom om ett verk med en så enorm betydelse för Babyloniens kulturutveckling skulle ha inskränkt sig endast till dettas egna gränser och ej tillika blivit spridd till andra av samma kultur påverkade länder. Spår finnas ju av att CH utgått i flera exemplar,⁴ och den omständigheten, att i Assurbanipals bibliotek anträffats fragment av denna lag,⁵ tyckes tyda på en ganska utbredd kunskap om densamma.

Nu är det visserligen sant, att under den på Hammurabi-dynastien följande s. k. andra dynastien genom hetiternas framträngande den babyloniska maktsfären betydligt inskränktes och att en ännu starkare begränsning i detta avseende inträdde under den tredje dynastien, kassiternas (omkr. 1650—1100), då Babyloniens politiska inflytande knappast synes ha sträckt sig utöver

¹ BENZINGER, a. a. s. 266.

² KITTEL, *Gesch.* II, s. 117 not 1; KAUTZSCH, *StKr* 1906, s. 480.

³ BENZINGER, a. a. s. 266; GRIMME, a. a. s. 23; JEREMIAS, *Moses u. Ham.*, s. 47; FEUCHTWANG, *JM* 1904, s. 394 ff.; SAYCE, *AJTh* 8, s. 260 f.

⁴ Jfr JEREMIAS, a. a. s. 4; COOK, a. a. s. 6; WINCKLER, *Ges. Ham.'s*, 7; KOSCHAKER, *Rechtsvergl. Stud.*, s. 181.

⁵ GRIMME, a. a. s. 9; COOK, a. a. s. 6, 41; WINCKLER, a. st.

dess eget område.¹ Emellertid visa Amarna-breven, som giva en förträfflig inblick i förhållandena i Kanaan omkr. år 1400 f. Kr., att Babyloniens kultur allt fortfarande spelade en viktig roll i de länder, som undandragits dess politiska överhöghet, då babylonisk kilskrift användes vid diplomatiska förhandlingar i västern.² Väl har fyndet i fråga ofta överskattats, och man får nog ej av ett sådant diplomatspråks förekomst draga för vittgående slutsatser beträffande de babyloniska kulturinflytelserna i Kanaan.³ Dess tillvaro behöver ingalunda innebära, att livet i det stora hela alltför mycket genomträngts av babylonisk kultur,⁴ ty den användning, som där gjorts av babyloniskt språk, kan mycket väl förklaras såsom en rent praktisk åtgärd, nödvändiggjord genom de livliga internationella förbindelserna.⁵ Men å andra sidan kan ej förnekas, att Amarna-breven utgöra vittnesbörd om en bestämd kulturpåverkan från Babylonien, helst som en sådan ytterligare bestyrkts genom på senare tid i Palestina gjorda litterära fynd. Vi tänka här på de av SELLIN under grävningar i Taanak åren 1901 och 1903 påträffade lertavlorna, vilka ådagalägga, att kananeiska furstar använt kilskrift också för sin inhemska korrespondens,⁶ ävensom på det i Lakis funna kilskriftsbrevet.⁷

Det kan således på goda grunder påstås, att den kananeiska kulturen sedan mer än ett årtusende före hebréernas bosättning i Kanaan varit utsatt för säkerligen ej obetydliga påverkningar från Babylonien.⁸ Kanske den rent av helt behärskats av detta lands kultur.⁹ Om nu denna senare under så lång tid satt sin prägel på levnadsförhållandena i Kanaan, ha helt visst också babyloniska rättsåskådningar väsentligen av den art, som vi finna i CH, där

¹ WINCKLER, Entw. Bab:s u. Ass:s, s. 14 f.; SCHRADER, a. a. s. 21.

² KÖBERLE, a. a. s. 14; NIEBUHR, Amarna-Zeit, s. 30; SCHRADER, a. a. s. 23.

³ Jfr FRIES, Finsk Tidskrift 1903, 1, s. 224.

⁴ BUDDE, AJTh 1902, s. 701; COOK, a. a. s. 36; KOHLER, DLZ 1904, sp. 298.

⁵ Jfr COOK, a. st.

⁶ SELLIN, Ausgrab., s. 25 f.; GRESSMANN, Ausgrab., s. 15, 17 ff.; THOMSEN, Palästina, s. 8 f.; LEANDER, a. a. s. 160 ff.

⁷ THOMSEN, a. a. s. 57 ff.; LEANDER, a. a. s. 163 f.

⁸ Jfr BENZINGER, a. a. s. 49 f.; LEHMANN-HAUPT, Israel, s. 13, 15.

⁹ GUNKEL, Isr. u. Bab., s. 8.

vunnit insteg och fått en viss betydenhet.¹ Den i Kanaan gällande ursemitiska sedvanerätten har på detta sätt tvivelsutan kommit att med sig införliva sådant babyloniskt rättsstoff, som lämpligen kunde komplettera densamma i de avseenden, där den visade sig otillräcklig för ett genom babylonisk påverkan mera utvecklat kulturlivs fordringar. Sedvanerätten blev sålunda förökad och riktad, möjligen även delvis något omformad genom upptagandet av nya rättselement. Men något nämnvärt omdanande av i den kananeiska kulturen ingående ursemitisk rätt genom babyloniska rättsinflytelser torde knappast ha förekommit i betraktande av primitiva rättsinstitutioners och sedvänjors ytterliga seghet och strängt konservativa skaplynne samt deras förmåga att även under främmande påverkan i allt väsentligt bibehålla sin egenart till och med under årtusenden.²

När sedan hebreerna togo Kanaan i besittning, kom deras rättsliga liv att utgestaltas och ordnas under inflytandet av rättsåskådningar och genom upptagandet av rättsmaterial, som hämtats förnämligast från tvenne olika håll.

Å ena sidan förde de utan tvivel med sig urgammal sedvane-rätt, som reglerat livet under ökenvandringen. Vi behöva blott påminna om Moses förut omtalade rättskipning och Israels långvariga uppehåll vid Kades med den betydelse för rättsutvecklingen, som det säkerligen måste ha haft.³ Om redan denna nomadrätt kan hava rönt inflytande från Babyloniens mera utvecklade rättsförhållanden, är omöjligt att avgöra. Man har hänvisat till åtskilliga likheter mellan fornarabisk och gammalbabylonisk rätt, vilka skulle tyda på en viss förbindelse mellan de båda länderna. Genom att sedan sammanställa detta med Moses relationer till Midians land och hans i samband därmed omnämnda rättskipning (Ex 18) har man ansett den förmodan ligga nära till hands, att genom den gammalarabiska rättens förmedlande inflytelser babyloniska rättsidéer letat sig fram till Israels stammar.⁴

¹ Jfr BAENTSCH, Ex-Nu, s. LI; JOHNS, DB Extra Vol., s. 610 ff.; GRESSMANN, Gesch. schreib., s. 224; KITTEL, Gesch. I, s. 163; STAVE, Israel I, s. 48.

² Jfr COOK, a. a. s. 40; KOHLER, a. art. sp. 296 f., 301.

³ Se ovan s. 13 ff.

⁴ JEREMIAS, a. a. s. 62; BENZINGER, a. a. s. 267.

Nu är det dock högst osannolikt, att Babylonien utövat något mera märkbart kulturellt inflytande över Arabien,¹ och även om så varit, ha säkerligen de hebreiska nomadstammarnas primitiva rättsförhållanden ej nödvändiggjort upptagandet av nya tillsatser från Babylo niens mera fortskridna rättsåskådning. Likheterna mellan fornarabisk och gammalbabylonisk rätt behöva ej tyda på någon förbindelse mellan de båda rättsområdena, utan bero helt visst på att båda tillhörde semiter.

De hebreiska stammarna kommo å andra sidan i och genom bosättningen i Kanaan i beröring med den kananeiska sedvanerätten och måste utan tvivel av densamma tillägna sig särskilt sådana element, som nomadrätten saknade, men som nu erfordrades, då deras förändrade levnadssätt framkallade behovet av en högre utveckling på rättens gebit.² Detta nya rättsstoff hade redan långt före hebreernas bekantskap därmed med all sannolikhet influerats av babylonisk kultur. Nu blev det småningom hebreernas egendom genom att efter hand införlivas med de rättsåskådningar, som de förut ägde, och så sammansmältas med dessa till en hebreisk sedvanerätt, som lämpade sig för bondelevets förhållanden. Att därvid det nya rättsmaterialet i många fall kommit att omgestaltas och omformas genom Jahverreligionens mäktiga inflytande och de därigenom bildade rättsuppfattningarna präglats av dess anda,³ är endast en i Israel mycket vanlig företeelse, som upprepas överallt, där dess religion möter kulturen.⁴

Då förhållandena sedermera föranledde de rättsliga idéernas kodifiering, förforo lagstiftarna helt visst oberoende av direkta främmande inflytelser, endast givande lagens form åt det, som sedan århundraden faktiskt existerade som gällande sed, dels på nomadlivets stadium, dels bland Kanaans åkerbrukande befolkning.

På samma sätt böra även de analogier bedömas, som finnas mellan hebreisk lagstiftning och de ovannämnda gammalassyriska

¹ BUDDE, AJTh 1902, s. 702.

² Jfr KITTEL, Gesch. II s. 116 f.; KAUTZSCH, a. art. s. 480.

³ Jfr SELLIN, Alttestam. Rel., s. 23 ff.

⁴ STAVE, BF 1908, s. 413 f.; SÖDERBLOM, Uppenbarelsereligion, s. 20 ff.

lagarna. Något lån eller någon efterbildning kan ej heller här antagas. Men även dessa lagar bestyrka, vad ovan sagts om det kulturella inflytande, som från öster banat sig väg västerut. På grund av den kännedom, som vi tack vare CH på detta område äga, faller det sig tämligen självklart, att i hebreisk rätt vissa likheter finnas även med denna lägsamling. Förevarande paralleller beröra dessutom i flera fall nära nog universella rättsbruk, vilkas överensstämmelse hos tvenne semitiska folk ej förvånar.

Vi ha således beträffande frågan om den hebreiska lagstiftningens förhållande till babylonisk rättsåskådning kommit till det resultatet, att Israels lagar äro en självständigt utarbetad, om det israelitiska folkets egenart mycket starkt vittnande kodifikation av den sedvanerätt, som under århundraden utbildats, dels under ökentiden, dels i Kanaan, men att detta icke utesluter, utan tvärtom gör det mycket sannolikt, att denna sedvanerätt i flera avseenden, långt innan den kodifierades, mottagit värdefulla tillsatser från babylonisk rätt och att härvid den kananeiska kulturen varit den förmedlande. Till denna slutsats måste man tvivelsutan ledas, om man ser problemet i den jämförande rättsvetenskapens perspektiv och ej utan vidare godtager metoden att på grund av en detaljerad jämförelse mellan rättsbestämmer med förbiseende av andra viktiga faktorer konstatera beröringar mellan ifrågavarande båda rättssystem. På detta sätt gives också både full uppskattning och tillbörlig begränsning åt den betydelse man torde få tillmäta likheter såväl som olikheter mellan den mosaiska lagstiftningen och Hammurabis monumentala verk.

SJUNDE KAPITLET.

Lagstiftningens betydelse för Israels liv.

Det rättsmaterial från det sociala livets område, som i Israels olika lagsamlingar finnes sammanfört, måste anses äga ett relativt ringa omfång, om man tar i betraktande beskaffenheten av andra forntida folks lagar i detta hänseende och uppdrager en jämförelse mellan dem och de israelitiska rättsurkunderna. Någon alltigenom fullständig bild av Israels samhällsliv kan genom dessa ej erhållas. Ty i många fall lämna de oss i okunnighet om hur det israelitiska folket ordnat sina sociala förhållanden.

Men detta från kvantitativ synpunkt i flera avseenden bristfälliga rättsstoff måste tillmätas en synnerligen stor betydelse såsom grundval och utgångspunkt för det arbete, vars resultat föreligger i den talmudiska litteraturen. Med ytterlig sorgfällighet äro här de gamla lagsamlingarnas bestämmelser kommenterade, bearbetade och tillökade. Dunkla ställen ha fått sin förklaring, somliga punkter ha närmare utförts och fullständigats, och nya lagar ha lagts till de gamla i sådana fall, där viktiga rättsförhållanden ej blivit föremål för lagstiftningens beaktande. Man har dock härvid alltid ansett sig endast vidare utveckla den tidigare rättsbildningens principer, vare sig det gällde att utfylla vad som förut saknades eller att anpassa äldre bestämmelser efter senare tiders förändrade behov. Israels lagar blevo på detta sätt basis för en rättsbildande verksamhet av vida större omfattning, än någon epok förut inom detta område kunnat uppvisa.

Det är emellertid ej denna sida av saken, som här bör komma i betraktande, då det gäller att tillse, vilken betydelse denna lagstiftning fått för Israels liv. Här är fråga om vad den mäktat uträtta under de tider, för vilka lagarna närmast voro avsedda,

och detta i rent praktiskt hänseende, således om dess förmåga att förbättrande och omgestaltande ingripa i de förhållanden, som givit lagstiftarna anledning att vidtaga sina i respektive bestämmelser omförmälda åtgärder. I vilken utsträckning ett sådant ingripande kan konstateras, påkallar alltså en närmare undersökning. Men även där lagarna bevisligen ej blivit efterlevda, kunna de svårligen fränkännas allt värde för Israels liv. Ty det ligger i sådana fall nära till hands att förmoda, att de dock måste ha betytt något genom de tankar, som i dem blivit uttalade, och de strävanden, som där sökt sig uttryck.

§ 26. Lagarnas efterlevnad.

Har Israels religion kommit att utöva ett betydande inflytande på det sätt, varpå de sociala rättsförhållandena blivit genom lagstiftningen ordnade, kunde man tyckas vara berättigad att av denna omständighet draga vissa slutsatser beträffande ifrågasvarande lagstiftnings rent praktiska värde som ett effektivt medel att på samhällslivets olika områden skapa och vidmakthålla behörigt rättsskydd. Ty just i denna den israelitiska religionens enastående förmåga att genomtränga och behärska alla livsförhållanden och därför även avgörande inverka på rättslivets utgestaltung borde, synes det, ligga en viss garanti för att nämnda lagstiftningsåtgärder också skulle visa sig leda till avsett resultat, därigenom att lagarna noggrant bleve efterlevda. Obestridligt är väl också, att detta nära samband mellan religionen och det rättsliga livet i Israel förlänat åt lagstiftningen en viss helgd och för dess krav ofta medfört en respekt, som kanske eljest icke hade varit till finnandes. Såg man Jahves vilja bakom rättens bud, bidrog säkerligen detta i många fall till att man fann det svårare att undandraga sig deras åttlydnad.

Emellertid måste det å andra sidan anses bestyrkt, att dessa sociala lagar visst icke alltid blivit i sådan omfattning iakttagna, som man på grund av religionens inflytande här a priori kunnat förmoda. Åtskilliga tecken tyda härpå. Dock bör härvid från början framhållas, att det är ytterligt svårt att med bestämdhet

avgöra, i vilken utsträckning lagarna verkligen efterföljts. Man får i allmänhet nöja sig med mer eller mindre sannolika antaganden med ledning av de vittnesbörd, som gammaltestamentliga skrifter härom synas avgiva, och i anslutning till förefintligen uppgifter i den rabbiniska litteraturen.

Beträffande en del förordningar torde det vara jämförelsevis lätt att med tämligen stor säkerhet fastslå, huru härmed har förhållit sig. I det föregående har flerfaldiga gånger påvisats, att somliga av de sociala lagarna varit så beskaffade, att deras realiserande knappast blivit möjligt på grund av därmed förbundna alltför stora praktiska svårigheter. Dessa lagar ha ägt en så starkt utopisk prägel, att de förbättringar av samhällsförhållandena man genom dem velat åstadkomma ej kunnat i verkligheten genomföras. De ha därför mest blivit teoretiska utkast, som bära vittne om lagstiftarnas ofta rätt storslagna sociala ideal, men som ej fått någon praktisk betydelse. Om en och annan erfara vi bestämt, att den icke eller endast i undantagsfall praktiserats. Så har jubelårslagen enligt vad den judiska traditionen uppgiver aldrig ens försöksvis blivit genomförd, och Hl:s bestämmelse om sabbatsår har endast tillämpats vid vissa angivna tillfällen, vilka tydligen betraktades som rena undantag. Att även andra lagar än dessa i högre eller lägre grad rönt ett liknande öde, är högst sannolikt. Man kunde exempelvis tänka på föreskrifterna om slavars frigivning och om efterskänkande av skuld samt förbuden mot räntetagande, vilka bestämmelser synas vara av den art, att de näppe-ligen kunde påräkna att vinna någon allmännare efterföljd.

Däremot ha andra lagar — och detta gäller nog om de sociala lagarnas flertal — varit så väl avpassade efter verkliga behov, att deras åttlydnad i den allmänna välfärdens intresse torde ha framstått som en ren nödvändighet och ej ansetts vålla några olägenheter. Vi ha således här att göra med sådana lagbestämmelser, som framställt vad som från synpunkten av den sociala sammanlevnadens trygghet måste gälla som ofrånkomliga krav och vilkas negligerande därför måste innebära ett försvagande av den allmänna rättssäkerheten i Israel. Huruvida detta slags lagar också blivit helt eller till övervägande del eller i mindre utsträckning efterlevda, är dock, såsom redan anmärkts, ej så

lätt att med säkerhet avgöra. Vi ha emellertid att se till, vad som efter föreliggande antydningar med större eller mindre grad av visshet härom kan sägas.

Vad först och främst Gamla testamentets historiska urkunder beträffar, kan man ju där genom vissa meddelanden få frågan om det sociala livets överensstämmelse med gällande lagars föreskrifter något belyst. Dock äro dessa vittnesbörd ej av den art, att de kunna förmedla en säkrare kännedom om berörda förhållanden. Man finner i nämnda källor aldrig någon allmän karakteristik av någon epok, så att därur bestämda slutsatser skulle kunna dragas beträffande förevarande spörsmål, utan är hänvisad till enstaka här och där förekommande notiser om rättskränkningar och lagbrott. Vid lagarnas behandling i det föregående ha ofta sådana historiska uppgifter omnämnts, vilka beröra av respektive lagar reglerade rättsförhållanden, och det har därvid visat sig, att uppenbara lagöverträdelser ingalunda varit sällsynta. Men å andra sidan betygas också, att i många fall dylika lagbrott mötts av ogillande. Dessa antydningar kunna därför indirekt anses ådagalägga, att lagarna ävenledes plägat åtlydas, och man synes genom nämnda vittnesbörd vara berättigad att sluta till förefintligheten av en i dylik riktning strävande opinion.

Gå vi sedan till den huvudkälla, som härvidlag står oss till buds, profeternas skrifter, för att därur söka vinna närmare klarhet i föreliggande fråga, så synes redan från början tydligt, att den erbjuder ett mycket rikt material för dess bedömande. Det levande sociala intresse, varav profeterna i allmänhet besjälats, och de upphöjda sociala ideal, för vilka de ofta visat sig vara energiska förkämpar, ha drivit dem att ytterst noga följa sin tids samhälleliga utveckling och med särskild kraft ingripa, närhelst allvarliga missförhållanden börjat göra sig förnimbara. Deras skarpa protester mot sådana synder och förvillelser, varigenom elementära etiska krav på den sociala sammanlevnaden människor emellan hänsynslöst trampats under fötterna, äro därför ägnade att närmare belysa, hurusom den sociala lagstiftningens fordringar i många hänseenden blivit föga beaktade.

Med de äldsta skriftprofeternas uppträdande kring mitten av det 8:e århundradet lämnas de första ur profetiska skrifter stam-

mande vittnesbörden om det sociala läget i Israel. Underrättelserna härom flyta också tämligen rikligt, och tack vare dessa profeter och deras närmaste efterföljare kunna vi erhålla en rätt åskådlig bild av Israels sociala förhållanden under senare hälften av nämnda århundrade och början av det följande. Vi äga således för tiden omkr. 760—690 f. Kr. genom den sociala förkunnelse, som frambäres av Amos och Hosea samt Jesaja och Mika, möjlighet att konstatera, i vad mån Israels samhällsliv bestämts av de rättsnormer, vilka uppdragits i Fb:s då redan länge kända lagstiftning.

Amos och Hosea giva oss en inblick i det sociala livet i nordriket omkr. år 760 och ett par decennier framåt i tiden.

Stor materiell välmåga rådde då därstädes i vida kretsar. Förnämligast genom en uppblomstrande handel hade betydande rikedomar tillförts landet, och därmed borde de bästa förutsättningar för ett allmänt samhälleligt välstånd ha förefunnits. Men dessa rikedomar kommo tydligen blott ett fåtal till del, och med det materiella framåtskridandet följde även här dess vanliga skuggsidor: ett om betänkliga sedliga brister vittnande levnadssätt. Man synes ha utvecklat en oerhörd lyx, vars yttringar Amos skildrar i bjärta färger, och en därmed förbunden njutningslystnad har man enligt vad samme profet betygar sökt tillfredsställa under de mest raffinerade former.¹

Jämsides med bilden av detta liv i prakt och hejdlös njutning tecknas av nordrikets profeter en annan, som tydligt visar, att klyftan mellan rik och fattig i Israel vid denna tid redan vidgats i oroväckande grad. Det är uppenbart, att dessa slöseriets och livsnjutningens representanter till en god del endast på bekostnad av andra kunde hopbringa de för dylika levnadsvanor erforderliga medlen, och av profeternas skildringar framgår, att de härvid ej drogo i betänkande att för sitt syfte anlita de mest förkastliga utvägar. Genom skickligt utnyttjande av de möjligheter, som handelsväsendet kunde erbjuda samvetslösa individer, lyckades man på ett oskäligt sätt uppdriva genom affärer erhållen vinst, och de, som härvid blevo de lidande, synas ha tillhört en genom utsugningar alltmer deprimerad medelklass, vilken säkerligen i all-

¹ Jfr t. ex. 3: 12, 15; 5: 11; 6: 4—6.

mänhet åsyftas med de hos profeterna så ytterst vanliga beteckningarna 'de fattiga', 'de svaga', 'de arma', 'de förtryckta' o. dyl. Amos klagar över hänsynslöst bedrivet ocker vid säljandet av säd, varvid falska mått brukades eller underhaltiga varor utbjödes till salu, och Hosea berör samma förhållande.¹ Därjämte synes ifrågavarande kategori av människor ha betungats med omåttligt höga skatter in natura, så att de ej sällan torde ha nödgats lämna ifrån sig sina knappa sädesförråd.²

Följden av hela detta utsugningssystem blev, att de därav hårdast drabbade måste sätta sig i skuld och på så sätt komma i ett ytterst vanskligt beroende av sina förtryckare. Dessa ha tydligen också begagnat detta förhållande för att på allt sätt plåga sina offer. Den insolvente gäldenären blev ofta bortdriven från fäderneärvd jord eller kunde utan vidare göras till slav och sedan behandlas som en vanlig handelsvara, som man köper och säljer för en spottstyver.³ Dessutom torde obarmhärtigt tagna panter ha varit något mycket vanligt. Amos' drastiska skildring av hur de rika vid sina offermåltider ligga utsträckta på de fattigas pantade kläder⁴ visar, hur mycket man rättade sig efter Fb:s förbud emot att som pant taga någons mantel.

Härtill kommer ännu en omständighet, som synes ytterligare ha befordrat det sociala nödlägets tillväxt: rättsväsendets ohjälp-liga förfall. Ideligen höjas profetiska röster emot att de fattiga och förtryckta gent emot de rika och mäktiga ej få något stöd hos rättskipningens handhavare. De måste räkna med att deras rätt i de allra flesta fall kränktes och att mutade domare ej sällan fungerade vid rättsförhandlingarna.⁵ Med en sålunda korrumpierad rättsvård skapades otvivelaktigt i nordriket genom ovan angivna missförhållanden ett begynnande proletariat, som knappast kunde vänta sig någon förbättring i sin hopplösa belägenhet.

Slutligen framgår av profeternas teckning av det sociala tillståndet i nordriket, att även äktenskapet och familjelivet på betänk-

¹ Am 8: 5 f.; Hos 12: 8.

² Am 5: 11. Jfr BUHL, Die soc. Verh., s. 20, 118.

³ Jfr Am 2: 6; 8: 6.

⁴ 2: 8.

⁵ Jfr t. ex. Am 2: 7; 5: 7, 10, 12, 15.

ligt sätt hotades genom tilltagande sedeslöshet¹ samt att man understundom till och med knappast kunde vara säker till liv och egendom för våldsverkares vilda framfart.²

Betraktar man nu med dessa förhållanden i sikte beskaffenheten av det rättsskydd, som Fb:s lagar avsågo att lämna, blir det utan vidare klart, hur pass mycket denna lagsamlings föreskrifter torde ha betytt i Israels rike vid ifrågavarande tid. Det är i många fall tal om just brott mot sådana bud, som Fb funnit angeläget att inskräpa. Så vill ju nämnda lagstiftning lämna skydd åt den, som för fattigdom måst sätta sig i skuld, och därvid förhindra obarmhärtigt indrivande av lånfångna pengar samt hänsynslöshet vid förpantning. Vidare kräves opartiskhet vid rättsförhandlingar av såväl domare som vittnen särskilt med hänsyn till den fattiges hjälplösa ställning, och uttryckligen förbjudas mutor. Slutligen meddelas bestämmelser till skydd för liv och egendom. Men alla dessa föreskrifter blevo tydligen i vida kretsar fullständigt förbisedda. De voro att döma av de profetiska skildringarna ofta blott en död bokstav, som icke ägde något praktiskt värde.

Lika hopplöst synes det sociala läget i sydriket ha varit, enligt vad vi kunna sluta av Jesajas och Mikas profetiska utsagor. Genom dessa få vi kännedom om tillståndet där från omkr. år 740 och måhända ända till 50 år eller något mera framåt i tiden.

I Jesajas skildringar av de abnorma samhällsförhållandena i Juda möta i mångt och mycket samma drag, som kännetecknade den sociala förkunnelsen hos nordrikets profeter. Även Jesaja har anledning att skarpt uppträda mot tidens begär efter lyx och sinnlig livsnjutning. Jerusalems förnäma kvinnor ha vunnit en fulländad färdighet i koketteriets alla konstgrepp.³ Livet levas fram under sus och dus, och de ständiga dryckeslagen bära vittne om en konsekvent genomförd materialistisk livssyn, som råder på samhällets höjder såväl som i de breda lagren och vars motto över dagens och nattens fröjder lyder: 'Låtom oss äta och dricka,

¹ Hos 4: 2; 7: 4.

² Hos 4: 2; 7: 1 ff.

³ 3: 16 ff.

ty i morgon måste vi dö'.¹ Härtill kommer de rikas och mäktigas förtryck av de svaga och ringa, mot vilka maktens och svekets alla vapen riktas och vilka inför rätta ej kunna vinna någon hjälp, då de, som där borde vara deras försvarare, genom mutor förvandlats till viljelösa redskap i förtryckarnas händer.² Ej heller för öppna våldsdåd synes man här lika litet som i nordriket ha ryggat tillbaka.³ Dessutom går Jesaja strängt till rätta med de rikas strävanden att med utnyttjande av de fattigas nödställda belägenhet slå under sig all fast egendom, så att dessa olyckliga, av fordringsägare förjagade från gård och grund, förlora sin ställning som fullgiltiga medborgare och all jord i landet till slut kommer att tillhöra ett fåtal mäktiga och inflytelserika personer.⁴ Från de högre samhällslagrens av njutningsbegär och orättfärdighet uppfyllda liv hade småningom fördärvbringande verkningar banat sig väg till allt vidare kretsar och förgiftat hela samhällskroppen. Jesaja varskar därför som en fullmogen frukt av allt detta tecken till en redan begynnande social omstörtning, en inre självupplösningsprocess inom samhället, då fullständig anarki skall avlösa all lagbunden ordning och staten gå sin undergång till mötes, därigenom att alla stöd för ett tryggt samhällsliv undan för undan ryckas bort.

I allt väsentligt lämnas av Mika, Jesajas yngre samtida, samma bild av de sociala förhållandena i Juda. Det är samma klagomål över oredlighet i handel och vandel⁵ samt över domares orättfärdighet och benägenhet att taga mutor.⁶ Likaså har även Mika med skärpa uppträtt emot det oerhörda förtryck och de hänsynslösa utpressningar, som maktens och rikedomens innehavare gjort sig skyldiga till gent emot de fattiga.⁷ Denne profet visar sig äga öppen blick särskilt för lantbefolkningens hjälplösa läge, vållat framför allt därigenom, att de rika lyckades, ofta genom användande av våldsmedel, komma i besittning av all jord.⁸ Alltså

¹ 5: 11 f., 22; 22: 13; 28: 7 ff.

² 1: 17, 23; 3: 15; 5: 20, 23; 10: 1 f.; 29: 21.

³ 1: 15, 21.

⁴ 5: 8.

⁵ 6: 10 ff.

⁶ 3: 11; 7: 3.

⁷ 3: 1 ff.

⁸ 2: 1 f., 8 f.

samma övergrepp, som Jesaja så strängt gick till rätta med. Men Mika har såsom uppvuxen i en by på landet tydligen kommit i mera intim beröring än Jesaja med det sorgliga öde, som i nämnda avseende drabbat en god del av landsbygdens befolkning. Han har därigenom också klart insett, att med det onaturligt koncentrerade stadslivet de sociala missförhållandena måste vinna ökad fart, och således har genom Mika redan i Israel ett socialt problem berörts, som för den moderna tiden blivit ett bland de främsta. Slutligen tyder den mörka skildring av de rådande samhällsförhållandena, som lämnas i 7: 1—6, på ett djupt sedligt förfall, i det inom alla samhällslager våldsdåd och svek gjorde tillvaron osäker och till och med inom familjelivet trolöshet och fiendskap synes ha varit något mycket vanligt — en teckning, vars bakgrund med all sannolikhet är hämtad från Manasses tid.¹

De upplysningar om det sociala tillståndet i sydriket, som kunna vinnas ur Jesajas och Mikas förkunnelse, lägga alltså klart i dagen, att Fb:s lagar där lika litet som i nordriket förmått tillvinna sig allmän respekt.

Efter denna tid dröjer det ända till omkr. år 625 f. Kr., innan vi med ledning av profetiska uttalanden kunna bilda oss en föreställning om hur man i Juda ställt sig till i den sociala lagstiftningen framställda krav. Men från de fyra sista decennierna av sydrikets tillvaro står oss i profetisk förkunnelse förefintligt material åter till buds.

Hos Sefanja klagas i mera allmänna ordalag över de styrandes inkl. domarnas missbruk av sin ställning till allehanda våldsdåd och rättskränkningar,² och även Habackuk måste konstatera, att lag och rätt ej kan upprätthållas.³ Men medan hos Sefanja och Habackuk ytterst litet meddelas om det sociala livet i Juda, få vi däremot veta mera genom Jeremia och Hesekiel. Dock ha även dessa profeter relativt knapphändigt berört sin samtids sociala förhållanden.

När Jeremia då och då i sin förkunnelse angriper gängse brister i den sociala sammanlevnaden, är det välkända företeelser, som

¹ STAVE, Inl., s. 216.

² 3: 1—4; jfr 1: 8 f.

³ 1: 2—4.

bli föremål för hans skarpa klander. Även han har blivit vittne till de rikas och mäktigas förvärvsbegär, som framkallat ett oavlatligt förtryck och ständiga rättskränkningar, varvid faderlösa, änkor, främlingar samt i allmänhet fattiga och värlösa människor synas ha varit fullständigt blottställda ej endast till sin egendom, utan även till livet.¹ I ett ljungande strafftal vänder sig profeten mot konung Jojakim, som genom uppförande av luxuösa praktbyggnader, orättfärdigt utnyttjande av människors arbetskraft och utgjutande av oskyldigt blod i vinstbegärets intresse kommer att framstå som ett varnande exempel i skarp motsats till sin fader Josia, under vars regering rätt och rättfärdighet övades mot dem, som nu prisgivits åt förtryck och undergång.² Jeremia klagar därjämte över att genom förekommande äktenskapsbrott familjelivet undergrävs³ liksom att i allmänhet lögn och trolöshet vunnit ett alltmera utbrett herravälde.⁴ Slutligen framgår av 34: 8 ff., att Dt:s föreskrift om hebreiska slavars frigivning efter sex års tjänst på Jeremias tid ej blivit iakttagen.

Även hos Hesekiel finnas antydningar om det sociala tillståndet i Juda från tiden omedelbart före Jerusalems intagande. Profeten tecknar en mycket dyster bild, som visar, att de mest elementära sedliga fordringar icke längre tyckas betyda något.⁵ Familjelivet och äktenskapet har förlorat sin helgd, och avskyvärda sexuella förirringar synas ofta ha förekommit. Ständiga blodsgärningar förövas, merendels framkallade av aldrig mättad vinningslystnad. Med mutor kan man ernå snart sagt vad som helst, genom ocker och utpressningar utarmas de fattiga, och de som sakna försvarare, såsom främlingar, faderlösa och änkor, stå alldeles rättslösa. Det sedliga förfallet har så mycket lättare gripit omkring sig bland de breda lagren, som folkets ledare: profeter, präster och stormän, ej ryggat tillbaka för att genom rättskränkningar och blodsdåd söka tillfredsställa sitt begär efter snöd vinning.

¹ 2: 34; 5: 26—28; 6: 6 f.; 7: 5 f.; 21: 12; 22: 3.

² 22: 13—19.

³ 5: 8; 29: 23.

⁴ 8: 6; 9: 2.

⁵ 22: 6—13, 25—29; jfr 18: 5—9.

Genom dessa vittnesbörd ur profetiska kretsar från årtiondena närmast före Juda rikets undergång befinnes även för detta tidskede gälla, vad som förut konstaterats om lagstiftningens oförmåga att bereda erforderligt rättsskydd. Ej ens den deuteronomiska lagen, som alltsedan år 621 varit rikslag, synes i verkligheten ha lyckats råda bot för de missförhållanden, som dess upphovsmän genom den velat undanröja, och detsamma tyckes ha varit förhållandet med Hl:s sociala bestämmelser, vilka med all sannolikhet sammanförts mot slutet av denna tidsperiod.

För besvarandet av frågan om de sociala lagarnas efterlevnad under exilen föreligga inga antydningar hos då levande profeter, ty Deutero Jesaja berör ej några sociala missförhållanden, och vad Hesekiel härom har att säga, avser utan tvivel förhållandena i Juda före Jerusalems fall.¹

Däremot äga vi från efterexilisk tid hos Sakarja, Trito Jesaja och Malaki spridda utsagor här och där till belysande av det sociala tillståndet, och dessa kunna i ett och annat hänseende fullständigas genom i Esras och Nehemjas böcker meddelade uppgifter.

Enligt de upplysningar man härigenom kan vinna synes det sociala läget i Juda efter återkomsten från Babel ha varit rätt bedrövligt.² Fortfarande övas förtryck och orättfärdighet, våldsgärningar begås, och oskyldigt blod utgjutes, varjämte en partiskt handhavd rättskipning liksom förut synes ha utgjort ett av tidens svåraste lyten. Även nu omtalas, hur den gängse orättfärdigheten i såväl det enskilda som det offentliga livet går löst just mot sådana personer, som i sitt värnlösa läge mer än andra äro i behov av rättsskydd: rätten förvränges för änkan, den faderlöse och främlingen, och lönarbetaren får ej ut sin lön.³ På Nehemjas tid har fattigdomen på vissa håll blivit så stor, att somliga måst pantsätta åkrar, vingårdar och hus för att få nödortfött uppehälle, ja, till och med sälja sina söner och döttrar som slavar, förhållanden, som Nehemja förklarar vara

¹ KRAETZSCHMAR, Ezechiël, s. 183, 186.

² Jfr BUHL, a. a. s. 25.

³ Sak 8: 16 f., jfr 7: 9 f.; Jes 58: 4, 6 f.; 59: 3—8; Mal 3: 5.

en följd av ett utbredd ockersystem.¹ Slutligen hade äktenskapliga förbindelser med främlingar börjat praktiseras i allt större utsträckning och blivit en orsak till ofta förekommande äktenskapsbrott och skilsmässor i äktenskapet.²

Dessa förhållanden tyda på att lagarna lika litet nu som i förexilisk tid förmått genomtränga och behärska folklivet. Exilens flitiga lagstudium och oavlätliga intresse för lagars samlande och bevarande har uppenbarligen kommit att få tjäna ett övervägande rent teoretiskt syfte och därför blivit av underordnad betydelse för rättslivets praktiska utgestaltung.

De upplysningar, som ur de historiska och profetiska källorna kunnat erhållas rörande efterlevnaden av den israelitiska sociallagstiftningens bestämmelser, vinna i mångt och mycket bekräftelse genom andra bland Gamla testamentets skrifter. Av många utsagor i dem är uppenbart, att författaren gjort bekantskap med och anspelar på förhållanden, som vittna om ett mycket ringa beaktande av till och med mera elementära socialt-etiska krav.³ Med verkligt patos vänder han sig stundom emot just sådana rättskränkningar och lagbrott, som hos profeterna framkallat skarpa protester, och hans uttalanden komma på detta sätt att emellanåt avspegla en social sammanlevnad av ej alltid så idealisk beskaffenhet.

Enligt vad som i det föregående påvisats föreligga således i den gammaltestamentliga litteraturen talrika intyg om bristande åtlydnad av de sociala lagarnas fordringar. Man måste emellertid fråga sig om de uppgifter, som här ovan från skilda håll och skilda epoker sammanförts, kunna anses ge en historiskt trovärdig bild av faktiskt existerande förhållanden.

Beträffande de historiska böckernas meddelanden finnes ingen anledning att betvivla dessas riktighet i stort sett. Den hebreiska historieskrivningen, som ofta öst ur källor av erkänt värdefull beskaffenhet, synes i regel ha av personer och händelser lämnat så objektiva skildringar som möjligt och därför ganska väl kunna beteck-

¹ Neh 5:2 ff.

² Mal 2:10—16; Esr 9 f.; Neh 13:23 ff.

³ Jfr t. ex. Ps 10:8—18; 12:6; 15:1—5; Job 20:19; 22:6—9; 24:2 ff.; Ordspr 11:1, 18; 12:10; 14:5, 21, 31; 15:25, 27; 17:5, 23; 19:5.

nas som i det stora hela pålitlig och trovärdig.¹ Enstaka notiser kunna förefalla omtvistade och visa sig ohållbara, men det allmänna omdömet om källskriftförfattarnas förmåga och vilja att återge ett med verkligheten samstämmigt händelseförlopp måste dock utfalla mycket gynnsamt.

Vad angår profeternas skildringar av de tidsförhållanden, som bilda bakgrunden till deras utsagor, har man understundom uttalat vissa betänkligheter rörande dessa skildringars objektivitet. Det har påståtts, att profeterna under intrycket av en genom personliga erfarenheter lätt förklarlig pessimistisk stämning skulle ha givit sina framställningar av folkets religiösa och sedliga tillstånd en långt dystrare färgton, än verkligheten berättigade till. Såsom känslomänniskor skulle de ha låtit förleda sig till rätt starka överdrifter och nästan genomgående visat benägenhet för att måla allt i svart. Deras utsagor borde därför godtagas endast med betydande modifikationer. Men även om profeterna ofta använda ytterst starka uttryck och djärva bilder, då de vilja avslöja sin tids religiösa och sedliga bortkommenhet, synes man dock nödgas antaga, att i allmänhet deras teckningar av religiösa och sociala förhållanden lämna en historiskt trogen bild av vad de sett och upplevat. Den påtagliga sakliga överensstämmelsen mellan utsagor hos olika profeter, som uppträtt nära nog samtidigt eller haft väsentligen samma verksamhetsfält, tyckes besträva detta. Vi torde således tryggt kunna påstå, att profeterna med hänsyn till nödig objektivitet i dessa stycken icke stå Israels historieskrivare efter, och en lika verklighetstrogen innebörd äga säkerligen också de i Gamla testamentets övriga litteratur förefintliga antydningarna om sociala förhållanden.

Emellertid är med fastställandet av de ovan framdragna vittnesbördens trovärdighet frågan om de sociala lagarnas efterlevnad icke utan vidare avgjord. Ännu en omständighet måste härvid beaktas. Det gäller nämligen att söka närmare bestämma, vilken grad av allmängiltighet man kan vara berättigad att inrymma åt det, som de nu angivna gammaltestamentliga urkunderna haft att meddela. I vilken utsträckning kunna dessa skildringar betraktas som uttryck för det allmänt rådande till-

¹ Jfr MEYER, *Die Israeliten*, s. 486; GUNKEL, *RGG II*, sp. 1350 ff.

ståndet? Levdes livet i det stora hela så, som de giva vid handen?

Här synes vara nödvändigt, att de föreliggande uppgifternas giltighet vederbörligen begränsas, ty låter man dem ensamt bli utslagsgivande, erhålles för visso en ensidig och ofullständig bild av den sociala sammanlevnadens beskaffenhet.

Ser man först på vad de historiska källorna betygat, måste även här göras samma iakttagelse som i allmänhet beträffande gamla historiska urkunders sätt att bringa till eftervärldens kännedom, vad som befunnits vara värt att räddas undan glömskan. Det är företrädesvis sådant, som på ett störande sätt avbryter det vanliga livets gång, man upptagit i den historiska framställningen. Brott och rättskränkningar, som där omtalas, ha säkerligen blivit omnämnda endast därför, att de tedde sig som något oerhört och således voro ägnade att påkalla allmän uppmärksamhet. Härvid är merendels fråga om ovanliga och abnorma företeelser, undantag från den allmänna regeln, speciella fall, som blott ha karaktären av något singulärt och därför ej få utan vidare anses som typiska för det samhälleliga livets allmänna art och beskaffenhet hos en större krets av människor eller under en bestämd tidsperiod. Däremot finner man mera sällan notiser om lagarnas observans i enskilda konkreta fall eller om händelser, som betyga en av sociala dygder uppburen och behärskad sammanlevnad. Här och där förekommer dessutom, såsom redan nämnts, ett öppet uttalat eller blott antytt klander beträffande en relaterad lagöverträdelse. Men i allmänhet ha de gamla historieskrivarna ej haft anledning att närmare uppehålla sig vid det, som ej sticker av från livets normala förlopp.

Detsamma gäller utan tvivel även i viss mån om profeterna och deras åt oss bevarade utsagor. Såsom bot- och bättringspredikanter hade de framför allt att inskrida mot religiöst och sedligt förfall och måste här med en till ytterlighet gående skärpa sätta in sina krafter på den föreliggande uppgiften. Att deras sociala förkunnelse under sådana omständigheter kommer att lämna en mycket dyster bild av samhällslivet, väcker ej förvåning, lika litet som vi ha någon anledning att betvivla, att den ger ut-

tryck åt med verkligheten överensstämmande förhållanden. Dock får man säkerligen ej betrakta dessa profeternas mörka teckningar såsom gällande absolut allmängiltiga företeelser.¹ Det vore nämligen svårt att tänka sig, att de helt skulle utesluta förhandenvaron av social rättfärdighet och lydnad för religionens och sedlighetens krav på vissa håll, även om det är troligast, att härvid endast en ej obetydlig minoritet inom samhället förmått höja sig över den stora mängden.

På samma sätt ha också de övriga gammaltestamentliga skrifterna mången gång helt visst tagit sikte på missförhållanden, som vunnit en ej ringa utredning. Men det vore utan tvivel oriktigt att fatta dylika antydningar och anspelningar såsom uttryck för vad som på resp. författares tid över huvud taget kännetecknade det sociala livet.

När det till sist återstår att på grundvalen av vad de gammaltestamentliga urkunderna dels uttryckligen meddelat, dels torde få antagas hava förbigått med tystnad draga närmare slutsatser om den sociala lagstiftningens förmåga att göra sig gällande i Israels liv och där vinna efterföljd, är av den föregående redogörelsen uppenbart, att, såsom redan antytts, man här nödgas stanna vid uttalanden, som blott kunna göra anspråk på att träffa det sannolikast riktiga förhållandet. Att fälla ett bestämt avgörande rörande denna sak blir knappast möjligt, i all synnerhet som de utsagor man har att lägga till grund för bedömandet mycket ofta synas ha gällt blott mera sporadiskt förekommande företeelser och ej sådana av mera allmängiltig beskaffenhet.

Tydligen ha Israels sociala rättsbestämmelser — vi bortse här från de lagar, som på grund av sin utopiska anstrykning ej kommit att få något praktiskt värde — ej förmått att i den utsträckning de avsett skapa de tryggade samhällsförhållanden, som genom deras noggranna iakttagande skulle ha blivit rådande. Man hade på många håll mer och mer vant sig att handla utan hänsyn till vad gällande lag stadgade, och särskilt i vissa kretsar, i synnerhet bland maktens och rikedomens innehavare, samt under vissa perioder, då det sedliga förfallet starkare framträdde, blev föraktet för lagarna en dominerande företeelse. Säkerligen

¹ Jfr MICHELET, Fra Mose til prof., s. 225.

har härvid den brist på erforderlig kontroll, som kännetecknade det israelitiska rättsväsendet, i mångt och mycket befordrat överhandtagande laglöshet.¹ Israel kom aldrig att utbilda några fasta former för det rättsliga livet, ägde aldrig någon allmän åklagaremakt och var därför ej i stånd till att göra sin lagstiftning så effektiv, som t. ex. den babyloniska utan tvivel varit på grund av en strängt genomförd rättsorganisation. Det blev i Israel företrädesvis den enskildes sak att sörja för beivrandet av mot honom begångna rättskränkningar. Under sådana förhållanden är det mindre underligt, att Israels sociala lagar så ofta kommit att utan vidare lämnas å sido.

Men det oaktat vore det helt visst alltför ensidigt att beteckna Israels lagstiftning såsom övervägande vanmäktig, då det gällde att praktiskt utgestalta och normera de sociala livsförhållandena. Hade redan den gamla sedens oskrivna lag en oerhörd makt över människornas liv och utövade den ett inflytande, för vilket man i allmänhet självfallet böjde sig, så är det knappast troligt, att den kodifierade rättens bud här merendels skulle ha betytt föga eller intet. Tvärtom ha nog de sociala lagarna på ett betydelsefullt sätt kommit att i vida kretsar bana väg för och vidmakthålla rättsgrundsatser, som för social sammanlevnad visat sig oundgängligen nödvändiga och utan vilkas respekterande ett ordnat samhällsliv blivit en omöjlighet.² Skulle dessa lagar ej i många fall ha varit en verklig makt att räkna med, är det svårt att fatta, hur tack vare dem rättsliga traditioner kunnat fortleva med ytterlig seghet och hur de kunnat bilda grundvalen för ett så betydande lagstiftningsarbete, som det den senare judendomen på det sociala området har att uppvisa.

Naturligtvis ha i detta hänseende olika perioder av det israelitiska folkets liv haft ett mycket olika skaplynn. Det har utan tvivel givits tider, då de sociala förhållandena företedde en relativt lugn och lycklig utveckling och då lagarna helt visst i det stora hela vunno efterföljd. Andra skeden åter ha härvidlag kännetecknats av så djupgående missförhållanden, att under dem måste förutsättas en tämligen allmän försummelse av de sociala plikter, som

¹ Jfr KITTEL, PRE 2, s. 62.

² Jfr BOUSSET, Die Religion des Judentums, s. 102.

lagstiftningen velat inskräpa, och en ej ovanlig förekomst av grövre lagbrott. Så har säkerligen framför allt varit fallet i nordriket under årtiondena före dess undergång, under tiden närmast före exilen samt efter exilen på Nehemjas och Esras tid. Utvecklingen har tydligen mycket ofta visat sig förlöpa så, att ljusare och mörkare tider växelvis avlöst varandra.

Vi nödgas därför beträffande ifrågavarande spörsmål stanna vid ett både—och utan att närmare kunna angiva, vilketdera som i det stora hela torde ha varit övervägande: lagarnas efterlevnad eller det medvetna och avsiktliga överträdandet av dem. Lagbrott ha förekommit i en utsträckning, som nog icke varit ringa, särskilt under tider av förfall. Men lagarna ha säkerligen också på sina håll samvetsgrant blivit åtlydda, ehuru detta mindre kommer till synes i det som källorna härom direkt eller indirekt hava att förmäla.

§ 27. Lagarna som en ideell makt i folklivet.

Att Israels sociala lagstiftning icke alltid så, som lagstiftarna avsett, förmått att praktiskt utöva ett avgörande inflytande på samhällslivet, är av det föregående uppenbart.

Utan tvekan måste det oaktat dessa lagstiftare anses ha inlagt stora förtjänster om nationens liv. Med vaken blick följde de sin samtids företeelser, och när dessa visade sig medföra ett socialt nödläge, där tydliga missförhållanden syntes få överhand, ägde lagstiftarna alltid en levande känsla för de problem, som den givna situationen skapat, och en klar insikt om att något måste göras för deras lösning. För visso ha de härvid med ytterlig beredvilighet satt in sina krafter i syfte att omdana och förbättra, och på styrkan av deras goda vilja att i berörda hänseende uträtta något kan man ej tvivla.

Men Israels lagstiftare fingo aldrig det grepp om de sociala företeelserna, som för en framgångsrik socialreformatorisk verksamhet var nödvändigt. De voro framför allt inga organisatörer och hade ej förmåga att utfinna lämpliga tekniska medel för de sociala omdaningstankarnas genomförande. Praktisk socialpolitik var för dem så gott som främmande. Därför kunde de i regel ej

nå fram till några praktiskt förblivande resultat. Men om än deras åtgärder i lagstiftningsväg på grund härav ej kunnat i av dem åsyftat omfång förnya eller förbättra förhållandena inom samhällslivet, har dock denna lagstiftning i ett annat hänseende tvivelsutan haft en ej ringa betydelse i det israelitiska folkets liv.

Intet folk har så som Israel känt sig äga stora ideala uppgifter sig förelagda och vara kallat att sträva hän mot ideala mål. Hos intet annat folk ha så väldiga religiösa personligheter uppträtt och städse fört idealitetens talan. Hoppet om en ljusare framtid, mot vilken Israel får skåda hän, går som en röd tråd genom allt vad Israels största andar, profeterna, ha att säga sitt folk, och visheten om detta hopps slutliga förverkligande hålla de fast med den mest orubbliga övertygelse. Israels uppgift blir för dem att söka skapa fram den religiöst-sedliga förnyelse, som måste utgöra den grund, på vilken det framtida Israel bygges upp. Idealet får aldrig uppgivas. Det står där som ett levande framtidsperspektiv och på samma gång som en i den närvarande tiden ständigt verkande sporre till fortsatta ansträngningar i riktning hän emot detsamma. Så ha profeterna energiskt sökt utföra sin religiöst-sedliga förnyelsegärning och därvid med aldrig slappnande hänförelse kämpat för högre andliga världens seger över ett av enbart tidliga och materiella intressen uppbyggt och behärskat liv.

Men tillika har under Israels historiska utveckling verkligheten alltför ofta tyckts tala ett tydligt språk om de ideala strävandenas oförmåga att nå de syften, som de avsett att realisera. Dessa strävanden ha nämligen ej sällan måst bana sig väg genom ytterst hårdarbetad mark och därvid i mångt och mycket, vad det vunna resultatet beträffar, syntts bli tämligen fruktlösa. De beklämmande skildringar, som profeterna lämna av de religiösa och sociala förhållanden, varmed de under sin verksamhet ofta haft att räkna, betyga till fullo, hur livets verkliga gång mestadels blivit tämligen oberört av de ideella insatser de gjort.

Under det israelitiska folkets andliga utvecklingsgång har på detta sätt motsatsen mellan ideal och verklighet alltid kommit att i högre eller lägre grad göra sig förnimbar. Än har den visat sig mera skarpt utpräglad, än åter trätt i dagen på ett mindre påfallande sätt. Men dess förefintlighet har i varje fall inneburit, att

här förelåg en bestämd uppgift, som den israelitiska profetförkunnelsen hade att inrikta sig på.

Profeternas ställning i nu angivna hänseende erinrar i viss mån om den roll, som tillkommit Israels lagstiftare. Man har träffande betecknat profeterna som nationens ständigt vakna samvete, varigenom de religiösa och sedliga kraven aldrig upphört att göra sig påminta i folkets liv. Något liknande kan även sägas om den israelitiska sociallagstiftningens upphovsmän. I de kodifikationser, som genom dem kommit till stånd, ha de givit uttryck åt vad det religiöst-sedliga medvetandet måste stämpla som rätt eller orätt. De ha stått som representanter för den moraliska känslans reaktion mot sociala rättskränkningar och som vägröjare för ett av upphöjda etiska principer lett och behärskat handlande inom samhällslivets skilda områden. Israels sociala lagstiftning är därför ett vittnesbörd om hur högre andliga värden städse varit verksamma i folkets liv, om de än där understundom måst föra en mera fördold tillvaro. Denna lagstiftning uppenbarar till fullo något av det bästa, som rörde sig på djupet av folksjelen och som, ofta under tider av religiöst och sedligt förfall, tillvaratagits och utnyttjats i och för skapandet av lyckligare sociala förhållanden.

Och just det sätt, varpå lagstiftarna mången gång formulerat sina föreskrifter, har varit särskilt ägnat att framhäva det djupa innehåll, som dessa gömma på, och därigenom låta deras egenartade betydelse för den sociala utvecklingen träda fram. Därmed har nämligen angivits, att, såsom förut ofta framhållits, Israels religion alltjämt står bakom dess socialt-etiska bud, och denna omständighet förklarar såväl dessa buds oförlikneliga höghet som ock den sedliga energi, varmed nödvändigheten av deras iakttagande kunnat påyrkas. Så bli de sociala lagarna ständiga påminnelser om vad religionen kräver av folket, hur den oavslåeligt vill gripa in i det dagliga livets mest enkla förhållanden och där fordrar att få vara med och bestämma över människors handlande. Den sociala lagstiftningen kommer därigenom att stå som ett synligt uttryck för de etiska konsekvenser, som för den sociala sammanlevnaden på varje enskild punkt ovillkorligen måste dragas ur Israels religion.

Att blotta förhandenvaron av något sådant — alldeles oavsett

om i flera eller färre fall lagarna verkligen kommo att medföra avsedd effektivitet eller ej — måste som folkuppfostrande medel äga sitt stora värde, kan svårligen bestridas. Den sociala lagstiftningen blev en ideell makt, som gjorde motsatsen mellan ideal och verklighet rätt levande för Israel och sörjde för, att känslan av denna motsats ej fick förslappas eller dö bort. På detta sätt har ständigt och jämt för det folkliga medvetandet hållits fram ett etiskt ideal, genom vilket visserligen de flesta funno sig ställda inför krav, som de ej mäktade eller ej ville fylla, men vari dock å andra sidan måste ligga en oavbruten eggelse till nya ansträngningar, då det gällde att låta religionen få visa sig vara en social faktor av genomgripande betydelse i det israelitiska folkets liv.

UNIVERSITY OF CHICAGO

57 881 973

OF CHICAGO

1 973